

“ΕΠΙ ΤΑΣ ΠΗΓΑΣ,, ΕΚΛΕΚΤΑ ΠΑΤΕΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Στὸ βιβλίο «Φιλοσοφικά καὶ θεολογικά ἐρωτήματα», ὁ ἅγιος Μάξιμος, συζητώντας μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ὠριγένη, ἐξετάζει ὠρισμένα ἀπὸ τὰ πιὸ βαθιά καὶ δύσκολα προβλήματα ποὺ ἔθεσαν ποτὲ στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα οἱ πραγματικότητες τοῦ Θεοῦ, τοῦ κόσμου, τῆς ὕλης, τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ καθηγητὴς πρωτοπρεσβύτερος Δημήτριος Στανιλοάε, σχολιάζοντας τὴ σκέψη τοῦ ἁγίου Μαξίμου, προεκτείνει τὴν προβληματικὴ τοῦ κειμένου ὥς τις μέρες μας. Ὁ Πλάτωνας, ὁ Ὠριγένης, ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ὁ Μάξιμος, ἀγκωνάρια τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, ξαναδιαβάζονται γόνιμα στὴν ἐποχὴ μας ἀπὸ τὸ Στανιλοάε.

... Τὸ βιβλίο τοποθετεῖται μέσα στὸ γενικώτερο σκοπὸ τῆς Σειρᾶς, ἡ ὁποία, μὲ τὴ δημοσίευση μερικῶν κεντρικῶν πατερικῶν κειμένων, σχολιασμένων ἀπὸ ἓνα σύγχρονο δημιουργικὸ στοχασμό, ἐπιδιώκει νὰ προσφέρῃ στὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας ὠρισμένα κριτήρια γιὰ μιὰ ἀπὸ μέσα κατανόηση καὶ σημερινὴ βίωση τῆς θεολογικῆς, λειτουργικῆς καὶ ἀσκητικῆς μας παράδοσης.

Κυκλοφοροῦν

1. ΑΓΙΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ

ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑ (β' ἐκδοση).

2. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ

ΘΕΟΜΗΤΩΡ (γ' ἐκδοση).

3. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ (δ' ἐκδοση).

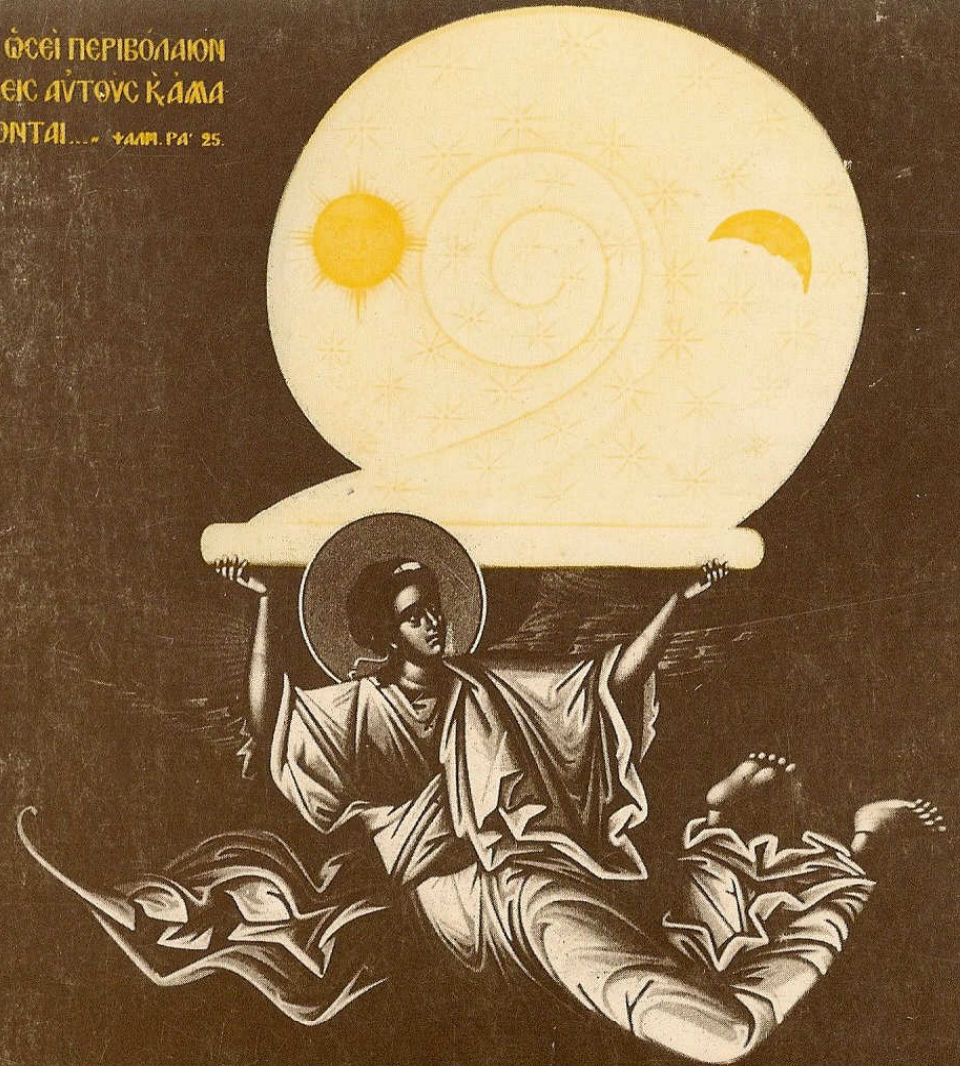
4. ΑΓΙΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

5. ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΚΕΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΙΣ

“... ὅς ᾧ περιβόλαιον
ἐλίζεις ἀντὺν κάμα
γίνονται...” *ΑΜΡ.ΡΑ' 25.

ΑΓΙΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ
ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

“ΕΠΙ ΤΑΣ ΠΗΓΑΣ,,

ΕΚΛΕΚΤΑ ΠΑΤΕΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΕΛΛΑΣ

- 4 -

ΑΓΙΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

(«ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΑΠΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ»)

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

† Ο ΑΝΔΡΟΥΣΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΙΑΚ. ΜΑ·Ι·ΝΑΣ — ΠΑΝ. ΝΕΛΛΑΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

(«ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΑΠΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ»)

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ — ΣΧΟΛΙΑ
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΑΝΙΔΟΑΕ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΣΑΚΑΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Με τίς ἐκδόσεις τῆς σειρᾶς «Ἐπὶ τὰς Πηγὰς» ἢ «Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἐπιλέγει ὠρισμένα βασικὰ ἔργα τῆς πατερικῆς δημιουργίας καὶ ἐπιχειρεῖ μιὰ κατὰ βάθος ἀνάλυσι, ἓνα εἶδος γεωτρήσεως σὲ συγκεκριμένο σημεῖο, ζητώντας νὰ ἀποκαλύψῃ τὸν πλοῦτο, ποὺ εἶναι ἐναποθηκευμένος στὴν περιοχὴ τῆς πατερικῆς σκέψεως καὶ ἐμπειρίας. Ἔτσι συμπληρώνει τὸ γενικώτερο ἐκδοτικὸ τῆς ἔργο δείχνοντας τὰ βαθύτερα πνευματικὰ κοιτάσματα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ Ἐκκλησία ἀντλεῖ δύναμι καὶ ζωτικότητα.

Εἰδικώτερα τὸ βιβλίον αὐτὸ τοῦ Ἀγίου Μαξίμου παρουσιάζει μιὰ ἰδιαίτερη σημασία καὶ ἐπικαιρότητα σήμερα, ποὺ ἡ φιλοσοφία θέτει μὲ ὀξύτητα τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης, σὲ ἀντίθεσι μάλιστα μὲ τὸ Θεό, καὶ ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ νέα ἀνθρωπολογία. Ὁ ἱερός συγγραφεὺς στὸ ἔργο τοῦτο ξεκαθαρίζει ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς πλευρᾶς τὸ ζήτημα, τονίζοντας τὴ θετικὴ ἀξία τοῦ ὕλικου κόσμου.

Ἀλλὰ τὸ κείμενον ποὺ ἀκολουθεῖ δὲν ἀποσαφηνίζει μόνο τὴ χριστιανικὴ θέσι στὸ κρίσιμο αὐτὸ γιὰ τὸν σύγχρονον καὶ μελλοντικὸ πολιτισμὸ ζήτημα. Οἱ θέσεις τοῦ Μαξίμου στὰ προβλήματα τῆς ὕλης καὶ τῆς προόδου

μποροῦν γενικώτερα νὰ βοηθήσουν τὴ σημερινὴ φιλοσοφικὴ συζήτησι καὶ τὴν καθόλου πνευματικὴ ἀναζήτησι σὲ θεμελιώδεις δυσκολίες, τὶς ὁποῖες ἀντιμετωπίζει καθὼς προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, π.χ. τὴν ὕλη σὲ σχέσι μὲ τὸ πρόσωπο, τὴν ἐλευθερίαν σὲ σχέσι μὲ τὶς ποικίλες κοινωνικὰς δομὰς.

Ἡ «Ἀποστολικὴ Διακονία» προσφέρει τὸ ἔργο αὐτὸ στὸν εὐρύτερον κύκλον τῶν διανοουμένων, τῶν φοιτητῶν, τῶν ἐρευνητῶν καὶ στοχαζομένων ἀνθρώπων. Ἀλλὰ καὶ σ' ὅλους τοὺς πιστοὺς, ποὺ θέλουν νὰ γνωρίζουν ὅχι μόνον τὸ τί, ἀλλὰ καὶ τὸ γιὰ τί τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅχι μόνον τὸ πῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ γιὰ τί τῆς χριστιανικῆς ζωῆς.

Καὶ ἀκόμη πιστεύει ὅτι, φέρνοντας πλησιέστερα στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τὸν οὐσιαστικὸ αὐτὸ καὶ ἰδιαίτερα ἐπικαιρὸ ἐλληνοπατερικὸ στοχασμό, συμβάλλει στὴν συνειδητοποίησιν τῆς πνευματικῆς ταυτότητος τῆς χώρας μας, ἥ ὁποία, καθὼς κινεῖται ὅλο καὶ περισσότερο στὸ δυτικὸ πνευματικὸ χῶρον, ἀντιμετωπίζει σειρὰ προβλημάτων αὐτοσυνειδησίας.

Ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας

† Ὁ Ἀνδρούσης ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Στὸ κείμενό του «Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου» ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἐρμηνεύοντας μερικὰ σκοτεινὰ χωρία τῶν ἁγίων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ἐξετάζει ὠρισμένα ἀπὸ τὰ πιὸ βαθεῖα καὶ δύσκολα προβλήματα ποὺ ἔθεσαν ποτὲ στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα οἱ πραγματικότητες τοῦ Θεοῦ, τοῦ κόσμου, τῆς ὕλης, τοῦ ἀνθρώπου. Συζητώντας μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ὠριγένη, ἐμβαθύνει τὴν ὁρθόδοξη κατανόηση τῶν θεμάτων αὐτῶν καὶ ἐκθέτει τὴ χριστιανικὴ ἀπόψη ὅχι συστηματικὰ, ἀλλὰ διεισδυτικὰ καὶ ἐρευνητικὰ, ξεκαθαρίζοντας τὶς ἀφετηρίες καὶ τὶς πιὸ λεπτὲς ἀποχρώσεις, φωτίζοντας τὸ κέντρο τῶν ἐρωτημάτων.

Ὁ Καθηγητὴς Πρωτοπρεσβύτερος Δημήτριος Στανιλοάε, σχολιάζοντας τὴ σκέψη τοῦ ἁγίου Μαξίμου, προεκτείνει τὴν προβληματικὴ τοῦ κειμένου ὡς τὶς μέρες μας. Ὁ Πλάτωνας, ὁ Ὠριγένης, ὁ Διονύσιος, ὁ Γρηγόριος, ὁ Μάξιμος, ἀγκωνάρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ξαναδιαβάζονται γόνιμα στὴν ἐποχὴ μας ἀπὸ τὸν Στανιλοάε.

Ὡς παρατηρητὴς, μπορῶ νὰ πῶ πῶς τὸ βιβλίον τοῦτο τοποθετεῖται μὲ τρόπο ζωντανὸ μέσα στὴν ἑλληνικὴ καὶ ὁρθόδοξη παράδοση καὶ σὰν τέτοιο ὑπάρχει περίπτωση νὰ συντελέσῃ στὴν ἀνανέωση τῆς σύγχρονης φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς ἀναζήτησης.

Προσφέροντάς το στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ ἡ σειρὰ «Ἐπὶ τὰς Πηγὰς» θέλει νὰ παρέμβῃ διακριτικὰ ἀλλὰ οὐσια-

στικά στη μεγάλη συζήτηση που γίνεται στις μέρες μας σχετικά με την αξία και τη σημασία της ύλης, της ανάπτυξης, της προόδου. Ἐπιδιώκει, πρὶν ἂν δῶ, νὰ διαλύσῃ τὴν παρεξήγηση ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι μιὰ μορφὴ ἰδεαλισμοῦ, δείχνοντας τὴ βαθειὰ ἐκτίμηση τῆς Ὁρθοδοξίας γιὰ τὴν ὕλη καὶ παρουσιάζοντας τὴ θεμελιακὴ θέση τοῦ Μαξίμου ὅτι χωρὶς τὴν κίνηση, ποὺ βρίσκεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέσα στὴ δημιουργία, καὶ κατὰ συνέπεια, ὅπως συμπληρώνει ὁ Στανιλοάε, χωρὶς τὴν ἀνάπτυξη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ σωτηρία. Παράλληλα, θέλει νὰ δείξῃ ὅτι, ὅταν ἡ κίνηση χάσῃ τὴν ὁρθὴ τῆς κατεύθυνση καὶ λειτουργικότητα, ἀντὶ νὰ ἀναπτύσσῃ τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἀποδιοργανώνει καὶ τὸν ἀλλοτριώνει. Τὸ βιβλίον τοῦτο, προσδιορίζοντας μιὰ ἀληθινὴ κατεύθυνση καὶ λειτουργικότητα στὴν κίνηση καὶ τὴν ἀνάπτυξη, ἔχει καὶ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ νὰ βοηθήσῃ τὴ μεγάλη πρόοδο ποὺ παρατηρεῖται στίς μέρες μας νὰ γίνῃ ἀνθρωπινότερη. Τὰ παραπάνω ἐνδιαφέρουν τόσο τὸν πιστό, ὅσο κι ἐκεῖνον ποὺ δὲν πιστεύει.

Ἀλλὰ γιὰ τὸν πιστὸ τὸ βιβλίον ἔχει καὶ μιὰ δευτέρη χρησιμότητα. Προσφέροντάς του στοιχεῖα γιὰ μιὰ κοσμολογικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ ἐξήγηση τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὸν βοηθάει νὰ κατανοῇ ὅ,τι πιστεύει. Ἡ ἴδια κοσμολογικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ ἀνάλυση μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ τὸν πιστὸ νὰ ζῇ τὴν πνευματικὴ του (ἀσκητικὴ, μυστηριακὴ, λειτουργικὴ) ζωὴ ὅχι ὡς ἐκπλήρωση θρησκευτικῶν καθηκόντων, ἀλλὰ ὡς μέχρι τὸ ἄπειρο ἐνεργοποίηση τῶν δυνατοτήτων του ὡς ἀνθρώπου.

Τὸ βιβλίον τοποθετεῖται μέσα στὸ γενικώτερο σκοπὸ τῆς Σειρᾶς, ἡ ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, μετὰ τὴ δημοσίευση ὠρισμένων κεντρικῶν πατερικῶν κειμένων, σχολιασμένων ἀπὸ ἓνα σύγχρονο δημιουργικὸ στοχασμὸ, ἐπιδιώκει νὰ προσφέρῃ στὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας ὠρισμένα κριτή-

ρια γιὰ μιὰ ἀπὸ μέσα κατανόηση καὶ σημερινὴ βίωση τῆς θεολογικῆς, λειτουργικῆς καὶ ἀσκητικῆς μας παράδοσης.

Ἐπειδὴ στὸ βιβλίον δὲν περιέχεται μόνο τὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ἀλλὰ καὶ ἡ σκέψη τοῦ Καθηγητῆ Στανιλοάε, προτιμήσαμε τὸν τίτλον «Φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ ἐρωτήματα», ποὺ ἀνταποκρίνεται στὸ συνολικὸ του περιεχόμενο. Ἀλλωστε καὶ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἶναι περισσότερο γνωστὸ μετὰ τὸν τίτλον «*Ambigua*», ποὺ τοῦ δόθηκε στὴ Δύση, παρὰ μ' ἐκεῖνο τῶν χειρογράφων.

Πήραμε τὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἐκδοση τοῦ Migne. Διορθώσαμε τὴ στίξη, τὸ χωρισμὸ σὲ παραγράφους καὶ σὲ λίγες περιπτώσεις τὴν ἀνάγνωση, προτιμώντας ἄλλες γραφὲς τῶν κωδίκων. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ, καθὼς καὶ ἡ ἀνίχνευση τῶν παραπομπῶν, ἔγινε στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς ἱερᾶς Μονῆς Σταυρονικήτα, μετὰ τὴν πολύτιμη βοήθεια τοῦ λόγιου μοναχοῦ Συμεών.

Ἡ δυσκολία ποὺ παρουσιάζει σὲ ὠρισμένα σημεῖα ἡ μετάφραση τοῦ ἐκλεκτοῦ φιλόλογου Ἱ. Σακαλῆ δὲν εἶναι μειονέκτημα, ἀλλὰ πλεονέκτημα. Ὁ μεταφραστὴς δὲν θέλησε νὰ ἀλλάξῃ τὴ σύνταξη καὶ νὰ ξαναπλάσῃ τὸ λόγο, γιὰτὶ αὐτό, δουλειὰ πολὺ πιὸ εὐκόλη, θὰ ἀποτελοῦσε μᾶλλον ἐρμηνεία καὶ θὰ ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὸ κείμενο. Σκοπὸς τῆς μετάφρασης δὲν εἶναι νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ κείμενο, ἀλλὰ νὰ βοηθήσῃ στὴν ἀνάγνωσή του.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΕΛΛΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Σύντομη αναφορά στὸ βίο καὶ στὶς συγγραφές τοῦ ἁγίου Μαξίμου.

Παρουσιάσαμε τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Μαξίμου μὲ ἄρκετὸ πλάτος στὴν εἰσαγωγή τοῦ ἔργου του *«Μυσταγωγία»*, ποὺ ἔχει ἐκδοθῇ πρόσφατα στὴ σειρὰ *«Ἐπὶ τὰς πηγὰς»*. Ἐδῶ δίνουμε μόνο μιὰ περίληψη ὧσων ἀναφέραμε ἐκεῖ.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος γεννήθηκε τὸ 580, στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπὸ διακεκριμένη οἰκογένεια καὶ πῆρε καλὴ θεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ μόρφωση. Ἀφοῦ ὑπηρέτησε γιὰ τρία-τέσσερα χρόνια σὰν γραμματέας στὴν αὐλὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ἡρακλείου, ἀποσύρθηκε τὸ 613-614 περίπου, σ' ἓνα μοναστήρι τῆς Χρυσούπολης (τὸ σημερινὸ Σκούταρι), στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Βοσπόρου, ἀπ' ὅπου, ὕστερα ἀπὸ δέκα χρόνια, ἦρθε στὸ μοναστήρι τῆς Κυζίκου. Τὸ 626 ὑποχρεώθηκε νὰ φύγῃ ἀπὸ ἐκεῖ, ἐπειδὴ γίνονταν ἐπιδρομὲς τῶν Περσῶν. Ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Αἴγυπτο, ἐγκαταστάθηκε γιὰ περισσότερο καιρὸ σ' ἓνα μοναστήρι τῆς Καρθαγένης. Ἐδῶ, τὸ 646, δημιουργήθηκε ἡ περίφημη φιλονεικία μὲ τὸν παλαιὸ Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης, Πύρρο.

Ἀπὸ τὸ 634 περίπου, ὁ ἅγιος Μάξιμος εἶχε γίνει ὁ κυριώτερος ὑπερασπιστὴς τῆς Ὁρθοδοξίας ἐνάντια στὴν αἵρεση τοῦ μονοθελητισμοῦ. Τὸ 649 τὸν βρῖσκομε στὴ Ρώμη, ὅπου πῆρε ἀποφασιστικὸ μέρος στὴν προετοιμασία καὶ σύγκληση μιᾶς Συνόδου, ἡ ὁποία ὑπὸ τὸν πᾶπα Μαρτῖνο Α' καταδίκασε τὸ μονοθελητισμό. Τὸ 653 μαζί μὲ τὸν

πάπα Μαρτῖνο ὁδηγήθηκε διὰ τῆς βίας στήν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ τὸ 655 καταδικάστηκε ἀπὸ μιὰ Σύνοδο, γιὰ τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὸ μονοθελητισμό, ὁ ὁποῖος ὑποστηριζόταν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορική πολιτική, καὶ ἐξορίστηκε στὴ Βιζύη, στὴ Θράκη. Τὸ 656, ἐπειδὴ ἐναντιώθηκε στήν προσπάθεια τοῦ αὐτοκράτορα Κώνστα Β' νὰ τὸν μεταστρέψῃ στὸ μονοθελητισμό, ὁδηγήθηκε ξανὰ στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου, ὕστερα ἀπὸ νέες προσπάθειες ποὺ ἔγιναν γιὰ νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὴν ἀντίθεσή του, βασανίστηκε καὶ ἐξορίστηκε πάλι, στήν Πέρβηρη τῆς Θράκης αὐτὴ τὴ φορά.

Τὸ 662 ὁδηγήθηκε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά στήν Κωνσταντινούπολη. Ὑστερα ἀπὸ νέες προσπάθειες νὰ τὸν κερδίσουν, μιὰ Σύνοδος στήν Κωνσταντινούπολη τὸν ἀναθεματίζει, μαζὶ μὲ τὸ μαθητὴ του Ἀναστάσιο κι ἕναν ἄλλο Ἀναστάσιο, τὸν ἀποκριτὰριο τῆς Ρώμης στήν Κωνσταντινούπολη. Τοὺς ἔκοψαν τὴν γλώσσα καὶ τὸ δεξι χέρι καὶ τοὺς ἔστειλαν σὲ νέα ἐξορία στήν ἀνατολικὴ ὁχθὴ τῆς Μαύρης Θάλασσας. Ὁ ἅγιος Μάξιμος πέθανε ἐκεῖ, στίς 13 Αὐγούστου τοῦ 662, σὲ ἡλικία ὀγδόντα δύο χρόνων, ἐξαντλημένος ἀπὸ τὰ βασανιστήρια καὶ τὰ γηρατεία. Ἐμείνει ὥς τὸ θάνατό του ἀπλὸς μοναχός, παρόλο ποὺ πολλὰς φορὲς τοῦ πρόσφεραν τὸ πατριαρχικὸ ἀξίωμα, μὲ τὸν ὅρο νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὴν ἀντίθεσή του.

Δίκαια ἔχει τὸν τίτλο τοῦ «Ὁμολογητῆ», σὰν ὁ τελευταῖος μέγας θεολόγος καὶ μάρτυρας τῆς ὀρθῆς πίστεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς παραμονῆς του στήν Κύζικο, ἔγραψε τὴν πρώτη ομάδα τῶν ἔργων του: Οἱ πρῶτες ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ἰωάννη Κουβικουλάριο — ἀνάμεσα στίς ὁποῖες ἡ πιὸ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ «Περὶ ἀγάπης» (P.G. 91, 393-408)—, «Λόγος ἀσκητικὸς» (P.G. 90, 911-957), «Κε-

φάλαια περὶ ἀγάπης» (P.G. 90, 959-1073), «Τὰ Π' γνωστικὰ κεφάλαια» (ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Ἐπιφάνοβιτς στὸ Κίεβο τὸ 1917). Τὰ ἔργα τῆς ομάδας αὐτῆς ἀναφέρονται στήν πνευματικὴ ζωὴ, σύμφωνα μὲ παλαιότερους συγγραφεῖς (Εὐάγριο, Μάρκο τὸν Ἀσκητὴ, Διάδοχο τῆς Φωτικῆς).

Στὴν περίοδο ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὸ 626 ὥς τὸ 634 ἔγραψε τὴ δεύτερη ομάδα τῶν πνευματικῶν ἔργων του. Τώρα ἐμβαθύνει στίς θεολογικὲς βάσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἦδη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διαμονῆς του στήν Κύζικο εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀσχολῆται μὲ ιδέες, ποὺ περιέχονται στὸ δεύτερο μεγάλο του ἔργο: «Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου». Ἀλλὰ συγκεντρώνει ὑστερώτερα τίς ιδέες αὐτὲς γύρω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ιδέα τῆς «κί ν η σ η ς» τοῦ δημιουργήματος πρὸς τὸ Θεό, μὲ τὴν πρόθεση νὰ δώσῃ μιὰ βάση στήν ἀνθρώπινη ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ, ποὺ τὴν ἀμφισβητοῦν οἱ μονοθελητές, οἱ ὁποῖοι εἶχαν γίνοι μὲ τὸν καιρὸ-πιὸ δραστήριοι.

Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο τοποθετοῦνται καὶ τὰ ἔργα: «Εἰς τὴν προσευχὴν Πάτερ Ἡμῶν ἐρμηνεῖα σύντομος» (P.G. 90, 872-909), «Μυσταγωγία» (P.G. 91, 657-717), «Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς» (P.G. 90, 244-785), «Κεφάλαια περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ» (P.G. 90, 1084-1176).

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 634 καὶ κυρίως μετὰ τὸ 638 ἀρχίζουν νὰ γράφονται τὰ πολυάριθμα ἔργα τῆς τρίτης ομάδας, σχετικὰ μὲ τίς δύο θελήσεις τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐνάντια στὸ μονοθελητισμό, ποὺ βρίσκονται συγκεντρωμένα στήν P.G. 91 κυρίως, μὲ τὸν τίτλο «Πρὸς Μαρίνον, τὸν δσιώτατον πρεσβύτερον» (P.G. 91, 9-285). Στὴν πολεμικὴ ἐνάντια στὸ μονοθελητισμό, ἰδιαίτερη θέση κατέχει τὸ ἔργο «Συζητήσεις μετὰ τοῦ Πύρρου» (P.G. 91, 288-353).

2. Μερικὲς σημειώσεις στὸ ἔργο: «Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου».

Τὸ ἔργο ποὺ ἔχει αὐτὸν τὸν τίτλο περιέχει τὴν ἐξήγηση μερικῶν διαφορούμενων κειμένων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ κι ἐνὸς κειμένου τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτη. Στὴν ἀρχὴ γράφτηκε τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ ἔργου ποὺ περιέχει τὴν ἐξήγηση μερικῶν διαφορούμενων κειμένων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ. Γράφτηκε σὰν συνέχεια σὲ μιὰν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη τῆς Κυζίκου, ὁ ὁποῖος παρακαλοῦσε τὸν ἅγιο Μάξιμο νὰ καταγράψῃ τίς ἐξηγήσεις ποὺ εἶχε δώσει κατὰ τίς συνομιλίες τους πάνω σ' αὐτὰ τὰ κείμενα, ὅταν ὁ ἅγιος Μάξιμος εἶχε μείνῃ στὴν Κύζικο¹.

Ὁ P. Sherwood ἔχει ἀποδείξει ὅτι αὐτὸ τὸ δεῦτερο μέρος, ποὺ εἶναι ἀσύγκριτα πρὸ μεγάλο ἀπὸ τὸ πρῶτο, περιέχει τὴν πρὸ θεμελιακὴ ἀνασκευή τοῦ ὠριγενικοῦ μύθου γιὰ τὴν ἀρχικὴ ἐνότητα τῶν λογικῶν ὄντων μέσα στὸ Θεό, γιὰ τὴ διάσπαση αὐτῆς τῆς ἐνότητας, γιὰ τὴ φυλάκιση τῶν ὄντων μέσα στὰ σώματα σὰν τιμωρία τους, καὶ γιὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴν ἀρχικὴ ἐνότητα ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀπόθεση τῶν σωμάτων². Παράλληλα, ὁ Sherwood ἔδειξε ὅτι μερικὰ ἀπὸ τὰ «Κεφάλαια περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οικονομίας τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ» (I 1, 2, 3, 10), γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ Urs von Balthasar εἶχε πεῖ ὅτι εἶναι ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὸν ὠριγενισμό³, περιέχουν τὴν ἴδια ἀνασκευή τοῦ ὠριγενισμοῦ μὲ τὸ δεῦτερο μέρος (τὸ πρῶτο ὡς πρὸς τὸ

1. PG. 91, 1064.

2. P. SHERWOOD, *The Earlier Ambigua of St. Maximus the Confessor and his Refutation of Origenism*, Romae, 1955.

3. H. U. VON BALTHASAR, *Die «Gnostischen Centurien»*, Freiburg i. Br., 1941.

χρόνο τῆς σύνθεσής του) τοῦ ἔργου ποὺ ἐκδίδεται σὲ τούτους τοὺς τόμους⁴.

Στὴν πραγματικότητα τὸ ἔργο ποὺ παρουσιάζουμε ἔδῳ εἶναι σχεδὸν ὁλόκληρο μιὰ βαθειὰ καὶ μεγάλη σὲ ἔκταση ἀνασκευή τῶν θέσεων τοῦ ὠριγενισμοῦ. Χρησιμοποιεῖ σὰν ἀφορμὴ τὴν ἐρμηνεία μερικῶν κειμένων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐπίσης ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ὠριγενισμοῦ.

Ποιὰ αἰτία ὤθησε τὸν ἅγιο Μάξιμο νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτὴ τὴν ἐπίμονη ἀνασκευή τοῦ ὠριγενισμοῦ σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ μοιάζει νὰ μὴν ὑπάρχῃ ὠριγενικὴ θεολογικὴ παράταξη μέσα στὴν Ἐκκλησία;

Φαίνεται πὼς αἰτία αὐτῆς τῆς ἀνασκευῆς στάθηκε τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐβλεπε πὼς ὁ μονοθελητισμός, ποὺ στὴν ἀρχὴ ἐμφανίσθηκε σὰν μονοενεργητισμός, εἶχε σὰν βάση τὴν ἄρνηση τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας μέσα στὸ Χριστό, σύμφωνα μὲ τὴν ὠριγενικὴ ἰδέα ὅτι κάθε κτιστὴ κίνησι ἔχει τὴν καταγωγὴ της στὴν ἁμαρτία.

Εἶναι πιθανὸ ὁ μονοενεργητισμὸς νὰ ἐμφανίστηκε γύρω στὰ 626, ὅταν ὁ ἅγιος Μάξιμος σχολίαζε στὴν Κύζικο, μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Κωνσταντινούπολης Ἰωάννη, τὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, στὰ ὁποῖα ἀναφερόμαστε. Μπορεῖ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἐμφάνιση τῆς μονοενεργητικῆς ἰδέας νὰ ὤθησε τὸν ἅγιο Μάξιμο καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἰωάννη νὰ σχολιάσουν αὐτὰ τὰ κείμενα, ποὺ εἶχαν πάρει οἱ ὁπαδοὶ τοῦ μονοενεργητισμοῦ πρὸς ὄφελός τους. Ἀλλὰ ἡ ἀπειλὴ πῆρε συγκεκριμένη μορφή μόλις κατὰ τὸ 630, μὲ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Φάσιδος Κύρου στὸ θρόνο τοῦ Πατριάρχῃ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτό, ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κυζίκου παρακαλεῖ μ' ἕνα

4. P. SHERWOOD, *The Earlier Ambigua*, σ. 107.

γράμμα τὸν ἅγιο Μάξιμο νὰ ἀναλάβῃ τὴν υπεράσπιση τῆς ὀρθοδοξίας ἀπὸ τὴν μονοενεργητικὴ ἀπειλή, καθορίζοντας γραπτὰ καὶ δημοσιεύοντας τὸν προφορικὸ σχολιασμὸ ποὺ εἶχε κάνει στὰ διαφορούμενα κείμενα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Κύζικο.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἀποκρούοντας σ' αὐτὸ τὸ ἔργο τὶς ἀπαισιόδοξες ὀριγενικὲς ιδέες γιὰ τὴν κίνηση καὶ υπερασπίζοντας τὸ θετικὸ της χαρακτήρα, ὅχι μόνο δὲν ἀναφέρει ρητὰ τὸν Ὡριγένη, τὸν πατέρα αὐτῆς τῆς ἀπαισιόδοξης ιδέας, ἀλλὰ οὔτε κάποιον ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς μονοενεργητικῆς θεωρίας, μιὰ ποὺ οἱ τελευταῖοι δὲν εἶχαν ἀκόμη περάσει ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ καὶ διανοητικὴ φάση τοῦ μονοενεργητισμοῦ στὴ φάση τῆς ἄμεσης ἐπιβολῆς του στὴν Ἐκκλησία. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἅγιος Μάξιμος δὲν υπερασπίζεται ἀκόμη σ' αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ἔργου του ἄμεσα τὴν ἀνθρώπινη ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ μόνο τὴν κίνηση τῆς δημιουργίας γενικά, σὰ βάση γιὰ τὴν ἐνωμένη ἐνέργεια ὅλης τῆς ἀνθρώπινης φύσης, καὶ κατὰ συνέπεια τῆς ἀνθρώπινης φύσης τοῦ Χριστοῦ. Ἦθελε, χωρὶς νὰ μπῇ σὲ πρῶιμη πολεμικὴ, νὰ κόψῃ ἀπὸ τὴ ρίζα τὸ στήριγμα τῆς νέας αἵρεσης.

Μόλις πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ μέρους ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ τὸν ὀρισμὸ τῆς ἐνέργειας σὰν ἐκούσιας καὶ συνειδητῆς κίνησης τοῦ ἀνθρώπου⁵. Πρὶν ἀπ' αὐτὸ εἶχε μιλήσει μὲ λιγώτερη ἀκρίβεια καὶ ἐπιμονὴ γιὰ τὴν ἐνέργεια. Εἶναι βέβαιο, πὼς στὸ μεταξὺ ἡ ἀπειλὴ τοῦ μονοενεργητισμοῦ καὶ μέσω αὐτοῦ ἡ ἀπειλὴ τοῦ μονοθελητισμοῦ εἶχε αὐξηθῇ. Ὑπερασπίζοντας τώρα ὅχι μόνο τὴν κίνηση γενικά, σὰν χαρακτηριστικὸ δοσμένο στὴν κτίση ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνέργεια, δηλαδὴ τὴν κίνηση ποὺ

5. PG 91, 1392.

κατευθύνεται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη θέληση πρὸς τὸν σκοπὸ της, τὸ Θεό, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀποφεύγει καὶ μιὰ ἄλλη ἀκρότητα, συγκεκριμένα τὴν ἀκρότητα τοῦ ἀπόλυτου προορισμοῦ. Ταυτόχρονα, ἀρχίζει τώρα νὰ ἀσχολῆται μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια μὲ τὸ μονοενεργητισμὸ καὶ τὸ μονοθελητισμό.

Καθορίζει μὲ ἀκρίβεια ὅτι ἡ κίνηση δὲν εἶναι καλὴ κατ' ἀνάγκη, ἐπειδὴ καὶ μόνο εἶναι δοσμένη ἀπὸ τὸ Θεὸ στὴ φύση μας, ἀλλὰ εἶναι καλὴ ὅταν συγκεκριμενοποιῆται ἀπὸ τὴν θέλησή μας σὲ ἐνέργεια ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὸ Θεό. Τότε ἡ κίνηση ἐκπληρώνει τὸν προορισμὸ ποὺ χαράχτηκε μέσα της ἀπὸ τὸ Θεό.

Παλαιότερα εἶχε πεῖ γενικά, ὅτι ὁ ἄνθρωπος φτάνει χάρις στὴν κίνηση ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ὑπαρξὴ στὴν αἰώνια ὑπαρξὴ, ἀφοῦ περάσῃ ἀπὸ τὴν ἀγαθὴ ὑπαρξὴ⁶. Εἶχε μάλιστα διευκρινίσει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη κίνηση καθορίζεται σὰν ἐνέργεια⁷. Ἀλλὰ δὲν εἶχε συνδέσει τὴν ἐνέργεια, σὰν κίνηση τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν προχώρησή του πρὸς τὴν αἰώνια εὐτυχισμένη ὑπαρξὴ μέσα στὸ Θεό.

Τώρα διευκρινίζει ὅτι μὲ τὴν ἐνεργοποίηση τῆς κίνησης σὰν ἐνέργειας ποὺ διευθύνεται πρὸς τὸ Θεὸ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη θέληση, ἡ ὑπαρξὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ καλὴ ὑπαρξὴ καὶ μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν αἰώνια μακάρια ὑπαρξὴ. Χωρὶς τὴν ἐνεργοποίηση τῆς κίνησης μέσα σὲ μιὰ ἐνέργεια ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὸ Θεό, ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀγαθὴ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν αἰώνια μακάρια ὑπαρξὴ, ἀλλὰ παραμορφώνεται, γίνεται στεγνὴ καὶ ταλαίπωρη. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἡ κίνηση, καὶ μ' αὐτὴν ἡ ἀνθρώπινη φύση, πραγματοποιεῖται ἀληθινὰ μὲ τὸ νὰ γίνεται ἐνέργεια ποὺ κατευθύν-

6. PG 91, 1116.

7. PG 91, 1220.

νεται από τη θέληση του ανθρώπου προς το Θεό. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἔθετε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὄχι μόνο τὴ βάση γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ γίνη ἀποδεχτὴ ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια μέσα στὸ Χριστό, ἀλλὰ ἐπίσης τὴ βάση γιὰ νὰ φανῇ ἡ στενὴ σχέση τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας καὶ θέλησης μὲ τὴ θεία θέληση μέσα στὸ Χριστό.

Ἔτσι εἶχε δημιουργήσει, μὲ τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ ἔργου του, γερὸ καὶ βαθὺ θεμέλιο τόσο γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας τοῦ Χριστοῦ, ὅσο καὶ γιὰ τὸ στενὸ σύνδεσμο τῆς τελευταίας μὲ τὴ θεία ἐνέργεια. Μποροῦσε τώρα νὰ περάσῃ στὴν ἄμεση ὑπεράσπιση τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας τοῦ Χριστοῦ καὶ μαζὶ στὴν ἐπιβεβαίωση τῆς στενῆς ταύτισής της μὲ τὴ θεία ἐνέργεια. Ἀλλὰ, ἀφοῦ μὲ τὴ συμφωνία ἀνάμεσα στὸ φίλο του Σωφρόνιο καὶ τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως στὰ 634, ὁ πρῶτος εἶχε δεχθῇ νὰ μὴ μιλᾷ γιὰ δυὸ ἐνέργειες στὸ Χριστό, ἔχοντας πάρει τὴν υπόσχεση ὅτι δὲ θὰ ἀρνηθοῦν τὴν ἀνθρώπινη ἐνέργεια σ' Αὐτόν, ὁ ἅγιος Μάξιμος, συνθέτοντας τὸ χριστολογικὸ μέρος τοῦ ἔργου του, δὲ μιλᾷ γιὰ δυὸ ἐνέργειες στὸ Χριστό, ἀλλὰ μόνο γιὰ μιὰ «*θεανδρική*» ἐνέργεια, βεβαιώνοντας ὅμως πάντα ὅτι μέσα σ' αὐτὴ τὴν θεανδρική ἐνέργεια παραμένει ἀκέραια ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια. Κατὰ κάποιο τρόπο, αὐτὴ ἡ ἔκφραση τοῦ ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ βεβαιώσῃ τὴ στενὴ ἔνωση τῶν δύο ἐνεργειῶν στὸ Χριστό. Δανείστηκε αὐτὸ τὸν ὅρο ἀπὸ τὸν Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη, ἐρμηνεύοντάς τον μὲ ὀρθόδοξη ἔννοια, ὅπως ἄλλωστε εἶχε κάνει καὶ ὁ Διονύσιος. Καὶ μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία ἐξηγεῖ τὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτη, ποὺ εἶναι καὶ τὸ μόνο ποὺ ἐξηγεῖται στὸ ἔργο αὐτό.

Αὐτὴ ἡ ἀποφυγὴ νὰ μιλήσῃ ἄμεσα γιὰ τὶς δυὸ ἐνέργειες στὸ Χριστό δὲ θὰ ἦταν οὔτε ἀπαραίτητη, οὔτε εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἀληθινῆς πίστεως ἔπειτα ἀπὸ τὸ 634, ὅποτε ὁ Σωφρόνιος, φθάνοντας σὰν πατριάρχης

στὰ Ἱεροσόλυμα, ἀντιμαχόταν μὲ τὴ Σύνοδό του ἀνοιχτὰ τὴ λαθεμένη ἰδέα τῆς μιᾶς μόνης ἐνέργειας στὸ Χριστό. Ἡ διαμάχη εἶχε πιά γίνει ἀνοιχτή.

Ὅμως ὁ ἅγιος Μάξιμος, συνθέτοντας κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 633, ἢ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 634, αὐτὸ τὸ χριστολογικὸ μέρος τοῦ ἔργου του, ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ εἶναι τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ προηγουμένου μέρους, δὲν τὸ τοποθετεῖ πιά στὸ τέλος τοῦ προηγουμένου μέρους, στὸ ὁποῖο εἶχε ὑπερασπισθῇ γενικὰ τὴν κίνηση τῆς δημιουργίας πρὸς τὸ Θεό, ἀλλὰ τὸ τοποθετεῖ στὴν ἀρχή, ἴσως γιὰ τὴ μονοενεργητικὴ φιλονεικία εἶχε γίνει τὸ κύριο δημόσιο πρόβλημα στὴν Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὴ μ' αὐτὸ τὸ χριστολογικὸ μέρος μποροῦσε νὰ δείξῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ποῖο νόημα εἶχε ἡ ὑπεράσπιση τῆς κίνησης γενικά, ποὺ ἔγινε στὸ προηγούμενο μέρος.

Ἡ ὑπεράσπιση τῆς κίνησης δίνει ἓνα τόνο αἰσιοδοξίας στὴν ὅλη θεὰ τοῦ κόσμου καὶ ἀνοίγει τὴν προοπτικὴ τῆς θέωσης τοῦ κόσμου. Ταυτόχρονα φωτίζει τὸν προσωπικὸ χαρακτήρα τοῦ Θεοῦ, ἐνάντια σὲ κάθε διφορούμενο πανθεϊσμό. Ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐρωτικὴ ἔνωση ἀνάμεσα σ' ἓνα προσωπικὸ Θεὸ καὶ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο. Αὐτὸ θὰ τὸ δοῦμε καθαρώτερα στὴ μελέτη τῶν ἐπιχειρημάτων ποὺ χρησιμοποίησε ὁ ἅγιος Μάξιμος γιὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν κίνηση καὶ στὴ μελέτη τῶν συνεπειῶν ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ὑπεράσπιση τῆς κίνησης.

Σύμφωνα μὲ τὸν ὀριγενισμό, ποὺ πλατωνίζει, ὁ ὁρατὸς κόσμος μορφοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ νὰ φυλακισθοῦν σ' αὐτὸν οἱ ψυχὲς ποὺ ἡμάρτησαν κινούμενες ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ὁμοούσια ἐνότητά τους μὲ τὸ Θεό, ὕστερα ἀπὸ θλίψη γιὰ τὴν ἀκίνησά τους μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐνότητα⁸.

8. PG 91, 1089 κ.ά.

Ἡ κίνηση λοιπὸν στάθηκε ἡ ἔκφραση τοῦ χωρισμοῦ τῶν ψυχῶν ἀπὸ τὸ Θεό, δηλαδή ἡ ἔκφραση ἑνὸς ἁμαρτήματος. Τὰ σώματα κι ὁ ὁρατὸς κόσμος εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Θεὸς φυλάκισε τὶς ψυχὲς στὰ σώματα γιὰ νὰ τὶς τιμωρήσῃ καὶ γιὰ νὰ κάνῃ νὰ γεννηθῇ σ' αὐτὲς ὁ πόθος τῆς ἐπιστροφῆς στὸ Θεό, ἀφοῦ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὴ φυλακὴ τοῦ σώματος.

Ἐπομένως, γιὰ τὸν ὀριγενισμό ἡ κίνηση δημιουργήθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ σχηματισμὸ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου καὶ τῶν σωμάτων. Ὁ κόσμος καὶ τὰ σώματα εἶναι οἱ συνέπειες τῆς κίνησης ἢ τῆς ἁμαρτίας, ποὺ ἔχει διαπραχθῇ ἀπὸ τὶς ψυχὲς σὲ μιὰν ἀσώματη προὔπαρξη. Πρῶτα ὑπῆρξε ἡ κίνηση, ὕστερα ἡ γένεση τοῦ κόσμου καὶ τῶν σωμάτων καὶ στὴ συνέχεια ἡ στασιμότητα τῶν ἀπελευθερωμένων ἀπὸ τὰ σώματα ψυχῶν μέσα στὸ Θεό.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀλλάζει τὴ θέση τῶν δύο πρώτων ὄρων αὐτῆς τῆς τριάδας. Κατ' αὐτόν, πρῶτα ὑπῆρξε ἡ γένεση τοῦ κόσμου καὶ ἡ δημιουργία τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων, ἔπειτα ἡ κίνηση καὶ στὸ τέλος ἡ στασιμότητα μέσα στὸ Θεό⁹.

Ἡ δημιουργία δὲν εἶναι συνέπεια μιᾶς προηγουμένης ἁμαρτίας, ἀλλὰ θετικὴ πράξη τοῦ Θεοῦ. Ἡ κίνηση εἶναι κι αὐτὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργικῆς πράξης τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἔβαλε τὴν κίνηση μέσα στὴ δημιουργία, γιὰ ν' ἀνέβῃ αὐτὴ ἀπὸ τὴν πεπερασμένη κατάστασή της στὴν ἀπειρὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως ἡ κίνηση δὲν ἐμφανίσθηκε παρὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ εἶναι ἓνα φυσικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, ἓνα μέσο μὲ τὸ ὁποῖο ἡ δημιουργία μπορεῖ νὰ φτάσῃ στὴν πλήρη μετοχὴ τῆς θείας ζωῆς. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ φτάσῃ στὸν

9. PG 91, 1089, 1072.

Θεὸ ἀποφεύγοντας τὴν κίνηση, ἀλλὰ χρησιμοποιώντας την. Δὲν πρέπει νὰ ἐξέρχεται κανεὶς ἀπὸ τὴν κίνηση ἢ νὰ τὴν καταργῇ, γιὰ νὰ βρεθῇ μαζί μὲ τὴν ψυχὴ πρὸ γρηγορα μέσα στὴν ἀκίνητη αἰωνιότητα, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὴν ἐνεργοποιῇ στὸ ἀκέραιο. Ἡ κίνηση εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιὰ ν' ἀνυψωθοῦν τὰ δημιουργήματα ὡς τὸ Θεό, κι ὅχι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ψυχὲς ἀπομακρύνθηκαν ἀρχικὰ κι ἀπομακρύνονται ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ Θεό, ὅπως ὑποστήριξε ὁ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν πλατωνισμό ὀριγενισμός.

Μὲ τὴν κίνηση φθάνει κανεὶς στὸ Θεό καὶ μέσα σ' Αὐτὸν στὴν αἰώνια στασιμότητα, γιὰτὶ πέρα ἀπὸ τὸ Θεό δὲν ὑπάρχει σκοπὸς πρὸ ὑψηλός. Ὁ Θεός, μὲ τὸ νὰ εἶναι τὸ ἄπειρο, δὲν ἔχει ἓνα πέρασ ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προχωρήσῃ πέρα ἀπ' αὐτό, γιὰ νὰ μπῇ σὲ ἄλλη, ὑψηλότερη περιοχὴ¹⁰. Μὲ τὴν ἀπειροσύνη τοῦ ὁ Θεὸς τρέφει αἰώνια τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ πλουτισθῇ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ δοκιμάσῃ πλήξῃ ἢ κόρο ἀπὸ τὴν ἴδια πνευματικὴ τροφή, γιὰτὶ μέσα στὴν ἀπειροσύνη τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει πάντα καινούργιος πλοῦτος, ποὺ ἀπαντᾷ σ' ὅλες τὶς ἐπιθυμίες τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀνύψωση¹¹.

Τὸ ζήτημα ἦταν μόνο νὰ κατανοηθῇ πῶς εἶναι δυνατό νὰ σταματήσῃ ἡ κίνηση, ἂν αὐτὴ ἀποτελῇ ἓνα γνῶρισμα τῆς φύσης τῶν κτισμάτων.

Κατὰ τοὺς ὀριγενικούς, τὸ σταμάτημα τῶν ψυχῶν μέσα στὸ Θεό εἶναι πρόσκαιρο. Αὐτὸ προϋποθέτει μιὰ ἀνεπάρκεια, μιὰ περατότητα μέσα στὸν ἴδιο τὸ Θεό. Καὶ ἡ κίνηση ξαναρχίζει πάντα ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἀνεπάρκειας ἢ περατότητας. Ὁ Θεὸς λοιπὸν τῶν ὀριγενικῶν δὲν ἦταν

10. Βλ. τὴν ἴδια διδασκαλία στὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης, PG 44, 404.

11. PG 91, 1217.

ἀληθινὸς Θεός. Τὰ πάντα βρίσκονταν μέσα σὲ μιὰ σχετικότητα χωρὶς διέξοδο, σὲ παν-σχετικότητα χωρὶς νόημα. Γιατὶ τὸ πρόσκαιρο σταμάτημα τῶν ψυχῶν μέσα στὸ Θεὸ ὑπονοοῦσε τὴν ἀδυναμία νὰ βρεθῇ κάπου καὶ κάποτε ἀληθινὴ ἀπειροσύνη καὶ αἰώνια ἀνάπαυση μέσα σ' αὐτὴ. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση, δὲν ἔχουμε οὔτε μέσα στὸ Χριστὸ τὸ πᾶν κι Αὐτὸς ἀκόμη πρέπει νὰ τείνῃ πρὸς ἕνα σκοπὸ πέρα ἀπ' Αὐτόν, ἢ νὰ κατεβαίνει ἔπειτ' ἀπὸ ὀρισμένο χρόνο ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἔχει φθάσει. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση πρέπει ν' ἀρνηθοῦμε καὶ τὴ σωματικὴ του ἀνάστασις¹².

Ὁ ἅγιος Μάξιμος δίνει ἄλλη ἀπάντηση γιὰ τὴ συμφιλίωση τῆς ιδέας ὅτι ἡ κίνηση ἀνήκει στὴ φύση τῆς δημιουργίας κι ὅτι παρ' ὅλα αὐτὰ σταματᾷ μέσα στὸ Θεό. Σύμφωνα μ' αὐτόν, ἡ στασιμότητα τῆς δημιουργίας μέσα στὸ Θεὸ εἶναι ταυτόχρονα κίνηση, κίνηση ὅμως ὄχι ἐνὸς περιορισμένου πράγματος πρὸς ἄλλο περιορισμένο, ἀλλὰ κίνηση μέσα στὴν ἐνόραση καὶ ἐμπειρία τῆς θείας ἀπειροσύνης, μέσα στὴν ὁποία τὸ δημιουργήμα βρίσκει τὸ πᾶν. Εἶναι κίνηση μέσα στὸ ἄπειρο. *Progressus in idem*. Αὐτὴ ἡ στασιμότητα εἶναι ταυτόχρονα καὶ θέωση, διείσδυση ὁλόκληρου τοῦ Θεοῦ μέσα σ' ὁλόκληρη τὴν κτίση, χωρὶς αὐτὴ ἡ διείσδυση νὰ ἔχῃ τέρμα, χωρὶς ἡ δημιουργία νὰ ἔχῃ τὸ αἶσθημα πὼς ἔφθασε στὸ ὄριο τῆς θέωσης. Ἔχει πάντοτε τὸ πᾶν. Αὐτὸ τὸ πᾶν ὅμως δὲν ἔχει ποτὲ κανένα ὄριο. Ὑστερα, ἡ κατάσταση τῆς θέωσης, ἂν καὶ δὲν εἶναι τὸ προῖόν τῆς κίνησης, δὲ σημαίνει τὴν κατάσταση τῆς ἀναίσθητης καὶ ἀδρανοῦς παθητικότητας τῆς δημιουργίας· ἡ δημιουργία ζῇ τὴν ἐμπειρία τῆς θέωσης, καὶ κατὰ συνέπεια, βρίσκεται σὲ κατάσταση ἐνεργητικῆς ἀποδοχῆς. Τοῦτο σημαίνει κάποια παράδοξη ἔνωση ἀνά-

12. PG 91, 1336.

μέσα στὴν παθητικότητα καὶ τὴν πράξη, ἢ τὴν κίνηση.

Ἐξάλλου, ὁ ἅγιος Μάξιμος λέει ὅτι ἡ κίνηση, μέσα στὴν ὁποία βρίσκεται ἡ δημιουργία στὴν ἐπίγεια ὑπαρξή της, εἶναι παθητικότητα. Γιατὶ ἡ δημιουργία πρέπει νὰ κινῆται παρὰ τὴ θέλησή της, ἀφοῦ δὲν ἔχει ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της τὴν κίνηση¹³. Ὁ Hans Urs von Balthasar, μὴ δίνοντας σημασία σ' αὐτὴν τὴν παράδοξη παρουσία μιᾶς κάποιας κίνησης μέσα σὲ κάθε παθητικότητα ἢ μιᾶς κάποιας παθητικότητας μέσα σὲ κάθε κίνηση, λέει ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν πρεσβύτερο Μαρτῖνο¹⁴ ἀναίρεσε τὴ διατύπωση ποὺ ἔκανε στὸ ἔργο ποὺ δημοσιεύεται σὲ τοῦτον τὸν τόμο¹⁵, ὅτι στοὺς Ἁγίους στὸν οὐρανὸ δὲ θὰ ὑπάρχῃ πιά παρὰ μιὰ μόνο ἐνέργεια, ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ὅμως ὁ ἅγιος Μάξιμος δὲν ἀναιρεῖ στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν πρεσβύτερο Μαρτῖνο, τὴ διατύπωση ποὺ κάνει στὸ ἑβδομο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ ἔργου, ἀλλὰ ἐξηγεῖ μόνο, μὲ τὸ νόημα ποὺ δείξαμε πρὶν ἀνω, ὅτι ὑπομένοντας τὴν ἐνέργεια τῆς θέωσης οἱ ἅγιοι ἔχουν παρόλα αὐτὰ πραγματικὴν ἐμπειρία της, ἐπομένως ἔχουν μιὰ κίνηση γι' ἀφομοίωση τῆς θέωσης ποὺ τοὺς ἔχει δοθῇ. Νὰ τὰ λόγια τοῦ ἁγίου Μαξίμου πρὸς τὸν πρεσβύτερο Μαρτῖνο: «Δὲν ἔχουμε λοιπὸν καταργήσει τὴ φυσικὴ ἐνέργεια αὐτῶν ποὺ εἶναι γεμᾶτοι ἀπὸ τὴ θέωση, δηλώνοντας ὅτι αὐτὴ ἡ ἐνέργεια θὰ ὑπομείνῃ παθητικὰ μόνο, τὴ χαρὰ τῶν ἀγαθῶν ποὺ δέχθηκε. Ἀλλὰ ἔχομε δείξει ὅτι μόνο ἡ δύναμη ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ φύση πραγματοποιεῖ τὴ θέωση ὅσων θεώθηκαν κατὰ χάρη». Μ' ἄλλα λόγια, ὁ ἅγιος Μάξιμος κάνει διάκριση ἀνάμεσα στὴν παραγωγικὴ καὶ τὴν δεκτικὴ λειτουργία τῆς ἐνέργειας τῆς ἀνθρώπινης φύ-

13. PG 91, 1073C.

14. PG 91, 33AB.

15. Βλ. συγκριμένον PG 91, 1076.

σης. Δὲν τὰ ἔχομε ὅλα ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῆς φύσης μας, ἀλλὰ μποροῦμε νὰ συλλάβουμε, νὰ οἰκειοποιηθοῦμε μ' αὐτὴν ὅ,τι μᾶς δόθηκε. Ὑπάρχει μιὰ κλιμάκωση σ' αὐτὴ τὴ λειτουργία ἀφομοίωσης κι ὅ,τι μᾶς ἔχει δοθῇ εἶναι ἀνάλογο μὲ τὸ μέτρο ἢ τὸ ἐπίπεδο, στὸ ὁποῖο ἔχει φθάσει ἡ δύναμη ἀφομοίωσης τῆς ἐνέργειας τῆς φύσης μας. Δε- χόμαστε τὸ φυσικὸ φῶς ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμος, δὲν τὸ παράγομε μὲ δική μας ἐνέργεια. Ἡ ἀποδοχὴ ὅμως αὐτοῦ τοῦ φωτὸς δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς ἐκδήλωση τῆς ὀπτι- κῆς ἐνέργειας τῆς φύσης μας.

Ἐξάλλου, ἀκόμη καὶ στὸ σημεῖο ποὺ μνημονεύσαμε τοῦ ἔργου ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ, ὁ ἅγιος Μάξιμος λέει: «Διότι ἡ ἐκούσια κίνησις γύρω ἀπὸ κάθε ἄλλο πρᾶγμα παύει ἀναγκαστικά, ὅταν ἐμφανίζεται Ὁ ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖται καὶ μετέχεται, ὁ ὁποῖος γίνεται τὸ ἀκατανόη- το περιεχόμενον ὧσων μετέχουν σ' Αὐτὸν στὸ μέτρο τῆς δυνάμεώς τους»¹⁶. Ὁ P. Sherwood ἐρμηνεύει μὲ τὸ ἴδιο νόη- μα τὴ διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Μαξίμου γιὰ τὴν αἰώνια στα- σιμότητα, λέγοντας ὅτι «κλείνει μέσα της μιὰ ἐμμονὴ μέσα στὸ Θεό, μιὰ αἰώνια κινούμενη στασιμότητα, μιὰ κίνησις ἢ ταυτόσημη· μιὰ ἄμεση καὶ διαρκὴ ἐμμονὴ μέσα στὴν πρώτη αἰτία»¹⁷. Ἦδη ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης εἶχε μιλήσει γιὰ τὴν κίνησιν ἢ κίνησιν στα- σιμῶν ψυχῶν ποὺ ἔχουν σταθεροποιηθῇ στὴ σχέσιν τους μὲ τὸ Θεό. Θὰ μποροῦσε νὰ πῇ κανεὶς ὅτι αὐτὴ ἡ κα- τάστασις εἶναι πέρα ἀπὸ τὴν κίνησιν καὶ τὴ στασιμότητα· εἶναι κατάστασις ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὶς δυὸ καὶ ποὺ ξε- περνᾷ καὶ τὶς δυὸ μὲ τὸ νόημα ποὺ ἔχουν γιὰ μᾶς.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀντικρούει λεπτομερικὰ ὅλες τὶς θέσεις τοῦ ὀριγενισμοῦ καὶ τὶς συνέπειές τους κι αὐτὸ τοῦ

16. PG 91, 1076. Πρβλ. PG 91, 1079.

17. P. SHERWOOD, *The Earlier Ambigua*, σ. 112.

δίνει τὴν εὐκαιρίαν νὰ βαθύνῃ καὶ νὰ πλατύνῃ τὴν αἰσιό- δοξὴν θεᾶς τῆς θέωσης τοῦ κόσμου. Ἐτσι στὸ ἔργο του αὐτὸ δὲν ὀλοκληρῶνει μόνο τὴν ἀρνητικὴ προσπάθεια νὰ ἀνα- σκευασθῇ ὁ ὀριγενισμὸς καὶ δὲν περιορίζεται στὴν ὑπερ- ἄσπιση τῆς δογματικῆς διδασκαλίας στὸ θέμα τῆς ἀνθρώ- πινης ἐνέργειας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ περιέχει καὶ μιὰ περι- γραφὴ τοῦ μεγαλειώδους σχεδίου τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀνασκευάζοντας τὴν ἀπαισιόδοξον θεωρίαν τοῦ ὀριγενισμοῦ γιὰ τὴν κίνησιν, ὁ ἅγιος Μάξιμος ὤφειλε ἀναπόφευκτα νὰ ἐκθέσῃ τὸ θετικὸ νόημα τῆς κίνησης. Κι αὐτὸ τὸ νόημα εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ συνεισφορὰ τοῦ ἀνθρώ- που στὸ θεῖο σχέδιον γιὰ τὴ θέωσίν του. Ἐτσι, πέρα ἀπὸ τὴν ἀνασκευὴν τοῦ ὀριγενισμοῦ καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας στὸ Χριστό, τὸ ἔργο αὐτὸ ἀποτε- λεῖ τὴν πιὸ σταθερὴν, πιὸ ἐντυπωσιακὴν καὶ πιὸ πλατιά θεμελιωμένην περιγραφὴν τοῦ μεγαλειώδους προγράμματος τῆς θέωσης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, προγράμματος μ' ἑκτακτὴν πολυπλοκότητα στὴν ἐκτέλεσίν του. Τὸ περιε- χόμενό του εἶναι μιὰ ἀνθρωπολογία καὶ μιὰ κοσμολογία τῆς θέωσης, ποὺ θέτει ἀπέναντι στίς ἐπιδιώξεις τοῦ ἀν-θρώπου γιὰ ἀνύψωσιν τὸν πιὸ ὑψηλὸ σκοπὸ.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀποκρούει τὴν πλα- τωνικὴ καὶ ὀριγενικὴ θέσιν, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὰ σώ- ματα κατασκευάστηκαν ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ τιμωρίαν, μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν ψυχῶν ἀπ' Αὐτὸν μὲ τὴν κίνησιν. Ἄν ἦταν ὅ- πως ἔτσι, λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος, ὁ Θεὸς θὰ εἶχε κατα- σκευάσει τὰ σώματα καὶ τὴ θαυμαστὴ τάξιν τοῦ ὄρατοῦ κόσμου ὑποχρεωμένους ἀπὸ κάποια ἀναγκαιότητα. Ἐπομέ- νως δὲ θὰ ἦταν ἐλεύθερος μέσα σ' αὐτὴ τὴν πράξιν καὶ ἡ τάξιν τοῦ ὄρατοῦ κόσμου θὰ ἦταν προῖον τοῦ κακοῦ. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν δὲ θὰ βλέπαμε οὔτε τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ὑμνεῖται σιωπηλὰ ἀπὸ τὸν κόσμον¹⁸.

18. PG 91, 1328.

Ἄλλὰ ὁ ἅγιος Μάξιμος φωτίζει τὴ θετικὴ ἀξία τοῦ κόσμου καὶ μὲ τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχει γιὰ τοὺς λόγους τῆς δημιουργίας, λόγους ποὺ προϋπάρχουν στὸ Θεό, τὸν ὑπέρτατο Λόγο. Τὴν ἀντίληψή γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους τὴν ἀντίθετει στὴν ὠριγενικὴ θεωρία γιὰ τὴν προϋπαρξὴ τῶν ψυχῶν ἢ τῶν πνευματικῶν ὄντων μέσα στὴν ὁμοούσια ἔνωση μὲ τὸ Θεό· τὴν ὠριγενικὴ αὐτὴ θέσιν τὴ θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἓνα εἶδος πανθεΐσμου ποὺ ἐξυπακούει σὲ τελευταία ἀνάλυση μιὰ διαρκὴ πτώση καὶ ἔγερση τῆς ἰδίας τῆς θεότητος.

Ἐνῶ τὰ πνευματικὰ ὄντα τῆς πλατωνικῆς-ὠριγενικῆς θεωρίας ἄρχισαν νὰ κινοῦνται ἀπὸ μόνον τους, ἀφοῦ ἀποσπάσθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἐνότητα, καὶ ὁ Θεὸς ὑποχρεώθηκε νὰ κατασκευάσῃ μόνον τὰ σώματά τους, γιὰ νὰ τὰ τιμωρήσῃ καὶ γιὰ νὰ τὰ κάνῃ νὰ ἐπιθυμήσουν τὴν ἐξοδὸ τους ἀπὸ τὰ σώματα καὶ ἀπὸ τὸν ὁρατὸ κόσμον καὶ τὴν ἐπιστροφή στὴν ἀσώματη ὑπαρξή, ὁ ἅγιος Μάξιμος θεωρεῖ ὅτι οἱ λόγοι προϋπήρχαν μέσα στὸ θεῖο Λόγον σὰν πρότυπα τῶν πραγμάτων. Μόνον ὁ θεῖος Λόγος ἔχει προαιώνια ὑπόστασις καὶ μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ πράξεις ἀπὸ δική του πρωτοβουλία. Αὐτοὶ οἱ λόγοι δὲν ἔχουν ὑπόστασις καὶ δὲ μποροῦν νὰ κινηθοῦν ἀπὸ μόνον τους. Εἶναι μόνον ὑποδείγματα πραγμάτων ποὺ σκέφθηκε ὁ Θεὸς καὶ μόνον Αὐτὸς μπορεῖ νὰ φέρῃ τὰ δημιουργήματα στὴν ὑπόστασις σύμφωνα μὲ τὰ ὑποδείγματα αὐτά. Ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς σκέπτεται αὐτὰ τὰ ὑποδείγματα τῶν πραγμάτων μὲ τρόπο ἐλεύθερο καὶ θετικό, πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, δίνει στὰ πράγματα, ποὺ Αὐτὸς δημιούργησε καὶ δὲν σχηματίστηκαν μόνον ἀπὸ κάποια οὐσία ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπ' Αὐτόν, μιὰ τεράστια θετικὴ σπουδαιότητα. Κατὰ τὴν ὠριγενικὴν θέσιν, δὲν ὑπάρχει παρὰ ἡ διάζευξις: ἢ ὁ Θεὸς εἶχε σκεφθῇ τοὺς λόγους τῶν σωμάτων πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, ἀναγκασμένος ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ποὺ θὰ ἔκαναν τὰ

πνευματικὰ ὄντα καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν θὰ τοὺς εἶχε σκεφθῇ ὄχι μόνον παρὰ τὴ θέλησή του, ἀλλὰ καὶ σὰν μέσα, προορισμένα νὰ προξενήσουν πόνο στίς ψυχές: ἢ θὰ εἶχε σχηματίσει τὰ σώματα καὶ τὰ πράγματα χωρὶς νὰ τὰ ἔχη σκεφθῇ ἀπὸ πρῶτα. Ἀλλὰ καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ ἐνδεχόμενα θὰ ὑποβίβαζαν τὴν ἀξία τοῦ Θεοῦ.

Ὁ θετικὸς χαρακτήρας τῶν λόγων, καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τῶν πραγμάτων, ποὺ δημιουργήθηκαν σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπό τους, συνίσταται κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον προπάντων στὸ γεγονός ὅτι οἱ λόγοι ἔχουν κάποια συγγένεια μὲ τὸν ὑπέρτατον προσωπικὸ Λόγον, ὁ ὁποῖος τοὺς σκέπτεται καὶ ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν γιὰ προορισμό τοὺς νὰ ἐξομοιώνωνται ὅλο καὶ πλεονεκτήματα μὲ τοὺς λόγους τοὺς μέσα στὸ Θεὸ καὶ νὰ κάνουν αὐτοὺς τοὺς λόγους ἀποτελεσματικούς καὶ φανερούς, πραγματοποιώντας ἓνα εἶδος ἔνωσης ἀνάμεσα στὰ πράγματα καὶ στοὺς θείους λόγους τοὺς μέσα στὸ Θεό.

Ἡ ἔννοια τοῦ «λόγου» ἔχει στὸν ἅγιον Μάξιμον πολλὰ σημασίες, σύμφωνα μὲ τὴν πολλαπλότητα νοημάτων τῆς ἐλληνικῆς λέξεως «λόγος». Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται τόσο στὸν ἐνικὸ ὅσο καὶ στὸν πληθυντικόν, γιὰτὶ μέσα σὲ κάθε «λόγον» βρίσκονται πλεγμένοι πολλοὶ ἄλλοι «λόγοι» κι ὅλοι αὐτοὶ οἱ λόγοι εἶναι συγκεντρωμένοι μέσα στὸν ὑπέρτατον Λόγον¹⁹.

Ἀπὸ τὴ μιά, ὁ «λόγος» σημαίνει τὸν ἀνθρώπινον λόγον ποὺ σκέπτεται, ἀπ' τὴν ἄλλη, τὴν ὀντολογικὴν βάση καὶ ἐπομένως τὸν ὅρισμό τῆς οὐσίας μας καὶ τὸν ὅρισμό τοῦ κάθε πράγματος ποὺ κι αὐτὸ ἔχει λογικὸν χαρακτήρα, δηλαδὴ δομὴ μὲ τάξιν καὶ διάρκειαν. Ἀπὸ δὴ ἀπορρέει ἡ πρακτικὴ σημασία τοῦ λόγου ποὺ γνωρίζει, στὸ μέτρο ποὺ

19. PG 91, 1081.

ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ πλησιάσῃ μ' αὐτὸ τὸ λόγο τῇ ζωῇ του στὸ λόγο του σὰν ὄντολογικὴ βάση τῆς φύσης του. Μὲ τὸ γνωστικὸ λόγο του, ὁ ἄνθρωπος ξεπερνᾷ τὸ ἐπίπεδο τῶν ἁμεσῶν καὶ ἐφήμερων ἡδονῶν καὶ ὑψώνεται σὲ ὅ,τι εἶναι ἀνώτερο καὶ διαρκές μέσα σ' αὐτόν.

Ἀλλὰ σημαίνει καὶ τὸ θεῖο Λόγο πὺν κι αὐτὸς ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ Λόγου πὺν σκέπτεται καὶ εἶναι στὴν ἀρχὴ κάθε σκέψης, ἐπομένως κάθε σκεπτόμενου λόγου. Ἐχει ἐπίσης τὴν ἔννοια τῆς τακτοποιημένης με ὑπέρτατο τρόπο τάξης καὶ μ' αὐτὴ τὴν ιδιότητα εἶναι ἡ ἀρχὴ συνόλης τῆς λογικῆς τάξης τῶν πραγμάτων.

Ἀλλὰ ἡ ιδιότητα τῆς σκέψης προϋποθέτει στὸ λόγο κάποιο προσωπικὸ χαρακτήρα. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος πὺν σκέπτεται εἶναι ἡ λειτουργία ἐνὸς προσώπου καὶ ὁ θεῖος Λόγος πὺν σκέπτεται εἶναι ὁ ἴδιος τὸ ὑπέρτατο Πρόσωπο. Ἐτσι, ὁ θεῖος Λόγος παράγει καὶ ἔχει ὅλες τὶς σκέψεις ἢ ὅλους τοὺς λόγους ἢ ὅλα τὰ νοήματα, ἢ βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τους. Ἐχει ταυτόχρονα τὴ δύναμη νὰ δημιουργῇ τὶς ἐνυπόστατες οὐσίαι καὶ νὰ τὶς ὀδηγῇ σύμφωνα με τὶς σκέψεις του γιὰ νὰ δώσῃ καὶ στὰ ἄλλα ὄντα τὴ δυνατότητα νὰ σκέπτονται με τὴν ὄθησή του καὶ κατὰ τὸ πρότυπό του. Ὅλα τὰ δημιουργήματα εἶναι πραγματοποιημένες ἔννοιαι, ἐπὶ μέρους συστήματα μιᾶς ὑψηλῆς λογικῆς, ἢ ὁποία ἀκραιώνεται μέσα σ' ὀλόκληρη τὴ δημιουργία σὰν μέσα σὲ ἐνιαία σύνθεση ἀπὸ ἔννοιαι, με παμπεριεκτικὴ λογικὴ, διαποτισμένη με νόημα μοναδικὸ ἀλλὰ σύνθετο σὲ μεγάλο βαθμό. Ὁ ὑπέρτατος Λόγος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀκτινοβολεῖ τὸ ὑπόδειγμα αὐτοῦ τοῦ ἐνιαίου λόγου καὶ ὅλων τῶν μερικῶν λόγων τοῦ κόσμου, ὀδηγεῖ τὴ δημιουργία ἐπιδιώκοντας τὴν πλήρη ἐνεργοποίηση τῶν λόγων ὅλων τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κόσμου ὀλόκληρου. Γιατὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι μόνο μιὰ ρόδα πὺν γυρίζει μονό-

τονα, ἀλλὰ ἐπιδιώκει στόχους μέσα σ' ὅλα τὰ πράγματα καὶ ἓνα τελικὸ στόχο μέσα σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο. Ἐτσι, με τὸ λόγο καὶ τοὺς λόγους πὺν εἶναι χαραγμένοι μέσα σ' αὐτὸν τὸν λόγο, ὁ θεῖος Λόγος σὰν Πρόνοια ὀδηγεῖ τὴν πρόοδο τοῦ κόσμου σὲ κάποιο ὀρισμένο σκοπὸ. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια μιᾶς ὁ ἅγιος Μάξιμος γιὰ λόγο τῆς Πρόνοιας, δηλαδὴ γιὰ δυναμικὸ λόγο πὺν περιλαμβάνει τὸ σκοπὸ καὶ τὸ δρόμο πρὸς τὸ σκοπὸ. Αὐτὸς ὁ σκοπὸς χρησιμοποιεῖται ἐπίσης ἀπὸ τὸ λόγο τῆς θείας δικαιοσύνης, ἡ ὁποία τιμωρεῖ, ὅταν χρειασθῇ, καὶ φέρνει τὰ ὄντα με τὴν τιμωρία στὸ σωστὸ δρόμο.

Ὁ ὑπέρτατος ὅμως Λόγος, σὰν πηγὴ λόγων τῶν πραγμάτων, δημιουργώντας τὰ πράγματα καὶ ὀδηγώντας τα πρὸς τοὺς σκοποὺς τους, δὲν κάνει ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐξωτερικεύῃ τοὺς λόγους του με τὰ πράγματα καὶ τὶς πράξεις πὺν τὰ διευθύνουν. Γι' αὐτό, οἱ λόγοι πὺν ἐξωτερικεύονται εἶναι ρήματα. Τὰ πράγματα καὶ οἱ πράξεις πὺν ἔχουν ἐκφραστῇ σ' αὐτὰ εἶναι πραγματοποιημένα ρήματα τοῦ θεῖου Λόγου, ἢ οἱ συγκεκριμενοποιήσεις τῶν λόγων του, τῶν σχετικῶν με τὸν κόσμο. Εἶναι λόγια πὺν ἀπευθύνονται στὸν ἄνθρωπο, σὰν προσωπικὸ λόγο πὺν μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ αὐτὸ πὺν ὁ θεῖος Λόγος, ὁ ὁποῖος σκέπτεται, τοῦ κοινοποιεῖ με τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων καὶ τὴν διεύθυνσή τους.

Ὅμως ὁ θεῖος Λόγος ἀπευθύνεται στὸν ἄνθρωπο καὶ με ἁμεσους λόγους, πὺν δὲν εἶναι ἐκφρασμένοι μέσα στὰ πράγματα καὶ τὶς πράξεις. Ὁ θεῖος Λόγος εἶναι λοιπὸν τὸ Πρόσωπο πὺν μιλάει, εἶναι ὁ ὑποστατικὸς Λόγος πὺν μιλάει. Κι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος σὰν φορέας λόγων, σὰν προσωπικὸς λόγος, δέχεται τὶς ἔννοιαι τῶν πραγμάτων καὶ τὶς ἐκφράζει με λόγια, ἀναγνωρίζοντάς τες σὰν πραγματοποιημένους λόγους, πὺν τοῦ ἀπευθύνονται ἀπὸ τὸ δημιουργὸ καὶ κυβερνήτη Λόγο. Εἶναι δυὸ πρόσωπα πὺν σκέ-

πτονται καὶ ὁμιλοῦν, δυὸ λόγοι καὶ λόγια ἐνυπόστατα σὲ συνεχῇ διάλογο.

Ὁ κόσμος εἶναι τὸ ἀντικείμενο ἢ τὸ μέσο τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο· ὅ,τι ὑπάρχει ὑπηρετεῖ αὐτὸ τὸ διάλογο ἀνάμεσα στὸν προσωπικὸ θεῖο Λόγο καὶ τὸν προσωπικὸ ἀνθρώπινο λόγο. Ὁ κόσμος εἶναι ἡ ὁμιλία ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ θεῖο Πρόσωπο σὰν βάση τῆς συνομιλίας ἀνάμεσα σ' Αὐτὸ καὶ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο κι ἀκόμα ἀνάμεσα στοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ βαθαίνουν καὶ ἀναπτύσσουν μαζὶ τὸ νόημα αὐτῆς τῆς ὁμιλίας, γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὸν σκοπὸ τῆς. Οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν, γιατί πρῶτα μίλησε καὶ μιλάει ὁ Θεὸς μὲ τὰ νοητὰ πράγματα καὶ γιατί ὑπάρχει ὁ κόσμος σὰν ἕνα νοητὸ λογικὸ σύμπλεγμα, σὰ σκέψη τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐξωτερικεύθηκε σὲ πραγματοποιημένους λόγους. Ὅ,τι ὑπάρχει ἔχει τὸ σημάδι τοῦ προσώπου, ὅλα εἶναι διαποτισμένα ἀπὸ τὸ πρόσωπο, ὅλα ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὸ πρόσωπο, ποὺ ἀκολουθεῖται ἀπ' ὅ,τι ὑπάρχει καὶ ἀποτελεῖ σκοπὸ. Καλύτερα, ὅλα ὑπάρχουν γιὰ τὸ διάλογο ἀνάμεσα στὸ θεῖο Πρόσωπο καὶ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο κι ἀνάμεσα στ' ἀνθρώπινα πρόσωπα· εἶναι μιὰ διαλογικὴ ἔκφραση αὐτῶν τῶν προσώπων. Αὐτὸ δίνει μιὰ μυστικὴ προσωπικὴ βάση στὴ λογικότητα τοῦ κόσμου καὶ μιὰ μυστικὴ βαθύτητα ποὺ δὲν ἐξάντλεῖται οὔτε σ' αὐτὴ τὴ λογικότητα. Ποτὲ δὲ θὰ φθάσουμε στὸ τέρμα ἐπιχειρώντας τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξήγηση τῆς φύσης, ἀκόμα κι ἂν ὁ ἄνθρωπος προχωρῇ πάντα στὴν ἐξήγηση αὐτῇ. Μόνο τὸ πρόσωπο κι ὁ ἄπειρος σκοπὸς ποὺ ἐπιδιώκεται ἀπ' αὐτὸ δίνουν τὸ πλήρες νόημα στὸν κόσμο.

Τὸ λογικὸ δὲν κρατιέται ἀπὸ μόνο του μέσα στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου, εἶναι τὸ μέσο ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα γιὰ χάρη ἑνὸς σκοποῦ, ποὺ αὐτὰ ἐπιδιώκουν. Καὶ τὸ πρόσωπο, μὲ τὴ σειρά

του, παρόλο ποὺ εἶναι ἀσύγκριτα σημαντικώτερο ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ λογικὸ, ποὺ τὸ πρόσωπο ἐκφράζει καὶ δέχεται ἀδιάκοπα, εἶναι ἕνας παράγοντας ποὺ παράγει, μεταδίδει καὶ δέχεται νοήματα, λόγους.

Χωρὶς τὸ θεῖο Πρόσωπο ποὺ παράγει καὶ μεταδίδει νοήματα καὶ χωρὶς τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο ποὺ τὰ δέχεται, ὀλόκληρη ἡ ὑπαρξὴ θὰ ἦταν στερημένη ἀπὸ νόημα καὶ λόγο. Μιὰ φιλοσοφία ποὺ θέλει νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα μὲ βάση τὴ λογικότητα τῆς ὑπαρξὸς, δὲ μπορεῖ νὰ βρῇ λογικότητα σ' αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ ἔξω ἀπὸ τὸ πρόσωπο ποὺ τὴν παράγει, τὴ μεταδίδει καὶ τὴ συλλαμβάνει. Κάποτε, οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ἐξαπατηθῇ ἀπὸ μιὰ τέτοια φιλοσοφικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ «λογικὴ» ἐξήγηση τῆς ὑπαρξὸς. Σήμερα εἴμαστε μάρτυρες σὲ μιὰ διάλυση τῆς πλάνης ποὺ δημιουργεῖται ἀπ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς φιλοσοφίας καὶ μιλάμε γιὰ ἕνα σύμπαν χωρὶς νόημα, γιὰ ἕνα σύμπαν παράλογο.

Δὲν θὰ ἦταν χαοτικὴ μόνο μιὰ ὑπαρξὴ χωρὶς λογικοὺς νόμους· θὰ ἦταν ἐπίσης χωρὶς νόημα καὶ μιὰ ὑπαρξὴ λογικὴ ἀλλὰ ἀπρόσωπη. Αὐτὸ τὸ εἶδος ὑπαρξὸς ἔχει περισσότερο τὴν ιδιότητα νὰ μᾶς ἐξαπατᾷ καὶ νὰ μᾶς δίνει τὴν ἀσταθὴ ἱκανοποίησι μῆς «λογικῆς» ἐξήγησης, ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι λογικὴ ἐξήγηση. Τὸ μυστήριο ἑνὸς προσώπου ποὺ δημιούργησε καὶ στηρίζει τὸ λογικὸ κόσμον εἶναι μυστήριο, ἕνα φωτεινὸ ὅμως μυστήριο. Μόνο μέσα σ' αὐτὸ τὸ μυστήριο παραμένει ἀναμμένο τὸ φῶς τοῦ νοήματος. Ἐνα τέτοιο πρόσωπο βεβαιώνει μὲ τὴ δημιουργία καὶ τὴν διεύθυνση τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων, τὴν ἀδυναμία ἀναγωγῆς του στὰ πράγματα καὶ ταυτόχρονα τὴν ἀδυναμία ἀναγωγῆς κάθε ἄλλου προσώπου στὰ πράγματα. Ἐνας κόσμος λογικὸς χωρὶς πρόσωπο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχεται καὶ ἀκτινοβολεῖ ἡ λογικότητά του, εἶναι μυστήριο ὀλοκληρωτικὰ σκοτεινὸ, ὀλοκληρωτικὰ

ἀδιαπέραστο. Ἐνας τέτοιος κόσμος ἀρνεῖται κάθε ἐξήγησι, εἶναι ἓνας κόσμος χωρὶς κανένα νόημα.

Ἡ λογικότητα ἢ ὁ λογικὸς λόγος πρέπει νὰ ἔχη πάντα ἓνα ὑποστήριγμα γιὰ νὰ φανερώνηται μὲ τρόπο ἀποτελεσματικό, γιὰ νὰ ἔχη ὑπόστασι. Ἀλλὰ τὸ ὑποστήριγμα πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο ἓνας λόγος ποὺ λογικοποιεῖ. Ἡ ὕλη δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ὑποστήριγμα τοῦ λογικοποιημένου λόγου. Στὸ ὑποστήριγμα τοῦ λογικοποιημένου λόγου πρέπει νὰ συμπίπτουν ἡ ὑπόστασι καὶ ὁ λόγος ποὺ λογικοποιεῖ. Μιὰ τέτοια σύμπτωση ἔχουμε στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο δὲ μπορεῖ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ὑποστήριγμα — πηγὴ γιὰ τὸ λογικοποιημένο λόγο τῆς ὕλης, γιατί δὲ μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ὕλη ποὺ νὰ ἔχη ἐντυπωμένο τὸ λογικοποιημένο λόγο· δὲν μπορεῖ οὔτε τὸ ἴδιο νὰ παραγάγῃ τὸν ἑαυτὸ του. Στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο συμπίπτει ἓνας δοσμένος λόγος, ποὺ λογικοποιεῖ μιὰ δοσμένη λογικότητα. Ὁλόκληρη ἡ λογικοποιημένη λογικότητα, ποὺ εἶναι ἐντυπωμένη στὸ ὑποστήριγμα ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν ὕλη καὶ τὴν ἀνθρώπινη φύσι, κι ἀκόμα καὶ ἡ λογικότητα ποὺ λογικοποιεῖ, μὲ τὴν ὁποία τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο ταυτίζεται, πρέπει νὰ ἔχη τὸ ἀληθινὸ καὶ τελικὸ ὑποστήριγμα μέσα στὸ ὑπέρτατο Πρόσωπο, τὸ ὁποῖο εἶναι ἡ τέλεια σύμπτωση ἀνάμεσα στὸ πρόσωπο καὶ τὸ λόγο, ποὺ εἶναι τὸ λογικὸ Πρόσωπο, ἐκεῖνο ποὺ δημιούργησε κάθε πραγματικότητα λογικὴ καὶ ποὺ νὰ μπορῇ νὰ λογικοποιῇ.

Λόγος, ρῆμα, πρόσωπο, ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ θεῖο Πρόσωπο εἶναι δεμένα, καὶ τὰ νοήματα ὅλων αὐτῶν τῶν πραγματικότητων περιέχονται μέσα στὸ λόγος ποὺ ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ ἄξονα στὴ θεωρία τοῦ ἁγίου Μαξίμου.

Ὅμως ὁ προσωπικὸς Λόγος ἀπευθύνει στὸν ἄνθρωπο ἢ στὸν κτιστὸ προσωπικὸ λόγο τίς σκέψεις του ποὺ πραγματοποιήθηκαν σὲ πράγματα, σὲ πράξεις ποὺ ἐκφράζον-

ται μὲ ἄμεσους λόγους, γιατί ὁ προσωπικὸς Λόγος ἀγαπᾷ τὸν ἄνθρωπο, γιατί θέλει νὰ τὸν ὀδηγήσῃ σὲ μιὰ πλήρη ἐπικοινωνία μ' Αὐτόν. Ὁ ἔρως εἶναι ἓνα ἄλλο γεγονός ποὺ περιέχεται στὸν προσωπικὸ θεῖο Λόγο. Ἐξαιτίας τοῦ ἔρωτά του ὁ προσωπικὸς Λόγος ἀπευθύνεται στὸν ἄνθρωπο, κι ὁ ἄνθρωπος εἶναι προικισμένος μὲ τὴν ἱκανότητα νὰ συλλαμβάνῃ μὲ τὸν ἀντιληπτικὸ τοῦ λόγου τὴ θεία ἀγάπη, ποὺ εἶναι ἀρθρωμένη μέσα στὰ λογικὰ ρήματα καὶ τοὺς πραγματοποιημένους λόγους, καὶ νὰ τοῦ ἀπαντᾷ μὲ τὴν ἀγάπη του, ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τὴ σειρά της μέσα σὲ λογικὰ ρήματα καὶ πράξεις. Ἔτσι ὁ ὁρατὸς κόσμος δὲ δημιουργήθηκε γιὰ τιμωρία τῶν ψυχῶν ποὺ ἔχουν ἐκπέσει, ἀλλὰ σὰν νοητὴ σκάλα τῆς θείας ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ καὶ ὁ ἄνθρωπος ν' ἀνέβῃ στὸ Θεὸ αὐξάνοντας μέσα στὴν ἀγάπη του πρὸς τὸ Θεό. Γι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος εἶναι προικισμένος μὲ τὴν κίνησι.

Ἡ θετικὴ ἀξία τοῦ κόσμου φαίνεται ἐπίσης, κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο, στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ ν' ἀνέβῃ πρὸς τὸ Θεὸ ἀποφεύγοντας τὸν κόσμον, χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῖ τὸ σῶμα καὶ χωρὶς νὰ ἀνυψώνῃ, μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ του, τὸ σῶμα του καὶ τὸν κόσμον πρὸς τὸ Θεό.

Ὁ ἄνθρωπος προοδεύει στὴν πνευματικότητα ἐνεργοποιώντας μέσα στὸν ἄγνὸν κόσμον τὴν ἀρετὴ καὶ γνωρίζοντας τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ ποὺ πραγματοποιήθηκαν μέσα στὰ πράγματα.

Εἶναι τὰ δυὸ σκαλοπάτια στὴν πνευματικὴ ἀνύψωσι τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεό, ποὺ καὶ τὰ δυὸ εἶναι δεμένα μὲ τὸν κόσμον. Τὸ νόημα τῆς πνευματικότητος καὶ ἡ ἀναγκαιότητά της βρίσκεται ἀκριβῶς στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ φτάσῃ στὸ Θεό, ἂν δὲν προχωρήσῃ

στήν ὁμοίωση πρὸς Αὐτόν, καὶ προχωρεῖ σ' αὐτήν, μόνο μὲ τὴν ἐνεργητικότητα ποὺ τρέφεται ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς Αὐτόν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους μέσα στὸν κόσμο, καὶ μὲ τὴν πρόοδο στήν καθαρὴ γνώση τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ μέσα στὸν κόσμο. Μόνο γνωρίζοντας ὅλο καὶ περισσότερο αὐτοὺς τοὺς λόγους καὶ μέσα στήν πιὸ μεγάλη ἀγνότητα, ὁ ἄνθρωπος θὰ μπορέσῃ νὰ καταλάβῃ τὸ μόνο Λόγο, μέσα στήν ἀνεξάντλητὴ ἢ ἄπειρὴ πνευματικότητα, ὅπου κατανοοῦνται μὲ τρόπο συγκεντρωμένο ὅλα τὰ νοήματα.

Τὸ Ρῆμα, μὲ τὸ νὰ κρύβεται γιὰ μᾶς κατὰ τρόπο ἀνέκφραστο μέσα στὰ ρήματα τῶν πραγμάτων, φανερώνεται μ' αὐτὰ μὲ τρόπο ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ κάθε ὁρατὸ πρᾶγμα σὰν μὲ γράμματα, γιατί βρίσκεται μὲ τὸν πιὸ πλήρη τρόπο σ' ὅλα μαζί σὰν ὁλότητα καὶ ταυτόχρονα ξεχωριστὰ στὸ καθένα ὁλόκληρο καὶ καθόλου μειωμένο. Φανερώνεται ἐλεύθερο ἀπὸ διαφορὰς καὶ αἰώνια τὸ ἴδιο μέσα στὰ διαφοροποιημένα πρᾶγματα, χωρὶς ἀρχὴ μέσα σ' αὐτὰ ποὺ ὑπόκεινται σὲ ἀρχή, ὁρατο ἀνάμεσα στὰ ὁρατά, ἀφανέρωτο μέσα στὰ φανερά²⁰.

Ταυτόχρονα, ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου βρίσκεται σὲ σχέση μὲ τὴν ἐνσωμάτωσή του μέσα σ' ὅλα τὰ πρᾶγματα, σὰν μέσα σὲ ὁρισμένα σύμβολα. Ὅλα τὰ πρᾶγματα εἶναι λόγοι ἢ ρήματα πραγματοποιημένα τοῦ ἴδιου τοῦ Λόγου, ἢ τοῦ ἴδιου τοῦ Ρήματος. Μ' ὅλα τὰ πρᾶγματα ὁ Λόγος μᾶς συναθροίζει βαθμιαῖα μέσα στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Εἶναι τὸ θετικὸ νόημα τοῦ ὁρατοῦ κόσμου.

Ἀλλὰ οἱ λόγοι τῶν πραγμάτων, σὰν ἀνταύγειες τῶν θείων λόγων, δὲν μποροῦν νὰ γίνουν γνωστοὶ στήν ἀντικειμενικὴ καὶ γνήσια λαμπρότητά τους μὲ τὸ ἄπειρο βάθος τους μέσα στὸ Θεὸ καὶ μὲ τὸ τέλειο ἀμοιβαῖο δέσιμό

20. PG 91, 1285.

τους μέσα στὴ θεία ἀγάπη, παρὰ μόνο στὸ μέτρο ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἐξαγνίζεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τῆς ὕλης, ἀπὸ τὴν ὀργὴ ποὺ προκαλεῖ ἡ μὴ ἱκανοποίηση τῆς ἐπιθυμίας, ἀπὸ τὴν ἐγωιστικὴ ἀξίωση μιᾶς πρόωρης παγγνωσίας, καὶ ἀπ' ὅλες τὶς φανταστικὲς ἐπινοήσεις ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὰ πάθη του, τὰ ὅποια παραμορφώνουν τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων· ὅλα αὐτὰ δὲν ἀφήνουν τοὺς θείους λόγους νὰ διαφανοῦν μέσα ἀπὸ τὰ πρᾶγματα, μεγεθύνοντας τὶς ὕλικές τους ἐπιφάσεις, ἀναμιγνύοντάς τες μὲ τὸ μέλι μιᾶς γλύκας ποὺ γρήγορα περνᾷ, κρατώντας τὸν ἄνθρωπο προσκολλημένο στήν πυκνότητα τῶν ἐπιφανειῶν αὐτῶν καὶ στήν ἐμπαθὴ στιγμιαία ἡδονὴ ποὺ προκαλεῖται ἀπ' αὐτά.

Ἡ πνευματικὴ ἀνάβαση τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ Θεὸ δὲν πραγματοποιεῖται μὲ στέρηση τοῦ ὁρατοῦ ἐνδύματος τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μὲ τὴν προσπάθεια νὰ γίνῃ διάφανο.

Οἱ ἀρετὲς δὲν μποροῦν νὰ κατακτηθοῦν καὶ νὰ ἀσκηθοῦν χωρὶς τὸ σῶμα. Ἡ ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δυνατὴ χωρὶς τὴν προσπάθεια νὰ κρατηθῇ καὶ νὰ στερεωθῇ σὰν ὁ κύριος τοῦ σώματος καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὸ τὸ σῶμα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ καλοῦ καὶ γιὰ μιὰ ζωὴ ἀγνή. Οἱ ἅγιοι κατάλαβαν ὅτι εἶναι καλύτερο, μὲ ἐνδιάμεσο τὴν ψυχὴ ποὺ κινεῖται πρὸς τὸ Θεὸ μὲ τρόπο ἀνάλογο πρὸς τὴ φύση τῆς, νὰ πλησιάσουν στὸ Θεὸ καὶ τὸ σῶμα, ὁμορφαινόντάς το μὲ τὰ θεῖα γνωρίσματα, καρποὺς τῆς ἄσκησις στὶς ἀρετὲς²¹.

Ὁ Θεὸς ἐμφανίζεται σὲ μᾶς μὲ τὴν ὑπόσταση τῶν κτιστῶν πραγμάτων, κάνοντάς τα διάφανα μὲ τὸ Πνεῦμα του, σὰν φωτιὰ ποὺ βγάζει φλόγες χωρὶς νὰ κατακαίῃ, γεγονὸς ποὺ κορυφώνεται στήν κατοίκηση τοῦ Θεοῦ μέσα

21. PG 91, 1122D.

στο σώμα που πήρε από την Παρθένο. Το σώμα της Παρθένου και το σώμα του Χριστού, ιδιαίτερα το τελευταίο με την ανάσταση, είναι η υπέρτατη δικαίωση για την ύλη σαν περιβάλλον του Θεού. Τα δυο αυτά σώματα αποτελούν στην πραγματικότητα την κορυφαία ανασκευή της ωριγενικής θεωρίας για το αναγκαίο κακό που είναι ταυτόσημο με την ύλη²².

Ο άνθρωπος ανεβαίνει προς το Θεό μόνο σε σύνδεσμο με τον όρατο κόσμο και μαζί με το σώμα, γιατί οι λόγοι των πραγμάτων και η ψυχή δεν μπορούν να υπάρξουν καθ' εαυτά, και γι' αυτό δεν μπορεί κανείς να κατορθώσει να τα θεωρήσει σαν υπάρξεις καθ' εαυτές, όπως υποστηρίζουν ο πλατωνισμός και ο ωριγενισμός. Έχουν την υπόστασή τους μέσα στα όρατα πράγματα και μέσα στο σώμα και πραγματοποιούν την πλήρη όμορφιά τους μέσα στα πράγματα και μέσα στο σώμα. Μέσα στην όμορφιά των αίσθητων αντικειμένων που έχουμε δεί με άγνα μάτια, μέσα στην όμορφιά των άγνων ματιών που είναι γεμάτα κατανόηση και μέσα στην όμορφιά των άγνων λέξεων που τις χαρακτηρίζει δύναμη διεισδυτικής επικοινωνίας, καθρεφτίζεται η όμορφιά των θείων λόγων και εκδηλώνεται η όμορφιά της ψυχής που εμπλουτίστηκε και διαπεράστηκε από τους θείους λόγους των καλών έργων και από τη γνώση του πλούτου και της όμορφης πνευματικής διαφάνειας των πραγμάτων.

Η πνευματική ανύψωση του ανθρώπου προς τον Θεό δεν είναι άνοδος από ένα στενό μονοπάτι ξεκομμένο από τον κόσμο, αλλά από τη σκάλα του σύμπαντος, και σέρνει μαζί της την πνευματική ωραιοποίηση του σύμπαντος. Η όδος είναι στενή, με την έννοια ότι ο άνθρωπος δεν πρέπει

22. PG 91, 1148.

να αποσπασθῇ από την φιλαλληλία πέφτοντας στον έγωισμό, ούτε να ξεκοπῇ από την άγνη και ἄρα ἀληθινή γνώση των πραγμάτων· όχι με την έννοια ότι δεν πρέπει να ενδιαφέρεται για τα καλά έργα που ὠφελοῦν τοὺς ἀνθρώπους και τη γνώση των πολλαπλῶν λόγων του κόσμου. Ο Θεός θα ἐμφανισθῇ στον ἄνθρωπο με μιὰ διαφάνεια πλουσιώτατη, ἀφοῦ θα φανῇ γεμάτος ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος των λόγων των πραγμάτων, που εἶναι συγκεντρωμένο μέσα σ' Αὐτόν. Ο Θεός θα παρουσιασθῇ τελικὰ στον ἄνθρωπο ὁλότελα διαφανής, γιατί ὁ ἄνθρωπος συνήθισε νὰ Τὸν βλέπῃ στὴ ζωὴ του ὁλοένα και πιὸ διαφανὴ μέσα στους λόγους Του.

Όταν ὁ Θεός θ' ἀποκαλυφθῇ σ' ὅλη του τὴ λαμπρότητα, τότε και ἡ δημιουργία θὰ φανερωθῇ σ' ὅλη της τὴ διαύγεια. «Ὡς γὰρ τῷ αἰσθητῷ ἡλίῳ ἀνατέλλοντι πάντα καθαρῶς συνεκφαίνονται τὰ σώματα, οὕτω και Θεός ὁ νοητὸς τῆς δικαιοσύνης ἡλῖος ἀνατέλλων τῷ νῷ, καθὼς χωρεῖσθαι ὑπὸ τῆς κτίσεως οἶδεν αὐτός, πάντων ἐαυτῷ νοητῶν τε και αἰσθητῶν τοὺς ἀληθεῖς βούλεται συνεκφανίσθαι λόγους. Καὶ δηλοῖ τοῦτο τῆς ἐπὶ τοῦ ὅρους μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου ἡ λαμπρὰ των ἐσθημάτων τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ γενομένη συνένδειξις, τῷ Θεῷ τὴν των μετ' αὐτόν, ὡς οἶμαι, και περὶ αὐτόν συνάγουσα γινῶσιν»²³.

Ο ἄνθρωπος ὑψώνει μαζί του στο Θεό ὅλη τὴ δημιουργία, γιατί εἶναι ὁ κεντρικὸς κρίκος, που ἐνώνει ὅλα τὰ διαφοροποιημένα μέρη τῆς πραγματικότητας. Γιατί με τὰ μέρη του βρίσκεται σε σύνδεσμο με ὅλα τὰ μέρη τῆς πραγματικότητας. Ἡ βασικὴ ἔνωση ὅλων των μερῶν ἐνεργοποιεῖται στον ἄνθρωπο βαθμιαία και προοδεύει προς

23. PG 91, 1156B.

τὰ ἄνω, δηλαδή ὁδηγεῖ ὅλα τὰ μέρη στὴν ἔνωση μὲ τὸ Θεό.

Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνώθηκε μὲ τὸν ἄνθρωπο κι ὄχι μὲ κάποιο ἄλλο δημιούργημα, ἀκριβῶς γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ κρίκος ποὺ δένει ὅλα τὰ μέρη τῆς δημιουργίας. Στὸ Χριστὸ συγκεντρώνονται ὅλα τὰ μέρη, ὄχι μόνο γιατί εἶναι ὁ Θεός, ὁ προσωπικὸς Λόγος ὅλων, ἀλλὰ γιατί εἶναι ἐπίσης ὁ ἄνθρωπος στὸν ὁποῖο ὁ λόγος καὶ τὸ σῶμα ἐνώθηκαν μὲ τὸν ὑπέρτατο Λόγο σ' ἓνα μόνο Πρόσωπο. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ μαγνητικὸ πνευματικὸ σημεῖο ποὺ βρίσκεται στὸ κέντρο τῆς δημιουργίας. Διψᾷ νὰ συγκεντρώσῃ καὶ νὰ τελειοποιήσῃ ὅλα τὰ μέρη μέσα του. Καὶ ὑπάρχει σ' αὐτὸν ἡ ἱκανότητα νὰ τὰ ἐνώσῃ ὅλα μαζί του καὶ νὰ τὰ ὁδηγήσῃ στὸ Θεό, τὴν ἄπειρη πηγὴ τῆς τελειότητας, ἐνωμένη μ' αὐτόν· σ' αὐτὸ συνίσταται ἡ ἀξία του σὰν ἱερέα. Ὁ Θεὸς ἔφερε τὴ δημιουργία στὴν ὑπαρξὴ ἀκριβῶς μὲ τὸ σκοπὸ νὰ συμμετάσχουν τὰ πάντα σ' Αὐτόν, μέσω τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ μέρη τῆς δημιουργίας εἶναι τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἀποτελοῦν ἐνότητες παρὰ μόνο στὸν ἄνθρωπο. Δὲν εἶναι κόσμος παρὰ μόνο στὸν ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μέρος τοῦ κόσμου, σύντμηση τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὁ κόσμος στὴν κυριολεξία, αὐτὸ ποὺ καθορίζει τὸν κόσμο. Γι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ μακρόκοσμος. Εἶναι ὁ δυνάμει κόσμος ποὺ ἔχει σὰν ἀποστολὴ νὰ γίνῃ ὁ πραγματικὸς κόσμος. Πραγματοποιεῖ ὁλόκληρο τὸν κόσμο ἐξανθρωπίζοντάς τον στὸ βαθμὸ ποὺ τὸν θεοποιεῖ. Εἶναι τὸ νόημα τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς τέχνης, τῆς οἰκονομίας. Τὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δυνάμει πρὸ μακριὰ καὶ πρὸ πλατιά ἀπ' ὅλες τὶς διαστάσεις τοῦ κόσμου, γιατί μπορεῖ νὰ μακραίνη καὶ νὰ πλαταίνη τὴν ἀγκαλιά του χρησιμοποιώντας ὅλες τὶς δυνάμεις τοῦ κόσμου. Εἶναι πρὸ πλατὺς ἀπ' ὅλη τὴ δημιουργία, φτάνοντας ὡς τὸ Θεὸ καὶ μεσολα-

βώντας ἀνάμεσα στὴ δημιουργία καὶ τὸ Θεό. Ὁ ἄνθρωπος κλήθηκε ὄχι μόνο νὰ ἐξανθρωπίσῃ τὸν κόσμο, ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι τὸ μέσο τῆς θέωσής του.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐνοποιητικὸ στοιχεῖο ὄχι μόνο γιατί ἔχει μέσα του ὅλα τὰ μέρη ποὺ εἶναι κοινὰ μὲ ὅλη τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ πρὸ πολὺ γιατί, μ' ὅλ' αὐτὰ τὰ μέρη ποὺ ἀφομοιώνουν τὰ μέρη τοῦ ἐνεργοποιημένου κόσμου, ἔχει τὸ νοῦ. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἔχει αὐτὴ τὴν ἐνοποιητικὴ δύναμη, γιατί ἔχει μέσα του τὸν κόσμο καὶ τὸν ξεπερνᾷ. Εἶναι συζευγμένο κι ἐνωμένο μὲ τὸ θεῖο πνεῦμα²⁴.

Ὁ κόσμος εἶναι θετικὴ πραγματικότητα μὲ προορισμὸ τὴ θέωση ὄχι μόνο τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν του, ἀλλὰ ὅλων τῶν συγκεκριμένων ἐνοτήτων του. Ὅλες αὐτὲς ἔχουν τοὺς λόγους τους μέσα στὸ Θεὸ κι ὄχι μόνο τὰ γένη, ὅπως στὴν πλατωνικὴ θεωρία. Οἱ ἀτομικοποιήσεις δὲν εἶναι ἐκπτώσεις τῶν γενικῶν προτύπων, ὅπως στὸν πλατωνισμό, ἀλλὰ συντελοῦν στὸν ἀμοιβαῖο ἐμπλουτισμὸ, ἅρα στὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ γένους. Ὅλες οἱ ἐνότητες φθάνουν στὴ θέωση, καὶ μ' αὐτὴ στὴν τέλεια πραγματοποίησή τους. Ἡ δημιουργία εἶναι μιὰ διαφοροποιημένη ἐνότητα. Προχωρεῖ ταυτόχρονα μέσα στὴ διαφοροποίηση τῶν λόγων της καὶ τὴ συνειδητὴ καὶ γεμάτη ἀγάπη ἔνωσή τους μέσα στὸ Θεό, μέσω τῶν ἀνθρώπων. Μόνον ἔτσι ὁ κόσμος καθρεφτίζει τὸν ἀπέραντο πλοῦτο τοῦ Θεοῦ²⁵.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐξαρτᾷ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ χρόνο, τὸν τόπο, μέσα στὸν ὁποῖο ζῇ, τὸ ἔθνος στὸ ὁποῖο ἀνήκει, τὸ χαρακτήρα του, τὴν ἀσχολία του. Ἡ πνευματικότητα τοῦ καθενὸς δὲν εἶναι

24. PG 91, 1305.

25. PG 91, 1192-3.

κάτι άφηρημένο, όμοιόμορφο, αλλά φέρνει τὰ ιδιαίτερα σημάδια τοῦ χαρακτήρα καὶ τῶν διαφοροποιημένων προσωπικῶν περιστάσεων. Αὐτὲς οἱ περιστάσεις καθρεφτίζουν τοὺς διάφορους λόγους, στοὺς ὁποίους διακλαδίζεται ὁ θεῖος Λόγος μέσα στὴ φύση, τὴν ἱστορία καὶ τὴν Ἁγία Γραφή.

Μέσα στὴ δημιουργία οἱ λόγοι ἢ τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ βρίσκονται σὲ συνεχή κίνηση, διακλαδίζονται ὅλο καὶ περισσότερο καὶ συνδυάζονται μὲ τρόπο ὅλο καὶ πιὸ πλούσιο καὶ σύνθετο. Αὐτὴ ἡ κίνηση τῶν λόγων μέσα στὴν τάξη τῆς δημιουργίας πραγματοποιεῖ συνδυασμοὺς ὅλο καὶ πιὸ πολύπλοκους, στοὺς ὁποίους εἰσέρχονται σταθμητοὶ καὶ ἀστάθμητοι παράγοντες.

Εἶναι τὰ πάντοτε νέα ρήματα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος λαβαίνει ὑπόψη του αὐτὰ τὰ πάντα νέα ρήματα στὶς ἀπαντήσεις του, μὲ τίς ὁποῖες πραγματοποιεῖται ἡ πνευματικὴ του ἄνοδος. Ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐλίσσονται μαζί, μὲ τρόπο ἐλεύθερο, σ' ἓνα κόσμο ἐλαστικό. Ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσεται ἐπίσης καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ σύμπαν ὁλόκληρο στὴ συνδυασμένη πολλαπλότητα ὅλων τῶν πλευρῶν στὶς ὁποῖες καθρεφτίζονται καὶ ἐνεργοῦν οἱ λόγοι ἢ τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ. Ἀναπτύσσεται κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς ἐλεύθερου ὅλο καὶ πλουσιώτερου διαλόγου μὲ τὸ Θεό, ἔχοντας ὑπόψη στὸ σύνολό τους τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀναπτύσσονται κι ἐμπλουτίζονται συνεχῶς. Ἀναπτύσσεται συνδυάζοντας τὰ δεδομένα καὶ τὰ καθήκοντα ποὺ προβάλλει ἡ ἐποχὴ του, δηλαδή τὰ δεδομένα καὶ τὰ προβλήματα τοῦ σύγχρονου κόσμου, μὲ τὰ δεδομένα καὶ τὰ καθήκοντα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν τοποθέτησή του σ' ἓνα ᾠδον, δηλαδή σὲ μιὰ οἰκογένεια, σ' ἓνα ἔθνος, σὲ μιὰ ἀπασχόληση μὲ εἰδικὴ κοινωνικὴ εὐθύνη. Μ' ὅλες αὐτὲς τίς περιστάσεις ὁ Θεὸς ἀπευθύνει στὸν καθένα ἰδιαίτερες κλήσεις, δίνοντάς του ταυτόχρονα τίς ἰδιαίτερες δωρεές,

γιά ν' ἀνταποκριθῇ σ' αὐτὲς τίς κλήσεις. Ἔτσι κάθε ἄνθρωπος εἶναι συνεργάτης τοῦ Θεοῦ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ κόσμου, παρέχοντας τὴν εἰδικὴ προσφορά του. Κάθε ἄνθρωπος φέρνει σὲ φῶς καὶ ἀναπτύσσει μιὰ ἄλλη ὄψη τοῦ μοναδικοῦ πλούτου τῶν λόγων καὶ τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ γιά τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῇ δικῇ του καὶ ὅλων, σὲ ἀλληλεγγύη μὲ ὅλους.

Ζητώντας ἀπὸ τὸν καθένα μιὰ τέτοια ἀξιοποίηση τῶν συγκεκριμένων περιστάσεων τῆς ζωῆς του, σὰν ὁδοῦ πρὸς τὸ Θεό, ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει καὶ πάλι τὴ σημασία τῆς δημιουργίας, σ' ὅλη της τὴν πολυπλοκότητα, γιά τὴν ἄνοδο τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεό. Ἀλλά ἀποδίδει ταυτόχρονα ἀπόλυτη σπουδαιότητα στὴν προσωπικὴ ταυτότητα κάθε ἀνθρώπου. Οἱ ἰδιαίτερες συντεταγμένες τῆς ζωῆς του καὶ ὁ διαφορετικὸς συνδυασμὸς τους, τονίζουν τὴ μοναδικὴ προσωπικὴ του ταυτότητα²⁶.

Ἀκόμη καὶ ὁ χρόνος τὸν ὁποῖο γέμισε ὁ ἄνθρωπος μὲ τίς προσπάθειες καὶ τὰ ἐπιτεύγματά του καὶ ὁ ὁποῖος ἐπηρέασε τὸν ἄνθρωπο στὶς προσπάθειες καὶ τὰ ἐπιτεύγματά του, δὲ χάνεται χωρὶς ν' ἀφήνῃ κάποιο ἀχνάρι στὴ μελλοντικὴ ζωή. Ἡ μελλοντικὴ αἰωνιότητα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ὁ αἰώνας ἢ ἡ αἰωνιότητα ἢ γεμάτη ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ χρόνου, ἢ ὁ χρόνος ὁ γεμᾶτος ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα. Ὁ χρόνος ἀποτελεῖ ἓνα ὅλο. Εἶναι τὸ ἀνάπτυγμα ἑνὸς αἰῶνα καὶ συγκεντρώνεται πάλι, ἐμπλουτισμένος, μέσα στὸν αἰῶνα. Γιατὶ εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ. Ὅσοι φθάνουν σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἔφτασαν στὴν αἰωνιότητα²⁷.

Ὁ χρόνος σὰν αἰώνας ἔχει τίς ρίζες του στοὺς λόγους

26. PG 91, 1293-1297.

27. PG 91, 1153BC, 1164BC.

τοῦ Θεοῦ, οἱ ὅποιοι εἶναι αἰωνικοὶ ἀλλὰ ὄχι αἰώνιοι, ὅπως ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ὁ χρόνος τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ περιεχομένου αὐτῶν τῶν αἰωνικῶν λόγων καὶ σχηματίζει ἔτσι ἓνα σύνολο μὲ τὶς ρίζες πέρα ἀπ' αὐτόν. Εἶναι ὁ αἰώνας τῶν θείων λόγων σὲ ἀνάπτυξη, ποὺ ὀφείλει νὰ συγκεντρωθῇ ξανὰ μαζὶ μ' ὅλο τὸν πλοῦτο ποὺ θὰ ἔχη κερδίσει, σ' ἓνα καινούργιο αἰώνα, βυθισμένο μέσα στὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ θετικὴ ἀξία ποὺ ἀποδίδει ὁ ἅγιος Μάξιμος στὴ δημιουργία μπορεῖ νὰ φανῇ ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἰδέα του ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος εἶναι ἴσος μὲ τὸ γραπτὸ νόμο ἢ ὅτι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῆς φύσης εἶναι ἴση μὲ τὴν ἀποκάλυψή του μὲ τὴ Γραφή.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἰδέα τοῦ ἁγίου Μαξίμου καὶ ἄλλων Πατέρων ἔχουμε μιὰ σύλληψη τῆς φυσικῆς ἀποκάλυψης διαφορετικὴ ἀπ' αὐτήν, στὴν ὁποία μᾶς συνήθισε ἡ δυτικὴ θεολογία. Ἡ δυτικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ φυσικὴ ἀποκάλυψη ἐκδηλώνεται μ' ἓνα κάποιο δυϊσμό· ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν κόσμο, ἀλλὰ δὲ μίλησε καὶ δὲ μιλά μέσα ἀπ' αὐτόν. Ἄν ὅμως βλέπουμε τὰ δημιουργήματα σὰν ρήματα τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς ἀλλαγές τῶν περιστάσεων σὰν ρήματα σὲ συνέχεια, ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὴ φυσικὴ ἀποκάλυψη καὶ τὴν ὑπερφυσικὴ δὲν εἶναι πιά τόσο ἀπότομος. Ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὸ φυσικὸ νόμο καὶ τὸ Θεὸ ποὺ μιλά, ἀνάμεσα στὸ λόγο καὶ τὸ ρῆμα, ὁδήγησε τὴ δυτικὴ θεολογία σὲ καθαρὸ διαχωρισμὸ ἀνάμεσα στὴ φυσικὴ καὶ τὴν ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψη. Ὁδήγησε ἐπίσης τὴ Δύση καὶ σὲ ὀλοκληρωτικὸ διαχωρισμὸ ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφία καὶ τὴ θεολογία. Ἡ φιλοσοφία διάλεξε ἀποκλειστικὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τὴν ἀπρόσωπη λογικὴ τῆς φύσης — δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ ἡ θεολογία ἐννοοῦσε περίπου

σὰ φυσικὴ ἀποκάλυψη, ἀρνούμενη τὸν ὑπέρτατο προσωπικὸ Λόγο ποὺ μιλά—, ἐνῶ ἡ θεολογία, καὶ πιά πολὺ ἡ διαμαρτυρόμενη, διάλεξε ἀποκλειστικὰ τὸ θεῖο Πρόσωπο ποὺ χρησιμοποιοῖ ἅμεσα ρήματα, μὴ βλέποντας πιά τὸ Θεὸ ποὺ μιλά μέσα ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴν ἱστορία. Ἡ δυτικὴ θεολογία ξεχώρισε ὑπερβολικὰ τὸν κόσμο ἀπὸ τὸν Θεὸ — ἡ διαμαρτυρόμενη θεολογία περίπου σὲ βαθμὸ ὀριγενικό—, ἡ φιλοσοφία ἔφθασε μ' αὐτὸ τὸ διαχωρισμὸ ὡς τὴν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ.

Στὴν πραγματικότητα, πρέπει κανεὶς νὰ βλέπῃ μέσα σ' ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς φύσης καὶ τῆς ἱστορίας ὄχι μόνο τὸν παράγοντα φύση καὶ τὸν παράγοντα ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὸν ὑπέρτατο Λόγο, ποὺ ὁδηγεῖ καὶ κρίνει λογικοποιώντας καὶ μιλώντας στοὺς ἀνθρώπους μ' αὐτὸ τὸν συγκεκριμένο ἐμπράγματο τρόπο. Πρέπει νὰ βλέπῃ κανεὶς μέσα σ' ὅλα τὰ πράγματα καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου τὴν ἐκφραση τοῦ ὑπέρτατου Προσώπου, ποὺ χρησιμοποιοῖ τοὺς λόγους τοῦ κόσμου προσαρμόζοντάς τους διαφορετικὰ πάντοτε, σύμφωνα μὲ τὶς πνευματικὲς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων καὶ σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο ποὺ ἐκτυλίσσεται μὲ σκοπὸ τὴ θέωση. Εἶναι μιὰ παντοδυναμία προσωπικὴ καὶ λογικὴ συνάμα, ποὺ ὁδηγεῖ τὰ πάντα πρὸς ἓνα σκοπὸ στὸ πλαίσιο ἑνὸς διαλόγου, ποὺ ἐξηγεῖ ὅλη τὴν ὑπαρξή. Τὰ πάντα ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ θέληση τῶν προσώπων καὶ ὁδηγοῦνται ἀπὸ τὴ θέληση τῶν λογικῶν προσώπων. Παντοῦ εἶναι τὸ πρόσωπο ἢ ἡ διαπροσωπικὴ σχέση ἢ τὸ σῆμα αὐτῆς τῆς σχέσης καὶ γι' αὐτὸ παντοῦ εἶναι ὁ λόγος. Ὅλα σημαδεύονται ἀπὸ μιὰ λογικὴ προσωπικράτεια ἢ ἀπὸ ἓνα προσωπικὸ λόγο. Μόνο ἡ διαρκὴς καινότητα τοῦ προσώπου μπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν πάντα νέο δυναμισμό τοῦ λόγου καὶ τῆς κίνησης τοῦ κόσμου.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος κάνει μιὰν ἀξιόλογη προσπάθεια νὰ ξεπεράσῃ τὴν ἐλληνικὴ οὐσιαστικὴ ὀρθολογιστικὴ

φιλοσοφία και με την προσωποποίηση του Λόγου, που δημιούργησε τα πάντα και είναι παρών και ενεργός παντού, να τοποθετήσει τον ορθολογισμό της μέσα στην προσωπική θεωρία της Ἀγίας Γραφής, πράγμα που είχε αρχίσει ήδη από τον ἅγιο Ἰωάννη τον Εὐαγγελιστή. Μ' αὐτὸ ξεπέρασε τὴν ἀντίληψη που ἔβλεπε τὸ λόγο σὰν κατηγορούμενο τῆς οὐσίας. Ἐκανε τὸ λόγο κατηγορούμενο τοῦ προσώπου κι ἐξήγησε ἔτσι τὴν οὐσία τοῦ κόσμου ἐπίσης μέσω τοῦ Προσώπου. Εἶναι ἡ μόνη ἐξήγηση τῆς οὐσιαστικῆς καὶ λογικῆς ὑπαρξης.

Ἀλλὰ γενικά, ἡ μὴ θεολογικὴ ἀνθρώπινη σκέψη ἔμεινε ὑποτελὴς σὲ μιὰ οὐσιαστικὴ — ορθολογικὴ θεωρία καὶ οὔτε ἡ θεολογία ἔκανε καμμιά σοβαρὴ προσπάθεια νὰ τοποθετήσῃ τὸν ορθολογισμό μέσα στὸ πρόσωπο, μαζί με τὴν οὐσία. Ὁ χαλκηδονισμὸς με ὅλες τὶς συνέπειές του δὲν ἀναπτύχθηκε μέσα στὴ σκέψη τῆς ἀνθρωπότητας.

Ὅπως εἶπαμε πὶο πάνω, ὁ Θεὸς μιᾶ μέσα στὰ φαινόμενα τῆς φύσης καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ γιὰ νὰ συλλάβουμε τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ μέσα στὴ φύση καὶ τὴν ἱστορία, εἶναι ἀπαραίτητη μιὰ πνευματικὴ εὐαισθησία. Ὅταν ὑπάρχουν πρόσωπα με μιὰ τέτοια εὐαισθησία, οἱ πράξεις τοῦ Θεοῦ μέσα στὴ φύση καὶ τὴν ἱστορία ἀποκαλύπτονται σ' αὐτὰ σὰν ρήματα τοῦ Θεοῦ, σὰν προσκλήσεις τοῦ πρὸς αὐτὰ γιὰ νὰ τὰ κάνῃ ν' ἀπαντήσουν με ἀντίστοιχες ἐνέργειες. Αὐτὲς οἱ συνειδήσεις ἀκοῦνε πάντα τὸ Θεὸ που μιᾶ μέσα σὲ κάθε περίσταση καὶ ἀνταποκρίνονται ἀνάλογα μ' αὐτὸ που Ἐκεῖνος θέλει νὰ ζητήσῃ ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο ἢ ἀπὸ ἕναν ἄλλο ἢ ἀπ' ὅλους. Εἶναι ἡ φυσικὴ ἀποκάλυψη σὲ κίνηση.

Ἀλλὰ ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ, που γίνεται γνωστὴ με τὴ φυσικὴ ἀποκάλυψη, εἶναι ἰσοδύναμη με τὴ θέλησή του, που γνωστοποιεῖται με τὸ γραπτὸ

νόμο, ὁ ἅγιος Μάξιμος διακρίνει παρὸλ' αὐτὰ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ νόμους ἢ ἀποκαλύψεις.

Ἐπειδὴ ἡ ἁμαρτία σκλήρυνε τὴν ἀνθρώπινη καρδιά σὲ βαθμὸ που νὰ μὴ βλέπῃ πιά γενικὰ τὸ Θεὸ που μιᾶ με τοὺς νόμους τῆς φύσης καὶ με τὰ συνηθισμένα περιστατικά, ὁ Θεὸς ἐπεμβαίνει μέσα στὴ φύση καὶ στὰ περιστατικά τῆς ἀτομικῆς καὶ ἱστορικῆς ζωῆς με πράξεις λιγώτερο συνηθισμένες, που συνοδεύονται ἢ ἐξηγοῦνται σὲ μερικὲς ἀνθρώπινες συνειδήσεις με λόγους ἄμεσους καὶ ἐπομένως πὶο σαφεῖς.

Ἐκεῖνο που κατὰ τὴ γνώμη μας θέλει νὰ τονίσῃ ὁ ἅγιος Μάξιμος εἶναι πὼς δὲν πρέπει νὰ βλέπουμε ἀσυνέχεια ἀνάμεσα στοὺς ἀδιάκοπους λόγους τοῦ Θεοῦ, που ἐκδηλώνονται με τὰ φαινόμενα τῆς φύσης, τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς καὶ τὴ φωνὴ τῆς συνείδησης ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τὶς πράξεις καὶ τὰ λόγια που ὁ Θεὸς παρουσιάζει με τὴν ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψη ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὁ Θεὸς χρησιμοποιεῖ στὶς πράξεις καὶ τὰ λόγια του, που ἔχουν ἀποκαλυφθῇ ὑπερφυσικά, τὴ φύση καὶ τὸν ἀνθρώπινο παράγοντα, πράγματα που ἀνήκουν στὴ δημιουργία. Ἀλλὰ σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις κάνει πὶο αἰσθητὰ καὶ καθαρὰ τὰ ἔργα καὶ τὰ λόγια του, ἐπειδὴ συνδυάζει ὄχι μόνο τὶς φυσικὲς δυνάμεις με διάφορους τρόπους, ἀλλὰ ἐπεμβαίνει με ἐνέργειες πὶο ἀνάγλυφες ἀπὸ ἐκεῖνες που ἐκδηλώνονται στὴν ἀνάπτυξη τῶν φυσικῶν νόμων, που χρησιμεύουν στὶς συνηθισμένες καὶ ἐν τούτοις πάντα καινούργιες περιστάσεις τῆς ζωῆς. Οἱ ἐνέργειες τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκάλυψης δὲν ἐναντιώνονται στὴ φυσικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὰ ἱστορικὰ περιστατικά, ἀλλὰ φωτίζουν καὶ δυναμώνουν περισσότερο τὸν τελικὸ σκοπὸ καὶ τὴν κίνηση που αὐτὰ ἐπιδιώκουν, ἀφήνοντάς τα νὰ ἐκδηλωθοῦν μέσα στὴ συνένεχιά τους. Ἀνάμεσα στὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκάλυψης καὶ στὰ συνηθισμένα λόγια καὶ ἔργα

τοῦ Θεοῦ τῆς φυσικῆς ἀποκάλυψης, ὑπάρχει ἡ συνέχεια τοῦ ἰδίου γενικοῦ σχεδίου ποῦ ἀκολουθεῖ ὁ Θεός.

Ὁ Θεός ὁδηγεῖ τὸ Μωυσή σ' ὅλη τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του πρὸς ὄφελος τοῦ Ἰσραὴλ μὲ συνηθισμένα φαινόμενα καὶ περιστατικά τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ μιὰ φορὰ ἐμφανίζεται μπροστὰ του μὲ τὴ φλεγόμενη βάτο ποῦ δὲν καιγόταν, ἄλλη μιὰ φορὰ μὲ τὰ σκοτάδια καὶ τοὺς κεραυνοὺς στὸ ὄρος Σινᾶ, καὶ παραπλήσια ἄλλες φορές. Ἀλλὰ τὰ ἑκτακτα αὐτὰ περιστατικά ἀκτινοβολοῦν τὸ φῶς τῆς ἀδιάκοπης παρουσίας τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Μωυσή.

Ὁδηγεῖ ἐπίσης πάντοτε τὸν προφήτη Ἡλία, ἀλλὰ μιὰ φορὰ ἐμφανίζεται σ' αὐτὸν μὲ τὴ φωτιὰ ποῦ ἀνάβει μὲ παράδοξο τρόπο καὶ κατατρώει τὶς θυσίες τῶν ζώων, ἄλλη φορὰ σὰν ἐλαφρὴ αὔρα, μιὰ ἄλλη στὸ θαυμαστὸ γεγονὸς τοῦ ἀλευριοῦ καὶ τοῦ λαδιοῦ τῆς χήρας.

Κι ὅλα αὐτὰ τὰ περιστατικά μεταστρέφονταν ἢ ἀποκαλύπτονταν ἢ συνοδεύονταν στὴ συνείδηση τοῦ Μωυσή ἢ τοῦ Ἡλία μὲ ἄμεσα ρήματα κατὰ ἓνα μυστηριώδη τρόπο, διαφορετικὸ ἀπὸ κεῖνον μὲ τὸν ὁποῖο μεταστρέφονται καὶ ἀποκαλύπτονται τὰ περιστατικά ποῦ τυχαίνουν σ' ἓναν ἄνθρωπο μὲ εὐαίσθητη πνευματικὴ συνείδηση, κατὰ τὴ διαρκὴ θεϊκὴ ἐνέργεια.

Ἀνάμεσα στὴ διαρκὴ ἀποκάλυψη μέσω τῆς φύσης ἢ τῶν περιστάσεων, οἱ ὁποῖες χωρὶς νὰ ἐπαναλαμβάνωνται, ἐγγράφονται σ' ἓνα σχέδιο ποῦ φαίνεται νὰ ἐρμηνεύεται ἀπὸ συνδυασμοὺς τῶν συνηθισμένων φυσικῶν παραγόντων, καὶ στὴν ἀποκάλυψη μὲ περιστάσεις καὶ ἔργα καὶ ρήματα ἑκτακτα, ὑπάρχει ὅπωςδήποτε ἡ συνέχεια τοῦ ἰδίου σχεδίου ποῦ ἀκολουθεῖ ὁ Θεός. Ἡ ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψη μᾶς δείχνει τὸ ἀνώτερο ἐπίπεδο πρὸς τὸ ὁποῖο τὸ κατώτερο ἐπίπεδο τῆς ἐπίγειας ζωῆς ὁδηγεῖται ἀκόμη καὶ μὲ τὴν καθημερινὴ φυσικὴ ἀποκάλυψη. Ἡ ὑπερφυσικὴ

ἀποκάλυψη ρίχνει πιὸ φωτεινὲς ἀχτίνες στὴ φυσικὴ ἀποκάλυψη, ἢ ὁποία καλύπτεται ἀπὸ τὸ σύννεφο τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ ἢ ὁποία δὲν εἶναι στερημένη, οὔτε αὐτὴ, ἀπὸ μιὰ πράξη τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποία ἐπίσης ἀποτελεῖ μιὰ ἐκδήλωση τοῦ Θεοῦ μὲ ἔργα καὶ λόγους. Χωρὶς τὴν ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψη δὲ βλέπομε καθαρὰ τὰ φυσικὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, γιὰτὶ σκιάζονται ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς ἁμαρτίας. Ὅμως τὸ σύννεφο τῆς ἁμαρτίας δὲν ἐμποδίζει τὸ Θεὸ νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ ὁμιλῇ σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς φύσης. Τὸ φῶς λάμπει στὰ σκοτάδια. Καὶ ἡ εἰδικὴ παρέμβαση τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψη δημιουργεῖ μιὰ τέλεια εὐαίσθησιὰ στὴν ψυχὴ, μὲ εἰδικὴ χάρη.

Ἡ ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψη προκαλεῖ κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὴν ἐμφάνιση, στὸ κεραυνοβόλο φῶς σύντομων στιγμῶν, τῆς ἀληθινῆς φύσης, ἔτσι ὅπως ὑπῆρξε πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση κι ὅπως θὰ ἀποκατασταθῇ στὸ τέλος, στὴν κατάστασι τὴν καθαρὴ ἀπὸ ἁμαρτία. Ἀλλὰ τὴ βοηθάει συγχρόνως τὴ φύση ν' ἀνεβῇ βαθμὴδὸν στὸ ὕψος ποῦ ἔχει προβλέψει ὁ Θεός. Ἄν ὁ ἄνθρωπος εἶχε παραμείνει στὴ γνήσια ἀγνότητι, εὐαίσθησιὰ καὶ πνευματικὴ δύναμή του, ὁ κόσμος δὲν θὰ εἶχε ἐκπέσει στὸ καθεστῶς τῶν σκληρῶν νόμων ποῦ βασιλεύουν τώρα σ' αὐτόν, ἀλλὰ θὰ εἶχε μιὰ μεγαλύτερη ἐλαστικότητα, ἢ ὁποία θὰ ὀφειλόταν σὲ μιὰ μεγαλύτερη δύναμη τοῦ πνεύματος. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ φύσι τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πνεῦμα θὰ μπορούσε νὰ κατευθύνῃ πιὸ εὐκολὰ τοὺς νόμους αὐτοὺς, γιὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσῃ σὰν μέσα μιᾶς ἐπικοινωνίας χωρὶς δυσκολίες ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους κι ἀνάμεσα στοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ πλήρωση αὐτῶν τῶν νόμων μὲ τὸ Θεῖο Πνεῦμα, ποῦ ἐνεργεῖ μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύσι καὶ μέσω αὐτῆς, ἐκδηλώθηκε στὴ γέννησι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ σὰν ἀνθρώ-

που από την Παρθένο και στην σταύρωσή του σαν άνθρωπου. Αυτές οι πράξεις βρίσκονται στην κορυφή της υπερφυσικής αποκάλυψης, αλλά ταυτόχρονα είναι οι πράξεις της πλήρους αποκατάστασης της φύσης στη φυσική κατάσταση και τον προορισμό της, ως χώρου όπου το πνεύμα εκδηλώνεται ανεμπόδια. Γι' αυτό και προμηνύουν ταυτόχρονα την αποκατάσταση ολόκληρης της φύσης στην γνησιότητά της στους έσχατους καιρούς, όταν το πνεύμα θα γιορτάσει τον πλήρη και αιώνιο θρίαμβό του. Όλα αυτά εκθέτονται από τον άγιο Μάξιμο σε πολλά σημεία και σε ολόκληρα κεφάλαια του έργου του²⁸.

Έτσι η υπερφυσική Αποκάλυψη είναι κι αυτή κατά ένα όρισμένο τρόπο φυσική και οδηγεί στην αποκατάσταση της φύσης στην αληθινή της κατάσταση και η φυσική αποκάλυψη είναι κι αυτή υπερφυσική, αντιπροσωπεύοντας τη διαρκή ενέργεια του Θεού, με την οποία διευθύνει συνεχώς τον κόσμο προς την τελική υπερφυσική του κατάσταση. Ο άγιος Μάξιμος λέει συχνά ότι μέσα στον Χριστό κάθε πιστός θριαμβεύει πάνω στον κόσμο, του θέτει έναν όρο, τον οδηγεί προς το τέλος, αλλά ταυτόχρονα τον ολοκληρώνει, τον ανυψώνει σ' ένα άλλο επίπεδο, εκπληρώνοντας τις πραγματικές του τάσεις, οδηγώντας τον με την αρετή και τη γνώση στο πραγματικό του νόημα, που θα αποκαλυφθεί τελείως μέσα στο Θεό, στην πλήρη πραγματοποίησή του, στην ενεργοποίησή όλων των δυνάμεών του μέσα στο Θεό.

Η σκέψη του αγίου Μαξίμου για τη σχέση ανάμεσα στο φυσικό και το γραπτό νόμο, αξίζει πιο επίμονη και βαθειά μελέτη. Τη θεωρούμε κατάλληλη να δώσει πολύ-

τιμη βοήθεια στο μελλοντικό διάλογο ανάμεσα στους χριστιανούς και τους μη χριστιανούς, όπως επίσης ανάμεσα στην Έκκλησία και τον κόσμο, γιατί μάς δίνει απ' τη μια μεριά τη δυνατότητα ν' αναγνωρίσουμε ότι ο Θεός ενεργεί και μιλά παντού, αλλά κι από την άλλη να δείξουμε ότι η πράξη και τα ρήματα του Θεού σ' όλη τη φύση δεν έχουν την πλήρη τους λάμψη και δεν εκπληρώνουν το σκοπό τους παρά μόνον όταν συμπληρώνονται από την πράξη και το λόγο της υπερφυσικής αποκάλυψης, που ολοκληρώνεται μέσα στο Χριστό.

Η σκέψη του αγίου Μαξίμου, αν και βαθιά θρησκευτική, με τη λογική και προσωπική διάστασή της ανταποκρίνεται στις δυο πιο αγαπημένες αξίες του σημερινού ανθρώπου: το ανθρώπινο πρόσωπο και το λόγο. Ακόμα, με το θετικό φως μέσα στο οποίο βλέπει τον κόσμο σε κίνηση προς τη θέωση, αποκρίνεται στη δίψα του απολύτου που χαρακτηρίζει το σημερινό άνθρωπο και στη μεγάλη έμπιστοσύνη του στην κίνηση σαν δρόμο προς το απόλυτο. Τέλος, με την ιδέα ότι το ανθρώπινο πρόσωπο οφείλει να εναρθρώσει τον κόσμο ολόκληρο μέσα στην ανύψωσή του προς το Θεό, ανταποκρίνεται στις τάσεις του σήμερα προς την παγκόσμια επικοινωνία και προς τη γνώση του κόσμου.

*Πρωτ. Δημήτριος Στανιλοάε
Καθηγητής*

*Μετάφραση από τα Γαλλικά
"Αννη" Ι. Σακαλή*

28. PG 91, 1280-1, 1289, 1305-1321, 1129, 1149-1151 κ.ά.

Ο Ξυγράφῃς ὡς κάλαμος, τεθνηυμένη τῷ
Πράματι, ἡ ἀγία γέγομε Πάτερ γλῶσ-
σά σου, καλλιγραφῆσα ἐν χάριτι, πλα-
ξι καρδιῶν ἡμῶν, νόμον θείων ἀρετῶν,
ἐν δογματῶν ἀκρίβειαν, ἐν τῇ σαρκώσει,
τῇ ἐν δύο ὑστάσι τοῖς ἀποίσι, ἐν μιᾷ τῇ ὑ-
ποστάσει, ἐμφανισθῆναι θελήσαςτος.

1032 Α Τῷ ἡγιασμένῳ δούλῳ τοῦ Θεοῦ, Πατρὶ πνευματικῷ καὶ διδασκάλῳ κυρίῳ Θωμᾷ, Μάξιμος ταπεινὸς καὶ ἁμαρτωλὸς, ἀνάξιος δούλος καὶ μαθητῆς.

Ἀπλανοὺς θεωρίας ἐξ ἐμμελοῦς περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς ἔξιν λαβὼν ἀναλλοίωτον, οὐχ ἀπλῶς σοφίας, ἀλλὰ τοῦ κάλλους αὐτῆς, Θεῷ λίαν ἡγαπημένε, γέγονας ἐραστῆς σωφρονέστατος. Σοφίας δὲ κάλλος ἐστὶ γνῶσις ἔμπρακτος, ἣ προᾶξις ἔνσοφος, ὣν ἐστὶ χαρακτήρ, ὡς δι' ἀμφοῖν συμπληρούμενος, ὁ τῆς θείας προνοίας καὶ κρίσεως λόγος. Καθ' ὃν αἰσθήσει τὸν νοῦν συμπλέξας διὰ τοῦ πνεύματος, ἔδειξας ὡς ἀληθῶς πῶς ὁ Θεὸς κατ' εἰκόνα Θεοῦ ποιεῖν πέφυκε τὸν ἄνθρωπον, τὸν τε πλοῦτον τῆς ἀγαθότητος κατέστησας ὡς γινώριμον, πολυτελῶς τῇ καλῇ μίξει τῶν ἐναντίων ἐν σεαυτῷ δεικνὺς τὸν Θεὸν ταῖς ἀρεταῖς σωματούμενον, οὗ τῷ ὕψει συμμετρήσας μιμήσει τὴν κένωσιν ἕως ἑμοῦ κατελθεῖν οὐκ ἀπηξίωσας, ἐκεῖνα ζητῶν ὧν πεπονθὼς ἔχεις τὴν εἰδῆσιν.

Εἰσὶ δὲ Διονυσίου καὶ Γρηγορίου κεφάλαια τῶν ἁγίων 1033 Α ἐκείνων ὑπερευφύμων τε καὶ μακαρίων ἀνδρῶν, τῆς ὄντως ἐκλογῆς τῶν ἀνέκαθεν κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων τῷ Θεῷ προσθεμένων, τῶν πᾶσαν ὡς ἀληθῶς τὴν ἐφικτὴν τοῖς ἁγίοις χύσιν τῆς σοφίας εἰσδεξαμένων, καὶ τῇ ἀποθέσει τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς ψυχῆς οὐσίαν πεποιημένων, καὶ διὰ τοῦτο ζῶντα μονώτατον τὸν Χριστὸν ἐσχηκότων, καὶ τὸ δὴ μεῖζον

Στὸν ἡγιασμένο δούλο τοῦ Θεοῦ, τὸν πνευματικὸ πατέρα καὶ δάσκαλο, τὸν κύριό μου Θωμᾶ, ὁ ταπεινὸς καὶ ἁμαρτωλὸς Μάξιμος, ἀνάξιος δούλος καὶ μαθητῆς.

Ὅταν ἀπὸ στοχαστικῆς μελέτης τῶν θείων, πολυαγαπημένης τοῦ Θεοῦ, ἀπόχτησες τὴν ἀναλλοίωτη ἔξιν τῆς σταθερῆς θεωρίας, δὲν ἔγινες ἀπλᾶ τῆς σοφίας παρὰ τῆς ὁμορφιάς τῆς ὁ πολὺ πολὺ γνωστικὸς ἐραστῆς. Ὁμορφιά τῆς σοφίας εἶναι ἡ ἔμπρακτε γνώση ἢ ἡ ἔνσοφὴ πράξις· κοινὸ γινώρισμά τους ἔχουν — γιὰτι καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ ἀποτελεῖται — τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ ποὺ προνοεῖ καὶ κρίνει. Σύμφωνα μ' αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος συνδύασες τὸ νοῦ μετὰ τὴν αἴσθησιν, καὶ ἔδωσες τὴν πραγματικὴν ἀπόδειξιν γιὰ τὸ πῶς εἶναι στή φύσιν τοῦ Θεοῦ νὰ πλάσῃ τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μετὰ τὴν εἰκόνα του. Ἐκαμὲς ἀκόμα γνωστὸ τὸν πλοῦτο τῆς καλωσύνης του, δείχνοντας πλουσιοπάροχα μετὰ τὸν ἁρμονικὸ συνδυασμὸ τῶν ἀντιθέτων στὸν ἑαυτό σου τὸ Θεὸ νὰ σωματώνεται μετὰ τὴν βίωσιν τῶν ἀρετῶν. Πρὸς τὸ ὕψος του βρίσκοντας ἰσόμετρη τὴν κένωσίν του, τὸν μιμήθηκες καὶ δὲν ἐθεώρησες ἀνάξιο νὰ κατεβῇς ὡς ἐμένα, ἀναζητῶντας ἐκεῖνα ποὺ γινώρισες βιώνοντάς τα.

Καὶ εἶναι τοῦτα μερικὰ κεφάλαια ἀπὸ τὸ Διονύσιο καὶ τὸ Γρηγόριο, τοὺς ἁγίους ἐκείνους καὶ πανεύφημους καὶ μακάριους ἄνδρες τοὺς ἀληθινὰ ἐκλεκτούς, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχή, πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, τάχτηκαν στὴ μερίδα τοῦ Θεοῦ. Δέχτηκαν ἀληθινὰ ὅλη τὴν μετάδοσιν τῆς σοφίας ποὺ μποροῦν νὰ δεχτοῦν οἱ ἅγιοι. Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῆς φυσικῆς ζωῆς τὴν ἑκαμὲν οὐσίαν τῆς ψυχῆς τοὺς καὶ γιὰ τοῦτο ἔλαβαν μέσα τοὺς ὁλόμονο καὶ ζωντανὸ τὸ Χριστὸ ποὺ, γιὰ νὰ πῶ τὸ τολμηρό-

εἰπεῖν, ψυχὴν αὐτοῖς τῆς ψυχῆς γεγεννημένον καὶ διὰ πάντων ἔργων τε καὶ λόγων καὶ νοημάτων πᾶσιν ἐμφανιζόμενον ὡς ἐντεῦθεν ἐκείνων μὲν οὐκ εἶναι πεπεισθαι τὰ προτεθέντα, Χριστοῦ δέ, τοῦ κατὰ χάριν αὐτοῖς ἑαυτὸν ὑπαλλάξαντος^α.

Ἄλλὰ πῶς εἶπω Κύριον Ἰησοῦν, μήπω πνεῦμα λαβὼν ἀγιότητος^β; Πῶς λαλήσω τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου^γ, ὁ μογίλαλος, καὶ τὸν νοῦν τῇ σχέσει προσηλώσας τῶν φθειρομένων^δ; Πῶς ἀκουστάς ποιήσω ἅν τινες αἰνέσεις αὐτοῦ^δ, ὁ κωφός, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἀκουστικὸν διὰ τὴν πρὸς τὰ πάθη φιλίαν ἔχων παντελῶς ἀπεστραμμένον τοῦ λόγου τὴν μακαρίαν φωνήν; Πῶς ἐμφανῆς ὁ λόγος γενήσεται μοι, τῷ ἡττημένῳ τῷ κόσμῳ, νικᾷν τὸν κόσμον, ἀλλ' οὐκ ἐμφανίζεσθαι τῷ κόσμῳ πεφυκώς, εἴπερ φιλόλῳ διαθέσει κατὰ φύσιν ἐστὶν ἀνεπίγνωστος; Πῶς οὐ τολμηρόν, τοῖς ἀγίοις τὸν ἐναγῆ, καὶ τοῖς καθαροῖς ἐγχειρεῖν τὸν ἀκάθαρτον; Διὸ παρητησάμην ἂν τὴν ἐπὶ τοῖς κεκελευσμένοις ἐγχείρησιν, τὸν τῆς προπετείας ψόγον φοβούμενος, εἰ μὴ πλεονέδεδοίκειν τῆς ἀπειθείας τὸν κίνδυνον. Δυσκοῦν οὖν τούτων μέσος ληφθεὶς τῆς προπετείας αἰροῦμαι μᾶλλον τὸν ψόγον ὥς ἀνεκτότερον, φεύγων ὡς ἀσύγγνωστον τῆς ἀπειθείας τὸν κίνδυνον. Καὶ τῇ μεσιτείᾳ τῶν ἀγίων καὶ βοηθείᾳ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν, Χριστοῦ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν χορηγοῦντος τὸ νοεῖν εὐσεβῶς καὶ λέγειν δεόντως, περὶ ἐκάστου κεφαλαίου τὴν ἀπόκρισιν ὡς οἶόν τε ποιήσομαι σύντομον (πρὸς γὰρ διδάσκαλον ὁ λόγος μικροῖς πορίζεσθαι μεγάλα δυνάμενον), ἀρχόμενος ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ θεόφρονος, ὡς μᾶλλον ἡμῖν ὄντος τῷ χρόνῳ προσεχεστέρου.

α. Βλ. Γαλ. 2,20.

β. Α' Κορ. 12,3.

γ. Ψαλμ. 105,2.

δ. Ψαλμ. 9,15.

τερο, ἔγινε τῆς ψυχῆς τοὺς ψυχὴ καὶ μέσα ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα, τοὺς λόγους καὶ τίς σκέψεις τοὺς παρουσιάζεται ἐκεῖνος, ὥστε δημιουργεῖται ἡ πίστις, πῶς ὅσα μνημόνευσα δὲν εἶναι δικὰ τοὺς ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ, ποὺ ὑποκατάστησε κατὰ χάριν τὸν ἑαυτὸν τοῦ σ' αὐτούς^α.

Πῶς ὅμως θ' ἀναφέρω τὸν Κύριο Ἰησοῦ χωρὶς ἀκόμῃ νὰ ἔχω λάβει τὸ πνεῦμα τῆς ἀγιωσύνης^β; Πῶς θὰ μιλήσω γιὰ τὴ δύναμη τοῦ Κυρίου ἐγὼ ὁ μουγγός, ποὺ ἔχω προσκολλήσει τὸ νοῦ μου στὰ φθαρτά; Πῶς θὰ κάμω ν' ἀκουσθοῦν μερικὲς τοῦλάχιστον φράσεις ἀπὸ τῆς δοξολογίας τοῦ^δ ἐγὼ ὁ κουφός, ποὺ ἔχω τὴν ἀκοὴ τῆς ψυχῆς μου ἐξαιτίας τῆς φιλίας μου πρὸς τὰ πάθη γυρισμένην ὁλότελα ἀπὸ τῆς μακάριαν φωνῇ τοῦ Λόγου; Πῶς θὰ γίνῃ φανερό σέ μένα, τὸν νικημένο ἀπ' τὸν κόσμον, ὅτι ὁ Λόγος νικᾷ τὸν κόσμον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς φύσης τοῦ δὲν γίνεται φανερός στὸν κόσμον, ἀφοῦ εἶναι ἀνεπίγνωστος οὐσιαστικὰ ἀπὸ τῆς φιλόλῃς διαθέσεως; Πῶς δὲ φανερώνει θράσος νὰ καταπιάνεται ὁ ἐναγῆς μὲ τοὺς ἀγίους, ὁ ἀκάθαρτος μὲ τοὺς καθαρούς; Γι' αὐτὸ θ' ἄφηνα κατὰ μέρος τὴν προσπάθεια νὰ ἐφαρμόσω τίς ἐντολές σου ἀπὸ φόβο γιὰ τὴν κατηγορία τῆς θρασυτήτας, ἂν δὲν φοβόμουν περισσότερο τὸν κίνδυνο ποὺ ἔχει ἡ ἀνυπακοή. Ἀνάμεσα στὰ δύο τοῦτα σὰν βρέθηκα, προτιμῶ τὴν κατηγορία τῆς θρασυτήτας ἀπὸ τῆς ἀνυπακοῆς τὸν κίνδυνο· τὸ πρῶτο εἶναι ἀνεκτό, τὸ δεύτερο ἀσυγχώρητο. Θὰ μεσιτεύσουν οἱ ἅγιοι καὶ θὰ βοηθήσουν οἱ δικές σας εὐχές. Ὁ Χριστός, ὁ μέγας Θεὸς καὶ σωτήρας μας, θὰ παραχωρήσῃ τὴν εὐλαβικὴ σκέψη καὶ τὸν κατάλληλο λόγο. Τὴν ἀπόκριση σὲ κάθε σημεῖο θὰ κάμω ὅσο τὸ δυνατό συντομώτερη· ἀπευθύνομαι σὲ δάσκαλο, ποὺ μπορεῖ νὰ πορισθῇ μεγάλα ἀπὸ μικρά. Θ' ἀρχίσω ἀπὸ τὸ Γρηγόριο τὸ θεολογικώτατο, ἐπειδὴ εἶναι χρονικὰ πλησιέστερός μας.

B'

D Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ πρώ-
του λόγου εἰς τό· «Διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κι-
νηθεῖσα μέχρι Τριάδος ἔστη»^α. Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευ-
1036 A τέρου Εἰρηνικοῦ εἰς τό· «Μονάδος μὲν κινήσεως, διὰ τὸ πλού-
σιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης· ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος,
ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δὲ ὀρισθείσης, διὰ τὸ τέλειον»^β.

Εἰ μὲν τὴν δοκοῦσαν εἶναι διαφωνίαν, δοῦλε Θεοῦ,
σκοπήσας, τὴν ἀληθῆ συμφωνίαν ἠπόρησας, οὐκ ἔστι κατ'
ἐννοιαν τούτων τῶν φωνῶν ἐνικωτέραν εὑρεῖν. Ταυτὸν γάρ
ἐστὶν ὑπερβαθῆναι δυάδα καὶ μὴ στήναι μέχρι δυάδος, καὶ
πάλιν ὀρισθῆναι Τριάδα καὶ μέχρι Τριάδος στήναι τῆς μο-
νάδος τὴν κίνησιν, εἴπερ μοναρχίαν πρεσβεύομεν οὐκ ἀφι-
λότιμον, ὥς ἐνὶ προσώπῳ περιγεγραμμένην, ἣ πάλιν ἄτα-
κτον, ὥς εἰς ἄπειρον χεομένην, ἀλλ' ἦν ὁμότιμος φύσει
B Τριάς Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα συνίστησιν ἅγιον, ὧν
πλοῦτος ἡ συμφυΐα καὶ τὸ ἐν ἑξαλμα τῆς λαμπρότητος,
οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης, ἵνα μὴ δῆμον θεῶν
εἰσαγάγωμεν, οὔτε ἐντὸς τούτων ὀριζομένης, ἵνα μὴ πενίαν
θεότητος κατακριθῶμεν.

Οὐκ ἔστιν οὖν αἰτιολογία τοῦτο τῆς ὑπερουσίου τῶν
ὄντων αἰτίας, ἀλλ' εὐσεβοῦς περὶ αὐτῆς δόξης ἀπόδειξις,

B'

Ἐκ τῶν πρώτο Λόγο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου
περὶ τοῦ Υἱοῦ ἀπορία καὶ ἀπόκρισις στὸ ἐδάφιο: «Διὰ τοῦτο
ἐνῶ ἦταν μονάδα ἀπὸ τὴν ἀρχή, προχώρησε στὴ δυάδα καὶ
σταμάτησε στὴν τριάδα»^α. Κι ἀπὸ τὸν δεύτερο Εἰρηνικὸ τοῦ
ἴδιου στὸ ἐδάφιο· «προχώρησε ἡ μονάδα ἐξαιτίας τοῦ πλού-
του της, ξεπεράστηκε ἡ δυάδα, ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ περισσό-
τερο ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ τὴ μορφὴ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται
τὰ σώματα, καὶ ἀπαρτίσθηκε ἡ τριάδα ἐξαιτίας τῆς τελειότη-
τας»^β.

Ἄν ἐπρόσεξες τὴ φαινομενικὴ ἀντίφασιν, δοῦλε τοῦ
Θεοῦ καὶ δὲν μπόρεσες νὰ δῇς τὴν ἀληθινὴν συμφωνίαν, εἶναι
ἀδύνατο νὰ βρῇς ἄλλες διατυπώσεις ποὺ νὰ ταυτίζωνται νοη-
ματικὰ ὅσο αὐτές. Οἱ ἐκφράσεις «νὰ ξεπερασθῇ ἡ δυάδα»
καὶ «νὰ μὴ σταματήσῃ ὡς τὴ δυάδα» εἶναι ταυτότητες,
καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἐκφράσεις «ν' ἀπαρτίσθῃ ἡ Τριάδα»
καὶ «νὰ σταματήσῃ ἡ κίνησις τῆς μονάδας ὡς τὴν Τριάδα».
Τοῦτο βέβαια, ἂν δὲ δεχώμαστε φιλόδοξον μοναρχία ποὺ χα-
ρακώνεται σ' ἓνα πρόσωπο ἢ πάλιν ἀκανόνιστη, ποὺ σκορπί-
ζεται στὸ ἄπειρο, ἀλλὰ μοναρχία ποὺ τὴ συγκροτεῖ ὁμότιμη
κατὰ τὴ φύσιν Τριάδα, Πατέρας, Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιο, ποὺ
ἔχουνε πλοῦτο τοὺς τὴ μία τοὺς φύσιν καὶ τὸ κοινὸ ἀκτινο-
βόλημα τῆς λαμπρότητας. Δὲν ἀπλώνεται ἡ θεότητα πέρα
ἀπὸ τὰ πρόσωπα, γιὰ νὰ μὴ δεχθοῦμε πλήθη θεοῦς, οὔτε
περιορίζεται στὸ καθένα ἀπ' αὐτά, γιὰ νὰ μὴν κατηγορηθοῦ-
με γιὰ πενίαν στὴ θεότητα.

Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἐξήγησις τῆς ὑπερουσίας αἰτίας
τῶν ὄντων, ἀλλὰ ἐκθεσις εὐλαβικῆς γνώμης γι' αὐτήν, γιὰ

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Γ' Θεολογικὸς (Α' Περὶ Υἱοῦ),
B', PG 36, 76B.

β. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Γ' Εἰρηνικὸς, H', PG 35, 1160C.

Ἐκ παραδρομῆς τὸ κείμενο παραπέμπει στὸ B' Εἰρηνικόν.

εἴπερ μονάς, ἀλλ' οὐ δυάς, καὶ Τριάς, ἀλλ' οὐ πλῆθος, ἡ θεότης, ὡς ἀναρχος, ἀσώματός τε καὶ ἀσταςίαστος. Μονάς γὰρ ἀληθῶς ἡ μονάς· οὐ γάρ ἐστιν ἀρχὴ τῶν μετ' αὐτήν, κατὰ διαστολῆς συστολήν, ἵνα χεθῇ φυσικῶς εἰς πλῆθος ὁδεύουσα, ἀλλ' ἐνυπόστατος ὄντοτης ὁμοουσίον Τριάδος. Καὶ Τριάς ἀληθῶς ἡ Τριάς, οὐκ ἀριθμῶ λυομένη συμπληρουμένη (οὐ γάρ ἐστι μονάδων σύνθεσις, ἵνα πάθῃ διαίρεσιν), ἀλλ' ἐνοούσιος ὑπαρξίς τρισυποστάτου μονάδος. Μονάς γὰρ ἀληθῶς ἡ Τριάς, ὅτι οὕτως ἐστὶ, καὶ Τριάς ἀληθῶς ἡ μονάς, ὅτι οὕτως ὑφέστηκεν· ἐπειδὴ καὶ μία θεότης οὐσά τε μοναδικῶς, καὶ ὑφισταμένη τριαδικῶς¹.

Εἰ δὲ κίνησιν ἀκούσας ἐθαύμασας πῶς ὑπεράπειρος κινεῖται θεότης, ἡμῶν, οὐκ ἐκείνης τὸ πάθος, πρῶτον τὸν τοῦ εἶναι λόγον αὐτῆς ἐλλαμπομένων, καὶ οὕτω τὸν τοῦ πῶς αὐτὴν ὑφεστάναι τρόπον φωτιζομένων, εἴπερ τὸ εἶναι τοῦ πῶς εἶναι πάντως προεπινοεῖται. Κίνησις οὖν θεότητος ἡ δι' ἐκφάνσεως γινομένη περὶ τε τοῦ εἶναι αὐτὴν καὶ τοῦ πῶς αὐτὴν ὑφεστάναι τοῖς αὐτῆς δεκτικοῖς καθέστηκε γνῶσις.

τὸ ἂν εἶναι δηλαδὴ μονάδα καὶ ὄχι δυάδα ἢ θεότητα, Τριάδα καὶ ὄχι πλῆθος, ἀφοῦ δὲν ἔχει ἀρχὴ οὔτε σῶμα οὔτε γνωρίζει τῇ φιλονικίᾳ. Ἡ μονάδα εἶναι μονάδα ἀληθινά. Γιατὶ συστέλλοντας τὸ ἅπλωμά της δὲν ἀποτελεῖ ἀρχὴ ὅσων ἔρχονται κατόπι της, γιὰ νὰ ἀπλώσῃ προχωρώντας τῇ φύσει της σὲ πλῆθος· εἶναι ἐνυπόστατη ὄντοτητα ὁμοουσίας Τριάδας. Καὶ εἶναι ἀληθινὰ Τριάδα ἡ Τριάδα, ποὺ δὲν ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἀριθμὸ ποὺ διαλύεται (γιατὶ δὲν ἀποτελεῖ ἄθροισμα ἀπὸ μονάδες γιὰ νὰ πάθῃ διαίρεση)· εἶναι ἐνούσια ὑπαρξὴ μονάδας τρισυπόστατης. Ἡ Τριάδα εἶναι ἀληθινὰ μονάδα, γιατί ἔτσι εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν· καὶ ἡ Μονάδα εἶναι ἀληθινὰ Τριάδα, γιατί ἔτσι εἶναι κατὰ τὴν ὑπόστασιν. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι μία θεότητα ποὺ ἔχει μοναδικὴν οὐσίαν καὶ τριαδικὴν ὑπόστασιν¹.

Ἄν τώρα ἀκουσες τὴ λέξιν κίνησιν καὶ θαύμασας πῶς κινεῖται ἡ ὑπεράπειρη θεότητα, νὰ ξέρης ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι πάθος τῆς θεότητος ἀλλὰ δικό μας· δεχόμεστε πρῶτα τὴν ἐλλαμψὴ ἀπὸ τὸ λόγο τῆς οὐσίας της καὶ ἔπειτα παίρνομε τὸ φωτισμὸ γιὰ τὸ πῶς αὐτὴ ὑφίσταται, ἂν βέβαια ἡ οὐσία ἔρχεται στὸ νοῦ πρῶτη ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς οὐσίας. Κίνησιν λοιπὸν τῆς θεότητος εἶναι ἡ σχετικὴ μὲ τὴν οὐσίαν καὶ τίς ὑποστάσεις της γνώση, ποὺ γίνεται μ' ἐκλαμψὴ σ' αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὴ δεχθοῦν.

1. Ὁ ὅρος εἶναι, ἀναφέρεται στὴν οὐσίαν, ὁ ὅρος ὑφίσταται, στὸν τρόπο τῆς συγκεκριμένης ὑπαρξίς, σὲ ὑπόστασιν.

D Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πρώτου λόγου εἰς τό· «Ἐνὶ δὲ κεφαλαίῳ, τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσαγε τῇ θεότητι καὶ τῇ κρείτ-
1037 A τονι φύσει παθῶν καὶ σώματος, τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνθέτῳ καὶ διὰ σὲ κενωθέντι καὶ σαρκωθέντι, οὐδὲν δὲ χεῖρον εἰπεῖν καὶ ἀνθρωπισθέντι»^α.

Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὅλος οὐσία πλήρης ὑπάρχων, Θεὸς γάρ, καὶ ὑπόστασις ὅλος ἀνελλιπής, Υἱὸς γάρ, κενωθείς μὲν σπορὰ γέγονε τῆς οἰκείας σαρκός, ἀρδῆτῳ δὲ συλλήψει συντεθείς αὐτῆς ὑπόστασις γέγονε τῆς προσληφθείσης σαρκός. Καὶ τούτῳ τῷ καινῷ μυστηρίῳ κατ' ἀλήθειαν ἀτρέπτως ὅλος γενόμενος ἄνθρωπος, δύο φύσεων ἀκτίστου τε καὶ κτιστῆς, ἀπαθοῦς τε καὶ παθητῆς, ὁ αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, πάντας ἀνελλιπῶς τοὺς φυσικοὺς, ὧν ὑπόστασις ἦν, λόγους ἐπιδεχόμενος. Εἰ δὲ πάντας οὐσιωδῶς ὧν ὑπό-
B στασις ἦν τοὺς φυσικοὺς ἐπεδέχετο λόγους, αὐτῷ συνθέτῳ γενομένῳ τῇ προσλήψει τῆς σαρκός κατὰ τὴν ὑπόστασιν πάνυ σοφῶς ὁ διδάσκαλος, ἵνα μὴ ψιλὰ νομισθῇ, τὰ τῆς οἰκείας σαρκός πάθη προσένειμεν, αὐτοῦ τε τῆς σαρκός ὑπαρχούσης καὶ κατ' αὐτὴν ἀληθῶς ὄντι Θεῷ παθητῷ κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Οὐσίας τοίνυν, καθ' ἣν καὶ σαρκωθείς ἀπλοῦς ὁ Λόγος μετένηκε, καὶ ὑποστάσεως, καθ' ἣν προσλήψει σαρκὸς γέγονε σύνθετος, καὶ Θεὸς παθητὸς οἰκονομικῶς ἐ χρημάτισε, δεικνὺς τὴν διαφορὰν ὁ διδάσκαλος ταῦτά φησιν· «Ἴνα μὴ τὰ τῆς ὑποστάσεως κατηγοροῦντες ἐξ ἀγνοίας τῆς φύσεως λάθωμεν κατὰ τοὺς Ἀρειανοὺς Θεῷ φύσει παθητῷ προσκυνοῦντες»^β. «Ὁ ὁ δὲ ν

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Γ' Θεολογικὸς (Α' Περὶ Υἱοῦ), ΙΗ', PG 36, 97B.

β. Τὸ χωρίο δὲν βρέθηκε.

«Μὲ μιὰ λέξη· στὴ θεότητα καὶ τὴ φύση τὴν ἀνώτερη ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὸ σῶμα νὰ προσφέρῃς τὰ ὑψηλότερα· τὰ κατώτερα σ' ἐκείνον ποὺ δέχθηκε σύνθεση καὶ ποὺ γιὰ χάρη σου κενώθηκε καὶ σαρκώθηκε καί, καθόλου χειρότερο νὰ τὸ ποῦμε, ποὺ ἔγινε ἄνθρωπος». (Τοῦ Ἰδιοῦ, Λόγος Α' περὶ τοῦ Υἱοῦ)^α.

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καθὼς εἶναι ὁλόκληρος οὐσία χωρὶς κενό, ἀφοῦ εἶναι Θεός, καὶ ὁλόκληρος ὑπόστασις χωρὶς ἐλλειψή ἐπειδὴ εἶναι Υἱός, ἔγινε μὲ τὴν κένωσή του σπορὰ τῆς σάρκατος του καὶ μὲ τὴ σύνθεσή του κατὰ τὴν ἄρρητη σύλληψή του ἔγινε ὑπόστασις τῆς ἰδίας τῆς σάρκατος ποὺ ἔλαβε. Μὲ τοῦτο τὸ πρωτόφαντο μυστήριον ἔγινε ὁλόκληρος ἄνθρωπος ἀληθινὰ καὶ χωρὶς καμμιά τροπή, καὶ ἦταν ὁ ἴδιος ὑπόστασις δύο φύσεων, τῆς ἀκτιστῆς καὶ τῆς κτιστῆς, τῆς ξένης ἀπὸ πάθος καὶ τῆς παθητῆς· δεχόταν χωρὶς ἐξαίρεση ὅλους τοὺς φυσικοὺς λόγους ποὺ ἀποτελοῦσε ὑπόστασή τους. Καὶ ἀφοῦ δεχόταν οὐσιαστικὰ ὅλους τοὺς φυσικοὺς λόγους ποὺ ἀποτελοῦσε ὑπόστασή τους, ὅταν δέχθηκε στὴν ὑπόστασή του τὴ σύνθεση μὲ τὴν πρόσληψη τῆς σάρκατος, μὲ πολλή σοφία ὁ δάσκαλος, γιὰ νὰ μὴ νομισθοῦν ἀλλιῶς ἄδειες λέξεις, τοῦ ἀπέδωσε τὰ πάθη τῆς δικῆς του σάρκατος· καὶ ὁ ἴδιος εἶχε τὴ σάρκα ἀπ' τὴν ἀρχὴ καὶ ἐξαιτίας τῆς ἦταν ὁ Λόγος ἀληθινὰ Θεὸς παθητὸς ἐναντίον τῆς ἁμαρτίας. Τῆς οὐσίας λοιπόν, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Λόγος ἔμεινε ἀπλὸς καὶ μετὰ τὴ σάρκωσή του, καὶ τῆς ὑπόστασης, κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε μὲ τὴν πρόσληψη τῆς σάρκατος σύνθετος καὶ χρημάτισε Θεὸς ὑποκείμενος στὰ πάθη κατ' οἰκονομία, αὐτῶν τῶν δύο δείχνοντας ὁ δάσκαλος τὴ διαφορὰ μᾶς λέει τοῦτα· «Γιὰ νὰ μὴν ἀποδίδωμε ἀπὸ ἀγνοία τὶς ἰδιότητες τῆς φύσεως στὴν ὑπόστασις καὶ προσκυνοῦμε κατὰ λάθος Θεὸ παθητὸ κατὰ τὴ φύση, ὅπως οἱ Ἀρειανοὶ»^β. Καὶ

δὲ χειρὸν εἶπεῖν καὶ ἀνθρωπισθέντως,
προσέθηκεν, οὐ μόνον διὰ τοὺς Ἀρειανούς ἀντὶ ψυχῆς τὴν
C θεότητα, καὶ τοὺς Ἀπολιναριστὰς ἄνουν τὴν ψυχὴν δογματί-
ζοντας, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸ τέλειον τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ
Λόγου περιτέμνοντας φύσεως, καὶ φύσει θεότητος παθητὸν
αὐτὸν ποιουμένους, ἀλλ' ἵνα καὶ δειχθῇ τέλειος ἡμῖν γεγο-
νὼς κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς Θεός, ὡς δι'
ἐνεργοῦς φύσει σαρκὸς νοερῶς τε καὶ λογικῶς ἐψυχωμένης,
αὐτουργῶν τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, εἴπερ κατὰ πάντα χωρὶς
μόνης ἁμαρτίας, ἧς οὐδεὶς τῇ φύσει παντελῶς ἐνέσπαρται
λόγος, ἀλλ' οὐ χωρὶς φυσικῆς ἐνεργείας, ἀληθῶς γέγονεν
ἄνθρωπος, ἧς ὁ λόγος, ὅρος τῆς οὐσίας ἐστὶ, πάντας χαρα-
κτηρίζων φυσικῶς οἷς κατ' οὐσίαν ἐμπέφυκε. Τὸ γὰρ κοι-
νῶς τε καὶ γενικῶς τινων κατηγορούμενον ὅρος τῆς αὐτῶν
οὐσίας ἐστίν, οὐδ' πάντως ἡ στέρησις φθορὰν ἐργάζεται φύ-
D σεως, εἴπερ οὐδὲν τῶν ὄντων τοῦ φύσει πεφυκóτος στερού-
μενον ὅπερ ἦν μένει σφζόμενον.

πρόσθεσε· «καὶ καθόλου χειρότερον ἀποῦ-
με, ποῦ ἔγινε ἄνθρωπος». Ὅχι μονάχα γιὰ
τοὺς Ἀρειανούς καὶ τοὺς Ἀπολιναριστὰς ποῦ δογματίζουν
ψυχὴ τὴ θεότητα οἱ πρῶτοι καὶ τὴν ψυχὴ χωρὶς νόηση οἱ
δεύτεροι καὶ ποῦ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀκρωτηριάζουν τὴν
τελειότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης τοῦ Λόγου καὶ τὸν κά-
νουν παθητὸ κατὰ τὴ φύση τῆς θεότητος, ἀλλὰ τὸ εἶπε
ὁ σοφὸς δάσκαλος καὶ γιὰ νὰ δειχθῇ ὅτι ἔγινε ἀληθινὰ τέ-
λειος ἄνθρωπος γιὰ χάρη μας ὁ μονογενὴς Θεός, ἀφοῦ μὲ τὴν
φυσικὰ ἐνεργὸν σάρκα του, ποῦ ἔχει ψυχὴ νοερὴ καὶ λογικὴ,
γίνεται ὁ αὐτουργὸς τῆς σωτηρίας μας. — Τοῦτο, ἂν βέ-
βαια πιστεύουμε ὅτι ἔγινε σ' ὅλα ἀληθινὸς ἄνθρωπος, χωρὶς
τὴν ἁμαρτία μονάχα, στῆς ὁποίας τὴ φύση κανέννας λόγος δὲν
ἔχει φυτευθῇ, δὲν τῆς λείπει ὅμως καὶ ἡ φυσικὴ ἐνέργεια. —
Αὐτὸς ὁ λόγος εἶναι ὅρος τῆς οὐσίας, καὶ χαρακτηρίζει φυ-
σικὰ ὅλους σὲ ὅποιον τὴν οὐσία ἔχει ἐμφυτευθῇ. Γιατὶ ὅ,τι
ἀποτελεῖ κοινὸ καὶ γενικὸ κατηγορούμενο μερικῶν ὄντων
ἀποτελεῖ τὸν ὅρο τῆς οὐσίας τοὺς καὶ ἡ στέρησή του προξέ-
νεῖ ὅπωςδῆποτε φθορὰ τῆς φύσης· ἂν βέβαια εἶναι σωστὸ ὅτι
κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν παραμένει ὅ,τι ἦταν, ἂν στερηθῇ τὸ
φυσικό του χαρακτήρα.

Δ'

1040 Α Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου εἰς τό· «Οὗτος γάρ ὁ νῦν σοὶ καταφρονούμενος ἦν ὅτε καὶ ὑπὲρ σέ ἦν· ὁ νῦν ἄνθρωπος καὶ ἀσύνθετος ἦν· ὁ μὲν ἦν, διέμεινεν, ὁ δὲ οὐκ ἦν, προσέλαβεν· ἐν ἀρχῇ ἦν ἀναιτίως (τίς γὰρ αἰτία Θεοῦ;)· ἀλλὰ καὶ ὕστερον γέγονε δι' αἰτίαν· ἡ δὲ ἦν τὸ σέ σωθῆναι τὸν ὑβριστὴν, ὃς διὰ τοῦτο περιφρονεῖς θεότητα ὅτι τὴν σὴν παχύτητα κατεδέξατο, διὰ μέσου νοῦς ὁμίλησας σαρκὶ καὶ γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κάτω Θεός, ἐπειδὴ συνανεικράθη Θεῷ καὶ γέγονεν εἰς, τοῦ κρείττονος ἐκνικήσαντος, ἵνα γένωμαι τοσοῦτον θεὸς ὅσον ἐκεῖνος ἄνθρωπος»^α.

Οὗτος γάρ ὁ νῦν σοὶ καταφρονούμενος, φησὶν, ἦν ὅτε καὶ ὑπὲρ σέ ἦν, παντὸς αἰῶνος δηλονότι καὶ πάσης δι' εἰς τὸν ὑπάρχον ἐπέκεινα φύσεως, καὶ ὑπ' ἄμφω νῦν διὰ σέ γεγένηται θέλων. Ὁ νῦν ἄνθρωπος καὶ ἀσύνθετος ἦν, τὴν β τε φύσιν ἀπλοῦς καὶ τὴν ὑπόστασιν, ἅτε δὴ μόνον Θεός, γυμνὸς σώματος καὶ τῶν ὅσα σώματος, καὶ νῦν προσλήπει σαρκὸς ψυχὴν ἐχούσης νοερὰν, ὅπερ οὐκ ἦν γέγονε, τὴν ὑπόστασιν σύνθετος, διαμείνας ὅπερ ἦν, τὴν φύσιν ἀπλοῦς, ἵνα σέ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ταύτην γὰρ τῆς σαρκικῆς αὐτοῦ μόνην αἰτίαν ἔσχε γεννήσεως, τὴν σωτηρίαν τῆς φύσεως, ἣς ὑπελθὼν, καθάπερ τι πάχος, τὸ παθητὸν διὰ μέσου νοῦς ὁμίλησε σαρκί, γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κάτω Θεός, πάντα ὑπὲρ πάντων γενόμενος ὅσα ἡμεῖς, πλην τῆς ἁμαρτίας, σῶμα, ψυχὴ, νοῦς, δι' ὅσων ὁ θάνατος, τὸ κοινὸν ἐκ τούτων, ἄνθρωπος, Θεὸς ὁρώμενος διὰ τὸ νοούμενον. Αὐτὸς οὖν δίχα τροπῆς κυρίως πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς φύσει παθητὸν κενωθείς ὁ Λόγος, καὶ ὑπὸ τὴν φυσικὴν ἀληθῶς διὰ σαρκώσεως γενόμενος αἰσθησιν, Θεὸς ὁρατὸς καὶ κάτω Θεός προσηγoreύθη, διὰ σαρκὸς φύσει παθητῆς τὴν ὑπεράπειρον ἐμ-

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Γ' Θεολογικὸς (Α' περὶ Υἱοῦ), ΙΘ', PG 36, 100A.

Δ'

«Αὐτὸς ποῦ τώρα σὺ καταφρονεῖς ἦταν κάποτε πάνω ἀπὸ σένα. Αὐτὸς ποῦ τώρα εἶναι ἄνθρωπος, ἦταν ἀσύνθετος. Ἐμμεῖνε αὐτὸ ποῦ ἦταν καὶ ἔλαβε ὅ,τι δὲν ἦταν. Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχε χωρὶς αἰτία (ποῖα εἶναι ἡ αἰτία τοῦ Θεοῦ;)· ὕστερα ὁμῶς γεννήθηκε καὶ γιὰ κάποια αἰτία. Ἡ αἰτία ἦταν νὰ σωθῆς ἐσὺ ὁ ἀλαζόνας ποῦ περιφρονεῖς τὴν θεότητα γιὰ τοῦτο, ὅτι κατεδέχθηκε τὴν ὑλικότητά σου, ἐνώθηκε μὲ τὴ σάρκα μέσω τοῦ νοῦ κι ἐγίνε ἄνθρωπος, ὁ κάτω Θεός, ὅταν ἀναμείχθηκε μὲ τὸ Θεὸ κι ἐγίνε ἓνας μὲ νίκη τοῦ ἀνώτερου στοιχείου, γιὰ νὰ γίνω σὲ τόσο βαθμὸ θεός, ὅσο ἐκεῖνος ἐγίνε ἄνθρωπος» (Ἀπὸ τὸν ἴδιο Λόγο, τοῦ ἴδιου)^α.

Αὐτὸς ποῦ τώρα σὺ περιφρονεῖς, μᾶς λείει, ἦταν κάποτε πάνω ἀπὸ σένα, ὑπῆρχε δηλαδὴ πέρα ἀπὸ κάθε χρονικότητα καὶ κάθε φύση, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἀπὸ μόνος του, μολονότι τώρα ἔχει γεννηθῆ γιὰ χάρη σου θεληματικὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ τῶν δύο. Αὐτὸς ποῦ τώρα εἶναι ἄνθρωπος, ἦταν τότε ἀσύνθετος, ἀπλὸς στὴ φύση καὶ τὴν ὑπόστασι, ἐπειδὴ ἦταν μόνο Θεός, γυμνὸς ἀπὸ σῶμα, καὶ ὅσα ἀνήκουν στὸ σῶμα. Ἄς ἔχη γίνεῖ τώρα μὲ τὴν πρόσληψι τῆς σάρκατος ποῦ ἔχει ψυχὴ νοερή, ὅ,τι δὲν ἦταν, σύνθετος δηλαδὴ κατὰ τὴν ὑπόστασι, παραμένοντας ὡστόσο ὅ,τι ἦταν, ἀπλὸς δηλαδὴ στὴ φύση, γιὰ νὰ σώσῃ ἐσένα τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ αἰτία τῆς σαρκικῆς γέννησής του, ἡ σωτηρία τῆς φύσεως. Αὐτῆς δέχθηκε, σὰν ὕλη πυκνὴ, τὴν παθητότητα καὶ μέσω τοῦ νοῦ ἐνώθηκε μὲ τὴ σάρκα κι ἐγίνε ἄνθρωπος ὁ κάτω Θεός. Γιὰ χάρη ὅλων πῆρε ὅλα ὅσα ἔχομε κι ἐμεῖς — ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἁμαρτία — τὸ σῶμα, τὴν ψυχὴ, τὸ νοῦ, ὅσα μᾶς φέρνουν τὸ θάνατο· ἐγίνε ἡ συνισταμένη τούτων, δηλαδὴ ἄνθρωπος, ποῦ ἐξαιτίας τῆς νόησης τὸν βλέπομε Θεό. Ὁ ἴδιος λοιπὸν δίχως τροπὴ, αὐτεξούσια, ὁ Λόγος, ἀφοῦ κενώθηκε στὴ φυσικὴ παθητότητά μας καὶ ἀφοῦ μὲ τὴ σάρκωσή του παραδόθηκε πραγματικὰ στὴ φυσικὴ αἰσθησι, ὀνομάσθηκε Θεὸς ὁρατὸς καὶ κάτω Θεός. Ἐκαμε φανερὴ

φανῇ ποιησάμενος δύναμιν, ἐπειδὴ συνανεκράθη Θεῷ προ-
δήλως ἢ σὰρξ καὶ γέγονεν εἷς, τοῦ κρείττονος ἐκνικήσαν-
τος, ὑποστατικῇ ταυτότητι κυρίως αὐτὴν τοῦ προσλαβόντος
Λόγου θεώσαντος.

Εἷς δὲ γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ἓν, ὁ διδάσκαλος εἶπεν, δει-
κνὺς ὅτι καὶ τῇ ταυτότητι τῆς μιᾶς ὑποστάσεως μεμένηκεν
ἡ φυσικὴ τῶν ἡνωμένων ἐτερότης ἀσύγχυτος· εἶπερ τὸ μὲν
ὑποστάσεως, τὸ δὲ φύσεως ὑπάρχει δηλωτικόν. Τὸ γάρ,
«Ἴνα γένωμαι τοσοῦτον θεὸς ὅσον
ἐκεῖνος ἄνθρωπος», οὐκ ἐμὸν λέγειν, τοῦ ῥυπα-
θέντος τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τελείως τῆς ὄντως οὔσης ἀνορε-
κτοῦντος ζωῆς, ἀλλ' ὑμῶν, τῶν ἀπολήψει τελείᾳ τῆς φύσεως
ἐκ μόνης γνωριζομένων τῆς χάριτος, καὶ μελλόντων ἐκ τῆς
κατ' αὐτὴν τοσοῦτον διαδειχθῆναι δυνάμεως ὅσον ὁ φύσει
Θεὸς τῆς ἡμῶν σαρκωθεὶς ἀσθενείας μετείληφεν, ἀντιμε-
τρουμένης, ὡς οἶδεν αὐτός, τῇ αὐτοῦ κενώσει, τῆς τῶν χά-
ριτι σωζομένων θεώσεως, ὅλων θεοειδῶν καὶ ὅλου Θεοῦ
χωρητικῶν, καὶ μόνου γενησομένων. Τοῦτο γὰρ ἡ τελείω-
σις πρὸς ἣν σπεύδουσιν οἱ ταύτην ἀληθῶς ἔσεσθαι τὴν ἐπαγ-
γελίαν πιστεύσαντες.

τὴν ὑπεράπειρη δύναμή του μὲ τὴ σάρκα, ποὺ εἶναι φυσικὰ
παθητὴ, ὅταν ἡ σάρκα ἐνώθηκε φανερά μὲ τὸ Θεὸ κι ἔγινε
ἓνας, μὲ νίκη τοῦ ἀνωτέρου, ἀφοῦ τὴν ἐθέωσε αὐτεξούσια
μὲ τὴν ὑποστατικὴ ταυτότητα ὁ Λόγος ποὺ τὴν ἔλαβε.

Ὁ δάσκαλος εἶπε ἀκόμα ὅτι ἔγινε «ἓνας» κι ὄχι «ἓνα».
Ἦθελε νὰ δείξῃ ὅτι καὶ μέσα στὴν ταυτότητα τῆς μιᾶς ὑπό-
στασης ἔμεινε ἀσύγχυτη ἡ φυσικὴ ἐτερότητα αὐτῶν ποὺ
ἐνώθηκαν, ἀφοῦ τὸ ἓνα δηλώνει τὴν ὑπόσταση καὶ τὸ ἄλλο
τὴ φύση. Καὶ τὴ φράση «για νὰ γίνω σὲ τόσο
βαθμὸ θεὸς ὅσο ἐκεῖνος ἔγινε ἄνθρω-
πος» δὲν εἶναι δικό μου δικαίωμα νὰ τὴν πῶ, ἐμένα ποὺ
ἔχω ρυπωθῇ μὲ τὴν ἁμαρτία καὶ δὲν ἔχω καμμιά διάθεση
γιὰ τὴ ζωὴ ποὺ ὑπάρχει πραγματικά. Εἶναι δικό σας, ἐσᾶς
ποὺ μὲ τὸν τέλειο ἀποκλεισμό τῆς φύσης ἀναγνωρίζεσθε
μὲ τὴ χάρη μονάχα καὶ ποὺ μέλλετε ἀπὸ τὴ δύναμη ποὺ αὐτὴ
περικλείει ν' ἀναδειχθῆτε τόσο ὅσο μὲ τὴ σάρκωσή του ὁ ἀπὸ
τὴ φύση του Θεὸς κοινώνησε τὴν ἀσθενείά μας. Κι ἀντιμέ-
τρημα στὴν κένωσή του, ὅπως αὐτὸς γνωρίζει, εἶναι ἡ θέω-
ση ἐκείνων ποὺ σώζονται μὲ τὴ χάρη, ποὺ εἶναι ὀλικά θεό-
μορφοι καὶ ὅλο τὸ Θεὸ χωρᾶνε καὶ θὰ γίνουν μόνο δικοί του.
Αὐτὴ εἶναι ἡ τελείωση πρὸς τὴν ὁποία βιάζονται ὅσοι πί-
στεψαν πῶς ἡ ὑπόσχεση αὐτὴ θὰ πραγματοποιηθῇ.

1041 A Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευτέρου περὶ Υἱοῦ λόγου, εἰς τό· «Ὡς μὲν γὰρ Λόγος, οὔτε ὑπῆκοος ἦν, οὔτε ἀνήκοος· τῶν γὰρ ὑπὸ χεῖρα ταῦτα καὶ τῶν δευτέρων· τὸ μὲν τῶν εὐγνωμονεστέρων, τὸ δὲ τῶν ἀξίων κολάσεως. Ὡς δὲ δούλου μορφῇ^α, συγκαταβαίνει τοῖς ὁμοδόμοις καὶ δούλοις, καὶ μορφοῦται τὸ ἀλλότριον, ὅλον ἐν ἑαυτῷ ἐμὲ φέρων μετὰ τῶν ἐμῶν, ἵνα ἐν ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον, ὡς κηρὸν πῦρ, ἢ ὡς ἀτμίδα γῆς ἥλιος, ἀγῶ μεταλάβω τῶν ἐκείνου διὰ τὴν σύγκρασιν. Διὰ τοῦτο ἔργῳ τιμᾷ τὴν ὑπακοήν, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν. Οὐ γὰρ ἱκανὸν ἡ διάθεσις, ὥσπερ οὐδὲ ἡμῖν, εἰ μὴ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων B χωρῆσαιμεν. Ἔργον γὰρ ἀπόδειξις διαθέσεως. Οὐ χεῖρον δὲ ἴσως ἀκείνο ὑπολαβεῖν, ὅτι δοκιμάζει τὴν ἡμετέραν ὑπακοήν, καὶ πάντα μετρεῖ τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσι τὰ ἡμέτερα, τέχνη φιλάνθρωπίας, ὥστε ἔχειν εἰδέναι τοῖς ἑαυτοῦ τὰ ἡμέτερα, καὶ πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα, λογιζομένης μετὰ τοῦ πάσχειν καὶ τῆς ἀσθενείας»β.

Ὡς μὲν γὰρ φύσει Θεὸς Λόγος, ὑπακοῆς, φησί, καὶ παρακοῆς πάντως ἐλεύθερος, ὅτι καὶ φύσει πάσης ἐντολῆς ὡς Κύριος ὑπάρχει δοτῆρ, ἧς ἡ μὲν ὑπακοὴ τήρησις ἐστίν, ἡ δὲ παρακοὴ παράβασις. Τῶν γὰρ φύσει κινουμένων ὁ κατ' ἐν- C τολὴν νόμος καὶ ἡ κατ' αὐτὸν πλήρωσις ἐστὶ καὶ παράβασις, οὐχὶ οὗ φύσει τὸ εἶναι στάσις ἐστίν².

α. Φιλίπ. 2,7.

β. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Δ' Θεολογικὸς (B' περὶ Υἱοῦ), ΣΤ', PG 36, 109B-112A.

2. Ἡ κίνησις ἀνήκει στὴ φύση τῶν δημιουργημάτων. Μπορεῖ νὰ ὁδηγήσῃ τόσο στὸ καλὸ ὥς καὶ στὸ κακό. Ἐπομένως αὐτὴ μόνο μπορεῖ νὰ ὁδηγήσῃ στὴν τελειότητα μὲ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ἐντολῶν. Δὲν εἶναι ἡ κίνησις αἰτία τοῦ κακοῦ, ὅπως ἔλεγε ὁ Εὐάγριος ὁ Ποντικός:

«Ἐπειδὴ ἦταν Λόγος, δὲν ἦταν οὔτε ὑπάκουος οὔτε ἀνυπάκουος· αὐτὰ εἶναι γνωρίσματα τῶν ὑποταχτικῶν καὶ ἐξαρτημένων ἀπὸ ἄλλους, τὸ ἓνα τῶν πρὸς πρόθυμων, τὸ ἄλλο τῶν ἀξίων γιὰ τιμωρίαν. Καὶ σὰν δούλος στὴ μορφῇ^α, συγκαταβαίνει στοὺς ὁμοίους του ὡς δούλους καὶ παίρνει τὴν ξένη μορφὴ, παίρνοντας στὸν ἑαυτό του ὁλόκληρον ἐμένα μὲ τὰ γνωρίσματά μου, γιὰ νὰ δαπανήσῃ στὸν ἑαυτό του τὸ χειρότερο στοιχείο, ὅπως ἡ φωτιὰ τὸ κερί ἢ ὅπως τὸν ὕδρατμό ὁ ἥλιος καὶ νὰ μεταλάβω ἐγὼ χάρη στὴν ἔνωση αὐτῇ τὸ δικό του στοιχείο. Γιὰ τοῦτο τιμᾷ ἔμπρακτα τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴ δοκιμάζει μὲ τὰ παθήματά του. Γιατὶ δὲ φθάνει ἡ διάθεσις, ὅπως καὶ σ' ἐμᾶς, ἂν δὲν περάσωμε μέσα ἀπὸ τίς πράξεις. Τὸ ἔργο εἶναι ἀπόδειξη τῆς διαθέσεως. Δὲν εἶναι ἀσχημο νὰ ὑποθέσῃ κανένας καὶ τὸ ἄλλο ὅτι δηλαδὴ δοκιμάζει τὴν ὑπακοήν μας καὶ μὲ τὰ παθήματά του μετρεῖ ὅλα τὰ δικά μας, μὲ φιλάνθρωπη τέχνη, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ νιώσῃ τὰ δικά μας μὲ βάση τὰ δικά του καὶ νὰ ρυθμίσῃ τὴν ἀπαιτητικότητα καὶ τὴ συγχωρητικότητά του λογαριάζοντας μαζί μὲ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀσθενεία μας» (Τοῦ Ἰδίου, Λόγος Β' περὶ τοῦ Υἱοῦ)β.

Ὡς Θεὸς Λόγος ἀπὸ τῆ φύσης του, μᾶς λέει, εἶναι ὁλοτελὴς ἐλεύθερος ἀπὸ ὑπακοὴν καὶ παρακοήν, γιατί καὶ ἀπὸ τῆ φύσης του, σὰν κύριος ποὺ εἶναι, μᾶς δίνει ἐκεῖνος κάθε ἐντολὴ καὶ ἡ τήρησις τῆς ἐντολῆς αὐτῆς εἶναι ἡ ὑπακοή, ἐνῶ παρακοὴ ἡ παράβασή της. Γιατὶ ὁ νόμος μὲ τίς διατάξεις του καὶ ἡ ἐκπλήρωσις ἢ ἡ παράβασή του εἶναι γιὰ ὅσους ἔχουν στὴ φύση τους τὴν κίνησις, ὅχι γιὰ κεῖνον ποὺ ἡ φύσις τῆς οὐσίας του εἶναι ἡ στάσις².

«ἡ κίνησις ἐστὶν αἰτία τῆς κακίας» (Προβλήματα προγνωστικά, ἔκδ. W. Frankel, Evagrius Pontikos, Berlin, 1912, σ. 1). Ὑπάρχει ἀντίθετα γιὰ νὰ ὁδηγήσῃ τὸ πλάσμα πρὸς τὸ Θεό. Μ' αὐτὴ ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀποκρούει τὸν ὠριγενισμό ποὺ πλατωνίζει.

Ὡς δὲ δούλου μορφῇ, τουτέστιν ἄνθρωπος φύσει γένόμενος, συγκατέβη τοῖς ὁμοδούλοις καὶ δούλοις, μορφωθείς τὸ ἀλλότριον, ἅμα τῇ φύσει καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς τῆς φύσεως ὑποδὺς παθητόν. Ἀλλότριον γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ἀναμαρτήτου τὸ τοῦ ἁμαρτήσαντος ἐπιτίμιον, ὅπερ ἐστὶ τὸ διὰ τὴν παράβασιν κατακριθὲν τῆς ὅλης φύσεως παθητόν.

Εἰ δὲ κενωθείς μὲν δούλου μορφῇ, τουτέστιν ἄνθρωπος, συγκαταβάς δὲ μορφοῦται τὸ ἀλλότριον, τουτέστιν ἄνθρωπος φύσει γίνεται παθητός, κένωσις ἄρα περὶ αὐτὸν ὡς ἀγαθὸν ὁμοῦ καὶ φιλόανθρωπον θεωρεῖται καὶ συγκατάβασις, ἡ μὲν ἄνθρωπον ἀληθῶς, ἡ δὲ φύσει παθητὸν ἄνθρωπον ἀληθῶς ὄντα δεικνύσα γεγεννημένον. Διό φησιν ὁ διδάσκαλος:

1044 Α «Ὁ λ ο ν ἐ ν ἐ α υ τ ῶ ἐ μ ἐ φ έ ρ ω ν μ ε τ ᾶ τ ῶ ν ἐ μ ῶ ν», τουτέστι τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν ὀλόκληρον, ἐνώσει τῇ καθ' ὑπόστασιν μετὰ τῶν αὐτῆς ἀδιαβλήτων παθῶν. Οἷς ἡμῶν δαπανήσας τὸ χεῖρον, δι' δ τῇ φύσει τὸ παθητὸν ἐπεισεκρίθη, λέγω δὲ τὸν ἐκ τῆς παρακοῆς νόμον τῆς ἁμαρτίας, οὗ κράτος ἐστὶν ἡ παρὰ φύσιν τῆς ἡμετέρας γνώμης διάθεσις, ἐμπάθειαν τῷ παθητῷ τῆς φύσεως ἐπιστάγουσα κατ' ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν³, οὐ μόνον σέσωκεν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας κατεχομένους, ἀλλὰ καὶ θείας δυνάμεις μεταδίδωκεν ἐν ἑαυτῷ λύσας ἡμῶν τὸ ἐπιτίμιον, ψυχῆς ἀτρεψίαν καὶ σώματος ἀφθαρσίαν ἐργαζομένης ἐν τῇ περὶ τὸ φύσει καλὸν τῆς γνώμης ταυτότητι, τοῖς ἔργῳ τιμᾶν τὴν χάριν σπουδάζουσιν. Ὅπερ οἶμαι διδάσκων ὁ ἅγιός φησιν· «Ἰ ν α

3. Γίνεται διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἔννοια «παθητόν» (παθητότητα, σύνολο τῶν συναισθημάτων, τὰ πάθη), ποὺ ἔγινε γνώρισμα τῆς φύσεως μας μετὰ τὴν πτώση καὶ τὸ ἔχει ἀναλάβει ἐπίσης καὶ ὁ Κύριός μας καὶ τὴν «ἐμπάθεια» ποὺ εἶναι τὸ κακὸ ἐγκαταστημένο μέσα στὰ πάθη μὲ τὴν ἀντίθετη στὴ φύση διάθεση τῆς ἐλευθερίας θέλησης, τῆς βούλησής μας ποὺ παίρνει ἀπόφαση γιὰ τὸ κακὸ, εἴτε ἐνδίδοντας στὰ συναισθήματα λύπης, εἴτε ἰσχυροποιώντας τὰ συναισθήματα χαρᾶς. Ἡ αὐτόνομη θέληση εἶναι, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἡ μορφὴ τῆς

Ὡς δοῦλος τώρα στὴ μορφῇ, πάει νὰ πῇ, ἀφοῦ ἔγινε ἄνθρωπος κατὰ τὴ φύση, κατέβηκε στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τοὺς ὁμοδούλους καὶ δούλους παίρνοντας γιὰ δική του τὴν ξένη μορφῇ, μαζί μὲ τὴ φύση ντύθηκε καὶ τὴν παθητότητα τῆς φύσεως μας. Γιατὶ εἶναι ξένη ἀπὸ τὸν ἀναμάρτητο στὴ φύση ἡ ποινὴ ἐκείνου ποὺ ἁμάρτησε καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ καταδίκη ὅλης τῆς φύσεως στὴν παθητότητα ἐξαιτίας τῆς παράβασης.

Ἄν τώρα ἀδειάζοντας ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο του γίνεται δοῦλος στὴ μορφῇ καὶ συγκατεβαίνοντας παίρνει τὴν μορφῇ τὴν ἀλλότρια, γίνεται δηλαδὴ ἄνθρωπος παθητὸς στὴ φύση, ἡ κένωση ἄρα καὶ ἡ συγκατάβαση ἀναφέρεται σ' αὐτὸν ποὺ εἶναι ἀγαθὸς μαζί καὶ φιλόανθρωπος. Ἡ πρώτη δείχνει ὅτι ἔχει γίνει ἀληθινὰ ἄνθρωπος καὶ ἡ δεύτερη ὅτι εἶναι ἀληθινὰ παθητὸς ἄνθρωπος κατὰ τὴ φύση. Γιὰ τοῦτο λέει ὁ δάσκαλος: «π α ἱ ρ ο ν τ α σ τ ὸ ν ἐ α υ τ ὸ τ ο υ ὀ λ ὀ κ λ η ρ ο ν ἐ μ ἐ ν α μ ἐ τ ᾶ δ ι κ ᾶ μ ο υ», ὀλόκληρη δηλαδὴ τὴν ἀνθρώπινη φύση μὲ τ' ἀδιάβλητα πάθη τῆς μέσω τῆς ὑποστατικῆς ἔνωσης. Μ' αὐτὰ δαπάνησα τὸ χειρότερο στοιχεῖο μας, ποὺ ἐξαιτίας του εἰσχώρησε ἡ παθητότητα στὴ φύση μας, ἐννοῶ τὸ νόμο τῆς ἁμαρτίας ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν παρακοὴ καὶ ποὺ τὴ δύναμή του ἀποτελεῖ ἡ παρὰ φύση διάθεση τῆς θέλησής μας, ποὺ εἰσέγαγε στὴν παθητότητα τῆς φύσεως μας τὴν ἐπιθυμία τώρα σὲ ὕφεση καὶ τώρα σὲ ἔνταση³. Ἔτσι ὅχι μονάχα μᾶς ἔσωσε ἀπὸ τὴν κατοχὴ τῆς ἁμαρτίας ἀλλὰ καταργώντας στὸν ἑαυτό του τὴν ποινὴ μας, μᾶς ἔχει μεταδώσει καὶ τὴ θεία δύναμη, ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἀτρεψία τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος μέσα στὴν ταυτότητα τῆς γνώμης μας σχετικὰ μὲ τὸ ἀπὸ τὴ φύση του κενό, σὲ ὅσους σπουδάζουν νὰ τιμήσουν τὴ χάριν μὲ τίς πράξεις τους. Τοῦτο, νομίζω, θέλει νὰ διδάξῃ ὁ ἅγιος ὅταν λέη:

ἁμαρτίας, ἐνῶ τὰ πάθη εἶναι ἡ ὕλη στὴν ὁποία ἡ αὐτόνομη θέληση δίνει τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἁμαρτήματος.

Βέν εαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον, ὡς κη-
ρὸν πυρ, ἢ ὡς ἀτμίδα γῆς ἢ λῆος, καὶ γὰρ
μεταλάβω τῶν ἐκείνου διὰ τὴν σύγ-
κρασιν»· καθαρὸς δηλαδὴ τῇ χάριτι πάθους ἴσος ἐκείνῳ
γενόμενος⁴.

Οἶδα δὲ καὶ λόγον ἕτερον περὶ τοῦ, «Μορφοῦται
τὸ ἀλλότριον», παρὰ τινος ἁγίου σοφοῦ καὶ λόγον καὶ
βίον μαθῶν. Ἔλεγε γὰρ ἐρωτηθεὶς ἐκεῖνος ἀλλότριον εἶναι
τοῦ Λόγου φύσει τὴν ὑπακοήν, ὥσπερ καὶ τὴν ὑποταγήν, ἣν
ὑπὲρ ἡμῶν παραβάντων τὴν ἐντολὴν ἐκτίσας ὅλην εἰργάσατο
τοῦ γένους τὴν σωτηρίαν, ἑαυτοῦ ποιούμενος τὸ ἡμέτερον.
Διὰ τοῦτο ἔργῳ τιμᾷ τὴν ὑπακοήν, νέος Ἀδὰμ ὑπὲρ τοῦ πα-
λαιοῦ φύσει γενόμενος, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν,
διὰ τῶν αὐτῶν ἐκουσίως ἡμῖν ἐνεχθεὶς παθημάτων. Εἴπερ
κατὰ τοῦτον ἀληθῶς τὸν μέγαν διδάσκαλον, «Ἐκπί-
σε, καὶ ἐπείνασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἡ-
γωνίασε, καὶ ἐδάκρυσε»^α νόμῳ σώματος, ὃ δὴ
σαφῆς ἐνεργοῦς ἐστὶν ἀπόδειξις διαθέσεως, καὶ τῆς πρὸς
τοὺς ὁμοδούλους τε καὶ δούλους τεκμήριον συγκαταβάσεως.
Δεσπότης γὰρ φύσει μεμένηκε, καὶ δοῦλος δι' ἐμὲ τὸν φύσει
δοῦλον γενόμενος, ἵνα ποιήσῃ δεσπότην τοῦ δι' ἀπάτης
τυραννικῶς κυριεύσαντος, διὰ τοῦτο τὰ μὲν δουρικὰ δεσπο-

α. Ἐδῶ ὁ ἅγιος Μάξιμος συνοψίζει μᾶλλον τὸ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟ-
ΛΟΓΟΥ, Θεολογικὸς Γ', Κ', PG 36, 100C-101C. Βλ. καὶ Ἰωάν.
4,6· Ματθ. 4,2· Ἰωάν. 19,28· Λουκ. 22,44· Ἰωάν. 11,35.

4. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μᾶς ἔχει φέρει ὄχι μόνο τὴν ἀπελευθέ-
ρωση ἀπὸ τὴν αὐτόνομη θέλησίν μας, τὴν ἀντίθετη στὴ φύσιν, ἢ ἀπὸ τὴν
κλίσην μας στὰ πάθη (ἐμπάθεια) δηλαδὴ τὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ μᾶς ἔχει
ἐπίσης παραχωρήσει ν' ἀπελευθερωθοῦμε ἀπὸ τὸ «παθητόν», ποῦ
εἶναι ἡ ποινὴ ἢ ἡ συνέπεια τῆς ἁμαρτίας. Μόνο μέσα στὴν ἀλήθεια τοῦ
Χριστοῦ μποροῦμε νὰ διακρίνωμε μὲ σαφήνεια ἀνάμεσα στὸ ἁμάρτημα
καὶ τὴν συνέπειάν του. Ὅ,τι ἔχει προσλάβει ὁ Χριστὸς, συγκεκριμένα
τὰ ἀδιάβλητα πάθη, εἶναι ἡ συνέπεια τῆς ἁμαρτίας ἢ ἡ τιμωρία της.
Αὐτὸ ποῦ ἐμεῖς ἔχομε περισσότερο εἶναι ἡ ἁμαρτία, ἢ μετατροπὴ τῶν

«Γιὰ νὰ δαπανήσῃ στὸν ἑαυτό μου τὸ
χειρότερο στοιχεῖο μας, ὅπως ἡ φω-
τιὰ τὸ κερί καὶ ὅπως τὸν ὑδρατμὸ ὁ
ἥλιος, καὶ νὰ μεταλάβω κι ἐγὼ ἐξαι-
τίας τῆς ἔνωσης μας ὅσα ἔχει ἐκεῖ-
νος», καθαρὸς δηλαδὴ μὲ τὴν χάριν ἀπὸ πάθη νὰ ἐξισωθῶ
μ' αὐτόν⁴.

Ἔχω ὑπόψη μου καὶ μιὰν ἄλλη διδαχὴ γιὰ τὴ φράση
«παίρνει τὴν ξένη μορφήν»· τὴ γνωρίζω ἀπὸ
κάποιον ἄλλο ἅγιο ποῦ ἦταν σοφὸς στὸ λόγο καὶ στὸ βίον.
Ὅταν τὸν ρώτησα, ἀπάντησε ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴ φύσιν τοῦ ξένο
πρᾶγμα στὸ Λόγο ἢ ὑπακοή, ὅπως κι ἡ ὑποταγὴ ποῦ ἔδειξε
γιὰ μᾶς ποῦ ἐπατήσαμε τὴν ἐντολὴν καὶ ἐπραγματοποίησε τὴν
ὀλικὴ σωτηρίαν τοῦ γένους κἀννοῦντας δικό του τὸ δικό μας.
Γι' αὐτὸ τιμᾷ ἐμπρακτὰ τὴν ὑπακοήν καὶ γίνεται κατὰ τὴ
φύσιν νέος Ἀδὰμ γιὰ χάριν τοῦ παλαιοῦ. Δοκιμάζει τὴν ὑπα-
κοήν ἀπὸ τὴ δοκιμασία τοῦ πάθους, περνώντας ἐκούσια ἀπὸ
τὰ ἴδια μ' ἐμᾶς παθήματα· ἂν, ἀληθινὰ κατὰ τὸ μεγάλο βέ-
βαια τοῦτο δάσκαλο, «δοκίμασε τὸν κόπο, τὴν
πεῖνα, τὴν δίψαν, τὴν ἀγωνία, τὰ δάκρυα»^α
κατὰ τὸν πνευματικὸ νόμο, πρᾶγμα ποῦ ἀποτελεῖ ὁλοφά-
νερη ἀπόδειξη ἐνεργητικῆς διάθεσης καὶ μαρτυρία τῆς συγ-
κατάβασής του πρὸς τοὺς ὁμοδούλους καὶ δούλους. Ἐμει-
νε κατὰ τὴ φύσιν κύριος, ἀκόμα κι ὅταν ἔγινε δοῦλος
γιὰ μένα ποῦ εἶμαι δοῦλος ἀπὸ τὴ φύσιν μου, γιὰ νὰ μὲ
κάνῃ κύριο ἐκείνου, ποῦ μὲ κυρίεψε τυραννικὰ μὲ τὴν ἀπά-
τη. Γιὰ τοῦτο, ἀσκώντας τις δουλικὰς ἐνέργειες σὰν κύριος,

παθῶν σὲ ἁμαρτίες. Στὸν ἴδιο τὸ Χριστὸ τὸ παθητὸν σὰν ποινὴ εἶναι
ὁλότελα μακριὰ, ἐμεῖς πρέπει νὰ τὸ ἀπομακρύνουμε μὲ τὴ διαρκὴ προσ-
πάθειά μας, ποῦ ἐνισχύει ἡ δύναμη τοῦ Χριστοῦ, ποῦ μᾶς βοηθᾷ
νὰ ἐπιτύχωμε κατ' ἀρχὴν μιὰ τάση τῆς θέλησής μας μόνο πρὸς τὸ καλὸ,
ὁμοιάζοντας στὸ Χριστό. Μ' αὐτὴ, κερδίζοντας τὴν ἀφθαρσία τῆς ψυ-
χῆς, πετυχαίνομε ταυτόχρονα δυνάμει καὶ τὴν ἀφθαρσία τοῦ σώματος.

τικῶς ἐνεργῶν, τουτέστι τὰ σαρκικά θεϊκῶς, τὴν ἀπαθὴ καὶ φύσει δεσπίζουσιν ἐν τοῖς σαρκικοῖς ἐπεδείκνυτο δύναμιν, διὰ πάθους, τὴν φθορὰν ἀφανίζουσιν, καὶ διὰ θανάτου ζωὴν δημιουργοῦσαν ἀνώλεθρον. Τὰ δεσποτικά δὲ πράττων δουλικῶς, τουτέστι τὰ θεῖα σαρκικῶς, τὴν ἄφατον ἐνεδείκνυτο κένωσιν, διὰ σαρκὸς παθητῆς τὸ γένος ἅπαν τῇ φθορᾷ γεω-
 1045 A θὲν θεουργοῦσαν⁵. Τῇ γὰρ τούτων ἐπαλλαγῇ σαφῶς ἐπιστοῦτο τὰς τε φύσεις ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, καὶ τὰς αὐτῶν οὐσιώδεις ἐνεργείας, ἥγουν κινήσεις, ὧν αὐτὸς ἔνωσις ἦν ἀσύγχυτος, μὴ δεχομένη διαίρεσιν κατ' ἄμφω τὰς φύσεις ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, εἴπερ ἑαυτῷ προσφυνῶς μοναδικῶς, τουτέστιν ἐνοειδῶς, ἐνεργῶν, καὶ δι' ἐκάστου τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων τῇ δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἀχωρίστως συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν ἐνέργειαν. Αὐτοῦ γὰρ
 1045 A ἑνὸς ὄντος οὐδὲν ἐνικώτερον, οὐδ' αὐτοῦ πάλιν τῶν ἑαυτοῦ παντελῶς ἐνικώτερον ἢ σωστικώτερον. Διὰ τοῦτο καὶ πάσων Θεὸς ἦν ἀληθῶς, καὶ θαυματουργῶν ἄνθρωπος ἦν ὁ αὐτὸς ἀληθῶς, ὅτι καὶ φύσεων ἀληθῶν καθ' ἑνωσιν ὁρῶντων ὑπόστασις ἦν ἀληθής. Αἷς καταλλήλως τε καὶ προσφυνῶς ἐνεργῶν ἐδείκνυτο σώζων αὐτὰς ἀληθῶς ἀσύνχυτους σωζόμενος· εἴπερ ἀπαθὴς μεμένηκε φύσει καὶ παθητός, ἀθάνατος καὶ θνητός, ὁρατός καὶ νοούμενος, ὡς φύσει Θεὸς καὶ φύσει ἄνθρωπος ὁ αὐτός.

5. Ὁ Χριστὸς ἔχει νικήσει τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία ὅχι ἀποφεύγοντάς την, ἀλλὰ παίρνοντάς την ἐπάνω του καὶ ὑποφέροντάς την. Ἔτσι μπαίνει στὴ διάθεση τῶν ἀνθρώπων παθῶν, γιὰ νὰ τὰ νικήσῃ μὲ τὴν ἀνθρώπινη δύναμη ἐνισχυμένην ἀπὸ τῆς θείας. Ἐχει ὑποφέρει θεϊκὰς τὶς ἀδυναμίες τοῦ σώματος. Ἐχει σὰν δούλος φανερῶσι μὲ τὸ σῶμα τοῦ τῆς δυνάμει τοῦ Κυρίου. Μὲ τὴν συγκατάβασή του ἔχει θεοποιήσει τὸ σῶμα. Ἐχει ἐνεργοποιήσει ἀνθρώπινα τὶς θεϊκὰς δυνάμεις καὶ θεϊκὰς τὶς ἀνθρώπινες, ἐλευθερώνοντας τὴν φύσιν μας ἀπὸ τὰ πάθη τῆς, ἐνῶ τὴν ἔχει ὑποφέρει μὲ ἀνθρώπινη ὑπομονὴ ἐνισχυμένην ἀπὸ τῆς θείας ἐνέργειας. Ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια δὲν ἐξαφανίζεται μέσα στὸ Χριστό·

δηλαδή τὰ σαρκικά σὰν Θεός, φανέρωσε τὴν ἀπαθὴ καὶ κυριαρχικὴ ἀπὸ τῆς φύσιν τῆς στὰ σαρκικά δύναμή του, ποὺ μέσω τοῦ πάθους ἀφανίζει τὴν φθορὰ καὶ μέσω τοῦ θανάτου δημιουργεῖ ζωὴν ἄφθαρτη. Ἀσκώντας πάλι τὰ δεσποτικά σὰν δούλος, δηλαδή τὰ θεῖα σὰν ἄνθρωπος μὲ σάρκα, παρουσίαζε μ' αὐτὰ τὴν ἀνείπωτη κένωση, ποὺ θεουργεῖ μὲ τὴν ὕλη τῆς παθητῆς σάρκα τὸ γένος μας, ποὺ εἶχε ὁλόκληρο μεταβληθῇ σὲ γῆ⁵. Μὲ τὴν διαδοχικὴ αὐτῶν τῶν δύο ἄσκηση ἔδινε πιστοποίηση φανερὴ γιὰ τίς δύο φύσεις, ποὺ ὁ ἴδιος ἀποτελοῦσε ὑπόστασή τους καὶ γιὰ τίς οὐσιαστικὲς ἐνεργειές τους, δηλαδή κινήσεις, ποὺ αὐτὸς ἀποτελοῦσε τὴν ἀσύγχυτη ἑνωσή τους, ἑνωσις ποὺ δὲν δέχεται διαίρεση κατὰ τίς δύο φύσεις, ποὺ αὐτὸς ἀποτελοῦσε τὴν ὑπόστασή τους — ἂν βέβαια σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἐνεργῆ μοναδικά, δηλαδή σὰν ἑνας, καὶ μὲ τὴν δύναμη τῆς θεότητάς του φανερώνη ἀχώριστα μὲ κάθε πράξη τοῦ τῆς ἐνέργειας τῆς σάρκας του. Ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι ἑνας, ἐνικώτερο δὲν ὑπάρχει τίποτα, οὔτε ἀπὸ τὰ δικά του εἶναι κάτι πρὸ ἑνα ἀπ' αὐτὸν καὶ πρὸ σωστικό. Γιὰ τοῦτο κι ἐνῶ ἔπασχε, ἦταν ἀληθινὰ Θεὸς κι ὅταν θαυματουργοῦσε ἦταν πάλι ἄνθρωπος ἀληθινὰ, γιὰτὶ κι ἀληθινῶν φύσεων ἀποτελοῦσε, μὲ ἑνωσις, τὴν ἀληθινὴν ὑπόστασις. Μ' αὐτὲς τίς δύο ἐνεργώντας κατάλληλα καὶ ἀρμόδια παρουσιαζόταν ἀληθινὰ νὰ τίς διατηρῇ ἀσύγχυτες καὶ νὰ διατηρῇται καὶ ὁ ἴδιος, ἀφοῦ βέβαια ἔμεινε κατὰ τὴν φύσιν ἀπαθὴς καὶ παθητός, ἀθάνατος καὶ θνητός, ὁρατός καὶ νοητός, ἀφοῦ ἦταν ὁ ἴδιος Θεὸς κατὰ φύσιν καὶ ἄνθρωπος κατὰ φύσιν.

ἐνισχύεται ἀπὸ τῆς θείας. Ἀλλιῶς, ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν σωτηρία ἐνὸς ἀντικειμένου, ὅχι ἐνὸς ὑποκειμένου. Ἡ σωτηρία, κατὰ τὴν παράδοση τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς, μαρτυρημένην κι ἀπὸ τὸν ἅγιον Μάξιμο, πραγματοποιεῖται μὲ τὴν συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ἔχει μεταμορφωτικὸ ἀποτέλεσμα ἐπάνω στὸν ἄνθρωπο.

Οὕτω μὲν οὖν, κατ' ἐμὲ φάναι, τιμᾷ τὴν ὑπακοὴν ὁ φύσει Δεσπότης, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν, οὐχ ἵνα σώσῃ μόνον τοῖς ἑαυτοῦ τὴν ἅπασαν φύσιν ἀποκαθάρσας τοῦ χειρόνος, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπακοὴν δοκιμάσῃ, μανθάνων τῇ πείρᾳ τῶν ἡμετέρων τὰ καθ' ἡμᾶς, ὁ πᾶσαν **Β** γνῶσιν τῇ φύσει περιγράφων, πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα πρὸς τὴν τελείαν ὑποταγὴν, δι' ἧς προσάγειν πέφυκε τῷ Πατρὶ τοὺς σωζομένους κατ' αὐτὸν φανέντας τῇ δυνάμει τῆς χάριτος.

Ὡς μέγα καὶ φρικτὸν ὄντως τὸ τῆς ἡμῶν σωτηρίας μυστήριον. Ἀπαιτούμεθα γὰρ ὅσον ἐκεῖνος φύσει τῇ καθ' ἡμᾶς, συγχωρούμεθα δὲ ὅσον αὐτὸς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐνώσει τῇ καθ' ἡμᾶς. Εἰ μήπου γνώμης φιλαμαρτήμονος ἕξις ποιεῖται κακίας ὕλην τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν⁶. Καὶ δηλὸς ἐστὶ ταύτης ὑπάρχων τῆς ἐννοίας ὁ πολὺς οὗτος διδάσκαλος, τοῖς ἐξῆς αὐτὴν βεβαιῶν. Φησὶ γάρ· «*Εἰ γὰρ τὸ φῶς ἐδιώχθη διὰ τὸ πρόβλημα, φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ, τῷ βίῳ τοῦτῳ, ὑπὸ τῆς ἄλλης σκοτίας, τοῦ πονηροῦ λέγω καὶ τοῦ πειραστοῦ, τὸ σκότος πόσον, ὡς* **Γ** *ἀσθενέστερον; Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ ἐκεῖνου διαφυγόντος παντάπασιν ἡ-*

6. Ζητεῖται ἀπὸ μᾶς ὅσο ὁ Χριστὸς ἔχει κάμει γιὰ μᾶς. Ὁ Χριστὸς ἔχει ζήσει αὐτὸ πού ἐμεῖς μπορούμε νὰ κάμωμε ἀναλαμβάνοντας ὅλες τὶς ἀδυναμίες μας (τὰ πάθη). Ἀλλὰ μὲ τὴν ἐνωσὴ του μαζί μας ἔχει συγχωρήσει γιὰ ὅ,τι, ἀνώτερό μας, ἔχει κάμει γιὰ μᾶς, δηλαδή ὅ,τι ἔκανε γιὰ μᾶς πού ξεπερνοῦσε τὶς δυνάμεις μας. Ζητεῖ ἀπὸ μᾶς νὰ πράξωμε ὅσο μπορούμε χωρὶς νὰ δημιουργοῦμε ὕλικό γιὰ ἀμαρτία μὲ τὴν ἐξῆς κακίης θέλησός μας ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τῆς φύσεως μας. Εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ νὰ συγχωρηθῇ καὶ αὐτὸ πού Ἐκεῖνος ἔκανε πάνω ἀπὸ μᾶς. Γιὰ νὰ κυριολεκτήσω, μπορούμε νὰ κάμωμε καὶ ἐμεῖς ὅ,τι ἔκανε ὁ Χριστός, γιατί τὸ ἔκανε πρῶτος Ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἔχει ὑπάρξει ὅχι μόνο σὰν ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ σὰν Θεός.

Μ' αὐτὸ λοιπὸν τὸν τρόπο, κατὰ τὴ γνώμη μου, τιμᾷ τὴν ὑπακοὴ αὐτὸς πού εἶναι κύριος κατὰ τὴ φύση καὶ τὴ δοκιμάζει στὸν ἑαυτό του μὲ τὸ πάθος, ὅχι μόνο γιὰ νὰ σώσῃ γιὰ χάρη τῶν δικῶν του τὴ φύση ὁλόκληρη ἀποκαθαίροντάς τὴν ἀπὸ τὸ χειρότερο στοιχεῖο, ἀλλὰ γιὰ νὰ δοκιμάσῃ συνάμα τὴ δική μας ὑπακοὴ μαθαίνοντας μὲ τὴν πείρα τὰ δικά μας, αὐτὸς πού περικλείει στὴ φύση του τὴ γνώση ὁλόκληρη μαθαίνοντας ὡς ποιό βαθμὸ μπορεῖ νὰ ζητᾷ ἀπὸ μᾶς καὶ ὡς πόσα νὰ μᾶς συγχωρῇ στὴν προσπάθεια τῆς τέλειος ὑποταγῆς, πού μέσω της εἶναι στὴ φύση του νὰ ὀδηγῇ στὸν πατέρα αὐτοῦ πού φάνηκαν ὅτι σώζονται στὸ ὄνομά του μὲ τὴ δύναμη τῆς χάριτος.

Ἀληθινὰ μεγάλο καὶ φρικτὸ τῆς σωτηρίας μας τὸ μυστήριον! Ἀπαιτεῖται ἀπὸ μᾶς ὅ,τι καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον ἐξ αἰτίας τῆς φύσεως μας πού τὴν ἔχει ἀναλάβει· μᾶς συγχωρεῖται ὅ,τι περισσότερο ἀπὸ μᾶς ζητεῖται ἀπὸ Ἐκεῖνον ἐξαιτίας τῆς ἐνωσῆς του μ' ἐμᾶς. Ἄν βέβαια ἡ συνήθεια τῆς φιλάμαρτης θέλησός μας δὲν μετατρέπη τὴν ἀσθένεια τῆς φύσεως μας σὲ ὕλικό κακίας⁶. Κι εἶναι φανερό ὅτι αὐτὸ θέλει νὰ πῇ ὁ μέγας αὐτὸς δάσκαλος, καθὼς μᾶς τὸ βεβαιώνει μὲ τὰ παρακάτω. Μᾶς λέει· «*Ἄν τὸ φῶς, πού φωτίζει μέσα στὸ σκοτάδι, δηλ. μέσα στὴ ζωὴ αὐτῇ, τὸ ὅχι διώξει ἐξαιτίας τοῦ προκαλύμματος τὸ ἄλλο σκοτάδι, ὁ πονηρὸς, θέλω νὰ πῶ, καὶ ὁ πειραστής, πόσο εὐκολώτερα θὰ διωχθῇ τὸ σκοτάδι πού εἶναι ἀσθενέστερο; Κι' ἂν Ἐκεῖνος ἔχη διαφύγει ὁλότελα, τί παράξενο ἐμεῖς*

Γιατὶ Ἐκεῖνος μᾶς δίνει μὲ τὴν ἐνωσὴ μας μαζί Του καὶ τὴ δύναμη νὰ πράττωμε ὅ,τι ἔχει κάμει ὁ ἴδιος σὰν ἄνθρωπος. Ἔτσι, ἀκόμα καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκτελοῦμε αὐτὸ πού μᾶς ζητεῖται, δείχνει πόσο μεγάλο εἶναι αὐτὸ πού μᾶς συγχωρεῖται, ἀφοῦ τὸ πράττομε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Χριστοῦ.

μεῖς ποσῶς καταληφθεῖημεν; Μεῖζον
γὰρ ἐκείνῳ τὸ διωχθῆναι, ἢ περ ἡμῖν
τὸ καταληφθῆναι, παρὰ τοῖς ὀρθῶς
ταῦτα λογιζομένοις^α.

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Δ' Θεολογικὸς (Β' περὶ Υἱοῦ),
ΣΤ', PG 36, 112A. Πρβλ. Ἰω. 1,5.

νὰ πιασθοῦμε ὥς ἓνα βαθμό; Εἶναι
σημαντικώτερο νὰ διωχθῇ Ἐκεῖνος
ἀπὸ τὸ νὰ πιασθοῦμε ἐμεῖς, γιὰ ὅσους
κρίνουν ὀρθά^α.

ΣΤ'

Εἰς τὴν πρὸς τὸν Γάιον τὸν θεραπευτὴν ἐπιστολὴν τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐπισκόπου Ἀθηνῶν· «Πῶς, φῆς, Ἰησοῦς, ὁ πάντων ἐπέκεινα, πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν οὐσιωδῶς συντεταγμένος; Οὐδὲ γὰρ ὡς αἷτιος ἀνθρώπων ἐνθάδε λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸς κατ' οὐσίαν ὄντα ἀληθῶς ἄνθρωπος ὢν»^α.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀπλὴν ἐκδοχὴν τῆς ἁγίας Γραφῆς, 1048 A ὡς πάντων αἷτιος ὁ Θεὸς πᾶσι σημαίνεται τοῖς τῶν ἐξ αὐτοῦ παρηγγεμένων ὀνόμασιν^β, οἰόμενον, τυχόν, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τούτῳ μόνῳ τῷ τρόπῳ πάλιν ἄνθρωπον τὸν Θεὸν ὀνομάζεσθαι τούτοις τὸν θεραπευτὴν Γάιον ἐπανορθοῦται τοῖς ῥήμασιν ὁ πολὺς Διονύσιος, διδάσκων ὡς οὐχ ἀπλῶς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς σαρκωθείς λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸς κατ' οὐσίαν ὄντα ἀληθῶς ἄνθρωπος ὢν. Ἡς μόνῃ τε καὶ ἀληθῆς ἐστὶν ἀπόδειξις ἡ κατὰ φύσιν αὐτῆς συστατικὴ δύναμις, ἣν οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι τῆς ἀληθείας φυσικὴν φήσας ἐνέργειαν, κυρίως τε καὶ πρώτως χαρακτηριστικὴν αὐτῆς, ὡς εἰδοποιὸν ὑπάρχουσαν κίνησιν, γενικωτάτην πάσης τῆς φυσικῶς αὐτῇ προσοῦσης περιεκτικῆς ιδιότητος^γ, ἥς χωρὶς μόνον ἐστὶ τὸ μὴ ὄν, ὡς μόνου τοῦ μηδαμῶς ὄντος, κατὰ τοῦ-
B τὸν τὸν μέγαν διδάσκαλον, οὔτε κίνησιν οὔτε ὑπαρξιν ἔχοντος. Τρανότατα γοῦν διδάσκει μηδὲν ἡρῆσθαι παντάπασιν τῶν ἡμετέρων τὸν Θεὸν σαρκωθέντα, πλὴν τῆς ἁμαρ-

α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Ἐπιστολὴ Δ' τῷ Γαίῳ Θεραπευτῇ, PG 3, 1072A.

β. Βλ. Ρωμ. 1,20.

7. Ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀναφέρει ἐδῶ ἀποκρούοντας τὴν αἵρεση τοῦ μονοενεργητισμοῦ, συμφωνεῖ μὲ τὴν πλούσια ὑπεράσπιση τῆς κίνησης, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ θέμα στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου τούτου καὶ ποὺ τὸ ἔχει γράψει πρὶν ἀπὸ τὸ πρῶτο, γὰρ ν' ἀντι-

ΣΤ'

Σχόλιο στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτη, ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, πρὸς τὸν θεραπευτὴ Γάιο· «Παρατηρεῖς· πῶς ὁ Ἰησοῦς, ποὺ εἶναι πέρ' ἀπ' ὅλα, εἶναι δεμένος κατὰ τὴν οὐσίαν μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους; Καὶ οὔτε ποὺ λέγεται ἄνθρωπος ἐπειδὴ εἶναι αἷτιος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ γιατί εἶναι ὁ ἴδιος ἀληθινά, σύμφωνα μὲ ἀκέραια τὴν οὐσίαν του, ἄνθρωπος»^α.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀπλὴ ἐκδοχὴ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὡς αἷτιος τῶν ὄλων ὁ Θεὸς σημαίνεται μὲ ὅλα τὰ ὀνόματα ὧν ὁ ἴδιος ἔχει δημιουργήσει^β, ὁ θεραπευτὴς Γάιος νομίζει ὅτι τάχα καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ἀπ' αὐτῆς μόνον τὴν ἀποψὴ λέγεται ἄνθρωπος ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ ὁ πολὺς Διονύσιος τὸν διορθώνει μὲ τοὺς λόγους του, διδάσκοντας ὅτι δὲ λέγεται μὲ τὸ γενικὸ αὐτὸ νόημα ἄνθρωπος μετὰ τὴν σάρκωσίν του ὁ Θεὸς τῶν ὄλων, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι ἄνθρωπος ἀληθινά κατὰ τὴν οὐσίαν του ὁλόκληρη. Τῆς οὐσίας αὐτῆς μόνῃ καὶ ἀληθινῇ ἀπόδειξη εἶναι ἡ φυσικὴ συστατικὴ δύναμις καὶ ποὺ δὲ θὰ πέση κανένας ἔξω ἂν τὴν ὀνομάσῃ ἐνέργεια φυσικὴ, ποὺ βασικά καὶ πρώτιστα τὴν χαρακτηρίζει, σὰν εἰδοποιὸς κίνηση κοινὴ σὲ κάθε περιεκτικὴ ιδιότητα ποὺ ἰδιάζει φυσικά σ' αὐτήν^γ. Χωρὶς αὐτὴν ὑπάρχει μόνον τὸ μὴ ὄν, γιατί μόνον αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει καθόλου δὲν ἔχει, κατὰ τὸν μέγαν αὐτὸ δάσκαλον, οὔτε κίνηση οὔτε ὑπαρξιν. Διδάσκει λοιπὸν μεγαλόφωνα ὅτι κανένα ἀπολύτως ἀπὸ τὰ δικά μας δὲν ἔχει ἀρνηθῆ

κρούση τὸν ὀριγενισμό. Ἡ φυσικὴ ἐνέργεια εἶναι ἡ κίνηση ποὺ δίνει τὴν εἰδικὴ μορφή της στὴν ἀνθρώπινη φύση, δίχως τὴν ὅποια ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲν θὰ εἶχε τὴ μορφή της, τὴν ἰδιαιτερότητά της· δὲ θὰ ἦταν ἀνθρώπινη φύση. Εἶναι ἡ πρὸ γενικῆ ἀπὸ τῆς ιδιότητος τοῦ ἀνθρώπου. Δηλαδή ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι μιὰ πραγματικότητα δυναμικὴ καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὸν εἰδικὸ ἀνθρώπινον δυναμισμό ἐκδηλώνονται ὅλες οἱ ἄλλες ἀνθρώπινες ιδιότητες.

τίας, ἐπεὶ μηδὲ τῆς φύσεως ἦν, οὐχ ἀπλῶς ἀνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸ κατ' οὐσίαν ὄλην ἀληθῶς ἀνθρωπον ὄντα διαβρῆδην ἀποφηνάμενος. Οὐ κυρίως εἶναι διὰ τῶν ἐπαγομένων καὶ τὴν κλήσιν ἀνθρωπικῶς οὐσιωθέντος διατεινόμενός φησιν· «*Ἡμεῖς δὲ τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἀνθρώπικῶς ἀφορίζομεν*»^α. Ἐπεὶ μὴ ψιλὸν ἀνθρωπον αὐτὸν δογματίζομεν, τέμνοντες τὴν ὑπὲρ ἔννοιαν ἔνωσιν. Οὐσιωδῶς γάρ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἀνθρώπων αἰτίου ἐπ' αὐτοῦ τοῦ φύσει Θεοῦ καθ' ἡμᾶς ἀληθῶς οὐσιωθέντος τὸ ἀνθρώπος ὄνομα λέγομεν. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπος μόνον, ὅτι καὶ Θεὸς ὁ αὐτός, **Κ**οῦ δὲ ὑπερούσιος μόνον»^β, ὅτι καὶ ἀνθρώπος ὁ αὐτός, εἴπερ μὴ ψιλὸς ἀνθρώπος μήτε γυμνὸς ὑπάρχει Θεός, «*ἀλλ' ἀνθρώπος ἀληθῶς ὁ διαφερόντως φιλάνθρωπος*»^γ. Ἀπειρῶ γὰρ πόθῳ τῷ πρὸς ἀνθρώπους ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς αὐτὸ φύσει τὸ ποθοῦμενον γέγονε, μήτε τι πεπονηδὸς εἰς τὴν ἰδίαν οὐσίαν πρὸς τῆς ἀφθέγκτου κενώσεως, μήτε τι τῆς ἀνθρωπίνης διὰ τὴν ἀπόρρητον πρόσληψιν ἀμείρας, ἢ μειώσας τὸ σύνολον φύσεως, ὣν ὁ λόγος κυρίως αὐτῆς καθέστηκε σύστασις. «*Ὑπὲρ ἀνθρώπου*»^δ, ὅτι θεϊκῶς ἀνδρὸς χωρὶς «*καὶ κατὰ ἀνθρώπου*»^ε, ἀνθρωπικῶς ὅτι νόμῳ κήσεως. «*Ἐκ τῆς ἀνθρώπων οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος*»^{στ}. οὐ γὰρ ψιλὴν μόνην ἐφάντασεν ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐν εἶδει σαρκὸς διαμόρφωσιν, κατὰ τοὺς τῶν **Μα**νιχαίων λήρους, ἢ σάρκα συνουσιωμένην οὐρανόθεν ἑαυτῷ συγκατήγαγε, κατὰ τοὺς Ἀπολιναρίου μύθους, ἀλλ' αὐτὸ κατ'

α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Ἐπιστολὴ Δ' τῷ Γαίῳ Θεραπεν-
τῇ, PG 3, 1072A.

β. ὅπου παραπάνω.

γ. ὅπου παραπάνω.

δ. ὅπου παραπάνω.

ε. ὅπου παραπάνω.

στ. ὅπου παραπάνω.

ὁ Θεός, ὅταν ἔλαβε σάρκα, παρὰ μόνο τὴν ἁμαρτία, ποῦ δὲν ἀνῆκε στὴ φύση μας. Ἀποφάνθηκε ρητὰ ὅτι δὲν εἶναι ἀπλᾶ ἀνθρώπος, ἀλλὰ ἀκριβῶς ὅτι στὴν οὐσία του ὄλη εἶναι ἀνθρώπος ἀληθινά. Ὡς πρὸς τὴν κύρια οὐσία του κι ὡς πρὸς τὸ ὄνομα, ποῦ ἔλαβε μετὰ τὴν ἀνθρώπινη οὐσίωσή του διακηρύσσει: «*Ἡμεῖς ὅμως χαράκτηρίζομε τὸν Ἰησοῦ μὲ χαράκτηρισμοὺς ἀνθρώπινους*»^α. Ἐπειδὴ οὔτε ποῦ τὸν διδάσκομε ὀνομαστικὰ μόνο ἀνθρώπο διασπώντας τὴν ὑπέρλογο ἔνωση. Ὅχι βέβαια ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι αἰτία τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς οὐσίας ἀποδίνομε τὸ ὄνομα ἀνθρώπος σ' ἐκεῖνον, ποῦ εἶναι Θεὸς κατὰ φύση κι ἔλαβε ἀληθινὰ τὴ δική μας οὐσία. Οὔτε εἶναι ἀνθρώπος μόνον, γιατί εἶναι ὁ ἴδιος καὶ Θεός, «*κοῦ τε ὑπερούσιος μόνον*»^β, γιατί ὁ ἴδιος εἶναι συνάμα καὶ ἀνθρώπος, ἂν δὲν εἶναι ὀνομαστικὰ μόνο ἀνθρώπος οὔτε καθαρὸς Θεός, «*ἀλλὰ ἀνθρώπος ἀληθινὰ ὁ κατ' ἐξοχήν φιλάνθρωπος*»^γ. Γιατὶ μὲ τὸν ἄπειρο ἔρωτά του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἔγινε αὐτὸ ἀκριβῶς ποῦ ἦταν τὸ ἀντικείμενο τοῦ πόθου του, χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε ὁ ἴδιος στὴν οὐσία του ἀπὸ τὴν ἄρρητη κένωση, οὔτε ἐξαιτίας τῆς ἄρρητης πρόσληψης ν' ἀλλάξῃ κάτι ἢ νὰ μειώσῃ στὸ σύνολο τὴν ἀνθρώπινη φύση· ὁ λόγος τούτων ἔγινε ἡ πραγματικὴ σύστασή της. «*Πέρα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπου*»^δ, ἐπειδὴ γεννήθηκε θεϊκὰ χωρὶς ἀνδρα, καὶ «*κατὰ ἀνθρώπου*»^ε, μὲ ἀνθρώπινο τρόπο, ἐπειδὴ γεννήθηκε μὲ τὸ νόμο τῆς κύσεως. «*Πῆρε σὰν οὐσία του τὴν οὐσία τῶν ἀνθρώπων ὁ πέρ' ἀπὸ τὴν οὐσία*»^{στ}. Γιατὶ δὲ μᾶς ἔδωσε στὸν ἑαυτό του σὰν κούφιο φάντασμα τὴ μορφοποίησή του στὸ σχῆμα τῆς σάρκας, ὅπως λένε τὰ μανιχαϊκὰ φληναφήματα, οὔτε κατέβασε μαζί του ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τὴν σάρκα, ἐνωμένη μὲ τὴν οὐσία του, κατὰ τὰ μυθολογήματα τοῦ Ἀπολιναρίου· ἔχει γίνε ἀκριβῶς τοῦτο, ἀνθρώπος δηλαδὴ σ' ὄλη τὴν οὐ-

οὐσίαν ὄλην ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγωνός, προσλήψει δηλονότι σαρκὸς νοερώς ἐνυχωμένης, ἐνωθείσης αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν.

«Ἔστι δὲ οὐδὲν ἥττον ὑπερουσιότητος ὑπερπλήρης ὁ ἀεὶ ὑπερούσιος»^α. Οὐ γὰρ ὑπεζεύχθη τῇ φύσει γενόμενος ἄνθρωπος, τοῦν-
1049 Α ἀντίον δὲ μᾶλλον συνεπῆρεν ἑαυτῷ τὴν φύσιν, ἕτερον αὐτὴν ποιήσας μυστήριον, αὐτὸς δὲ μείνας παντάπασιν ἄληπτος, καὶ τὴν οἰκείαν σάρκωσιν λαχοῦσαν γένεσιν ὑπερούσιον μυστηρίου παντός δείξας ἀληπτοτέραν, τοσοῦτον καταληπτός δι' αὐτὴν γεγωνός ὅσον πλέον ἐγνώσθη δι' αὐτῆς ἀληπτότερος. «Κρύφιος γὰρ ἔστι καὶ μετὰ τὴν ἔκφανσιν», φησὶν ὁ διδάσκαλος, «ἢ, ἵνα τὸ θειότερον εἴπω, καὶ ἐν τῇ ἐκφάνσει⁸. Καὶ τοῦτο γὰρ Ἰησοῦ κέκρυπται, καὶ

α. ὅπου παραπάνω.

8. Ἀναφορικά μετὰ τὸ παράδοξο τοῦτο τῆς Ἀποκάλυψης ὁ Karl Barth ἔχει παρατηρήσει, ὅχι παράλογα, ὅτι ὁ Λόγος, ἀπὸ τὸ γεγονὸς ἀκριβῶς ὅτι ἔχει κρυφθῇ σὲ ἓνα ἄνθρωπο καὶ δὲν ἔχει δειχθῇ ἀποκαλυμμένος μερικὰ μετὰ μίαν ἀτελὴ ἀνθρωπότητα, ἔγινε κατανοητὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. «Ὁ ἄνθρωπος μέσα στὸν ὁποῖο ἔχει κρυφθῇ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ ἔγινε κατανοητός, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄνθρωπος ὁλόκληρος καὶ γνήσιος. Τὸ περικάλυμμα ἔπρεπε νὰ εἶναι κλειστό, τὸ ἰγκόγκνιτο ἔπρεπε νὰ εἶναι πλήρες. Δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἓνας ἄμεσος ἀποκαλυπτής. Δὲν ἔπρεπε ἡ ἀποκάλυψη νὰ εἶναι μιὰ θεοφάνεια καταληπτή ἀπὸ τὸν καθένα. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἂν δὲν εἶχε ὑπάρξει μετὰ τρόπο σαφὴ ἄνθρωπος ἢ πλήρης ἄνθρωπος, δὲ θὰ εἶχε ὑπάρξει τὸ ὄργανο, μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητός. Στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲ θὰ ἦταν ἀποκαλυπτός. Ἐνὰ ὃν πάνω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἢ ἓνα πνεῦμα ἢ ἓνας ἄγγελος ποὺ θ' ἀποκάλυπτε τὸ Θεό, ἔστω καὶ ἐν μέρει μονάχα ἄμεσα, θὰ τοῦ ἀφαιροῦσε μᾶλλον, ἀκριβῶς γι' αὐτὸ καὶ κατ' ἀναλογία μετὰ τὴν ἀμεσότητα αὐτῇ, μέρος ἀπὸ τὴν κατανόησή του». Καὶ τοῦτο «γιατὶ κανένα ἄλλο πλάσμα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο δὲν μπορεῖ νὰ συναντήσῃ τὸν ἄνθρωπο». «Ἀπὸ ἄνθρωπο πρὸς ἄνθρωπο καὶ μόνο ἐκεῖ ὑπάρχει διάλογος, κατανόηση, ἐπικοινωνία». Ἀν

σία του, μετὰ τὴν πρόσληψη τῆς σάρκας ποὺ ἔχει ψυχὴ νοερὴ καὶ ἔχει ἐνωθῇ μαζί του μετὰ ὑποστασιακὴ ἔνωση.

«Πολὺ περισσότερο δὲν παύει ὁ πάντοτε ὑπερούσιος νὰ εἶναι ξεχειλισμένος ἀπὸ ὑπερουσιότητα»^α. Γιατὶ δὲν ἐμπῆκε στὸ ζυγὸ τῆς φύσης, ὅταν ἔγινε ἄνθρωπος, τὸ ἀντίθετο μᾶλλον ἔγινε· συνεπῆρε στὸν ἑαυτό του τὴν φύση κἀνοντάς τὴν ἓνα ἄλλο μυστήριον, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἔμεινε ὁλότελα ἀκατάληπτος. Ἐδειξε τὴ σάρκωσή του μετὰ τὴν ὑπερούσια γέννησή του περισσότερο ἀκατανόητη ἀπὸ κάθε μυστήριον καὶ ἔγινε τόσο πιὸ πολὺ κατανοητὸς ἐξαιτίας τῆς ὅσο ἀκατανόητος φάνηκε μέσα ἀπ' αὐτή. «Παραμένει κρυμμένος καὶ μετὰ τὴν φανέρωσή του», λέει ὁ δάσκαλος, «ἢ, γιὰ νὰ πῶ τὸ ἀρμολιώτερο γιὰ τὸ Θεό, καὶ μέσα στὴ φανέρωσή του⁸. Καὶ τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Ἰησοῦ ἔχει ἀποκρυβῇ καὶ μετὰ κα-

ἦταν ἀνάγκη τὸ περικάλυμμα ποὺ ἔχει δεχθῇ ν' ἀποκαλύψῃ ἀληθινὰ τὸ Θεό, νὰ εἶναι ταυτόχρονα μιὰ πόρτα ἀνοιχτή, τοῦτο ἔπρεπε νὰ πραγματοποιηθῇ ἔτσι ποὺ ὁ Θεός, κρύβοντας τὴν καθαρὴ θεότητά του, νὰ γίνῃ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ κἀν ἀποδεκτὴ ἀπὸ μᾶς τὴ θεότητά του. Μετέτοια προοπτικὴ ἔπρεπε ν' ἀδειάσῃ ἀπὸ τῆς θείας εἰκόνας του (Φιλ.2,6). Ἐπρεπε νὰ γίνῃ ἄνθρωπος γιὰ νὰ μᾶς φθάσῃ, γιὰ νὰ συναντηθοῦμε μετὰ τοῦ Θεοῦ» (*Die Lehre vom Wortgottes, Prolegomena zur christlichen Dogmatik*, München, Kaiser-Verlag 1927, σ. 217-222).

Ὁ ἅγιος Μάξιμος διακρίνεται ἀπὸ τὸν Barth σὲ ὅλα ὅσα πιὸ πέρα ἀναφέρει σχετικά μετὰ τὴν θείαν μέθοδο, μετὰ τὴν ὁποία ὁ ἐνσαρκωμένος Λόγος κινεῖ τ' ἀνθρώπινα. Ὁ Χριστὸς βέβαια πραγματοποιεῖ κάποια ἀποκάλυψη τῆς θεότητος μετὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ποὺ ἔχει προσλάβει. Ἀκόμα καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ζῇ Πνευματικὰ κάνει τὸ Πνεῦμα εὐδιάκριτο. Ὅμως ὁ ἅγιος Μάξιμος δὲν ὑποστηρίζει μόνον τὴν κατὰ βάση τοῦ Θεοῦ στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάβασή αὐτῆς σ' Ἐκείνον, γεγονὸς ποὺ δημιουργεῖ ἓνα νέο μυστήριον.

Μετὰ τὴν ἐνσάρκωση πραγματοποιεῖται στὸν ὑπέρτατο βαθμὸ τὸ

οὐδενὶ λόγῳ, οὐδὲ νῶ τὸ κατ' αὐτὸν ἐξῆκται μυστήριον, ἀλλὰ καὶ λεγόμενον ἄρρητον μένει, καὶ νοούμενον ἄγνωστον»^α. Τί τούτου πρὸς ἀπόδειξιν θείας ὑπερουσιότητος γένοιτ' ἂν ἀποδεικτικώτερον, ἐκφάνσει τὸ κρύφιον καὶ λόγῳ τὴν ἀφασίαν καὶ νῶ δηλούσης τὴν καθ' ὑπεροχὴν **Β** ἀγνωσίαν, καὶ τὸ δὴ μεῖζον εἰπεῖν, οὐσιώσει τὸ ὑπερούσιον; «*Ἀμέλει τῇ ταύτης περιουσία καὶ εἰς οὐσίαν ἀληθῶς ἐλθὼν ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη*»^β. τοὺς νόμους δηλαδὴ καινοτομήσας τῆς κατὰ φύσιν γενέσεως, καὶ δίχα τῆς ἐξ ἀνδρὸς ἐν εἴδει σποράς ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος. Καὶ δηλοῖ Παρθένος αὐτὸν ὑπερφῶς κύουσα τὸν ὑπερούσιον Λόγον χωρὶς ἀνδρὸς ἐκ τῶν αὐτῆς παρθενικῶν αἱμάτων ἀνθρωπικῶς, ξένῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ, διαπλαττόμενον.

«Καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου»^δ τὴν τῶν στοιχείων ἀπαθῶς καινοτομήσας

α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, 'Επιστολὴ τῷ Γαῖῳ Θεραπεντῇ, PG 3, 1069B.

β. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, 'Επιστολὴ Δ' τῷ Γαῖῳ Θεραπεντῇ, PG 3, 1072AB.

γ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, ὅπου παραπάνω, 1072B.

δ. ὅπου παραπάνω.

παράδοξο, ποὺ εἶναι γενικὰ δεμένο μετὰ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή. Κάθε ἄνθρωπος γνωρίζει τὸν ἑαυτό του ἢ ἀποκαλύπτεται στὸν ἑαυτό του καὶ στοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ βρίσκεται σὲ διάλογο μετὰ τὴν ἀνώτατη αὐθεντία τῆς ὑπαρξέας, ἐπειδὴ εἶναι ὑπεύθυνος μπροστὰ στὴν αὐθεντία αὐτή. Ὁ Θεὸς εἶναι εὐδιάκριτος στὸν ἄνθρωπο καὶ μέσω αὐτοῦ στοὺς ἄλλους στὸ μέτρο ποὺ ὁ ἄνθρωπος ζῇ πρὸς τὴν εὐθύνῃ αὐτῇ καὶ μέσω αὐτῆς τὴν εὐκρίνεια τοῦ Θεοῦ. Ἐξάλλου στὸ μέτρο ποὺ ὁ ἄνθρωπος γίνεται πρὸς ἀνθρώπινος κατεβαίνει πρὸς τοὺς ἄλλους. Στὴν κατάβαση αὐτὴ ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς μέσα του καὶ στὴν κατάβαση αὐτὴ βρίσκεται τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου. Γιατὶ πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ κατεβῇ ἀπὸ ἕνα ψεύτικο ὕψος, ἀπὸ ἕνα ὕψος ἀπ-άνθρωπο, πρὸς τὸ ὁποῖο ἔχει αἰσθανθῇ πειρασμὸ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Μετὰ τὴν κατάβαση αὐτὴ γίνεται κατανοητὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ταυτόχρονα ἀποκαλύπτει

νένα λόγο καὶ κανένα νοῦ δὲν κοινοποιήθηκε τὸ μυστήριό του, ἀλλὰ καὶ ὅταν τὸ λέει κάποιος μένει ἀνείπωτο καὶ ὅταν τὸ συλλογίζεται παραμένει ἄγνωστο»^α. Τί ἄλλο ἀπὸ τοῦτο θὰ μπορούσε νὰ ἔχῃ μεγαλύτερη ἀποδεικτικὴν ἰσχὺ, γιὰ τὴν θεϊκὴν ὑπερουσιότητα ποὺ δηλοποιεῖ τὸ κρυφὸ μετὰ τὴ φανέρωση, μετὰ τὸ λόγο τὸ ἄρρητο, μετὰ τὸ νοῦ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀγνωσίαν καὶ, γιὰ νὰ πῶ τὸ μεγαλύτερο, ποὺ φανερώνει μετὰ τὴν οὐσίωσή του τὸ ὑπερούσιο; «*Ἀφῆσε τὸ ξεχείλισμα τῆς ὑπερουσιότητός του. Ἀλλὰ καὶ οὐσία ὅταν ἔλαβε ἀληθινά, τὴν ἔλαβε πέρα ἀπὸ τὴν οὐσίαν*»^β. Ἐκαινοτόμησε δηλαδὴ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς γέννησης καὶ ἔγινε ἀληθινὸς ἄνθρωπος δίχως τὴν ἀνδρικήν ἄς ποῦμε σπορά. Τὸ φανερώνει τοῦτο ἡ Παρθένος ποὺ ἐκυφόρησε ὑπερφυσικὰ δίχως ἄνδρα τὸν ὑπερούσιο Λόγο, ποὺ διαπλάσθηκε σὲ ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ παρθενικὰ αἷματά μ' ἕνα παρὰξενον, ποὺ ἐξουδετερώνει τὴ φύση, νόμο.

«Καὶ ἐκτελοῦσε τὶς ἀνθρώπινες ἐνέργειες μετὰ ὑπεράνθρωπη δύναμη»^δ, ἀνα-

τὸ Θεὸ μέσα του καὶ γύρω του εὐκρινῶς.

Στὸ Χριστὸ ὁ Θεὸς ἔχει πραγματοποιήσει τὴν ἀπόλυτη-κατάβαση, τὴν ὑπέρτατη κένωση, τὴν κατάβαση τὴν κατεξοχὴν εἰσδυτικὴ καὶ ὀξεῖα, ἀποκαλυπτόμενος μ' αὐτὴν καὶ ὡς ὁ πρὸς κατανοητὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ ὡς Θεὸς ποὺ ἔχει ἅμμεσα ἀποκαλυφθῇ. Μέσα στὸ Χριστὸ ὁ ἄνθρωπος ὡς ὑπεύθυνος ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ Θεὸς ὡς αὐθεντία ἔναντι τῆς εὐθύνῃς αὐτῆς δὲν εἶναι πιά δύο πρόσωπα παρὰ ἕνα. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀπαντᾷ μετὰ τρόπο ἀπόλυτο στὸ Θεὸ-Πατέρα γίνεται ἀπόλυτα ὑπεύθυνος ἀπέναντί Του γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀφυπνίζοντάς τους ὡς προσωπικοὺς λόγους βαθιὰ ὑπεύθυνους. Μ' αὐτὴ τὴν εὐθύνῃ ἔναντι τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος νικά τὴν παθητότητα μετὰ τὴν ὑπομονὴ καὶ ὑψώνεται στὸ Θεό. Ἡ ὑπομονὴ δὲν εἶναι τὸ ἀντίθετο τῆς κίνησης, ἀλλὰ ἡ πρὸς τὴν ἐντονὴ μορφὴ κίνησης πρὸς τὸ Θεὸ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ πειράζεται ἀπὸ τὰ πάθη νὰ μείνῃ μακριὰ ἀπ' Αὐτόν.

φύσιν ταῖς βάσεσι. Καὶ δηλοῖ σαφῶς ὕδωρ ἄστατον, ὑλικῶν καὶ γεγηρῶν ποδῶν ἀνέχον βάρος καὶ μὴ ὑπεῖκον, ἀλλ' ὑπερφυεῖ δυνάμει πρὸς τὸ ἀδιάκυτον συνιστάμενον· εἴπερ ἀληθῶς C ἄβρόχοις ποσί, σωματικὸν ὄγκον ἔχουσι, καὶ ὕλης βάρος, τὴν ὕγρην καὶ ἄστατον οὐσίαν μεταβατικῶς ἐπεπόρευτο; περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους, καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἀχωρίστως διὰ τῆς μεταβάσεως συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν· εἴπερ φύσει ταύτης ἡ μεταβατικὴ καθέστηκε κίνησις, ἀλλ' οὐ τῆς ἠνωμένης αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν ὑπεραπείρου καὶ ὑπερουσίου θεότητος. Ἐπεὶ γὰρ ἀνθρωπικῶς οὐσιωθεὶς ὁ ὑπερούσιος Λόγος μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἀμείωτον εἶχεν, ὡς ἰδίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν γενικῶς αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον χαρακτηρίζουσιν τῆς οὐσίας κίνησιν πᾶσιν οἷς ὡς ἄνθρωπος ἐνέργει φυσικῶς εἰδοποιουμένην· εἴπερ ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος, D ἀναπνέων, λαλῶν, βαδίζων, χεῖρας κινῶν, προσφυῶς ταῖς αἰσθήσεσι χρώμενος εἰς ἀντίληψιν τῶν αἰσθητῶν, πεινῶν, διψῶν, ἐσθίων, ὑπνῶν, κοιμῶν, δακρύων, ἀγωνιῶν, καίτοι δύναμις ὢν αὐτοῦπρόστατος, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα οἷς αὐτουργικῶς ψυχῆς δίκην φυσικῶς τὸ συμφυὲς σῶμα κινούσης, τὴν προσληφθεῖσαν φύσιν κινῶν ὡς αὐτοῦ καὶ γενομένην ἀληθῶς καὶ λεγομένην, ἣ κυρίως εἰπεῖν, αὐτὸς δίστα τροπῆς τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ πραγματικῶς ἡ φύσις γενόμενος ἀφαντάστως τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πεπλήρωκεν. Οὐκ ἀνείλεν 1052 A οὖν τὴν συστατικὴν τῆς προσληφθείσης οὐσίας ἐνέργειαν, ὥσπερ οὐδ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὁ διδάσκαλος, εἰπὼν· « Ὑ π ἐ ρ ο ὕ σ ί α ν ο ὕ σ ι ὡ θ η , καὶ ὑ π ἐ ρ ἄ ν θ ρ ω π ο ν ἐ ν ἡ ρ γ ε ι τ ἂ ἄ ν θ ρ ὡ π ο υ »· ἀλλ' ἔδειξεν ἐπ' ἀμφοῖν τὴν καινότητα τῶν τρόπων ἐν τῇ μονιμότητι τῶν φυσικῶν

α. ὅπου παραπάνω.

νεώνοντας ἀπὸ τῆ ρίζας τῆ φύσης τῶν στοιχείων. Τὸ δείχνει ὁλοκάθαρα τὸ ἄστατο νερό, ποὺ κρατᾷ τὸ βάρος τῶν ὑλικῶν καὶ χωμάτων ποδιῶν τοῦ χωρὶς νὰ ὑποχωρῇ ἀλλὰ μὲ μιὰν ὑπερφυσικὴ δύναμη πῆζει καὶ γίνεται συμπαγές. Ἄν στ' ἀλήθεια μὲ στεγνὰ πόδια ποὺ ἔχουν ὄγκο σωματικὸ καὶ ὑλικὸ βάρος περπάτησε καὶ πέρασε τὴν ὕγρην καὶ ἄστατη οὐσία βαδίζοντας πάνω στὴ θάλασσα σὰ νὰ ἦταν ἔδαφος καὶ μὲ τὸ βάδισμα φανέρωνε τὴ φυσικὴ ἐνέργεια τοῦ σώματός του ἀχώριστην ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς θεότητάς του. Ἄν βέβαια ἡ κίνηση τοῦ βαδίσματος ἀνῆκε στὴ σωματικὴ τοῦ φύση κι ὄχι στὴν ὑπεράπειρη καὶ ὑπερούσια θεότητα τὴν ἐνωμένη μαζί της σὲ μιὰν ὑπόσταση. Γιατὶ μετὰ τὴν οὐσίωσή του σὲ ἄνθρωπο ὁ ὑπερούσιος Λόγος, μαζί μὲ τὴν ἀνθρώπινη οὐσία κράτησε ἀπαραμείωτη σὰν δική του τὴ γενικὴ κίνηση τῆς οὐσίας, ποὺ τὸν χαρακτήριζε σὰν ἄνθρωπο καὶ ποὺ γίνεται εἰδικὴ σὲ κάθε τι ποὺ ἐνεργοῦσε σὰν ἄνθρωπος. Ἄν βέβαια ἔγινε ἀληθινὰ ἄνθρωπος ποὺ ἀνάπνεε, μιλοῦσε, βάδιζε, κουνοῦσε τὰ χέρια του, χρησιμοποιοῦσε κατάλληλα τίς αἰσθήσεις του γιὰ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ αἰσθητά, ποὺ πεινοῦσε καὶ διψοῦσε, ἔτρωγε, κοιμόταν, κοπίαζε, δάκρυζε, ἀγωνιοῦσε, μόλο ποὺ ἦταν δύναμη αὐτοῦπρόστατη· ποὺ ἐκτελοῦσε ὅλα τὰ λοιπὰ, μὲ τὰ ὁποῖα αὐτουργικά, ὅπως ἡ ψυχὴ κινεῖ φυσικὰ τὸ σύμφυτο μ' αὐτὴ σῶμα, ἐνεργοποιοῦσε κι ἐκεῖνος τὴ φύση ποὺ εἶχε προσλάβει καὶ ποὺ ἔγινε ἀληθινὰ καὶ λέγεται δική του. Γιὰ νὰ κυριολεκτήσω, ὁ ἴδιος χωρὶς μεταβολὴ ἔγινε πραγματικὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ εἶναι ἡ φύση κι ὄχι εἰκονικὰ κι ὁλοκλήρωσε τὴν οἰκονομία του γιὰ μᾶς. Δὲν ἀφάνισε λοιπὸν τὴ συστατικὴ ἐνέργεια τῆς οὐσίας ποὺ ἔχει προσλάβει, καθὼς δὲν ἀφάνισε οὔτε τὴν ἴδια τὴν οὐσία ὁ δάσκαλος ὅταν εἶπε· « ἔ λ α β ε ο ὕ σ ί α π ἐ ρ ' ἀ π ὸ τ ἡ ν ο ὕ σ ί α καὶ ἐ κ τ ε λ ο ὕ σ ε τ ῖ ς ἄ ν θ ρ ὡ π ι ν ε ς ἐ ν ἐ ρ γ ε ι ε ς π ἐ ρ ' ἀ π ὸ τ ὸ ν ἄ ν θ ρ ω π ο υ »· ἀλλὰ ἔδειξε καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὴν καινότητα τῶν τρό-

σφωζομένην λόγων, ὧν χωρὶς οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστὶν ὅπερ ἐστίν.

Εἰ δὲ φῶμεν, ὡς τῆς μὲν προσληφθείσης οὐσίας θέσις, τῆς δὲ συστατικῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἀφαίρεσις, ἢ καθ' ὑπεροχὴν ἐστὶν ἀπόφασις, τίνι λόγῳ τὴν αὐτὴν ἐπ' ἀμφοῖν ἴσως τεθεῖσαν, τῆς μὲν ὑπαρξιν, τῆς δὲ πάντως ἀναίρεσιν σημαίνουσαν δείξομεν⁹; Ἡ πάλιν ἐπεὶ οὐκ αὐτοκίνητος ἢ προσληφθεῖσα φύσιν ἐστίν, ὑπὸ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν ἀληθῶς κινουμένη θεότητος, καὶ τὴν συστατικὴν αὐτῆς ἀφαιρούμεθα κίνησιν, μὴδ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὁμολογήσομεν, οὐκ αὐθυπόστατον φανεῖσαν, τουτέστι καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ κατ' ἀλήθειαν αὐτὴν οὐσιωθέντι Θεῷ Λόγῳ τὸ εἶναι λαβοῦσαν, ἴσην ἐπ' ἀμφοῖν τὴν αἰτίαν ἔχοντες τῆς παραιτήσεως, ἢ καὶ τὴν κίνησιν τῇ φύσει συνομολογήσομεν, ἥς χωρὶς οὐδὲ φύσις ἐστὶ, γινώσκοντες ὡς ἕτερος μὲν ὁ τοῦ εἶναι λόγος ἐστίν, ἕτερος δὲ ὁ τοῦ πῶς εἶναι τρόπος, ὁ μὲν τὴν φύσιν, ὁ δὲ τὴν οἰκονομίαν πιστούμενος¹⁰. Ὡν ἡ σύνοδος τὸ μέγα τῆς ὑπερφυοῦς Ἰησοῦ φυσιολογίας ποιησαμένη μυστήριον σφωζομένην ἔδειξεν ἐν ταύτῳ τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὴν ἔνωσιν, τὴν μὲν ἀδιαιρέτως ἐν τῷ φυσικῷ θεωρουμένην λόγῳ τῶν ἡνωμένων, τὴν δὲ ἀσυγχύτως ἐν τῷ μοναδικῷ γνωριζομένην τρόπῳ τῶν γινομένων.

9. Ὅσοι ἔλεγον ὅτι μέσα στὸ Χριστὸ ὑπάρχει μία μόνο ἐνέργεια, καὶ μάλιστα ἡ θεία, ἐδήλωναν ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἄρνηση, μὲ τὸ νόημα τοῦ ξεπεράσματος, τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου μέσα στὸ Χριστό. Ἐκφράσεις ὅμως ὅπως τοῦτες ἐδῶ: «Ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶναι ἀνθρώπος», «Ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐνεργεῖ σὰν ἀνθρώπος, ἀφοῦ εἶναι πάνω ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο κι ἀφοῦ ἐνεργεῖ μὲ τρόπο ὑπερανθρώπινον», ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι μὲ τὸ ξεπέρασμα βεβαιώνουν τὴν ἀνθρώπινη οὐσία. Τότε γιατί ἀρνοῦνται τὴν ἀνθρώπινη ἐνέργεια; Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀνατρέπει τὸ συλλογισμό τους μὲ τὴν ἐξῆς παρατήρηση· οἱ ἀρνήσεις αὐτὲς ἀναφέρονται στὴν ἀνθρώπινη οὐσία καὶ στὴν ἀνθρώπινη ἐνέργεια. Ἄν εἶναι ἔτσι, πῶς μπορεῖ ν' ἀποδείξῃ κανένας ὅτι ἐφαρμοσμένες στὴν οὐσία δὲν σημαίνουν τὴν κατάργησή της, ἐνῶ ἔχουν τὸ

πάνου τοῦ σώζεται στὴ μονιμότητα τῶν φυσικῶν λόγων, ποὺ χωρὶς αὐτοὺς κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι.

Ἄν ὅμως ἰσχυρισθοῦμε ὅτι θέση τῆς οὐσίας ποὺ ἔχει προσληφθῇ καὶ ἀφαίρεση τῆς συστατικῆς τῆς ἐνεργείας εἶναι ἡ ἄρνηση ποὺ γίνεται μὲ νόημα ὑπεροχῆς, μὲ ποιά δικαιολογία, αὐτὴν ποὺ ὀρίσθηκε ἐξ ἴσου καὶ γιὰ τίς δύο θὰ τὴν παρουσιάσωμε νὰ σημαίνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς μιᾶς καὶ ὅπως δὴ ποτε τὴν ἀναίρεση τῆς ἄλλης;⁹. Ἡ ἄλλιως, ἀφοῦ δὲν εἶναι αὐτοκίνητη ἡ φύση ποὺ ἔχει προσληφθῇ, ἀλλὰ κινεῖται ἀληθινὰ ἀπὸ τὴ θεότητα ποὺ ἔχει συνδεθῇ μαζί της μὲ ὑποστασιακὴ ἔνωση, κι ἂν ἀφαιρέσωμε τὴν συστατικὴ κίνησή της, οὔτε ἡ ἴδια ἡ οὐσία τότε δὲ θὰ ὁμολογήσωμε ὅτι φάνηκε νὰ εἶναι αὐτοῦπόστατη, δηλαδὴ καθεαυτή, ἀλλὰ ὅτι ἔχει λάβει τὴν ὑπαρξὴ μέσα στὸ Θεὸ Λόγο ποὺ ἀληθινὰ τὴν ἔκανε οὐσία του καὶ ἡ αἰτία τῆς παραίτησής μας ἀπὸ τὴν ὁμολογία θὰ εἶναι ἴση καὶ γιὰ τίς δύο περιπτώσεις. Ἀλλιῶς θὰ συναποδεχθοῦμε μαζί μὲ τὴ φύση καὶ τὴν κίνηση, χωρὶς τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ φύση, ἔχοντας ὑπόψη ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ λόγος κι ἄλλος ὁ τρόπος τῆς ὑπαρξὸς κι ὅτι: ὁ ἓνας βεβαιώνει τὴ φύση, ἐνῶ ὁ ἄλλος τὴν οἰκονομία¹⁰. Ἡ συνάντηση τῶν δύο τούτων, ἀφοῦ ἀποτέλεσε τὸ μέγα μυστήριον τῆς ὑπερφυσικῆς φυσιολογίας τοῦ Ἰησοῦ, ἔδειξε ὅτι σώζεται μέσα σ' αὐτὸ καὶ ἡ διαφορὰ καὶ ἡ ἔνωση τῶν ἐνεργειῶν. Τὴ μία τὴ βλέπουμε χωρὶς διαίρεση στὸ φυσικὸ λόγο τῶν ἡνωμένων, τὴν ἄλλη τὴν ἀναγνωρίζομε χωρὶς σύγχυση στὸν ἐνικὸ τρόπο τῶν πράξεων.

νόημα τῆς κατάργησης, ὅταν ἐφαρμοσθοῦν πάνω στὴν ἐνέργεια;

10. Ὁ ἅγιος Μάξιμος κάνει διάκριση ἀνάμεσα στὸ λόγο ἢ τὸ νόημα μιᾶς ὑπαρξὸς, καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὴ πραγματώνεται, ποὺ γίνεται ὑποστατικὴ. Ὁ τρόπος νὰ συγκεκριμενοποιηθῇ εἶναι ἡ ἐνέργεια. Ἡ ὑπαρξὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ συγκεκριμένα ὑποστατικὴ παρὰ μόνο ὅταν ἐκδηλωθῇ μὲ ἐνέργειες, μὲ ιδιότητες δυναμικὲς, μὲ ἀρετές. Φύση χωρὶς ἐνέργεια εἶναι μιὰ ἀφαίρεση ποὺ δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ γίνῃ καὶ γνωστὴ.

Τί γὰρ καὶ τίς, ποῦ τε καὶ πῶς φύσις ἔσται συστατικής ἔρημος γενομένη δυνάμεως; Τὸ γὰρ καθόλου μηδὲ μίαν ἔχον δύναμιν οὔτε ἔστιν, οὔτε τί ἐστίν, οὔτε ἔστι τις αὐτοῦ παντελῶς θέσις^α, φησὶν ὁ πολὺς οὗτος διδάσκαλος. Εἰ δὲ τούτων λόγος οὐδεὶς, εὐσεβῶς ὁμολογεῖσθαι χρή τὰς τε τοῦ Χριστοῦ φύσεις ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, καὶ τὰς αὐτοῦ φυσικὰς ἐνεργείας, ὧν αὐτὸς ἔνωσις ἦν ἀληθής, κατ' ἄμφω τὰς φύσεις· εἴπερ ἐαυτῷ προσφνῶς, μοναδικῶς, ἡγουν ἐνοειδῶς, ἐνεργῶν, καὶ διὰ πάντων ἀχωρίστως τῇ θεϊκῇ δυνάμει συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν ἐνέργειαν. Πῶς γὰρ ἔσται φύσει Θεός, καὶ φύσει πάλιν ἄνθρωπος ὁ αὐτός, οὐκ ἔχων ἀνελλιπῶς τὸ φύσει κατ' ἄμφω πεφνός; Τί τε καὶ τίς ὑπάρχων γνωσθήσεται, μὴ πιστούμενος οἷς ἐνήργει φυσικῶς ὅπερ ἐστὶ μὴ τρεπόμενον; πῶς δὲ πιστώσεται καθ' ἐν τῶν ἐξ ὧν, ἐν οἷς τε καὶ ἄπερ ἐστὶν ἀκίνητος μένων καὶ ἀνενέργητος; Ὑπὲρ οὐσίαν οὖν οὐσιώθη, γενέσεως ἀρχὴν καὶ γεννήσεως ἐτέραν τῇ φύσει δημιουργήσας, συλληφθεὶς μὲν σπορᾷ τῆς οἰκείας σαρκός, τεχθεὶς δὲ σφραγὶς τῆς παρθενίας τῇ τεκούσῃ γενόμενος, καὶ τῶν ἀμίκτων ἐπ' αὐτῆς τὴν ἀντίφασιν δείξας συναληθεύσαν. Ἡ γὰρ αὕτη καὶ παρθένος καὶ μή-
1053 A τηρ, καινοτομοῦσα τὴν φύσιν τῇ συνόδῳ τῶν ἀντικειμένων, εἴπερ τῶν ἀντικειμένων παρθενία καὶ γέννησις, ὧν ἐκ φύσεως οὐκ ἂν τις ἐπινοηθῇ σύμβασις. Διὸ καὶ Θεοτόκος ἀληθῶς ἡ Παρθένος, ὑπερφνῶς δίκην σπορᾶς συλλαβοῦσά τε καὶ τεκοῦσα τὸν ὑπερούσιον Λόγον· ἐπέεπερ τοῦ σπαρέντος τε καὶ συλληφθέντος κυρίως ἡ τίκτουσα μήτηρ.
B Καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου, κατ' ἄκραν

α. Τὸ χωρίο δὲ βρέθηκε.

Γιατί, τί λογῆς καὶ ποιά, ποῦ καὶ πῶς θὰ εἶναι μία φύση χωρὶς τῆ συστατικῆς δυνάμεώς της; Ὅ,τι δὲν ἔχει καμμιὰν ὁλότελα δύναμη, αὐτὸ οὔτε ὑπάρχει, οὔτε εἶναι κάτι, οὔτε ἔχει πουθενὰ καμμιὰ δική του θέση^α, μᾶς λέει ὁ πολὺς τοῦτος δάσκαλος. Καὶ ἂν εἶναι τοῦτα ἀβάσιμα πρέπει νὰ ὁμολογήσωμε μ' εὐλάβεια καὶ τίς φύσεις τοῦ Χριστοῦ ποῦ αὐτὸς ἀποτελεῖ ὑπόστασίν τους καὶ τίς φυσικὰς ἐνεργείας του, ποῦ αὐτὸς εἶναι ἡ ἀληθινὴ ἔνωσή τους κατὰ τίς δύο φύσεις. Ἄν βέβαια σύμφωνα μὲ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ἐνεργῆ μοναδικά, δηλαδὴ ἐνικὰ καὶ διὰ μέσου ὅλων ἀδιάσπαστα παρουσιάζει μαζὶ μὲ τὴ θεϊκὴ δύναμη τὴν ἐνέργειαν τῆς σάρκας του. Πῶς θὰ εἶναι κατὰ φύσιν Θεὸς καὶ πάλιν κατὰ φύσιν ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, χωρὶς νὰ ἔχη τὸ κατὰ φύσιν καὶ στίς δύο περιπτώσεις καὶ χωρὶς αὐτὸ νὰ λείπη ἀπὸ καμμιᾶ; Τί καὶ ποιὸς θὰ γίνῃ γνωστὸς πῶς εἶναι, ἂν δὲν πιστοποιοῦσε μὲ ὅσα ἐνεργοῦσε φυσικὰ, αὐτὸ ποῦ χωρὶς τροπὴ εἶναι; Καὶ πῶς θὰ πιστευθῇ ὡς πρὸς καθένα ἀπὸ αὐτὰ ποῦ τὸν ἀποτελοῦν, ὅπου περιέχεται καὶ ποῦ ἔχει τὴν οὐσίαν τους, ἂν μείνῃ ἀκίνητος καὶ δὲν ἐκδηλώσῃ καμμιὰν ἐνέργειαν; Ἐλάβε λοιπὸν οὐσίαν πέρα ἀπὸ τὴν οὐσίαν καὶ δημιουργήσας νέα ἀρχὴ γένεσης καὶ γέννησης διαφορετικὴ μέσα στὴ φύσιν. Ἡ σύλληψή του ἔγινε μὲ σπορὰ τῆς ἴδιας του σάρκας καὶ ὅταν γεννήθηκε, ἔγινε ἐπισφράγιση τῆς παρθενίας ἐκείνης ποῦ τὸν γέννησε καὶ ἔδειξε νὰ ἀληθεύῃ στὴν περίπτωσή της ἡ ἀντίφασις τῶν ἀντιθέτων. Φάνηκε ἡ ἴδια παρθένος καὶ μήτέρα καινοτομώντας τὴ φύσιν μὲ τὴ σύμπτωση τῶν ἀντιθέτων, ἂν βέβαια ἡ παρθενία καὶ ἡ γέννησις ἀνήκουν στὰ ἀντίθετα, ποῦ μὲ τὰ φυσικὰ δεδομένα δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοηθῇ κανένας συμβιβασμός τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ παρθένος εἶναι ἀληθινὰ Θεοτόκος ποῦ μὲ τρόπο ὑπερφυσικό, ὅπως μὲ σπορὰ, συνέλαβε καὶ ἐγέννησε τὸν ὑπερούσιον Λόγον· γιατί ἐκείνου ποῦ ἐσπάρθηκε καὶ κυοφορήθηκε γνήσια μήτέρα εἶναι ἐκείνη ποῦ τὸν γέννησε.

Ἀσκοῦσε τίς ἀνθρώπινες ἐνεργείες πάνω ἀπὸ ὅ,τι ἄν-

ἔνωσιν δίχα τροπῆς συμφυεῖσαν δεικνὺς τῇ θεϊκῇ δυνάμει τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, ἐπειδὴ καὶ ἡ φύσις ἀσυγχύτως ἐνωθεῖσα τῇ φύσει δι' ὅλου περιεχωρήκε, μηδὲν ἀπόλυτον παντάπασιν ἔχουσα, καὶ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν κεχωρισμένον θεότητος. Ὑπὲρ ἡμᾶς γὰρ ἀληθῶς τὴν ἡμῶν οὐσίαν οὐσιωθεὶς ὁ ὑπερούσιος Λόγος συνῆψε τῇ καταφάσει τῆς φύσεως καὶ τῶν αὐτῆς φυσικῶν καθ' ὑπεροχὴν τὴν ἀπόφασιν, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸν ὑπὲρ φύσιν τοῦ πῶς εἶναι τρόπον ἔχων συνημμένον τῷ τοῦ εἶναι λόγῳ τῆς φύσεως¹¹, ἵνα καὶ τὴν φύσιν πιστώσεται τῇ τῶν τρόπων καινότητι, μὴ δεχομένην κατὰ τὸν λόγον ἀλλοίωσιν, καὶ δείξῃ τὴν ὑπερά-

C πειρον δύνάμιν ὡσαύτως κἂν τῇ τῶν ἐναντίων γενέσει γνωριζομένην· ἀμέλει ἐξουσίᾳ γνώμης ἔργα πεποιηκῶς τὰ πάθη τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς ἀνάγκης ἀποτελέσματα φυσικῆς, ἔμπαλιν ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει, τὸ καθ' ἡμᾶς φύσει παθητὸν διεξῆλθεν, ἐξουσίᾳ κινήτων δείξας ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ πεφυκὸς ἐφ' ἡμῶν εἶναι γνώμης κινήτικόν¹². Ὅπερ τοῖς ἐξῆς σαφηνίζων φησὶν ὁ διδάσκαλος· «Τί ἄν τις τὰ λοιπὰ πάμπολλα ὄντα διέλθοι; δι' ὧν ὁ θεὸς ὁρῶν ὑπὲρ νοῦν γινώσκεται καὶ τὰ ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καταφασκόμενα, δύνάμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα»^α. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως πάντα μετὰ τῆς

α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Ἐπιστολὴ Δ' τῷ Γαῖῳ Θεραπευτῇ, PG 3, 1072B.

11. Μὲ τὸ νὰ δεχθῇ τὴν ἀνθρώπινη φύση ὁ Θεὸς Λόγος ἐπιβεβαίωκε τὸ λόγο της, καὶ χρησιμοποιώντας τις ἐνέργειες τῆς φύσης αὐτῆς μὲ τρόπο θεϊκό, τις ἀρνιόταν, ὅχι ὅμως καταργώντας τες ἀλλὰ ξεπερνώντας τὸ ἀποτέλεσμά τους. Πρέπει νὰ θυμώμαστε ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐννοεῖ πάντοτε τις ἀρνήσεις ὅχι σὰν ἐκφράσεις ποὺ καταργοῦν αὐτὸ ποὺ ἀρνοῦνται, παρὰ σὰν ἐκφράσεις ποὺ βεβαιώνουν τὸν ὑπερπλεονασμὸ τοῦ ὑπὸ ἀρνήση περιεχομένου. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς γιατί ἔχει καλωσύνη ποὺ ὑπερεκχειλίζει. Στὴν περίπτωση τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν τοῦτο δὲ θέλει νὰ πῇ ὅτι οἱ ἐνέργειες αὐτὲς γίνονται φύσει

θρῶπος σὲ μιὰν ἀπόλυτη ἔνωση χωρὶς καμμιά μεταβολή, φανερώνοντας ἐνωμένη μὲ τὴ θεϊκὴ δύναμη τὴν ἀνθρώπινη ἐνέργεια, ἀφοῦ ἡ δική μας φύση ἀσύγχυτα ἐνωμένη μὲ τὴ δική του πραγματοποιήσε μιὰν ὀλικὴ περιχώρηση, χωρὶς νὰ ἔχη κανένα σημεῖο ἀνεξάρτητο καὶ χωριστὸ ἀπὸ τὴν ἐνωμένη μαζί της ὑποστατικὰ θεότητα. Γιατί, ὅταν ξεπερνώντας μας ἔλαβε ἀληθινὰ τὴν οὐσία μας ὁ ὑπερούσιος Λόγος, μαζί μὲ τὴν καταφάση τῆς φύσης συνένωσε καὶ τὴν ἀπόφασιν τῶν στοιχείων της μὲ τὴ δύναμη τῆς ὑπεροχῆς του καὶ ἔγινε ἄνθρωπος ποὺ ἔχει συνενωμένο τὸν ὑπερφυσικὸ τρόπο τοῦ πῶς εἶναι, μὲ τὸ λόγο τοῦ «εἶναι» τῆς φύσης¹¹, γιὰ νὰ πιστοποιήσῃ ὅτι καὶ ἡ φύση δὲν δέχεται μὲ τὴν καινότητα τῶν τρόπων ἀλλοίωσιν στὸ λόγο τῆς ὑπαρξῆς καὶ γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ὑπεράπειρη δύναμη, ποὺ ἀναγνωρίζεται ἐξίσου καὶ στὴ γένεσιν τῶν ἐναντίων. Ἐπραξε ἐξουσιαστικὰ σὰν ἔργα βούλησης τὰ πάθη τῆς φύσης καὶ ὅχι ὅπως ἐμεῖς σὰν ἀποτελέσματα φυσικῆς ἀνάγκης· ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνει σὲ ἐμᾶς, ξεπέρασε τὴ φυσικὴ παθητότητά μας παρουσιάζοντας ἐξουσιαστικὰ σὰν κινούμενο τῆς βούλησός του ὅ,τι ἀπὸ τὴ φύση του εἶναι σ' ἐμᾶς τῆς βούλησός μας κινήτικόν¹². Τοῦτο ὁ δάσκαλος τὸ διασαφηνίζει μὲ τὰ ἐξῆς: «Πρὸς τί νὰ διαπραγματευθῇ κανένας τὰ λοιπὰ ποὺ εἶναι πάμπολλα; Ὁποῖος ἔχει τὴ θεία ὁράση θὰ γνωρίσῃ μέσω αὐτῶν πέρα ἀπὸ τὸ νοῦ ὅτι οἱ καταφατικοὶ χαρακτηρισμοὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Ἰησοῦ ἔχουν ὑπεροχικὴ ἀποφατικὴ δύναμη»^α. Ἀφοῦ κατὰ τὴν ἄρρητη σύλληψή του μαζί μὲ

ἐντονότερες μέσα στὸ Χριστό, ἀλλὰ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμά τους ὑπερεκχειλίζει ἐξαιτίας τῆς θείας δυνάμεις ποὺ τις γεμίζει.

12. Αὐτὸ ποὺ ἡ φύση ὀφείλει νὰ ὑπομείνῃ παθητικὰ (τὰ πάθη, τὰ ἀδιάβλητα πάθη), στὸ Χριστὸ γίνεται ἔργο τῆς θέλησης, λ.χ. ὁ πόνος, ὁ θάνατος. Ὅχι βέβαια μεμιάς ἀλλὰ μὲ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπινου

φύσεως κατὰ σύλληψιν ἄρρητον ὑποδὺς ὁ ὑπερούσιος Λόγος οὐδὲν εἶχεν ἀνθρώπινον φυσικῶ λόγῳ καταφασκόμενον, δ
D μὴ καὶ θεῖον ἦν, τρόπῳ τῷ ὑπὲρ φύσιν ἀποφασκόμενον.

Ἦν ὑπὲρ νοῦν ὡς ἀναπόδεικτος ὑπῆρχεν ἡ γνῶσις, μόνῃν κατὰληψιν ἔχουσα τὴν πίστιν τῶν γνησίως τὸ τοῦ Χριστοῦ σεβαζομένων μυστήριον. Οὕτινος ὥσπερ συνοπτικὸν τὸν λόγον ἀποδιδούς φησι· «Καὶ γάρ, ἵνα συνελόν-
τες εἰπώμεν, οὐδὲ ἀνθρώπος ἦν»^α, ὅτι φύσει τῆς κατὰ φύσιν ἀνάγκης ἀνετος ἦν, τῷ καθ' ἡμᾶς οὐχ ὑπαχθεὶς θεσμῷ τῆς γενέσεως. «Οὐχ ὡς μὴ ἀν-
θρώπος»^β, ὅτι κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἀνθρώπος ἦν, φύσει τῶν καθ' ἡμᾶς φυσικῶν ἀνεχόμενος, «ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων»^γ, ἐπεὶ περ ἡμῖν ὁμοούσιος ἦν, ὅπερ ἡμεῖς κατὰ φύσιν ἀνθρώπος ὦν «ἀνθρώπων ἐπέ-
1056 A καίειν»^δ, καινότητι τρόπων, ὅπερ οὐχ ἡμεῖς, τὴν φύσιν περιγράφων¹³. «Καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπον ἀληθῶς ἀνθρώπος γεγονώς»^ε, τοὺς ὑπὲρ φύσιν τρόπους καὶ τοὺς κατὰ φύσιν λόγους ἀλυμάντως ἔχων ἀλλήλοις συν-
ημμένους, ὦν ἀμήχανος ἡ σύμβασις ἦν, αὐτὸς ᾧ μηδὲν ἐστὶν ἀμήχανον ἀληθῆς γενόμενος ἔνωσις μηδετέρῳ τὸ παράπαν ὦν ὑπόστασις ἦν θατέρου κεχωρισμένως ἐνεργῶν, δι' ἑκα-
τέρου δὲ μᾶλλον πιστούμενος θάτερον· εἶπερ ἄμφω κατ' ἀλήθειαν ὦν, ὡς μὲν Θεὸς τῆς ἰδίας ἦν κινητικὸς ἀνθρωπό-

α. ὅπου παραπάνω.

β. ὅπου παραπάνω.

γ. ὅπου παραπάνω.

δ. ὅπου παραπάνω.

ε. ὅπου παραπάνω.

στοιχείου, ἐνισχυμένου χωρὶς ἀμφιβολία ἀπὸ τῆ θεῖα δύναμη. Μὲ τοῦτο δίνει καὶ σ' ἡμᾶς ἐπίσης τὴ δύναμη νὰ τὰ κυριαρχήσωμε μὲ τὴ θέλησή μας, νὰ ὑψωθοῦμε μὲ τὴν προσπάθεια πάνω ἀπὸ τὰ πάθη, πάνω ἀπὸ τὴν παθητότητα, ποὺ ἔκανε τὴν εἰσοδὸς τῆς στήν ἀνθρώπινη φύση ἀμέ-
σως ἐπεῖτ' ἀπὸ τὸ ἀμάρτημα τοῦ Ἀδάμ.

13. Ὁ Χριστὸς περιβαλλόταν τὴν ἀνθρώπινη φύση, δηλαδή τὴν

τῇ φύσῃ ὁ ὑπερούσιος Λόγος ἔλαβε καὶ κάθε τι ποὺ ἀνήκει σ' αὐτή, δὲν εἶχε τίποτε τὸ ἀνθρώπινο ποὺ νὰ καταφάσκεται μὲ τὸ φυσικὸ λόγῳ, τὸ ὁποῖο νὰ μὴν εἶναι συνάμα καὶ θεῖο ποὺ ἀποφάσκεται μὲ τὸν τρόπο τὸν ὑπερφυσικό.

Τούτων ἡ γνῶσις, ἐπειδὴ ἦταν πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ, ἦταν ἀναπόδεικτη καὶ εἶχε μόνον τρόπο κατανόησης τὴν πίστη ὅσων γνήσια σέβονται τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ. Ἀποδι-
δοντας συνοπτικὰ τὸ νόημα τοῦ μυστηρίου σημειώνει· «Γιὰ νὰ μιλήσωμε περιληπτικὰ, δὲν ἦταν οὔτε ἀνθρώπος»^α, γιὰτὶ ἀπὸ τῇ φύσῃ τοῦ ἦταν ἐλεύθερος ἀπὸ φυσικὰς ἀνάγκας, ἀφοῦ δὲν εἶχε ὑποταχθῇ στὴ μοῖρα τῆς γέννησης ποὺ δεσμεύει ἡμᾶς. «Ὁχι ἐ-
πειδὴ δὲν ἦταν ἀνθρώπος»^β, γιὰτὶ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ὁλόκληρη ἦταν ἀληθινὰ ἀνθρώπος ὑπομένοντας ἀπὸ τῇ φύσῃ τοῦ ὅλες τὶς δικές μας φυσικὰς ιδιότητες. «Ἀλλὰ γιὰτὶ μόλο ποὺ προερχόταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους»^γ, ἀφοῦ ἦταν τῆς ἰδίας οὐσίας μ' ἡμᾶς καὶ ἦταν ὅπως εἴμαστε καὶ ἡμεῖς κατὰ τῇ φύσῃ ἀν-
θρώπος, «ἦταν πέρα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους»^δ μὲ καινότητα τρόπων ἄγνωστή μας καθορίζοντας τῇ φύσῃ¹³. «Καὶ ἀληθινὰ ἐγενε ἀνθρώπος πέρα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον»^ε, καθὼς εἶχε συνενωμένους ἀφακί-
δευτα μεταξὺ τοὺς τοὺς ὑπερφυσικοὺς τρόπους καὶ τοὺς φυ-
σικοὺς λόγους, ποὺ ὁ συμβιβασμὸς τοὺς ἦταν ἀδύνατος, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ τίποτε δὲν τοῦ εἶναι ἀδύνατο ἐγενε ἡ ἀληθινὴ ἔνωσή τους καὶ μὲ κανένα ἀπὸ τὰ δύο ποὺ ἀποτελεῖ ὑπό-
στασή τους δὲν ἐνεργεῖ χωριστὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ τὸ ἓνα πιστοποιεῖ τὸ ἄλλο. Ἄν αὐτὸς εἶναι ἀληθινὰ καὶ τὰ δύο, σὰν Θεὸς ἦταν τὸ κινητικὸ αἷτιον τῆς ἀνθρώπινης

Ξεπερνοῦσε, χωρὶς νὰ τὴν ἐγκαταλείπη, χωρὶς νὰ βγαίνει ἀπ' αὐτή. Νικοῦσε τὴν παθητότητα τῆς φύσης μας ὑπομένοντας τὸ φορτίο τῆς, χωρὶς νὰ καταρρεύσῃ πνευματικὰ κάτω ἀπ' αὐτό, ἀλλὰ ἀντίθετα βγαί-
νοντας ἐνισχυμένος ἀπὸ τὴν ἀντίσταση αὐτή.

τητος, ὡς ἄνθρωπος δὲ τῆς οἰκείας ἐκφαντικὸς ὑπῆρχε θεότητος. Θεϊκῶς μὲν, ἴν' οὕτως εἶπω, τὸ πάσχειν ἔχων, ἐκούσιον γάρ, ἐπεὶ μὴ ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν, ἀνθρωπικῶς δὲ τὸ θαυματουργεῖν, διὰ σαρκὸς γάρ, ἐπεὶ μὴ γυμνὸς ὑπῆρχε
 B Θεός. Ὡς εἶναι τὰ μὲν πάθη θαυμαστὰ τῇ κατὰ φύσιν θεϊκῇ δυνάμει τοῦ πάσχοντος καινιζόμενα, τὰ δὲ θαύματα παθητά, τῇ κατὰ φύσιν τοῦ αὐτὰ θαυματουργοῦντος παθητικῇ δυνάμει συμπληρούμενα τῆς σαρκός. Ὅπερ εἰδὼς ὁ διδάσκαλός φησι· «Καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ Θεὸν τὰ θεῖα δρᾶσας», ὅτι μὴ μόνον θεϊκῶς κεχωρισμένα σαρκός, οὐ γὰρ ὑπερούσιος μόνον, οὔτε τὰ ἀνθρώπινα κατὰ ἄνθρωπον, ὅτι μὴ μόνον σαρκικῶς κεχωρισμένα θεότητος, οὐ γὰρ ἄνθρωπος μόνον, «ἀλλ' ἀνδρωθέντος Θεοῦ καινὴν τινὰ τὴν «θεανδρικὴν» ἐνέργειαν ἡμῖν πεπολιτευμένος»β. Καὶ γὰρ προσλήψει σαρκὸς νοερῶς ἐψυχωμένης ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγινώς, ὁ διαφερόντως φιλόανθρωπος, τὴν δὲ θεϊκὴν ἐνέργειαν καθ' ἑνωσιν ἄρρητον τῇ συμφύτῃ τῆς σαρκικῆς
 C ἐσχηκῶς ἀνδρωθεῖσαν, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πεπλήρωκε θεανδρικῶς, ἡγουν θεϊκῶς ἅμα καὶ ἀνδρικῶς τὰ τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα δρᾶσας, ἢ σαφέστερον εἰπεῖν, θεϊκὴν ἐν ταῦτῳ καὶ ἀνδρικὴν ἐνέργειαν πεπολιτευμένους.

Οὐκοῦν ἀποφάσει τῆς τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πρὸς ἀλλήλα διαιρέσεως τὴν τῆς ἐνώσεως κατάφασιν ὁ σοφὸς ποιησάμενος τὴν φυσικὴν τῶν ἡνωμένων διαφορὰν οὐκ ἡγνόησεν· ἢ γὰρ ἑνώσεις τὴν διαίρεσιν ἀπωσαμένη τὴν διαφορὰν
 D οὐκ ἐλάβησεν. Εἰ δὲ τῆς διαφορᾶς τὸν λόγον ὁ τῆς ἐνώσεως τρόπος ἔχει σωζόμενον, ἄρα περιφρασὶς ἐστὶν ἢ τοῦ ἁγίου

α. ὅπου παραπάνω.

β. ὅπου παραπάνω.

φύσης του, σὰν ἄνθρωπος ἦταν ἢ φανέρωση τῆς θεότητάς του. Εἶχε τὴν ιδιότητα τοῦ πάθους μὲ θεϊκὸ τρόπο, γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, ἐπειδὴ ἦταν ἐκούσια, ἀφοῦ δὲν ἦταν ὀνομαστικὰ μόνον ἀνθρώπινη. Εἶχε τὴν ιδιότητα τῆς θαυματουργίας μὲ ἀνθρώπινο τρόπο, ἀφοῦ ἐνεργοῦσε μέσω τῆς σάρκας, ἐπειδὴ δὲν ἦταν καθαρὸς Θεός. Γι' αὐτὸ εἶναι τὰ πάθη θαυμαστά, καθὼς καινοποιοῦνται μὲ τὴν κατὰ φύσιν θεϊκὴ δύναμη καὶ τὰ θαύματα παθητά, καθὼς συμπληρώνονται μὲ τὴν κατὰ φύσιν παθητικὴ δύναμη τῆς σάρκας ἐκείνου ποὺ τὰ θαυματουργεῖ. Ἐπειδὴ τὸ γνῶριζε τοῦτο ὁ δάσκαλος ἔλεγε: «Στὸ ἐξ ἧς δὲν ἔπραξε τίς θεῖες ἐνέργειες τοῦ σύμφωνα μὲ τὴν θεϊκὴ δύναμη», γιὰ αὐτὲς δὲν τίς ἔπραξε θεϊκὰ χωρισμένες ἀπὸ τῆς σάρκα, — ἀφοῦ δὲν εἶναι μόνον ὑπερούσιος· οὔτε τίς ἀνθρώπινες ἐνέργειες σύμφωνα μὲ τὴν ἀνθρώπινη δύναμη, γιὰ αὐτὲς δὲν τίς ἔπραξε σαρκικὰ μόνον, χωρὶς ἀπὸ τῆς θεότητος — ἀφοῦ δὲν ἦταν μόνον ἄνθρωπος, «ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔγινε ἄνδρας παρούσιασε ἀνάμεσά μας μία νέα ἐνέργεια, τῇ «θεανδρικῇ»β. Μὲ τὴν πρόσληψιν τῆς σάρκας ποὺ εἶχε ψυχὴ νοερὴ ἔγινε ἄνθρωπος ἀληθινὰ ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλόανθρωπος καὶ εἶχε ἀνδρωμένη καὶ θεϊκὴ ἐνέργεια κατὰ ἄρρητη συνένωση μὲ τὴν σαρκική. Ἔτσι ὁλοκλήρωσε τὴν γιὰ χάριν μας οἰκονομία θεανδρικά, σὰν Θεὸς δηλαδὴ καὶ σὰν ἄνδρας συνάμα ἐνεργώντας τὰ θεϊκὰ καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἢ, γιὰ νὰ μιλήσω σαφέστερα, συνδυάζοντας στὴν πολιτεία τοῦ θεϊκοῦ καὶ ἀνθρώπινου μαζὶ ἐνέργεια.

Μὲ τὴν ἄρνησιν λοιπὸν τῆς διαιρέσεως τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων μεταξύ τους ἐγκαθιστώντας ὁ σοφὸς τὴν κατάφασιν τῆς ἐνώσεώς τους δὲν ἀγνόησε τὴν βασικὴν διαφορὰ τῶν ἐνωμένων. Γιὰ τὴν ἑνωση ἀπομακρύνοντας τὴν διαίρεσιν δὲν ἐφαλκίδευσε τὴν διαφορὰν. Ἄν πάλι τὸ λόγο τῆς διαφορᾶς τὸν διασώσει ὁ τρόπος τῆς ἐνώσεως, τότε εἶναι περιφραστικὴ διατύπω-

φωνή, καταλήλῳ κλήσει τοῦ διττοῦ τὴν φύσιν Χριστοῦ τὴν διττὴν παραδηλοῦντος ἐνέργειαν· εἶπερ φύσει τε καὶ ποιότητι κατ' οὐδένα τρόπον ἐκ τῆς ἐνώσεως ὁ τῶν ἡνωμένων οὐσιώδης μεμείωται λόγος. Ἄλλ' οὐχ ὥς τιμι ἀποφάσει τῶν ἄκρων τινὸς μέσου ποιουμένου κατάφασιν. Οὐκ ἔστι γάρ τι μέσον ἐπὶ Χριστοῦ, τῇ τῶν ἄκρων ἀποφάσει καταφασκόμενον¹⁴. «Κ α ι ν ἡ ν»^α μέν, ὡς καινοῦ μυστηρίου χαρακτη-

1057 Α ριστικὴν, οὗ λόγος ἐστὶν ὁ ἀπόρρητος τρόπος τῆς συμφυΐας.

Τίς γὰρ ἔγνω πῶς σαρκοῦται Θεός, καὶ μένει Θεός; πῶς μένων Θεὸς ἀληθής, ἀνθρωπὸς ἐστὶν ἀληθής; ἄμφω δεικνὺς ἑαυτὸν ἀληθῶς ὑπάρξει φυσικῇ, καὶ δι' ἑκατέρου θάτερον, καὶ μηδετέρῳ τρεπόμενος. Ταῦτα μόνῃ πίστις χωρεῖ, σιγῇ τιμῶσα τὸν Λόγον, οὐτινος τῇ φύσει τῶν ὄντων ἐμπέφυκε λόγος οὐδεὶς. «Θ ε α ν δ ρ ι κ ῆ ν»^β δέ, οὐχ ὥς ἀπλῆν, οὐδὲ πρᾶγμα τι σύνθετον, καὶ ἡ μόνῃς γυμνῇς κατὰ φύσιν θεότητος, ἡ μόνῃς ψιλῇς ὑπάρχουσας ἀνθρωπότητος, ἡ συνθέτῳ φύσει τινῶν ἄκρων μεταίχμιῳ προσήκουσαν, ἀλλ' ἀνδρωθέντι Θεῷ, τουτέστι τελείως ἐνανθρωπήσαντι, προσφυσεστάτην. Οὐδ' αὖ πάλιν μίαν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως νοηθῆναι «τ ῆ ς κ α ι ν ῆ ς» καθά τιςιν ἔδοξεν, ἡ μιᾷς δυναμένης·

Β ποιότητος γάρ, ἀλλ' οὐ ποσότητος ἡ «κ α ι ν ὁ τ ῆ ς»· ἐπεὶ καὶ φύσιν ἐξ ἀνάγκης ἑαυτῇ συνεισάξει τοιαύτην· εἶπερ πάσης φύσεως ὅρος ὁ τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἐνεργείας καθέστηκε λόγος, ἦν οὐ διπλῆν εἶποι ποτ' ἂν τραγελάφων μύθοις

α. ὅπου παραπάνω.

β. ὅπου παραπάνω.

14. Μὲ τὴν ἄρνηση τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο φύσεων καὶ τῶν δύο ἐνεργειῶν μέσα στὸ Χριστὸ δὲν βεβαιώνονται μιὰ φύση καὶ μιὰ ἐνέργεια διάμεσες ἀνάμεσα στὴ θεία καὶ ἀνθρώπινη φύση καὶ ἐνέργεια. Τέτοια ἐνδιάμεση φύση καὶ ἐνέργεια στὸ Χριστὸ δὲν ὑπάρχει. Στὴν περίπτωσιν αὕτῃ ὁ Χριστὸς δὲ θὰ ἦταν οὔτε Θεὸς οὔτε ἄνθρωπος. Ἰδιαίτερα θὰ ἦταν καὶ ἡ δική μας προοπτικὴ. Σὲ τέτοια περίπτωσιν ἡ θεία φύση θὰ ἦταν μεταβλητὴ, ἐπίσης καὶ ἡ δική μας. Καὶ ποῖος θὰ βεβαίωνε ὅτι

ση ὁ λόγος τοῦ ἁγίου, ποὺ θέλει μὲ τὴν κατάλληλη κλήση τοῦ διπλοῦ στὴ φύση Χριστοῦ νὰ μᾶς δείξῃ τὴ διπλὴ του ἐνέργεια· ἂν βέβαια καὶ κατὰ τὴν φύση καὶ κατὰ τὴν ποιότητα μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔχῃ ἀτονήσει ἀπὸ τὴν ἔνωση ὁ οὐσιαστικὸς λόγος τῶν ἐνωμένων. Δὲν ἐπιχειρεῖ μὲ μίαν ἄρνηση τῶν ἄκρων τὴν κατάφασιν ἑνὸς μέσου, ὅπως κάνουν μερικοί. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει κάποιο μέσο στὸ Χριστό, ποὺ νὰ καταφάσκει μὲ τὴν ἀπόφασιν τῶν ἄκρων¹⁴. Ἐγραψε «κ α ι ν ο ὄ ρ γ ι α»^α, γιατί χαρακτηρίζει καινούργιο μυστήριον, ποὺ λόγο του ἀποτελεῖ ὁ ἀπόρρητος τρόπος τῆς συμφυΐας. Ποιὸς ἐνόησε πῶς ὁ Θεὸς γίνεται σάρκα καὶ ὥστόσο παραμένει Θεός; Πῶς ἐνῶ παραμένει Θεὸς ἀληθινὸς εἶναι καὶ ἀληθινὸς ἄνθρωπος; Παρουσιάζει τὸν ἑαυτό του νὰ εἶναι καὶ τὰ δύο μὲ φυσικὴ ὑπαρξιν καὶ καθένα ἀπὸ τὰ δύο διὰ μέσου τοῦ ἄλλου καὶ νὰ μὴ μεταβάλλεται σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ δύο. Τὰ δέχεται αὐτὰ μόνο ἡ πίστις ἀπονέμοντας τιμὴν σιωπηλῇ στὸ Λόγον, ποὺ στὴ φύση του κανένας λόγος τῶν ὄντων δὲν εἶναι φυτεμένος. Εἶπε «θ ε α ν δ ρ ι κ ῆ ν»^β καὶ δὲν ἐννοοῦσε μιὰν ἐνέργεια οὔτε ἓνα πρᾶγμα σύνθετο. Οὔτε νὰ εἶναι δηλαδὴ κατὰ τὴ φύση καθαρὴ θεότητα μόνο, οὔτε σκέτῃ ἀνθρώπινη ποιότητα. Οὔτε πάλιν ν' ἀρμόζῃ στὸ σύνθετο ἀπὸ τὴ φύση τοῦ μεταίχμιον δύο ἄκρων, ἀλλὰ νὰ ταιριάζῃ ἀκριβῶς στὸ Θεὸ ποὺ ἔγινε ἄνδρας, ποὺ τέλεια δηλαδὴ ἐνανθρώπησε. Οὔτε πάλιν τὴν πρόβαλε σὰν «μία», ἐπειδὴ ὅπως νόμισαν μερικοὶ δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῇ ἀλλιόωτικα ἡ ἐννοία κ α ι ν ἡ, παρὰ μόνο σὰν μία. Ἡ «κ α ι ν ὁ τ ῆ ς» εἶναι ἐννοία ποιοῦ καὶ ὅχι ποσοῦ, ἀλλιῶς θὰ εἰσαγάγῃ μαζὶ τῆς κατ' ἀνάγκην καὶ ἀνάλογον φύση, ἂν ὅρος καθὲ φύσης εἶναι ὁ λόγος τῆς οὐσιαστικῆς ἐνεργείας τῆς, ποὺ δὲ θὰ τὴν χαρακτηρίζε βέβαια διπλὴ φτιάχνοντας φιλότιμα ἓναν τραγέλαφο. Μὰ καὶ ἂν τὸ

ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲ θὰ γλιστροῦσε σὲ ἀκόμα χαμηλότερο σκαλί; Ὅλα αὐτὰ ὁδηγοῦν στὸν πανθεῖσμό ἢ σ' ἓνα εἶδος θεοσοφίας.

φιλοτιμούμενος. Πῶς δὲ καὶ τούτου δοθέντος ὁ τοῦτο πεφνηκώς μίαν ἔχων ἐνέργειαν, καὶ αὐτὴν φυσικὴν, ἐπιτελέσει τῇ αὐτῇ τὰ θαύματα καὶ τὰ πάθη, λόγῳ φύσεως ἀλλήλων διαφέροντα, δίχα στερήσεως ἐπισυμβαινούσης τῇ ἀπογενέσει τῆς ἑξέως; Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ τάναντία πέφυκε δοᾶν, ὅρῳ τε καὶ λόγῳ συνεχόμενον φύσεως.

Διὸ μίαν ἀπλῶς ἢ φυσικὴν ἐπὶ Χριστοῦ θεότητος καὶ σαρκὸς ἐνέργειαν λέγειν οὐ θέμις, εἴπερ μὴ ταῦτόν ποιότητι φυσικῇ θεότης καὶ σὰρξ, ἐπεὶ καὶ φύσιν, καὶ γενήσεται τε-
C τρὰς ἢ τριάς¹⁵. Οὔτε γὰρ κατὰ φύσιν, οὔτε κατὰ δύναμιν, οὔτε κατ' ἐνέργειαν, γέγονε ταῦτόν, φησί, τῇ σαρκί. Οὐδεὶν γὰρ ᾧ πέφυκεν εἶναι διὰ τὴν μίαν οὐσίαν Πατρὶ καὶ Πνεύματι ταῦτόν ὁ Υἱός, γέγονε ταῦτόν τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ πεποίηκεν αὐτὴν ζωοποιὸν ἐνώσει τῇ πρὸς αὐτόν, ἔχουσαν τὸ φύσει θνητόν. Ἐπεὶ καὶ τρεπτῆς ὑπάρχων δειχθήσεται φύσεως, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς εἰς ὅπερ οὐκ ἦν ἀλλοιώσας, καὶ ταῦτόν πεποιηκώς τῇ φύσει τὴν ἔνωσιν.

Τὴν γὰρ θεανδρικὴν ἐνέργειαν, ὡς ἀπεδόθη νοήσωμεν· ἦν ἡμῖν οὐχ ἑαυτῷ πολιτευσάμενος τὴν φύσιν τοῖς ὑπὲρ φύσιν ἐκαίνισε. Πολιτεία γὰρ ἐστὶ βίος κατὰ νόμον φύσεως διεξαγόμενος. Διπλοῦς δὲ ὢν τὴν φύσιν ὁ Κύριος, εἰκότως βίον
D ἔχων ἐφάνη κατάλληλον, νόμῳ τε θείῳ καὶ ἀνθρωπίνῳ, κατὰ ταῦτόν ἀσυχνῶς συγκεκριημένον· καινὸν καὶ αὐτόν, οὐχ ὡς μόνον ξένον τοῖς ἐπὶ γῆς καὶ παράδοξον, καὶ οὕτω τῇ

15. Ἄν ὁ Χριστὸς εἶχε μίαν μόνον ἐνέργειαν, θὰ εἶχε καὶ μιὰ μόνον φύσιν. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει καμμία φύσιν χωρὶς τῆ δικῆς τῆς ἐνεργείας ποὺ τὴ χαρακτηρίζει σὰ δυναμικὴ πραγματικότητα μέσα στὴν ἰδιαιτερότητά της. Θὰ ἦταν μιὰ φύσιν ἀποτελεσμένη ἀπὸ τὴ σύμμεξιν τῶν δύο φύσεων. Τὸ πᾶν θ' ἄλλαξε ριζικὰ στὴν περίπτωση αὐτή, ὅπως μέσα στὴ θεοσοφία ποὺ πανθείζει. Ἡ Ἁγία Τριάδα θὰ γινόταν δυάδα χάνοντας τὸ ἓνα θεῖο πρόσωπο· ἢ θὰ γινόταν τετράδα μὲ τὴν ἐμφάνισιν ἑνὸς νέου προσώπου διαφορετικοῦ ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Λόγου ποὺ προὔπῃρχε. Ὑπερασπίζοντας τὸ ἀμετακίνητο τῶν φύσεων ὁ ἄγιος

δεχθοῦμε τοῦτο, πῶς αὐτὸς ποὺ εἶναι ἔτσι ἀπὸ τὴ φύσιν του καὶ ἐνῶ ἔχει μίαν ἐνέργειαν καὶ μάλιστα φυσικὴ, θὰ πραγματοποιήσῃ μ' αὐτὴ τὴν ἴδιαν καὶ τὰ θαύματα καὶ τὰ πάθη, ποὺ διαφέρουν μεταξύ τους κατὰ τὸ λόγο τῆς φύσεως τους, χωρὶς τὴν ἑλλειψὴ ποὺ ἐπισυμβαίνει μετὰ τὴ φθορὰ τῆς ὕλης; Γιατὶ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν ἔχει στὴ φύσιν του τὴ δυνατότητα νὰ πράττῃ τὰ ἀντίθετα· παραμένει στὰ ὅριά του καὶ κυβερνᾶται ἀπὸ τὸ λόγο τῆς φύσεως του.

Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ μιλοῦμε γιὰ μιὰν ἀπλὴ ἢ φυσικὴ ἐνέργεια ἀπὸ κοινοῦ γιὰ τὴ θεότητα καὶ τὴ σάρκα. Γιατὶ τότε θὰ δεχθοῦμε καὶ μίαν φύσιν καὶ τότε ἢ τριάδα θὰ γίνῃ τετράδα¹⁵. Δὲν ἔχει ταυτισθῇ, μᾶς λέει, μὲ τὴ σάρκα οὔτε κατὰ τὴ φύσιν οὔτε κατὰ τὴ δύναμιν οὔτε κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Κατ' αὐτὰ ὁ υἱὸς ταυτίσθηκε φυσικὰ μὲ τὸν πατέρα καὶ τὸ πνεῦμα ἐξαιτίας τῆς μιᾶς οὐσίας. Γιὰ κανένα ὅμως ἀπ' αὐτὰ δὲν ταυτίσθηκε μὲ τὴ σάρκα ἐξαιτίας τῆς ἔνωσης καὶ ἃς ἔχη μὲ τὴν ἔνωσή της μαζί του ζωοποιήσῃ τὴ σάρκα, ἐνῶ ἔχει τὴ φυσικὴ θνητότητα. Ἀλλιῶς θὰ παρουσιασθῇ καὶ μεταβλητὴ φύσιν ὅτι ἔχει, καὶ ὅτι ἔχει μεταβάλλει τὴν οὐσία τῆς σάρκας σὲ κάτι ποὺ δὲν ἦταν πρῶτα, καὶ ὅτι ἔχει ταυτοποιήσῃ φύσιν καὶ ἔνωση.

Τὴ θεανδρικὴ ἐνέργεια ἃς τὴ στοχασθοῦμε ὅπως ἀποδόθηκε. Τὴν ἐπολιτεύθηκε γιὰ χάριν μας, ὅχι γιὰ χάριν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἐκαινοποίησε τὴ φύσιν μας μὲ τὰ ὑπερφυσικά. Πολιτεία σημαίνει ζωὴ ποὺ βιώνεται κατὰ τὸ νόμο τῆς φύσεως. Κι ἀφοῦ ὁ Κύριος εἶναι διπλὸς στὴ φύσιν, παρουσιάσθηκε εὐλόγα νὰ ἔχη κατάλληλο βίον, ποὺ ὑπακούει στὸ θεῖο καὶ ἀνθρώπινο νόμο καὶ νὰ εἶναι συγκεκριημένος σὲ ἀσύγχυτη ταυτότητα. Βίον καινούργιο καὶ αὐτόν, ὅχι μονάχα ξένο καὶ παράδοξο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ποὺ ἀκόμα δὲν ἔχει

Μάξιμος ὑπερασπίζετο τὸ ἀμετακίνητο τῶν προσώπων. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία εἶναι κατεξοχὴν προσωποκεντρικὴ.

φύσει τῶν ὄντων διεγνωσμένον, ἀλλὰ καὶ χαρακτηῖρα και-
νῆς τοῦ καινῶς βίωσαντος ἐνεργείας. Ἦν θεανδρικήν τυχὸν
προσηγόρευσεν ὁ τῷ μυστηρίῳ τούτῳ κλησὶν ἐπινοήσας
ἀρμόδιον, ἵνα δείξῃ τὸν κατὰ τὴν ἀπόρρητον ἔνωσην τῆς
ἀντιδόσεως τρόπον, κατ' ἐπαλλαγὴν τὰ φυσικῶς ἐκατέρω
1060 A τῆς ἐκατέρου μέρους πρὸς θάτερον κατὰ τὸν φύσει λόγον
μεταβολῆς καὶ συμφύσεως. Ὡς περ γὰρ τοῦ πυρακτω-
θέντος ξίφους τὸ τμητικὸν γέγονε καυστικόν, καὶ τὸ καυ-
στικὸν τμητικόν (ἡνώθη γὰρ ὥς περ σιδήρῳ τὸ πῦρ), οὕ-
τω καὶ τῷ τοῦ σιδήρου τμητικῷ τὸ τοῦ πυρὸς καυστικόν,
καὶ γέγονε μὲν καυστικὸς ὁ σίδηρος ἐνώσει τῇ πρὸς τὸ πῦρ,
καὶ τμητικὸν τὸ πῦρ ἐνώσει τῇ πρὸς τὸν σίδηρον· οὐδέτερον
δὲ τροπὴν τῇ καθ' ἑνὸς ἔνωσην ἀντιδόσει πρὸς θάτερον πέπονθεν,
ἀλλ' ἐκάτερον καὶ τῇ τοῦ συγκειμένου καθ' ἑνὸς ἔνωσην ιδιότητι
μεμένηκε τῆς κατὰ φύσιν οἰκείας ἀνέκπτωτον· οὕτω καὶ τῷ
μυστηρίῳ τῆς θείας σαρκώσεως θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἡνώ-
θη καθ' ὑπόστασιν, μηδετέρας τῆς φυσικῆς ἐκστάσεως ἐν-
εργείας διὰ τὴν ἔνωσην, μήτε μὴν ἄσχετον αὐτὴν κεκτημένης
B μετὰ τὴν ἔνωσην, καὶ τῆς συγκειμένης καὶ συνυφεστῶσης
διακεκριμένην.

Ὡς γὰρ τῇ δραστικῇ δυνάμει¹⁶ τῆς οἰκείας θεότητος ὁ

16. Ὁ Χριστὸς εἶχε μέσα στὴν ἀνθρώπινη δύναμη καὶ ἐνέργειά
του τὴ θεία δύναμη καὶ ἐνέργεια καὶ ἔτσι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνθρώ-
πινης ἐνέργειας ἦταν ὅχι μόνο ἀνθρώπινα, ἀλλὰ ἐξίσου καὶ θεϊκά. Ἡ
καλύτερα, τὸ ἀνθρώπινο ἀποτέλεσμα ἦταν ξεχειλισμένο ἀπὸ τὸ ἀπο-
τέλεσμα τῆς θείας ἐνέργειας. Ἡ ἀνθρώπινη δύναμη ἦταν κυρίως δύναμη
γιὰ νὰ ὑποφέρει. Ἡ ὑπομονὴ ἀπαιτεῖ καὶ ἡ ἴδια μιὰ δύναμη, μιὰ προσ-
πάθεια. Ὁ Γίδς τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀναλάβει αὐτὴ τὴ δύναμη τῆς ὑπομονῆς,
τῆς παθητότητας, καὶ τὴν ἔχει γεμίσει μὲ τὴ δική του θεία δύναμη.
Ἐχει ἔτσι ἐνισχυμένη τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑποφέρει, χωρὶς μεί-
ωση τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήματος τοῦ πόνου. Ἐτσι ἔχει ὑποφέρει σὰν
Θεὸς καὶ σὰν ἄνθρωπος ταυτόχρονα. Ὁ Θεὸς ἔχει ὑποφέρει ἀνθρώπινα
καὶ ὁ ἄνθρωπος θεϊκά. Ἐπειδὴ ἦταν Θεὸς πραγματοποιοῦσε τὰ θαύ-

γνωρίσει ἡ φύσις τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ποὺ ἀποτελεῖ τὸν τύπο
τῆς νέας ἐνέργειας ἐκείνου ποὺ ἔζησε μὲ τρόπο νέο. Ὁνό-
μασε ἴσως τὴν ἐνέργεια θεανδρική αὐτὸς ποὺ βρῆκε ἀρμό-
δια ὀνομασία τὸ μυστήριον αὐτό, γιὰ νὰ συγκεκριμενοποιή-
σῃ τὸν τρόπο τῆς ἀντίδοσης ποὺ πραγματοποιεῖται κατὰ
τὴν ἀπόρρητη ἔνωση καὶ κάνει ὥστε ν' ἀνῆκουν ἀμοιβαῖα
οἱ ιδιότητες τοῦ ἑνὸς μέρους τοῦ Χριστοῦ στὸ ἄλλο χωρὶς
τὴ μεταβολὴ καὶ τὴ σύμφυση τοῦ ἑνὸς μέρους πρὸς τὸ ἄλλο
κατὰ τὸ φυσικὸν λόγον. Ὡς περ δηλαδὴ τοῦ ξίφους ποὺ τὸ πυ-
ρακτώσαμε ἡ δύναμη ποὺ κόβει ἔγινε δύναμη ποὺ καίει καὶ
συνάμα ἡ καυστικὴ δύναμη ἔγινε δύναμη ποὺ κόβει — γιὰτὶ
ἐνώθηκε ὅπως ἡ φωτιά μὲ τὸ σίδηρο — ἔτσι καὶ ἡ καυστικὴ
δύναμη τῆς φωτιᾶς ἐνώθηκε μὲ τοῦ ξίφους τὴ δύναμη ποὺ
κόβει καὶ ὁ σίδηρος ἀπόχτησε δύναμη ποὺ καίει μὲ τὴν ἔνω-
σή του μὲ τὴ φωτιά καὶ ἡ φωτιά ἀπόχτησε δύναμη ποὺ κόβει
μὲ τὴν ἔνωσή της μὲ τὸ σίδηρο. Κανένα ἀπὸ τὰ δύο δὲν ἔπαθε
μεταβολὴ πρὸς τὸ ἄλλο μὲ τὴν ἀντίδοσιν τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸ
ἄλλο κατὰ τὴν ἔνωση, ἀλλὰ καθένα καὶ μέσα στὴν ιδιότητά
ἐκείνου ποὺ συντελεῖται κατὰ τὴν ἔνωση δὲν ξεπέφτει ἀπὸ
τὴ δική του φυσικὴ ιδιότητα. Ἐτσι καὶ μέσα στὸ μυστήριον
τῆς θεϊκῆς σάρκωσης τὸ θεϊκὸ καὶ τὸ ἀνθρώπινο ἐνώθηκαν
ὑποστατικά, χωρὶς κανένα ἀπὸ τὰ δύο νὰ βγῇ ἀπὸ τὴ φυσικὴ
ἐνέργειά του ἐξαιτίας τῆς ἔνωσης καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀποκτή-
σει μετὰ τὴν ἔνωση τὴν ἄσχετὴ του ἐνέργεια τὴν ξεχωριστὴ
ἀπὸ ἐκείνην ποὺ εἶναι ἐνωμένη μαζί του καὶ συνυπάρχει μ'
αὐτό.

Γιὰτὶ, ἀφοῦ μὲ ὅλη τὴ δραστικὴ δύναμη¹⁶ τῆς θεότητός

ματα ἀνθρώπινα καὶ τ' ἀποτελεῖωνε μὲ τὸ σῶμα του. Πρόσθετε ὅμως
στὴ σωματικὴ δύναμη τὴ θεία, καὶ δημιουργοῦσε ἔτσι μὲ τὸ σῶμα
ἀποτελέσματα πάνω ἀπὸ τὴ σωματικὴ δύναμη. Κι ἐπειδὴ ἦταν ἄν-
θρωπος, ὑπόμεινε θεϊκὰ τὰ πάθη, γιὰτὶ ταυτόχρονα σὰν Θεὸς συμπλή-
ρωνε τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑποφέρει μὲ τὴ θεία δύναμη. Τελικὰ
ἦταν ἡ ἴδια ἡ ἀνθρώπινη δύναμη ξεχειλισμένη ἀπὸ τὴ θεία ἢ ἡ ἴδια ἢ

σαρκωθείς Λόγος ὅλην ἐσχηκὼς συμφνεῖσαν καθ' ἐνώσιν ἄλλυτον τὴν παθητικὴν τῆς ἰδίας ἀνθρωπότητος δύναμιν, ἀνθρωπίνως Θεὸς ὢν ἐνήργει τὰ θαύματα, διὰ σαρκὸς φύσει παθητῆς συμπληρούμενα· καὶ θεϊκῶς ἄνθρωπος ὢν διεξήγει τὰ πάθη τῆς φύσεως, κατ' ἐξουσίαν ἐπιτελούμενα θεϊκῶν· ἅμφω δὲ μᾶλλον θεανδρικῶς, ὡς Θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος ὢν, τοῖς μὲν ἡμᾶς ἑαυτοῖς ἀποδιδούς, φανέντας ὅπερ γεγόναμεν, τοῖς δὲ διδοὺς ἡμᾶς ἑαυτῷ, γενομένους ὅπερ παρέδειξε, καὶ δι' ἀμφοτέρων πιστούμενος τὴν τῶν ἐξ ὧν, ἐν οἷς C τε καὶ ἅπερ ὑπῆρχεν ἀλήθειαν, ὡς ὁ μόνος ἀληθὴς καὶ πιστός, καὶ ὅπερ ἐστὶ παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖσθαι βουλόμενος¹⁷.

Ὅν ἔχοντες, ἡγιασμένοι λόγῳ τε καὶ βίῳ, μορφούμενον μιμήσασθε τὴν μακροθυμίαν, καὶ τὴν παροῦσαν δεχόμενοι γραφὴν, φάνητέ μοι τῶν ἐμφερομένων φιλόανθρωποι κριταὶ νικῶντες συμπαθεῖα τὰ τοῦ παιδὸς ὑμῶν ὀλισθήματα, μόνην ταύτην ἐκδεχομένῳ τῆς εὐπειθείας ἀντίδοσιν, καὶ γένεσθέ μοι μεσῖται τῆς πρὸς αὐτὸν καταλλαγῆς εἰρήνην δημιουργοῦντες τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσα^α, ἥς αὐτὸς ἄρχων^β ἐστὶν ὁ Σωτὴρ, ἔξει πρα-

α. Φιλιπ. 4,7.

β. Ἡσ. 9,6.

θεία δύναμη ποὺ ἐκδηλωνόταν μέσω τῆς ἀνθρώπινης, ποὺ πραγματοποιοῦσε τὰ θαύματα ἀνθρώπινα ἢ ὑπόφερε τὰ πάθη θεϊκά, μὲ ὑπομονὴ πᾶνω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη, κάνοντας τὸν ἄνθρωπο νικητὴ πᾶνω σ' αὐτά.

17. Ὑπομένοντας καὶ νικώντας τὰ πάθη μας μᾶς ἔχει κάνει κύριους τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἀλλὰ ταυτόχρονα μᾶς ἔχει δείξει αὐτὸ ποὺ εἶχαμε γίνεαι ἔπειτ' ἀπὸ τὴν πτώση. Γιατὶ ἂν ὁ Χριστὸς δὲ μᾶς εἶχε ἐλευθερώσει ἀπὸ τὴν παθητότητα, ὑποφέροντάς την ὡς τὸ τέλος, θὰ εἶχαμε πιστέψει ὅτι αὐτὴ ἀνήκει στὴ φύση μας ἀπὸ τὴ δημιουργία της. Ἐλευθερώνοντάς μας ἀπὸ τὴν παθητότητα, μὲ τὴν παθητότητά μας, μᾶς ἔχει ἐμᾶς τοὺς ἰδίους ἀναδείξει μ' ἓνα τρόπο νικητὲς τῆς παθητότητας. Γιατὶ μᾶς ὕψωσε μὲ τὴ θέλησή μας ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε νὰ εἶχαμε ὑψωθῇ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση μας. Ἐκάμε τὰ θαύματά του ἀναλαμβάνοντας

τοῦ ὁ Λόγος ποὺ ἔγινε σάρκα εἶχε συνενωμένη μαζί του μὲ ἄλλυτη ἐνώση ὅλη τὴν παθητικὴ δύναμη τῆς ἰδίας τῆς ἀνθρωπότητάς του, ἐνεργοῦσε ἀνθρώπινα, ἂν καὶ Θεός, τὰ θαύματα, ποὺ λάβαιναν τὴν ὀλοκλήρωσή τους μέσα σὲ σάρκα παθητὴ ἀπὸ τὴ φύση της. Καὶ πάλι ἂν καὶ ἄνθρωπος χειρίζεταν θεϊκὰ τὰ πάθη τῆς φύσης ποὺ διεκπεραιώνονταν μὲ θεϊκὴ ἐξουσία. Καὶ τὰ δύο τὰ πραγματοποιοῦσε θεανδρικά, ἀφοῦ ἦταν Θεὸς μαζί καὶ ἄνθρωπος· μὲ τοῦτο μᾶς ἀποδίνει στὸν ἑαυτό μας ἔτσι ὅπως φανήκαμε πῶς εἴμαστε καὶ μ' ἐκεῖνα μᾶς παραδίνει στὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ γίνουμε ὅ,τι μᾶς ἔχει ὑποτυπώσει. Καὶ μὲ τὰ δύο μαζί πιστοποιεῖ τὴν ἀλήθεια ἐκείνων, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀποτελεῖται, μέσα στὰ ὅποια ὑπάρχει καὶ τῶν ὁποίων εἶχε τὴν οὐσία σὰν ὁ μόνος ἀληθινὸς καὶ ἀξιόπιστος, καὶ θέλει νὰ τὸν ὁμολογοῦμε ὅ,τι εἶναι στὴν οὐσία του¹⁷.

Ἀφοῦ ἔχετε μπροστά σας κι ὀλοκληρώνετε τὴ μορφὴ του, ὡς ἡγιασμένοι στὸ λόγο καὶ στὸ βίον, μιμηθῆτε τὴ μακροθυμία του κι ὅταν λάβετε τὴ γραφὴ μου αὐτή, σταθῆτε φιλόανθρωποι κριτὲς τῶν στοχασμῶν μου. Παραβλέψετε μὲ τὴ συμπάθειά σας τὰ παραστρατήματα τοῦ παιδιοῦ σας, ποὺ μόνη αὐτὴ τὴν ἀνταμοιβὴ θέλει γιὰ τὴν ὑπακοή του. Γίνετε οἱ μεσῖτες μου γιὰ τὴ συμφιλίωσή μου μ' αὐτὸν δημιουργώντας τὴν εἰρήνην ποὺ ξεπερνᾷ κάθε νοῦ^α κι ἄρχοντά^β της εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Σωτὴρας,

τὴν παθητότητά μας καὶ ξεπερνώντας τὴν σὰν ἄνθρωπος. Μᾶς ἔχει δοθῇ σὰν ἄνθρωπος γιὰ νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἀπὸ ἀνθρώπινο δρόμο στὴν ἀληθινὴ μας «ἀνθρωπότητα». Ταυτόχρονα, μὲ τὰ θαύματα αὐτὰ μᾶς ἔχει κάνει δικούς του, γιατί χρησιμοποίησε τὰ δικά μας σώματα, αὐτὴ τὴ φορὰ ὅχι γιὰ νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ στὴν ἀληθινὴ μας «ἀνθρωπότητα», παρὰ γιὰ νὰ ἐκδηλώσῃ μ' αὐτὴ τὴν θεότητά του, γιὰ νὰ μᾶς κἀνὴ ὄργανα τῆς θεότητάς του. Χωρὶς ἀμφιβολία ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δύο ἀποτελέσματα ὑπάρχει στενὸς σύνδεσμος, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ μιὰ ἀληθινὴ «ἀνθρωπότητα» χωρὶς νὰ εἶναι ὄργανο τῆς θεότητος.

κτικῇ τῆς τῶν παθῶν ταραχῆς ἐλευθερῶν τοὺς φοβουμένους
αὐτόν, καὶ Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος,
Πνεύματι γεννῶν δι' ἀγάπης καὶ γνώσεως τοὺς τὸν ἄνω
κόσμον πληρώσαντας. Αὐτῷ δόξα, μεγαλωσύνη, κράτος,
Ὡ σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

α. Ἦσ. 9,6.

ποὺ μετὰ τὴν ἔξη τῆς πράξης ἐλευθερώνει ἀπὸ τὸν σάλο τῶν
παθῶν ὅσους τὸν φοβοῦνται καὶ εἶναι πατέρας τοῦ
μέλλοντος αἰῶνα γεννώντας μέσω τῆς ἀγά-
πης καὶ τῆς γνώσης ἐκείνους ποὺ γέμισαν τὸν ἄνω κόσμο.
Σ' αὐτὸν ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ μεγαλωσύνη, ἡ ἐξουσία μαζὶ μετὰ
τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

1061 A Πρὸς Ἰωάννην ἀρχιεπίσκοπον Κυζίκου Μάξιμος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ἐπαινοῦνται μὲν, καὶ τυχὸν δικαίως, παρὰ πάντων τῆς φιλομαθείας ἕνεκεν οἱ προθυμότεροι τῶν καλῶν ἐρασταὶ καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐπιστήμης ἐπιμεληταὶ σπουδαιότεροι τοῖς κρείττοσι καὶ τῶν κρειττόνων διδασκάλοις προσιόντες, ὅτι δι' ἐρωτήσεως τὴν γνῶσιν τῶν ἡγνοημένων καὶ τὴν ἐπιστήμην ἀνεπαισχύντως λαμβάνοντες σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοίας καὶ ἀπειρίας καὶ τοῦ κατ' αὐτὰς ὀνειδούς ἐλευθεροῦσιν. Ὑμᾶς δὲ τίς ἂν ἀξίως ἐπαινέσειε λόγος; ἢ τίς ἀνθρώπων κἂν διανοία περιλαβεῖν ὑμῶν τὸ τῆς ἀρετῆς μέγεθος ἱκανὸς εὐρεθήσεται; Ὅτι δόκιμοι λογικῶν προβάτων ποιμένες ὑπάρχοντες, καὶ πρὸς τὴν ἄνω μάνδραν φωναῖς σύριγγος πνευματικῆς ἀνάγειν τε καὶ ἐπάγειν εἰδότες, οἷα δὴ τῆς ἀνεφίκτου τοῖς ἄλλοις τῶν θείων μυστικῆς γνώσεως τὴν ἕξιν προειληφότες· καθ' ἣν τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀξίως πεπιστωμένοι τοὺς οἰακας νηὸς τρόπον ἐπιστημόνως ἰθύνετε, μετὰ τοῦ φόρτου τῆς πίστεως καὶ τῆς τοῦ κατὰ Θεὸν βίου εὐπρεπείας, πρὸς τὸν λιμένα τοῦ θείου θελήματος, μηδὲν τῶν κατὰ τὴν θάλασσαν τοῦ βίου πειρασμῶν παραβλαβεῖσαν.

B Περὶ τῶν ἐγνωσμένων ὑμῖν, ὧν καὶ ἐξηγητὰς ὑμᾶς κατέστησεν ὁ Θεός, οὐ μόνον τοὺς σοφωτέρους, εἴπερ τις ὑμῶν ἐστὶν ὅλως κατὰ τὴν γνῶσιν ἀνώτερος, ἀλλὰ καὶ τοὺς μηδενὸς ἀξιούσας καὶ παντελῶς παντὸς ἀπείρους μαθήματος, πίστει τοῦ εὐρεῖν τι, καθὼς εἰώθατε, καὶ παρὰ τοῖς ἀσήμεσι ἐπίσημον ἐρωτᾶν οὐχ ἡγεῖσθε ἀνάξιον.

Διὸ κἀγὼ δεξιόμενος τὴν τιμίαν ὑμῶν ἐπιστολὴν τὸν περὶ ἐκάστου τῶν ἀπορηθέντων ὑμῖν κεφαλαίων ἐν τοῖς τοῦ ἁγίου

Στὸν Ἰωάννην, τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Κυζίκου, τῇ χαρᾷ τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τοῦ Μάξιμο.

Ἐπαινοῦνται καὶ ἴσως ὀρθὰ ἀπὸ ὅλους γιὰ τὴ φιλομάθειά τους οἱ προθυμότεροι ἐραστὲς τῶν καλῶν καὶ θερμότεροι ἐπιμελητὲς τῆς ἐπιστήμης τους, ποὺ προσέρχονται στοὺς καλύτερους καὶ τῶν καλύτερων δασκάλους. Ὁ λόγος εἶναι ποὺ ἀντλώνοντας μὲ τὴν ἐρώτηση ἀνεπαίσχυντα γνῶσι καὶ ἐπιστήμη γιὰ ὅσα ἀγνοοῦν, ἐλευθερώνονται ἀπὸ τὴν ἀγνοία, τὴν ἀπειρία καὶ τὴν ντροπὴ ποὺ αὐτοὶ προκαλοῦν. Ἐσᾶς ὅμως ποιὸς λόγος θὰ σᾶς ἐπαινέσῃ ἄξια καὶ ποιά ἀνθρώπινη διάνοια θὰ σταθῇ ἱκανὴ νὰ περιλάβῃ τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς σας; Δοκιμασμένοι ποιμένες τῶν λογικῶν προβάτων, γνωρίζετε μὲ τοὺς ἤχους τῆς πνευματικῆς σύριγγας νὰ τ' ἀνεβάξετε καὶ νὰ τὰ ὀδηγῆτε στὴ μάντρα τοῦ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ἀπὸ παλιά, ἔχετε ἀποκτήσει τὴν ἕξιν τῆς μυστικῆς γνώσης τῶν θείων, ποὺ εἶναι ἀδύνατη γιὰ τοὺς ἄλλους, χάρις σ' αὐτὴ, ἐμπιστευμένοι ἄξια τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ κατευθύνετε μὲ γνῶσι τὴν πορεία της ὅπως ἡ ρότα τοῦ καραβιοῦ, μὲ τὸ φορτίο τῆς πίστες καὶ τῆς εὐπρέπειας τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς πρὸς τὸ λιμάνι τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, κρατώντας τὴν ἀπείραχτη ἀπὸ τὴς δοκιμασίης τῆς θάλασσας τοῦ βίου. Σχετικὰ μὲ ὅσα γνωρίζετε καὶ ποὺ ὁ Θεὸς σᾶς ὅρισε δασκάλους τους, δὲ λογαριάζετε ἀνάξιο νὰ ρωτᾶτε ὄχι μόνον τὸ σοφωτέρό σας — ἀν ὑπάρχῃ πουθενὰ κανένας ἀνώτερός σας στὴ γνώση. Ρωτᾶτε καὶ τοὺς ὀλότελα ἀνάξιους καὶ τοὺς πέρα πέρα ἀγνωστους ἀπὸ κάθε μάθημα. Σᾶς ἔγινε συνήθεια ἢ πίστις ὅτι κάτι θ' ἀνακαλύψετε καὶ δὲ θεωρεῖτε ἀνάξιο νὰ ρωτᾶτε γιὰ κάτι σημαντικὸ τοὺς ἀσήμενους.

Γι' αὐτὸ κι ἐγὼ ὅταν δέχθῃκα τὴν τιμητικὴ σας ἐπιστολή, ποὺ μοῦ παραγγέλλετε νὰ ἐμπιστευθῶ τῇ γραφῇ καὶ

Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου λόγοις, περὶ ὧν ἐφιλοπονοῦμεν ἡνίκα σὺν ἀλλήλοις ἤμεν, ἀποδοθέντα τὸν τηνικαῦτα λόγον γραφῇ καταθεμένῳ στείλαι ὑμῖν κελεύουσιν, ὑμᾶς μὲν εἰκότως τῆς ἀρετῆς ἐθαύμασα καὶ τῆς κατ' αὐτὴν χριστοπρεποῦς ὑμῶν πτωχείας τὸ παμφαῆς καὶ ὑψηλὸν ἀνύμνησα, μᾶλλον δὲ τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ὑμῶν τε καὶ ἐν ὑμῖν C δοξαζόμενον Κύριον, τὸν καὶ ποιήσαντα ὑμᾶς καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀξίους αὐτοῦ γενέσθαι χαρισθεῖσαν ὑμῖν δύναμιν τοῖς ἑαυτοῦ ιδιώμασι δι' αὐτῶν τῶν ἔργων καὶ τῆς ἀληθείας ἀριδῆλως ὠραῖσμένην ἐκφαίνοντα, μέχρις ἐμοῦ τοῦ μικροῦ καὶ μηδενὸς ἀξίου καὶ ἀμαθοῦς καὶ πάσης γυμνοῦ παντάπασιν ἀρετῆς καὶ γνώσεως. Περὶ τούτου ταπεινωθέντας θεώμενος ἐμμαντὸν καταδέξασθαι ὑμῶν τὸ ἐπίταγμα κατὰ δύναμιν ἐβιασάμην, μηδένα τοῦ προπετῆς νομισθῆναι τοῖς πολλοῖς ὑμῶν χάριν ποιησάμενος λόγον· ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τὸν προσφιλῆ καὶ ἐράσμιον τῆς εὐπειθείας μισθὸν ἀντιλαβεῖν ἐκδεχομένῳ τὰς ὑμετέρας ἐκτενεῖς εὐχὰς συνήθως χαρίσασθε, ὅπως Χριστὸς ὁ Θεός, ἡ ἐτοιμία τῶν φοβουμένων αὐτὸν βοήθεια, ἔλθοι μοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, μᾶλλον δὲ τὸν τοῦ λέγειν D ὅλον εὐσεβῶς ὡς Λόγος χορηγήσοι λόγον.

Ἄξιῳ δὲ ὑμᾶς ἐντυγχάνοντας, μὴ τὴν κεκομψευμένην ἐπιζητεῖν πρὸς ἐμοῦ λέξιν, τοὺς περικομποῦντας τὴν ἀκοὴν λόγους οὐκ ἔχοντας, καὶ ταῖς περιέργοις τομαῖς ἐμπεριχίτους ποιεῖν ἀγνοοῦντος. Ἀτριβῆς γὰρ ὧν τῶν τοιούτων μαθημάτων, καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖς μελέτης ἀπειρος τυγχάνων, 1065 A ἀγαπητὸν ἡγοῦμαι καὶ ἐπενκτόν, εἰ τῆς διανοίας τοῦ ἁγίου τούτου καὶ μεγάλου διδασκάλου, κἂν ἐν χυδαίᾳ φράσει, καὶ τοῦτο ποσῶς, καταστοχάσαιμι, μήτι δὲ τῷ πολυστίχῳ τῶν ἐξηγήσεων ἐπισκῆπτειν. Ὁ Θεολόγος γὰρ οὗτος ἀνὴρ, ὡς ἴστε, βραχυλόγος ὑπάρχων καὶ πολύνους ἀνάγκην δίδωσι

νὰ σᾶς στείλω τὴν ἐρμηνεία πού εἴχαμε κάνει τότε σὲ καθένα ἀπὸ τὰ κεφάλαια πού προκάλεσαν τὴν ἀπορία μας τῶν λόγων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ στοὺς ὁποίους εἴχαμε ἀφιερῶσει τὴ μελέτη μας, ὅταν ἤμαστε μαζί, ἔνιωσα εὐλογο θαυμασμὸ γιὰ τὴν ἀρετὴ σας καὶ ὑμνησα τὴ σύμφωνη μ' αὐτὴν ὁλόφεγγη καὶ ὑψηλὴ καὶ χριστόπρεπη πτωχεία σας. Ἡ μᾶλλον ὑμνησα τὸν Κύριο πού δοξάζεται σὲ κάθε καὶ μὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς συμπεριφορᾶς σας. Πού καὶ πλάστης σας εἶναι καὶ τὴ χαρισμένη σ' ἐσᾶς δύναμη νὰ γίνετε ἄξιοι τοῦ μὲ τὰ δικά του ιδιώματα, ἐκλαμπρα ὠραιοποιημένη, ἐμπρακτα καὶ ἀληθινὰ τὴ φανερώνει ὡς ἐμένα τὸ μικρὸ καὶ ἄξιο γιὰ τίποτα καὶ ἀμαθῆ καὶ ὁλότελα γυμνὸ ἀπὸ κάθε ἀρετῆ καὶ γνώση. Θαυμάζοντας τὴν ταπεινότητά σας στὸ σημεῖο τοῦτο ἔσπρωξα τὸν ἑαυτό μου νὰ δεχθῇ τὴν παραγγελία σας κατὰ δύναμη, χωρὶς νὰ λογαριάζω καθόλου ὅτι θὰ θεωρηθῶ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς προπετῆς γιὰ χάρη σας. Ἀλλὰ καὶ σεῖς σ' ἐμένα πού περιμένω νὰ λάβω τὴν ἀνταπόδοση, τὸν ἀγαπητὸ καὶ ποθητὸ μισθὸ τῆς ὑπακοῆς, χαρίσετέ μου, ὅπως πάντα τίς πλούσιες εὐχές σας, γιὰ νὰ μοῦ ἔρθῃ στὸ λόγο μου σύμμαχος Χριστὸς ὁ Θεός, ἡ πρόθυμη βοήθεια ὅσων τὸν φοβοῦνται ἢ μᾶλλον γιὰ νὰ μοῦ χάριση σὰν Λόγος ὁ ἴδιος ὅλο τὸν εὐσεβῆ λόγον πού θὰ πῶ.

Κι ὅταν σεῖς τὸν διαβάσετε, σᾶς παρακαλῶ, μὴ ψάχνετε γιὰ τὴν κομψὴ ἀπὸ μέρους μου διατύπωση, γιὰτὶ δὲν διαθέτω τὴν φρασεολογία πού ξεγελᾷ τὴν ἀκοὴ καὶ δὲν γνωρίζω μὲ τίς ἀπροσδόκητες διαιρέσεις ν' ἀφήνω ἐμβρόντητους τοὺς ἀκροατές μου. Στὰ μαθήματα αὐτὰ δὲν ἔχω καμμιὰ τριβὴ καὶ στὴ μελέτη τους δὲν ἔχω καταγίνει. Γι' αὐτὸ νομίζω ἀρκετὸ καὶ εὐκταῖο ἂν ἐπιτύχω μὲ τὸ στοχασμὸ μου τὴ σκέψη τοῦ ἁγίου ἐτούτου καὶ μεγάλου δασκάλου, ἔστω μὲ λόγο ἀπεριποίητο καὶ σύντομο καὶ νὰ μὴν ἐπεκταθῶ σὲ μακρὲς ἀναπτύξεις. Γιατὶ ὁ Θεολόγος αὐτός, ὅπως γνωρίζετε, μὲ τὴ βραχύτητα καὶ τὴν πυκνότητα τοῦ λόγου του

τῷ ἐξαπλοῦν βουλομένῳ τὸν αὐτοῦ σκοπόν, κἄν ὁ ῥητορικώ-
 τατος ἢ καὶ φιλοσοφώτατος, διὰ πολλῶν ἰέναι, καὶ μάλιστα
 ἐμοὶ τῷ ἰδιώτῃ· εἰ δ' ὑμᾶς συνήθως ὁ θεοφιλὴς ἀνακινήσοι
 ζῆλος πρὸς τὸ σύντομον ἅμα καὶ εὐφραδὲς τὰ γραφόμενα
 μετακομίσαι, ἢ καὶ τὸν νοῦν ὅλον διορθώσασθαι πρὸς τὸ
 ὑψηλότερον, μισθὸν αὐτοτελεῖ λήψεσθε, τὰς τοῦ θεοφόρου
 πρὸς τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων εὐχάς, ἅτε μὴ συγχωρήσαντες
 αὐτοῦ τὰ θεῖα καὶ ὑπερφυῖ νοήματα ταῖς ἀποτέυκτοις καὶ
 Β χαμαιπετέσιν ἐπιβολαῖς παρασύρεσθαι.

Ἀκολουθῶς δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἐπιστολῇ τὴν περὶ ἐκάστου
 κεφαλαίου ποιησάμενος ζήτησιν κατεθέμην τῷ γράμματι,
 χρηστοὺς καὶ φιλανθρώπους ὑμᾶς τῶν λεγομένων κριτὰς
 γενέσθαι παρακαλῶν.

ὑποχρεώνει ὅποιον θέλει νὰ ἐξηγήσῃ τὴ σκέψιν του, ἀκόμα
 καὶ ἂν εἶναι ἱκανώτατος στὴ ρητορικὴ καὶ τὴ φιλοσοφία, νὰ
 ἐπεκταθῇ σὲ μακρὸν λόγο· πολὺ περισσότερο ἐμένα τὸν ἀνί-
 δεο. Ἄν ὅμως σᾶς θερμάνῃ ὁ συνήθης θεοφιλὴς ζῆλος ν'
 ἀποδώσετε μὲ συντομία καὶ εὐστοχία τὰ γραπτὰ μου εἴτε
 τὸ νόημά τους ὁλόκληρο νὰ διορθώσετε πρὸς τὸ ὑψηλότερο,
 θὰ λάβετε μισθὸ τέλειο, τίς προσευχὰς τοῦ Θεολόγου πρὸς
 τὸ Δεσπότη τῶν ὅλων, ἐπειδὴ δὲν ἐγκαταλείψατε τοὺς θεϊ-
 κοὺς καὶ ὑπερφυσικοὺς στοχασμοὺς του νὰ τοὺς παρασύ-
 ρουν ἀποτυχημένοι καὶ κοντόθωροι σχολιασμοί.

Ἐκαμα τὴν ἔρευνά μου γιὰ κάθε σημεῖο σύμφωνα μὲ
 τὴν ἐπιστολή σας καὶ τὴν ἐμπιστεύθηκα στὴ γραφή. Παρα-
 καλῶ νὰ γίνετε δίκαιοι καὶ ἐπιεικεῖς κριτὲς τῶν ὅσα λέγω.

Ἐκ τοῦ περὶ φιλοπτωχίας λόγου, εἰς τό· «Φεῖδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ἢ πῶς μὴ ἀπὸ Θεοῦ πέσω βαρηθεὶς ταῖς πέδαις κατασπώσαις ἢ κατεχοῦσαις εἰς ἔδαφος»^α.

Οὐ ταῦτόν τῳ κατασπᾶσθαι τὸ κατέχεσθαι νενόηται τῳ μακαρίῳ τούτῳ ἀνδρί· μὴ οὕτω νομίσσης, δοκιμώτατε, εἴπερ τί σοι νοεῖν τῆς αὐτοῦ μεγαλονοίας ἄξιον διεσπούδασται· ἐπεὶ περιττὸς οὕτω τοῖς λόγοις καὶ **σ**τὸν νοῦν τῳ λόγῳ μὴ ἐφιστάμενον ἔχων ἀναφανήσεται, εἴπερ μὴ πάσῃ συλλαβῇ σχεδὸν τὴν πρέπουσαν ἐνθέμενος ἐννοϊαν πρὸς τὰ κάλλιστα τε καὶ χρήσιμα τοὺς ὁπαδοὺς ὁδηγεῖν παντὶ τρόπῳ διεγνωκέναι ὑποληφθῇ. Οὐχ οὕτω δὲ ταῦτ' ἔχει, πόθεν; ἀλλὰ καὶ νῶ λόγον σοφῶ συνίστησι, καὶ λόγῳ ὑψηλῷ νοῦν ἐφίστησιν ὑψηλότερον, ἢν' ὑψηλὸς ὑψηλῷ διαγγέλληται, καὶ τῆς ἀληθείας ποσῶς δι' ἀμφοῖν τὸ τέως τοῖς πολλοῖς ἢ καὶ πᾶσιν ἀνεπίβατον μέγεθος διαδειχθῇ.

Ἴνα δὲ φανερόν ᾗπαν ἡμῖν γένηται τῶν λεγομένων τὸ αἵνιγμα, αὐτὰ ὡς ἔχει τοῦ μακαρίου σκοπήσωμεν τὰ ῥητά. «Φεῖδομαι, φησὶν, ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ἢ πῶς μὴ ἀπὸ Θεοῦ πέσω, βαρηθεὶς ταῖς πέδαις, κατασπώσαις ἢ κατεχοῦσαις εἰς ἔδαφος». Ταῦτ' εἰπὼν οὐχ ἑαυτῷ πάντως, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ τῳ κοινῷ τῆς ἀνθρωπότητος διαλέγεται, εἰδὼς ὅτι πᾶς **δ** τις ὁ σωτηρίας ἐρῶν ἢ πράξει ἢ θεωρίᾳ πάντως προσανέχει. Ἀρετῆς γὰρ καὶ γνώσεως χωρὶς οὐδαμῶς οὐδεὶς πώποτε

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΙΔ' (Περὶ φιλοπτωχίας), Ζ', PG 35, 865B.

«Λυπᾶμαι τὸν ἑαυτό μου σὰ συνεργάτῃ καὶ δὲν γνωρίζω πῶς ν' ἀποφύγω τὴν ἀνταρσία του ἢ πῶς νὰ μὴν ξεπέσω ἀπὸ τῆ σχέσῃ μου μὲ τὸ Θεὸ βαρημένος ἀπὸ τὶς πέδες ποὺ μὲ τραβοῦν ἢ μὲ κρατοῦν στὸ ἔδαφος» (Λόγος περὶ φιλοπτωχίας)^α.

Ἀπὸ τὸν μακάριο τοῦτον ἄνδρα δὲν ἔχει δοθῇ τὸ ἴδιο νόημα στὶς δύο ἐκφράσεις «π ο ὐ μ ε τ ρ α β ο ὦ ν ε» ἢ «π ο ὐ μ ε κ ρ α τ ο ὦ ν ε». Μὴν ἔχῃς αὐτὴ τὴ γνώμη, πολυσέβαστέ μου, ἂν ἔχῃς τὸ ζῆλο νὰ στοχαστῇς κάτι ἀντάξιο τῆς μεγαλωσύνης τοῦ νοῦ του. Γιατὶ θὰ φανῇ τότε περισσολόγος κι ὅτι τὰ νοήματα δὲν παρακολουθοῦν τὸ λόγο του, ἂν δὲ θεωρηθῇ ἀποφασισμένος, δίνοντας σὲ κάθε σχεδὸν συλλαβῇ τὸ νόημα ποὺ πρέπει, νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς ὁπαδοὺς του μὲ κάθε τρόπο πρὸς τὰ ὠραιότατα καὶ χρησιμώτατα. Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι αὐτά, γιατί; Ἐπειδὴ καὶ τὸ λόγο του διατυπώνει μὲ σοφὸ νοῦ καὶ νοῦ ἀκόμη ὑψηλότερον ἐκφράζει μὲ τὸν ὑψηλὸ λόγον του· ἔτσι ποὺ ὁ ὑψηλὸς νὰ ἐξαγγέλλῃ τὸν ὑψηλὸ καὶ νὰ φανῇ τὸ ὅσο μέγεθος τῆς ἀληθείας μὲ τὴ συμβολὴ καὶ τῶν δύο, ποὺ ἦταν ὡς τότε γιὰ τοὺς πολλούς, ἢ καὶ γιὰ ὅλους, ἀπάτητο.

Καὶ γιὰ νὰ ξεδιαλύνῃ πέρα πέρα τὸ αἵνιγμα τῶν λόγων, ἂς δοῦμε τὰ ἴδια τὰ λεγόμενα τοῦ μακαρισμένου. «Τὸν λυπᾶμαι (τὸν ἑαυτό μου) σὰν συνεργάτῃ καὶ δὲν γνωρίζω πῶς ν' ἀποφύγω τὴν ἀνταρσία του ἢ πῶς νὰ μὴν ξεπέσω ἀπὸ τὶς σχέσεις μου μὲ τὸ Θεὸ βαρημένος ἀπὸ τὶς πέδες ποὺ μὲ τραβοῦν ἢ μὲ κρατοῦν στὸ ἔδαφος». Μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς δὲν εἶναι βέβαια μὲ τὸν ἑαυτό του ποὺ ἀνοίγει διάλογο ἀλλὰ μέσῳ τοῦ ἑαυτοῦ του μὲ τὴν ἀνθρωπότητα ὅλη, ἔχοντας ὑπόψῃ ὅτι καθέννας ποὺ ποθεῖ τὴ σωτηρίᾳ ἐπιδίδεται εἴτε στὴν πράξῃ εἴτε στὴ θεωρίᾳ. Γιατὶ χωρὶς ἀρετὴ καὶ γνώση κανέ-

τυχεῖν σωτηρίας δεδύνηται¹⁸. Εἴπερ οὖν τῶν διὰ θεωρίας, φησί^α, Θεῷ προσεδρευόντων καὶ τοῦ μακαρίου κάλλους κατατρυφόντων καθέστηκεν εἷς, εἰρήνην ἔχων παντάπασιν καὶ

α. Τὸ χωρίο δὲν βρέθηκε. Πρόκειται ἴσως περὶ ἐρμηνείας τοῦ ἀγίου Μάξιμου.

18. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐξηγεῖ στὸ κεφάλαιο αὐτὸ μὲ ποιὸν νόημα ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς δηλώνει πὼς ἔχει τὴ φροντίδα τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ σὰν συνεργάτης τοῦ Θεοῦ (Α' Κορ. 3,18). Ἐχει τὴ φροντίδα τοῦ ἑαυτοῦ του, τοῦ πεπρωμένου του, ἐξασκώντας τὴν πρακτικὴ καὶ τὴν θεωρητικὴ του ικανότητά ἢ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, τὰ δύο μέσα μὲ τὰ ὁποῖα πετυχαίνομε τὴ σωτηρίά μας. Ὅποιος τὸ ἔχει κάνει αὐτό, ἔχει υποτάξει τὶς ἄλογες δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὸ συναίσθημα καὶ τὴν ἐπιθυμία, στὶς λογικές. Ὁ ἅγιος Μάξιμος γνωρίζει τρεῖς ικανότητες τῆς ψυχῆς: τὸ λογικόν, τὸ συναισθηματικὸ καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Αὐτὲς ὅμως εἶναι ικανότητες ποὺ ἀναφέρονται στὴ ζωὴ τοῦ σώματος, στὴ ζωὴ τοῦ κόσμου τούτου. Πάνω ἀπ' αὐτὲς βρίσκεται ὁ νοῦς ποὺ συλλαμβάνει ἐνορατικὰ τὶς πραγματικότητες ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ δημιουργία. Ὁ λόγος χαλιναγωγεῖ τὰ συναισθήματα καὶ τὴν ἐπιθυμία, τοὺς ἐπιβάλλει μέτρο. Ἄν ὅμως δὲν τὶς ὑπαγάγῃ στὴν ἐνορατικὴ κατανόηση τοῦ ὑπέρτατου προορισμοῦ τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἢ προσπάθεια τοῦ λόγου νὰ τροχοπεδήσῃ τὶς δυνάμεις αὐτὲς μένει δίχως νόημα. Μὲ τὸ λόγο ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ξεπεράσῃ τὸν τυφλὸ ὀρίζοντα τῶν ἡδονῶν. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ πιστεύει ἔχῃ ἐπιτύχει μὲ τὴν πράξη του νὰ υποτάξῃ τὶς δυνάμεις αὐτὲς στὸ νοῦ καὶ ν' ἀποχτήσῃ ἔτσι μιὰ θέληση ποὺ δὲν διασπᾶται ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, ὑψώνεται στὸ βαθμὸ μιᾶς θεωρίας ἀτάραχης. Τοῦτο ὅμως δὲ σημαίνει τὴν καταπίεση τοῦ συναισθηματικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἀλλὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ πρώτου στὸ ἐπίπεδο ἀδιάκοπης καὶ βαθείας ἀγάπης γιὰ τὸ γνήσιο ἀγαθὸ καὶ τοῦ δευτέρου στὴν καθαρὴ χαρὰ γιὰ τὸ ἀγαθὸ αὐτό. Τὸ συναίσθημα στὴν ἑξαρσὴ του δὲ μεταβάλλεται σὲ ἔρωτες ποὺ ὑπόκεινται σὲ ἀπογοητεύσεις καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲν εὐφραίνεται πιά ἀπὸ ἐκανοποιήσεις ἐφήμερες καὶ ἐπιπόλαιες.

Κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὰ συναισθήματα καὶ οἱ ἐπιθυμίες δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ κακά. Κατὰ συνέπεια μποροῦν νὰ μεταστραφοῦν σὲ δυνάμεις τοῦ καλοῦ. «Πλὴν καλὰ γίνεται καὶ τὰ πάθη ἐν τοῖς σπουδαίοις: ὁπνίκα σοφῶς αὐτὰ τῶν σωματικῶν ἀποστήσαντες, πρὸς τὴν τῶν οὐρανίων μεταχειρίζονται κτήσιν» ὁλον, τὴν ἐπιθυμίαν, τῆς νοε-

νας δὲν μπόρεσε ποτὲ μὲ κανένα τρόπο νὰ ἐπιτύχῃ τὴ σωτηρίαν¹⁸. Ὑποθέτω λοιπόν, μᾶς λέει^α, ἐστάθηκα κι ἐγὼ ἕνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ προσεδρεύουν κοντὰ στὸ Θεὸ καὶ κατατρυφοῦν τὸ μακάριο κάλλος. Ἐχω δόλοπλευρα εἰρήνην καὶ

ρᾶς τῶν θείων ἐφέσεως ὁρεκτικὴν ἐργάζονται κίνησιν· τὴν ἡδονὴν δέ, τῆς ἐπὶ τοῖς θείοις χαρίσμασι τοῦ νοῦ θελητικῆς ἐνεργείας εὐφροσύνην ἀπήμονα» (Πρὸς Θαλάσσιον, 1, PG 90, 269B).

Τὸ σῶμα μπορεῖ νὰ τεθῇ στὴν ὑπηρεσία τῶν τάσεων αὐτῶν. Γι' αὐτὸ στὴν Καινὴ Διαθήκη ἔχει ἀφαιρεθῇ ἡ περιτομή. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀποκόψῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του μόνον τὴν ἀκαθαρσία, τὴν κακότητα καὶ τὴν ἄγνοια κι ὅχι ὀρισμένα σαρκίδια, γιὰτὶ κανένα κομμάτι τοῦ σώματος δὲν ἔλαβε τὴν ὑπαρξή του ἀπὸ τὴν ἐμπαθὴ κτίση τῆς θέλησης· ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους μέσα στὴ θεία δημιουργία. «Οὐδὲν γὰρ τῶν κατὰ φύσιν ἀκάθαρτον, ὅτι Θεὸν ἔχει τῆς ὑπάρξεως αἴτιον» (Πρὸς Θαλάσσιον, 27, PG 90, 360A).

Ἀλλὰ ἡ χαρὰ στὴ διαδρομὴ τῆς γήινης ζωῆς δὲν εἶναι πλήρης, γιὰτὶ οὔτε ὁ θεὸς Λόγος δὲ μᾶς παρουσιάζεται ἀποκαλυμμένος, παρὰ τυλιγμένος σὲ πράγματα τοῦ κόσμου, ὅπως μέσα σὲ νηδύ. Ἡ δυνατότητα νὰ ἐξομοιωθοῦν οἱ συναισθηματικὲς δυνάμεις τῆς ψυχῆς μὲ τὰ ἀκάθαρτα πάθη, ἢ μὲ τὰ καθαρὰ πάθη ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ διαφορὰ πρὸς τὰ ζῶα, στὰ ὁποῖα τὰ συναισθήματα ἀντιπροσωπεύουν ἀποκλειστικὰ τὴ δύναμη γιὰ ἄμυνα καὶ τὴν ἐπιθυμία γιὰ τὴ ζωὴ, μέσα στὸν ἄνθρωπο τὰ πάθη εἶναι ὁ κρῖκος ποὺ συνδέει τὸ πνεῦμα μὲ τὸ σῶμα ἢ ποὺ εἶναι κοινὸ στὸ σῶμα καὶ στὸ πνεῦμα. Ὅταν κινοῦνται, προερχόμενα ἀποκλειστικὰ σχεδὸν ἀπὸ τὸ σῶμα, εἶναι ἄλογα, σφοδρὰ καὶ σέρνουν τὸν ἄνθρωπο σὲ ζωὴ κατώτερη. Ὅταν ὁ σύνδεσμός τους μὲ τὸ λόγο εἶναι πιὸ δραστικός, ἀναπτύσσονται πιὸ πολὺ σὰν ἀγάπη καὶ σὰν χαρὰ πνευματικὴ γιὰ τὶς ἀνώτερες ἀξίες.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος γνωρίζει δύο φάσεις στὴν ἀνάβαση τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸ Θεόν· τὴν κατὰστασι ἀγαθοπραξίας, μὲ τὴν ὁποία πετυχαίνει τὶς ἀρετὲς καὶ τὴν κατὰστασι τῆς θεωρίας ποὺ τοποθετεῖται πάνω ἀπὸ τὴν πράξη τῆς ἀρετῆς. Ὅποιος βρίσκεται στὸ στάδιο τῆς πραγματοποίησης τῶν ἀρετῶν μπορεῖ νὰ μείνῃ γιὰ πάντα σ' αὐτό, ἂν εἶναι ἀδύνατος στὸν ἀγῶνα μὲ τοὺς πειρασμούς· μὲ τὴ σειρά του ὁ θεωρητικὸς μπορεῖ νὰ πέσῃ χαμηλότερα, ὅταν περιφρονῇ τὴν πράξη τῆς ἀρετῆς. Ὅταν φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος σ' ἕνα ἀνώτερο ἐπίπεδο, δὲν πρέπει νὰ περιφρονῇ ὅ,τι ἔχει ἐπιτύχει σὲ χαμηλότερα σκαλιὰ.

1068 Α ἁγιασμόν, ὡς ἑμαυτὸν ἀπλώσας Θεῷ, ἀδιαίρετῳ κατὰ τὴν γνώμην ταυτότητι, τῷ τὰς ἀλόγους δυνάμεις τῆς ψυχῆς λογίσει τε πρεπόντως καὶ νῶ δια λόγου προσαγαγεῖν, καὶ οἰκειώσασθαι, θυμὸν λέγω καὶ ἐπιθυμίαν, τὸν μὲν εἰς ἀγάπην, τὴν δὲ εἰς χαρὰν μεταβαλὼν, εἶπερ χαρᾶς ἴδιον τὸ σκιρτᾶν θεοπρεπῶς καὶ ἀγάλλεσθαι κατὰ τὸν ἐκ μήτρας προσκιρτήσαντα Ἰωάννην^α, τὸν μέγαν τῆς ἀληθείας πρόδρομόν τε καὶ κήρυκα, ἣ τὸν ἐπὶ τῇ καταπαύσει τῆς κιβωτοῦ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέα Δαβὶδ^β.

Ἐν μήτρᾳ γὰρ (κἂν εἰ τραχὺς ὁ λόγος ὡς ἀτριβῆς τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' οὖν ἀληθής) καὶ ἡμεῖς καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἐσμέν ὁ τοῦ παντός Ποιητὴς καὶ Δεσπότης, ἐν τῇ παρουσίᾳ τῆς ζωῆς καταστάσει, ὁ μὲν ἀμυδρῶς ὡς ἐν μήτρᾳ, καὶ μόγις τῷ αἰσθητῷ τούτῳ κόσμῳ διαφανόμενος, καὶ τοῦτο τοῖς Β κατὰ Ἰωάννην τῷ πνεύματι· οἱ δ' ἄνθρωποι, ὡς ἐκ μήτρας τῆς ὕλικῆς περιστάσεως, κἂν ποσῶς τὸν ἐν τοῖς οὖσιν ἐγκρυπτόμενον διαβλέποντες λόγον. Καὶ τοῦτ' ἄνπερ ὥσι ταῖς Ἰωάννου ἀυχοῦντες χάρισι. Πρὸς γὰρ τὴν ἄφατον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα καὶ τὴν τῆς κατ' αὐτὸν ζωῆς ιδιότητα μήτρας οὐδὲν διαφέρει ζόφῳ περιεχυμένης συγκρινομένη ἢ παροῦσα ζωή, ἐν ἣ δι' ἡμᾶς τοὺς νηπιάσαντας ταῖς φρεσὶ καὶ ὁ Θεὸς Λόγος τέλειος ὢν καὶ ὑπερτελής, ὡς φιλόανθρωπος, ἐνηπίασεν.

Εἶπερ οὖν, ὡς εἴρηται, τοιοῦτός τις ὑπάρχω, καὶ τῆς ἐφικτῆς ἀνθρώποις κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἐπέβην θείας ἀκρότητας, ἀμελήσω δὲ τῆς θεοειδοῦς ἕξεως, ἑμαυτὸν πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἐκουσίῳ ἐπικλίνας στοργήν, κατεσπά- C σθην βαρηθεὶς ταῖς πέδαις, ἥτοι ταῖς φροντίσι, καὶ ἀπὸ Θεοῦ

α. Βλ. Λουκ. 1,41-44.

β. Βλ. Ψαλμ. 95 (ὅτε ὁ οἶκος ᾠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν).

Α' Παρ. 16,1-36· Α' Ἑσδρας, 5,55-62.

ἁγιασμό, ἐπειδὴ ἄπλωσα τὸν ἑαυτό μου μπροστὰ στὸ Θεὸ μὲ ἀδιαίρετη ταυτότητα γνώμης λογικοποιώντας τις ἄλογες δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ προσεγγίζοντάς τες μὲ τὸ λόγο στὸ νοῦ καὶ συμφιλιώνοντάς τες μαζί του. Ἐννοῶ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν ἐπιθυμία, ποὺ μετέτρεψα τὸ πρῶτο σὲ ἀγάπη καὶ τὸ δεύτερο σὲ χαρά, ἂν βέβαια γνώρισμα τῆς χαρᾶς εἶναι ἡ θεοπρεπὴς ἀνασκίρτηση καὶ ἀγαλλίαση. Ἐχω στὸ νοῦ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰωάννη, ποὺ σκίρτησε προκαταβολικὰ στὴ μήτρα τῆς μητέρας του^α, τοῦ μεγάλου πρόδρομου τῆς ἀληθείας καὶ κήρυκά της ἡ τὸ παράδειγμα τοῦ Δαβὶδ ὅταν βρῆκε τὴν κατάπαυση ἡ κιβωτὸς τοῦ Ἰσραὴλ^β.

(Εἶναι ὁ λόγος σκληρὸς σὰν ἀσυνήθιστος στοὺς πολλούς, εἶναι ὅμως ἀληθινός· σὲ μήτρα μέσα βρισκόμαστε κι ἐμεῖς καὶ ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Ποιητὴς τοῦ παντός καὶ Κύριος στὴν κατάστασι τῆς τωρινῆς ζωῆς. Ἐκεῖνος ὅπως μέσα σὲ μήτρα, ἀμυδρὰ καὶ μὲ δυσκολία διακρίνεται μέσα στὸν αἰσθητὸ κόσμο καὶ μόνο ἀπὸ ὅσους ἔχουν τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰωάννη. Οἱ ἄνθρωποι πάλι σὰν ἀπὸ μήτρα, μέσα ἀπὸ τὸ ὕλικὸ περίβλημά τους, ἔστω κι ὡς ἓνα βαθμὸ, διακρίνουν ὥστόσο τὸ λόγο ποὺ κρύβεται μέσα στὰ ὄντα. Τοῦτο, ἂν καυχιοῦνται γιὰ χαρίσματα τοῦ Ἰωάννη. Γιατὶ ἂν συγκριθῇ μὲ τὴν ἄφατη δόξα καὶ λαμπρότητα τοῦ μελλοντικοῦ αἰῶνα καὶ τῇ ζωῇ ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, σὲ τίποτα δὲν διαφέρει ἀπὸ μήτρα περιτριγυρισμένη ἀπὸ σκοτάδι ἢ παροῦσα ζωή, ποὺ σ' αὐτὴν μέσα, ἐπειδὴ φανήκαμε νήπια τοῦ νοῦ, γεννήθηκε νήπιο γιὰ μᾶς ἀπὸ φιλοανθρωπία ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ τέλειος καὶ ὑπερτέλειος.

Ἐνῶ λοιπόν, ὅπως ἔχω πεῖ, εἶναι τέτοια ἡ ὑπαρξή μου καὶ ἐνῶ ἔχω ἐγγίσει τὴ θεία ἀκρότητα, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴν παροῦσα ζωή, ἂν ἀδιαφορήσω γιὰ τὴν θεόμορφη ἕξη, στρέφοντας ἐκούσια τὸν ἑαυτό μου πρὸς τὴν ἀγάπη τοῦ σώματός μου, ἀποσπάσθηκα ὀριστικὰ βαρημένος ἀπὸ τὰ δεσμά, ἡγουν τις φροντίδες, κι

ἔπεσον, ὡς τὴν περὶ μόνης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μεριμνάν τε καὶ ζήτησιν ὧς μὴ θέμις ἦν, τῇ γήινῃ λέγω ζωῇ, προσνείμας, καὶ ταῖς αἰσθήσεσι συμφέρεσθαι μᾶλλον, ἢ πρὸς Θεὸν φέρεσθαι τὴν διάνοιαν ἀνασχόμενος. Εἰ δὲ τῶν ἔτι διὰ τῆς πρακτικῆς πολεμικῶς κατὰ τῶν παθῶν ὥπλισμένος εἰμί, μήπω τῶν δι' αὐτῶν ἐλεῖν βουλομένων ἐχθρῶν καθαρῶς ὑπαλύξας τοὺς δόλους, καὶ στέρξω ἀδιακρίτως τὸ σῶμα, κατεσχέθην ὑπ' αὐτοῦ δῆλον, ὡς τὴν πρὸς αὐτὸ σχέσιν τοῦ δι' ἀρετῆς χωρισμοῦ προελόμενος. Κατασπᾶται οὖν ἄρα ὁ θεωρητικὸς ἀσχετος ἤδη κατὰ τὴν ἕξιν γινόμενος τῷ σώματι, τῶν θείων ἀμελῶν θεαμάτων. Κατέχεται δὲ ὁ πρακτικὸς ὁ τῷ σώματι μαχόμενος, ἐνδιδούς τῇ πρὸς αὐτὸ πάλῃ, καὶ τοῦ πονεῖν ὑπὲρ ἀρετῆς, ἥτις ἐστὶ ψυχῆς ἐλευθερία, τὸ δοῦλον εἶναι παθῶν ἐπιλεγόμενος.

ἔπεσα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ τὴ φροντίδα καὶ τὴν ἀναζήτησιν, ποῦ μόνο στῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν χρεωστοῦμε, τὴν ἀφιέρωσα σὲ κάτι ποῦ δὲν ἔπρεπε, ἐννοῶ τὴν γήινῃ ζωῇ. Κι ἐπειδὴ ἀνέχθηκα νὰ συμπορευθῶ μὲ τίς αἰσθήσεις παρὰ νὰ κατευθύνω τὸ νοῦ μου πρὸς τὸ Θεό. Κι ἂν τώρα ἀκόμα μέσα στὴν ἀσκησή μου φορῶ πολεμικὴν ἀρματωσιά κατὰ τῶν παθῶν, χωρὶς νὰ ἔχω ἀκόμα ξεφύγει ὀριστικὰ τοὺς δόλους τῶν ἐχθρῶν ποῦ θέλουν νὰ μὲ συλλάβουν μ' αὐτά, καὶ ἀγαπήσω τὸ σῶμα ἀνεπιφύλακτα, εἶναι φανερό πὼς ἔγινα αἰχμάλωτός του, ἀφοῦ προτίμησα τὴ συμβίωσιν μ' αὐτὸ ἀντὶ τὸ χωρισμὸ μέσω τῆς ἀρετῆς. Ἀποσπᾶται πρὸς τὰ κάτω λοιπὸν ὁ θεωρητικὸς, ἐνῶ ἤδη ἡ ἕξις τοῦ τὸν ἔχει κάμει ἀσχετο πρὸς τὸ σῶμα, ἂν ἀμελήσῃ τὰ θεϊκὰ θεάματα. Κρατιέται πρὸς τὰ κάτω ὁ πρακτικὸς, ποῦ μάχεται μὲ τὸ σῶμα του, ἂν ἐνδώσῃ κατὰ τὴν πάλῃ πρὸς αὐτὸ καὶ ἐπιλέξῃ ἀπὸ τὸ μόχθο τῆς ἀρετῆς, ποῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς ψυχῆς, τὴν ὑποδοῦλωση στὰ πάθη.

D Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἰς τό, «Τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία, καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; ἢ βούλεται μοῖραν ἡμᾶς ὄντας Θεοῦ, καὶ ἄνωθεν ρεύσαντας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετεωριζόμενοι καταφρονῶμεν τοῦ Κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς 1069 A τὸ σῶμα πάλιν καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν, καὶ τὴν συνεξευγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος;» α.

Τούτοις τινὲς ἐντυγχάνοντες τοῖς λόγοις, μηδένα, ὡς ἔοικεν, ὑπὲρ τοῦ πονεῖν τῆς ζητήσεως ἔνεκεν τοῦ ἀληθοῦς μισθὸν ἐκδεχόμενοι, πρὸς τὸ εὐκόλον καὶ πολλὰς ἔχον ἤδη ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν δογμάτων τὰς ἀφορμὰς καταφεύγουσι, φάσκοντες τὴν τέ ποτε οὖσαν κατὰ τὸ δόξαν αὐτοῖς τῶν λογικῶν ἐνάδα, καθ' ἣν συμφυεῖς ὄντες Θεῷ τὴν ἐν αὐτῷ μονὴν εἶχομεν καὶ ἰδρυσιν, προσέτι γε καὶ τὴν γενομένην κίνησιν, ἐξ ἧς σκεδασθέντα διαφόρως τὰ λογικὰ πρὸς γένεσιν τοῦ σωματικοῦ τούτου κόσμου τὸν Θεὸν ἰδεῖν παρεσκεύασαν, χάριν τοῦ ἐνδῆσαι αὐτὰ σώμασιν ἐπὶ τιμωρίᾳ τῶν προημαρτημένων, διὰ τούτων αἰνίττεσθαι τῶν λόγων νομίζοντες τὸν διδάσκαλον. Ἄλλ' ἡγγνόησαν ὡς ἀδύνατα ὑποτίθενται καὶ τῶν ἀμηχάνων καταστοχάζονται, καθὼς προϊὼν μετὰ τοῦ εἰκότος ὁ ἀληθὴς ἀποδείξει λόγος¹⁹.

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΙΔ' (Περὶ φιλοπτωχίας), Ζ', PG 35, 865BC.

19. Τὸ κεφάλαιο τοῦτο εἶναι μιὰ πυκνὴ ἀνασκευὴ τῆς πλατωνικῆς-ὠριγενεικῆς θεωρίας. Σὲ λίγες γραμμὲς στὴν ἀρχὴ ἐκτίθεται ἡ θεωρία. Κατ' αὐτὴν τὰ πνευματικὰ ὄντα ἢ οἱ ψυχῆς προϋπήρχαν σὺν ἐνότητι μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἔχουν τὴν ἴδια οὐσίαν μ' Ἐκεῖνον. Ξεφεύγοντας ἀπὸ τὴν ἐνότητα αὐτὴ ἢ διασκορπίζόμενες, ὑποχρέωσαν τὸ Θεὸ νὰ δώσῃ ὑπαρξὴ στὸ σωματικὸν κόσμον πρὸς τιμωρίαν τῶν ψυχῶν γιὰ τὸ προηγούμενον ἁμάρτημα τοῦ διασκορπισμοῦ τους. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν θεωρίαν αὐτὴ ἡ κίνησις τῶν λογικῶν ὄντων ἔχει

«Ποιά εἶναι ἡ σοφία ποὺ μὲ περιβάλλει καὶ τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον: Ἐπειδὴ εἴμαστε μέρος τοῦ Θεοῦ καὶ προερχόμαστε ἀπὸ τὸν οὐρανόν, πρὸς τὸν σκοπὸ νὰ μὴν ἐπαιρώμαστε γιὰ τὸ ἀξιωμακά μας, νὰ μὴ μετεωριζώμαστε καὶ νὰ μὴν καταφρονούμε γι' αὐτὸ τὸν πλάστη μας, μήπως θέλει κατὰ τὴν μάχην μας καὶ τὸν ἀγῶνα πρὸς τὸ σῶμα νὰ βλέπωμε πρὸς αὐτὸν πάντοτε καὶ νὰ εἶναι παιδαγωγικὸς περιορισμὸς τοῦ ἀξιώματος ἡ ἀσθένεια ποὺ εἶναι δεμένη μαζί μας;» (Ἀπὸ τὸν ἴδιο λόγον) α.

Διαβάζοντας μερικοὶ τοὺς λόγους τούτους, μὴν περιμένοντας, ὡς φαίνεται, κανένα μισθὸ τοῦ κόπου τους γιὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀλήθειας, καταφεύγουν στὴν εὐκόλη λύση ποὺ ἔχει πολλὰς ἀφορμὰς ἤδη ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ δόγματα. Ὑποστηρίζουν τὴν ἐνότητα τῶν λογικῶν ὄντων, ποὺ κατὰ τὴν δοξασία τοῦ ἐπικρατοῦσε κάποτε, κατὰ τὴν ὁποία, ἐπειδὴ εἴμαστε σύμφυτοι μὲ τὸ Θεόν, εἴχαμε τὴν παραμονὴ καὶ τὴν καθίδρυσή μας μέσα σ' αὐτόν. Προσθέτουν τὴν κίνησιν ποὺ προξενήθηκε καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία σκορπισμένα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ λογικὰ ὄντα, ἔκαναν τὸν Θεὸ νὰ σκεφθῇ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ πνευματικοῦ τούτου κόσμου· νὰ τὰ δέσῃ δηλαδὴ μὲ τὰ σώματα πρὸς τιμωρίαν προηγούμενων ἁμαρτημάτων τους. Νομίζουν ὅτι αὐτὰ μὲ τοὺς λόγους τούτους θέλει νὰ ὑπαινιχθῇ ὁ δάσκαλος. Τοὺς ἔχει διαφύγει ὅμως ὅτι οἱ ὑποθέσεις τους εἶναι ἀδύνατες καὶ οἱ στοχασμοὶ τους ἀδιέξοδοι, καθὼς θὰ δεῖξῃ προχωρώντας μὲ συνέπεια ὁ λόγος ὁ ἀληθινός¹⁹.

ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ τὴ γένεσιν τοῦ ὕλικου κόσμου. Ἡ κίνησις ἔχει τὴν πηγὴν της στὴν ἁμαρτία καὶ εἶναι οὐσιαστικὰ ἁμαρτωλὴ, ἀφοῦ ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ Θεόν.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος παρατηρεῖ κατ' ἀρχὰς ὅτι ἂν τὰ λογικὰ ὄντα ἔχουν μιὰ οὐσίαν μὲ τὸ Θεόν, δὲν μπόρεσαν νὰ κινηθοῦν, γιὰτὶ ὁ Θεὸς δὲν κινεῖται, ἐπειδὴ δὲν ἔχει κανένα πρᾶγμα ψηλότερον ἀπὸ τὸν ἴδιο,

Εἰ γὰρ τὸ θεῖον ἀκίνητον, ὡς πάντων πληρωτικόν, πᾶν δὲ τὸ ἐκ μὴ ὄντων τὸ εἶναι λαβὼν καὶ κινητόν, ὡς πρὸς τινα πάντως φερόμενον αἰτίαν, οὕτω δὲ οὐδὲν κινούμενον ἔσται, ὡς τῆς κατ' ἔφεσιν κινήσεως τὴν δύναμιν μήπω τῷ ἐσχάτῳ προσαναπαῦσαν ὀρεκτῷ (οὐδὲν γὰρ ἰστᾶν ἄλλο τὸ φερόμενον κατὰ φύσιν πέφυκεν ἢ ἐκεῖνο δεικνύμενον), οὐδὲν ἄρα κινούμενον ἔσται, ὡς τοῦ ἐσχάτου μήπω τυχὸν ὀρεκτοῦ· ἐπεὶ μὴδ' ἐκεῖνό πω φανέν τῶν περὶ αὐτὸ φερομένων τὴν κίνησιν ἔστησεν. Εἰ δὲ τοῦτο ποτε γεγενῆσθαι ἐξ ἐπιτάγματος κελεύουσι, καὶ τῆς ἐν τῷ ἐσχάτῳ καὶ μόνῳ ὀρεκτῷ ἰδρύσεώς τε καὶ μονῆς παρακινήθεντα τὰ λογικὰ τὸν σκεδασμὸν

πρὸς τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ κινηθῇ· εἶναι ἡ ἀπόλυτη πληρότητα. Μόνο ὅποιος δέχεται τὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ τὸ μηδὲν βρίσκεται σὲ κίνηση, ὥσπου νὰ φθάσῃ στὸ ἀκέραιο Ἀγαθό, τὸ Θεό. Ἡ κίνηση ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸν πόθο τῶν πεπερασμένων ὄντων νὰ φθάσουν σ' αὐτὸ τὸ ὑπέρτατο Ἀγαθό. Ὅταν φθάσουν σ' αὐτὸ ἡ κίνησή τους σταματᾷ, γιατί ὁ πόθος ἱκανοποιεῖται στὸ ἀκέραιο. Ἄν λοιπὸν τὰ λογικὰ ὄντα βρίσκωνται σὲ κίνηση, τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι πεπερασμένα κι ἐπομένως δημιουργημένα καὶ δὲν ἔχουν ἀκόμα φθάσει στὸ ὑπέρτατο Ἀγαθὸ πού ἐπιθυμοῦν. Διαφορετικά, οὔτε τὸ ἀγαθὸ αὐτὸ δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἱκανοποιήσῃ στὸ ἀκέραιο τὸν πόθο ἐκείνων πού κινοῦνται καὶ κατὰ συνέπεια δὲν μπορεῖ νὰ κἀν τὴν κίνησή τους νὰ σταματήσῃ.

Ἡ διδασκαλία ὅτι ἡ κίνησις ἔχει σὰν πηγὴ τῆς τὴν ἀμαρτία θεωρεῖ μὴ μόνον ὕψος τῆς κινήσεως δυνατὴ, τὴν ὕψος πού ὑποστηρίζεται ἀπὸ κακὴ θέληση, ὅχι τὴν κίνησις γενικά. Αὐτὴ ὅμως ἡ ὕψος εἶναι κυριολεκτικὰ ἀντίθετη στὴ φύσιν τῆς, γιατί εἶναι ἀντίθετη στὴν ἴδια τὴ φύσιν τῶν ὄντων καὶ τὰ ὀδηγεῖ στὴν καταστροφὴ τους. Κατὰ κυριολεξίαν, μέσα στὴν πλατωνικὴ-ὠριγενικὴ θεωρία γιὰ τὴν κίνησις περιέχεται μὴ κάποια ἀτέλεια τοῦ Θεοῦ, πού δὲν μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κίνησις αὐτῶν πού βρίσκονται μέσα του καὶ δὲν μπορεῖ νὰ σταματήσῃ τὴν κίνηση ἐκείνων πού ἔχουν φθάσει πάλι σ' Αὐτόν. Ἔτσι τὸ κακὸ προβάλλεται σ' Αὐτὸν τὸν ἴδιο. Ὁ πλατωνικὸς-ὠριγενικὸς θεὸς δὲν εἶναι οὐσιαστικὰ διάφορος ἀπὸ τὰ λογικὰ ὄντα, πού βρίσκονταν προηγούμενα σ' αὐτόν καὶ πού ἔχουν φθάσει πάλι σ' αὐτόν. Εἶναι μὴ διδασκαλία πού δὲν ἀναγνωρίζει ἕναν ἀπόλυτο Θεὸ μέσα στὴν τελειότητα καὶ γι'

Ἄν δεχθοῦμε πρῶτον ὅτι τὸ θεῖο εἶναι ἀκίνητο, ἐπειδὴ γεμίζει τὰ πάντα καὶ κινητὸ κάθε τι πού ἔλαβε τὸ εἶναι ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι, ἐπειδὴ ὅπωςδήποτε φέρεται πρὸς κάποιαν αἰτία καὶ δεύτερον ὅτι κανένα κινητὸ δὲν σταμάτησε ἀκόμα, ἀφοῦ δὲν ἀπόθεσε στὸ ἔσχατο ἐπιθυμητὸ τὴ δύναμη τῆς σύμφωνης μὲ τὴν ἐπιθυμία του κινήσεως (γιατί ἂν δὲν φανῇ αὐτό, δὲν ὑπάρχει κανένα ἄλλο νὰ σταματήσῃ ὅ,τι κινεῖται ἀπὸ τὴ φύσιν του), τότε κανένα κινητὸ δὲ σταμάτησε ἐπειδὴ δὲν ἐπέτυχε ἀκόμα τὸ ἔσχατο ἐπιθυμητό. Ἀφοῦ ἐκεῖνο δὲ φάνηκε ἀκόμα γιὰ νὰ μὴ σταματήσῃ τὴ κίνησις ὅσων κινοῦνται γύρω του. Ἄν τώρα ἀποφαίνωνται πῶς τοῦτο ἔγινε κάποτε ἔπειτ' ἀπὸ διαταγὴ καὶ μετακινήμενα ἀπὸ τὴν καθίδρυσή τους μέσα στὸ ἔσχατο καὶ μόνο ἐπιθυμητὸ πραγματοποιοῦσαν τὰ

αὐτὸ ὀλικά διάφορο ἀπὸ κάθε ἄλλη ὑπαρξή. Ὁ πλατωνικὸς-ὠριγενικὸς θεὸς εἶναι μὴ οὐσία κάποιας σχετικότητος, πού δὲν μπορεῖ νὰ ὑψωθῇ πάνω ἀπὸ κάποιο ἐπίπεδο. Γι' αὐτὸ ἡ ἀκίνησις στὴν ὁποία ἔχουν φθάσει τὰ ὄντα στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι αἰώνια. Ἀπὸ ἐδῶ ξεκινᾷ ἡ προοπτικὴ μιᾶς ἀνύψωσης τῶν ὄντων ὡς τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ καὶ τῆς πτώσεως τους ἀπὸ κεῖ πού ἐπαναλαμβάνεται αἰώνια. Σ' αὐτὴ τὴ σισύφεια εἰκόνα τῆς ὑπαρξέως, εἶναι πλεγμένη μὴ αἰώνια ἀτέλεια τῆς ἱκανοποίησης καὶ γι' αὐτὸ μὴ αἰώνια ἔλλειψη ἀνάπαυσης, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει μὴ ἄπειρη ἀνοδο.

Ὁ πλατωνικὸς-ὠριγενικὸς θεὸς δείχνει τὴ σχετικότητά του καὶ μέσα στὴν ἔλλειψη ἐλευθερίας. Εἶναι ἀναγκασμένος νὰ δώσῃ ὑπαρξὴ στὸν ὕλικό κόσμο, γιὰ νὰ τιμωρήσῃ καὶ νὰ ξανακερδίσῃ τὰ λογικὰ ὄντα πού ἀκραιώνουν τὴν πραγματικότητά του. Κατ' ἀκρίβεια, ἂν αὐτὰ τὰ ὄντα ἔχουν τὴν ἴδια μ' ἐκεῖνον οὐσία, μὲ τὴ δική τους πτώση ἔχει ἐκπέσει κι ἕνα μέρος ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ἴδιο. Ἔτσι γίνεται σ' αὐτὸν ἕνας ἀγῶνας ἀνάμεσα στὸ τμήμα πού ἔχει ἐκπέσει καὶ στὸ τμήμα πού δὲν ξέπεσε, μὴ πάλιν τοῦ ἐνὸς τμήματος νὰ μὴν παρασυρθῇ στὴν πτώση ἀπὸ τὸ ἄλλο τμήμα. Σ' αὐτὴ τὴν πάλιν ὁ θεὸς πού δὲν ξέπεσε ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὸ κακὸ τοῦ ὕλικου κόσμου, γιὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὸ τμήμα του πού ἔχει ἐκπέσει. Τοῦτο σημαίνει ἕνα εἶδος συνδέσμου ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνον καὶ τὸ κακὸ. Ἔτσι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ σχετικοποιεῖται κι αὐτὴ.

ἔλαβεν, ἵνα μὴ λέγων ἐρεσχελῶ, τίς ἢ ἀπόδειξις, τὰς αὐτὰς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπ' ἄπειρον ἔξειν τὰ λογικὰ μετεμπτώσεις ἐξ ἀνάγκης εἰκότως ὑποθήσονται. Οὐτινος γὰρ διὰ τῆς πείρας καταφρονεῖν ἅπαξ δεδύνηται, καὶ εἰς αἰὲν δυνήσεσθαι οὐδείς ὁ κωλύσων ἔσται λόγος. Τοῦ δὲ οὕτω φέρεσθαι τὰ λογικὰ καὶ μηδεμίαν ἔχειν ἢ ἐλπίζειν βάσιν ἀμετάθετον τῆς ἐν τῷ καλῷ παγιότητος, τί ἄλλο γένοιτ' ἂν ἐλεεινότερον;

Εἰ δὲ δύνασθαι μὲν φαῖεν²⁰, μὴ βούλεσθαι δέ, διὰ τὴν γενομένην πείραν τοῦ ἐναντίου, καὶ οὕτως οὐ δι' ἑαυτοῦ, ὡς καλόν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐναντίον τὸ καλὸν αὐτοῖς ἔσται ἐξ ἀνάγκης **Δ** στεργόμενον, ὡς οὐ φύσει ἢ κυρίως ὄν ἐραστόν. Πᾶν γὰρ δ μὴ δι' ἑαυτοῦ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἐραστόν καὶ πάσης ἐλκτικὸν κινήσεως οὐ κυρίως καλόν. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ καθεκτικὸν εἰκότως τῆς τῶν ἐπ' αὐτῷ ἡδομένων ἐφέσεως, ἀλλὰ καὶ **1072 A** χάριν λοιπὸν ὁμολογήσαιεν ἂν τῷ κακῷ οἱ τοῦτο περιέποντες τὸ φρόνημα, ὡς δι' αὐτοῦ τὸ δέον διδασκόμενοι· καὶ τὴν ἐν τῷ καλῷ πῆξιν πῶς ἔχειν μεταμαθόντες καὶ γένεσιν αὐτὸ ἀναγκαίως εἴποιεν ἂν, εἴπερ ἑαυτοῖς στοιχεῖν διέγνωσαν, καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς χρησιμώτερον, ὡς τοῦ συμφέροντος

20. Ὁ ἅγιος Μάξιμος προϋποθέτει ἐπίσης τὴν ἐξήγηση ὅτι ἡ μὴ παραμονὴ τῶν λογικῶν ὄντων μέσα στὸ ἀγαθὸ μπορούσε νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἔχουν τὴν ἀνάγκη νὰ δοκιμάσουν ἐπίσης τὸ ἀντίθετο τοῦ καλοῦ. Ἀπὸ δὴ προκύπτει ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα μιὰ ἀδιάκοπη ἐναλλαγὴ ἀνάμεσα στὴν ἐμπειρία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἐμπειρία τοῦ κακοῦ, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ δεύτερη παρακινεῖ τὰ λογικὰ ὄντα νὰ ποθήσουν ἕναν τὴν ἐπιστροφὴ στὴν βίωση τοῦ ἀγαθοῦ.

Στὴν ἐξήγηση αὕτῃ ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀπαντᾷ ὅτι σὲ μιὰ τέτοια περίπτωσι αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ δὲ θὰ ἦταν ἄξιο ν' ἀγαπηθῇ ἀπὸ μόνο του, ἀλλὰ μὲ τὴ μεσόλάβησιν τοῦ κακοῦ. Κατὰ συνέπειαν, οἱ θιασῶτες τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ὀφείλουν νὰ εὐχαριστήσουν τὸ κακὸ, ὡς τὸν μόνο παιδαγωγὸ πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ὀφείλουν ἀκόμα νὰ ἐπιδοκιμάσουν τὴ διαμόρφωσιν τοῦ ὕλικου κόσμου (ἐνῶ ἀπὸ ἄλλῃ ἀποψη τὸν ἀνακηρύττουν ὄργανο γιὰ τὴν τιμωρίαν τοῦ προηγούμενου ἀμαρτήματος) καὶ νὰ τὴ θεωρήσουν πολυτιμώτερον ἀπὸ τὴ φύσιν τῶν λογικῶν ὄντων, ἀφοῦ διὰ τοῦ κόσμου αὐτοῦ ὁδηγοῦνται πρὸς τὸ καλόν. Ἀκόμα περισσότερο

λογικὰ ὄντα τὴ διασπορά τους, δὲν θέλω νὰ πολυλογήσω γιὰ τὸ ποῖα εἶναι ἡ ἀπόδειξη. Αὐτοὶ ὅμως πρέπει νὰ ὑποθέσουν ὅτι τὰ λογικὰ κατὰ φυσικὴν ἀνάγκη καὶ ἐπ' ἄπειρο θὰ ἔχουν τίς ἴδιες μεταπτώσεις στὰ ἴδια. Γιατὶ ὅ,τι στάθηκαν ἱκανὰ μιὰ φορὰ νὰ καταφρονήσουν μετὰ τὴ δοκιμὴ του, κανένας λόγος δὲν θὰ τὰ ἐμποδίσῃ νὰ τὸ κάνουν πάντοτε. Ἀπὸ τὸ νὰ συμπεριφέρονται ἔτσι τὰ λογικὰ, νὰ μὴν ἔχουν καὶ νὰ μὴν ἐλπίζουν καμμιὰν ἀμετακίνητην βάσιν τῆς σταθερότητας τους μέσα στὸ καλόν, τί ἄλλο ἀθλιώτερο μπορούσε νὰ γίνη;

Κι ἂν ποῦν²⁰ πῶς εἶναι μέσα στὴ δυνατότητά τους ἀλλὰ δὲ θέλουν ἐξαιτίας τῆς δοκιμῆς τοῦ ἀντίθετου, κι ἔτσι ὅχι γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο ὡς καλὸ ἀλλὰ γιὰ τὸ ἀντίθετό του θὰ στέρξουν τὸ καλὸ κατ' ἀνάγκη, ἀφοῦ δὲν εἶναι γιὰ τὴ φύσιν του ἢ αὐθεντικὰ ποθητό. Γιατὶ καθένα πού ἀπὸ τὴ φύσιν του δὲν εἶναι οὔτε ἀγαθὸ οὔτε ἐπιθυμητὸ οὔτε ἔλκει κάθε κίνησιν, δὲν εἶναι αὐθεντικὰ ἀγαθόν. Καὶ γι' αὐτὸ μῆτε πού συγκρατεῖ εὐλογα τὴν ἐπιθυμίαν ὅσων εὐχαριστοῦνται ἀπ' αὐτό. Ἀλλὰ στὸ τέλος θὰ ὁμολογήσουν καὶ χάρη στὸ κακὸ ὅσοι ἀκολουθοῦν τὴν ἀποψὴ αὐτῇ, γιατί αὐτὸ τοὺς δίδαξε ποῖο εἶναι τὸ πρέπον. Καὶ ἀλλάζοντας τὴ γνώμη του γιὰ τὴ φύσιν τῆς σταθερότητας μέσα στὸ ἀγαθόν, θὰ μπορούσαν νὰ ποῦν τὸ κακὸ κατὰ λογικὴν ἀνάγκη καὶ γένεσιν τοῦ καλοῦ, ἂν γνωρίζουν νὰ εἶναι συνεπεῖς μὲ τὸν ἑαυτὸ τους. Καὶ μάλιστα γένεσιν ὠφελιμώτερη ἀπὸ τὴ φύσιν γιατί διδάσκει κατὰ τὴ γνώμη

ὀφείλουν νὰ θεωρήσουν τὸν σωματικὸν κόσμον πηγὴ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ ὅλους αὐτοὺς πού ἀνήκουν στὸ Θεὸ σὲ σταθερὴ ἀνάπαυσιν μέσα σ' Αὐτόν. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι δὲ θὰ μπορούσε πιά νὰ κἀν κανένας διάκριση ἀνάμεσα στὸ ἀγαθὸ καὶ στὸ κακόν. Ὅλα εἶναι ἀγαθὰ κι ὅλα κακὰ. Τὸ ἀγαθὸ δὲν εἶναι πιά ἀγαθόν, ἂν δὲν μπορῇ νὰ μείνῃ μέσα στὸν ἑαυτὸ του· τὸ κακὸ δὲν εἶναι κακόν, ἂν εἶναι δρόμος ἀναγκαῖος γιὰ τὴν ἐπιστροφὴν στὸ καλόν. Ὁ σχετικισμὸς παρουσιάζεται μὲ ἄλλη μορφή.

κατ' αὐτοὺς οὕτως διδασκτικήν, καὶ τοῦ πάντων τιμιωτέρου κτήματος, τῆς ἀγάπης λέγω, γεννητικήν, καθ' ἣν πέφυκε πάντα τὰ ἐκ Θεοῦ γινόμενα εἰς Θεὸν συνάγεσθαι μονίμως τε καὶ ἀπαρτρέπτως.

Καὶ πάλιν, τῶν ἐκ Θεοῦ γενομένων νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν ἡ γένεσις τῆς κινήσεως προεπινοεῖται²¹. Οὐ γὰρ οἷόν τε πρὸ γενέσεως εἶναι κίνησιν. Τῶν γὰρ γενομένων ἡ κινήσεις, ἣ τε νοητῶν, νοητή, ἣ τε αἰσθητῶν, αἰσθητή. Οὐδὲν

21. Ἐνῶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ὀριγένης ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ κίνησις εἶχε προηγηθῇ καὶ εἶχε ἀκολουθήσει ἡ γένεσις τοῦ κόσμου, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἁμαρτήματος κατὰ τὴν κίνησιν, ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει ὅτι στὴν ἀρχὴ γίνεται ἡ δημιουργία καὶ ἔπειτα ἔρχεται ἡ κίνησις (βέβαια πρόκειται μόνο γιὰ μιὰ λογικὴ προτεραιότητα) καὶ ἐπειδὴ ἡ δημιουργία εἶναι ἡ ἐλεύθερη πράξις τοῦ Θεοῦ, ἡ κίνησις ποὺ εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸν ὕλικό κόσμο δὲν εἶναι κακὴ. Μὲ αὐτὴν ἡ δημιουργία, ὅπως αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει τὸ πᾶν μέσα του, τείνει πρὸς αὐτὸ ποὺ εἶναι τέλειο. Ἄν λοιπὸν τὰ ὄντα κινούνται, ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι κτιστά, ὅτι δὲν εἶναι τμήματα τῆς θεότητος. Ὅ,τι εἶναι κτιστὸ προϋποθέτει, χωρὶς νὰ θέλῃ, τὴν κίνησιν, ἐνῶ τὸ Ἄκτιστο δὲν ὑποτάσσεται παθητικὰ στὴν κίνησιν, δὲν ἔχει τὴν παθητικότητα αὐτή, γιατί εἶναι αὐτὸ μόνο ἄπειρο καὶ ἀπεριόριστο. Δὲν ὑπομένει τὴν κίνησιν ἀκούσια, γιατί δὲν ὑπάρχει κάτι ποὺ νὰ τὸ ἀγαπᾷ ἐρωτικά, ποὺ νὰ μπορῇ νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ πόθο. Ἄν τὰ ὄντα ἦσαν τμήματα τῆς θεότητος, δὲ θὰ μπορούσαν μὲ τὴν κίνησιν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπ' αὐτήν, γιὰ νὰ φθάσουν σ' αὐτή καὶ πάλι. Τὰ ὄντα ἔχουν δημιουργηθῇ καὶ δὲν ἔχουν ἀκόμα φθάσει σ' ἐνότητα μὲ τὸν τελικὸ στόχο τους, μὲ τὸ στόχο τους καθ' ἑαυτό, μὲ τὴν ἄπειρη τελειότητα. Ἡ παθητικότητα αὐτὴ ὡς πρὸς τὴν κίνησιν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν παθητότητα (τὰ συναισθήματα, πάθη) καὶ τὴν ἐμπάθεια. Ἀλλὰ δίχως τὴν παθητικότητα δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἐμφανισθῇ μετὰ τὴν πτώση ἡ παθητότητα καὶ ἔπειτα ἡ ἐμπάθεια.

Μόνο Ἐκεῖνος δὲν κινεῖται ἀκούσια πρὸς κάτι ἄλλο. Αὐτὸς ὑπερβαίνει τὴν φύσιν τῶν δημιουργημάτων. Τὰ ὑπερβαίνει ὅλα, ἐπειδὴ δὲν ἔχει γίνεσιν γιὰ κανένα ἄλλο, ὅπως ἔχουν γίνεσιν ὅλα τὰ δημιουργήματα. Ἀλλὰ ταυτόχρονα ὅλα ἔχουν γίνεσιν γι' Αὐτόν. Ἡ ὑπερβατικότητα τοῦ αὐτῆς ἔχει συνεπῶς διπλὸ νόημα. Ὁ ἴδιος δὲν σχετίζεται μὲ κανένα ἄλλο πράγμα. Ὅλα ὅμως σχετίζονται κατ' ἀναγκαιότητα μ' Ἐκεῖνον καὶ ὀφείλουν κατὰ συνέπειαν νὰ κινούνται πρὸς Αὐτόν. Εἶναι

τοὺς ὅ,τι τοὺς συμφέρει καὶ γεννᾷ ὅ,τι εἶναι τὸ πολυτιμότερο, ἐννοῶ τὴν ἀγάπην ποὺ εἶναι φυσικὸς κανόνας αὐτὴ νὰ συνάγῃ μέσα στὸ Θεὸ ὅλα τὰ δημιουργήματά του μόνιμα καὶ ἀμετακίνητα.

Ἐξ ἄλλου ἡ γένεσις ὅσων νοητῶν καὶ αἰσθητῶν ἔχουν γίνεσιν ἀπὸ τὸν Θεὸ νοεῖται πρὶν ἀπὸ τὴν κίνησιν²¹. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ κίνησις πρὶν ἀπὸ τὴν γένεσιν. Γιατὶ ἡ κίνησις εἶναι ιδιότητα ὅσων ἔχουν γίνεσιν, ἡ νοητὴ τῶν νοητῶν, ἡ αἰσθητὴ τῶν αἰσθητῶν. Γιατὶ κανένα ἐντελῶς ἀπὸ

τὸ τελικὸ σημεῖο συναντήσεως καὶ ἀνυψώσεως ὄλων. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν κίνησιν τοῦ παντός. Τίποτα λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ κινήθῃ φεύγοντας ἀπ' Αὐτόν. Ἐδῶ ἔχουμε ἓνα ἄλλο ἐπιχείρημα ἐναντίον τοῦ ὀριγενισμοῦ ποὺ πλατωνίζει.

Ἀνάμεσα στὸν Παρμενίδην, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ὀριγένη ἀπὸ τῆς μιᾶς, ποὺ ἀποδίδουν τὴν ἀκίνησιν στὴν ἀληθινὴ πραγματικότητα, θεωρώντας τὴν κίνησιν ὡς πτώση ἀπ' αὐτὴ καὶ τὸν Ἡράκλειτο ἀπὸ τὴν ἄλλην, ποὺ ἐβλεπε τὰ πάντα σὲ κίνησιν, ὁ ἅγιος Μάξιμος συνάπτει τὴν ἀκίνησιν τῆς ὑπέρτατης πραγματικότητος μὲ τὴν κίνησιν τῆς δημιουργημένης, σχεδὸν μὲ ἀριστοτελικὸ νόημα, «τὸ ἀκίνητον κινεῖν». Ἡ κίνησις κερδίζει θετικὸ νόημα χωρὶς νὰ γίνεσιν τὸ ἴδιωμα τῆς ὑπέρτατης πραγματικότητος. Δὲν ὑπάρχει ἀντίφασις ἀνάμεσα στὴν ἀκίνησιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν κίνησιν τοῦ δημιουργήματος, γιατί ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς στὴν κίνησιν τῆς δημιουργίας. Ἀλλὰ ὁ ἅγιος Μάξιμος προσπερνᾷ τὸν Ἀριστοτέλη ἀπονέμοντας ἐνέργειαν στὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπομένως, γενικὰ στὴ θεότητα. Δὲν ὑπάρχει κατ' αὐτὸν καμμιά φύσις δίχως τὴν ἀντίστοιχὴ ἐνέργεια. Γιὰ νὰ συμβιβάσουμε τὴν ἀκίνησιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς θεότητος, βεβαιωμένες καὶ τίς δύο ἀπὸ τὸν ἅγιο Μάξιμο, θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐννοεῖ τίς ἀρνήσεις ποὺ ἀναφέρονται στὸ Θεὸ, ὡς ὑπερπλεονασμούς. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀγαθός, γιατί εἶναι ἀγαθὸς μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ ὑπερ-αγαθοῦ. Τότε θὰ μπορούσε νὰ πῇ κανένας ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀκίνητος, μὲ τὸ νόημα μιᾶς κινήσεως ὑπερπλεονάζουσας. Ὅπως δὲ ποτε, ὁ Θεὸς εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν ἀκίνησιν καὶ τὴν κίνησιν μὲ τὸ νόημα ποὺ τίς βλέπομε μέσα στὸν κόσμο. Καὶ σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν ἀνθρώπινη μέσα στὸ Χριστὸ ἐνέργεια ἡ θεία φύσις ἐκδηλώνει μιὰ ἐνέργεια καὶ ἡ ἴδια.

Β γὰρ τῶν γενομένων ἐστὶ τὸ παράπαν τῷ καθ' αὐτὸ λόγῳ ἀκίνητον, οὐδ' αὐτῶν τῶν ἀνύχων καὶ αἰσθητῶν, ὡς τοῖς ἐπιμελεστέροις τῶν ὄντων θεάμοσιν ἔδοξε. Κινεῖσθαι γὰρ πάντα ἔφασαν, ἢ κατ' εὐθείαν, ἢ κατὰ κύκλον, ἢ ἐλικοειδῶς. Πᾶσα γὰρ κίνησις τῷ ἀπλῶ καὶ τῷ συνθέτῳ περιέχεται τρόπῳ. Εἰ τοίνυν προεπινοεῖται τῆς ὧν ἐστὶ κινήσεως ἡ γένεσις, ἐπιθεωρεῖται δὴ τῆς ὧν ἐστὶ γενέσεως ἡ κίνησις, ὡς μετ' αὐτὴν κατεπίνοιαν οὖσα. Ταύτην δὲ τὴν κίνησιν δύναμιν καλοῦσι φυσικὴν, πρὸς τὸ κατ' αὐτὴν τέλος ἐπειγομένην, ἢ πάθος, ἥτοι κίνησιν, ἐξ ἑτέρου πρὸς ἕτερον γινόμενην, τέλος ἔχουσαν τὸ ἀπαθές, ἢ ἐνέργειαν δραστικὴν, τέλος ἔχουσαν τὸ αὐτοτελές. Οὐδὲν δὲ τῶν γενητῶν ἑαυτοῦ τέλος ἐστίν, ἐπειδὴ οὔτε αὐταίτιον, ἐπεὶ καὶ ἀγέννητον καὶ ἀναρχον καὶ ἀκίνητον, ὡς πρὸς μηδὲν πῶς ἔχον κινήθῃναι²². Ἐκβαίνει γὰρ τῶν ὄντων τὴν φύσιν, ὡς οὐδενὸς ἔνεκεν ὄν, εἰ-

22. "Όλα τὰ δημιουργήματα κινούνται, γιατί κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι σκοπὸς τοῦ ἑαυτοῦ του. Αὐτὸ ποὺ ἔχει τὸ σκοπὸ του μέσα του δὲν ὑπόκειται σὲ καμμιὰ ἐπίδραση, σὲ καμμιὰ ἔλξη, σὲ καμμιὰ κίνηση μὴ ἐλεύθερη, σὲ καμμιὰ πράξη τελειοποίησης. Εἶναι σκοπὸς τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀφοῦ δὲν ἔχει οὔτε αἰτία.

Ἄλλοι νομίζουν ὅτι ἡ κίνηση γίνεται κυκλικά καὶ ὁ σκοπὸς βρίσκεται στὸ κέντρο, πρὸς τὸ ὁποῖο τὰ ὄντα προχωροῦν μὲ μιὰ ὅλο καὶ στενότερη κυκλικὴ κίνηση. Κατ' ἄλλους, ἡ κίνηση ἔχει τὴ μορφή σπείρας ἢ

ὅσα ἔγιναν δὲν εἶναι ἀκίνητο κατὰ τὸ λόγο τῆς ὑπαρξῆς του, ἀκόμα κι ἀπ' αὐτὰ τὰ ἄψυχα καὶ αἰσθητά, ὅπως γνωματεύουν οἱ ἐπιμελέστεροι θεωρητὲς τῶν ὄντων. Εἶπαν ὅτι ὅλα κινούνται ἢ κατὰ εὐθεία γραμμὴ ἢ κυκλικά ἢ κατὰ σπείρα. Κάθε κίνηση περιέχεται στὸν ἀπλὸ ἢ τὸν σύνθετο τρόπο. Ἄν λοιπὸν ἡ γένεση καθενὸς νοῆται πρὶν ἀπὸ τὴν κίνηση, τότε ἡ κίνηση θεωρεῖται μετὰ τὴν γένεση καθενὸς, ἀφοῦ ἔπειτα ἀπ' αὐτὴν ἔρχεται στὴ σκέψη. Αὐτὴν τώρα τὴν κίνηση τὴν ἀποκαλοῦν δύναμη φυσικὴ, ποὺ σπεύδει πρὸς τὸ δικό της τέλος εἴτε πάθος· δηλαδή κίνηση ποὺ γίνεται ἀπὸ ἓνα σὲ ἄλλο καὶ ποὺ τέλος της ἔχει τὴν ἀπάθεια. Ἡ τὴν ἀποκαλοῦν ἐνέργεια δραστικὴ, ποὺ τέλος της ἔχει τὴν αὐτοτελείωση. Ἀπὸ ὅσα ὅμως ἔγιναν κανένα δὲν ἀποτελεῖ τέλος τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀφοῦ δὲν εἶναι καὶ αἰτία τοῦ ἑαυτοῦ του, γιατί τότε θὰ ἦταν ἀγέννητο καὶ ἀναρχο καὶ ἀκίνητο μὴ διαθέτοντας τρόπο νὰ κινήθῃ πρὸς κάτι²². Βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὴ φύση τῶν ὄντων, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει γιὰ χάρη κανενὸς — ἂν

μορφὴ κυκλικὴ ποὺ ἀνεβαίνει, ὅπως κατὰ τὸν Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη. Ὁ Θεὸς εἶναι στὸ ἐσωτερικὸ βάθος, ἀλλὰ ἀποκαλύπτεται σὲ κάθε βαθμὸ τῆς ἀνάβασής μας στὸ μέτρο ποὺ ὑψώνεται ἡ ἴδια ἡ κατανόησή μας.

Ὅπως δὴποτε, ἡ κίνηση εἶναι ἀπὸ μιὰ ἀποψη ἀπλή, ἀπὸ ἄλλη σύνθετη. Γιατὶ γενικά ὁδηγεῖ πρὸς τὸν ἀνώτερο σκοπὸ. Αὐτὴ ὅμως ἡ προχώρηση ἔχει τὴν πολυπλοκότητά της, ἐπειδὴ εἶναι κίνηση στὰ πολλαπλὰ ἐπίπεδα τῆς ὑπαρξῆς μας, μιὰ κίνηση τῶν πολλαπλῶν αὐτῶν δυνάμεων, μερικὲς φορὲς ἐξασθενώντας, μερικὲς φορὲς ἐπιστρέφοντας, κλπ. Μερικοὶ ἀποκαλοῦν τὴν κίνηση αὐτὴ δύναμη ἢ δυνατότητα φυσικὴ ποὺ ἐπείγεται πρὸς τὸ τέλος της. Ὑπογραμμίζουν ἔτσι τὸ φυσικὸ χαρακτῆρα της. Ἄλλοι τὴν ἀποκαλοῦν παθητότητα προβάλλοντες τὸ γεγονὸς ὅτι ὑποφέρεται, ὅτι ξεδιπλώνεται σ' ἓνα βαθμὸ χωρὶς νὰ θέλῃ καὶ ὁδηγεῖ τὸ ὄν σὲ μιὰ ἐλευθερία ἀπὸ τὴν ἐμπάθεια καὶ τὴν παθητότητα. Ἄλλοι τέλος τὴν ἀποκαλοῦν πρακτικὴ ἐνέργεια, μὲ τὴν ὁποία τὸ δημιουργήμα τείνει πρὸς ἑκεῖνον ποὺ εἶναι ὁ τελικὸς αὐτοσκοπός. Ὅλα τὰ δημιουργήματα κινούνται πρὸς αὐτὸν τὸ σκοπὸ, γιατί κανένα τους δὲν εἶναι ὁ τελικὸς αὐτοσκοπός.

περ ἀληθῆς ὁ περὶ αὐτοῦ ὁρισμός, καὶ ἄλλότριος ἢ ὁ λέγων^α. τέλος ἐστὶν οὗ ἕνεκεν τὰ πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἕνεκεν. Οὐδὲ αὐτοτελές, ἐπεὶ καὶ ἀνενέργητον, ὡς πλήρες, καὶ ὡσαύτως καὶ μηδαμόθεν τὸ εἶναι ἔχον· τὸ αὐτοτελές γὰρ πως καὶ ἀναίτιον. Οὐδ' ἀπαθές, ἐπεὶ καὶ μόνον καὶ ἄπειρον καὶ ἀπερίγραφον· οὐ γὰρ πάσχειν πέφυκε καθόλου τὸ ἀπαθές, τῷ μήτ' ἐρᾶν ἄλλου, ἢ κινεῖσθαι πρὸς ἄλλο τι κατ' ἔφεσιν. Οὐδὲν ἄρα τῶν γενητῶν κινούμενον ἔστι, ὡς τῆς πρώτης καὶ μόνης αἰτίας, ἐξ ἧς τὸ εἶναι τοῖς οὖσι περίεστι, μήπω τυχόν, ἢ τοῦ ἐσχάτου ἐντὸς γενόμενον ὀρεκτοῦ, ἢ ἐκ προγεγενημένης ἐνάδος ὁ τῶν λογικῶν σκεδασμὸς ἑαυτῷ τὴν τῶν σωμάτων γένεσιν ἀκολουθῶς συνεισκομίσας νομισθῇ.

Καὶ μαρτυροῦσι Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ καὶ Παῦλος οἱ ἅγιοι, καὶ ὁ τούτων Δεσπότης Χριστός, ὁ μὲν· *Μὴ γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς*^α τὸν προπάτορα ἱστορήσας, καὶ ἄλλοι εἰπών· *Ὁ γὰρ ἦκατε ἕως τοῦ νῦν εἰς τὴν κατάπαυσιν καὶ εἰς τὴν κληρονομίαν, ἣν Κύριος ὁ*
1073 A *Θεὸς ἡμῶν δίδωσιν ὑμῖν*^β. *Ὁ δὲ Χορτάσθήσομαι βοῶν ἐν τῷ ὀφθῆναι μοι τὴν δόξαν σου καί· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, πότε ἤξω καὶ ὀφθῆσομαι τῷ προσώπῳ τὸν Θεόν*^δ. *Ὁ δὲ Φιλιππησίους μὲν γράφων· Ἐἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν, οὐχ ὅτι ἤδη ἔλα-*

α. Γεν. 2,17.

β. Δευτ. 12,9.

γ. Ψαλμ. 16,15.

δ. Ψαλμ. 41,3.

εἶναι βέβαια ἀληθινὸς ὁ σχετικὸς ὁρισμὸς καὶ ἃς εἶναι ξένος, αὐτὸς ποὺ ὀρίζει· τέλος εἶναι ὅ,τι γιὰ χάρη του ὑπάρχουν τὰ πάντα, ἐνῷ ἐκεῖνο δὲν ὑπάρχει γιὰ χάρη κανενός. Οὔτε ἀποτελεῖ αὐτοτελείωση, γιὰτι θὰ ἦταν τότε πλήρες καὶ ὡς πλήρες θὰ ἦταν ἀνενέργητο καὶ πάντα τὸ ἴδιο καὶ δὲ θὰ εἶχε τὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ πουθενά. Γιὰτι τὸ αὐτοτελές εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο καὶ ἀναίτιο. Οὔτε εἶναι ἀπαθές, γιὰτι τὸ ἀπαθές εἶναι καὶ μόνο καὶ ἄπειρο καὶ ἀπεριόριστο. Γιὰτι τὸ ἀπαθές γενικὰ δὲν ἔχει στὴ φύση του νὰ πάσχει, ἐπειδὴ οὔτε κάποιον ἄλλο ποθεῖ οὔτε πρὸς κάποιον ἄλλο κινεῖται ἀπὸ ἐπιθυμία. Κανένα λοιπὸν ἀπὸ τὰ γενικὰ δὲ σταμάτησε τὴν κίνησίν του, γιὰτι ἀκόμα δὲν ἐπέτυχε τὴν πρώτη καὶ μόνη αἰτία ἀπὸ τὴν ὁποία τὰ ὄντα ἔχουν τὴν ὑπαρξή. Ἡ ἄλλιως, γιὰτι δὲ βρέθηκε ἀκόμα στὴν περιοχὴ τοῦ ἐσχάτου ἐπιθυμητοῦ, ὥστε νὰ νομισθῇ ὅτι ὁ διασκορπισμὸς τῶν λογικῶν ὄντων ἀπὸ μιᾶ προηγούμενης ἐνότητος προκάλεσε γι' αὐτὰ τὴν δημιουργίαν τῶν σωμάτων.

Μαρτυροῦν γι' αὐτὸ ὁ Μωϋσῆς, ὁ Δαβὶδ, ὁ Παῦλος, οἱ ἅγιοι· *Ὁ Δεσπότης* ὅλων αὐτῶν, ὁ Χριστός. *Ὁ* πρῶτος μᾶς ἱστορήσε ὅτι ὁ προπάτορας ἔλαβε τὴν ἐντολὴν «νὰ μὴ δοκιμάσῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς»^α καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο ἔγραψε· «Δὲν φθάσατε μέχρι σήμερα στὴν ἀνάπαυση καὶ στὴν κληρονομία ποὺ σᾶς δίνει ὁ Κύριος ὁ Θεός σας»^β. *Ὁ* Δαβὶδ λέει· «θὰ χορτάσῃ ἡ ψυχὴ μου καθὼς θ' ἀντικρύζω τὴν δόξα σου»^γ καὶ «ἐνοιῶσέ ἡ ψυχὴ μου τὴν δόξα τοῦ Θεοῦ τοῦ δυνατοῦ καὶ ζωντανοῦ, πότε θὰ φθάσω καὶ θ' ἀντικρύσω κατὰ πρόσωπο τὸν Θεόν»^δ. *Ὁ* Παῦλος πάλι γράφει στοὺς Φιλιππησίους· «Ἴσως ἐπιτύχω κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἀνάστασιν ἀπὸ τοὺς νε-

βον ἢ ἤδη τετελείωμαι, διώκω δὲ εἴ γε καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἑβραίοις δέ· Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων, ὁ Θεός^β. Καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ μηδένα κομίσασθαι τὰς ἐπαγγελίας διαβεβαιούμενος. Ὁ δέ· Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς^δ.

Οὕτω οὖν οὐδαμῶς οὐδὲν τῶν γεννητῶν τὴν φυσικὴν δύναμιν πρὸς τὸ κατ' αὐτὴν τέλος κινουμένην ἔστησεν, οὐδὲ τῆς ἐνεργείας ἐπαύσατο τῷ κατ' αὐτὴν τέλει προσερεῖσαν αὐτὴν, οὐδὲ τοῦ κατὰ κίνησιν πάθους τὸν καρπὸν ἐδρέφατο, τὸ ἀπαθές, φημί, καὶ ἀκίνητον. Μόνον γὰρ Θεοῦ τὸ τέλος εἶναι καὶ τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀπαθές, ὡς ἀκινήτου καὶ πλήρους καὶ ἀπαθοῦς, τῶν γεννητῶν δὲ τὸ πρὸς τέλος ἀναρχον κινήθῃναι, καὶ ἀπόσφ. τελείῳ τέλει παῦσαι τὴν ἐνέργειαν, καὶ παθεῖν, ἀλλ' οὐκ εἶναι ἢ γενέσθαι κατ' οὐσίαν τὸ ἀποιοῦν· πᾶν γὰρ γεννητὸν καὶ κτιστὸν οὐκ ἄσχετον δηλονότι²³.

Εὐγνωμόνως δὲ τοῦ πάθους ἀκουστέον· οὐ γὰρ τὸ κατὰ τροπὴν ἢ φθορὰν δυνάμειος ἐνταῦθα δηλοῦται πάθος, ἀλλὰ

α. Φιλιπ. 3,11-12.

β. Ἑβρ. 4,10.

γ. Ἑβρ. 11,39.

δ. Ματθ. 11,28.

23. Μόνο ὁ Θεὸς εἶναι ἔξω ἀπὸ σχέσης, καθόσον δὲ συγκρατεῖται μέσα σὲ μιὰ σχέσιν μὲ κάτι παρὰ τὴ θέλησή του, ἀπὸ μιᾶ ἀναγκαιότητα τῆς φύσης του ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ συμπληρωθῇ ἢ ποὺ θὰ ἐξαρτιόταν ἀπὸ κάποιο πρᾶγμα. Ὅταν κάτι βρίσκεται σὲ σχέσιν ποὺ δὲ θέλει, δείχνει ὅτι τοῦ λείπει κάποια ποιότητα, ἐνῶ ἔχει ἄλλες κι ἐπομένως

κρούς· ὅχι πὼς τὴν ἔχω κερδίσει ἤδη ἢ ὅτι ἔχω γίνεи τέλειος. Τὴν κυνηγῶ, ἵσως τὴ συλλάβω καὶ σ' αὐτὸ ἐπάνω μ' ἔχει συλλάβει ὁ Χριστός^α. Καὶ πρὸς τοὺς Ἑβραίους· «Ὁ ποῖος εἰσέλθῃ στὴν ἀναπαύσιν τοῦ Θεοῦ ἀναπαύεται καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὰ ἔργα του, ὅπως ἀπὸ τὰ δικά του ὁ Θεός^β. Στὴν ἴδια πάλι ἐπιστολῇ βεβαιώνει ὅτι κανένας δὲν ἔλαβε ἀκόμα τὰ ὑποσχεμένα^γ. Καὶ ὁ Χριστός· «Ἐλᾶτε σὲ μένα ὅλοι οἱ κατὰκοποι καὶ βαρυφορτωμένοι κι ἐγὼ θὰ σᾶς ἀναπαύσω»^δ.

Ἀκόμα λοιπὸν κανένα ἀπὸ τὰ κτιστὰ δὲ σταμάτησε καθόλου τὴ φυσικὴ του δύναμη ποὺ κινεῖται πρὸς τὸ τέλος της, οὔτε σταμάτησε τὴν ἐνέργειά του φέρνοντάς την στὸ τέλος της, οὔτε ἔκοψε τὸν καρπὸ ποὺ παράγει τὸ πάθος τῆς κίνησης, τὴν ἀπάθεια ἐννοῶ καὶ τὴν ἀκίνησία. Στὸ Θεὸ μόνο ἀνήκει τὸ τέλος καὶ ἡ τελειότητα καὶ ἡ ἀπάθεια, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἀκίνητος καὶ πλήρης καὶ ἀπαθής, ἐνῶ τῶν δημιουργημάτων ιδιότητα εἶναι νὰ κινήθουν πρὸς τὸ ἀναρχο τέλος καὶ μὲ ἄμετρο τέλειο τέλος νὰ παύσουν τὴν ἐνέργειά τους καὶ νὰ πάθουν τὴ στέρηση ποιότητος, ὅχι νὰ εἶναι ἢ νὰ γίνουν ἅποια στὴν οὐσία τους. Γιατὶ τὰ γενικὰ καὶ τὰ κτιστὰ ὀλοφάνερα δὲν εἶναι ἄσχετα μεταξύ τους²³.

Τὸ πάθος πάλι πρέπει νὰ τὸ θεωρήσωμε μὲ τὸ ὀρθὸ νόημά του. Δὲν δηλώνεται ἐδῶ τὸ πάθος ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἀλλοίωση καὶ φθορὰ δυνάμειος, ἀλλὰ μιὰ ιδιότητα ποὺ

ὀρίζεται μὲ κάποιο τρόπο. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς δὲν στερεῖται καμμιά ποιότητα ἢ ἀκριβέστερα δὲν ἔχει κανέναν περιορισμό. Ὁ περιορισμὸς ἐξυπακούει ἓνα περιθώριο. Ὅ,τι περιορίζεται, περιορίζεται ἀπὸ μίαν ἄλλη πραγματικότητα. Ἐχει σὰν προϋπόθεση ἢ ἐξήγηση τοῦ τρόπου του νὰ ὑπάρχῃ μιὰν ἄλλη πραγματικότητα.

τὸ φύσει συνυπάρχον τοῖς οὖσι. Πάντα γὰρ ὅσα γέγονε πάσχει τὸ κινεῖσθαι, ὡς μὴ ὄντα αὐτοκίνησις ἢ αὐτοδύναμις²⁴.
 C Εἰ τοίνυν γενητὰ ὑπάρχει τὰ λογικὰ καὶ κινεῖται πάντως, ὡς ἐξ ἀρχῆς κατὰ φύσιν διὰ τὸ εἶναι, πρὸς τέλος κατὰ γνώμην διὰ τὸ εὖ εἶναι κινούμενα²⁵. Τέλος γὰρ τῆς τῶν κινουμένων κινήσεως αὐτὸ τὸ ἐν τῷ αἰεὶ εὖ εἶναι ἐστίν, ὥσπερ καὶ ἀρχὴ αὐτὸ τὸ εἶναι, ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ καὶ τοῦ εἶναι δοτὴρ καὶ τοῦ εὖ εἶναι χαριστικός, ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος· ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς κινεῖσθαι ἡμᾶς, ὡς ἀρχῆς, καὶ τὸ πῶς κινεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ὡς τέλος ἐστίν²⁶.

24. Γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ κίνησις καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι κακὴ, ἀν καὶ ἔχῃ ἐπιβληθῇ σὰν πάθος, ὁ ἅγιος Μάξιμος δείχνει ὅτι ὑπάρχει πάθος μὲ καλὸ νόημα. Ἡ κίνησις τῶν κτιστῶν ὄντων εἶναι πάθος μὲ καλὸ νόημα. Γιατί εἶναι πάθος; Ἐπειδὴ τὰ δημιουργήματα δὲν ἔχουν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους τὴν κίνησις καὶ τὴ δύναμη· ἔχουν τὴν κίνησις καὶ τὴ δύναμη Ἐκείνου ποῦ τὰ ἔχει δημιουργήσει. Καὶ μὲ τοῦτο ἀκόμα ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους ἀλλὰ ἔχουν τὴν ὑπαρξὴ τους ἀπὸ κάποιον ἄλλον. Ἀκόμα καὶ μέσα στὴν κίνησή τους ποῦ τὰ ὁδηγεῖ μέσα στὸ ἄπειρο, φαίνεται ὅτι ἔχουν καὶ θὰ ἔχουν αἰώνια ἕνα ὄριο ἐξαιτίας τῆς φύσεως τους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ κίνησις σὰν πάθος μὲ καλὸ νόημα εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴ φύσις τῶν δημιουργημάτων.

Ἐχουν λοιπὸν τὴν κίνησις χαραγμένη μέσα στὴ φύσις τους. Κι ἔχουν τὴ φύσις αὐτὴ ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ. Ἄν ἦταν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ τους κίνησις ἢ δύναμη, δὲ θὰ εἶχαν αἰτία διαφορετικὴ τους, ἀλλὰ θὰ ἦσαν χωρὶς αἰτία. Ἡ κίνησις τους σὰν πάθος ἐξυπακούεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κτιστότητά τους.

25. Ἡ κίνησις ἔχει φυτευθῇ μέσα στὴ φύσις τῶν δημιουργημάτων ἀπὸ τὸ Δημιουργό τους, γι' αὐτὸ ἡ κίνησις τους ἀπορρεῖ ἀπὸ τὴν αἰτία τους, ποῦ τοὺς ἔχει δώσει τὴν ὑπαρξή. Ἀλλὰ ἡ κίνησις ὑπῆρξε ἐμφυτὴ σ' αὐτά, γιὰ νὰ προοδεύουν ἐξαιτίας τῆς, ἀπὸ τὴν ὑπαρξή ποῦ τοὺς εἶχε δοθῇ στὴν ἀρχὴ πρὸς τὴν εὐτυχισμένη ὑπαρξή ποῦ βρίσκεται στὸ τέλος. Τὰ δημιουργήματα ἔχουν τὴν αἰτία ἢ τὴν πηγὴ τῆς κίνησής τους στὸ Θεὸ ὡς ὑπαρξή, καὶ τὸ σκοπὸ τους πάλι στὸ Θεὸ ὡς εὐτυχισμένη αἰώνια ὑπαρξή. Γιατί ὁ Θεός, εἶναι ἡ αὐτοῦπαρξή καὶ ἡ εὐτυχισμένη αἰώνια αὐτοῦπαρξή. Γι' αὐτὸ Ἐκεῖνος δὲν κινεῖται, ἐπειδὴ

ἔχουν τὰ ὄντα ἀπὸ τὴ φύσις τους. Ὅλα ὅσα δημιουργήθηκαν ὑπομένουν ὡς πάθος τὴν κίνησις, ἐπειδὴ δὲν συνιστοῦν αὐτοκίνησις ἢ αὐτοδύναμη²⁴. Ἄν λοιπὸν τὰ λογικὰ εἶναι γενητά, τότε ἔχουν ὁπωσδήποτε καὶ κίνησις· γιατί φυσικὰ ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ὑπάρχουν κινεῖνται ἀπὸ μιὰν ἀρχὴ πρὸς ἕνα τέλος ἐκούσια, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἐπιτύχουν τὴν μακάρια ὑπαρξή²⁵. Γιατί τέλος τῆς κίνησής ὅσων κινεῖνται εἶναι ἀκριβῶς τὸ νὰ βρίσκονται πάντοτε μέσα στὸ μακάριο εἶναι, ὅπως καὶ ἀρχὴ τῆς κίνησής εἶναι τὸ ἴδιο τὸ εἶναι. Καὶ τοῦτο εἶναι ὁ Θεός, ὁ δοτήρας τοῦ εἶναι καὶ δωρητὴς τοῦ μακαρίου εἶναι, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. Ἀπὸ αὐτὸν προέρχεται ἡ ἀπλή κίνησή μας, ἐπειδὴ εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ ὁ τρόπος τῆς κίνησής μας πρὸς αὐτόν, ἐπειδὴ εἶναι τὸ τέλος²⁶.

σ' Αὐτὸν ἡ ὑπαρξή συμπίπτει μὲ τὴν εὐτυχισμένην αἰώνια ὑπαρξή, σ' Αὐτὸν ὑπάρχουν καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη. Ἐκδηλώνεται μέσα στὴν πράξη τῆς δημιουργίας τῶν πραγμάτων ὡς ὑπαρξή καὶ ἀποκαλύπτεται στὸ τέλος τῆς κίνησής του σὰν ἡ εὐτυχισμένη αἰώνια ὑπαρξή.

Τὰ δημιουργήματα τὰ ἴδια δὲν εἶναι οὔτε ἡ ὑπαρξή οὔτε ἡ εὐτυχισμένη αἰώνια ὑπαρξή, γιατί τότε θὰ ἦσαν ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἀρχὴ τοῦ ἑαυτοῦ τους οὔτε ὁ σκοπός. Τὰ δημιουργήματα μὲ τὸ νὰ δέχονται τὴν ὑπαρξή ἀπὸ τὸ Θεὸ δέχονται ταυτόχρονα καὶ τὴν κίνησις, ἐπειδὴ μὴ ἔχοντας τὴν κίνησις ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Θεὸ, ὀφείλουν νὰ κινεῖνται πρὸς τὸ Θεὸ ὡς πρὸς τὴν εὐτυχισμένην αἰώνια ὑπαρξή. Μέσα στὴν Αὐτοῦπαρξή ἐξυπακούεται ἐπίσης ἡ εὐτυχισμένη αἰώνια ὑπαρξή. Μέσα στὴν ὑπαρξή ποῦ ἔλαβε ἀπὸ τὸ Θεὸ ἐξυπακούεται ἐπίσης ἡ κίνησις πρὸς τὴν πλήρη ὑπαρξή ποῦ ἀνήκει στὸ Θεὸ, δηλαδὴ πρὸς Ἐκεῖνον ποῦ εἶναι ἡ αὐτοῦπαρξή, ὁ μόνος ποῦ εἶναι ἡ πηγὴ καὶ τῆς ὑπαρξὲς καὶ τῆς εὐτυχισμένης αἰώνιας ὑπαρξὲς γιὰ τοὺς ἄλλους.

26. Ἀπὸ τὸ Θεὸ ἔχομε τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ κινούμεστε γιατί δὲν ὑπάρχομε ἀπὸ μόνοι μας ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμη Ἐκείνου. Ἀπὸ Ἐκεῖνον ἐπίσης ἔχομε τὸν ἀληθινὸ τρόπο νὰ κινούμεστε, δηλαδὴ τὴν ἀληθινὴ κατεύθυνση τῆς κίνησής, γιατί Ἐκεῖνος μόνος εἶναι ἡ εὐτυχισμένη Αὐτοῦπαρξή καὶ σ' Ἐκεῖνον μόνος βρίσκομε κι ἐμεῖς ἐπίσης τὴν εὐτυχισμένην αἰώνια ὑπαρξή. Ἄν ἡ κίνησις εἶναι ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ πρὸς τὸ Θεὸ, ἡ κίνησις δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς κακῆς.

σίως όλον κατὰ προαίρεσιν τὴν σωτήριον περιγραφὴν δεχόμενον, ἢν' όλον όλω ποιωθῇ τῷ περιγράφοντι, ὡς μὴδ' ὅλως
 1076 Δ λοιπὸν βούλεσθαι ἐξ ἑαυτοῦ αὐτὸ ἐκεῖνο ὅλον γνωρίζεσθαι δύνασθαι τὸ περιγραφόμενον, ἀλλ' ἐκ τοῦ περιγράφοντος· ὡς ἂν δι' ὅλου πεφωτισμένος φωτί, καὶ πρὸς σίδηρος, ὅλος ὅλῳ πεπυρακτωμένος, ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν τοιούτων ἐστίν. Ἐξ ὧν στοχαστικῶς τὴν ἐσομένην, ἀλλ' οὐ τὴν γεγενημένην καὶ παραφθαρεῖσαν, τοῖς ἀξίοις τῆς ἀγαθότητος μετουσίαν κατ' εἰκασίαν μόνον λαμβάνομεν, ἐπειδὴ καὶ ὑπὲρ ταῦτα πάντα τὰ ἐλπιδόμενά ἐστιν, ὡς ὅπως ὄντα κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ἀκοῆς καὶ διανοίας^α ἐπέκεινα. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἴσως ἡ ὑποταγὴ ἣν ὁ θεὸς Ἀπόστολός φησι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὑποτάσσειν, τοὺς ἐκουσίως δεχομένους τὸ ὑποτάσσεσθαι^β, μεθ' ἣν, ἢ δι' ἣν, Ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος^γ 28, ὡς τοῦ ἐφ' ἡμῶν, ἡγουν τοῦ

α. Βλ. Ἑβρ. 11,1. Πρβλ. Α' Κορ. 2,9. — Ἦσ. 64,4.

β. Βλ. Α' Κορ. 15,27.

γ. Α' Κορ. 15,26.

28. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει τολμηρὰ ὅτι ὁ θάνατος εἰσῆλθε σ' ἐμᾶς ἐξαιτίας τῆς φύσης μας, ἐπειδὴ τὸ εἶναι μας ἔχει προετοιμασθῇ γιὰ τὸ θάνατο μὲ τὴν πρόοδο τῆς διαφθορᾶς τῆς φύσης μας. Ἄν θέλωμε στὸ τέλος τοῦ κόσμου νὰ διαφύγωμε τὸ θάνατο, ἢ θέλησή μας ὀφείλει νὰ παραχωρήσῃ λίγο-λίγο τὴ θέσιν τῆς στῆ θέλησιν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ πάρῃ ὁλότελα τὴ θέσιν τῆς αὐτόγνωμης θέλησής μας, ὁ θάνατος θὰ ἔχῃ νικηθῇ. Γιατὶ τότε θὰ βασιλέψωμε ἀληθινὰ στὸν ἑαυτὸ μας, ἐπειδὴ θὰ βασιλέψῃ μέσα μας ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Δὲν ὀφείλομε λοιπὸν ν' ἀρνηθοῦμε τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν ποὺ χρησιμοποιοῦμε αὐτόγνωμα, γιὰ σκοπὸ κακὸ, καὶ ποὺ κάνει τὸ θάνατο κυρίαρχό μας.

Ἡ ἐλευθερία μᾶς ἔχει δοθῇ γιὰ νὰ ἐκλέγωμε αὐτὸ ποὺ προάγει τὴ φύσιν μας καὶ εἶναι ἀνάλογο μ' αὐτήν. Ἡ προαγωγὴ τῆς φύσης μας εἶναι ὁ κανὼνας, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο προσανατολίζεται ἡ φυσικὴ θέλησή μας στὴ δραστηριοποίησή της ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀγνοώντας ὁμῶς αὐτὸ ποὺ προάγει ἀληθινὰ τὴ φύσιν μας, ἡ θέλησή μας ἐκλέγει

καὶ ἀπὸ ὁλόκληρο τὸ ἀγάπημά του νὰ ἀγκαλιασθῇ. Καὶ μὲ ὀλικὴ ἐκούσια προαίρεσις δέχεται τὸ σωτήριο ἐναγκαλισμό, γιὰ νὰ λάβῃ ὅλο τὴν ποιότητα ὅλου ἐκείνου ποὺ τὸ ἔχει περιλάβει, ὥστε καθόλου νὰ μὴ θέλῃ στὸ ἐξῆς αὐτὸ ποὺ περιλαμβάνεται νὰ μπορῇ νὰ γνωρίζεται ὁλόκληρο ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ἀλλὰ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ τὸ περιλαμβάνει. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ εἰκόνα τοῦ ἀέρα ποὺ φωτίζεται ἀπὸ τὸ φῶς ἢ τοῦ σίδηρου ποὺ πυρακτώνεται πέρα πέρα ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ ὅ,τι ἄλλο ἀπὸ τὰ παρόμοια. Αὐτὰ μᾶς ὁδηγοῦν μὲ συλλογιστικὸ τρόπο καὶ κατ' εἰκασίαν μόνον νὰ ἐννοήσωμε ὅχι αὐτὴν ποὺ προηγῆθηκε καὶ διαλύθηκε ἀλλὰ τὴν μετουσίαν τῆς ἀγαθότητος ποὺ μέλλεται γιὰ τοὺς ἄξιους. Κατ' εἰκασίαν, γιατί εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ ποὺ ἐλπίζομε, ἀφοῦ ὅπως ἔχει γραφῇ εἶναι πέρα ἀπὸ τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν ἀκοή καὶ τὴ διάνοιαν^α. Πιθανὸ τοῦτο νὰ εἶναι ἡ ὑποταγὴ, γιὰ τὴν ὁποία ὁ θεὸς Ἀπόστολος γράφει ὅτι μ' αὐτὴν ὁ Υἱὸς ὑποτάσσει στὸν Πατέρα ὅλους ἐκείνους ποὺ δέχονται θεληματικὰ τὴν ὑποταγὴν καὶ ποὺ ἐπειτα ἀπ' αὐτὴν ἡ ἐξαιτίας τῆς «ὁ τελικὸς ἐχθρὸς, ὁ θάνατος, καταργεῖται»^β 28. Τοῦτο συμβαίνει γιὰ

συχνὰ αὐτὸ ποὺ φαίνεται νὰ τὴν προάγῃ καὶ ποὺ δὲν τὴν προάγει στὴν πραγματικότητα. Ὅ,τι προάγει ἀληθινὰ τὴ φύσιν μας εἶναι ἡ κοινωνία τῆς μὲ τὸ Θεό, τὴν πηγὴ τῆς ὑπαρξῆς τῆς καὶ τὸ ἀρχέτυπό τῆς, ὁ προσανατολισμὸς σύμφωνα μὲ τὴ θέλησιν τοῦ Θεοῦ, ποὺ θέλει νὰ τὴ συγκερατῇ καὶ νὰ τὴν ἰσχυροποιήσῃ μὲ τὴν κοινωνίαν τῆς μ' Αὐτόν. Ἔτσι τὸ νὰ θέλωμε αὐτὸ ποὺ ὁ Θεὸς θέλει γιὰ μᾶς σημαίνει νὰ θέλωμε τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας, νὰ θέλωμε τὴν ἰσχυροποίησιν τῆς φύσης μας καὶ ἀκόμα τὴν ἰσχυροποίησιν τῆς θέλησής μας, ἀφοῦ πραγματικὰ μόνον ἔτσι ἡ θέλησή μας παύει νὰ ὀργίζεται ἐνάντια στὴν ἴδια τὴ φύσιν τῆς, νὰ ὀργίζεται γιὰ τὴν ἐξασθένησιν καὶ τὴ διαφθορά τῆς.

Ἀλλὰ ἐκεῖνος ποὺ θέλει τὸ ὀφέλιμο γιὰ τὸν ἄλλο ἐμψυχώνεται ἀπὸ ἔρωτα γι' αὐτόν. Αὐτὸς ποὺ ἀγαπᾷ ἐγκαταλείπει τὸν ἑαυτοῦ τοῦ γιὰ χάριν τοῦ ἀγαπημένου, καὶ αὐτὸς ποὺ θέλει ξεπερνᾷ μιὰ ἐγωιστικὴ θέλησιν, θέλοντας ὅ,τι θέλει Ἐκεῖνος ποὺ ἐπιθυμεῖ τὸ καλὸ του. Ἐχομε μιὰ συνάντησιν τῶν θελήσεών τους, γιατί καθένας τους θέλει ὅ,τι εὐ-

Β αὐτεξουσίον, δι' οὗ πρὸς ἡμᾶς ποιούμενος τὴν εἴσοδον ἐπεκύρου καθ' ἡμῶν τὸ τῆς φθορᾶς κράτος, ἐκουσίως καθ' ὅλον ἐκχωρηθέντος Θεῷ καὶ καλῶς βασιλεύοντος τὸ βασιλεύεσθαι, τῷ ἀργεῖν τοῦ τι ἐθέλειν παρ' ὃ θέλει Θεός· ὡς περ φησὶν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τυπῶν τὸ ἡμέτερον ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν Πατέρα· Π λ ἦ ν ο ὕ χ ὡ ς ἐ γ ὡ θ έ λ ω, ἀ λ λ' ὡ ς

χαριστεῖ τὸν ἄλλο. Καθένας ξεχνᾷ τὸν ἑαυτοῦ καὶ αὐτοβεβαιώνεται βεβαιώνοντας τὸν ἄλλο. Αὐτὸ ἐννοεῖ ὁ ἅγιος Μάξιμος ὅταν, λίγο παρακάτω χρησιμοποιοῖ τὴν ἔκφραση «ἐκχώρησις γνωμικῇ».

Ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ δὲ θέλει μόνο τὴν προαγωγή τῆς φύσης μας, ἀλλὰ μπορεῖ καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ ποὺ θέλει. Ἡ ἐλευθερία μας θέλει ἀληθινὰ αὐτὸ ποὺ τὴν προάγει, ὅταν συμφωνῇ μετὰ τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ. Τότε ὁ Θεὸς δὲν ἐμποδίζεται πιά νὰ βασιλέψῃ σ' ἐμᾶς στὴ θέση τοῦ θανάτου. Κι ἐνῶ βασιλεύει Ἐκεῖνος σ' ἐμᾶς, βασιλεύομε κι ἐμεῖς ἐπίσης μαζί του: Ἡ ἐλευθερία παρουσιάζεται στὴ φυσικὴ τῆς χρήσης, ἀφοῦ θέλει, ὅ,τι εἶναι σύμφωνο μετὰ τὴ φύση μας. Καὶ ὅ,τι εἶναι σύμφωνο μετὰ τὴ φύση μας εἶναι ἡ ἀφθαρτὴ ζωὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς ἀφθαρτῆς ζωῆς. Ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία συνίσταται στὸ ν' ἀνοίγῃ μέσα μας ἡ πόρτα στὴ ζωοποιὸ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐλευθερία στὴν ἀπατηλὴ χρῆση τῆς συνίσταται στὸ νὰ θέλωμε νὰ υπάρχωμε ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας, ἀπὸ τίς δυνάμεις μας ποὺ ἐξαντλοῦνται σὲ βραχὺ χρόνον.

Ὁ B. Vyscheslavtzev στὸ ἔργο του «Ἡ ἠθικὴ τοῦ μεταμορφωτικοῦ ἔρωτα» (Ρωσικὰ) Παρίσι, 1931, σ. 141-196, ὑποστηρίζει ὅτι στὴν ἀποδοχὴ τῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μετὰ τὴ δῆλωση «γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου» διατηροῦνται ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς καὶ ἡ προσωπικότητά, γιατί τὸ «γεννηθῆτω» εἶναι ἡ πλήρης ἔκφραση τῆς ἐλεύθερης θέλησης, ποὺ θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ εἶναι «μὴ γένοιτο». Ἡ ἔκφραση «γεννηθῆτω» ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ αὐτόνομου ἐγὼ σὰν ἐλεύθερη ἀπάντηση στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Μέσα σ' αὐτὴν ἔχει περιληφθῇ ἡ συνένωση δύο θελήσεων ὅχι μιᾶς μόνο. «Ὁ Θεὸς θέλει νὰ ἐκπληρώσωμε τὴν θέλησίν του (καὶ μετὰ τὸ νόημα τοῦτο θέλει τὴν υπακοήν μας) ὅχι βέβαια σὰν δοῦλοι παρὰ σὰ φίλοι καὶ γιοι (καὶ μετὰ τὸ νόημα τοῦτο δὲ θέλει τὴν ἀπλήν μας υπακοήν). Ὁ Θεὸς θέλει τὸν ἔρωτα, ἀλλὰ σὲ κάθε ἐρωτικῇ σχέσει υπάρχει μιὰ ἐλεύθερη ἐκλογὴ, μιὰ συνάντηση δύο θελήσεων καὶ δύο ἐλευθεριῶν». (σ. 160). Μ' ἄλλες λέξεις, ὁ ἄν-

τὸν ἀκόλουθο λόγο. Ἔχουμε δύναμη, δηλαδὴ τὸ αὐτεξούσιο, ποὺ μέσω τῆς ἐπιτυχάνοντος ὁ θάνατος τὴν εἴσοδόν του σὲ μᾶς ἐπικύρωνε τὴν κυριαρχία τῆς φθορᾶς ἐπάνω μας. Τὴ δύναμη αὐτὴ τὴν ἐκχωρήσαμε ἐκουσία καὶ ὁλοκληρωτικὰ στὸ Θεό, ποὺ τὴν κάνει ν' ἀσκῇ σωστὰ τὴν ἐξουσία τῆς μετὰ τὴν παραίτησίν της ἀπὸ τὸ νὰ θέλῃ κάτι ποὺ δὲν θέλει ὁ Θεός. Εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι λέγει ὁ ἴδιος ὁ Σωτὴρ μας πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ ἀντανακλώντας δικές μας καταστάσεις «ὁ χι δ μ ω ς ὁ π ω ς θ έ λ ω ἐ γ ὡ, πα ρ ᾶ ὁ π ω ς θ έ-

θρῶπος συνενώνει μέσα στὸν ἔρωτα τὴ θέλησίν του μετὰ τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ, κάνει μετὰ τρόπο ἐλεύθερο τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ δική του θέληση, γιατί βεβαιώνοντας τὴν θέλησίν του Θεοῦ, γνωρίζει ὅτι βεβαιώνεται ὁ ἴδιος κι ἐνδυναμώνεται. Οἱ ἀξίες ποὺ ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ νὰ πραγματοποιηθοῦν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἀξίες μετὰ τίς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖται κι ἀναπτύσσεται ὁ ἴδιος μετὰ τὸ ἀληθινὸ νόημα σὰν προσωπικότητα. Ὁ Θεὸς λέει στὸν ἄνθρωπο μετὰ ὅλες τίς ἐντολές του: θέλω νὰ πραγματωθῇ, θέλω νὰ γίνῃς ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός σου ξεδιπλώνοντας ὅλες τίς ἱκανότητες ποὺ περιλαμβάνονται μέσα σου. Κι ὁ ἄνθρωπος ἀπαντᾷ· γεννηθῆτω, Κύριε, τὸ θέλημά σου, νὰ γίνῃ τὸ θέλημά σου ν' ἀναπτυχθῶ σὰν προσωπικότητα, νὰ ἐκπληρώσω τὸ θέλημά σου νὰ γίνω προσωπικότητα.

Θὰ θέλαμε νὰ προσθέσωμε ὅτι ἡ ἀπόφασίς τῆς ἐλεύθερης βούλησης, γιὰ τὸν ἔρωτα τοῦ Θεοῦ — κι ἐννοεῖται καὶ γιὰ τὴν ἀληθινὴ ἀγάπην τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του — δὲν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ τὴ διευκρίνισιν ποὺ δόθηκε στὸν ἄνθρωπο ὅτι σ' αὐτὸ δὲν υπάρχει κίνδυνος γιὰ τὴν προσωπικότητά του, ὅπως πιστεύει ὁ Vyscheslavtzev, ἀλλὰ ἐπίσης κι ἀπὸ μιὰ ἐντονη καὶ συνεχὴ προσπάθεια τῆς θέλησός του πρὸς ἰσχυροποίηση ἐναντία στις κατώτερες κλίσεις, τίς σαρκικὰς κι ἐγωιστικὰς. Ἡ ἐλεύθερη βούλησις δὲν εἶναι σὲ κατὰστασι οὐδέτερη, ἱκανὴ ν' ἀποφασίζῃ μετὰ τὴν ἴδια εὐκολία ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ ἔρωτα τοῦ Θεοῦ. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε τὸ φοβερὸ φορτίον τῆς ἀμαρτίας. Κάτω ἀπὸ τὸ προσωπεῖο ὅτι ὑπερασπιζόμεσθε τὴν προσωπικότητά μας κρύβεται πάντα σχεδὸν τὸ πάθος τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τίς σαρκικὰς ἡδονὰς καὶ τὸν ἐγωισμόν. Ἡ ἴδια ἡ ὕψη τῆς προσωπικότητος φωτίζεται στὸ μέτρο ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὰ καταστρεπτικὰ πάθη.

σ' α. Καὶ μετ' αὐτὸν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ὥσπερ ἑαυτὸν ἀρνησάμενος καὶ ἰδίαν ἔχειν ἔτι ζωὴν μὴ εἰδώς· Ζὼ γὰρ οὐκ ἔτι ἐγώ· ζῇ γὰρ ἐν ἐμοὶ Χριστός β.

Μὴ ταραττέτω δὲ ὑμᾶς τὸ λεγόμενον. Οὐ γὰρ ἀναίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου γίνεσθαι φημι, ἀλλὰ θέσιν μᾶλλον τὴν κατὰ φύσιν παγίαν τε καὶ ἀμετάθετον, ἥγον ἐκχώρησιν γνωμικὴν, ἢ ὅθεν ἡμῖν ὑπάρχει τὸ εἶναι καὶ τὸ κινεῖσθαι λαβεῖν ποθῆ-
C σωμεν²⁹, ὡς τῆς εἰκόνης ἀνελθούσης πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, καὶ σφραγίδος δίκην ἐκτυπώματι καλῶς ἡρμολομένης τῷ ἀρχε-
τύπῳ, καὶ ἄλλοθι φέρεσθαι μὴτ' ἐχούσης λοιπὸν μῆτε δυ-
ναμένης, ἢ σαφέστερον εἰπεῖν καὶ ἀληθέστερον, μῆτε βού-
λεσθαι δυναμένης³⁰, ὡς τῆς θείας ἐπειλημμένης ἐνεργείας,

α. Ματθ. 26,39.

β. Γαλ. 2,20.

29. Ἡ ἐλευθερία ἐκδηλώνεται μέσα στὴν κίνηση. Ὅπως λοι-
πὸν ἡ ἐλευθερία μπορεῖ νὰ θέλῃ τὸ ἀγαθὸ ἢ τὸ κακὸ τοῦ καθαροῦ εἶναι,
ἔτσι καὶ ἡ κίνηση μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἴτε στὴν ἔνωση μὲ τὸ Θεὸ
ὡς τὴν αἰώνια εὐτυχισμένη ὑπαρξή, εἴτε στὴν καταστροφή καὶ τὸ θά-
νατο τῆς φύσης. Ἄν θέλωμε αὐτὸ ποὺ θέλει ὁ Θεός, δεχόμεστε νὰ
μᾶς κινήσῃ σύμφωνα μὲ τὸ θέλημά του. Καὶ ἡ κίνηση αὕτη εἶναι σύμ-
φωνη μὲ τὴν ὑπαρξή μας. Στὴν περίπτωσιν αὕτη ἡ κίνηση ἀναπτύσσει
τὴν ὑπαρξή ποὺ ἔχομε δεχθῇ ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ ποὺ ὀφείλει νὰ προχω-
ρήσῃ πρὸς Ἐκεῖνον, γιὰ νὰ κερδίσωμε μέσα σ' Αὐτὸν τὴ μακάρια
αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀνάπαυση. Τὰ πλάσματα ἔχουν τὴν ὑπαρξή ἀπὸ
μέρους τοῦ Θεοῦ καὶ αὕτη ἡ ὑπαρξή συγκρατεῖται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ
τὸ Θεό. Ἀλλὰ ἡ κατεύθυνση τῆς κίνησής τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ θέ-
λησή τους. Καὶ ἡ κίνηση πρὸς τὸ Θεὸ συνίσταται στὴν ἐναρμόνισή
τῆς θέλησής τους μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ἂν ἡ ἐλευθερία τοῦ δημιουργήματος κινῆται
ἀντίθετα πρὸς τὴ φύση του καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ ὀδηγῇ πρὸς τὸ
μηδέν, δὲν μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ τὴ φύση ὡς τὴν ἀνυπαρξία. Γιατὶ ἡ
ὑπαρξή εἶναι ἀποκλειστικὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κατα-
στραφῇ παρὰ τὴ θέλησή Του. Καὶ ὁ Θεὸς ἀφοῦ ἔχει δώσει τὸ δῶρο τῆς
ὑπαρξῆς, δὲν τὸ ἀνακαλεῖ πιά. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος σέβεται τὴν ἐλευ-
θερία τοῦ δημιουργήματος. Ἔτσι μὲ τὴν ἐλευθερία, ὅταν τὴ χρησιμο-

λεις ἐσύ α. Κι ἔπειτα ἀπ' αὐτὸν ὁ θεσπέσιος Παῦλος
φαίνεται σα' ν' ἀρνῆται τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ μὴ γνωρίζῃ
ἂν ἔχῃ δική του ζωή· «δὲν ζῶ πλέον ἐγώ, μέσα
μου ζῇ ὁ Χριστός» β.

Μὴ σᾶς ταραζῇ ὁ λόγος μου. Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι
γίνεται ἀναίρεση τοῦ αὐτεξουσίου· γίνεται μᾶλλον ἡ φυσικὴ
τοῦ κατὰστασιν, ἡ μόνιμη καὶ ἀμετακίνητη, συνειδητὴ δηλα-
δὴ ἐκχώρηση, μὲ τὸ σκοπὸ ἀπὸ ὅπου ἔχομε τὴν ὑπαρξή ἀπὸ
ἐκεῖ νὰ ποθῆσωμε νὰ λάβωμε καὶ τὴν κίνησή μας²⁹. Γιατὶ ἡ
εἰκόνα ἔχει ἀνέλθει στὸ πρότυπό της καὶ σὰν ἀποτύπωμα
σφραγίδας ἔχει προσαρμοσθῇ μ' ἀκρίβεια στὸ ἀρχέτυπο·
δὲν ἔχει πιά ποῦ ἄλλοῦ νὰ κινήθῃ καὶ μῆτε ποῦ μπορεῖ. Ἡ
γιὰ νὰ πῶ σαφέστερα καὶ ἀληθινώτερα, μῆτε ποῦ μπορεῖ πιά
νὰ θελήσῃ³⁰, γιὰτὶ ἔχει ἐπιτύχει τὴ θεία ἐνέργεια ἢ μᾶλλον

ποιῇ λαθεμένα, τὸ λογικὸ ὃν ταλαντεύεται σ' ἓνα παιγνίδι ζαλιστικὸ
πάνω ἀπὸ τὸ μηδέν, ἀλλὰ ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ δὲν τὸ ἀφήνει νὰ βου-
λιάξῃ σ' αὐτό. Μπορεῖ ὅμως νὰ νεκρωθῇ πνευματικὰ, ν' ἀδρανήσῃ δη-
λαδὴ ἔναντι σὲ κάθε καλὸ. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖ
σὰν ἀθανασία μόνον τὴ μακάρια ζωὴ μέσα στὸ Θεό, ποὺ ἐπιτυγχάνεται
μὲ τὴν ἐνδοξὴ ἀνάσταση. Ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἔχει συνηθίσει νὰ μὴ χρη-
σιμοποιῇ πιά τίς πνευματικὲς λειτουργίες τῆς ψυχῆς ἢ τίς ἔχει χρησι-
μοποιήσει σὰν μέσα τῆς κακίας, θὰ δεσμευθῇ καὶ θὰ κατατρώγεται ἀπὸ
μια αἰώνια ἀδυναμία σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ χρησιμοποίησή τους. Ἀλλὰ
καὶ τίς λειτουργίες τίς ἀφιερωμένες στὶς σαρκικὲς μέριμνες καὶ ἀπο-
λαύσεις δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ τίς χρησιμοποιήσῃ, γιὰτὶ τὸ σῶμα δὲ θὰ
μπορῇ πιά νὰ εὐχαριστηθῇ μὲ τίποτα. Ἡ ὑπαρξή τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ
θὰ εἶναι ἄδεια ἀπὸ κάθε περιεχόμενο, κάθε νόημα. Μια ἀπειρη πλήξη,
ἓνα ἀπέραντο αἶσθημα ἀχρηστίας θὰ τὸν βασανίζῃ, συνοδευμένο ἀπὸ
ἓνα αἶσθημα ἀδυναμίας νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν κακία του.

30. Ἡ ἐξομολόγηση τῆς φύσης μας, σὰν εἰκόνας, πρὸς τὸ ἀρχέτυπό
της γίνεται τέλεια μὲ τὴν ἀδυναμία τῆς θέλησής μας νὰ θέλῃ κάτι
ἄλλο ἀπὸ ὅ,τι θέλει ὁ Θεός. Αὕτη ἡ ἐξομολόγηση πετυχαίνεται μὲ προσ-
πάθεια τῆς θέλησῆς νὰ μὴ θέλῃ πιά ὅ,τι δὲν θέλει ὁ Θεός καὶ ὅ,τι
βλάπτει τὴν ἀληθινὴν πραγμάτωση καὶ τελειότητα τῆς φύσης μας, ποὺ
πραγματοποιεῖται μόνον μὲ τὴν ἐκούσια προσαρμογὴ πρὸς τὸ ὑπέρ-

μᾶλλον δὲ θεὸς τῇ θεώσει γεγεννημένης, καὶ πλέον ἡδομένης τῇ ἐκστάσει τῶν φυσικῶς ἐπ' αὐτῆς καὶ ὄντων καὶ νοουμένων, διὰ τὴν ἐκνικήσασαν αὐτὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ μόνον ἔχουσαν ἐνεργοῦντα τὸν Θεὸν δείξασαν, ὥστε εἶναι μίαν καὶ μόνην διὰ πάντων ἐνέργειαν, τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀξίων Θεοῦ, μᾶλλον δὲ μόνου Θεοῦ, ὡς ὅλου ὅλοις τοῖς ἀξίοις

τατο πρότυπό της. Μὲ τὴν σειρά της ἡ θέληση πρέπει νὰ ἐννοηθῇ σὲ στενὸν σύνδεσμο μὲ τὴν ἐνέργεια. Αὐτὸς ποὺ προσαρμόζει τὴ δική του πρὸς τὴ θεία θέληση δὲν ἐργάζεται πιά ὁ ἴδιος σύμφωνα μὲ τὴ θέληση ἐνὸς Θεοῦ ποὺ εἶναι πέρ' ἀπ' αὐτόν, ἀλλὰ μέσα σ' αὐτόν ἐργάζεται ὁ ἴδιος ὁ Θεός. "Οποῖος συμμορφώνεται πρὸς τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, προσφέρεται στὴν ἐνέργειά Του, γιατί ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐνεργητική. Ἀλλά, κατὰ παράδοξο τρόπο, αὐτὸς ποὺ θέλει ὅ,τι καὶ ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὴ θέλησή του μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ τὴ δική του ἐνέργεια. Ἔτσι ἡ θέληση καὶ ἡ ἐνέργειά του διατηροῦν τὴν ταυτότητά τους μὲ τὴ θεία θέληση καὶ ἐνέργεια, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκμηδενίζονται καὶ νὰ συγχέωνται. Ἐπειδὴ, ὅταν γίνουν ὑποκείμενο τῆς θείας θέλησης καὶ ἐνέργειας, μέσα σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου ἐμπλέκεται ἐπίσης ἡ πράξη τῆς ἀνθρώπινης θέλησης καὶ ἐνέργειας. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἐνωμένος μὲ τὸ Θεὸ μπορεῖ καὶ αὐτὸς ἐξίσου νὰ ὀνομασθῇ θεὸς μὲ τὴν ιδιότητά του νὰ εἶναι ὑποκείμενο τῆς θέλησης καὶ τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ὅχι ὅμως Θεὸς ἀπὸ μόνος του. Γιατί ἡ θεία θέληση καὶ ἐνέργεια δὲν γίνονται δικές του ἀπὸ μόνες τους ἀλλὰ ὅσο τις οἰκειώνεται αὐτὸς σὰν ὑποκείμενο. Ἔτσι μπορεῖ νὰ πῇ κανένας ἀπὸ τὴ μιὰ ὅτι μέσα σ' αὐτόν δὲν ὑπάρχει παρὰ ἡ θεία θέληση καὶ ἐνέργεια καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅτι μέσα σ' αὐτόν ὑπάρχει ἐπίσης ἡ δική του θέληση καὶ ἐνέργεια, ὅσο ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει σὰν ὑποκείμενο ποὺ προσοικειώνεται μὲ τὴ θέλησή του τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν κίνηση ἢ τὴν ἐνέργεια τῆς θέλησής του τὴν κίνηση καὶ τὴν ἐνέργεια τῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸν πρεσβύτερο Μαρτῖνο (PG 91, 33) ἐξηγεῖ ὅτι μιλώντας γιὰ μιὰ μόνον ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ μέσα στοὺς ἁγίους ἐννοεῖ μ' αὐτὸ ὅτι μόνον ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ θὰ προκαλέσῃ τὴ θέωσή τους καὶ τὴ μακαριότητα μέσα στὴ μέλλουσα ζωή.

γιατὶ ἔχει γίνεῖ μὲ τὴ θέωση θεὸς καὶ χαίρεται περισσότερο γιὰ τὸ χωρισμὸ ἀπ' ὅσα σ' αὐτὴ φυσικὰ ὑπάρχουν καὶ νοοῦνται, ἐξαιτίας τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος ποὺ τὴ νίκησε καὶ ἔδειξε ὅτι τὸ Θεὸ ἔχει μόνον μέσα της νὰ ἐνεργῇ. Τὸ Θεὸ μόνον, ὥστε μέσα σὲ ὅλα νὰ ὑπάρχει μία καὶ μόνη ἐνέργεια, ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ ὅσων εἶναι ἄξιοι τοῦ Θεοῦ ἢ μᾶλλον τοῦ Θεοῦ μόνον, γιατί ὅπως ἀρμόζει σὲ ἀγαθὸ ἔχει περιχω-

Γιατὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἡ πραγματοποίηση τῆς δυνατότητας. Κατὰ συνέπεια, ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ συντελέσῃ μὲ τὴ δική του ἐνέργεια στὴ θέωσή του καὶ στὴν αἰώνια μακαριότητά του, ἐπειδὴ δὲν ἔχει γι' αὐτὸ τὴ δυνατότητα καὶ τὴ φύση, ἀπὸ τίς ὁποῖες θὰ μπορούσε νὰ προέλθῃ μιὰ τέτοια ἐνέργεια. Ἀλλὰ προσθέτει: «Δὲν ἔχομε καταργῆσαι τὴ φυσικὴ ἐνέργεια ἐκείνων ποὺ τὴν ἔχουν ὑποστῇ. Αὐτὴ ἐπαναπαύεται μέσα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν δείχνοντας μόνον ὅτι ὑπομένει τὴ χαρὰ αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν». Ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια δοκιμάζει, αἰσθάνεται, ζῇ τὴ θέωση, ἀλλὰ δὲν τὴν προξενεῖ. Χωρὶς ἀμφιβολία ὅταν ἡ θέωση καὶ ἡ μακαριότητα δοθοῦν σὲ κάποιον εἶναι ἀνάλογες μὲ τὸ μέτρο τῆς ικανότητάς του νὰ τις δεχθῇ, ἐπομένως νὰ τις δοκιμάσῃ, καὶ στὴν ικανότητα αὐτὴ ἔχει προχωρήσει μὲ δικές του προσπάθειες. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὅτι μόνον ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ μέσα μας κατὰ τὴ μέλλουσα ζωή, γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀδυναμία μιᾶς νέας μας πτώσης ἀπὸ τὸ Θεό, μὲ ὠριγενικὸ νόημα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο, βεβαιώνει τὴν παραμονὴ τῆς ἀνθρώπινης θέλησης καὶ ἐνέργειας, γιὰ νὰ μὴν ἐκμηδενισθῇ ἡ ἀνθρώπινη φύση μέσα στὸ Θεὸ μὲ μονοφυσιτικο-πανθεϊστικὸ νόημα. «Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸ Σεβήτρο, ὁ Λόγος παίρνοντας σάρκα κατὰ τὴν ὑπόσταση, ἔχει πραγματοποιήσει ἓνα φάντασμα μόνον τῆς οἰκονομίας μὲ ἀπλὴ σωματικὴ μορφή. Δὲν ἔχει ὀλοκληρώσει τὴν οἰκονομία μ' ἓνα φυσικὸ σῶμα, ἐμψυχωμένο ἀπὸ νοῦ καὶ λόγο, ἐπειδὴ δὲν ἔχει σὰν ἄνθρωπος φυσικὴ θέληση». (Πρὸς Μαρτῖνον, PG 91, 49). Ἡ ἀνθρώπινη θέληση παραμένοντας μέσα στὸ Χριστὸ καὶ μέσα σ' ἐμᾶς κατὰ τὴ μέλλουσα ζωὴ δὲν εἶναι μόνον μιὰ θέληση δυνάμει ἀλλὰ μιὰ θέληση ἐνεργείᾳ, ποὺ πραγματοποιεῖται ὅμως μέσα στὴν ταυτότητα τῆς συμφωνίας της μὲ τὴ θεία θέληση, ἐπειδὴ ἡ γλυκύτητα τοῦ θεοῦ ἀγαθοῦ, παρούσα μέσα στὸν ἄνθρωπο, κατακτᾷ ὀλοκληρωτικὰ τὴν ἀνθρώπινη θέληση.

ἀγαθοπρεπῶς περιχωρήσαντος³¹. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τῆς
 D κατ' ἔφεσιν τὰ πάντα περὶ τι ἄλλο παύσασθαι ἐξουσιαστικῆς
 κινήσεως, τοῦ ἐσχάτου φανέντος ὀρεκτοῦ καὶ μετεχομένου,
 καὶ ἀναλόγως τῇ τῶν μετεχόντων δυνάμει ἀχωρήτως, ἔν'
 οὕτως εἶπω, χωρουμένον· πρὸς δὲ πᾶσα σπεύδει πολιτεία τοῦ
 ὑψηλοῦ καὶ διάνοια, «καὶ εἰς δὲ πᾶσα ἔφεσις
 ἴσταται, καὶ ὑπὲρ δὲ οὐδαμῶς φέρεται·
 οὔτε γὰρ ἔχει· καὶ πρὸς δὲ τείνει πᾶσα
 σπουδαίου κίνησις, καὶ οὐ γενομένοις
 πάσης θεωρίας ἀνάπαυσις»^α, φησὶν ὁ μα-
 κάριος οὗτος διδάσκαλος.

1077 A Οὕτε γὰρ ἔσται τι ἐκτὸς Θεοῦ τότε δεικνύμενον, ἢ Θεῷ
 ἀντισηκοῦσθαι δοκοῦν, ἵνα τινὸς ἔφεσιν πρὸς αὐτὸ ῥέψαι δε-
 λεάσῃ, πάντων περιληφθέντων αὐτῷ νοητῶν τε καὶ αἰσθη-
 τῶν κατὰ τὴν ἄφραστον αὐτοῦ ἔκφανσιν καὶ παρουσίαν³²,

α. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΚΑ' (Εἰς τὸν Μέγαν Ἀ-
 θανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας) Α', PG 35, 1084B.

31. Τὸ ὑλικὸ αὐτὸ ἀποτύπωμα τῆς θείας ἀγαθότητος ἐπάνω στὸ
 ἀνθρώπινο εἶναι ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸν ἅγιον Μάξιμο «περιχωρή-
 σις». Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς θὰ χρησιμοποίησιν αὐτὸν τὸν
 ὄρο γιὰ τὴ δυναμικὴ ἀλληλοδιείσδυση τῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τρι-
 ᾶδος καὶ τῶν δύο φύσεων στὸ Χριστό. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βλέπει τὴν
 ἴδια ἀλληλοδιείσδυση ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἄξιους πιστοὺς κατὰ
 τὴ μέλλουσα ζωὴ. Ὁ Θεὸς θὰ εἰσχωρήσῃ ὁλόκληρος σ' αὐτοὺς μὲ τὴν
 ἀγαθότητα καὶ ὄχι μ' ἓνα φυσικὸ τρόπο. Αὐτὸ ἐξυπακούει μιὰν ἐλεύ-
 θερην ἀποδοχὴ τοῦ θείου αὐτοῦ δώρου ἀπὸ μέρους τῶν ἄξιων. Ἀκόμα
 καὶ ἡ λέξις «περιχωρήσις» ἐξυπακούει τὴν παραμονὴ τῆς ἀνθρώπινης
 φύσεως καὶ θέλησης μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἔνωση μὲ τὸ Θεό. Πρόκειται γιὰ
 ἓναν ἀμοιβαῖο ἐναγκαλισμό.

32. Ἡ ἀνθρώπινη θέληση θὰ παραμείνῃ καὶ δὲ θὰ κινηθῇ πιά πρὸς
 ἓνα ἄλλο ἀντικείμενο, λέγει ὁ ἅγιος Μάξιμος, καθορίζοντας σὲ τί συνί-
 σταται ἡ ἔνωση τῆς θέλησης αὐτῆς μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ μό-
 λις ὁ Θεὸς παρουσιασθῇ σὲ κάποιον, ἔχει κάνει κιόλας τὴν κατοικίαν του

ρήσει καὶ περιλάβει ὅλος ὅλους τοὺς ἄξιους³¹. Ἀνάγκη πᾶσα
 νὰ σταματήσουν τὰ πάντα κάθε ἐξουσιαστικὴ κατὰ τὴν ἐπι-
 θυμία τους κίνηση πρὸς κάποιο ἄλλο, ἀφοῦ φανερώθηκε τὸ
 ἐσχάτο ἐπιθυμητὸ καὶ ἀφοῦ συμμετέχεται καὶ ἀφοῦ ἀνάλογα
 μὲ τὴ δύναμη ἐκείνων πού τὸ μετέχουν χωρεῖται ἀχώρητα,
 γιὰ νὰ πῶ ἔτσι. Πρὸς αὐτὸ σπεύδει κάθε οὐράνιου βίος καὶ
 διάνοια «καὶ σ' αὐτὸ σταματᾷ κάθε ἔφε-
 ση καὶ καθόλου δὲν προχωρεῖ πέρα
 ἀπ' αὐτό. Καὶ οὔτε πού ἔχει· σ' αὐτὸ
 τείνει ὅλη ἡ κίνησις κάθε σπουδαίου
 καὶ κεῖ ὅταν αὐτοὶ φθάσουν ἀναπαύ-
 ονται ἀπὸ κάθε θεωρίας»^α λέει ὁ μακάριος
 αὐτὸς δάσκαλος.

Δὲ θὰ ὑπάρχῃ τότε τίποτα νὰ δείχνεται ἔξω ἀπὸ τὸ Θεὸ
 ἢ νὰ φαίνεται πῶς ἀντισταθμίζει τὸ Θεό, ὥστε νὰ δελεά-
 σῃ τὴ θέληση κάποιου νὰ κλίνη πρὸς αὐτό. Ὅλα θὰ ἔχουν
 περιληφθῇ σ' αὐτὸν καὶ τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ κατὰ τὴν
 ἀνείπωτη φανέρωση καὶ παρουσία του³², ὅπως καλύπτονται

μέσα σ' αὐτόν· ὅταν ἓνας ἄνθρωπος μετέχῃ σ' Αὐτόν, ὁ πόθος σταματᾷ
 καὶ ἀναπαύεται σ' Αὐτόν. Ὁ πόθος του δὲν ἔχει πιά ἓνα ψηλότερο στόχο,
 πρὸς τὸν ὁποῖο νὰ μπορῇ νὰ κατευθύνεται, γιατί μέσα στὸ Θεὸ ἔχει
 ὅλα τ' ἀγαθὰ. Στὸν ἄνθρωπο αὐτὸν ἀναπαύεται ἀκόμα κάθε θεωρία.

Ἡ ἀνάπαυση αὐτὴ ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ νόημα ἀρνητικὸ, ἀπὸ τὴν
 ἄλλη θετικὸ. Τὸ ἀρνητικὸ νόημα συνίσταται στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεωρία
 δὲν περνάει πιά σὲ ἄλλο ἀντικείμενο. Τὸ θετικὸ νόημα συνίσταται στὸ
 γεγονὸς ὅτι ἱκανοποιεῖται παντοτινὰ μέσα στὸ Θεό. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ παρα-
 μονὴ τῆς θεωρίας μέσα στὸ Θεὸ σημειώνει πρόοδο, γιατί ὁ Θεὸς εἶναι
 ὁρατὸς ἀπὸ αὐτοὺς πού μετέχουν σ' Αὐτόν πάντα κατὰ τὸ μέτρο τὸ
 δικό τους, ἀλλὰ αὐτοὶ διακρίνουν ταυτόχρονα ὅτι εἶναι ἄπειρος καὶ
 θέλουν νὰ περιλαμβάνουν πάντα περισσότερα ἀπὸ Αὐτόν. Ὁ ἅγιος
 Μάξιμος βεβαίως τὴν αἰώνια αὐτὴ παραμονὴ ἢ τὸ σταμάτημα αὐτὸ
 τὸ κινήτο — ἀκίνητο τῆς θέλησης μέσα στὸ Θεό, σ' ἀντίθεση πρὸς τὸν
 ὀριγετισμό.

ὥς οὐδ' ἐν ἡμέρᾳ τὰ ἀστρῶα φῶτα καὶ αὐτὰ τὰ ἄστρα ἡλίου φανέντος τῷ πολλῷ καὶ ἀσυγκρίτῳ φωτί, ἐξ οὗ καὶ αὐτοῖς τὸ φῶτα εἶναι, καλυπτόμενα, καὶ οὐδ' ὅτι εἰσὶν ὅσον αἰσθήσει γνωριζόμενα. Ἐπὶ Θεοῦ δὲ καὶ πλέον, ὅσον ἀκτίστον καὶ κτιστῶν ἄπειρον τὸ μέσον ἐστὶ καὶ διάφορον. Τότε γὰρ καὶ τὴν κατ' οὐσίαν ὑπαρξίν τῶν ὄντων κατὰ τὸ τί καὶ πῶς καὶ ἐπὶ τίνι εἶναι, ὥς οἶμαι, μαθάνοντες πρὸς τι ἐφετῶς ἔτι κατὰ γνώσιν οὐ κινήθησόμεθα, τῆς ἐκάστου καὶ ἐφ' ἐκάστου **Β** τῶν μετὰ Θεὸν γνώσεως ἡμῖν περατωθείσης³³, καὶ τῆς ἀπείρου καὶ θείας καὶ ἀπεριλήπτου ἀπολαυστικῶς ἡμῖν ἀναλόγως ὑποκειμένης τε μόνης καὶ μετεχομένης. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ πᾶν φιλοσοφούμενον κατὰ τοῦτον τὸν θεοφόρον διδάσκαλον· «ἐπιγνώσεσθαι ἡμᾶς ποτε ὅσον ἐγνώσμεθα, ἐπειδὴ τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον φάσκοντος, τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ προσμίξωμεν³⁴, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ

33. Σ' αὐτὴ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ θὰ περιληφθῇ ἡ γνώση τῶν πάντων. Θὰ δοῦμε καὶ θὰ καταλάβωμε μέσα στὸ Θεὸ ὅλους κι ὅλα σύμφωνα μὲ τὴν οὐσία τους, ὅχι χωριστὰ ἀλλὰ μέσα σὲ μιὰν ἀνείπωτη ἔνωση μὲ τὸ Θεό, σὰν ἀχτίδες ἀπὸ τὴν ἀπέραντη λάμψη Του καὶ ἡ γνώση αὐτῇ τῶν πάντων θὰ εἶναι ψηλότερη ἀπὸ τὴ χωριστὴ γνώση ἢ τὴ γνώση μὲ τὰ καθορισμένα ὄρια, ποὺ ἔχομε μέσα στὸν κόσμον αὐτόν.

34. Ἡ ζωὴ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου μας εἶναι ὁ Θεός· γι' Αὐτὸν ἔχουν δημιουργηθῇ κι Αὐτὸν ἀναζητοῦν στὸ κέντρο τῆς δημιουργίας. Ὡς τὸ σημεῖο ποὺ δὲν γνωρίζουν τέλεια τὸ Θεὸ μὲ μετοχή, δὲν νιώθουν νὰ ἐκανοποιοῦνται, ἐπειδὴ ἀπασχολοῦνται μὲ πράγματα κατώτερα ἀπὸ τὸν πόθο τους. Γι' αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ ὅτι ὁ νοῦς μας εἶναι κατὰ τὴ δυνατότητά του θεόμορφος. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς λέει λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ χωρίο ποὺ μνημονεύει ὁ ἅγιος Μάξιμος· «Οὕτως ὁ ἐκ Θεοῦ λόγος καὶ πᾶσι σύμφυτος, καὶ πρῶτος ἐν ἡμῖν νόμος καὶ πᾶσι συνημένος, ἐπὶ Θεὸν ἡμᾶς ἀνήγαγεν ἐκ τῶν ὁρωμένων» (**Β'** Θεολογικός, **ΙΣΤ'** PG 36, 48B). Ἀκόμα κι ὁ ὑποστα-

κατὰ τὴν ἡμέρα τὸ ἀστροφῶς καὶ τὰ ἴδια τὰ ἀστέρια ὅταν φανῇ ὁ ἥλιος μὲ τὸ πλούσιο καὶ ἀσύγκριτο φῶς του — ποὺ τὰ κάνει φῶτα κι αὐτὰ — κι οὔτε ἂν ὑπάρχουν κἂν δὲν μπορούμε νὰ ἀντιληφθοῦμε μὲ τὴν αἴσθησι. Στὴν περίπτωσι δὲ μὴ τοῦ Θεοῦ αὐτὸ συμβαίνει τόσο περισσότερο, ὅσον ἄπειρη εἶναι ἡ διαφορὰ καὶ ἡ ἀπόστασι ἀνάμεσα στὰ κτιστὰ καὶ στὸν ἄκτιστο. Γιατὶ τότε, νομίζω, μαθαίνοντας καὶ τὴν ὑπαρξίν τῶν ὄντων στὴν οὐσία τους κατὰ τὸ τί καὶ τὸ πῶς καὶ σὲ τίνος τὴν ἐξουσία, δὲν θὰ κινήθοῦμε πιά πρὸς κάτι μὲ τὸν πόθο νὰ τὸ γνωρίσωμε. Τοῦ καθενὸς καὶ γιὰ καθένα ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ Θεὸ ἡ γνώσι ἔχει γιὰ μᾶς περατωθῇ³³ καὶ μόνη πιά κατ' ἀναλογία ὑπόκειται στὴν ἀπόλαυσή μας καὶ μετέχεται ἀπὸ μᾶς ἡ ἄπειρη γνώσι, ἡ θεϊκὴ καὶ ἀκατανόητη. Τοῦτο εἶναι καὶ τὸ κεντρικὸ σημεῖο τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸ θεοφόρο δάσκαλο· «νὰ γνωρίσωμε κάποτε ὅσον ἔχομε γνωρισθῇ, ὅταν τὸ θεόμορφο τοῦτο καὶ θεϊκὸ — ἐννοεῖ τὸ νοῦ καὶ τὸ λόγος μας — τὸ ἐνώσωμε μὲ τὸ δικό του νοῦ καὶ λόγος³⁴

τικὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ συνυφαίνεται μὲ τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων καὶ μᾶς ὁδηγεῖ μέσω τοῦ γνωστικοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ ὄντικοῦ λόγου μας ἀπὸ τὴν οὐσία μας πρὸς τὸ Θεό.

Ἡ ἀντίληψις τοῦ ἁγίου Μαξίμου διακρίνεται ξεκάθαρα ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἀρνεῖται. Στὴν τελευταία αὐτὴν ἔχομε τὴν πίστιν ὅτι ἡ θέλησι κινεῖται ἀπὸ τὴ φύσι της μὲ τρόπο αὐτόγνωμο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπίδωξιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ ὅτι δὲν ὑπάρχει ὑπέρτατο Ἀγαθὸ κι ἐπομένως αὐτὴ μπόρεσε νὰ ἐξέλθῃ ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἐνότητα, ἐπειδὴ ἡ ἐνότητα αὐτὴ δὲν ἦταν ἓνα Ἀγαθὸ περιεκτικὸ τῶν ὅλων. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὅμως σκέπτεται ὅτι ἡ θέλησι τείνει φυσικὰ πρὸς τὸ ἀγαθὸ κι ὅταν φθάσῃ μιὰ φορὰ στὸ Θεό, τὸ Ἀγαθὸ ποὺ περιέχει τὰ πάντα, δὲν μπορεῖ πιά ν' ἀποσπασθῇ ἀπ' Αὐτόν. Τώρα ἡ θέλησή μας κινεῖται μόνο ἐπειδὴ τὸ εἶναι μας δὲν ἔχει βρεθῇ ποτὲ μέσα σ' αὐτὸ τὸ Ἀγαθὸ, ἐνῶ

ἀρχέτυπον, οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν»^α.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ εἶναι τὴν θρυλουμένην ἐνάδα, καὶ τοῦ πῶς κατ' ἐμφασιν ἐκ τῶν νῦν ἡμῖν ἐφικτῶν τῆς Γραφῆς νοημάτων τε καὶ λογισμῶν ἔσται ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις, εἰρησθῶ ταῦτα. Περὶ δὲ τοῦ πῶς μοῖρα ὄντες Θεοῦ ἀπερρύθμεν Θεοῦ ἡγουμένου ἐντεῦθεν τὸν λόγον ποιήσομαι^β.

C Τίς γὰρ λόγῳ εἰδὼς καὶ σοφία τὰ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρὰ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθαι, εἰ τῇ τῶν φυσικῶν ὄντων ἀπειρῶ διαφορᾷ τε καὶ ποικιλίᾳ ἐμφρόνως τὸ τῆς ψυχῆς θεωρητικὸν προσαγάγοι, καὶ τῷ ἐξεταστικῷ συνδιακρίνοι λόγῳ κατ' ἐπίνοιαν τὸν καθ' ὃν ἐκτίσθησαν Λόγον^β, οὐχὶ πολλοὺς εἴσεται λόγους τὸν ἓνα Λόγον, τῇ τῶν γεγονότων ἀδιαιρέτῳ συνδιακρινόμενον διαφορᾷ, διὰ τὴν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλα τε καὶ ἑαυτὰ ἀσύγχυτον ιδιότητα; Καὶ πάλιν ἓνα τοὺς πολλοὺς, τῇ πρὸς αὐτὸν τῶν πάντων ἀναφορᾷ δι' ἑαυτὸν ἀσυγχύτως ὑπάρχοντα, ἐνούσιόν τε καὶ ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Β' Θεολογικός, (Περὶ Θεολογίας), ΙΖ', PG 36, 48C.

ἔχει γι' Αὐτὸ δημιουργηθῆναι καὶ ἔχει τὴν βάση καὶ τὸ πρότυπό του σ' ἓνα λόγο πού ὑπάρχει μέσα σ' Αὐτό. Καὶ τὸ εἶναι μας μπορεῖ νὰ κινηθῇ ἐπίσης μὲ ψεύτικο τρόπο, γιατί δὲν ἔχει ποτὲ ἐνωθῆναι μὲ τὸ τέλειο Ἀγαθὸ καὶ γιατί δὲν ἔχει φθάσει ἀκόμα στὴν καθαρὴ γνώση Του μὲ μιὰ πλήρη μετοχὴ σ' Αὐτό. Ὁ ἅγιος Μάξιμος πιστεύει σὲ μιὰ φυσικὴ τάση τῆς κτιστῆς θέλησης πρὸς τὸ ἀγαθὸ καὶ συνάμα στὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς υπέρτατου Ἀγαθοῦ πάνω ἀπὸ κάθε σχετικότητα.

35. Ὁ ἅγιος Μάξιμος δηλώνει πῶς ὅ,τι ἔχει πεῖ ὡς τώρα τὸ εἶπε, γιὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν εἴμαστε τμῆμα μιᾶς προηγούμενης, ἀρχέγονης ἐνότητος, πού τῆς λείπουν τὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς ἀπόλυτου εἶναι. Τὸ εἶπε ἀκόμη γιὰ νὰ περιγράψῃ πῶς θὰ εἶναι ἡ τελικὴ ἐνωσή μας μὲ τὸ Θεό· θὰ εἶναι ὁλότελα διάφορη ἀπὸ τὴν ἐνότητα πού φαντάστηκε ὁ πλατωνισμὸς καὶ ὁ ὠριγενισμὸς, γιατί θὰ εἶναι μιὰ ἐνωσις μέσα στὸ υπέρτατο καὶ περιεκτικὸ τῶν ὅλων Ἀγαθό. Γι' αὐτὸ δὲ θὰ μπορούμε πιά νὰ ἐκπέσωμε ἀπ' αὐτό. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νεζιανζηνὸς ἔχει πεῖ, στὸ κείμενο πού ἀναφέρθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφα-

καὶ ἡ εἰκόνα ἀνέβη πρὸς τὸ ἀρχέτυπο, πού τώρα ποθεῖται^α.

Γιὰ τὸ ὅτι λοιπὸν δὲν ὑπάρχει ἡ ἐνότητα αὐτὴ τοῦ θρύλου καὶ γιὰ τὸ πῶς κατ' εἰκασία ἀπὸ τὰ προσιτὰ σὲ μᾶς νοήματα τῆς Γραφῆς καὶ τοὺς στοχασμοὺς θὰ εἶναι ἡ μελλοντικὴ κατάστασή μας, φθάνουν αὐτά. Γιὰ τὸ πῶς τώρα ἐνῶ ἤμαστε μέρος τοῦ Θεοῦ ἀπορροήσαμε, μὲ τὸ Θεὸ ὁδηγὸ θὰ μιλήσω παρακάτω^β.

Ἄς δεχθοῦμε ὅτι κάποιος γνωρίζει πῶς μὲ λογικὴ καὶ σοφία ὁ Θεὸς ἔφερε τὰ ὄντα ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία στὸ εἶναι. Ἄν παράλληλα στὴ διαφορὰ καὶ ποικιλία τῶν φυσικῶν ὄντων χρησιμοποίησῃ τὴ θεωρητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς καὶ μὲ τὸν ἐξεταστικὸν λόγο διακρίνῃ μέσα ἀπὸ τὸ σύνολό τους μὲ σκέψη τὸ Λόγο, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιον ἔχουν δημιουργηθῇ^β, δὲ θ' ἀντιληφθῇ τὸν ἓνα Λόγο πού διακρίνεται μέσα στὴ συνολικὴ ἀδιαιρέτη διαφορὰ σὰν πολλοὺς ἐξαιτίας τῆς ἀτομικότητάς του, πού μένει ἀσύγχυτη σὲ καθένα τους καὶ στὴ σχέση τους μὲ τ' ἄλλα; Καὶ πάλι δὲ θ' ἀντιληφθῇ σὰν ἓνα τοὺς πολλοὺς ἐξαιτίας τῆς ἀναφορᾶς τῶν πάντων πρὸς αὐτὸν πού ἐξαιτίας τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ὑπάρχει χωρὶς νὰ συγχέεται, ἐνούσιος καὶ ἐνυπόστατος τοῦ Πατέρα Θεοῦ Λόγος, σὰν

λαίου τούτου, ὅτι εἴμαστε μικρὸ μέρος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἅγιος Μάξιμος ὑπόσχεται τώρα νὰ ἐξηγήσῃ μὲ ποιὸ νόημα εἴμαστε μικρὸ μέρος τοῦ Θεοῦ, ἀν ἀπὸ τὴν ὥς τώρα ἐκθεσὴ του ἔχει προκύψει ὅτι δὲν εἴμαστε μὲ τὸ νόημα ὅτι ἔχομε ὑπάρξει στὴν ἀρχὴ μέσα σὲ μιὰ ἐνότητα μὲ τὸ Θεό.

36. Ὁ ἅγιος Μάξιμος δείχνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ ὀρθὸ νόημα μὲ τὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς ὅτι εἴμαστε μικρὸ μέρος τοῦ Θεοῦ· μέσα στὴν ποικιλία τῶν δημιουργημάτων καὶ μέσα στὴ σχέση πού ἔχουν μεταξύ τους φανερώναται ὁ μοναδικὸς θεῖος Λόγος μοιρασμένος ἀδιαιρέτα στοὺς λόγους τῶν δημιουργημάτων. Τὰ πλάσματα εἶναι «μικρὰ τμήματα» τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ νόημα ὅτι ἔχουν τὸν ἐποπτικὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ σὰν ἀρχὴ καὶ αἰτία τους.

καὶ Πατὴρ Θεὸν Λόγον, ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῶν ὄλων, ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυ-
 1080 **Α**ριότιτες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, πάντα ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτισται.

Τοὺς γὰρ λόγους τῶν γεγονότων ἔχων πρὸ τῶν αἰώνων ὑφ' ἐστῶτας βουλήσει ἀγαθῇ κατ' αὐτοὺς τὴν τε ὁρατὴν καὶ ἀόρατον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπεστήσατο κτίσιν, λόγῳ καὶ σοφίᾳ τὰ πάντα κατὰ τὸν δέοντα χρόνον ποιήσας τε καὶ ποιῶν, τὰ καθόλου τε καὶ τὰ καθ' ἕκαστον³⁷. Λόγον γὰρ ἀγγέλων δημιουργίας προκαθηγεῖσθαι πιστεύομεν, λόγον ἐκάστης τῶν συμπληρουσῶν τὸν ἄνω κόσμον οὐσιῶν καὶ δυνάμεων, λόγον ἀνθρώπων, λόγον παντὸς τῶν ἐκ Θεοῦ τὸ εἶναι λαβόντων, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον λέγω, τὸν αὐτὸν μὲν ἀπειρω δι' ἑαυτὸν ὑπεροχῇ ἄφραστον ὄντα καὶ ἀκατανόητον,

α. Κολοσ. 1,16.

37. Ἐκφράζεται ἐδῶ ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Μαξίμου γιὰ τοὺς λόγους τῶν δημιουργημάτων, πού βρίσκονται προαιώνια μέσα στὸ θεῖο Λόγο. Ἡ διδασκαλία αὕτη διακρίνεται ξεκάθαρα ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ-ὠριγενικὴ. Ἐνῶ ὁ Ὁριγένης παραδέχεται ἕναν ὁλόκληρο κόσμο πνευμάτων μέσα στὸ Θεό, πού μετὰ τὴν πτώση ἔχουν ντυθῇ σώματα κι ἐγιναν ἕνας ὁρατὸς κόσμος, ὁ ἅγιος Μάξιμος δὲν γνωρίζει ἔξω ἀπὸ τὸν κτιστὸ κόσμο παρὰ τὸ Θεό. Γιατὶ οἱ αἰώνιοι λόγοι τῶν δημιουργημάτων δὲν ἔχουν ὑπόστασι μέσα στὸ Θεό παρὰ εἶναι οἱ λόγοι τῶν πραγμάτων μέσα στὸ Θεό ἢ μέσα στὸν ὑπέρτατο Λόγο. Οἱ ὀντότητες πού περιέχει ὁ κόσμος δὲν ἔχουν προὑπαρξή. Μέσα σὲ ὅλους τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων ὑπάρχει ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος, ἐπειδὴ σκέπτεται τὰ πράγματα πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες.

Ἀκόμη κι οἱ ἄγγελοι δὲν εἶναι λογικά ὄντα μὲ αἰώνια προὑπαρξή, ἀλλὰ κι αὐτοὶ ἔχουν τοὺς λόγους τους μέσα στὸ Θεό. Γιὰ τοὺς

ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ὄλων, «πὸ μέσα σ' αὐτὸν δημιουργήθηκαν ὅλα ὅσα ὑπάρχουν στὸν οὐρανὸ καὶ ὅσα στὴ γῆ εἴτε ὁρατά εἴτε ἀόρατα, θρόνοι, κυριότητες, ἀρχές, ἐξουσίες ὅλα ἀπὸ αὐτόν, μέσω αὐτοῦ καὶ γι' αὐτὸν ἔχουν δημιουργηθῆ»α.

Ἐχοντας τοὺς λόγους ὄλων τῶν δημιουργημάτων νὰ προὑπάρχουν πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, δημιούργησε μὲ ἀγαθὸ θέλημα σύμφωνα μ' αὐτοὺς ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι τὴν ὁρατὴ καὶ ἀόρατη κτίσι μὲ λογικὴ καὶ σοφία, τὰ πάντα στὴν ὥρα πού ἔπρεπε, ἀφοῦ ἐδημιούργησε κι ἀκόμα δημιουργῇ, συνολικὰ ἀλλὰ καὶ καθένα ὃν χωρία³⁷. Πιστεύομε ὅτι προηγεῖται στὴ δημιουργία ὁ λόγος τῶν ἀγγέλων, ὁ λόγος κάθε μιᾶς ἀπὸ τὶς οὐσίες καὶ τὶς δυνάμεις πού συμπληρώνουν τὸν ἄνω κόσμον, ὁ λόγος τῶν ἀνθρώπων, ὁ λόγος καθενὸς πού ἔλαβε τὸ εἶναι ἀπὸ τὸ Θεό, γιὰ νὰ μὴ τ' ἀναφέρω ἕνα ἕνα. Πιστεύομε πὼς ὁ ἴδιος εἶναι λόγῳ τῆς αὐτοδύναμης ἀπειρης ὑπεροχῆς

ὠριγενικούς, ἡ γένεσι εἶναι ἡ εἴσοδος τῶν πνευματικῶν ὄντων σὲ σώματα. Αὐτὸ ἦταν ἡ κατηγορηματικὴ διατύπωση τοῦ Πλωτίνου (Ἐνν. 3, 9, 3). Τοῦτο ἦταν μιὰ μερικὴ ἔννοια τῆς γένεσης. Δὲν ἦταν ἡ ἴδια ἡ δημιουργία τῶν ὄντοτήτων, ἀλλὰ ἡ παραγωγή τῆς ὑπαρξῆς τους κατὰ ἕνα ἰδιαιτέρο τρόπο. Ἀπεναντίας ὁ ἅγιος Μάξιμος ἔννοεῖ τὴ γένεσι μὲ τρόπο καθολικό, ὅπως τὸ διατυπώνει μὲ ἐπιμέλεια. Τόσο τὰ πνευματικὰ ὄντα ὅσο καὶ τὰ αἰσθητὰ ἔχουν δημιουργηθῇ ἀπὸ τὸ Θεό. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος δὲν ἀσχολοῦνται μόνο μὲ τὴν δυάδα «ὄντα καὶ αἰσθητὰ ὄντα» ἀλλὰ καὶ μὲ μιὰ πῶς θεμελιακὴ, «ὄντα κτιστὰ καὶ ἀκτιστὰ» (P. Sherwood, *The Earlier Ambigua*, 97, σημ. 52). Γιὰ τοὺς νεοπλατωνικούς καὶ τοὺς ὠριγενικούς τὰ πάντα συγκροτοῦν ἕνα πλήρωμα πανθεϊστικό. Ὁ ἅγιος Μάξιμος κάνει ριζικὴ διάκρισι ἀνάμεσα στὸ Θεό, τὸν μόνον ἄκτιστο κι αἰώνιο, καὶ τὰ δημιουργήματα πού ἔχουν μέσα στὸ θεῖο Λόγο μόνο τοὺς λόγους, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἔχουν δημιουργηθῇ, παίρνοντας πραγματικὴν ὑπαρξή.

καὶ πάσης ἐπέκεινα κτίσεως, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν οὐσης καὶ βνουμένης διαφορᾶς καὶ διακρίσεως, καὶ τὸν αὐτὸν ἐν πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκάστου ἀναλογίαν ἀγαθοπρεπῶς δεικνύμενον τε καὶ πληθυνόμενον³⁸, καὶ εἰς ἑαυτὸν τὰ πάντα ἀνακεφαλαιούμενον, καθ' ὃν τό τε εἶναι καὶ τὸ διαμένειν, καὶ ἐξ οὗ τὰ γεγονότα ὡς γέγονε, καὶ ἐφ' ᾧ γέγονε, καὶ μένοντα καὶ κινούμενα μετέχει Θεοῦ. Πάντα γὰρ μετέχει διὰ τὸ ἐκ Θεοῦ γεγενῆσθαι³⁹, ἀναλόγως Θεοῦ, ἢ κατὰ νοῦν, ἢ

38. Κατὰ κυριολεξία, μέσα στὸ θεῖο Λόγο οἱ λόγοι τῶν πραγμάτων δὲν ἔχουν χωριστὴν ὑπόστασι. Ἀλλὰ ὁ θεῖος Λόγος, ἄπειρος καὶ ὑπερβατικός, «δείκνυται καὶ πληθύνεται ἀγαθοπρεπῶς ἐν πᾶσι». Ἀποκαλύπτεται, δηλαδή, κι ἔτσι πραγματοποιεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς κτίσεως μερικὲς ἀπὸ τίς ἄπειρες δυνατότητες, δημιουργώντας τις σταθερὲς εἰκόνες τους καὶ καθιερώνοντάς τες σὰν ὄντα μὲ ὑπόστασι. Ἡ πράξις τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ μέσω τῶν κτιστῶν ὄντων σύμφωνα μὲ τὰ ἰδεατὰ πρότυπά τους ἢ σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τους, ποὺ προ-ὑπάρχουν σὰν δυνατότητες (ὅχι σὰν υπάρξεις πραγματικές) μέσα στὸ Θεὸ εἶναι πράξις καλωσύνης, ἐπομένως πράξις τῆς θέλησής Του. Αὐτοὶ οἱ λόγοι δὲν κινοῦνται ἀπὸ μόνοι τους πρὸς τὴν ἐνσώματη ὑπαρξή, γιατί δὲν ἔχουν ἀκόμη ὑπόστασι, ἐπομένως ἰκανότητα γιὰ κίνησι. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ὑποστασιοποιημένα ὄντα ἔχουν σὰν ἰδεατὰ θεμέλια τοὺς λόγους τους μέσα στὸν ὑπέρτατο Λόγο, τὰ ὄντα αὐτὰ εἶναι δεμένα μεταξύ τους καὶ μὲ τὸ θεῖο Λόγο. Ἡ ὁ θεῖος Λόγος εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο παρὼν μέσα στοὺς λόγους τῶν δημιουργημάτων, ποὺ εἶναι μὲ κάποιο νόημα δυνατότητες δικές Του πραγματοποιημένες.

39. Ἐπειδὴ τὰ πλάσματα ἔχουν δημιουργηθῇ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο κάποιων λόγων ἢ λογικῶν δυνατότητων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπειδὴ παραμένουν μὲ τὴ δύναμη αὐτὴ καὶ μὲ τὴ σύμφωνη πρὸς τοὺς πρότυπους λόγους ἐνέργεια, μετέχουν στὸ Θεὸ σύμφωνα μ' αὐτὸ ποὺ ἐκπροσωποῦν σὰν λογικὲς εἰκόνες τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἅγιος Μάξιμος οἰκιοποιεῖται στὸ ζήτημα τοῦτο τὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτη.

Χωρὶς ἀμφιβολία οἱ διαφορετικοὶ βαθμοὶ τῆς ὑπαρξὸς ποὺ ἔχει δημιουργηθῇ ἀπὸ τὸ Θεὸ δὲν μετέχουν στοὺς ἀντίστοιχους λόγους, τοὺς θεωρημένους καθ' ἑαυτοὺς μέσα στὸ Θεό, γιατί ἡ ὑπαρξὴ τέτοιων λόγων ποὺ τοὺς θεωροῦμε καθ' ἑαυτοὺς μέσα στὸ Θεό, θὰ ἐξυπονοοῦσε ὅτι τὰ δημιουργήματα τὰ στερημένα ἀπὸ πνευματικότητα θὰ μετεῖχαν σὲ

τοῦ ἄρρητος καὶ ἀκατανόητος καὶ πέρα ἀπὸ κάθε δημιουργία καὶ πέρα ἀπὸ τὴ διαφορὰ καὶ τὴ διάκρισι ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτὴν καὶ νοεῖται. Ἀκόμα, καὶ ὅτι ὁ ἴδιος παρουσιάζεται καὶ πολλαπλασιάζεται σὲ ὅλα ὅσα προέρχονται ἀπ' αὐτόν, ἀνάλογα στὸ καθένα³⁸, ὅπως ἀρμόζει στὸν ἀγαθὸ καὶ ὅτι ἀνακεφαλαιώνει τὰ πάντα στὸν ἑαυτὸ του σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἔχουν καὶ τὴν ὑπαρξή καὶ τὴ διατήρησι καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχονται ὅσα ἔγιναν μὲ ὅποιο τρόπο καὶ γιὰ ὅποιο σκοπὸ ἔχουν γίνεσι καὶ μετέχουν στὸ Θεὸ εἴτε μένουν εἴτε κινοῦνται. Γιατὶ ὅλα ἐπειδὴ ἔχουν γίνεσι ἀπὸ τὸ Θεὸ³⁹ μετέ-

λόγους μέσα στὸ Θεό, ποὺ θὰ ἦσαν κι αὐτοὶ ἐπίσης στερημένοι ἀπὸ πνευματικότητα. Τοῦτο θὰ ἐξυπονοοῦσε ὅτι μέσα στὸ Θεὸ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ φαντασθῇ καθεαυτοὺς δύο κατηγορίες λόγους, τοὺς λόγους τῶν μὴ πνευματικῶν βαθμῶν τῆς δημιουργίας καὶ τοὺς λόγους τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων.

Στὴν πραγματικότητα οἱ λόγοι τῶν μὴ πνευματικῶν δημιουργημάτων ἐνυπάρχουν τόσο βαθιὰ μέσα στοὺς λόγους τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων μέσα στὸ Θεό, ὥστε ὅλοι οἱ λόγοι εἶναι ἡ ἑκφραση μιᾶς μοναδικῆς ἀλλὰ σύνθετης πνευματικότητος. Τοῦτο μᾶς βοηθεῖ νὰ δοῦμε πόσο ἐνιαία εἶναι ἡ δημιουργία σὰν ἑκφραση καὶ μέσο γιὰ νὰ πραγματοποιηθῇ μιὰ μοναδικὴ πνευματικότητα. Ἡ ἱεραρχία τῆς δημιουργίας χάνει τὴν ὄψιν ἐνὸς συστήματος, μέσα στὸ ὁποῖο οἱ βαθμίδες θὰ ἦσαν ὑπερβολικὰ διακεκριμένες. Ἡ ἴδια ζωὴ, ἡ ἴδια πνευματικότητα ἐμψυχώνουν τὸ σύνολο. Ἡ ἱεράρχησι τῆς κτιστῆς ὑπαρξὸς ὑπονοεῖ μιὰ πλαισίωσι τῶν κατώτερων βαθμίδων μέσα στὶς ἀνώτερες κι ἀντίστροφα. Ἐνὰς ὁργανισμὸς ἐνὸς ἴδιου ὑποκειμένου πραγματοποιεῖται μέσα στὸν ἐνιαῖο πλοῦτο μιᾶς ποικιλίας ἀπὸ ὄργανα. Ὅλες οἱ βαθμίδες τῆς κτιστῆς ὑπαρξὸς μετέχουν σὲ τελευταία ἀνάλυσι στὸ μοναδικὸ θεῖο Λόγο. Οἱ κατώτερες βαθμίδες γίνονται ἡ προϋπόθεσι γιὰ τίς ἀνώτερες καὶ μέσα σ' αὐτὲς ἐκφράζεται πῶς δραστήκιὰ κάθε τι ποὺ βρῖσκεται δυνατῶς καὶ σὰν ὑποστήριγμα μέσα στὶς κατώτερες βαθμίδες. Μέσα σ' αὐτὲς τίς τελευταῖες ἐκφράζεται ὁ ἴδιος θεῖος Λόγος μὲ ἄλλη μορφή, συμπληρωματικὴ ἐκείνης ποὺ ἐκφράζουν οἱ ἀνώτερες βαθμίδες. Στὸ μέτρο ποὺ ἡ δημιουργία μετέχει περισσότερο στὸ Θεό, αὐτὲς οἱ κατώτερες βαθμίδες παρουσιάζονται καλύτερα ἐνσωματωμένες μέσα στὶς ἀνώτερες καὶ σὲ τελικὴ φάσι καλύτερα ἐνσωματωμένες καὶ θεωμένες στὸ θεῖο Λόγο.)

λόγον, ἢ αἰσθησιν, ἢ κίνησιν ζωτικὴν, ἢ οὐσιώδη καὶ ἐκτικὴν ἐπιτηδειότητα, ὥς τῷ μεγάλῳ καὶ θεοφάντορι Διόνυσίῳ δοκεῖ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ^α.

Ἐκαστον οὖν τῶν νοερῶν τε καὶ λογικῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων αὐτῷ τῷ καθ' ὃν ἐκτίσθη λόγῳ τῷ ἐν τῷ Θεῷ ὄντι, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντι, μοῖρα καὶ λέγεται καὶ ἔστι Θεοῦ⁴⁰, διὰ τὸν αὐτοῦ προόντα ἐν τῷ Θεῷ, καθὼς εἴρη-

α. Τὸ χωρίο δὲν βρέθηκε.

40. Ἀνακεφαλαιώνοντας ὁ ἅγιος Μάξιμος δηλώνει ὅτι κάθε ἄγγελος καὶ κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἓνα «μικρὸ μέρος» τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶς χάρις στὸ λόγο, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἔχει δημιουργηθῇ καὶ ποὺ προϋπάρχει στὸ Θεό, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλήν γιατί ἂν κινῆται σύμφωνα μὲ τὸν λόγο αὐτό, θὰ φθάσῃ ὁλοκληρωτικὰ στὸ Θεό. Εἶναι μικρὸ μέρος τοῦ Θεοῦ, ἐπεὶ μὲ τὸν λόγο τοῦτο εἶναι ἀπὸ τώρα ἤδη μέσα στὸ Θεό καὶ ἂν δὲν κατευθύνῃ τὸν πόθο του πρὸς κανένα ἄλλο πράγμα παρὰ μόνον πρὸς τὴν ἀρχή του καὶ τὴν αἰτία του, δὲν ἐκπίπτει ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλὰ τείνοντας ὅλο καὶ περισσότερο πρὸς Αὐτόν, γίνεται πληρέστερα μέρος τοῦ Θεοῦ ἢ καὶ θεὸς κατὰ χάρις. Καὶ ἐνεργώντας ἔτσι καὶ φθάνοντας στὴν κατάστασις αὐτὴ πραγματοποιεῖ στὸν ἑαυτὸ του αὐτὸ ποὺ εἶναι σύμφωνο μὲ τὴ φύση του. Ὁ κάθε ἄγγελος καὶ ἄνθρωπος εἶναι «τμήμα» τοῦ Θεοῦ, γιατί ἔχει τὸ ὄντολογικὸ στήριγμά του μέσα στὸν λόγο ποὺ προϋπάρχει στὸ Θεό καὶ γιατί, καθὼς κινεῖται σύμφωνα μὲ τὴ φύση του καὶ τὴ θέλησιν τοῦ Θεοῦ ποὺ τὸν κεντρίζει μὲ τὸν λόγο αὐτό, σὰν θεὸς ὑπόβαθρο τῆς φύσεως του, θὰ σφραγισθῇ μὲ τὴς θεῖας ἐνέργειες, ἔτσι ποὺ δὲ θὰ παρατηρῆται πιά κανένας χωρισμὸς ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τὸ Θεό.

Ἡ διδασκαλία αὐτὴ γιὰ τοὺς θεῖους λόγους τῶν πραγμάτων συνδέει τοὺς λόγους μὲ τὸ θεῖο θέλημα. Δὲν εἶναι δυνατότητες ποὺ κινεῖται οἱ ἴδιες πρὸς τὴν ὑποστατικὴ τους ὑπαρξή. Ἦδη ὁ ἅγιος Διόνυσος ὁ Ἀρεοπαγίτης (*Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 5,8 PG 3, 824 C) εἶχε βεβαιώσει ὅτι οἱ λόγοι εἶναι «θεῖα θελήματα». Μὲ τοῦτο διατύπωσε ὅ,τι πρὶν ἀπ' αὐτὸν εἶχε διατυπώσει ὁ Κλήμης, ὅτι δηλαδὴ ἡ δημιουργία δὲν εἶναι ἀναγκαῖο ἀποτέλεσμα τῆς θείας δυνάμεως ἢ ἐνὸς ἄλλου ἀθελήτου φυσικοῦ δυναμισμοῦ τῆς θεότητος ἀλλὰ τοῦ θεοῦ θελήματος. Στους ἐπόμενους αἰῶνες δὲν μιλάει πιά κανένας ἐναλλακτικὰ γιὰ τὰ παραδείγματα (λόγους) καὶ τὸ θέλημα, ὅπως τὸ κάνει ὁ

χουν στὸ Θεὸ κατ' ἀναλογία, ἢ κατὰ τὸ νοῦ ἢ κατὰ τὸν λόγο ἢ κατὰ τὴν αἰσθησιν καὶ τὴ ζωτικὴ κίνησιν ἢ τὴν ιδιότητα τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἕξης τους, ὅπως πιστεύει ὁ μέγας καὶ θεοφάντωρ Διόνυσος Ἀρεοπαγίτης^α.

Καθένα λοιπὸν ἀπὸ τὰ νοερά καὶ λογικά, τοὺς Ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὸν λόγο ποὺ πλάσθηκε τὸ καθένα καὶ ὁ ὁποῖος βρίσκεται μέσα στὸ Θεὸ καὶ ἀπευθύνεται στὸ Θεό, λέγεται καὶ εἶναι μοῖρα τοῦ Θεοῦ⁴⁰, ὅπως εἶπα

Διόνυσος, ἀλλὰ μὲ μιὰν ἑκφραση σύνθετη μιλοῦν γιὰ τὴ βουλητικὴ σκέψιν τοῦ Θεοῦ («*θελητικὴ ἐννοία*», *ψευδο-Κύριλλος, Περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος*, PG 77, 1145 C· ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Περὶ ὀρθοδόξου πίστεως*, I, 9, PG 94, 837 A). Ὁ Γ. Φλωρόφσκι εἶπε: «Ἡ ἰδέα τῆς δημιουργίας ἐνὸς πράγματος διάφορος ἀπὸ τὸ Θεό, ἐνὸς μὴ θεοῦ Ἐγώ, δὲν ἀνήκει στὴν ἐσώτατη ἀνάγκη τῆς θείας οὐσίας· δὲν ἔχει παραχθῇ δυνάμει τῆς θείας φυσικῆς γονιμότητος. Γιατὶ τότε θὰ ἦταν μιὰ βέβηλη τέταρτη ὑποστατικὴ προϋπόθεσις. Ἐχει δημιουργηθῇ μέσα σὲ μιὰν ἐλευθερίαν ὑψιστὴν πέρα ἀπὸ κάθε αἰωνιότητα. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπόλυτος ἐλεύθερος σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ πραγματοποιήσιμα δημιουργήματα. Δὲν ὑπάρχει καμμιά αἰτία, ποὺ ν' ἀσκῇ πίεσιν ἐπάνω στὴ θέλησί Του. Κάτι περισσότερο, ὁ Θεὸς εἶναι καθ' ὑπεροχὴν ἐλεύθερος ἀκόμη καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ δυνατότητα τῶν δημιουργημάτων... Ὁ κόσμος ἀκόμα καὶ στὴ θεῖα ἰδέα του, εἶναι ἓνα πλεόνασμα, μιὰ πραγματικότητα ποὺ ἔχει προστεθῇ ἢ μᾶλλον ἓνα δῶρο ἐλεύθερο καὶ ἀγαθὸ τῆς παντοδυναμίας θείας θέλησης καὶ τῆς ἀγάπης ποὺ ξεχειλίζει... Πρέπει νὰ διακρίνουμε δύο τρόπους αἰωνιότητος· τὴν οὐσιαστικὴν αἰωνιότητα, μέσα στὴν ὁποία ζῇ μόνον ἡ Τριάς καὶ τὴν ἐνδεχομενικὴν αἰωνιότητα τῆς ἐλευθέρης ἐνέργειας τῆς θείας χάριτος». (Ἡ ἰδέα τῆς δημιουργίας στὴ χριστιανικὴ φιλοσοφία, περιοδικὸ «*Λόγος*», Βουκουρέστι, ἀρ. 1, 1928, σ. 18-20).

Ἄν καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῶν αἰωνίων λόγων τῶν πραγμάτων κρύβῃ μέσα τῆς μεγάλου μυστήριου, δὲν πρέπει νὰ θεωροῦμε τὴ δημιουργία σὰν ἓνα ἀθέλητο προϊόν τῆς θείας φύσεως. Ὁ ἅγιος Μάξιμος δίνει μὲ τοὺς λόγους τὴν ἰδέα τοῦ σκοποῦ, τοῦ τέλους. Δηλώνει ὅτι ἡ ἐνόρασις ποὺ ἔχομε γιὰ τοὺς θεῖους λόγους τῶν πραγμάτων ἐξυπακούει τὴν ἐνόρασιν τοῦ σκοποῦ τους, δηλαδὴ τοῦ δυναμισμοῦ τους πρὸς ἓνα σκοπὸ. «*Πάντα γὰρ τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν μετὰ τῆς δεούσης ἐπι-*

ται, λόγον. Ἀμέλει τοι, καὶ εἰ κατ' αὐτὸν κινήσῃ, ἐν τῷ Θεῷ γενήσεται, ἐν ᾧ ὁ τοῦ εἶναι αὐτοῦ λόγος προένεστιν, ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία, κὰν μηδενὸς ἄλλου πρὸ τῆς ἰδίας ἀρχῆς κατὰ πόθον ἐπιλαβέσθαι θελήσοι, οὐκ ἀπορρέει Θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ πρὸς αὐτὸν ἀνατάσει θεὸς γίνεται καὶ μοῖρα Θεοῦ λέγεται τῷ μετέχειν προσηκόντως Θεοῦ, ὡς κατὰ φύσιν σοφῶς τε καὶ λελογισμένως δι' εὐπρεποῦς κινήσεως τῆς οἰκειᾶς ἐπιλαβόμενος ἀρχῆς καὶ αἰτίας, οὐκ ἔχων λοιπὸν ἄλλοθι ποι μετὰ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν καθ' ὃν ἐκτίσθη λόγον ἄνοδόν τε καὶ ἀποκατάστασιν⁴¹ κινήθῃναι, ἢ πῶς

στήμης γνωστικῶς ὅφ' ἡμῶν θεωρούμενα, τοὺς καθ' οὓς γεγένηται λόγους κρυφίως ἡμῖν ἀπαγγέλουσι, καὶ τὸν ἐφ' ἐκάστῳ ποιήματι θεῖον σκοπὸν ἐαυτοῖς συνεκφαίνουσι» (Πρὸς Θαλάσσιον, 13 PG 90, 296 A).

Ὁ Θεὸς βλέπει καὶ θέλει μέσα στοὺς λόγους τῶν πραγμάτων τὴν κίνηση καὶ τὸ σκοπὸ τους. Ἀλλὰ ὁ σκοπὸς τους εἶναι ἡ θέωσή τους, ἡ ἐκούσια ἐνωσή τους μετὰ τὸ Θεό. Ὅλα τὰ πράγματα δημιουργήθηκαν γι' Αὐτόν, γιὰ ν' ἀπολαύσουν τὴν πληρότητα τῆς ζωῆς, ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος. Ὅπως οἱ πατέρες βεβαιώνουν κατὰ τρόπο παράδοξο τὴν αἰώνια ὑπαρξὴ τῶν λόγων τῶν πραγμάτων μέσα στὸ Θεὸ καὶ συνάμα τὴν ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὴ θεία θέληση, ἔτσι κι ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐνώνει κατὰ τρόπο παράδοξο τὸ σχετικὸ μ' αὐτοὺς σκοπὸ τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν προηγούμενη ἢ ὅχι θέληση τῶν πραγμάτων πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ (βλ. PG 90, 1085 C). Τὰ πλάσματα δὲ θὰ ἦσαν ἐλεύθερα, ἀν δὲν ἦσαν τὸ προῖόν τῆς θείας ἐλευθερίας. Ὁ δρόμος τους θὰ ἦταν αὐστηρὰ καθορισμένος. Μόνο γιὰ τὸν Θεὸ φέρεται ἐλεύθερα ἀπέναντί τους, μποροῦνε κι αὐτὰ ἐπίσης νὰ φέρωνται ἐλεύθερα ἀπέναντι σ' Αὐτόν. Ἐτσι ὁ ἅγιος Μάξιμος μπορεῖ ν' ἀποφύγῃ τὸ συμπέρασμα τῆς ἀποκατάστασης, ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ ἀποφύγῃ ὁλότελα ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης (P. Sherwood, *ὁπὸν παραπάνω* σ. 176-7). Ἡ θεία αἰωνιότητα ἔκανε θέση μέσα τῆς στῆν ἐνδεχομενικότητά τῶν λόγων τῶν δημιουργημάτων. Ἡ θεία θέληση ἀπὸ τὴν ὁποία οἱ λόγοι ἐξαρθῶνται καὶ ποὺ δημιουργεῖ τὰ πράγματα σύμφωνα με τοὺς λόγους τους, κάνει θέση στῆν ἐλευθερία τῶν λογικῶν δημιουργημάτων. Ὁ Θεὸς μετὰ τὴν αἰώνια σύλληψη τῶν λόγων τῶν δημιουργημάτων ἔκανε θέσι ἀπέναντί Του,

προηγούμενος, γιὰ τὸ λόγο τοῦ ποὺ προϋπάρχει μέσα στὸ Θεό. Ἄς ἀφήσωμε τὸ ὅτι κι ἂν κινήθῃ σύμφωνα μ' αὐτόν, θὰ βρεθῇ μέσα στὸ Θεό, μέσα στὸν ὁποῖον προϋπάρχει ὁ λόγος τοῦ εἶναι τοῦ σὰν ἀρχὴ καὶ αἰτία· κι ἂν πάλι θελήσῃ τίποτ' ἄλλο νὰ συλλάβῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμία τοῦ πρὶν ἀπὸ τὴν ἰδίαν τοῦ ἀρχῆ καὶ πάλι δὲν ἀπορροεῖ ἀπὸ τὸ Θεὸ ἀλλὰ μᾶλλον μετὰ τὴν ἀνάστασή του πρὸς αὐτόν γίνεται θεός. Καὶ λέγεται μοῖρα Θεοῦ γιὰ τὸ ὅτι μετέχει στὸ Θεὸ ὅπως πρέπει· ἀφοῦ δηλαδὴ κατὰ φύσιν, μετὰ σοφία καὶ λογικὴ, μετρημένη κίνηση, ἔφτασε στὴ δική του ἀρχὴ καὶ αἰτία δὲν ἔχει πιά κάπου ἄλλοῦ νὰ κινήθῃ, ἔπειτα ἀπὸ τὴ δική του ἀρχὴ καὶ τὴν ἄνοδο καὶ ἀποκατάστασιν⁴¹ στὸ λόγο, σύμφωνα με

στὶς ἀπειράριθμες ἐλευθερίες τῶν δημιουργημάτων, γιὰ ὅλη τὴν αἰωνιότητα.

Τὰ δύο παράδοξα ποὺ σχολιάσαμε συνδέονται μεταξύ τους. Καὶ τὰ δύο προϋποθέτουν τὴ θεία ἐλευθερία, ἥτοι ἓνα Θεὸ προσωπικό. Ταυτόχρονα, τὰ δύο αὐτὰ παράδοξα κάνουν δυνατὴ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἐλεύθερου προσωπικοῦ δημιουργήματος ἐμπρὸς στὸ Θεὸ γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἀφίνοντας ἔτσι στὰ δημιουργήματα τὴν ἐλευθερία νὰ μὴν πραγματοποιοῦνται σύμφωνα με τοὺς λόγους τους ὁ Θεὸς δὲν κινδυνεύει νὰ μείνῃ μετὰ κάποιον μέρος τῆς οὐσίας τοῦ ἀπραγματοποίητο. Οὔτε εἶναι κάτι τυχαῖο τὰ δημιουργήματα, ἔχουν αἰώνια βάση μέσα στὸ Θεό· οὔτε ἔχουν μπλεχθῇ σὲ μιὰ πορεία πραγματοποίησης ἢ ἀλλοίωσης τῆς θείας οὐσίας.

41. Ἡ ἀποκατάστασις, γιὰ τὴν ὁποία ὁ ἅγιος Μάξιμος μιλά ἐδῶ, δὲν εἶναι ἡ καθολικὴ ἀποκατάστασις τοῦ Ὁριγένους. Γιὰ τὴν αὐτὴν φθάνουν μόνο ὅσοι προχωροῦν σύμφωνα με τὴ φύσιν τους μετὰ τρόπο φρόνιμο καὶ λογικὸ σύμφωνα πρὸς τὴν ἀρχὴ καὶ τὴν αἰτία τους. Ὁνομάζεται ὡστόσο ἀποκατάστασις, γιὰ τὴν εἶναι μιὰ πλήρης ἐξίσωσις τοῦ δημιουργήματος μετὰ τὸν ἴδιο τὸν λόγο τοῦ, ἢ ἡ ἀφίξις στὸν ἀληθινὸ τοῦ σκοποῦ. Εἶναι ἀποκατάστασις γιὰ τὴν εἶναι μιὰ ἐγκατάστασις ὀριστικὴ μέσα στὸ ἴδιο τὸ ἀποκορύφωμά του· κι ὁ πόθος τοῦ πιά καὶ ἡ κίνησή του δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸ, πρὸς τὸν ὁποῖο θὰ μπορούσαν νὰ προσελκυθοῦν. Τὸ δημιουργημὰ φθάνει στὸ σκοπὸ τοῦ ποὺ εἶναι σκοπὸς ὀρισμένος ἀπὸ τὸ Θεὸ ἢ ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

κινήθῃναι, τῆς ἐπὶ τῷ θείῳ δηλονότι σκοπῶ κινήσεως αὐτοῦ αὐτὸν πέρας λαβούσης τὸν θεῖον σκοπόν.

D Ὡς δηλοῖ καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος, ἐν τῇ εἰς τὸν ἅγιον προφήτην Ἑσαΐαν ἐρμηνείᾳ, λέγων οὕτως· «Σάββατα δὲ ἀληθῆ ἢ ἀποκειμένη ἀνάπαυσις τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ⁴², ἀπερδιὰ τὸ ἀληθῆ εἶναι ἀνέχεται ὁ Θεὸς καὶ φθάνει γε ἐπ' ἐκεῖνα τὰ Σάββατα τῆς ἀναπαύσεως, παρ' ᾧ ὁ κόσμος ἐσταύρωται, ἀποστὰς δηλονότι τῶν κοσμικῶν, καὶ ἐπὶ τὸν ἴδιον τόπον τῆς πνευματικῆς ἀναπαύσεως καταντήσας, ἐν ᾧ ὁ γενόμενος οὐκ ἔτι κινήθεται ἀπὸ τοῦ ἰδίου τόπου, ἡσυχίας καὶ ἀταρα-

1081 Αξίας περὶ τὴν κατάστασιν ἐκείνην ὑπαρχούσης»· πάντων οὖν τόπος τῶν ἀξιουμένων τῆς τοιαύτης μακαριότητός ἐστιν ὁ Θεὸς κατὰ τὸ γεγραμμένον· «Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ εἰς τόπον ὀχυρὸν τοῦ σῶσαί με»^β. Παρ' ᾧ βεβαίως πάντων οἱ λόγοι πεπήγασι καθ' οὓς καὶ

α. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἑσαΐαν, 30, PG 30, 177CD.

β. Ψαλμ. 30,3. Στὴν ἔκδοσιν τοῦ Migne τὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Μ. Βασιλείου προεκτείνεται ὡς ἐδῶ.

42. Τὸ Σάββατο τοῦ σχεδίου τῆς δημιουργίας ἢ τοῦ τέλους τῆς δημιουργίας ὁλοκληρώνεται, μέσα στὸ σχέδιο τῆς σωτηρίας, στὴ Σταύρωση. Μόνο μὲ τὴ σταύρωσή μου ἔναντι τοῦ κόσμου ἢ τοῦ κόσμου ἔναντί μου, γεγονὸς ποὺ ἔλαβε χώρα τῇ Μεγάλῃ Παρασκευῇ — σὴν στιγμή τελικῇ τοῦ χρόνου ἢ σὴν τελικὴ βαθμίδα τῆς δράσης μέσα στὸν κόσμο — φθάνω στὸ Σάββατο τῆς ἀνάπαυσης, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θεό. Αὐτὸ τὸ δρόμο μᾶς τὸν ἔδειξε ὁ Χριστός. Μετὰ τὸν κόσμο, μετὰ τις ἐξ ἐξέως τῆς δημιουργίας, μετὰ τὴν ἀπόσπαση ἀπὸ τῆν

τὸν ὁποῖο πλάστηκε. Οὔτε ἔχει πῶς νὰ κινήθῃ, ἀφοῦ ἡ κίνησή του πρὸς τὸ θεῖο σκοπὸ ἔλαβε πιά τὸ τέλος τῆς μέσας αὐτὸν τὸ θεῖο σκοπό.

Αὐτὸ δηλώνει ὁ ἅγιος Βασίλειος στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Προφήτη Ἑσαΐα λέγοντας· «Ἀληθινὰ Σάββατα εἶναι ἢ ἀνάπαυση ποὺ περιμένει τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ⁴², ποὺ τ' ἀνέχεται ὁ Θεός, ἐπειδὴ εἶναι ἀληθινὰ καὶ καταλήγει σ' αὐτὰ τὰ Σάββατα τῆς ἀνάπαυσης ὅπου ὁ κόσμος ἔχει σταυρωθῇ, ἔχει ἀποκοπῇ δηλαδὴ ἀπὸ τὰ κοσμικὰ καὶ ἔφθασε στὸ δικό του τόπο τῆς πνευματικῆς ἀνάπαυσης καὶ ὅπου αὐτὸς ποὺ ἔφθασε δὲν θὰ κινήθῃ πιά ἀπὸ τὸν τόπο του, ἐπειδὴ στὴν κατάστασιν ἐκείνην ὑπάρχει ἡσυχία καὶ ἀταραξία»^α. Ὡς οὖν λοιπὸν ὅσοι ἀξιώνονται τῇ μακαριότητι αὐτῇ τόπος εἶναι ὁ Θεός, ὅπως ἔχει γραφῇ· «Γίνου σ' ἐμένα Θεὸς ὑπερασπιστῆς καὶ τόπος ὀχυρὸς τῆς σωτηρίας μου»^β. Κοντὰ τοῦ ὅλων τῶν ὄντων οἱ λόγοι βρίσκονται πάγια καὶ

ἐργασία μέσα στὸν κόσμο, δὲν ὑπάρχει πιά παρὰ ὁ Θεός. Τὸ Σάββατο λοιπὸν εἶναι ἢ θεία ἀνάπαυση ἢ ἐπιφυλαγμένη γιὰ τὴ δημιουργία· εἶναι ἢ θέση ποὺ κάνει ὁ Θεὸς μέσα στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του γιὰ τὴ δημιουργία. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀνάπαυση ὑψώνεται ὁ Χριστὸς ὡς πρῶτος ἄνθρωπος. Μόλις ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμο τοῦ ἔδειξε τὸ τελικὸ σημεῖο, πρὸς τὸ ὁποῖο ὁ κόσμος πρέπει νὰ κατευθύνεται καὶ εἶναι Αὐτὸς ὁ ἴδιος. Καὶ ὅπως ὁ Θεὸς ἀναπαύεται ἀπὸ τὰ ἔργα μὲ τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησε τὸν κόσμο, ἔτσι μᾶς καλεῖ νὰ μᾶς ἀναπαύσῃ καὶ ἐμᾶς ἀπὸ τῆ δραστηριότητος ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὸν κόσμο. Καὶ ἡ δική μας ἀνάπαυση δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη θέση παρὰ μέσα στὴν ἀνάπαυση τοῦ Θεοῦ.

γινώσκειν τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν λέγεται, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτῷ ὄντων, αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ τῶν πάντων⁴³, καὶ εἰ αὐτὰ τὰ πάντα, τὰ τε ὄντα καὶ τὰ ἐσόμενα, οὐχ ἅμα τοῖς ἐαυτῶν λόγοις, ἢ τῷ γνωσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ, εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν, ἀλλ' ἕκαστα τῷ ἐπιτηδείῳ καιρῷ κατὰ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ σοφίαν προεπόντως κατὰ τοὺς ἐαυτῶν λόγους δημιουργούμενα καὶ καθ' ἑαυτὰ εἶναι τῇ ἐνεργείᾳ λαμβάνη. Ἐπειδὴ ὁ μὲν αἰεὶ κατ' ἐνέργειάν ἐστι Δημιουργός, τὰ δὲ **Β** δυνάμει μὲν ἐστίν, ἐνεργείᾳ δὲ οὐκ ἔτι⁴⁴. ὅτι μηδὲ οἷον τε τῶν ἅμα εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ τὰ πεπερασμένα, οὐδὲ τις δεῖξαι λόγος ἀναφανήσεται τῶν ἅμα εἶναι δύνασθαι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ὑπερούσιον, καὶ εἰς ταῦτόν ἀγαγεῖν τῷ ἐν μέτρῳ τὸ ἄμετρον, καὶ τῷ ἐν σχέσει τὸ ἄσχετον, καὶ τὸ μηδὲν ἔχον ἐπ' αὐτοῦ κατηγορίας εἶδος καταφασκόμενον τῷ διὰ πάντων

43. "Όλα τὰ δημιουργήματα βρίσκουν τὴν ἀνάπαυσή τους μέσα στὸ Θεό, γιατί ἔλκονται πρὸς τὸ Θεὸ μέσω τῶν λόγων τους ποὺ εἶναι τὰ τυπικά πρότυπά τους ἢ μετὰ τὴν θ ε λ η τ ι κ ῆ σ κ έ ψ η τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀναφέρεται σ' αὐτά. Πέρα ἀπὸ τὰ πρότυπα αὐτὰ τίποτ' ἄλλο πιά δὲν τὰ ἔλκει, γιατί ἔχουν φθάσει στὴν πληρότητά τους. Δὲν ὑπάρχει πιά ὑψηλότερο πρότυπο ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ προσελκύσῃ. Δὲν ὑπάρχει μέσα τους σκέψῃ καὶ θέλημα ποὺ μπορεῖ νὰ τείνῃ πρὸς ψηλά, γιατί ἡ σκέψῃ καὶ τὸ θέλημα ποὺ ὁ Θεὸς ἔχει φυτέψῃ σ' αὐτὰ ἔχουν δεθῇ μετὰ τὸ σκοπὸ ποὺ ἔκείνος σκέφθηκε καὶ θέλησε ἀναφορικὰ μ' αὐτὰ σὰν σκοπὸ τους ὑπέρτατο. Ἀλλὰ τείνουν πρὸς αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ πρὸς τὴν ἀπεριόριστη μετοχή τους στὴ θεία ἀπεραντοσύνη σύμφωνα μετὰ τὸν δικὸ τους τρόπο.

44. Τὰ δημιουργήματα θ' ἀναπαυθοῦν μέσα στὸ Θεό, γιατί οἱ λόγοι τους ἔχουν κλεισθῇ μέσα στὸ Θεὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰωνιότητος, ἀν καὶ τὰ ὄντα ποὺ ἔχουν δημιουργηθῇ σύμφωνα μετὰ τὰ πρότυπά τους δὲν ἔχουν δεχθῇ τὴν ὑπάρξῃ ταυτόχρονα μετὰ τοὺς λόγους τους. Ἄν δὲν εἶχαν τοὺς λόγους τους κλεισμένους μέσα στὴν ὑπερχρονικὴ σκέψῃ καὶ θέλησῃ τοῦ Θεοῦ, δὲ θὰ μπορούσαν ν' ἀναπαυθοῦν μέσα σ' Αὐτόν, ἀλλὰ θὰ ἦταν δυνατό ν' ἀποσυντεθοῦν ἔπειτα ἀπὸ ἓνα διάστημα. Ἄν βρίσκονταν τὰ ἴδια μέσα στὸ Θεὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν αἰώνων ἢ κίνησῃ

σταθερὰ καὶ σύμφωνα μ' αὐτοὺς λέμε ὅτι γνωρίζει τὰ πάντα προτοῦ γίνουν, γιατί εἶναι μέσα σ' αὐτόν καὶ κοντὰ σ' αὐτόν ποὺ εἶναι ἡ ἀλήθεια τῶν πάντων⁴³. Τοῦτο, ἀκόμα κι ἂν ὅλα αὐτά, καὶ τὰ τωρινὰ καὶ τὰ μελλούμενα, δὲν ἦρθαν στὴν ὑπάρξῃ μαζί με τοὺς λόγους τους ἢ εὐθύς ποὺ τὰ σκέφθηκε ὁ Θεός, ἀλλὰ καθένα δημιουργεῖται τὸν κατάλληλο καιρὸ κατὰ τὴ σοφία τοῦ Δημιουργοῦ, συνακόλουθα πρὸς τὸ λόγο του καὶ παίρνει ἐνεργείᾳ σύμφωνη μετὰ τὸν ἑαυτό του ὑπάρξῃ. Γιατὶ ἐκεῖνος εἶναι πάντοτε δημιουργὸς ἐνεργείᾳ, ἐνῶ ἐκεῖνα ὑπάρχουν δυνάμει ὅχι ὅμως ἀκόμα καὶ ἐνεργείᾳ⁴⁴. Γιατὶ μήτε ποὺ εἶναι δυνατό νὰ συγκαταλέγωνται ἀνάμεσα στὰ συμβιβαστὰ τὸ ἄπειρο καὶ τὰ πεπερασμένα. Οὔτε θὰ ὑπάρξῃ κανένας συλλογισμὸς ποὺ νὰ δείξῃ ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ συμβιβαστὰ ἡ οὐσία καὶ τὸ ὑπερούσιο, ὅπως ἐπίσης εἶναι ἀδύνατο νὰ φέρωμε σὲ ταυτότητα τὸ ἄμετρο μετὰ τὸ μετρημένο, τὸ ἄσχετο μετὰ τὸ σχετικόν, ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἔχει κανενὸς εἶδους καταφατικὸ κατηγορούμενο μ' ἐκεῖνο ποὺ προσδιο-

τους θὰ ἦταν ἡ ἀπόδειξῃ ὅτι ποτὲ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ φθάσουν στὴν ἀνάπαυσή τους μέσα στὸ Θεό. Μόνο ἂν ὑπάρχῃ Θεὸς κι ἔχῃ σκεφθῇ τὰ δημιουργήματα προτοῦ δεχθοῦν τὴ χρονικὴ ὑπόστασις, προτοῦ δηλαδὴ εἰσελθοῦν στὴν κίνηση, μποροῦν αὐτὰ νὰ βροῦν τὴν ἀνάπαυσή τους ἢ τὴν τελείωσή τους μέσα στὸ Θεό· μόνο δηλαδὴ ἂν, ἀπὸ τὴ μιά, ὁ Θεὸς ὑπάρχῃ πάντοτε ἐνεργητικὰ ὡς Δημιουργὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ, τὰ δημιουργήματα ὑπάρχουν πάντοτε μόνο ὡς ἀντικείμενα σκέψῃς κι ὅχι ὡς πραγματοποιημένες ὑποστάσεις. Στὴν πραγματικότητα ὁ Θεὸς μόνο ὑπάρχει ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα σὰν ὑπόστασις, ὁ Θεὸς μόνο δὲ γίνεται. Εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰωνιότητος ἡ πραγματικὴ πληρότητα. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ πραγματικὴ πληρότητα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰωνιότητος δὲν μπορεῖ νὰ συνυπάρχῃ ἀπὸ τότε μ' ἐκεῖνο ποὺ τοῦ λείπει ἡ πληρότητα. Ὁ ἀμέτρητος δὲν μπορεῖ νὰ συνυπάρχῃ ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα μ' ἐκεῖνο ποὺ ὑπόκειται στὸ μέτρο. Αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ σχέση δὲν μπορεῖ νὰ συνυπάρχῃ μ' ἐκεῖνο ποὺ κατ' ἀνάγκη βρίσκεται σὲ σχέση. Ἄν ἦσαν μαζί ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα, τίποτα δὲ θὰ ἦταν ἀπόλυτο, χωρὶς μέτρο καὶ ἔξω ἀπὸ σχέση.

τούτων συνισταμένῳ⁴⁵. Πάντα γὰρ τὰ κτιστὰ κατ' οὐσίαν τε καὶ γένεσιν παντάπασι καταφάσκειται τοῖς ἰδίους καὶ τοῖς περὶ αὐτὰ οὔσι τῶν ἐκτὸς λόγοις περιεχόμενα.

Ὑπεξηρημένης οὖν τῆς ἄκρας καὶ ἀποφατικῆς τοῦ Λόγου θεολογίας, καθ' ἣν οὔτε λέγεται, οὔτε νοεῖται, οὔτε ἔστι τὸ σύνολόν τι τῶν ἄλλω συνεγνωσμένων, ὡς ὑπερουσίος, οὐδὲ ὑπὸ τινος οὐδαμῶς καθ' ὅτι οὖν μετέχεται, πολλοὶ λόγοι ὁ εἷς λόγος ἐστὶ, καὶ εἷς οἱ πολλοί⁴⁶. κατὰ μὲν τὴν ἀγαθοπρε-

45. Οἱ πραγματικότητες γιὰ τίς ὅποιες μπορεῖ κάτι νὰ πῇ κανεὶς μὲ τρόπο βεβαιωτικό εἶναι προσδιορισμένες, δηλαδή ὀρισμένες ἀπὸ τίς δομὲς τῶν λόγων τους. Εἶναι δημιουργήματα. Ὁ ἴδιος ὁ κτιστὸς χαρακτήρας τους τίς δείχνει προσδιορισμένες. Εἶναι προσδιορισμένες γιατί ἔχουν δεχθῇ ἀρχὴ τῆς ὑπόστασής τους καὶ γιατί ἔχουν τὸν προσδιορισμὸ τους μέσα στὴ δομὴ τους, δομὴ διαφορετικὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων, καὶ εἶναι προσδιορισμένες καὶ ἀπὸ τίς δομὲς ἐκείνων πού εἶναι γύρω τους. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς ὡς Ἐκεῖνος πού ὑπάρχει χωρὶς ἀρχὴ δὲν εἶναι προσδιορισμένος ἀπὸ καμμιά κατηγορία. Ἔτσι εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε κατάφαση. Καὶ οἱ πραγματικότητες πού μπορεῖ νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς δὲν μποροῦν νὰ συνυπάρχουν μ' Ἐκεῖνον πού δὲν μποροῦμε νὰ βεβαιώσωμε. Γιατὶ τότε οἱ πρῶτες θὰ ὀροθετοῦσαν μὲ καταφάσεις σχετικὲς μὲ τὸν ἑαυτὸ τους τὴν ὑπαρξὴ Ἐκείνου πού εἶναι πέρα ἀπὸ καταφάσεις καὶ θὰ προσδιόριζαν Ἐκεῖνον πού εἶναι ἀπροσδιόριστος. Ἡ συνύπαρξή τους θὰ ἔθετε τὸ πᾶν σ' ἐξέλιξη, καὶ ποτὲ δὲ θὰ ἔβρισκε αὐτὸ τὴν πληρότητα καὶ τὴν ἀνάπαυση, γιατί δὲ θὰ ὑπῆρχε μιὰ πραγματικότητα ὅπου νὰ μποροῦσε νὰ τῇ βρῇ. Ἡ πρόοδος δὲ θὰ εἶχε κανένα νόημα, κανένα κριτήριον, δὲ θὰ ἦταν ἀληθινὴ πρόοδος. Ὁ ὀριγενισμὸς ἀποκαλύπτει ἀπὸ νέα ἄποψη τὴν ἀνακολουθία του.

46. Ἀλλὰ μολοντί ὁ Θεὸς εἶναι καθεαυτὸν πέρα ἀπὸ κάθε προσδιορισμὸ, δημιουργώντας τὰ πράγματα, δηλαδή συγκατανεύοντας νὰ βγῇ πρὸς αὐτὰ καὶ νὰ ἐμπλακῇ σ' ἓνα σύνδεσμον μ' αὐτά, κάνει γνωστὲς μέσα στοὺς λόγους τοὺς σχετικούς μ' αὐτά πολλὰ ἀπὸ τίς δυνατότητές τους πού περιέχονται σ' Αὐτὸν κατὰ τρόπο ἐνωτικό. Μὲ τοῦτο γίνεται γνωστὸς ὁ ἴδιος ὡς πολλαπλασιασμένος Λόγος, χωρὶς πολλαπλασιασμὸ μέσα στοὺς πολλοὺς λόγους τῶν δημιουργημάτων, γιὰ νὰ πῶ καλύτερα, ὡς Λόγος ἀπὸ τὸν ὅποιο ἐξακτινώνονται πολλοὶ λόγοι. Ἀλλὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς πού, προσελκύοντας ὅλα τὰ δημιουρ-

ρίζεται μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ κατηγορούμενα⁴⁵. Γιατὶ ὅλα τὰ δημιουργήματα κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴ γένεσιν καθ' ὅλοκληρίαν καταφάσκονται μὲ τοὺς δικούς τους λόγους καὶ μὲ τοὺς λόγους ὅσων ἀπὸ τὰ ἔξω ὄντα εἶναι γύρω τους.

Ὅταν παραμερισθῇ λοιπὸν ἡ ἄκρα καὶ ἀποφατικὴ θεολογία τοῦ Λόγου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οὔτε λέγεται γι' αὐτὸν οὔτε νοεῖται οὔτε ὑπάρχει καθόλου κάτι ἀπὸ ὅσα συγχωροῦνται γιὰ κάποιον ἄλλο, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι ὑπερουσίος καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν μετέχεται ἀπὸ κανένα ὄν, μένει ὅτι ὁ ἓνας λόγος εἶναι πολλοὶ λόγοι καὶ οἱ πολλοὶ ἓνας⁴⁶.

γήματα πρὸς τὸν ἑαυτὸ του, κάνει τοὺς λόγους τους νὰ συγκεντρώνονται μέσα στὸ θεῖο Λόγο, ὅπως σὲ κέντρο ἀπὸ ὅπου ξεκινοῦν καὶ ὅπου τοὺς κρατεῖ μαζεμένους κι ἔτσι οἱ πολλαπλοὶ λόγοι ξαναγίνονται ἓνας μόνον Λόγος.

Ἡ πρόοδος τῶν δημιουργημάτων πρὸς τὴν ἐνότητα μέσα στὸν ἓνα Λόγο πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ ὅλο καὶ μεγαλύτερες διακλαδώσεις τῶν λόγων πού ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα τὸν ἐμπλουτισμὸ κάθε λογικοῦ δημιουργήματος. Ἔτσι τὸ κάθε λογικὸ δημιούργημα πρὶν φθάσῃ στὴν ἑνωσή του μὲ τὸν ἓνα Λόγο, θὰ δῇ ποιὸς πλοῦτος ὑπάρχει στὴν ἐνότητά του αὐτή. Γι' αὐτὸ ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἐσχατολογία εἶναι δρόμος προόδου. Ὁ κόσμος γίνεται ὅλο καὶ πλουσιώτερος, ὅλο καὶ πιὸ εὐκρινὲς ὅλο καὶ πιὸ πνευματοποιημένος στὸ μέτρο πού πλησιάζει τὸν ἓνα Λόγο μέσα στὴν ἐσχατολογία. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν γνωστῶν λόγων συμβαδίζει μὲ τὴν προχώρηση μέσα στὴν ἐνόραση τῶν δεσμῶν πού ὑπάρχουν ἀνάμεσά τους. Ἡ πρόοδος, ὁ πνευματικὸς πλοῦτος, τὸ αἶσθημα τῆς ἐνότητος, νὰ ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἐσχατολογία.

Ζώντας μιὰν ἐνότητα μέσα καὶ μαζὶ μὲ τὸ θεῖο Λόγο τὰ δημιουργήματα ἔχουν συνείδηση τῆς ἐνότητος αὐτῆς, ἐπειδὴ συνεχίζουν νὰ διατηροῦν μιὰ δική τους ὑπόσταση. Ὁ ὑποστατικὸς θεὸς Λόγος εἶναι τώρα ὁλόκληρος μέσα σὲ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ πλάσματα πού εἶναι συγκεντρωμένα μέσα σ' Αὐτόν, χωρὶς τοῦτο νὰ προκαλῇ τὴ σύγχυσή τους.

Ὁ ἓνας Λόγος, πού πολλαπλασιάζεται στοὺς πολλοὺς λόγους τῶν δημιουργημάτων χωρὶς νὰ θρυμματίζεται καὶ πού ξαναγυρίζει στὴν ἐνότητά του πρέπει νὰ γίνεται νοητὸς καὶ ὡς ὑποστατικὸ Ρῆμα πού πολλαπλασιάζεται σὲ πολλὰ ρήματα καὶ σὲ πολλὰς μορφές προ-

πῇ εἰς τὰ ὄντα τοῦ ἑνὸς ποιητικὴν τε καὶ συνεκτικὴν πρόο-
δον πολλοὶ ὁ εἷς, κατὰ δὲ τὴν εἰς τὸν ἕνα τῶν πολλῶν ἐπι-
στρεπτικὴν τε καὶ χειραγωγικὴν ἀναφορὰν τε καὶ πρόνοιαν,
ὥσπερ εἰς ἀρχὴν παντοκρατορικὴν ἢ κέντρον τῶν ἐξ αὐτοῦ
εὐθειῶν τὰς ἀρχὰς προειληφὸς καὶ ὡς πάντων συναγωγός,
εἷς οἱ πολλοί.

Μοῖρα οὖν ἐσμεν καὶ λεγόμεθα Θεοῦ διὰ τὸ τοὺς τοῦ
εἶναι ἡμῶν λόγους ἐν τῷ Θεῷ προϋφεισταναι· ρεύσαντες δὲ
ἄνωθεν πάλιν λεγόμεθα διότι μὴ καθ' ὃν γεγενήμεθα λόγον
τὸν ἐν τῷ Θεῷ προόντα κενυνήμεθα⁴⁷. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ
τρόπον ἐστὶν εὐμαρὲς τῷ εὐσεβῶς ἐπιβάλλειν τοῖς τῶν ὄν-
των λόγοις δεδιδαγμένῳ τὸν περὶ τούτου λόγον διεξελεθεῖν.
D Εἰ γὰρ οὐσία τῆς ἐν ἐκάστῳ ἀρετῆς ὁ εἷς ὑπάρχειν Λόγος τοῦ
Θεοῦ μὴ ἀμφιβέβληται — οὐσία γὰρ πάντων τῶν ἀρετῶν
αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὡς γέγραπται·
Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία,
δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπο-
λύτρωσις^α, ἀπολύτως ταῦτα δηλαδὴ ἐπ' αὐτοῦ λεγό-
μενα ἔχων, ὡς αὐτοσοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιότης ὢν,
καὶ οὐχ ὡς ἐφ' ἡμῶν προσδιωρισμένως, οἷον ὡς σοφὸς ἄν-
α. Α' Κορ. 1,30.

σωπικῆς δημιουργικῆς παρουσίας, χωρὶς νὰ τεμαχίζεται· μὲ τις μορφὲς
αὐτὲς καλεῖ, ὁδηγεῖ καὶ συγκρατεῖ τὰ δημιουργήματα, καὶ οἱ μορφὲς
αὐτὲς ξαναγίνονται τὸ καθολικὸ Ρῆμα ποὺ περιέχει τὰ πάντα, ποὺ
ἀπευθύνεται στὰ δημιουργήματα τὰ συγκεντρωμένα μέσα του καὶ ποὺ
γίνεται γι' αὐτὸ φανερὸ σὰν παρουσία προσωπικῆ ἀπέραντα ἔντονη,
βαθεῖα καὶ πλούσια. Αὐτὸ εἶναι ἡ Ἀποκάλυψη. Ἀκριβῶς αὐτὸ πα-
γιώνει ὡς πρόσωπα τὰ κτιστὰ πνευματικὰ ὄντα, τὰ προικισμένα μὲ
πνεῦμα. Σὰν τέτοιο Ρῆμα ἡ καθολικὴ ὑποστατικὴ παρουσία ἀποκαλύ-
πτεται ὁ Λόγος στὰ δημιουργήματα ὡς Ἰησοῦς Χριστός. Μ'
αὕτῃ τῇ μορφῇ δίνεται σ' ἐμᾶς καὶ στὴν Εὐχαριστία· καὶ μᾶς ὁδηγεῖ
στὴν πλήρη ἱκανότητα νὰ τὸν κρατήσωμε σὰν τέτοια καθολικὴ παρου-
σία μέσα μας στὴ μέλλουσα ζωὴ (Κεφάλαια περὶ θεολογίας καὶ τῆς
ἐνσάρκου οἰκονομίας, II, 28, 29, PG 90, 1137 CD).

Κατὰ τὴν ἀγαθόπρεπτη τοῦ ἑνὸς πρόοδο πρὸς τὰ ὄντα, τὴ δη-
μιουργικὴ καὶ συντηρητικὴ, ὁ ἕνας γίνεται πολλοί. Κατὰ τὴν
ἀναφορὰ ὅμως καὶ τὴν πρόνοια τὴν ἐπιστρεπτικὴ καὶ καθο-
δηγητικὴ στὸν ἕνα τῶν πολλῶν, ὅπως σὲ ἀρχὴ παντοκρατο-
ρικὴ ἢ σὲ κέντρο ποὺ ἔχει ἀπὸ πρῶτα συλλάβει τὶς ἀρχὲς
τῶν εὐθειῶν ποὺ ξεκινοῦν ἀπ' αὐτὸ καὶ σὰν συγκεντρωτὴ
τῶν ὅλων, οἱ πολλοὶ γίνονται ἕνας.

Εἴμαστε λοιπὸν καὶ λεγόμαστε μοῖρα τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ
οἱ λόγοι τοῦ εἶναι μας προϋπάρχουν μέσα στὸ Θεό. Λέμε
τώρα ὅτι ἀπορροήσαμε ἀπὸ τὸν οὐρανό, γιατί δὲν εἴχαμε
κινηθῇ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τῆς γένεσής μας ποὺ προϋπάρ-
χει μέσα στὸ Θεό⁴⁷. Καὶ μὲ ἄλλο τρόπο εἶναι εὐκόλο σὲ ὅ-
ποιον ἔχει μάθει ν' ἀσχολῆται μ' εὐλάβεια μὲ τοὺς λόγους
τῶν ὄντων νὰ μιλήσῃ γι' αὐτό. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι
οὐσία τῆς ἀρετῆς τοῦ καθενὸς εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ —
γιατὶ οὐσία ὅλων τῶν ἀρετῶν εἶναι ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς
Χριστός, ὅπως ἔχει γραφῇ· «Αὐτὸς ἔγινε σὲ μᾶς
ἀπὸ τὸ Θεὸ σοφία, δικαιοσύνη καὶ
ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωση»^α· καὶ χαρακτηρί-
ζεται μὲ τὶς ἑννοίες αὐτὲς κατὰ τρόπον ἀπόλυτο, ἐπειδὴ εἶναι
αὐτο-σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιότητα καὶ ὅχι ὅπως ἐμεῖς
μὲ τρόπο περιορισμένο, σοφὸς ἄνθρωπος λόγου χάρις ἢ δι-

47. Συνοψίζοντας ὁ ἅγιος Μάξιμος καθορίζει μὲ ἀκρίβεια τὸ
νόημα μὲ τὸ ὅποιο ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἶπε ὅτι εἴμαστε
μικροὶ μερόσ («μοῖρα») τοῦ Θεοῦ. Ἔχομε τοὺς προϋπάρχοντες
λόγους μας μέσα στὸ Θεό. Ταυτόχρονα καθορίζει τὸ νόημα τῆς διατύ-
πωσης τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὅτι κυλήσαμε ἀπὸ ψηλὰ («ρεῦ-
σαντες»). Τοῦτο δὲν συνίσταται στὸ γεγονὸς ὅτι ἀποτελούσαμε τάχα
μέρος μιᾶς ἀρχικῆς ἐνότητος μέσα στὸ Θεὸ ἀλλὰ ὅτι ἂν καὶ δημιουργη-
θήκαμε σὲ σύνδεσμο μὲ τὸ Θεὸ ἢ μὲ τοὺς λόγους μας ποὺ προϋπάρχουν
μέσα στὸ Θεό, δὲν κινούμεστε σύμφωνα μ' αὐτούς. Ἐπομένως ὁ ἅγιος
Μάξιμος δίνει στὴν ἑκφραση αὐτὴ μιὰν ἐξήγηση ἀντίθετη στὴν πλα-
τωνικῆ-ὠριγενικῆ ἐξήγηση.

θρωπος, ἡ δίκαιος ἄνθρωπος, — πᾶς δηλονότι ἄνθρωπος ἀρετῆς καθ' ἑξιν παγίαν μετέχων ἀναμφηρίστως Θεοῦ μετέ-
 1084 Α χει τῆς οὐσίας τῶν ἀρετῶν⁴⁸, ὡς τὴν κατὰ φύσιν σποράν τοῦ ἀγαθοῦ γνησίως κατὰ προαίρεσιν γεωργήσας καὶ ταῦτόν δείξας τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος, καὶ τὴν ἀρχὴν τῷ τέλει, μᾶλλον δὲ ταῦτόν ἀρχὴν οὖσαν καὶ τέλος, ὡς ἀνόθευτος Θεοῦ τυγχάνων συνήγορος, εἴπερ παντὸς πράγματος ἀρχὴ καὶ τέλος ὁ ἐπ' αὐτῷ σκοπὸς ὑπάρχειν πεπίστευται, τὴν μὲν ὡς ἐκεῖθεν εἰληφὼς πρὸς τῷ εἶναι καὶ τὸ κατὰ μέθεξιν φύσει ἀγαθόν, τὸ δὲ ὡς κατ' αὐτὴν γνώμη τε καὶ προαιρέσει τὸν ἐπαινετόν καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπλανῶς ἄγοντα ἐξανύσας δρόμον διὰ σπουδῆς, καθ' ὃν γίνεται θεός, ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ θεός εἶναι λαμβάνων, ὡς τῷ κατ' εἰκόνα φύσει καλῶ καὶ προαι-

48. Ὁ ἅγιος Μάξιμος δίνει ἐπίσης ἄλλο νόημα στὸ κ ὕ λ η μ α ἀ π ὀ ψ η λ ἁ ἐκεῖνων ποὺ δὲν ζοῦν σὲ σύνδεσμο μὲ τὸ Θεό. Εἶναι νόημα σχετικὸ μ' ἐκεῖνο ποὺ σχολιάσαμε προηγουμένως ἢ μᾶλλον εἶναι ἐξήγηση ἐκεῖνου· κ ὕ λ η σ ε ἀ π ὀ ψ η λ ἁ ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἀναπτύσσει μέσα του τὸ καλὸ μὲ ἀρετές. Γιατὶ ἡ οὐσία τῆς ἀρετῆς καθενὸς εἶναι ὁ θεῖος Λόγος, ὁ μοναδικός, ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ πέφτει ἀπὸ τὴν ἀρετὴ ἢ ποὺ δὲν δημιουργεῖ μέσα του τὴν ἑξὶ τῆς ἀρετῆς πέφτει ἀπὸ τὸ θεῖο Λόγο ἢ ἀπὸ τὸ Ρῆμα τοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ ὁ θεῖος Λόγος ἔχει ταυτισθῇ μὲ τὸ Ἀγαθόν, γιατί τὸ Ἀγαθὸ μόνον εἶναι λογικόν. Ὁ θεῖος Λόγος ὡς ὑπέρτατος κανόνας καὶ ὑπέρτατη πηγὴ κάθε λογικοῦ δημιουργήματος εἶναι ἐπίσης ὁ ὑπέρτατος κανόνας καὶ πηγὴ κάθε ἀγαθοῦ, ποὺ τὰ δημιουργήματα εἰκονίζονται καὶ ἐπιδιώκουν. Ἀλλὰ μόνον μὲ τὸ Ἀγαθὸ ποὺ ἐπιδιώκεται σταθερὰ τυπώνεται μέσα στὴ φύση σὰν ἑξὶ ἢ σὰν ἀρετὴ ὁ λόγος ὁ σύμφωνος μὲ τὸ πρότυπο τοῦ ἁκτιστοῦ λόγου τῆς, ποὺ ὑπῆρχε στὴ σκέψη τοῦ ὑποστατικοῦ θεοῦ Λόγου.

Ταυτόχρονα τὸ ἀγαθὸ καὶ ἡ λογικότητα εἶναι τάση τῆς κτιστῆς φύσης κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἁκτιστοῦ λόγου, μέσα στὸν ὁποῖο περιέχεται τὸ ἀγαθόν. Αὐτὸς ποὺ ἀναπτύσσει μέσα του τὸ ἀγαθόν, σὰν σπέρμα τῆς ἀρετῆς, ἀναπτύσσεται ὁ ἴδιος σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα καὶ τὴ δύναμη τοῦ ἁκτιστοῦ λόγου, δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τοῦ θεοῦ Λόγου τὴ σκέψη γι' αὐτόν. Αὐτὸς προχωρεῖ πρὸς τὸν ἀληθινὸ σκοπὸ του, ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καὶ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῆς κίνησής του. Ἀλλὰ

καίος ἄνθρωπος. Τότε εἶναι φανερό ὅτι κάθε ἄνθρωπος κατὰ τὴν πάγια ἑξὶ τῆς ἀρετῆς μετέχοντας ἀναμφίλεκτα στὸ Θεό, μετέχει στὴν οὐσία τῶν ἀρετῶν⁴⁸, ἐπειδὴ καλλιέργησε γνήσια κατὰ προαίρεση τὴν κατὰ φύσιν σπορὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἔδειξε ἴδιο μὲ τὴν ἀρχὴ τὸ τέλος καὶ μὲ τὸ τέλος τὴν ἀρχή. Καλύτερα, ἔδειξε ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος εἶναι τὸ ἴδιο, ἐπειδὴ τυχαίνει νὰ εἶναι ἄδολος συνήγορος τοῦ Θεοῦ, ἂν ἔχη γίνεи πεποιθήση ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος κάθε πράγματος εἶναι ὁ σκοπὸς ποὺ τὸ διέπει: ἀρχή, γιατί ἀπὸ κεῖ ἔλαβε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ εἶναι καὶ τὸ κατὰ μετοχὴ φυσικὸ ἀγαθόν· τέλος, γιατί ἀποβλέποντας σ' αὐτὴ συνειδητὰ καὶ ἐλεύθερα ἐτελείωσε μὲ σπουδὴ τὸν ἀξιεπαῖνο δρόμο, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς αὐτὴν χωρὶς παρέκκλιση. Εἶναι ὁ δρόμος στὸν ὁποῖο γίνεται θεός, λαμβάνοντας ἀπὸ τὸ Θεὸ τὸ νὰ εἶναι θεός, ἐπειδὴ στὴν κατ' εἰκόνα φυσικὴ καλωσύνη πρόσθεσε καὶ τὴν αὐτοπροαίρετη

προχωρεῖ σὲ συμφωνία μ' ἐκεῖνο ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἔχει φυτέψει μέσα του σὰν ἀρχή. Αὐτὸς δείχνει ὅτι ὁ σκοπὸς του ἢ τὸ τέλος του εἶναι ἴδιο μὲ τὴν ἀρχὴ του ἢ ἀντίστροφα ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸ ποὺ τὸν προσελκύει ἢ πρὸς τὸ ὁποῖο τείνει ὡς πρὸς τὸ σκοπὸ του, τὸ ἔχει ἢ αἰτία του φυτέψει στὴ φύση του σὰν δεξιότητα δυναμικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αὐτὴν ἢ τὴν αἰτία ἔχει λάβει ὄχι μόνον τὴν ὑπαρξὴ ἀλλὰ καὶ τὴ μετοχὴ του ἐπίσης στὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ ἡ ἴδια αἰτία ποὺ ἔχει φυτέψει μέσα στὴν κτιστὴ φύση τὸ ἀγαθόν, τὴν κάνει νὰ ἐργάζεται σύμφωνα μ' αὐτὴ, νὰ καλλιεργῇ δηλαδὴ τὸ ἀγαθόν, κι ἔτσι τὴν προσελκύει πρὸς τὸν ἑαυτὸ τῆς ὅπως πρὸς τὸ σκοπὸ τῆς, ποὺ εἶναι τὸ τέλει ἀγαθόν.

Δὲν μπορούμε πιά νὰ βροῦμε τὴν ἀρχὴ μας παρὰ προχωρώντας πρὸς τὸ τέλος, ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸ φυτεμένο σὰν ἱκανότητα καὶ πραγματοποιημένο μερικὰ, πάντα ἀναζητεῖ μιὰ εὐρύτερη πραγματοποίηση. Μᾶς ὠθεῖ νὰ προχωρήσουμε μέσα σ' αὐτὸ ὡς τὸ ὀριστικὸ τέλος του, ὁπότε θὰ παύσωμε νὰ προχωροῦμε πρὸς πέρας. Ἡ πρόοδος εἶναι ἀναπόφευκτη, ἂν θέλωμε νὰ φθάσωμε στὴν ἐσχατολογικὴ τελειότητα. Ὁ λοκληρώνοντας τὸ ἀγαθόν ἢ καλλιεργώντας τὴν ἀρετὴ κινούμαστε μέσα στὸ Θεὸ σὰν ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς κίνησής μας. Ἀναζητώντας λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος μ' ἐπιμονὴ τὸν τελικὸ του σκοπὸ φτάνει στὴν ἀρχὴ του, ποὺ ἀπὸ τὴ φύση βρίσκεται μέσα στὸ τελικὸ του σκοπόν. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰ σύνορα ποὺ τὸν περιβάλλουν ἀπὸ παντοῦ καὶ καθορίζουν τὴν κίνησή του (Πρὸς Θαλάσσιον 39, PG 90, 613 D).

ρέσει τὴν δι' ἀρετῶν προσθεῖς ἑξομοίωσιν, διὰ τῆς ἐμφύτου πρὸς τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ἀναβάσεώς τε καὶ οἰκειότητος⁴⁹. Καὶ πληροῦται λοιπὸν καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν τὸ Β φάσκον· Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν⁵⁰. Γίνεται γὰρ ἐν τῷ Θεῷ διὰ προσοχῆς, τὸν ἐν τῷ Θεῷ προόντα τοῦ εἶναι λόγον μὴ παραφθείρας, καὶ κινεῖται ἐν τῷ Θεῷ κατὰ τὸν προόντα ἐν τῷ Θεῷ τοῦ εἶναι λόγον, διὰ τῶν ἀρετῶν ἐνεργούμενος, καὶ ζῇ ἐν τῷ Θεῷ κατὰ τὸν προόντα ἐν τῷ Θεῷ τοῦ αἰεῖ εἶναι λόγον⁵⁰. Ἐντεῦθεν μὲν ἤδη κατὰ τὴν ἀπαθεστάτην ἔξιν ταῦτον ἑαυτῷ καὶ ἀκίνητος ὢν, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι κατὰ τὴν δοθησομένην θέωσιν τοὺς εἰρημένους καὶ ἐν τῷ Θεῷ προόντας

α. Πράξ. 17,28.

49. Αὐτὸς ποὺ προχωρεῖ πρὸς τὴν ἀρχή του καθὼς πρὸς τὸν τελικὸ του σκοπὸ προσθέτει στὸ φυσικὸ ἀγαθὸ ποὺ δέχθηκε ἀπὸ τὸ Θεό, τὸ ἀγαθὸ τῆς ἐλευθερίας ἐκλογῆς καὶ τῆς ἐμμονῆς, ποὺ τὸ κερδίζει ἐπίσης μὲ τὴ δύναμη τῆς χάριτος. Τοῦτο θέλει νὰ πῇ ὅτι προχωρεῖ ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα στὴν ὁμοίωση, ὡς τὴν κατάστασι τῆς θέωσης, μὲ μιὰν ἄνοδο ταυτισμένη μὲ τὴν ἴδια τὴ φύση του.

Ἡ σκέψις τοῦ ἁγίου Μάξιμου εἶναι διαποτισμένη ἀπὸ βαθεῖα ἀνθρωπολογικὴ αἰσιοδοξία. Ἡ ἀνθρώπινη φύση φθάνει στὴ θέωση μὲ μιὰν ἄνοδο ποὺ εἶναι γι' αὐτὴ φυσικὴ. Ἡ φύση ἔχει περιλάβει μέσα της μιὰ τάση πρὸς τὸ ἀγαθόν, ποὺ ἐκπροσωπεῖ μιὰ θεία ὥθησι καὶ ἔλξη ἐμφυτὴ σ' αὐτή. Ἡ ἀνθρώπινη φύση δίχως αὐτὲς δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῇ καὶ νὰ ἀντιμετωπισθῇ σὰν ἀληθινὴ φύση. Ἐχει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐμφυτο μέσα της τὸ ἀγαθὸ σὰν τάση ἀνύψωσης πρὸς τὸ Θεόν, τὸ τέλειο ἀγαθόν. Καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύση πραγματοποιεῖ τὴν ἀνάτασι αὐτὴ μὲ ὅποια κίνησι ἐπιτελεῖ σταθερὰ τὶς ἀγαθὲς πράξεις γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὶς ἀρετὲς. Ἄν ὁ πλατωνικὸς ὠριγενισμὸς ἔρριχνε τὸ βάρος σὲ μιὰν ἀκίνητη θεωρία, ὁ ἅγιος Μάξιμος παραχωρεῖ ἀπεριόριστη σπουδαιότητα στὴν κίνησι τὴν ἀφιερωμένη στὴν ὁλοκλήρωσι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν τελειοποίησι μέσα στὸ ἀγαθόν.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἔχει δανεισθῇ τὸ θετικὸ νόημα τῆς κίνησης ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, τὸ ἔχει ὅμως ἐπεκτείνει καὶ ἐμβαθύνει ὡς τὸ σημεῖο νὰ τὸ θεωρῇ σὰν δρόμο πρὸς τὴ θέωσι, σὰν ὥθησι ἐμφυτὴ μέσα στὸ

μέσω τῶν ἀρετῶν ἑξομοίωση, μέσω τῆς ἐμφυτῆς ἀνάβασης καὶ οἰκείωσης πρὸς τὴν ἀρχή του⁴⁹. Ἐκπληρώνεται λοιπὸν καὶ ἐδῶ ἡ ἀποστολικὴ ῥήσι ποὺ λέει· «μ ἑ σ α σ' α ὕ τ ὀ ν ζ ο ὕ μ ε καὶ κ ι ν ο ὕ μ ε θ α καὶ ὕ π ἄ ρ χ ο μ ε ν α». Γιατὶ ἔρχεται μέσα στὸ Θεὸ μὲ προσοχή, χωρὶς νὰ παραφθείρῃ τὸ λόγο τοῦ εἶναι ποὺ προϋπάρχει μέσα στὸ Θεὸ καὶ κινεῖται μέσα στὸ Θεὸ κατὰ τὸ λόγο τοῦ εἶναι ποὺ προϋπάρχει μέσα στὸ Θεὸ καὶ ἐνεργεῖται μὲ τὶς ἀρετὲς καὶ ζῇ μέσα στὸ Θεὸ κατὰ τὸ λόγο τοῦ αἰεῖ εἶναι, ποὺ προϋπάρχει μέσα στὸ Θεόν⁵⁰. Καὶ θὰ εἶναι ἀπὸ δῶ ἀκόμα σύμφωνα μὲ τὴν ἀπαθεστάτη ἔξιν ἴδιος μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ ἀκίνητος, καὶ τὸ ἴδιο στὸν μελλοντικὸν αἰῶνα, μέσα στὴ θέωσι ποὺ θὰ τοῦ δοθῇ κατὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέραμε καὶ ποὺ προϋπῆρχαν

δημιούργημα ἀπὸ τὸ Θεὸ τὸν ἴδιο μὲ τὴν ιδιότητα τῆς αἰτίας, μὲ σκοπὸ τὴν προχώρησι τοῦ πλάσματος πρὸς Ἐκεῖνον σὰν τελικὸ σκοπόν. Ἡ κίνησι μέσα στὴ θεωρία τοῦ ἁγίου Μάξιμου γίνεται ἀπὸ τὸ Θεὸ πρὸς τὸ Θεόν.

50. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βλέπει μιὰ ἐπιβεβαίωσι γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς κίνησης σὰν προχώρησι ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μέσα στὸ Θεὸ στὴν πλήρη ζωὴ μέσα στὸ Θεὸ σὲ τρεῖς λέξεις τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρμένες μὲ ἀντίστροφη τάξι· «ἐν Αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν» (Πράξ. 17,28). Σύμφωνα μὲ τὶς τρεῖς αὐτὲς φάσεις ὁ ἅγιος Μάξιμος διακρίνει ἐπίσης στὸν μέσα στὸ Θεὸ λόγο τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος τρεῖς φάσεις ἢ τρία στρώματα· τὸ λόγο τῆς ὑπαρξῆς, τὸ λόγο τῆς ἀγαθῆς ὑπαρξῆς (ἢ τῆς κίνησης πάνω στὴ γραμμὴ τοῦ ἀγαθοῦ, ποὺ περιέχεται μέσα στὸν λόγο τῆς ὑπαρξῆς) καὶ τὸν λόγο τῆς ἀγαθῆς αἰώνιας ὑπαρξῆς. Ἀναγνωρίζει στὸ ἀνθρώπινο πλάσμα τὴ δυνατότητα νὰ διαφθείρῃ μὲ τὴν ἐλευθερίαν του τὸν λόγο τῆς ὑπαρξῆς του. Χωρὶς ἀμφιβολία, τοῦτο δὲν ἀναφέρεται στὸν λόγο τῆς προϋπαρξῆς μου μέσα στὸ Θεὸ ἀλλὰ στὴν εἰκόνα του, ποὺ ὑφίσταται μέσα στὴν ἴδια τὴ φύση τοῦ δημιουργήματος. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς διαπιστώνει τότε ὅτι τὸ πλάσμα σὰν εἰκόνα ὑποστατικὴ τοῦ θεοῦ λόγου δὲ συμφωνεῖ μὲ τὸ ἰδεατὸ πρότυπό του ποὺ ἔχει ὁ ἴδιος συλλάβει καὶ ἔτσι τὸ δημιουργήμα ἔχει βγῇ σὲ κάποιον βαθμὸ ἀπὸ τὸ δεσμό του μὲ τὸ πρότυπό του.

λόγους, μᾶλλον δὲ τὸν Θεόν, ἐν ᾧ οἱ λόγοι τῶν καλῶν πεπηγήασιν, ἀγαπητικῶς στέργων καὶ ἀσπασζόμενος· καὶ ἔστι μοῖρα Θεοῦ, ὡς ὢν, διὰ τὸν ἐν τῷ Θεῷ τοῦ εἶναι αὐτοῦ λόγον, καὶ ὡς ἀγαθός, διὰ τὸν ἐν τῷ Θεῷ τοῦ εἶναι αὐτοῦ λόγον, καὶ ὡς θεός, διὰ τὸν ἐν τῷ Θεῷ τοῦ εἶναι αὐτοῦ λόγον, ὡς τούτους τιμήσας καὶ κατ' αὐτοὺς ἐνεργήσας, καὶ δι' αὐτῶν ἑαυτὸν μὲν τῷ Θεῷ μόνῳ δι' ὅλου ἐνθέμενος, τὸν δὲ Θεὸν μόνον ἑαυτῷ δι' ὅλου ἐντυπώσας τε καὶ μορφώσας⁵¹, ὥστε καὶ αὐτὸν εἶναι τε χάριτι καὶ καλεῖσθαι θεόν, καὶ τὸν Θεὸν εἶναι τε συγκαταβάσει καὶ καλεῖσθαι δι' αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆς ἀντιτιδομένης ἐπὶ τούτῳ διαθέσεως δειχθῆναι τὴν δύναμιν, τὴν καὶ τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ θεοῦσαν διὰ τὸ φιλόθεον, καὶ τὸν Θεὸν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὸ φιλάνθρωπον ἀνθρωπίζουσιν καὶ ποιοῦσιν κατὰ τὴν καλὴν ἀντιστροφήν, τὸν μὲν Θεὸν ἄνθρωπον, διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέωσιν, τὸν δὲ ἄνθρωπον θεόν, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπησην⁵². Βούλεται ὁ γὰρ εἶναι καὶ ἐν πᾶσιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Θεὸς τῆς αὐτοῦ ἐνσωματώσεως ἐνεργεῖσθαι τὸ μυστήριον.

51. "Ὅποιος ἐργάζεται σύμφωνα μὲ τὸ λόγο του ποὺ προϋπάρχει μέσα στὸ Θεὸ ὀνομάζεται μικρὸ μέρος τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ διαμόρφωσή του σὰν ὑποστατικοῦ κτιστοῦ λόγου μέσα στὰ τρία στρώματα τοῦ λόγου του μέσα στὸ Θεό· μὲ τὴν κυριαρχία πάνω στὰ πάθη στὴ φάση τοῦ λόγου τῆς ὑπαρξῆς του μέσα στὸ Θεό· μὲ τὴν κίνηση πάνω στὴ γραμμὴ τοῦ ἀγαθοῦ στὴ φάση τοῦ λόγου τῆς ἀγαθῆς ὑπαρξῆς μέσα στὸ Θεό· μὲ τὴ θέωση στὴ φάση τοῦ λόγου τῆς αἰώνιας ἀγαθῆς ὑπαρξῆς μέσα στὸ Θεό. Στὴν τελευταία φάση ὁ Θεὸς εἶναι τέλεια ἐντυπωμένος μέσα του. Ἀποκτᾷ ἤδη στὴν ἐπίγεια ζωὴ του σταθερότητα καὶ ταυτότητα μὲ τὸν ἑαυτό του, ἀποκτώντας τὴν ἑξῆς τὴν ὁλότελα ἀπαθὴ τῶν ἀρετῶν. Κι ἀκόμη περισσότερο, φθάνει ἔτσι στὴν κατάσταση τῆς θέωσης, ποὺ θὰ δεχθῇ κατὰ τὴν μέλλουσα ζωὴ.

52. Ἀλλὰ μὲ τοῦτο δὲ γίνεται μόνο ὁ ἄνθρωπος θεός, γίνεται καὶ ὁ Θεὸς ἄνθρωπος. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ σέβεται τὸ θεῖο λόγο του κι ἐργάζεται σύμφωνα μ' αὐτὸν δίνει σ' αὐτὸν καὶ μέσω αὐτοῦ τὸν ἴδιο τὸ Θεὸ ἀνθρώπινη ἐνσάρκωση ὅλο καὶ πιὸ ἐντονὴ. Στὸ μέτρο

μέσα στὸ Θεὸ ἢ μᾶλλον τὸ Θεό, μέσα στὸν ὅποιο οἱ λόγοι τῶν καλῶν ἔχουνε σταθερὴ βάση, θὰ ἀγαπᾷ καὶ θ' ἀποδέχεται ἐρωτικά. Καὶ εἶναι μοῖρα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὑπαρκτός ἐξαιτίας τοῦ λόγου τοῦ εἶναι ποὺ ὑπάρχει μέσα στὸ Θεὸ καὶ ὡς ἀγαθὸς ἐξαιτίας τοῦ λόγου τοῦ εἶναι ποὺ ὑπάρχει μέσα στὸ Θεὸ καὶ ὡς θεὸς ἐξαιτίας τοῦ λόγου τοῦ εἶναι ποὺ ὑπάρχει μέσα στὸ Θεό. Καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς λόγους τοὺς τίμησε καὶ σύμφωνα μ' αὐτοὺς ἐνέργησε καὶ χάρη σ' αὐτοὺς ἐναπόθεσε ὀλίκα τὸν ἑαυτό του μέσα στὸ Θεὸ μόνο καὶ πάλι ἐτύπωσε μέσα στὸν ἑαυτό του καὶ μορφοποίησε τὸ Θεὸ μόνο⁵¹, ὥστε καὶ ὁ ἴδιος νὰ εἶναι κατὰ χάρη καὶ νὰ καλῆται θεὸς καὶ ὁ Θεὸς ἀπὸ συγκατάβαση νὰ εἶναι καὶ νὰ καλῆται γιὰ χάρη τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ δειχθῇ στὸ γεγονὸς τοῦτο ἡ δύναμη τοῦ ἀμοιβαίου συναισθηματοῦς, ποὺ καὶ τὸν ἄνθρωπο θεοποιεῖ μέσω τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τὸ Θεὸ ἐνανθρωπίζει γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἐξαιτίας τῆς ἀγάπης του πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ ποὺ μεταβάλλει μὲ τὴν καλὴ ἀντιστροφή τὸ Θεὸ σὲ ἄνθρωπο χάρη στὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν ἄνθρωπο σὲ θεὸ χάρη στὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ⁵². Θέλει δηλαδὴ πάντοτε καὶ παντοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς νὰ ἐνεργῇται τὸ μυστήριό τῆς ἐνσωμάτωσής του.

ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἐγκαθίσταται μέσα στὸ Θεό, ἐγκαθίσταται καὶ ὁ Θεὸς μέσα στὸν ἄνθρωπο παίρνοντας ἀνθρώπινη μορφή. Αὐτὸ ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο θεὸ καὶ τὸ Θεὸ ἄνθρωπο εἶναι ὁ ἀμοιβαῖος ἐρωτᾶς τους. Μὲ τὸν ἐρωτᾶ του πρὸς τὸ Θεὸ ὁ ἄνθρωπος θεώνεται ἀπὸ τὸ Θεό· μὲ τὸν ἐρωτᾶ του πρὸς τὸν ἄνθρωπο ὁ Θεὸς ἐνανθρωπίζεται μέσω τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται θεὸς μὲ τὸν ἐρωτᾶ του πρὸς τὸν Θεό, ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος μὲ τὸν ἐρωτᾶ του πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Γιατὶ μὲ τὸν ἐρωτᾶ του πρὸς τὸν Θεὸ ὁ ἄνθρωπος ἀνυψώνεται μέσα στὸ Θεὸ καὶ μὲ τὸν ἐρωτᾶ του πρὸς τὸν ἄνθρωπο ὁ Θεὸς στήνει τὴν κατοικία του μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ αὐτὸς δίνει στὸ Θεὸ τὴν ἀνθρώπινη εἰκόνα του. Οἱ δύο ἐρωτες τελικὰ συγχρονίζονται, ὁ ἕνας καλεῖ καὶ προκαλεῖ τὸν ἄλλον.

“Οστις δὲ τῆς ἰδίας ἀφόμενος ἀρχῆς μοῖρα τυγχάνων Θεοῦ διὰ τὸν ἐν αὐτῷ τῆς ἀρετῆς ὄντα λόγον κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν πρὸς τὸ μὴ ὄν παραλόγως φέρεται, εἰκότως ἄνωθεν ῥεῦσαι λέγεται, μὴ πρὸς τὴν ἰδίαν ἀρχὴν τε καὶ αἰτίαν καθ’ ἣν καὶ ἐφ’ ἣ καὶ δι’ ἣν γεγένηται κινηθεῖς, καὶ ἔστιν ἐν ἀσάτῳ περιφορᾷ καὶ ἀταξία δεινῇ ψυχῆς τε καὶ σώματος, τῆς ἀπλανοῦς καὶ ὡσαύτως ἐχούσης αἰτίας τῇ πρὸς τὸ χεῖ-
 1085 **Α** ρον ἐκουσίῳ ῥοπῇ τὴν ἀποτυχίαν ἑαυτοῦ καταπραξάμενος. Ἐφ’ οὗ καὶ τὸ ῥεῦσαι κυρίως λεχθεῖν ἂν ὅτι ἐπ’ αὐτῷ κειμένης τῆς πρὸς Θεὸν ἀδηρίτως τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις ποιῆσθαι δυναμένης ἐξουσίας, τὸ χεῖρον καὶ μὴ ὄν τοῦ κρείττονος καὶ ὄντος ἐκὼν ἀντηλλάξατο⁵³.

Τούτους δὲ οὗς ἔφην τοὺς λόγους ὁ μὲν Ἀρεοπαγίτης ἅγιος Διονύσιος προορισμὸν καὶ θεῖα θελήματα καλεῖσθαι ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἡμᾶς ἐκδιδάσκει^α. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ Πάνταινον τὸν γενόμενον καθηγητὴν τοῦ Στρωματέως μεγάλου Κλήμεντος θεῖα θελήματα τῇ Γραφῇ φίλον καλεῖσθαι φασί^β. “Ὅθεν ἐρωτηθέντες ὑπὸ τινων τῶν ἔξω παιδεύσιν γάρων, πῶς γινώσκειν τὰ ὄντα τὸν Θεὸν δοξάζουσιν οἱ
Β Χριστιανοί, ὑπειληφότες ἐκείνων, νοερῶς τὰ νοητά, καὶ αἰσθητικῶς τὰ αἰσθητά, γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα ἀπεκρίναντο, μήτε αἰσθητικῶς τὰ αἰσθητά, μήτε νοερῶς τὰ νοητά. Οὐ γὰρ εἶναι δυνατόν τὸν ὑπὲρ τὰ ὄντα κατὰ τὰ ὄντα τῶν ὄντων ἀντιλαμβάνεσθαι· ἀλλ’ ὥς ἴδια θελήματα γινώσκειν

α. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*, 5,8, PG 3, 824C.

β. Βλ. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, *Στρωματεῖς*, 4,26, PG 8, 1381A.

53. Ἡ ἴδια ἢ ὑπαρξὴ εἶναι ἓνα ἀγαθόν, ἂν ἐννοήσωμε μ’ αὐτὴ ἐκεῖνο ποῦ παραμένει καὶ τέρπεται ἀπὸ τὴν πληρότητα ἢ προχωρεῖ πρὸς αὐτὴ μὲ σταθερὸ τρόπο. Ἡ ἀσάθεια εἶναι σημάδι ὅτι δὲν ἔχει βρεθῇ ἀκόμα τὸ ἀγαθόν, ἐπομένως καὶ ἡ ἀληθινὴ ὑπαρξὴ. “Ὁποῖος δὲν ἔχει

“Ὁποῖος ὅμως παραιτῶντας τὴν ἀρχὴν του, ἐνῷ χάρη στὸ λόγο τῆς ἀρετῆς, ποῦ ὑπάρχει μέσα στὸ Θεόν, εἶναι μοῖρα τοῦ Θεοῦ σύμφωνα μὲ τὴν αἰτία ποῦ ἀποδόθηκε, βαδίζει παράλογα πρὸς τὸ μὴ εἶναι, λέγεται ὁρθά ὅτι ἀπορρόησε ἀπὸ ἄνω — ἐπειδὴ δὲν κινήθηκε πρὸς τὴν ἀρχὴν του καὶ τὴν αἰτία του, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, γιὰ τὴν ὁποία καὶ ἐξαιτίας τῆς ὁποίας ἔχει γίνε — καὶ βρίσκειται σὲ ἀσταμάτητη περιφορὰ καὶ φοβερὴ ἀταξία ψυχῆς καὶ σώματος, πραγματοποιώντας τὴν ἀποτυχία του νὰ φθάσῃ τὴν ἀμετάτρεπτη καὶ πάντα ἴδια αἰτία του, μὲ τὴν ἐκούσια ροπή πρὸς τὸ χειρότερο. Ἐδῶ εἶναι ποῦ μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ κατὰ κυριολεξία καὶ ἡ λέξη «ροή», γιατί ἐνῷ ἦταν στὴ διάθεσή του ἡ ἐξουσία νὰ στηρίξῃ ἐπάνω στὸ Θεὸ τὶς βάσεις τῆς ψυχῆς, προτίμησε νὰ λάβῃ τὸ χειρότερο καὶ τὸ μὴ ὄν ἀφήνοντας ἐκούσια τὸ καλύτερο καὶ τὸ ὄν⁵³.

Ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης διδάσκει ὅτι οἱ λόγοι ποῦ ἔχω ἀναφέρει καλοῦνται ἀπὸ τὴν Γραφὴν ‘προορισμοί’, καὶ ‘θεῖα θελήματα’^α. Ὁμοῖα καὶ ὅσοι ἀκολουθοῦν τὸν Πάνταينو ποῦ ἔγινε καθηγητὴς τοῦ Στρωματέα, τοῦ μεγάλου Κλήμεντα λένε ὅτι συνήθως στὴ Γραφὴ καλοῦνται ‘θεῖα θελήματα’^β. Γιαυτό, ὅταν ρωτήθηκαν ἀπὸ μερικοὺς ποῦ γαυριοῦσαν γιὰ τὴν ἐλληνικὴ παιδεία τους, μὲ ποῖό τρόπο πιστεύουν οἱ χριστιανοὶ ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ ὄντα — οἱ ἴδιοι ἐνόμιζαν ὅτι γνωρίζει τὰ νοητά μὲ τὸ νοῦ καὶ τὰ αἰσθητά μὲ τὴν αἴσθησι — ἀπάντησαν ὅτι οὔτε τὰ νοητά γνωρίζει μὲ τὸ νοῦ οὔτε τὰ αἰσθητά μὲ τὴν αἴσθησι, γιατί δὲν εἶναι δυνατό ὁ πέρα ἀπὸ τὰ ὄντα ν’ ἀντιλαμβάνεται τὰ ὄντα μὲ τρόπους τῶν ὄντων. Ὑποστηρίζομε ὅτι γνωρίζει τὰ ὄντα σὰν θελή-

θεμελιωθῇ μέσα στὸ ἀγαθόν, ὅπως μέσα στὴν ἀληθινὴ ὑπαρξὴ, καταρρεῖ, κυλάει πρὸς τὰ κάτω, γιατί δὲν τὸν κρατᾷ σὲ κανένα σημεῖο ἢ ἐμπειρία ἐκείνου ποῦ εἶναι βαθιὰ σταθερὸ καὶ πλούσιο.

αὐτὸν τὰ ὄντα φαμέν, προσθέντες καὶ τοῦ λόγου τὸ εὐλογον. Εἰ γὰρ θελήματι τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ οὐδεὶς ἀντερεῖ λόγος, γινώσκειν δὲ τὸ ἴδιον θέλημα τὸν Θεὸν εὐσεβές τε λέγειν αἰεὶ καὶ δίκαιόν ἐστιν, ἕκαστον δὲ τῶν γεγονότων θέλων πεποίηκεν, ἄρα ὡς ἴδια θελήματα ὁ Θεὸς τὰ ὄντα γινώσκει, ἐπειδὴ καὶ θέλων τὰ ὄντα πεποίηκεν⁵⁴. Ἐντεῦθεν δὲ δομώμενος ἔγωγε οἶμαι κατὰ τούτους εἰρησθαι τῇ Γραφῇ τοὺς λόγους, τό· Ἔγνω σε παρὰ πάντα α, πρὸς Μωυσῆν, καὶ περὶ τινων τό· Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ^β, καὶ πάλιν πρὸς τινας τό· Οὐκ οἶδα ὑμᾶς^γ. ὡς ἕκαστον δηλονότι ἢ κατὰ τὸ θέλημα καὶ τὸν λόγον, ἢ παρὰ τὸ θέλημα καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ προαιρετικῇ κίνησις τῆς θείας ἀκοῦσαι φωνῆς παρεσκεύασε.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν θεοφόρον τοῦτον ἄνδρα οἶμαι νοήσαντα εἰπεῖν, ἀεὶ περὶ δὲ τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ προσμίξωμεν, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὗ ὅν ἔχει τὴν ἔφεσιν^δ. ὁμοῦ τε καὶ κατὰ ταῦτον διὰ τῶν μικρῶν τούτων ῥημάτων τοῦ ποτε τοῦτο τι τῶν

α. Ἐξοδ. 33,17.

β. Τιμοθ. 2,19.

γ. Ματθ. 25,12.

δ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Β' Θεολογικός, (Περὶ Θεολογίας), ΙΖ', PG 36, 48C.

54. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης εἶχε ὀνομάσει τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων προορισμούς καὶ θεῖα θελήματα καὶ οἱ μαθητὲς τοῦ Πανταίνου τοὺς εἶχαν ἐπίσης ὀνομάσει θεῖα θελήματα καὶ εἶχαν δηλώσει ὅτι ὁ Θεὸς γινώριζε τὰ δημιουργήματα σὰν θελήματα καθαρά, γιατί τὰ ἔχει δημιουργήσει θέλοντας. Ὁ ἅγιος Μάξιμος θέλει νὰ δείξῃ ὅτι τὰ ὀνόματα αὐτὰ δὲν περιέχουν τὴν ἔννοια τοῦ ἀπόλυτου προορισμοῦ, ἐπειδὴ ἡ προηγούμενη γνώση καὶ θέληση τοῦ Θεοῦ σχετικὰ μὲ τὰ δη-

ματα δικά του. Προσθέτομε καὶ τὴ λογικὴ ἀπόδειξη. Ἄν δηλαδὴ ἐδημιούργησε τὰ πάντα μὲ τὸ θέλημά του — καὶ δὲ θὰ ὑπάρξῃ γι' αὐτὸ καμμιά ἀντίρρηση — καὶ ἂν ἀποτελῇ εὐσέβεια καὶ δικαιοσύνη νὰ λέμε πάντοτε ὅτι ὁ Θεὸς γινώριζει τὸ θέλημά του, ἐπομένως ὁ Θεὸς γινώριζει τὰ ὄντα σὰν δικά του θελήματα, ἀφοῦ δὲ ἐδημιούργησε τὰ ὄντα θέλοντας⁵⁴. Ἀπὸ δὲ ξεκινώντας κι ἐγὼ νομίζω ὅτι σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τούτους ἔχει λεχθῇ στὴ Γραφή· «Σ' ἔχω γινώρισει περισσότερο ἀπ' ὅλους»^α πρὸς τὸ Μωυσῆ, «Ἐγνώρισε ὁ Κύριος ὁ σους εἶναι δικοί του»^β γιὰ μερικούς, καὶ σὲ μερικούς πάλι· «Δὲ σᾶς γινώριζω»^γ. Καθέναν δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα καὶ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ ἢ παρὰ τὸ θέλημα καὶ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ μιὰ θεληματικὴ κίνηση τὸν ἔκαμε ν' ἀκούσῃ τὴ θεία φωνή.

Αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια νομίζω ὅτι στοχάσθηκε τοῦτος ὁ θεοφόρος καὶ εἶπε· «ὅταν τὸ θεόμορφο τοῦτο καὶ θεῖκό, δηλαδὴ τὸ νοῦ καὶ τὸ λόγο μας, τὸ ἐνώσωμε μὲ τὸ δικό του νοῦ καὶ λόγο καὶ ἡ εἰκόνα ἀνέβῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπο, ποὺ τὴν ποθεῖ»^δ. Μαζὶ καὶ ταυτόχρονα μὲ τίς λίγες αὐτὲς λέξεις, μὲ διδασκαλικὸ τρόπο,

μιουργήματα, θέλει τὰ δημιουργήματα σύμφωνα μὲ τὸν ἀγαθὸν σκοπὸν ἢ μεταγενέστερη γνώση καὶ θέληση τοῦ Θεοῦ γιὰ τὰ δημιουργήματα προϋποθέτει τὸν τρόπο, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο θ' ἀποφασίσουν τὰ δημιουργήματα νὰ ἐργασθοῦν. Εἶναι μιὰ διάκριση ποὺ θὰ ἐπαναλάβῃ κι ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Τὰ χωρία ποὺ δίνει ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή πρέπει νὰ θεωρηθοῦν μὲ τὸ νόημα τῆς μεταγενέστερης γνώσης καὶ θέλησης. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἔχει δώσει στὰ δημιουργήματα τὴ δυνατότητα νὰ ἐργάζωνται αὐτεξούσια σύμφωνα μὲ τὸν λόγο καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀναφορικὰ μ' αὐτά, ἔχει δώσει στὰ δημιουργήματα καὶ τὴν ἱκανότητα ν' ἀκούνε τὴ φωνὴν του.

ὄντων ἐφθακέναι τὸ μέτρον οἶσθαι διδασκαλικῶς ἀπάγον-
τα τοὺς νομίζοντας, καὶ τὸν τοῦ πῶς μοῖρά ἐσμεν Θεοῦ
λόγον παραδηλοῦντα, καὶ τὴν μέλλουσαν τῆς μακαρίας λή-
ξεως ιδιότητα αἰνιττόμενον, καὶ πρὸς τὴν ἄσειστον αὐτῆς
καὶ ἀκλόνητον καὶ οὐδαμοῦ μεταπίπτουσαν ἀπόλαυσιν παρ-
ορμῶντα τοὺς ἐπὶ τούτῳ δι' ἐλπίδος καθαιρομένους καὶ σπεύ-
δοντας. Ἦδει γάρ, ὥς εἰ πρὸς ὃ ἔχομεν οὐσία τε καὶ λόγῳ
1088 Α τὰς ἐμφάσεις κατὰ λόγον καὶ φύσιν εὐθυπορήσαιμεν ἀπλῆ
προσβολῇ, καὶ ἡμεῖς, πάσης τῆς οἰασοῦν ζητήσεως χωρὶς,
περὶ ἣν μόνην ἐστὶ τὸ πταίειν καὶ σφάλλῃσθαι, θεοειδῶς κατὰ
τὸ ἐφικτὸν τὰ πάντα εἰσόμεθα, μηκέτι δι' ἄγνοιαν τῆς περὶ
αὐτὰ κινήσεως ἀντεχόμενοι, ὥς νοῖ τῷ μεγάλῳ καὶ λόγῳ καὶ
πνεύματι τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον καὶ πνεῦμα, μᾶλ-
λον δὲ ὄλῳ Θεῷ ὄλους ἑαυτοὺς ὥς ἀρχετύπῳ εἰκόνι προσχω-
ρήσαντες⁵⁵.

Καθὼς καὶ ἐν τῷ περὶ χαλάζης λόγῳ διέξεισιν, οὕτως
φάσκων· «Καὶ τοὺς μὲν τὸ ἄφραστον φῶς
διαδέξεται, καὶ ἡ τῆς ἀγίας καὶ βα-
σιλικῆς θεωρίας Τριάδος, ἐλλαμπούσης
τρανότερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ
ὀλῆς ὄλῳ νοῖ μιννυμένης, ἣν δὴ καὶ
μόνην βασιλείαν οὐρανῶν ἐγὼ τίθη-
μι»^α, ἥνικα ἡδονῇ ἡδεται καὶ ἀγάλλεται, ἵνα τοῖς αὐτοῦ
Β τολμήσας συνάψω τὰ ἑμαυτοῦ, πᾶσα κτίσις λογικῇ ἀγγέλων
τε καὶ ἀνθρώπων, ὅσοι μηδένα τῶν πρὸς τὸ τέλος κατὰ τὴν

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΙΣΤ', (Εἰς τὸν πατέρα σιω-
πῶντα διὰ τὴν πληγὴν τῆς χαλάζης) Θ', PG 35, 945C.

55. Τόσο ὁ λόγος ὅσο κι ἡ φύση μας εἶναι εἰκόνες τοῦ Θεοῦ,
γιατὶ ὁ Θεὸς εἶναι τόσο οὐσία ὅσο καὶ νόηση. Καὶ μὲ τὴ μία καὶ μὲ τὴν
ἄλλη ὀφείλομε νὰ προχωροῦμε πρὸς τὸν Θεό· ὅχι μονάχα μὲ τὴν ὀρθὴ
σκέψη ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ συμμόρφωση τῆς φύσεως μας πρὸς
τὸ θεῖο πρότυπο. Ἐνεργώντας ἔτσι φθάνομε στὴν ἐνορατικὴ συνάν-

ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὸ νὰ φαντάζονται, ὅσοι φαντάζονταν, ὅτι
ἔχει φθάσει κάποιο ἀπὸ τὰ ὄντα ποτὲ στὸ ὄριο τοῦτο· φανέ-
ρωνε παράλληλα τὸ λόγο γιὰ τὸ πῶς εἵμαστε μοῖρα τοῦ
Θεοῦ· ὑποδήλωνε τὴ μελλοντικὴ οἰκείωση τοῦ μακαρίου
τέλους καὶ παρορμοῦσε πρὸς τὴν ἄσειστη καὶ ἀκλόνητη καὶ
ἀμετάπτωτη ἀπόλαυσή του ὅσους μ' ἐλπίδες καθαίρονται
καὶ σπεύδουν πρὸς αὐτό. Γιατὶ ἤξερε πῶς ἂν προσεγγίζαμε
ἴσια κι ἀπλᾶ, σύμφωνα μὲ τὴς ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου καὶ
τῆς φύσεως μας, ἐκεῖνο τοῦ ὁποῦ ἔχομε μέσα μας τὴς ἀνταύ-
γειες ἐξαιτίας τῆς οὐσίας καὶ τοῦ λόγου μας, τότε κι ἐμεῖς
χωρὶς καμμιὰ ὁποιαδήποτε ἔρευνα, ποὺ αὐτὴ μόνη ὑπόκει-
ται στὸ λάθος καὶ τὸ σφάλμα, θὰ μαθαίναμε τὰ πάντα μὲ τὸν
τρόπο τοῦ Θεοῦ. Δὲν θὰ κρατιώμαστε πιά λόγῳ τῆς ἀγνοίας
μας ἀπὸ τὴν κίνηση ποὺ σχετίζεται μ' αὐτά, ἐπειδὴ στὸ με-
γάλο νοῦ καὶ λόγο καὶ πνεῦμα θὰ ἐφαρμόζωμε τὸ δικό μας
νοῦ καὶ λόγο καὶ πνεῦμα ἢ μᾶλλον σὲ ἀκέραιο τὸ Θεὸ ἀκέ-
ραιους τοὺς ἑαυτοὺς μας, ὅπως στὸ πρωτότυπο τὴν εἰκόνα
τοῦ⁵⁵.

Ἔτσι ἱστορεῖ καὶ στὸ λόγο «περὶ χαλάζης» λέγοντας
τὰ ἐξῆς· «Κι αὐτοὺς θὰ τοὺς δεχθῇ τὸ
ἀνέκφραστο φῶς καὶ ἡ θεωρία τῆς Ἀ-
γίας καὶ Βασιλικῆς Τριάδας, ποὺ λάμ-
πει ἐντονότερα καὶ καθαρώτερα καὶ
ἀκέραια ἐνώνεται μὲ ὁλόκληρο τὸ νοῦ
μας. Τὴ θεωρία αὐτὴ καὶ μόνο τὴ λέγω
Βασιλεία τῶν οὐρανῶν»^α. Ὅταν νοιώθῃ χαρὰ
μεγάλῃ καὶ ἀγαλλίαση, γιὰ νὰ τολμήσω νὰ συνεχίσω τοὺς
λόγους τοῦ μὲ λόγια δικὰ μου, κάθε λογικὴ κτίση ἀγγέλων
κι ἀνθρώπων, ὅσοι δὲν ἔχουν παραφθεῖρει ἀπὸ ἀπροσεξία
κανέναν ἀπὸ τοὺς θεῖους λόγους ποὺ ἔχει κατὰ τὴν κίνησή

τηση τὴν ἀπλὴ καὶ ἄμεση μὲ τὸ Θεό· δὲν τὸν συμπεραίνομε πιά ἀπὸ τὰ
πλάσματα μὲ πολὺπλοκες λογικὲς ἐργασίες, μὲ τρόπο ὅχι ἄμεσο.

κίνησιν φυσικῶς συνηρμοσμένων αὐτοῖς θεῶν λόγων παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ ἐξ ἀπροσεξίας παρέφθειραν, διεσώσαντο δὲ μᾶλλον σωφρόνως ἑαυτοὺς ὄλους καὶ ἀπαρატρέπτοντες, ὡς θείας ὄργανα φύσεως⁵⁶, καὶ ὄντας καὶ γενησομένους εἰδότες, οὓς δι' ὄλου ὄλος περιφύς ὁ Θεὸς τρόπον ψυχῆς, ὥσπερ μέλη σώματος ἄρτια καὶ εὐχρηστα τῷ Δεσπότη γενησομένους, πρὸς τὸ δοκοῦν μεταχειρίζεται, καὶ τῆς οἰκείας πληροῖ δόξης τε καὶ μακαριότητος⁵⁷, ζωὴν διδοὺς καὶ χαριζόμενος τὴν αἰδιόνην τε καὶ ἀνεκλάλητον, καὶ παντάπασιν παντὸς ἐλευθέρων γνωρίσματος συστατικῆς ιδιότητος τῆς παρούσης καὶ διὰ C φθορᾶς συνισταμένης ζωῆς, ἣν οὐκ ἀήρ εἰσπνεόμενος, οὐδ'

56. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βλέπει τοὺς λόγους ἐναρθρωμένους μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση μὲ τρόπο φυσικὸ σὰν ἁρμονικὸ σύνολο. Γι' αὐτὸ καὶ μποροῦνε νὰ διαφθαροῦν εἴτε στὸ σύνολο εἴτε μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς μὲ μιὰ κίνηση κακὴ τῆς ἀνθρώπινης θέλησης. "Ὅποιοι κάνουν ἔτσι διαφθεύουν τὴν ἴδια τους τὴ φύση. Τοὺς συστατικούς λόγους τῆς ἀνθρώπινης φύσης τοὺς ὀνομάζει ὁ ἅγιος Μάξιμος θεῖους λόγους, γιατί δροῦνε οἱ ἴδιοι μέσα στοὺς λόγους τῆς φύσης. Ἡ ἐνέργειά τους ὥστόσο ἀφήνει τόπο μέσα στὴ φύση στὴν ἐνέργεια τῆς αὐτόνομης ἀνθρώπινης θέλησης ποὺ διαφθείρει. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἐνέργεια τῶν θεῶν λόγων περιορίζεται μόνο νὰ διατηρῇ στὴν ὑπαρξὴ τὴν ἀνθρώπινη φύση σὰν φύση ἀνθρώπινη καὶ ἀτομικὴ αὐτοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μᾶλλον πρόκειται γιὰ μιὰν ἀδιάκοπη παραμόρφωση καὶ λοξοδρόμηση τῆς ἐπενέργειας ποὺ ἀσκοῦν οἱ θεῖοι λόγοι πάνω στοὺς συστατικούς λόγους τῆς ἀνθρώπινης φύσης, χωρὶς νὰ ἐκμηδενίζουν τὴν ἴδια τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἔτσι ὅπως τὸ κακὸ γέλιο δὲν ἐξουδετερώνει τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ἐνὸς προσώπου ἀλλὰ μόνο τὰ παραμορφώνει.

57. Ὁ ἅγιος Μάξιμος μᾶς δίνει ἐδῶ μιὰ περιγραφή γιὰ τὴν κατὰστασιν τῆς θέωσης ἐκείνων ποὺ ἔχουν πραγματοποιήσει τοὺς λόγους τῆς φύσης ἢ ποὺ ἔχουν συνεργασθῇ μὲ τοὺς θεῖους λόγους, ποὺ ἐργάζονται γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν λόγων τῆς φύσης καὶ γιὰ τὴν τελεία διαπέρασίν τους ἀπὸ τοὺς θεῖους λόγους καὶ ἐννοεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θεό. Γιατὶ Αὐτὸς βέβαια ἐργάζεται κυριολεκτικὰ μὲ τοὺς θεῖους λόγους. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὸν ἀνθρώπινο λόγο του σὰν μιὰ ψυχὴ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ γι' αὐτὸ ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπινου εἶναι. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ θεία ψυχὴ γίνεται ὁλοένα πλεονεκτικὴ καὶ

τοὺς συνδέσει μαζί του φυσικὰ ὁ Δημιουργὸς ἀποβλέποντας στὸ τέλος, καὶ μᾶλλον ἔχουν διατηρήσει φρόνιμα τὸν ἑαυτὸ τοὺς ἀκέραιο καὶ ἀπερίτρεπτο, ἀφοῦ γνωρίζουν πὼς εἶναι καὶ θὰ γίνουν ὄργανα θεϊκῆς φύσης⁵⁶. Τούτους, ἀφοῦ τοὺς περιβάλλει καθ' ὁλοκληρίαν ὁ Θεὸς ὄλος σὰν νὰ ἦταν ψυχὴ τοὺς καὶ ἀφοῦ γίνουν ὡς ἀν μέλη τοῦ σώματος ἄρτια καὶ εὐχρηστα γιὰ τὸν Κύριο, τοὺς μεταχειρίζεται κατὰ τὴν κρίση του καὶ τοὺς γεμίζει μὲ τὴ δόξα καὶ τὴν μακαριότητά του⁵⁷. Παρέχει καὶ χαρίζει σ' αὐτοὺς τὴ ζωὴ τὴν αἰδιόνη καὶ ἀνεκλάλητη καὶ ἀπαλλαγμένη ὁλοτέλα ἀπὸ κάθε γνώρισμα συστατικῆς ιδιότητος τῆς παρούσας ζωῆς, ποὺ οἰκοδομεῖται διὰ μέσου τῆς φθορᾶς τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν συνιστᾷ ὁ ἄερας ποὺ εἰσπνεόμε οὔτε τὰ ρυάκια τοῦ αἵματος ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὸ

πλεονεκτικὴ μέσα σ' ὁλόκληρο τὸ ἀνθρώπινο εἶναι. Ὅπως ἡ ψυχὴ ζωοποιεῖ τὸ σῶμα ἔτσι καὶ ὁ Θεός, ἡ ψυχὴ ἢ πλεονεκτικὰ, θεοποιεῖ τὴν ψυχὴ καθὼς καὶ τὸ σῶμα γεμίζοντάς τα μὲ τὴ θεία ζωὴ. Ἔτσι ἡ ψυχὴ γίνεται ἀμετάβλητη μέσα στὸ ἀγαθὸ ἢ μέσα στὸν ἔρωτα πρὸς τὸ Θεό, καὶ τὸ σῶμα ἀδιάφθορο. Ὅποιος ἔχει φθάσει στὴν κατὰστασιν αὐτὴ εἶναι ταυτόχρονα ἀνθρώπος ἀκέραιος ποὺ συγκροτεῖται ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα καὶ ἀκέραιος θεός, ἐπειδὴ διαπερνᾶται ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῆς χάριτος καὶ γεμίζει ἀπὸ τὴ λάμψη τῆς θείας δόξας. Ἀκέραιος ὁ Θεὸς ἐργάζεται μέσα σ' αὐτὸν μὲ τὸ σχετικὸ πρὸς αὐτὸν λόγο του, ὅπως ἐργάζεται τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο μέσα στὴ δική του φύση. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο οἰκειοποιεῖται τὴ θεία ἐνέργεια κάνοντάς τη δική του. Ἡ χάρις ποὺ τὸν γεμίζει εἶναι ἡ χάρις ἢ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς εἶναι ἀκριβῶς ἡ ψυχὴ κάθε ἀνθρώπινου ὄντος ἀκέραιου. Αὐτὸς εἶναι ἓνα εἶδος ὑπόστασις θεμελιακὴ τῶν ἀνθρώπινων ὑποστάσεων, ὅλης τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἐκείνων ποὺ πιστεύουν σ' Αὐτόν. Ὁ ἐνσαρκωμένος Θεὸς ποὺ ἔχει κάνει ἀμετάβλητη μέσα στὸ ἀγαθὸ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ του καὶ ἔχει ὁδηγήσει τὸ σῶμα του στὴν ἀθανασία τῆς ἀνάστασης κάνει τὸ ἴδιο ἐπίσης σὲ ὅσους συνεργάζονται ἐκούσια μαζί του. Ἐνεργεῖ σ' ὅλους σύμφωνα μὲ τὸ λόγο του τὸ σχετικὸ πρὸς τὸν καθένα.

αἵματος ὀχετοὶ τοῦ ἥπατος ἀπορρέοντες συνιστῶσιν, ἀλλὰ Θεὸς ὁλος ὁλοις μετεχόμενος, καὶ ψυχῆς τρόπον πρὸς σῶμα τῇ ψυχῇ, καὶ διὰ μέσης ψυχῆς πρὸς σῶμα γινόμενος, ὡς οὐδὲν αὐτός, ἢ ἡ μὲν ἀτρεψίαν δέξεται, τὸ δὲ ἀθανασίαν, καὶ ὁλος ἄνθρωπος θεωθῇ τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χάριτι θεουργούμενος, ὁλος μὲν ἄνθρωπος μένων κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν φύσιν, καὶ ὁλος γινόμενος Θεὸς κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν ἐμπρέπονσαν αὐτῷ διόλου θείαν τῆς μακαρίας δόξης λαμπρότητα, μεθ' ἣν οὐκ ἔστι τι ἐπινοῆσαι λαμπρότερον ἢ ὑψηλότερον. Τί γὰρ θεώσεως τοῖς ἀξίοις ἐρασιμώτερον, καθ' ἣν ὁ Θεὸς θεοῖς γενομένοις ἐνούμενος τὸ πᾶν ἑαυτοῦ ποιεῖται δι' ἀγαθότητα;

D Διὸ καὶ ἡδονὴν καὶ πείσιν καὶ χαρὰν καλῶς ὠνόμασαν τὴν τοιαύτην κατάστασιν, τὴν τῇ θείᾳ κατανοήσει καὶ τῇ ἐπομένῃ αὐτῇ τῆς εὐφροσύνης ἀπολαύσει· ἡδονὴν μὲν, ὡς τέλος οὖσαν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν (οὕτω γὰρ τὴν ἡδονὴν ὀρίζονται)· πείσιν δὲ ὡς ἐκστατικὴν δύναμιν, πρὸς τὸ ποιοῦν τὸ πάσχον ἐνάγουσαν, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φῶς καὶ τοῦ πυρὸς πρὸς τὸν σίδηρον παραδειγματικὴν αἰτίαν, καὶ πείθουσιν φυσικῶς καὶ ἀληθῶς μὴ
1089 A ἄλλο τι εἶναι παρὰ τοῦτο τῶν ὄντων κεφάλαιον, ἢ τὸ ἀπαθὲς δεόντως ἀκολουθεῖ⁵⁸. χαρὰν δὲ ὡς μηδὲν ἔχουσαν ἀντικείμενον μῆτε παρελθὸν μῆτε μέλλον. Τὴν χαρὰν γὰρ φασὶ μῆτε

58. Ἡ κατάσταση τῆς θέωσης εἶναι κατάσταση ἀπόλαυσης, γιατί οἱ ἀνθρώπινες ἐνέργειες ποὺ παράγουν τὴν κόπωση ἔχουν φθάσει στὸ τέλος· εἶναι κατάσταση παθητικότητας κατὰ πεποίθησιν, γιατί ὁποῖος ὑποφέρει τὴν κατάσταση αὐτὴ γίνεται σὰν τὸ ὑποκείμενο ποὺ ὑποφέρει μὲ πεποίθησιν, μὲ μιὰν ἐνεργητικὴν ἰδιοποίησιν. Αὐτὸ ποὺ ὑποφέρει τοῦ γίνεται ὁλότελα δικό του καὶ δὲν τοῦ φαίνεται πιά σὰν κάτι ξένο. Ἐνα παράδειγμα εἶναι τὸ φῶς, ποὺ γίνεται οἰκεῖο στὸ μάτι ἢ ὁ ἀέρας ποὺ γίνεται οἰκεῖος στοὺς πνεύμονες. Ἐτσι ἡ παθητικότητα γίνεται μὴ-παθητικότητα· εἶναι παθητικότητα τῆς μὴ-παθητικότητας. Συνεχίζει νὰ παραμένῃ μιὰ κάποια θέλησις καὶ κάποια κίνησις μέσα σ' ἐκεῖνο ποὺ ἔχει φθάσει στὸ τέλος τῆς προσπάθειας μὲ

ἥπαρ, ἀλλὰ ὁλόκληρος ὁ Θεὸς ποὺ μετέχεται ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸν καθένα καὶ γίνεται γιὰ τὴν ψυχὴ ὅ,τι ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ γιὰ τὸ σῶμα καὶ ἐπίσης γιὰ τὸ σῶμα διὰ μέσου τῆς ψυχῆς, ὅπως αὐτὸς γνωρίζει. Καὶ ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ δεχθῇ ἡ ψυχὴ τὴν ἀτρεψίαν ἐκείνη καὶ τὸ σῶμα τὴν ἀθανασία, καὶ ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος νὰ θεωθῇ μὲ τὴ θεουργικὴ χάρις τοῦ ἐνανθρωπισμένου Θεοῦ, μένοντας ὁλος ἄνθρωπος κατὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα χάρις στὴ φύσιν του, καὶ πάλι γινωμένος ὁλος θεὸς κατὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα μὲ τὴ χάρις καὶ τὴ λαμπρότητα τῆς μακαρίας δόξας ποὺ τοῦ ἀρμόζει ἀπόλυτα καὶ ποὺ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴ δὲν ὑπάρχει νὰ σκεφθῇ κανέναν τίποτα λαμπρότερο ἢ ψηλότερο. Γιατὶ ἀγαπητότερο στοὺς ἄξιους τί εἶναι ἀπὸ τὴ θέωση, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς ἐνώνεται μ' ἐκείνους ποὺ ἔγιναν θεοὶ καὶ κάνει τὸ πᾶν δικό του ἀπὸ καλωσύνης;

Γι' αὐτὸ ὀρθὰ ὠνόμασαν ἡδονὴ καὶ πάθος καὶ χαρὰ τὴν κατάστασιν αὐτὴ ποὺ συναρτοῦν ἡ θεία κατανόηση καὶ ἡ ἀπόλαυση τῆς εὐφροσύνης ποὺ τὴν ἀκολουθεῖ. Τὴ χαρακτηρισίσαν ἡδονή, ἐπειδὴ εἶναι τὸ τέλος τῶν φυσικῶν ἐνεργημάτων — αὐτὸς εἶναι ὁ ὀρισμὸς τῆς ἡδονῆς. Πάθος, σὰν δύναμη ἐκ-στατικὴ ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν αἰτιατὴ σχέση ποὺ διατυπώσαμε στὸ παράδειγμα τοῦ ἀέρα πρὸς τὸ φῶς καὶ τῆς φωτιᾶς πρὸς τὸ σίδηρο, ὀδηγεῖ αὐτὸ ποὺ πάσχει σ' ἐκεῖνο ποὺ ἐνεργεῖ καὶ πείθει φυσικὰ καὶ ἀληθινὰ ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμιά ἄλλη ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ κορυφαία στιγμή τῶν ὄντων, στὴν ὁποία ἀκολουθεῖ ὅπως πρέπει ἡ ἀπάθεια⁵⁸. Χαρά, γιατί δὲν ἔχει τίποτα μῆτε παρελθὸν μῆτε μελλοντικὸ νὰ τὴν ἀντιμάχεται. Ἡ χαρὰ λένε δὲν γνωρίζει οὔτε τὴ λύπη ποὺ πέρα-

τὴ θέλησις καὶ τὴν κίνησις. Αὐτὴ ἡ μὴ-παθητικότητα (ἀπάθεια) στεφανώνει μὲ φυσικὸ τρόπο τὴ φύσιν ποὺ ἰδιοποιεῖται τὴν καλὴ παθητικότητα (καὶ παθητικότητα). Γι' αὐτὸ ἡ κατάσταση αὐτὴ τῆς παθητικότητας μὲ πεποίθησιν εἶναι σὰ μιὰ ἐκστατικὴ δύναμις τῆς φύσεως, σὰ δύναμις ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της καὶ κάνει δικό της αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι δικό της, αὐτὸ ποὺ ἔρχεται σ' αὐτὴν ἀπὸ ψηλότερα ἀπ' αὐτήν.

λύπην ἐπίστασθαι παρελθοῦσαν, μήτε τὸν ἐκ φόβου κόρον ἐπιδέχεσθαι προσδοκώμενον, ὥσπερ ἡ ἡδονή⁵⁹. "Ὅθεν καὶ ὡς ἐνδεικτικὴν προσηγορίαν τῆς μελλούσης ἀληθείας ὑπάρχουσιν τὴν χαρὰν ἐκύρωσαν πανταχοῦ οἱ τε θεόπνευστοι λόγοι καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν τὰ θεῖα σοφισθέντες μυστήρια Πατέρες ἡμῶν.

Εἰ τοίνυν ὡς ἐν ἐπιδρομῇ, κατ' ἐμὲ φάναι τὸν μικρόν, φυσικῶς τε καὶ Γραφικῶς καὶ Πατρικῶς δέδεικται, ὡς οὐδὲν τῶν γενητῶν πώποτε κινούμενον ἔσται, οὐδὲ τῆς ἐπ' αὐτὸ κατὰ τὸν θεῖον σκοπὸν ἐπελάβετο λήξεως, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὡς ἀμήχανον τῆς ἐν τῷ Θεῷ μονιμότητος τῶν ἀξιουμένων παρεγκλιθῆναι τὸ βάσιμον. Πῶς γάρ ἐστι δυνατόν, ἵνα τοῖς εἰρημένοις μικρὰν τινα πρὸς βεβαίωσιν τὴν ἐκ λογισμῶν δῶμεν βοήθειαν, τοὺς ἀπαξ ἐν τῷ Θεῷ ὑπαρκτικῶς γενομένους τὸν ὑβριστὴν κατὰ τὴν ἔφεσιν ὑποδέξασθαι κό-

α. Βλ. π.χ. Ματθ. 25,21. — Ἰω. 15,11. Ἰω. 16,23 κ.ἄ.

59. Ἡ χαρὰ τοῦ παρόντος ποὺ εἶναι ἀνάμεικτη μετὰ τὴν λύπην γιὰ τὸ παρελθόν καὶ μετὰ τὸ φόβο τῆς μελλοντικῆς θλίψεως, δὲν εἶναι μιὰ τέλεια χαρὰ. Ἡ κατάσταση αὐτὴ προσιδιάζει πρὸς πολλὴν τὴν ἡδονή, μέσα στὴν ὁποία τὸ ἀνθρώπινο εἶναι βυθίζεται, γιὰ νὰ λησμονήσῃ τὰ περασμένα καὶ γιὰ νὰ μὴ σκέπτεται πρὸς τὰ μελλοντικά, ὅπως μέσα σὲ τύφλωση καὶ σὲ μιὰν ἀμνησία ὅσον ἀφορᾷ τὰ περασμένα καὶ τὰ μελλοντικά. "Ὅποιος βρίσκεται στὴν κατάσταση τῆς ἀληθινῆς χαρᾶς γνωρίζει ὅτι ἔχει συγχωρηθῆ γιὰ τὸ παρελθόν, καὶ τὸ μέλλον δὲν τοῦ φαίνεται πρὸς νὰ ἀπειλῇ τὴν χαρὰ τοῦ παρόντος. Τοῦτο δίνει στὸν ἄγιο Μάξιμο τὴν ἀφορμὴ νὰ δηλώσῃ ὅτι ὁ μελλοντικὸς κόρος ὅπου θὰ φθάσουν τὰ πνευματικά ὄντα ὑψωμένα στὴν μακαριότητα τῆς ἐνότητάς τους μετὰ τὸ Θεό, κατὰ τὴν ὠριγενικὴ διδασκαλία, ἀφοῦ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πλεγμένος σ' αὐτὴ τὴν μακαριότητα (σὰν φόβος τοῦ κόρου αὐτοῦ) κάνει λειψή τὴν μακαριότητα αὐτὴ ἀκόμα καὶ γιὰ τὸ διάστημα ποὺ τὰ ὄντα αὐτὰ τὴν κατέχουν.

Γενικὰ ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει ὅτι ἡ τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει ἓνα σταμάτημα τῆς φυσικῆς ἐνεργητικότητάς του καὶ τὴν

σε οὔτε τὸ μελλοντικὸ κόρο ποὺ προέρχεται ἀπὸ φόβο, καθὼς ἡ ἡδονή⁵⁹. Γιὰ τοῦτο καὶ οἱ θεόπνευστοι λόγοι, καὶ οἱ πατέρες μας, ποὺ ξεκινώντας ἀπ' αὐτοὺς ἐξηγήσαν με σοφία τὰ θεῖα μυστήρια, ἔδωσαν παντοῦ τὴν τὴν σημασία τῆς χαρᾶς, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ ἀποκαλυπτικὴ προσωποποιήσις τῆς μελλοντικῆς ἀλήθειας.

"Ἄν λοιπὸν ἔχει ἀποδειχθῇ ἐπιτροχάδην — ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ μένα τὸ μικρὸ — καὶ ἀπὸ τῆ φύσης καὶ ἀπὸ τῆ Γραφῆς καὶ ἀπὸ τῶν Πατέρων ὅτι κανένα ὡς τώρα ἀπὸ ὅσα ἔγιναν δὲν ἔχει σταματήσει τὴν κίνησίν του οὔτε ἔχει ἐπιτύχει τὸ τέλος ποὺ τοῦ ὄρισε ὁ θεὸς σκοπός, τότε κοντὰ σ' αὐτὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ παρακαμφθῇ καὶ ἡ σταθερότητα ὅσων ἀξιῶνται τὴν μονιμότητά τους μέσα στὸ Θεό. Ἐπιθυμῶ νὰ χρησιμοποιήσω μικρὴν ἐπικουρίαν τοῦ συλλογισμοῦ, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσω τοὺς λόγους μου. Πῶς εἶναι δυνατόν ὅποιοι βρέθηκαν μιὰ φορὰ ὑπαρκτικὰ μέσα στὸ Θεὸ νὰ δεχθοῦν τὸν ἀλαζονικὸν στὴν διάθεση κόρο, ἀφοῦ κάθε εἶδος κόρου σύμφωνα

μεταμόρφωσέ της σὲ καθαρὴ παθητικότητα (ἐμπειρία, ἀποδοχή) τῆς θεοποιῶν ἐνεργείας τῆς χάριτος. (Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν PG 91, 1076, Πρὸς Θαλάσσιον, 22). Ἀλλὰ ἐδῶ βεβαιώνει ὅτι ἡ τελειότητα τοῦ δημιουργήματος φανερώνει ἀντίθετα τὴν ἀνοδὸν τοῦ ἀπὸ τὸ παθητικὸ στάδιο στὸ στάδιο τῆς ἀπάθειας, ἓνα πέρασμα ἀπὸ τὴν παθητικότητα στὴν ἀπάθεια. Πραγματικά, ὁ ἄνθρωπος θὰ σταματήσει μέσα στὴν μελλοντικὴ ζωὴ νὰ βρίσκεται, γιὰ νὰ μιλήσω κυριολεκτικὰ, σὲ κατάσταση παθητικότητος, ὅπως συμβαίνει στὴν παρούσα ζωὴ. Θὰ γίνῃ ἓνα καθαρὸ ἐνεργεῖν, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Blondel, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο, ἐφόσον θὰ γίνῃ ὑποκείμενο τῆς θείας ἐνεργείας ποὺ εἶναι καθαρὰ ἐνεργητικὴ ἢ ἀκριβέστερα πέρα ἀπὸ τὴν στατικότητα καὶ τὴν κίνησιν. "Ὅμως ἀφοῦ ἡ θεία ἐνέργεια δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μέσα σὲ μιὰ καθαρὴ παθητικότητα. Μ' ἄλλους λόγους, θὰ εἶναι κατὰ χάριν μέσα σὲ μιὰ καθαρὴ ἐνεργητικότητα καὶ κατὰ φύσιν μέσα σὲ μιὰ καθαρὴ παθητικότητα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ παθητικότητα θὰ εἶναι μιὰ συναίσθησις διαρκῆς καὶ καθολικῆς, μιὰ διαπέρασις καθολικῆς ποὺ τὴν δέχεται ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια ἀπὸ τὴν θεία ἐνέργεια.

ρον, παντός κόρου κατὰ τὸν ἴδιον λόγον τε καὶ ὄρον ὁρέξεως τυγχάνοντος σβεστικοῦ, καὶ κατὰ δύο συνισταμένου τρόπους· ἢ γὰρ τὰ ὑποκείμενα ὡς μικρὰ περιγράφουσα ἢ ὁρεῖς σβέννυνται, ἢ ἀτιμάζουσα ὡς αἰσχροῦ τε καὶ εἰδεχθῆ βδελύσσεται, ὅφ' ὧν ὁ κόρος γίνεσθαι πέφυκεν. Ὁ δὲ Θεὸς φύσει ὑπάρχων ἄπειρός τε καὶ τίμιος ἐπιτείνειν μᾶλλον τῶν ἀπολαυόντων αὐτοῦ διὰ τῆς μετοχῆς πρὸς τὸ ἀόριστον τὴν ὁρεῖν πέφυκεν. Εἰ δὲ τοῦτ' ἀληθές, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστίν, οὐκ ἦν ἄρα ἡ λεγομένη ἐνὰς τῶν λογικῶν, ἥτις κόρον λαβοῦσα τῆς ἐν τῷ Θεῷ μονιμότητος ἐμερίσθη, καὶ τῷ οἰκείῳ σκεδασμῷ τὴν τοῦ κόσμου τούτου γένεσιν συνεισῆγαγεν, ἵνα μὴ τὸ ἀγαθὸν ἐμπερίγραπτον ποιούμεθα καὶ ἄτιμον, ὡς κόρω τινὶ περιοριζόμενον καὶ στάσεως αἷτιον γινόμενον ἐκείνοις, ὧν τὴν ἔφεσιν ἀκίνητον κρατεῖν οὐ δεδύνηται⁶⁰. Καὶ μάτην λοιπὸν τινες ταύτην θεσπίζουσιν, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, τὰ μὴ ὄντα πλαττόμενοι, καὶ τὸ δὴ τούτου βαρύτερον, καὶ τοῦ μακαρίου τούτου πατρὸς ὡς ταῦτα φρονοῦντος καταψευδόμενοι, ἐφ' ᾧ μὴ

60. Ὁ ἅγιος Μάξιμος περνᾷ σὲ μιὰ εὐθεία ἀντίκρουση τῆς ὠριγενικῆς θεωρίας πάνω στὴν ἀρχικὴ δλότητα τῶν πνευματικῶν ὄντων μέσα στὸ Θεό. Στὴν ἀρχὴ σημειώνει βιαστικά, ὅτι ἡ κίνηση μέσα στὴν ὁποία βρίσκονται τώρα τὰ δημιουργήματα, εἶναι ἀπόδειξη ὅτι δὲν ἔχουν φθάσει ὡς τώρα στὴν ἀνάπαυση ποὺ τοὺς ἔχει ἐπιφυλάξει ὁ Θεὸς σὰν σκοπὸ τους. Γιατὶ ἡ κίνηση αὐτὴ ἔχει ἀκριβῶς θετικὴ σημασία, σκοπεύει νὰ τὰ ὁδηγήσῃ σ' αὐτὴ τὴν ἀνάπαυση. Ἐπειτα ἔρχεται στὴν αἰτιολόγηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ δείχνοντας ὅτι ὅσοι ἔφθασαν στὴν ἐνότητά τους μέσα στὸ Θεὸ δὲν μποροῦνε πιά νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν κατοικία τους μέσα σ' Αὐτόν. Ὁ ὠριγενισμὸς ὑποστήριζε ὅτι ὅσοι ἔφθασαν στὸ Θεὸ ἀπομακρύνονται ἀπ' αὐτόν, γιατί παθαίνουν κόρω ἀπὸ τὴ μακαριότητα ποὺ δοκιμάζουν σ' Αὐτόν. Ὁ ἅγιος Μάξιμος παρατηρεῖ ὅτι κάθε κόρος σημαίνει σβήσιμο τοῦ πόθου ἢ τῆς στοργῆς γιὰ ὅ,τι ἐπιτύχαμε καὶ ὁ πόθος ἢ ἡ στοργὴ μποροῦν νὰ σβήσουν μὲ δύο τρόπους· εἴτε μὲ τὴ διαπίστωση ὅτι τὸ πρᾶγμα ποὺ κερδήθηκε εἶναι πάρα πολὺ μικρὸ γιὰ τὴν ἐπιθυμία μας ἢ γιατί ἀνακαλύπτεται μιὰ ἄσχημη καὶ δυσάρεστη ἀποψη σὲ ὅ,τι ἐπιδιώξαμε. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς δὲν

μὲ τὸ συστατικὸ λόγο καὶ ὄρο του ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ σβήνῃ τὴν ἐπιθυμία; Καὶ ἐκδηλώνεται μὲ δύο τρόπους: Ἡ ἀτονεῖ ἢ ἐπιθυμία περιβάλλοντας ἀπὸ παντοῦ σὰν μικρὰ τ' ἀντικείμενά της ἀπὸ τὰ ὁποῖα φύεται ὁ κόρος ἢ τ' ἀποστρέφεται χαρακτηρίζοντάς τα ἀτιμωτικά σὰν αἰσχροῦ καὶ μισητόμορφα. Ἐνῷ ὁ Θεός, ἀπὸ τῆ φύση τοῦ ἄπειρος καὶ πολύτιμος, εἶναι φυσικὸ νὰ ἐπιτείνει πρὸς πολὺ τὴν ἐπιθυμία ἐκείνων, ποὺ τὸν ἀπολαμβάνουν μὲ τὴ συμμετοχὴ σ' αὐτόν ἐπ' ἄπειρον. Ἄν τοῦτο εἶναι ἀληθινὸ — καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητο — τότε δὲν ὑπῆρχε ἡ λεγόμενη ἐνότηता τῶν λογικῶν ποὺ διασπασθηκε, ἐπειδὴ κορέσθηκε ἀπὸ τὴ μονιμότητά της μέσα στὸ Θεὸ καὶ μαζὶ μὲ τὴ διάσπασή της εἰσῆγαγε τὴ γένεση τοῦ κόσμου τούτου· ἔτσι δὲν θεωροῦμε περιγραμμένο καὶ ἄτιμο τὸ ἀγαθὸ, ἐπειδὴ περιορίζεται ἀπὸ κάποιο κόρω καὶ ἀποτελεῖ αἰτία ἀνταρσίας γιὰ κεῖνα, ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ κρατήσῃ τὴν ἐπιθυμία τους ἀμετακίνητη⁶⁰. Μάταια λοιπὸν νομοθετοῦν τὴν ἐνότηता αὐτὴ μερικοί, καθὼς νομίζω, δημιουργώντας τὰ ἀνύπαρκτα. Τὸ βαρύτερο εἶναι ὅτι παρουσιάζουν ψευδῶς τὸ μακάριο τοῦτο πατέρα ὅτι ἔχει αὐτὴ τὴ γνώμη, ὥστε ὅχι μόνο αὐτοὶ νὰ μποροῦνε ἄνετα

εἶναι οὔτε ἄσχημος καὶ δυσάρεστος οὔτε ἓνα πρᾶγμα πεπερασμένο, πάνω ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρχῃ ἓνα ὑψηλότερο ἀγαθόν. Ἀντίθετα, εἶναι ἄξιος ἐνὸς ἀπέραντου θαυμασμοῦ καὶ τινώνει στὸ ἄπειρο τὸν πόθο καὶ τὴ στοργὴ ἐκείνων ποὺ μετέχουν σ' Αὐτόν. Αὐτὸ ἐξυπακούει ἓνα εἶδος σταθερῆς κίνησης ἢ μιᾶς αὔξεσης ἐκείνων ποὺ ἔφθασαν στὸ Θεό, αὔξεση στὴν ἱκανότητα νὰ δέχωνται τὴν καλωσύνη τοῦ δίχως παθητικότηता. Γιατὶ ἡ παραμονὴ τοῦ πόθου σημαίνει τὴν παραμονὴ τῆς κίνησης. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸς ὁ κορεσμὸς ἀπὸ τὸ Θεὸ ἐκείνων ποὺ ἔφθασαν σ' Αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἔφθγαν ἀπ' Αὐτόν, ἐφόσον δὲ θὰ μποροῦσαν νὰ πᾶνε ψηλότερα, θὰ κυλοῦσαν χαμηλὰ καὶ δὲ θὰ ἔφθαναν ποτὲ σὲ ἀληθινὴ μακαριότητα ἢ ἀνάπαυση, γιατί δὲ θὰ μποροῦσαν νὰ βροῦνε τέτοια μακαριότητα μέσα σὲ πραγματικότητες κατώτερες. Ὅλα τότε γίνονται σχετικὰ καὶ βρίσκονται σ' ἓνα αἰώνιο κυκλικὸ γίνεσθαι.

μόνον αὐτοὺς ἐκ προτέρου εἶδους ζωῆς τὰς ψυχὰς εἰς σώματα ἔλθειν ἐπὶ τιμωρίᾳ τῶν προγεγονότων κακῶν φρονεῖν ἐπ' ἀδείας δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἀπατᾶν οὕτως ἔχειν εὐλόγως ἐπιχειρεῖν διὰ τῆς τῶν προσώπων ἀξιοπιστίας, οὐ δ' καλῶς οὐδ' ὁσίως πράττοντας, ἀλλ' ἐκείνους ἔχοντας ἀφέντες ὥς ἔχουσιν αὐτοὶ εὐσεβῶς ἡμεῖς τὸν νοῦν τοῦ διδασκάλου πρὸς τοῖς εἰρημένους καὶ κατ' ἄλλον σκοπήσομεν τρόπον⁶¹.

Οὐκ οἶμαι τῆς ἀνθρωπίνης αὐτὸν γενέσεως ἐνταῦθα, 1092 Α ἀλλὰ τῆς ἐπιγενομένης αὐτῇ ταλαιπωρίας τὴν αἰτίαν ἀφγεῖσθαι βούλεσθαι. Θρηνήσας γὰρ τοῦ σώματος ἡμῶν τὴν ἐλευσιότητα διὰ τοῦ εἰπεῖν· «ὦ τῆς συζυγίας καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως! ὁ φοβοῦμαι, περιέπω, καὶ ὁ στέργω, δέδοικα»^α, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ οἷον πρὸς ἑαυτὸν διαπορήσας περὶ τῆς αἰτίας τῶν οἷς ἐνεσχήμεθα κακῶν καὶ τῆς κατ' αὐτὴν σοφωτάτης προνοίας διὰ τοῦ φάναι· «Τίς ἢ περὶ ἐμὲ σοφία, καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον;»^β ἐπάγει τὴν λύσιν τρανῶς ποιούμενος οὕτως· «ὦ ἡ βούλεται μοῖραν ἡμᾶς ὄντας Θεοῦ καὶ ἄνωθεν ῥεύσαντας⁶², ἵνα μὴ διὰ τὴν

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΙΔ', (Περὶ φιλοπτωχίας), Ζ', PG 35, 865B.

β. ὅπου παραπάνω.

61. Ὁ ἅγιος Μάξιμος δείχνει ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ βεβαιώνουν μιὰ περασμένη ἐνότητα τῶν πνευμάτων μέσα στὸ Θεό, ἀπὸ ὅπου ξεπέφτοντας τὰ πνεύματα ντύθηκαν τὰ σώματα σὰν τιμωρία, ἔχουν ἐπίσης στήριγμα τοὺς λόγους τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ποὺ μπῆκαν στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου τούτου. Γι' αὐτὸ ἔχει ἐπιχειρήσει τὴν ἐξήγηση τῶν λέξεων αὐτῶν καὶ θὰ ἐξακολουθήσει νὰ τοὺς δίνει κι ἄλλες ἐξηγήσεις.

62. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βλέπει μέσα στὴν ἔκφραση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ «ἄνωθεν ρεύσαντας» τὴν πτώση

νὰ πιστεύουν ὅτι ἀπὸ προηγούμενο εἶδος ζωῆς πρὸς τιμωρία γιὰ προηγούμενα κακὰ εἰσῆλθαν οἱ ψυχές στὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ ἄλλους νὰ ἐπιχειροῦν νὰ ἐξαπατοῦν ὅτι αὐτὸ τάχα εἶναι τὸ λογικὸ, χρησιμοποιοῦντας τὴν ἀξιοπιστία τῶν προσώπων. Καὶ δὲν πράττουν οὔτε ἐντιμα οὔτε ὅσια. Ἄς ἀφήσωμε ὅμως ἐκείνους στὶς πλάνες τοὺς αὐτὲς καὶ μ' εὐλάβεια ἐμεῖς ἄς ἐξετάσωμε τὸ πνεῦμα τοῦ διδασκάλου καὶ μὲ ἄλλο κοντὰ στὸν προηγούμενο τρόπο⁶¹.

Δὲ νομίζω ὅτι θέλει ἐδῶ νὰ μιλήσει γιὰ τὴν ἀνθρώπινη γένεση, ἀλλὰ ν' ἀποκαλύψει τὸ λόγο τῆς ταλαιπωρίας ποὺ τὴν ἀκολούθησε. Θρήνησε τὴν ἀθλιότητα τοῦ σώματός μας μὲ τὴν ἀναφώνηση· «ὦ σύ ζευξη καὶ ἀλλοτριώση. Ὁ, τι φοβοῦμαι περιποιοῦμαι καὶ ὁ, τι ἀγαπῶ φοβοῦμαι»^α, καὶ τὴ συνέχειά της. Ἐπειτα διατύπωσε κατὰ κάποιο τρόπο ἀπορία πρὸς τὸν ἑαυτό του σχετικὰ μὲ τὴν αἰτία τῶν κακῶν, στὰ ὁποῖα περιπέσαμε καὶ τῆς σχετικῆς σοφώτατης πρόνοιας μὲ τὴν ἐρώτηση· «Ποιὰ εἶναι ἡ σοφία ποὺ μὲ περιβάλλει καὶ ποιοὶ τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον;»^β καὶ δίνει τὴν ἀπάντηση διαδηλώνοντας ὥς ἐξῆς· «ὦ ἡ θέλει, ἐν ᾧ εἴμαστε μοῖρα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχομε ἀπορροήσει ἀπὸ ἄνω⁶², γιὰ νὰ

μέσα στὴν ἀμαρτία. Μὲ ἄλλα χωρία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου δείχνει ὅτι αὐτὸ ποὺ ὀφείλομε νὰ ἐπιδιώκουμε μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπὸ τὴ μιὰ νὰ ὑψώσωμε τὴν ψυχὴ μας ἀπὸ τὴν εἰκόνα στὴν ὁμοίωση καὶ τὴ θέωση, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὴν ψυχὴ νὰ λογιικοποιήσωμε τὸ σῶμα καὶ νὰ τὸ κάνουμε ὄργανο τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἀρετὴ. Γιατὶ τόσο ἡ ψυχὴ ὅσο καὶ τὸ σῶμα δημιουργήθηκαν γιὰ νὰ εἶναι μαζὶ στὴ δούλεψη τοῦ Θεοῦ. Εἶναι μιὰ διδασκαλία χαρακτηριστικὴ τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὅτι τὸ σῶμα λογιικοποιεῖται ἀπὸ τίς ἀρετές, ὅτι δηλαδὴ ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν ἀταξία τῶν ἁλογων παθῶν. Στὴν περίπτωση αὕτη τὸ σῶμα ἐργάζεται κυβερνημένο ἀπὸ τὸ λόγο, ποὺ μὲ τὴ σειρά του ὁδηγεῖται σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τοὺς ἐμφυτούς μέσα στὸ σῶμα ἀπὸ

ἀξίαν ἐπαῖρόμενοι καὶ μετεωρίζόμενοι καταφρονῶμεν τοῦ Κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν, καὶ τὴν συνεζευγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιωματο^α. Ὡσανεὶ ἔλεγεν, ἐπειδήπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος δι' ἀγαθότητα ὁ ἄνθρωπος γέγονε παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ᾧ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ λογικὴν τε καὶ νοερὰν ψυχὴν, ἅτε δὴ κατ' εἰκόνα τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν ὑπάρχουσιν, κατὰ μὲν τὴν ἔφεσιν καὶ τὴν ἐξ ὅλης δυνάμεως ὀλικὴν ἀγάπην ἀπρὶξ Θεοῦ γνωστικῶς ἐχομένην, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν προσλαβοῦσαν θεωθῆναι, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστημονικὴν πρὸς τὸ ὑφειμένον πρόνοιαν, καὶ τὴν περὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν κελεύουσιν ἐντολὴν^β, ἐμφρόνως τοῦ σώματος ἀντεχομένην, λογίσαι τε δι' ἀρετῶν αὐτὸ καὶ οἰκειῶσαι Θεῷ ὡς ὁμόδουλον δι' ἑαυτῆς μεσιτευούσης τὸν ποιητὴν ἔνοικον, C καὶ τῆς δοθείσης ἀθανασίας ἄλντον δεσμὸν αὐτὸν ποιησομένην αὐτῷ τὸν συνδήσαντα⁶³, ἢν' ὅπερ ἐστὶ Θεὸς ψυχῇ, τοῦ-

α. ὅπου παραπάνω 865BC.

β. Βλ. Ματθ. 22,39.

τούς θείους λόγους, πού εἶναι ταυτόχρονα ἐνέργειες ἐνσώματες τοῦ Θεοῦ. Ἐχοντας ἔτσι τὴ φροντίδα γιὰ τὸ σῶμα καὶ ὑποφέροντας τὶς ἀδυναμίες του προφυλαγόμεστε ἀπὸ τὴν ὑπερφηάνεια, ἀπὸ τὴ μιὰ, πού θὰ μᾶς κυρίευε ἂν ἤμαστε ὄντα ἀποκλειστικὰ λογικά, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ, δοξάζομε τὸ Θεὸ γιὰ τὶς δυνατότητες τὶς κρυμμένες μέσα στὸ σῶμα, πού στὸ ὕψος τους εἶναι δυνατό νὰ ὑψωθῇ καὶ αὐτὸ ἐπίσης σὰν κατοικία τοῦ θείου φωτός. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀπονέμει στὸ λόγο ἔργο ἠθικὸ ἀντίθετο στὸ ἔργο τῶν παθῶν. Μὲ τὸ ἔργο τοῦτο ὁ λόγος μᾶς ὑψώνει πάνω ἀπὸ τὰ πάθη καὶ ἀνοίγει τὸ εἶναι μας στὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἢ χρησιμεύει σὰ διάμεσος στὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ μέσα στὸ εἶναι μας. (Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ ἡμῶν, PG, 90, 871 κ.ε.).

63. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὅτι ἔχει τιμωρηθῇ μὲ τὸ δεσμὸ πού ἔχει μὲ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ὅτι ἔχει τιμηθῇ γιὰ τὴν ἀποστολὴ πού τῆς ἔχει ἀνατεθῇ νὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν κατοικία τοῦ Θεοῦ μέσα στὸ σῶμα καὶ νὰ δίνη τὴν εὐκαιρία σ' Αὐτὸν πού ἔχει συνδέσει

μὴν περιφρονήσωμε τὸν Κτίστη μας ἀπὸ ἐπαρση γιὰ τὸ ἀξίωμα μας καὶ μετεωρισμὸ, νὰ ἀτενίζωμε πάντοτε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸν ἄγωνα καὶ τὴν πάλῃ μας πρὸς τὸ σῶμα, καὶ ἡ συζευγμένη ἀσθένεια ν' ἀποτελῇ ἓνα παιδαγωγικὸ περιορισμὸ τῆς ἀξίας μας;»^α. Τοῦτα σημαίνουν τὰ ἐξῆς περίπου: Ἀπὸ καλωσύνης δημιουργήθηκε ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ Θεὸ μὲ ψυχὴ καὶ σῶμα. Σκοπὸς τῆς δημιουργίας του, πρῶτα· ἡ λογικὴ καὶ νοερὴ ψυχὴ πού τοῦ δόθηκε, ἐπειδὴ εἶναι εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ τῆς καὶ ἐπειδὴ μὲ τὸν πόθο τῆς καὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ὁλοδύναμη ἀγάπῃ τῆς κρατιέται σφιχτὰ ἀπὸ τὸ Θεὸ μὲ τὴ γνώση, νὰ θεωθῇ, ἀφοῦ ἀποκτήσῃ καὶ τὸ καθ' ὁμοίωση. Καὶ δεύτερο· μὲ τὴν ἐπισταμένη πρόνοια γιὰ τὸ ὑποχεiriό της σῶμα καὶ μὲ τὴν ἐντολὴ πού ὀρίζει νὰ ἀγαπᾶμε τὸν πλησίον μας ὅπως τὸν ἑαυτὸ μας^β, μὲ τὴν φρόνιμη ἀντίστασή της στὸ σῶμα, νὰ τὸ λογικοποιήσῃ μὲ τὶς ἀρετὲς καὶ νὰ τὸ οἰκειώσῃ σὰν ὁμόδουλό της μὲ τὸ Θεὸ μὲ τὴ μεσολάβησή της πρὸς τὸ δημιουργὸ ἔνοικο, καὶ νὰ κάνη ἐκεῖνον πού τὸ ἔχει συνδέσει ἀδιάλυτο δεσμὸ τῆς ἀθανασίας πού τοῦ δόθηκε⁶³. Ἔτσι, ὅ,τι εἶναι ὁ Θεὸς γιὰ τὴν ψυχὴ, τοῦτο πρέπει νὰ γίνη καὶ ἡ

αὐτὰ τὰ δύο γιὰ τὴν ἐπίγεια ζωὴ νὰ γίνη ὁ ἴδιος ὁ αἰώνιος σύνδεσμός τους χάρις στὴν ἀθανασία, πού διὰ μέσου τῆς ψυχῆς ἔχει δοθῇ καὶ στὸ σῶμα. Τὸ σῶμα δὲν εἶναι φυλακὴ τῆς ψυχῆς· προορισμὸς του εἶναι ν' ἀποτελῇ τὴν κατοικία τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας Του καὶ τοῦτο διὰ μέσου τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀποψη αὕτη ρίχνει φῶς τόσο στὴ μεγάλη σημασία τῆς ψυχῆς ὅσο καὶ στὴν τιμὴ πού παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ στὸ σῶμα. Ἡ ἀθανασία δὲν εἶναι μιὰ ιδιότητα φουσκῆς ἀφθαρσίας, ἀλλὰ ἡ δύναμη τῆς ζωῆς πού προσιδιάζει στὸ Θεό, ὡς πνεῦμα, τὴν ὁποία ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ μεταδώσῃ στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ καὶ διὰ μέσου της στὸ σῶμα. Ἡ ἀθανασία τοῦ σώματος εἶναι λοιπὸν τὸ βαθὺ ἀποτύπωμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς σ' αὐτό, ὡς ἀδυναμία ν' ἀποξενωθῇ σὰν ὕλη ἀπὸ τὶς πνευματικὲς λειτουργίες πού ἐκδηλώνονται διὰ μέσου του.

το ψυχή σώματι γένηται, καὶ εἰς ἀποδειχθῇ τῶν ὄλων Δημιουργός, ἀναλόγως διὰ τῆς ἀνθρωπότητος πᾶσιν ἐπιβατεύων τοῖς ὁδοῖς, καὶ εἰς ἓν ἔλθῃ τὰ πολλὰ ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν διεστηκότα περὶ τὴν μίαν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἀλλήλοις συννεύοντα, καὶ γένηται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν αὐτὸς ὁ Θεός, πάντα περιλαβὼν καὶ ἐνυποστήσας ἑαυτῷ, διὰ τοῦ μηδὲν ἔτι τῶν ὄντων ἄφετον κεκτῆσθαι τὴν κίνησιν, καὶ τῆς αὐτοῦ ἁμοιρον παρουσίας, καθ' ἣν καὶ θεοὶ καὶ τέκνα καὶ σῶμα καὶ μέλη καὶ μοῖρα Θεοῦ καὶ τὰ τοιαῦτά ἐσμεν καὶ λεγόμεθα τῇ πρὸς τὸ τέλος ἀναφορᾷ τοῦ θείου σκοποῦ⁶⁴.

Ἐπειδὴ τοίνυν τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν, ἐν δὲ τῷ προπάτορι τῷ ἐτοίμῳ πρὸς ἐξουσίαν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐχρήσατο, μετενεγκὼν ἐκ τοῦ ἐπιτετραμμένου πρὸς τὸ κεκωλυμένον τὴν ὀρεξιν (καὶ γὰρ ἦν αὐτεξούσιος, καὶ τοῦ κολληθῆναι τῷ Κυρίῳ καὶ ἐν πνεῦμα γενέσθαι, καὶ τοῦ κολληθῆναι τῇ πόρῃ καὶ ἐν σῶμα γενέσθαι^β, ἀπατηθεὶς προεῖλετο, καὶ τοῦ θείου καὶ μακαρίου σκοποῦ ἐκὼν ἑαυτὸν ἀπεξένωσε, τοῦ θεοῦ εἶναι χάριτι τὸ χοῦς γενέσθαι καθ' αἶρε-
1093 **Α** σιν προτιμήσας), σοφῶς ἅμα καὶ φιланθρώπως καὶ τῇ αὐτοῦ

α. Βλ. Α' Κορ. 12,27. — Α' Ἰω. 3,1.

β. Βλ. Α' Κορ. 6,16-17.

64. Εἰσδύοντας ὁμοῦ ἀπὸ τὴν ψυχὴν στὸ σῶμα ὁ Θεὸς περνᾷ μαζί με τὴν θεοποιὸ ἐνέργειά του διὰ μέσου τοῦ ἀνθρώπινου συνόλου καὶ στὸ βιολογικὸ καὶ φυσικὸ σύμπαν, ἀφοῦ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος συγκλίνουν στὴν ἐνοποιὸ ἀνθρώπινη φύση ἐπιτυγχάνοντας μιὰν ἐνότητα, ποὺ ὁ Θεός, διαπερνᾷ ὁλόκληρη διὰ μέσου τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἀφοῦ τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ἔχουν ἐπιτύχει μέσα στὴ θεία ὑπόστασις ποὺ ἐνσαρκώθηκε μιὰν ἐσχάτη ὑπόστασις σὰν ἓνα θεμελιακὸ καὶ ἐνεργητικὸ ὑποκείμενο ποὺ δὲν ἀποκλείει τὴ θέληση καὶ τὴν ἐνέργεια τῶν ἀνθρώπινων ὄντων, μαζί με τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος ἔχουν ὑποστασιωθῇ μέσα στὸ Θεὸ ποὺ ἐνσαρκώθηκε. Ἔτσι κανένα πλάσμα δὲν ἔχει πιά κίνησις ἀπόσυνδεμένη ἀπὸ τὴ θεία ἐνέργεια. Ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος γίνονται ἐπίσης τμήματα τοῦ Θεοῦ, ποὺ τείνουν πρὸς τὸ τέλος τους μέσα στὸ Θεὸ σὰν σκοπὸ ποὺ

ψυχὴν γιὰ τὸ σῶμα καὶ ν' ἀποδειχθῇ ἓνας Δημιουργὸς τῶν ὄλων, ποὺ μετέχει σὲ ὅλα τὰ ὄντα κατ' ἀναλογία μέσω τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Καὶ ἐνῶ εἶναι διαφορετικὰ μεταξὺ τους τὰ πολλὰ κατὰ τὴ φύση, νὰ φθάσουν στὸ ἓνα συγκλίνοντας ὅλα μαζί γύρω ἀπὸ τὴ μία φύση τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἔτσι νὰ γίνῃ τὰ πάντα στὰ πάντα ὁ ἴδιος ὁ Θεός, περιλαμβάνοντας καὶ ὑποστασιοποιώντας τὰ πάντα μέσα του με τὸ νὰ μὴν ἔχη κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα ἀνεξάρτητη κίνησις καὶ ἀμέτοχη ἀπὸ τὴν παρουσία του. Γιατὶ σύμφωνα μ' αὐτὴ θεοὶ καὶ παιδιὰ καὶ μέλη καὶ μοῖρα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ ὅμοια εἴμαστε καὶ λεγόμεσθα μὲ τὴν ἀναφορὰ πρὸς τὸ τέλος τοῦ θείου σκοποῦ⁶⁴.

Τοῦτο λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ γι' αὐτὸ ἐγίνε, ἐνῶ ὁ προπάτορας ἐχρησιμοποίησε γιὰ τὸ χεῖρότερο ὅ,τι ἦταν στὴ διάθεσις τῆς ἐξουσίας του, μεταθέτοντας τὴν ἐπιθυμία του ἀπὸ τὸ ἐπιτρεπτὸ στὸ ἐμποδισμένο. (Γιατὶ ἦταν αὐτεξούσιος καὶ νὰ προσκολληθῇ στὸν Κύριο καὶ νὰ γίνουν ἓνα πνεῦμα καὶ νὰ προσκολληθῇ στὴν πόρῃ καὶ ν' ἀποτελέσουν ἓνα σῶμα^β. Ξεγελασμένος ὁμοῦ ἔκανε τὴν ἐκλογὴν του καὶ ἀποξένωσε θεληματικὰ τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὸ μακάριο θεῖο σκοπὸ, προτιμώντας ἀντὶ νὰ εἶναι μὲ τὴ δύναμη τῆς χάριτος θεοῦ νὰ γίνῃ μ' ἐκλογὴν τοῦ χῶμα). Ἔτσι σοφὰ καὶ

τούς δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεό.

Σ' αὐτὲς τὶς γραμμὲς ἔχει διατυπωθῇ καὶ ἡ κοσμολογικὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἔχει προορισθῇ νὰ θεωθῇ ἀλλὰ μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Ἡ σημασία τῆς ψυχῆς ἐμφανίζεται σ' ὅλο τὸ μέγεθός της ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἐνωμένη μὲ τὸ σῶμα. Γιατὶ διὰ μέσου τοῦ σώματος εἶναι ἐνωμένη μὲ τὸν κόσμον. Καὶ διὰ μέσου τῆς ὁ Θεὸς θεοποιεῖ τὸν κόσμον. Ἡ ψυχὴ ὡς πρὸς τὸ σῶμα καὶ διὰ μέσου τοῦ ὡς πρὸς τὸν κόσμον ὁλόκληρον κάνει τὸ ἔργο ποὺ κάνει ὁ Θεός ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ. Ἐνῶ ἡ θεωρία αὕτη ἀγκαλιάζει μὲ μιὰν αἰσιόδοξη ἀντίληψιν ὁλόκληρον τὸν κόσμον, ὁ πλατωνικὸς ὠριγενισμὸς παίρνει μιὰν ὁλοτελὴ ἀρνητικὴ στάση ὡς πρὸς τὸν ὕλικόν κόσμον ποὺ γι' αὐτὸν δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ μιὰ φυλακὴ γιὰ τὰ πνεύματα.

πρεπόντως αγαθότητι ὁ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν οἰκονομῶν Θεὸς τῇ παραλόγῳ κινήσει τῆς ἐν ἡμῖν νοεράς δυνάμεως παρεπομένην δεόντως τὴν τιμωρίαν παρέπηξεν, αὐτὸ ἐκεῖνο τυχόν κατὰ τὸν εἰκότα λόγον κολάσας θανάτῳ, περὶ δὲ τὴν κατὰ νοῦν μόνῳ Θεῷ χρεωστούμενην τῆς ἀγάπης δύναμιν κατεῤῥόξαμεν, ἵνα τοῦ μηδενὸς ἐρῶντες διὰ τοῦ πάσχειν ποτὲ μαθόντες πρὸς τὸ ὄν πάλιν ταύτην ἐπανάγειν διδαχθῶμεν τὴν δύναμιν⁶⁵.

Ὅπερ προῖόν ἐμφανέστερον ποιεῖται λέγων· «Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ μηδὲν τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν εἶναι πιστὸν τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲ πολυχρόνιον, ἀλλ' ἐπερ τι ἄλλο, καὶ τοῦτο καλῶς τῷ τεχνίτῃ λόγῳ καὶ τῇ πάντα νοῦν ὑπερεχοῦσῃ σοφίᾳ μεμηχανῆσθαι, παίζεσθαι ἡμᾶς ἐν τοῖς ὀρωμένοις, ἀλλοτε ἄλλως μεταβαλλομένοις καὶ μεταβάλλουσι, καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένοις τε καὶ περιτρεπομένοις, καὶ πρὶν ληφθῆναι ἀπιοῦσι καὶ φεύγουσιν, ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωρήσαντες πρὸς τὸ μέλλον μεθορμισώμεθα. Τί γὰρ ἂν ἐποιήσαμεν ἐστῶτος τοῦ εἶδ' πράττειν ἡμῖν, ὅποτε οὐ μένοντος τοσοῦτον αὐτῷ προσδεδέμεθα,

65. Ὁ Θεὸς ἔχει συνδέσει μὲ τὸ σῶμα μιὰ ποινή. Αὐτὴ ὅμως δὲν ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τοῦ σώματος σὰν σῶμα, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ θανάτου ποὺ φυτεῖται μέσα σ' αὐτό. Ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶς, ἡ ποινή αὐτὴ δὲν ἐδόθηκε γιὰ ἓνα ἁμάρτημα τῆς ψυχῆς σὲ μιὰ κατάσταση προϋπάρχουσα, παρὰ γιὰ τὴν ἄλογη κίνηση τῆς θέλησής μας μετὰ τὴ δημιουργία μας. Γιατί ἡ θέλησή μας ἀντὶ νὰ κατευθύνῃ τὸν ἔρωτά της πρὸς τὸ Θεό, ποὺ ὑπάρχει αἰώνια, τὸν ἔχει κατευθύνει πρὸς τὸ σῶμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ

φιλάνθρωπα συνάμα κι ἀρμόδια στὴν ἀγαθότητά του ὁ Θεός, ποὺ οἰκονομεῖ τὴ σωτηρία μας, ἔβαλε ἀπὸ κοντὰ στὴν παράλογη κίνηση τῆς νοερῆς μέσας μας δυνάμεως ν' ἀκολουθῇ ὅπως ἔπρεπε ἡ τιμωρία τιμωρώντας μὲ θάνατο ἴσως κατὰ εὐλογη αἰτία αὐτὸ τὸ ἴδιο, ἀναφορικὰ μὲ τὸ ὅποιο συντρίψαμε τὴ δύναμη τῆς ἀγάπης, ποὺ μόνο στὸ Θεὸ χρεωστούσαμε νοερά, ὥστε ἐραστές τοῦ μὴ ὄντος νὰ μάθουμε κάποτε παθαίνοντας νὰ ἐπαναφέρουμε πάλι τὴ δύναμη αὐτὴ πρὸς τὸ ὄν⁶⁵.

Τὴ σκέψη αὐτὴ τὴν κάνει φανερότερη προχωρώντας μὲ τὰ ἐξῆς· Ἄγῳ ὅμως καὶ γιὰ τοῦτο νομίζω ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς δὲν εἶναι πιστὸ στοὺς ἀνθρώπους γιὰ πολὺ καιρό. Ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο καὶ τοῦτο καλὰ τὸ ἔχει μεμηχανευθῇ ὁ τεχνίτης Λόγος καὶ ἡ σοφία ποὺ ξεπερνᾷ κάθε νοῦ, νὰ ἐμπαιζώμαστε μέσα στὰ ὁρατὰ ποὺ μεταβάλλονται ποικιλότροπα καὶ μεταβάλλουν, ποὺ πᾶνε ἄνω κάτω καὶ στριφογυρνᾶνε καὶ γλιστροῦν καὶ φεύγουν προτοῦ συλληφθοῦν, γιὰ νὰ δοῦμε τὴν ἀστάθεια καὶ τὴν ἀταξία τους καὶ νὰ μεταβοῦμε πρὸς τὰ μελλοντικά. Τί θὰ κάναμε ἂν ἦταν σταθερὸς συνοδός μας ἡ εὐτυχία, τὴ στιγμὴ ποὺ μ' ὅλη τὴ παροδικότητά της ἔχομε τόσο πολὺ

ὑπάρχει αἰώνια μὲ δική του δύναμη. Ὁ Θεὸς μᾶς ἔχει δείξει μὲ τὸ θάνατο, μὲ τὸν ὅποιον ἔχει χτυπήσει τὸ σῶμα καὶ τίς βιολογικὲς ὀντότητες ὅτι ἀγαποῦμε στὴν πραγματικότητα μὲ τὴν ἁμαρτία τὸ μηδέν. Αὐτὴ ἡ ποινή λοιπὸν δὲν εἶναι τιμωρία (κόλαση) ἀλλὰ παιδαγωγικὴ ἐπίπληξη, προορισμένη νὰ μεταστρέψῃ τὸν ἔρωτά μας ἀπὸ τὴν κατεύθυνση πρὸς τὸ μηδέν πρὸς Ἐκεῖνον ποὺ ὑπάρχει ἀληθινά.

καὶ οὕτως ἡμᾶς ἡ περὶ τοῦτο ἡδονὴ καὶ ἀπάτη ἔχει δουλώσασα, ὥστε μηδὲν κρεῖττον μηδὲ ὑψηλότερον τῶν παρόντων διανοεῖσθαι δύνασθαι, καὶ ταῦτα κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι, καὶ ἀκούοντας καὶ πιστεύοντας τὴν ἄνω τε οἶσαν καὶ πρὸς ἐαυτὴν ἔλκουσαν;»^α Καὶ πάλιν ἐν τῷ πρὸς τοὺς πολιτευομένους λόγῳ φάσκων· «*Ἰν'* εἰδῶμεν τὸ μηδὲν ὄντες πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρώτην, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ νεύωμεν μόνον, καὶ *Ἐζητῶμεν ταῖς ἐκεῖθεν αὐγαῖς ἐναστράπτεσθαι, εἴτε διὰ τῆς ἀνωμαλίας τῶν ὁρωμένων καὶ περιτρεπομένων, μετὰ γοντος ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἐστῶτα καὶ μένοντα*»β. Οὐ τοίνυν, ὡς οἶμαι, τῆς κατὰ τὴν γένεσιν τῆς ἀνθρωπότητος αἰτίας ἐν τούτοις, ὡς εἴρηται, ὁ διδάσκαλος ποιεῖται τὴν δήλωσιν, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν γένεσιν ἐπεισάχθεισης τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ διὰ τὴν παράβασιν ταλαιπωρίας⁶⁶, ὡς τοῖς σπουδαιοτέρως καὶ ἐμμελεστέως τοῖς θεοῖς αὐτοῦ γράμμασιν ἐμμελετώσιν ἐστὶ καταφανές. Ταύτης μὲν γὰρ τὴν ὁθεν, καὶ δι' ὃ, καὶ ἐφ' ὃ, καὶ οὐδ' ἐνεκεν αἰτίαν διὰ τούτων ἡμῖν παρατίθεται τῶν λόγων, δι' αὐτῆς τὴν οἰκονομουμένην ἡμῶν σοφῶς παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν δηλῶν⁶⁷.

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΙΔ' (Περὶ φιλοπτωχίας), Κ', PG 35, 884AB.

β. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΙΖ' (Πρὸς τοὺς πολιτευομένους) Δ', PG 35, 969C.

66. Τὸ «*ἀνωθεν*» ρεύσαντας» λοιπόν, γὰρ τὸ ὁποῖο μιᾶς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς στὸ κείμενό του ποὺ ἔχει μπεῖ στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου τούτου δὲν ὑποδηλώνει τὴν αἰτία τῆς γένεσός μας· ὅπως στοχάζονται οἱ ὠριγενικοί, ἀλλὰ τὴν ἀθέτηση τῆς θείας ἐντολῆς ποὺ μεσολάβησε μετὰ τὴν δημιουργία.

δεθῇ μαζὶ τῆς καὶ σὲ τόσο βαθμὸς μᾶς ἔχει ὑποδουλώσει ἡ ἀπατηλὴ ἡδονὴ ποὺ προξενεῖ, ὥστε τίποτε νὰ μὴν μποροῦμε νὰ στοχασθοῦμε καλύτερο καὶ ἀνώτερο ἀπὸ τὰ παρόντα; Τοῦτο μάλιστα, ἐνῶ ἀκοῦμε καὶ πιστεύουμε πῶς ἔχομε πλασθῇ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ποὺ ὑπάρχει στὸν οὐρανὸ καὶ μᾶς ἔλκει πρὸς τὸν ἐαυτὸ τῆς»α. Καὶ πάλι στὸ λόγο του πρὸς τοὺς πολιτευομένους λέει· «Γιὰ νὰ διαπιστώσωμε τὴ μηδαμινότητά μας ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀληθινὴ καὶ πρώτη σοφία καὶ νὰ τείνωμε ἀδιάκοπα πρὸς αὐτὸν μόνον καὶ νὰ ἐπιδιώκωμε νὰ μᾶς περιστράψουν οἱ λάμπεις ποὺ ἔρχονται ἀπὸ κεῖνον, ἐπειδὴ μέσω τῆς ἀνωμαλίας τῶν ὁρατῶν καὶ μεταβλητῶν μᾶς μεταφέρει στὰ μόνιμα καὶ σταθερά»β. Δὲ φανερῶνει λοιπὸν μὲ τοῦτα, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὁ δάσκαλος τὴν αἰτία ποὺ δικαιολογεῖ τὴ γένεση τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ἔχει λεχθῇ· δηλώνει τὴν αἰτία τῆς ταλαιπωρίας μὲ τὴν ὁποία ἐπιβαρύνθηκε μετὰ τὴν γένεση ἡ ζωὴ μας ἐξαιτίας τῆς παράβασης⁶⁶, ὅπως εἶναι καταφάνερο σὲ ὅσους ἐνδιατρίβουν τὶς θεῖες γραφές του σοβαρώτερα καὶ στοχαστικώτερα. Αὐτὴ λοιπὸν τὴν αἰτία ποὺ ἀναφέρεται στὴν προέλευση, στὴ δικαιολόγηση, τὴν κατεύθυνση καὶ τὸ τέλος μᾶς παραθέτει μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς δηλώνοντάς μας μ' αὐτὴν τὴ σωτηρία μας, ποὺ οἰκονομεῖται μὲ σοφία ἀπὸ τὸν Θεό⁶⁷. Ἐνῶ γιὰ νὰ ὑποδηλώση

67. Μὲ τίς λέξεις ποὺ μνημονεύσαμε ὁ ἅγιος Γρηγόριος μᾶς ἐδειξε τὴν αἰτία τῆς πτώσης, ἀλλὰ καὶ τὴ σωτηρία ποὺ μᾶς ἔχει ἐτοιμάσει μ' αὐτή.

ἐκείνης δὲ τὴν ἐφ' ᾧ γεγένηται μυστηρίῳ ὑπεμφαίνων δύ-
 1096 **Δ**ναμιν ἑτέρῳ λόγων κέχρηται τρόπῳ, ὅλον αὐτοῦ περὶ τοῦ-
 του τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν φανερόν ποιούμενος, ὡς ἐν τῷ Εἰς
 τὰ γενέθλια λόγῳ δείκνυται λέγων· «Νοῦς μὲν οὖν
 ἤδη καὶ αἰσθησις οὕτως ἀπ' ἀλλήλων
 διακριθέντα τῶν ἰδίων ὄρων ἐντὸς
 εἰστήκεισαν, καὶ τὸ τοῦ Δημιουργοῦ
 λόγον μεγαλεῖον ἐν ἑαυτοῖς ἔφερον,
 σιγῶντες ἐπαινέται τῆς μεγαλουργίας
 καὶ διαπρύσιοι κήρυκες· οὕπω δὲ ἦν
 κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων, οὐδέ τις μῖξις
 τῶν ἐναντίων, σοφίας μερίζονος γνώ-
 ρισμα καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυ-
 τελείας, οὐδὲ ὁ πᾶς πλοῦτος τῆς ἀγα-
 θότητος γνώριμος. Τοῦτο δὲ βουλη-
 θεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι λόγος,
 καὶ ζῶον ἐν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου
 λέγω καὶ ὁρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ
 τὸν ἄνθρωπον, καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης
 λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προϋποστάσης, παρ'
 ἑαυτοῦ δὲ ζωὴν ἐνθεὶς (ὁ δὲ νοερὰν
 ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ Λό-
 γος), οἶόν τινα κόσμον δεύτερον ἐν
 μικρῷ μέγαν⁶⁸ ἐπὶ τῆς γῆς ἵστησιν,

68. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος δείχνει τὸ θεϊκὸν χαρακτήρα τῆς δημιου-
 ρίας καὶ τῆ μεγαλωσύνης της καὶ μ' ἄλλους λόγους, μὲ τοὺς ὁποίους
 ἐκφράζει τὸ θαυμασμόν του γι' αὐτὸ τὸ ἔργο καὶ γιὰ τὸ δημιουργό του.
 Μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ ἅγιος Γρηγόριος δείχνει τὸν ἀνώτερο βαθμὸ
 ὅπου ἔχει φθάσει ἡ δημιουργία μὲ τὴν ἐνότητα μέσα στὸ ἀνθρώπινο
 εἶναι τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς τάξης, ποὺ πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουρ-
 γία τοῦ ἀνθρώπου ἦσαν χωρισμένες (οἱ ἄγγελοι καὶ ὁ ὕλικός κόσμος).

Ὁ ἄνθρωπος ὀνομάσθηκε «ὁ μέγας κόσμος» (μακρόκοσμος)
 τοποθετημένος μέσα στὸν καθαυτὸν κόσμον, ποὺ ὀνομάσθηκε «ὁ μικρὸς

τῆς πρώτης αἰτίας τῇ δύναμει ἐπάνω στὸ μυστήριον, γιὰ τὸ
 ὁποῖο ἐδόθηκε, χρησιμοποιοῦν διαφορετικὴν ἔκφραση, ἀπο-
 καλύπτοντας πέρα πέρα ὅλον τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν του σχετικᾶ,
 ὅπως δείχνει στὸ λόγο του «Εἰς τὰ γενέθλια» ἀναφέροντας
 τὰ ἐξῆς· «Χωρισμένα λοιπὸν τὸ ἓνα ἀπὸ
 τὸ ἄλλο, ὁ νοῦς καὶ ἡ αἰσθησις στεκό-
 ταν τὸ καθεὶνα στῇ δικῇ του περιοχῇ
 καὶ ἐκλείναν μέσα τοὺς τῇ μεγαλωσύ-
 νῃ τοῦ Δημιουργοῦ Λόγου, σιωπηλοὶ
 ὕμνολόγοι τῆς μεγαλουργίας του καὶ
 διαλαλητὲς μεγαλόφωνοι. Δὲν εἶχε δη-
 μιουργηθῇ ἓνα ἀμάλγαμα ἀπὸ τὰ δύο,
 οὔτε καμμιά σύνθεση τῶν ἐναντίων,
 ποὺ εἶναι γνῶρισμα ἀνώτερης σοφίας
 καὶ τῆς πολλαπλότητος γύρω ἀπὸ τίς
 φύσεις οὔτε ἦταν γνωστὸς ὅλος ὁ πλοῦ-
 τος τῆς ἀγαθότητος. Τοῦτο θέλοντας
 νὰ παρουσιάσῃ ὁ Τεχνίτης Λόγος καὶ
 μία ὑπαρξὴ ζωντανὴ ἀπὸ τὰ δύο, ἐννοῶ
 τὸ ἀόρατο καὶ ὁρατὸ στοιχεῖο, δημι-
 ουργεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ ἔλαβε ἀπὸ
 τὴν ὕλην ποὺ εἶχε προηγούμενη ὑπαρ-
 ξὴ τὸ σῶμα καὶ ἀφοῦ ἀπὸ τὸν ἑαυτό
 του ἔθεσε μέσα στὸ σῶμα τὴν ζωὴν, ποὺ
 ὁ λόγος (τῆς Γραφῆς) γνωρίζει ὡς ψυχὴ νο-
 ερὴ καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, τὸν δημιουρ-
 γεῖ καὶ τὸν τοποθετεῖ πάνω στῇ γῇ
 σὰν ἓνα παράλληλον κόσμον μεγάλο μέ-
 σα σὲ μικρό⁶⁸, διαφορετικὸν ἄγγελον,

κόσμος» (μικρόκοσμος), ἀντίθετα δηλαδὴ ἀπὸ τὴν συνήθεια, γιὰτὶ ὁ
 ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ περιλάβῃ τὸν αἰσθητὸν κόσμον μέσα στὶς ἰδέες του,
 τίς εἰκόνες καὶ τίς συνειδητὲς σχέσεις καὶ γίνεται ἔτσι «ἓνα μέγα βα-

ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν»^α, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν δὲ τῷ Εἰς τὰ Φῶτα λόγῳ· «Ἐπεὶ δὲ οὕτω ταῦτα ἢ τοῦτο· ἔδει δὲ μὴ τοῖς ἄνω μόνον τὴν προσκύνησιν περιγράφεισθαι, ἀλλ' εἶναι τινὰς καὶ κάτω προσκυνητάς, ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα δόξης Θεοῦ, ἐπεὶ καὶ Θεοῦ· καὶ διὰ τοῦτο κτίζεται ἄνθρωπος χειρὶ Θεοῦ τιμηθεὶς καὶ εἰκόνη»^β. Ἀρκεῖν μὲν καὶ ταῦτα ὑπολαμβάνω, κἂν εἰ μικρὰ τυγχάνοι, τῷ μὴ πάντῃ φιλονεικῶς διακειμένῳ, καὶ μόνον τὸ μάχεσθαι ἐπίδοξον κρῖνοντι, Β πρὸς τὸ ἐνδείξασθαι τὴν ὅλην τοῦ διδασκάλου περὶ τῶν εἰρημένων διάνοιαν.

Εἰ δὲ ἔτι περὶ τοῦ πῶς Θεοῦ μοῖραν ὁ διδάσκαλος ἡμᾶς ἐκάλεσεν ἀπομάχεται, πολλαχῶς μὲν ἤδη ἀνωτέρω ὁ περὶ τούτου ἀποδέδοται λόγος. Ἴνα δὲ πιστότερος γένηται τοῖς τοῦ πνεύματος ἐρειδόμενος λόγοις, ὁ ἅγιος καὶ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, ὁ τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν τῷ Θεῷ πρὸ τῶν αἰώνων κομισάμενος σοφίαν, καὶ πάντα τὸν ἀφεγγῇ τῶν ἀνθρώπων βίον καταφωτίσας, καὶ τῆς ἀγνοίας τὸν ζόφον τῶν ψυχῶν ἀπελάσας, ἀρκέσει περὶ τούτου Ἐφεσίοις διεξιὼν τάδε· Ἴνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης δόξῃ ὑμῖν Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους ὦν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ὑμῶν, εἰς

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΛΗ' (Εἰς τὰ Θεοφάνεια), ΙΑ', PG 36, 321C-324A.

β. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΛΘ' (Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα), ΙΓ', PG 36, 348C.

σίλειο». Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς θὰ πῇ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει δημιουργηθῇ σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἐπίσης καὶ γιὰ τὸ γεγονός ὅτι «σύνδεσμός ἐστι νοητῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως». «Ἐν τε

προσκυνητὴ μικτό»^α καὶ τὰ παρακάτω. Στὸ λόγο του πάλι «Εἰς τὰ φῶτα» παρατηρεῖ· «Ἐτσι εἶναι λοιπὸν αὐτὰ ἢ τοῦτα· καὶ ἡ προσκύνησή του δὲν ἔπρεπε νὰ περιοριστεί μόνον στὰ ἄνω, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ προσκυνητὲς καὶ στὴ γῆ γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ πάντα ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ δὲ ἀνήκουσε στὸ Θεό· γιὰ τοῦτο κτίζεται τιμητικὰ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα του»^β. Φθάνουν αὐτὰ πιστεύω καὶ ἂν τυχαῖν νὰ εἶναι λίγα, γιὰ ὅποιον δὲν ἔχει ὁλότελα φιλόνηκη διάθεση καὶ δὲν θεωρεῖ μόνη δόξα τὴ φιλονικία· φθάνουν γιὰ νὰ παρουσιάσουν ὅλη τὴ σκέψη τοῦ δασκάλου γιὰ ὅσα εἴπαμε.

Ἄν ὅμως ἀμφισβητῆται ἀκόμα τὸ πῶς ὁ δάσκαλος μᾶς ἔχει καλέσει μοῖρα Θεοῦ, ἐδώσαμε κι ὅλας πιδὲ πάνω πολλαπλὴ ἐξήγηση. Γιὰ νὰ γίνη ὅμως πιδὲ πιστευτὸ ὅτι στηρίζεται στοὺς λόγους τοῦ Πνεύματος ὁ ἅγιος καὶ μακάριος Ἀπόστολος Παῦλος, ποὺ μᾶς ἔφερε τὴν κρυμμένη μέσα στὸ Θεὸ προαιώνια σοφία καὶ καταφώτισε ὁλόκληρο τὸ σκοτεινὸ βίον τῶν ἀνθρώπων διώχνοντας ἀπὸ τίς ψυχὲς τὸ ζοφερὸ σκότος τῆς ἀγνοίας, ἃς σταθοῦν ἀρκετὰ τὰ παρακάτω ποὺ ἀπευθύνονται στοὺς Ἐφεσίους· «Γιὰ νὰ σᾶς δώσῃ ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατέρας τῆς δόξας, Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκάλυψης μέσα στὴν τέλεια γνώση του, φωτισμένα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σας, γιὰ νὰ γνωρίσετε

γὰρ τῷ Θεῷ ἐνοῦται πᾶσα ἡ κτίσις καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ» (Περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο θελημάτων, 30, PG 95, 168 C). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πιδὲ μεγάλος ἀπὸ ὅ,τι ὁ κόσμος, γιατί μπορεῖ νὰ βασιλέψῃ ἐπάνω σ' αὐτόν.

τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστὶν ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ πάντα ἔδωκεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου^α. Καὶ μεθ' ἕτερα πάλιν· Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ

α. Ἐφεσ. 1, 17-23.

ποιά εἶναι ἡ ἐλπίδα ποῦ περιέχει ἡ κλήση Του, ποιός ὁ πλοῦτος τῆς δόξας ποῦ θὰ κληρονομήσουν οἱ Ἅγιοι, ποιό τὸ ἀνυπέρβλητο μέγεθος τῆς δυνάμεως του, ποῦ χαρίζει σὲ μᾶς ποῦ πιστεύουμε σύμφωνα μὲ τὴν ἐνέργεια τῆς κραταιῆς δυνάμεως του, ποῦ ἔκανε νὰ ἐκδηλωθῇ στὸ Χριστό, ὅταν τὸν σήκωσε ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ τὸν ἔβαλε νὰ καθήσῃ στὰ δεξιὰ του στὸν Οὐρανό, πάνω ἀπὸ κάθε ἀρχὴ καὶ ἐξουσία καὶ κάθε δύναμη καὶ κυριότητα καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ὄνομα ποῦ τιμοῦμε ὅχι μονάχα στὴ ζωὴ αὐτῇ ἀλλὰ καὶ στὴ μέλλουσα. Ὑπόταξε τὰ πάντα κάτω ἀπὸ τὰ πόδια Του κι ἔδωσε νὰ εἶναι αὐτὸς πάνω ἀπ' ὅλα ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ σῶμα Του, τὸ πλήρωμα ἐκείνου ποῦ πληροῖ τὰ πάντα κατὰ πάντα^α. Καὶ πὶο κάτω πάλι· καὶ αὐτὸς ἔκανε τοὺς Ἀποστόλους, τοὺς Προφῆτες, τοὺς Εὐαγγελιστές, τοὺς ποιμένες καὶ τοὺς δασκάλους γιὰ τὸν καταρτισμὸ τῶν χριστιανῶν στὸ ἔργο τῆς διακονίας τους, στὴν οἰκοδομὴ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὥσπου νὰ φθάσωμε ὅλοι τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπίγνωσης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ γίνωμε τέλειοι ἄνδρες, στὸ μέτρο τῆς ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ
1097 Αὐτῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὃς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐνὸς ἐκάστου μέλους τὴν αὕξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ^α.

Οὐκ οἶμαι λοιπὸν ἄλλης ἐπιδεῖσθαι μαρτυρίας τὸν εὐσεβεῖν ἐγνωκότα πρὸς φανέρωσιν τῆς κατὰ Χριστιανούς ἀληθῶς πεπιστευμένης ἀληθείας, σαφῶς μαθόντες δι' αὐτῆς "Οτι καὶ μέλη καὶ σῶμα καὶ πλήρωμά ἐσμεν τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν πρὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἀποκεκρυμμένον σκοπὸν ἀνακεφαλαιούμενοι εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ
Β Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν^β. Τὸ γὰρ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον μὲν ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, νῦν δὲ φανερωθὲν διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ ἀληθινῆς καὶ τελείας ἐνανθρωπήσεως, τοῦ ἐνώσαντος ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν ἀδιαιρέτως τε καὶ ἀσυγχύτως τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ ἡμᾶς διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν καὶ ἡμετέρας νοερῶς τε καὶ λογικῶς ἐψυχωμένης ἀγίας αὐτοῦ σαρκός, ὥσπερ δι' ἀπαρχῆς ἑαυτῷ συμπηξαμένον, καὶ ἐν καὶ ταῦτόν ἑαυτῷ εἶναι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀνθρωπότητα καταξιώσαντος, καθὼς προ-

α. Ἐφεσ. 4,11-16.

β. Βλ. Ἐφεσ. 1,10.— Ἐφεσ. 1,23.— Α' Κορ. 6,15.— Ἐφεσ. 5,30.

Γιὰ νὰ μὴν εἴμαστε νήπια, νὰ μὴν κλυδωνιζώμαστε καὶ νὰ μὴ μᾶς παρασύρῃ ὁ ἄνεμος τῆς ὅποιας διδασκαλίας μέσα στοὺς κυματισμοὺς τῆς ἀνθρώπινης ἀπάτης καὶ πανουργίας στὶς παγίδες τῆς πλάνης. Ζώντας μέσα στὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀγάπῃ ἃς προκόψωμε σ' ὅλα ἀποβλέποντας σ' Αὐτόν, ποὺ εἶναι ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός. Ἀπὸ Αὐτὸν συναρμολογεῖται ἁρμονικὰ ὅλο τὸ σῶμα μὲ τὴ συμμετοχὴ στὴ χορηγία κατὰ τὴν ἐνέργεια κάθε μέλους καὶ πραγματοποιεῖται ἡ αὕξησις τοῦ σώματος, ὥστε νὰ οἰκοδομῇται μέσα στὴν ἀγάπῃ^α.

Δὲ νομίζω λοιπὸν ὅτι χρειάζεται ἄλλη μαρτυρία ὅποιος γνωρίζει νὰ εἶναι εὐσεβής γιὰ νὰ φανερωθῇ ἡ ἀλήθεια ποὺ γνήσια πιστεύουν οἱ χριστιανοί. Μόνη τῆς διδάσκει μὲ σαφήνεια ὅτι εἴμαστε καὶ μέλη καὶ σῶμα καὶ πλήρωμα ἐκείνου ποὺ πληροῖ τὰ πάντα κατὰ πάντα, τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ, πού, σύμφωνα μὲ τὸν προαιώνια μέσα στὸ Θεὸ καὶ Πατέρα κρυμμένο σκοπὸ, ἀνακεφαλαιωνόμαστε μέσα σ' Αὐτὸν διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ Του καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ μας^β. Γιατὶ ὑπῆρχε τὸ μυστήριο ποὺ ἔμενε κρυμμένο πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες καὶ τίς γενεές τῶν ἀνθρώπων καὶ ποὺ ἀποκαλύφθηκε τώρα μὲ τὴν ἀληθινὴ καὶ τέλεια ἐνανθρώπησις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Κατ' αὐτὴν ἔνωσε μὲ τὸν ἑαυτό του σὲ μιὰν ὑπόστασις τὴ δική μας φύση ἀδιαίρετα καὶ συνάμα ἀσύγχυτα καὶ μέσω τῆς Ἀγίας Σάρκας Του, ποὺ πῆρε ἀπὸ μᾶς καὶ ποὺ εἶναι δική μας μὲ ψυχὴ νοερὴ καὶ λογικὴ, μᾶς ἔχει συμπῆξει μὲ τὸν ἑαυτό του, ὅπως μὲ ἀπαρχὴ καὶ μᾶς ἀξίωσε νὰ εἴμαστε ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ μ' Ἐκεῖνον κατὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση Του. Ἐγινε δηλαδή, καθὼς ἔχουμε

ωρίσθημεν πρὸ τῶν αἰώνων ἐν αὐτῷ εἶναι ὡς μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ψυχῆς τρόπον πρὸς σῶμα, ἐν πνεύματι συναρμολογοῦντος ἑαυτῷ καὶ συμβιβάζοντος, καὶ εἰς μέτρον ἄγοντος ἡλικίας πνευματικῆς τοῦ κατ' αὐτὸν πληρώματος, ἔδειξε καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ γεγενῆσθαι, καὶ τὸν πρὸ τῶν αἰώνων περὶ ἡμᾶς παντάγαθον τοῦ Θεοῦ σκοπόν, μὴ δεξάμενον καθ' ὅτι οὖν καινισμόν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, εἰς πλήρωσιν δὲ ἐλθόντα δι' ἄλλον δηλαδὴ ἐπεισαχθέντος καινοτέρου τρόπου.

Ἔδει γὰρ τοῦ μὲν Θεοῦ ἑαυτῷ ὁμοίους ἡμᾶς ποιήσαντος (τῷ ἔχειν τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος μεθεκτῶς ἀκριβῆ γνωρίσματα), καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι πρὸ τῶν αἰώνων σκοπήσαντος, καὶ τὸν εἰς τοῦτο τὸ παμμακάριστον ἄγοντα τέλος, δόντος ἡμῖν τρόπον διὰ τῆς τῶν φυσικῶν δυνάμεων εὐχρηστίας, τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἐκουσίως τοῦτον παρωσαμένου τὸν τρόπον τῇ παραχρήσει τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἵνα μὴ πόρρω τοῦ Θεοῦ γένηται ξενωθείς ὁ ἄνθρωπος, ἄλλον ἀντεισαχθῆναι⁶⁹

69. Ὁ ἅγιος Μάξιμος εἰσάγει τώρα ἀνοιχτὰ μέσα στὴ θεωρία του τὸ χριστολογικὸ θέμα. Ὁ σκοπὸς τοῦ Θεοῦ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες εἶναι νὰ συγκεντρωθοῦμε μέσα σ' Αὐτὸν καὶ νὰ θεωθοῦμε μαζὶ μ' ὅλο τὸν κόσμον. Ἄν δὲν εἴχαμε πέσει στὴν ἁμαρτία, ὁ σκοπὸς αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῇ μὲ τὴν καλὴ χρῆση τῶν φυσικῶν ἀνθρώπων ικανοτήτων, μέσα στὶς ὁποῖες εἴχαν φυτευθῇ ἡ τάση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ ἔλξη πρὸς τὸ Θεὸ σὰν ὑπέρτατο ἀγαθό. Βέβαια ἡ ὥθηση αὐτὴ καὶ ἡ ἔλξη δὲν μπορούσαν ν' ἀσκηθοῦν καὶ νὰ παραγάγουν τὰ ἀποτελέσματά τους δίχως τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση. Μ' αὐτὴ ὁ Θεὸς θὰ εἰσχωροῦσε ὅλο καὶ βαθύτερα στὸν ἄνθρωπο, θὰ γινόταν εὐκρινέστερος μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ αὐτὴ ὅλο καὶ οἰκειότερη στὸ Θεό, μὲ ἀνάπτυξη τοῦ φυσικοῦ δεσμοῦ ἀνάμεσα σ' ἐκείνην καὶ σ' Αὐτόν. Ἡ κακὴ ὅμως χρῆση τῶν ἀνθρώπων ικανοτήτων, δηλαδὴ ἡ ἄρνησή τους νὰ ἐργάζωνται σύμφωνα μὲ τὴν ὥθηση τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἐμφυτὴ μέσα τους, ἔχει ἀποδυναμώσει τὶς ικανότητες αὐτὲς σὲ τέτοιο μέτρο πού ἔπρεπε ὁ ἴδιος ὁ Γιὸς τοῦ Θεοῦ νὰ γίνῃ τὸ ὑποκείμενο τῶν ικανοτήτων αὐτῶν, γιὰ νὰ λειτουργοῦν σὲ συμφωνία μὲ τὸ ἀγαθὸ καὶ στὴν κατεύθυνση τῆς τέλει ἐνότητάς τους μὲ τὸ Θεό.

Ἔτσι ὁ Θεὸς ἔχει ἀνατρέξει σὲ νέο τρόπο νὰ ὁδηγήσῃ τὴν ἀν-

προορισθῇ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες· νὰ ὑπάρχωμε μέσα σ' αὐτὸν σὰν μέλη τοῦ σώματός Του καὶ Ἐκεῖνος μᾶς συναρμολογεῖ καὶ μᾶς συμβιβάζει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πνευματικὰ καθὼς τὸ σῶμα πρὸς τὴν ψυχὴ καὶ μᾶς ὁδηγεῖ σὲ μέτρο ἡλικίας πνευματικῆς τοῦ πληρώματός του. Τὸ μυστήριον λοιπὸν αὐτὸ ἔδειξε ὅτι καὶ ἐμεῖς γι' αὐτὸ ἔχουμε γίνεαι καὶ ὁ προαιώνιος ἀναφορικὰ μὲ μᾶς πανάγαθος σκοπὸς τοῦ Θεοῦ δὲν ἐδέχθηκε κατὰ τὸν λόγο πού τὸν συνέχει ἀνανέωση σ' ὅποιοδῆποτε σημεῖο, ἀλλὰ ἔφθασε στὴν ὀλοκλήρωσή του μὲ τὴν ἐπεισαγωγὴ ἄλλου νεώτερου τρόπου.

Ὁ Θεὸς μᾶς ἔχει κάνει ὁμοίους μὲ τὸν ἑαυτοῦ Του — ἀφοῦ ἔχομε κατὰ μέθεξιν γνωρίσματα τῆς ἀγαθότητάς του ἀκριβῆ — καὶ ἀποφάσισε πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες νὰ ὑπάρχωμε μέσα σ' αὐτὸν καὶ μᾶς ἔδωσε τρόπο πού ὁδηγεῖ σ' αὐτὸ τὸ πανευτυχισμένο τέλος μὲ τὴν ὀρθὴ χρῆση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ὁ ἄνθρωπος ὅμως παραμέρισε ἐκούσια τὸν τρόπο αὐτὸν μὲ τὴν ἀθέμιτη χρῆση τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Γι' αὐτὸ ἔπρεπε, γιὰ νὰ μὴν ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ Θεὸ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀποξενωθῇ ἀπ' αὐτόν, ν' ἀντεισαχθῇ⁶⁹ ἓνας ἄλλος

θρώπινη φύση καὶ τὸν κόσμον πρὸς τὴν ἐνότητα μὲ τὸ Θεό, τρόπο πολὺ πιὸ ὑψηλὸ, ἀφοῦ αὐτὸ πού εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ φύση εἶναι πιὸ ὑψηλὸ ἀπὸ ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὴ φύση. Χωρὶς ἀμφιβολία, ὁ ὑπερφυσικὸς τρόπος τῆς ἐνότητος τῆς δημιουργίας μὲ τὸ Θεὸ μέσα στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ἀποβλέπει στὸ ν' ἀποκαθιστᾷ τὶς δυνάμεις τῆς φύσης καὶ νὰ τὴν ὁδηγῇ στὸ ἴδιο τέλος, ὅπου θὰ ἔφθανε μ' αὐτὲς τὶς ικανότητες, ἂν δὲν εἶχε ξεπέσει. Ὁ Χριστὸς δὲν ἐνήργησε χωρὶς τὶς δυνάμεις τῆς φύσης ἀλλὰ μ' αὐτὲς, ἀποκαθιστώντας τες γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Δὲν ἐνεργεῖ μόνο μία σωτηρία νομικὴ—μὲ μιὰ πράξη πού δὲν δεσμεύει τὴν προσπάθεια τῆς ἀνθρώπινης φύσης ὅπως μέσα στὴ δυτικὴ θεολογία — ἀλλὰ τὴν ὁδηγεῖ χρησιμοποιώντας καὶ τὴν προσπάθεια τῆς ἰδίας στὴ θέωση. Ξαναβρίσκομε ἐδῶ καὶ πάλι τὴν ἀνθρωπολογικὴ αἰσιοδοξία τοῦ ἁγίου Μαξίμου, χαρακτηριστικὴ ὅλων τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι κατάλληλη νὰ γίνῃ ἡ ἀποκαταστημένη καὶ θεωμένη φύση μέσα στὴν ἐνσαρκωμένη θεία ὑπόστασις. Μόνο ἐπειδὴ εἶναι ἱκανὴ γι' αὐτό, ἡ ἀνθρώπινη φύση μπορεῖ νὰ

τοῦ προτέρου παραδοξότερόν τε καὶ θεοπρεπέστερον, ὅσον τοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀνώτερον. Καὶ τοῦτο
 D ἐστὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ μυστικωτάτης ἐπιδη-
 μίας, ὡς πάντες πιστεύομεν, τὸ μυστήριον. Εἰ γὰρ,
 φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ἡ πρώτη διαθήκη ἐ-
 μείνεν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν δευτέρως
 ἐζητεῖτο τόπος^α. Καὶ γὰρ πᾶσι κατάδηλόν ἐστιν,
 ὡς τὸ ἐν Χριστῷ γενόμενον ἐπὶ τέλει τοῦ αἰῶνος μυστήριον
 ἀναμφιβόλως τοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος ἐν τῷ προπάτορι
 παρεθέντος ἀποδείξεις καὶ ἀποπλήρωσις ἐστίν. Ἄρ' οὖν
 χρησίμως εἴρηται τῷ διδασκάλῳ ἡ τῆς μοίρας φωνή, κατὰ
 τοὺς ἀποδοθέντας τρόπους, καὶ πᾶς εὐγενὴς καὶ ψυχὴν καὶ
 1100 A τρόπον δέξαιτο ἂν οὕτω λεγομένην τὴν φωνήν, μηδεμίαν
 ἑαυτῷ κνβεῖαν λογισμῶν παραγεννῶν, εἰδὼς ταῦτόν εἶναι
 τῷ μέλει τὴν μοῖραν ἐν τοῖς τοιούτοις. Εἰ γὰρ μέρος τοῦ σώ-
 ματος ὑπάρχει τὸ μέρος, τὸ δὲ μέρος ταυτὸν ἐστὶ τῇ μοῖρᾳ,
 ταυτὸν ἄρα τὸ μέρος τῇ μοῖρᾳ ἔσται. Εἰ δὲ ταυτὸν τῷ μέλει
 ἐστὶν ἡ μοῖρα, μελῶν δὲ ἄθροισμός καὶ σύνθεσις σῶμα ποιεῖ
 ὁργανικόν, σῶμα δὲ ὁργανικὸν ψυχῇ ἐνωθὲν νοερᾷ ἄνθρωπον
 τέλειον δείκνυσιν, ἄρα μέρος ἀνθρώπου ὁ λέγων εἶναι τὴν
 ψυχὴν ἢ τὸ σῶμα ἢ μέρος αὐτοῦ τῆς ἀληθείας οὐχ ἁμαρτή-
 σεται. Εἰ δὲ τῆς νοερᾶς ψυχῆς ὡς ἀνθρώπου ὑπάρχει τὸ σῶμα
 ὄργανον, δι' ὅλου δὲ τοῦ σώματος ὅλη χωροῦσα ἡ ψυχὴ τὸ
 ζῆν αὐτῷ καὶ κινεῖσθαι δίδωσιν, ὡς ἀπλῇ τὴν φύσιν καὶ ἀσώ-
 ματος, μὴ συνδιατεμνομένη ἢ συναποκλειομένη αὐτῷ, ἀλλ'
 B ὅλω καὶ ἐκάστῳ τῶν αὐτοῦ μελῶν, ὡς πέφυκεν αὐτὴν ὑπο-

α. Ἐβρ. 8,7.

γίνῃ ξανά «μικρὸ τμήμα τοῦ Θεοῦ». Αὕτη ἡ ἄποψη γιὰ τὴ σωτηρίᾳ
 μέσα στὸ Χριστὸ παρουσιάζει ὁλότελα ἀνάγλυψη τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ
 ὠριγενισμού ποὺ παραδέχεται πτώση τῶν ψυχῶν ἀπὸ ἑνα πλήρωμα
 ποὺ προϋπῆρχε, γιὰτὶ δὲν ὑπολογίζει τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση
 ἔχει σὰν ὑπόστασι τὸ Γιὸ τοῦ Θεοῦ.

τρόπος θαυμαστότερος καὶ θεοπρεπέστερος ἀπὸ τὸν προηγού-
 μενο, ὅσο ἀνώτερο εἶναι τὸ ὑπερφυσικὸ ἀπὸ τὸ φυσικόν. Καὶ
 τοῦτο εἶναι τὸ μυστήριον, ὅπως πιστεύομε ὅλοι, τῆς μυστικώ-
 τατης ἐπιδημίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Μᾶς λέγει
 ὁ θεῖος Ἀπόστολος· «Ἄν ἡ πρώτη διαθήκη
 δὲν εἶχε ἐλλείψεις, δὲ θὰ χρεοιάζοταν
 νὰ ζητηθῇ τόπος γιὰ τὴ δεύτερην». ΓΙΑΤὶ
 εἶναι καταφάνερο σὲ ὅλους, ὅτι τὸ μυστήριον ποὺ ἐκ-
 πληρώθηκε στὸ Χριστό, στὸ τέλος τοῦ αἰῶνα, εἶναι ἀναμφί-
 βολα ἡ ἀπόδειξη καὶ ἡ ὁλοκλήρωση τοῦ μυστηρίου ποὺ ἀστό-
 χησε στὸν προπάτορά μας, στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα. Ὡφέλιμα
 ἐπομένως χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸ δάσκαλο ἡ λέξη μοῖρα
 σύμφωνα μὲ τὶς ἐξηγήσεις ποὺ κάναμε, καὶ κάθε εὐγενὴς
 στὴν ψυχὴ καὶ στὸν τρόπο θὰ δεχθῇ νὰ λέγεται ἔτσι ἡ λέξη
 χωρὶς νὰ δημιουργῇ στὸν ἑαυτό του καμμιὰ διανοητικὴ τα-
 χυδακτυλοργία, γνωρίζοντας ὅτι στίς περιπτώσεις αὐτὲς
 οἱ λέξεις μοῖρα καὶ μέρος εἶναι ταυτόσημες. Γιατὶ
 ἂν τὸ μέρος εἶναι μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ μέρος ταυτί-
 ζεταὶ μὲ τὴν μοῖρα ἄρα καὶ τὸ μέρος θὰ εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὴ
 μοῖρα. Κι ἂν ἡ μοῖρα εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ μέρος καὶ τῶν με-
 λῶν τὸ ἄθροισμα καὶ ἡ σύνθεσις ἀποτελῇ τὸ ὁργανικὸ σῶμα,
 καὶ ἂν τὸ ὁργανικὸ σῶμα ἐνωμένο μὲ τὴ νοερὴ ψυχὴ εἶναι
 ποὺ παρουσιάζει τὸν τέλειον ἄνθρωπο, ἐπομένως ὅποιος ὑπο-
 στηρίζει ὅτι ἡ ψυχὴ ἢ τὸ σῶμα εἶναι μέρος τοῦ ἀνθρώπου
 καὶ μέρος, δὲν θὰ ἀποτύχῃ νὰ βρῇ τὴν ἀλήθεια. Ἄν τώρα τῆς
 νοερῆς ψυχῆς, σὰν ψυχῆς ἀνθρώπου, ὄργανο εἶναι τὸ σῶμα
 καὶ ὅλο τὸ σῶμα διατρέχοντας ἡ ψυχὴ δίνη σ' αὐτὸ τὴ ζωὴ
 καὶ τὴν κίνηση, καθὼς εἶναι ἀπλῇ κατὰ τὴ φύση καὶ ἀσώ-
 ματη, χωρὶς σημεῖα κοινῆς μ' αὐτὸ τομῆς ἢ ἀποκλεισμοῦ,
 ἀλλὰ καὶ στὸ σύνολό του καὶ σὲ καθένα ἀπὸ τὰ μέλη του, ὅσο
 μπορεῖ καθένα ἀπὸ τὴ φύση του νὰ τὴ δεχθῇ κατὰ τὴ φυσικὰ

δέχεσθαι κατὰ τὴν φυσικῶς ὑποκειμένην αὐτῷ δεκτικὴν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς δύναμιν, ὅλη παροῦσα τὰ διαφόρως αὐτῆς δεκτικὰ μέλη ἀναλόγως πρὸς τὴν τοῦ ἐν εἶναι σῶμα συντήρησιν ἐπισφίγγει, ὁδηγείσθω ἐπὶ τὸ μέγα καὶ ἄρρητον τῆς τῶν Χριστιανῶν μακαρίας ἐλπίδος μυστήριον, ἐκ τῶν μικρῶν καὶ καθ' ἡμᾶς τῶν μεγάλων καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς οὐκ ἀγεννη λαβῶν τὰ εἰκόσματα, ὅστις ἀπαγῇ καὶ εὐκράδαντον περὶ τούτων ἔτι τὴν διάνοιαν κέκτηται⁷⁰. Καὶ τὴν περὶ τοῦ προϋπάρχειν τῶν σωμάτων τὰς ψυχὰς οὐκ εὐλογον· δόξαν ἀφείλ μεθ' ἡμῶν πιστεύσει τῷ Κυρίῳ λέγοντι περὶ τῶν εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐγειρομένων μὴ δύνασθαι ἀποθνήσκειν^α, διὰ τὴν αὐτοῦ δηλαδὴ καθαρωτέραν ἐσχάτου ὀρεκτοῦ φανέρωσιν τε καὶ μετουσίαν. Καὶ πάλιν· Π ᾱ ς ὁ ζ ὦ ν καὶ π ι σ τ ε ύ ω ν
 C ε ἰ ς ἑ μ έ, ο ὗ μ ῇ ἀ π ο θ ᾶ ν η εἰ ς τ ὸ ν αἰ ὶ ω ν α ρ.
 "Οπερ εἰ προεγεγόνει ποτέ, ἀδύνατον ἦν, ὥς προαποδέδει-

α. Βλ. Λουκ. 20,36.

β. Ἰωάν. 11,26.

70. Ἀπὸ τὸ χριστολογικὸ θέμα ὁ ἅγιος Μάξιμος περνᾷ στὸ ἀνθρωπολογικὸ φέρνοντας ἓνα ἄλλο ἐπιχείρημα κατὰ τοῦ ὀριγενισμοῦ. Κάθε μέρος τοῦ σώματος εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μέλη του. Καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι τὰ κύρια μέρη ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ ὁ ἀνθρώπος θ' ἀναστηθῇ μετὰ τὸ σῶμα μέσα στὸ Χριστὸ μετὰ σκοπὸ τὴν αἰώνια ζωὴ. "Ἄν τὸ σῶμα δὲν εἶναι μέρος συναποτελώντας ὁλόκληρο τὸν ἀνθρώπο καὶ ἂν ἡ ψυχὴ εἶναι προορισμένη νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸ σῶμα, τότε ἔχομε χάσει τὴ μεγάλη ἐλπίδα τῆς ἀνάστασης. Ἐξ ἄλλου ἂν ἡ ψυχὴ εἶχε ὑπάρξει κάποτε δίχως τὸ σῶμα καὶ εἶχε δεχθῇ τὸ σῶμα μεταγενέστερα καὶ εἶχε συναθανασθῇ μαζί μ' αὐτὸ μέσα στὸ Χριστό, ἡ ψυχὴ μετὰ τὴν εἰσόδὸς τῆς στὸ σῶμα θὰ εἶχε γίνεи νέα πραγματικότητα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασίν τῆς μέσα στὸ Χριστό θὰ διαιωιζόταν σὰν μιὰ τέτοια νέα πραγματικότητα. Ἀλλὰ ἂν ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἓνα ὅλο, ἢ ἓνα ἀντίτυπο ἐνός εἶδους, ἐπεὶδὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, αὐτὰ τὰ δύο δὲν μπόρεσαν νὰ ἔρθουν σὲ ὑπαρξὴ σὲ σειρὰ διαδοχικὴ ἀλλὰ ταυτόχρονα, γιατί τὸ καθένα ἔχει μέσα του τὴν ἀναφορὰ του στὸ ἄλλο καὶ στὸ σύνολό τους. Ἄν ἔρχονταν στὴν ὑπαρξὴ διαδοχικά, αὐτὸ πού θὰ ἔρχόταν πρῶτο δὲ θὰ ἦταν ἀνθρώπος σὲ κυριολεξία, γιατί δὲ θὰ

ὑποκείμενη σ' αὐτὸ δύναμη τῇ δεκτικῇ τῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς — ὁλόκληρη παροῦσα σφίγγει ἓνα μετ' ἄλλο τὰ μέλη πού ἔχουν διαφορετικὴ δεκτικότητά τῆς σὲ βαθμὸ ἀνάλογο μετὰ τὸ νὰ πετυχαίνεται ἡ συντήρηση τοῦ ἐνός σώματος, ἃς ὁδηγηθῇ στὸ μέγα καὶ ἀνείπωτο μυστήριον τῆς εὐτυχισμένης ἐλπίδας τῶν χριστιανῶν, ἀφοῦ λάβῃ ὅχι τιποτένιες ἀπεικονίσεις γιὰ τὰ μεγάλα καὶ πάνω ἀπὸ μᾶς ἀπὸ τὰ μικρὰ καὶ σύμμετρά μας, ὅποιος διαθέτει ἀκόμα ἀναφορικά μετὰ τὰ θέματα τοῦτα νοῦ ξύπνιο καὶ εὐέλικο⁷⁰. Καὶ ἀφοῦ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀντιφατικὴ δοξασία ὅτι οἱ ψυχὲς προϋπάρχουν ἀπὸ τὰ σώματα, θὰ πιστέψῃ μαζί μας στὸν Κύριο πού λέει γιὰ ὁσους σηκώνονται στὴν Ἀνάστασιν ὅτι δὲν μποροῦν ν' ἀποθάνουν^α, ἐξαιτίας δηλαδὴ τῆς καθαρώτερης φανέρωσης καὶ μετοχῆς στὸν ἑαυτὸ Του σὰν ἔσχατου ἀγαθοῦ. Καὶ πάλι λέγει· «Κ α θ έ ν α ς π ο ὺ ζ ῆ καὶ π ι σ τ ε ύ ε ι σ έ μ έ ν α δ έ ν θ ᾶ ἀ π ο θ ᾶ ν η σ τ ὸ ν αἰ ὶ ω ν α ρ»^β. Ἐνῶ ἂν εἶχε προδημιουργηθῇ κάποτε ἡ ψυχὴ, θὰ ἦταν ἀδύ-

εἶχε μέσα του τὸ λόγο τῆς ἀναφορᾶς στὸ ἄλλο μέρος καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸν ἀνθρώπο.

Ἐπεὶδὴ τὰ μέρη πού συνθέτουν τὴν ἀνθρώπινη φύση ἔρχονται σὲ ὑπαρξὴ μαζί, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἔχει ἐπίσης ἀπορρίψει τὴ διατύπωση τοῦ Σεβήρου ἀπὸ τὴν Ἀνιόχεια, ὅτι τὸ θεῖο καὶ τὸ ἀνθρώπινο ἀποτελοῦν μέσα στὸ Χριστὸ μιὰ μόνο φύση. Ἄν ἀποτελοῦσαν μιὰ μόνο φύση, τὸ ἀνθρώπινο τοῦ Χριστοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔρθῃ σὲ ὑπαρξὴ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες μαζί μετὰ τὸ θεῖο ἢ ἀντίθετα ἡ θεότητα μαζί μετὰ τὴν ἀνθρωπότητα, σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀντίτυπα, μέσα στὰ ὁποῖα πραγματοποιεῖται διαδοχικὰ ἓνα εἶδος. Ἀκόμα πλεονάζον, ἂν ἡ θεότητα καὶ ἡ ἀνθρωπότητα σχηματίζουν μιὰ μόνο φύση μέσα στὸ Χριστό, ὁ Γιὸς τοῦ Θεοῦ δὲ θὰ εἶχε ἀναλάβει ἐλεύθερα τὴν ἀνθρωπότητα. «Πῶς γὰρ εἰ μὴ προὔπηρχεν ἀνάγκη ὁ Λόγος, κατὰ θέλησιν σάρκα προσέλαβε κατ' οὐσίαν διάφορον;» (Ἐπιστολὴ 13, πρὸς Πέτρον τὸν ἐπιφανή, PG 91, 532 A). Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἐλεύθερος, ὅμοια καὶ ὁ ἀνθρώπος. Τόσο στὸ μονοφυσισμὸ, ὅσο καὶ στὸν ὀριγενισμό, ἐξυπακούεται ἓνας πανθεϊστικὸς ἐξελικτισμὸς κενὸς ἀπὸ ἐλευθερίας.

και, τὸν κατὰ τροπὴν τινα οἶον δῆποτε δέξασθαι θάνατον.

Καὶ τῶν φυσικῶν ἔξω μὴ βαινέτω λογισμῶν διακενῆς τὴν οὐκ οὖσαν περὶ ψυχῆς δόξαν θεσπίζων. Εἰ γὰρ ἀνθρώπου μέρη, καθὼς προαποδέδοται, τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ τυγχάνουσι, τὰ δὲ μέρη τὴν εἰς τὸ πρὸς τι ἔξ ἀνάγκης ἀναφορὰν δέχεται (ὅλον γὰρ ἔχει πάντως κατηγορούμενον), τὰ δὲ οὕτω λεγόμενα πρὸς τι τῶν ἅμα πάντη τε καὶ πάντως κατὰ τὴν γένεσιν ἐστίν, ὡς μέρη εἶδος ὅλον τῇ συνόδῳ ἀποτελοῦντα, — ἐπινοία μόνῃ τῇ πρὸς διάγνωσιν τοῦ τί κατ' οὐσίαν ἕκαστον ἀλλήλων διαιρούμενα —, ψυχὴν ἄρα καὶ σῶμα, ὡς D μέρη ἀνθρώπου, ἀλλήλων προϋπάρχειν χρονικῶς ἢ μεθυπάρχειν ἀμήχανον, ἐπεὶ ὁ τοῦ πρὸς τι οὕτω λεγόμενος λυθίζεται λόγος. Καὶ πάλιν Εἰ γὰρ καθ' αὐτὸ εἶδος πρὸ τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἢ τὸ σῶμα, εἶδος δὲ ἄλλο τούτων ἑκάτερον κατὰ τὴν ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα σύνθεσιν ἢ σώματος πρὸς ψυχὴν ἀποτελεῖ, ἢ πάσχοντα πάντως τοῦτο ποιεῖ, ἢ πεφυκότα. Καὶ εἰ μὲν πάσχοντα, πεπόνθασιν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν ἐξιστάμενα, καὶ φθείρεται, εἰ δὲ πεφυκότα, αἰεὶ τοῦτο διὰ τὸ πεφυκὸς ἐργάζεται δηλονότι, καὶ οὐδέποτε παύσεται ἡ ψυχὴ τοῦ μετενσωματοῦσθαι, οὐδὲ τοῦ μετεμψυχοῦσθαι τὸ σῶμα.

1101 A Ἄλλ' οὐκ ἐστίν, ὡς οἶμαι, τοῦ πάθους ἢ τῆς τῶν μερῶν φυσικῆς δυνάμεως κατὰ τὴν πρὸς θάτερον θατέρου σύνοδον ἢ τοῦ ὅλου κατ' εἶδος ἐκπλήρωσις, ἀλλὰ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἅμα κατ' εἶδος ὅλον γενέσεως. Οὐκ ἐστὶν οὖν δυνατὸν ἄνευ φθορᾶς ἔξ εἶδους εἰς εἶδος μεταβάλλειν τὸ οἰονοῦν εἶδος⁷¹.

71. Ἄν ἡ ψυχὴ προϋπάρχῃ μόνῃ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνωσίν της μὲ τὸ σῶμα ἢ τὸ σῶμα χωρὶς τὴν ψυχὴν, σχηματίζει τὸ καθένα ἓνα διάφορο εἶδος. Ἄν εἶναι ἔτσι, ὅταν ἐνώνωνται σχηματίζουν ἓνα νέο εἶδος. Ἄλλὰ αὐτὸ τὸ νέο εἶδος σχηματίζεται εἴτε μὲ τὴν παθητικότητα κάθε μέρους καὶ κάποια περιστολή τους, εἴτε ἀπὸ τὴ φύσιν τους. Στὴν πρώτη περίπτωση ἡ ψυχὴ ποὺ προϋπάρχει δὲ θὰ ἦταν ἄνθρωπος, ἀλλὰ θὰ γινό-

νατο, ὅπως ἔχω ἀποδείξει πιὸ πάνω, νὰ δεχθῇ κατὰ κάποια τροπὴ τὸν ὅποιοδήποτε θάνατο.

Μὰ καὶ τοὺς φυσικοὺς λογισμοὺς ἂς μὴν παραβαίῃ νομοθετώντας στὸ κενὸ τὴν ἀνύπαρκτη δοξασία γιὰ τὴν ψυχὴ. Γιατὶ ἂν, ὅπως ἀναφέραμε προηγουμένως, εἶναι μέρη τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα καὶ ἂν τὰ μέρη ὑφίστανται κατ' ἀνάγκη τὴν ἀναφορὰ τους στὸ 'πρὸς τι' (ἐπειδὴ ἔχουν ὅπωςδήποτε κατηγορούμενο τὸ ὅλο) καὶ ἂν ὅσα λέγονται ἔτσι ἀναφέρονται σὲ κάτι ἀπ' ὅσα εἶναι μαζὶ κατὰ τὴ γένεση τοπικὰ καὶ τροπικὰ σὰν μέλη ποὺ μὲ τὴ σύνοδό τους ἀποτελοῦν ἓνα ἀκέραιο εἶδος — διακρίνονται μεταξύ τους μὲ τὴ σκέψη μόνο ποὺ ἀναφέρεται στὴ διάκριση γιὰ τὸ τί εἶναι στὴν οὐσία τὸ καθένα — τότε ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα σὰν μέρη τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἀδύνατο νὰ προϋπάρχουν ἢ νὰ ἐπακολουθοῦν χρονικὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, γιατί θὰ καταργηθῇ ὁ λεγόμενος λόγος τῆς ἀναφορᾶς 'πρὸς τι'. Καὶ πάλιν ἂν σὰν καθεαυτὸ εἶδος προηγήται ἡ ψυχὴ ἢ τὸ σῶμα, καὶ ἂν καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελῇ ἄλλο εἶδος κατὰ τὴ σύνθεση τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα ἢ τοῦ σώματος μὲ τὴν ψυχὴν, τὸ κάνουν τοῦτο ἢ κατὰ κάποιο πάθος ἢ ἀπὸ τὴ φύσιν τους. Κι ἂν κατὰ κάποιο πάθος, τὸ πάθος τους εἶναι ἑκστασις σ' ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἦσαν πρῶτα καὶ ἐπομένως φθορά· ἂν ἀπὸ τὴ φύσιν τους, εἶναι φανερό ὅτι θὰ συμπεριφέρονται πάντοτε ἔτσι ἐξαιτίας τῆς φύσιν τους καὶ δὲν θὰ παύσῃ ποτὲ ἡ ψυχὴ νὰ μετενσωματώνεται οὔτε τὸ σῶμα νὰ μετεμψυχώνεται. Δὲν εἶναι ὅμως ἀποτέλεσμα τοῦ πάθους, νομίζω, ἢ τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῶν μερῶν, κατὰ τὴ σύνοδο τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸ ἄλλο, ἢ ὁλοκλήρωση ἑνὸς νέου ὅλου κατὰ τὸ εἶδος, ἀλλὰ τῆς ταυτόχρονης γένεσίν τους σὲ ἀκέραιο εἶδος. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατό χωρὶς φθορὰ νὰ μεταβάλλεται ἀπὸ ἓνα εἶδος σὲ ἄλλο τὸ ὅποιοδήποτε εἶδος⁷¹.

τὰν ἄνθρωπος εὐθύς μετὰ τὴν ἔνωσιν μὲ τὸ σῶμα ἐμφανίζοντας ἓνα νέο εἶδος. Θὰ μπορούσε νὰ ρωτήσῃ κανεὶς· τὸ νέο εἶδος εἶναι ἀνώτερο ἢ

Εἰ δὲ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν λύσιν τοῦ σώματος ἔστιν ἡ ψυχὴ καὶ ὑφέστηκε φήσουσι καὶ πρὸ τοῦ σώματος εἶναι αὐτὴν δύνασθαι καὶ ὑφεστάναι, οὐκ ἐστοχασμένως, ἔμοιγε δοκεῖ, ὁ λόγος αὐτοῖς προέρχεται. Οὐχ ὁ αὐτὸς γὰρ γενέσεως καὶ οὐσίας λόγος. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ πότε καὶ ποῦ εἶναι καὶ πρὸς τί ἐστίν, ὁ δὲ τοῦ εἶναι καὶ τί καὶ πῶς εἶναι ἐστὶ δηλωτικός. Εἰ δὲ τοῦτο, ἐστὶ μὲν αἰεὶ μετὰ τὸ γενέσθαι διὰ τὴν οὐσίαν ἢ ψυχὴν, οὐκ ἄφετος δὲ διὰ τὴν γένεσιν, ἀλλὰ μετὰ τῆς σχέσεως τοῦ πότε καὶ ποῦ καὶ πρὸς τί. Οὐχ ἀπλῶς γὰρ λέγεται ψυχὴ μετὰ τὸν τοῦ σώματος θάνατον ἢ ψυχὴν, ἀλλὰ ἀνθρώπου ψυχὴν, καὶ τοῦ τίνος ἀνθρώπου ψυχὴν. Ἐχει γὰρ καὶ μετὰ τὸ σῶμα ὡς εἶδος αὐτῆς τὸ ὅλον κατὰ τὴν σχέσιν ὡς μέρους κατηγορούμενον τὸ ἀνθρώπινον. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ σῶμα, θνητὸν μὲν διὰ τὴν φύσιν, οὐκ ἄφετος δὲ διὰ τὴν γένεσιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς λέγεται σῶμα μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα, ἀλλ' ἀνθρώπου σῶμα, καὶ τοῦ τίνος ἀνθρώπου σῶμα, κἂν εἰ φθείρεται καὶ εἰς τὰ ἐξ ὧν ἔστιν ἀναλύεσθαι στοιχεῖα πέφυκεν. Ἐχει γὰρ καὶ οὕτως ὡς εἶδος τὸ ὅλον αὐτοῦ κατὰ τὴν σχέσιν ὡς μέρους κατηγορούμενον τὸ ἀνθρώπινον. Ἐπ' ἀμφοῖν τοιγαροῦν ἡ σχέσις, ψυχῆς λέγω

κατώτερο ἀπὸ τὸ παλαιό; Ὅπως καὶ νῦν τὸ ἀνθρώπινον εἶναι παρουσιάζεται κατώτερο. Μπορεῖ νὰ πάθῃ καὶ ἄλλες μεταμορφώσεις μὴν ἔχοντας πᾶν τὸν προορισμὸ μιάς αἰώνιας ὑπαρξέως. Στὴ δεύτερη περίπτωση, ἡ ψυχὴ θὰ μπορούσε νὰ ἐνωθῇ στὴ συνέχεια μὲ ἄλλα σώματα κατὰ τὴ μετεμψυχωτικὴ διδασκαλία τῆς θεοσοφίας ποὺ καταστρέφει τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, ποὺ ἔχει κληθῇ σ' αἰώνια ὑπαρξὴ καὶ τελειότητα ἢ διακόπτει συνεχῶς τὴν ἄνοδο στὴν ἀληθινὴ τελειότητα καὶ τὴν πρόδο τοῦ μέσα σ' αὐτή.

Τὸ εἶδος καὶ τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπο διατηροῦνται μόνο ἂν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα δὲν ἐνώνωνται οὔτε ὑποφέροντας κάποια ἐξωτερικὴ ἐνέργεια οὔτε ἀπὸ κάποια φυσικὴ συγγένεια, ἀλλὰ ἐρχονται στὴν

Ἄν τώρα, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ζῇ καὶ ὑπάρχει μετὰ τὸ θάνατο καὶ τὴ διάλυση τοῦ σώματος, ἰσχυρισθοῦν ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ πρὶν ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ νὰ ἔχῃ ὑπόσταση, νομίζω ὅτι ὁ λόγος τους δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα σκέψης. Δὲν ταυτίζονται οἱ λόγοι τῆς γένεσης καὶ τῆς οὐσίας. Ὁ ἓνας δηλώνει τὸν χρόνον, τὸ χῶρον καὶ τὴν ἀναφορά, ὁ ἄλλος τὴν ὑπαρξὴν, τὸ περιεχόμενο καὶ τὸν τρόπο ὑπαρξέως. Ἄν εἶναι ἔτσι, ἡ ψυχὴ ὑπάρχει πάντοτε ἔπειτα ἀπὸ τὴ γένεση ἐξαιτίας τῆς οὐσίας τῆς ὅχι ὅμως ἀπόλυτα ἀνεξάρτητῃ ἐξαιτίας τῆς γένεσης, ἀλλὰ μέσα στὴ σχέσιν χρόνου, τόπου καὶ ἀναφορᾶς. Γιατὶ ἡ ψυχὴ δὲν λέγεται ἀπλᾶ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ σώματος· λέγεται ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου γενικὰ καὶ τοῦ ὀρισμένου ἀνθρώπου. Γιατὶ καὶ μετὰ τὸ σῶμα σὰν εἶδος τῆς ἔχει τὸ ὅλο, ποὺ δέχεται κατὰ τὴν σχέσιν 'μέρος καὶ ὅλο' κατηγορούμενο τὸ ἀνθρώπινον. Ὅμοια καὶ τὸ σῶμα εἶναι θνητὸ ἐξαιτίας τῆς φύσεως τοῦ ὅχι ὅμως καὶ ἀνεξάρτητο ἐξαιτίας τῆς γένεσης. Δὲ λέγεται τὸ σῶμα μετὰ τὸ χωρισμὸ ἀπὸ τὴν ψυχὴ ἀπλᾶ σῶμα ἀλλὰ σῶμα ἀνθρώπου γενικὰ καὶ σῶμα ὀρισμένου ἀνθρώπου, ἀκόμα κι ἂν φθείρεται κι ἀπὸ τὴ φύσιν του διαλύεται στὰ συνθετικά, γιατί κι ἔτσι ἔχει κατηγορούμενό του τὸ ἀνθρώπινον, ὅπως τὸ εἶδος ἔχει τὸ ὅλο του κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ ὡς μέρους. Ἡ σχέσις λοιπὸν τῶν δύο, ἐννοῶ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ἐπειδὴ νοεῖται ἀναπόσπαστα σὰν σχέσιν μεταξὺ

ὑπαρξὴ ταυτόχρονα μὲ τὴ γέννηση. Ἐξάλλου τόσο ἡ ἐνωσις τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα κάτω ἀπὸ μίαν ἐξωτερικὴ πίεση, ὅσο καὶ ἡ ἐνωσις τῆς ἀπὸ φυσικὴ συγγένεια, ὑποτάσσονται στὸν ἴδιο νόμο τῆς γενικῆς κι ὅχι ἐλεύθερης φύσεως.

С καὶ σώματος, ὡς καὶ ὅλου εἶδους ἀνθρωπίνου μερῶν ἀναφαιρέτως νοουμένη, παρίσταισι καὶ τὴν ἅμα τούτων γένεσιν, καὶ τὴν κατ' οὐσίαν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἀποδεικνύουσιν, οὐδὲν καθ' οἷον δῆποτε τρόπον τοὺς κατ' οὐσίαν αὐτοῖς ἐμπεφυκότας παραβλάπτουσα λόγους. Οὐκ ἔστιν οὖν ὅλως σῶμα δυνατόν ἢ ψυχὴν εὐρεῖν ἢ λέγειν ἄσχετον. Θάτερον γὰρ ἅμα συνεισάγεται τὸ τίνος εἶναι θάτερον ὥστε εἰ προϋπάρχει θάτερον θάτερον, ὡς τίνος προσυπακουστέον. Ἡ γὰρ σχέσις ἀκίνητος⁷². Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Καὶ εἰ μὲν τῆς ἀληθείας ὁ λόγος οὐκ ἀποπέπτωκε, τῷ Θεῷ χάρις, τῷ διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν πρὸς τὸ καλῶς νοεῖν ὁδηγήσαντι. Εἰ δέ ποῦ τι τῆς ἀληθείας ἐλλέλοιπεν, ὑμεῖς ἂν εἰδείητε τοῦ λόγου τὸ ἀκριβές, ὡς ἐκ Θεοῦ τὴν τῶν τοιούτων ἐμπνεόμενοι γνῶσιν.

72. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τὴ φαινομενολογικὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴν οὐσία ἐνὸς μέρους τοῦ συνθέτου καὶ στὴ συγκεκριμένη του ὑπαρξῆς. Ἡ πρώτη εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἐνόραση τῆς οὐσίας (We-sensschau) διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς συγκεκριμένης ὑπαρξῆς. Θὰ μπορούσε νὰ νοηθῇ ἔξω ἀπὸ τὴ σχέση ὅπου ὑπάρχει συγκεκριμένα. Ἡ δευτέρα δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῇ ἔξω ἀπὸ τὴ σχέση, ἀφοῦ θὰ ἔχη δεχθῇ τὴν ὑπαρξῆς, ἀκόμη κι ἂν ἓνα στοιχεῖο ἀποσπᾶται ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἡ συγκεκριμένη ὑπαρξῆς ἔχει τὸ χαρακτῆρα τῆς ὑπόστασης. Ἀφοῦ ἡ ὑπόσταση δεχθῇ τὴν ὑπαρξῆς, κάθε μέρος τῆς περιέχει μέσα του τὴ σχέση μὲ τὰ ἄλλα, ἀκόμη κι ἂν γιὰ ἓνα διάστημα δὲ θὰ ἦταν ἐνωμένο μὲ τὰ ἄλλα.

Ἀπὸ ὅ,τι λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος προκύπτει ἀκόμη ὅτι τὸ ἀνθρώπινο ἔμβρυο εἶναι ἐμψυχο ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Γιατὶ τὸ ἔμβρυο εἶναι ἀνθρώπος ἐν ἐξελίξει. Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα δὲν εἶναι εἶδος καθεαυτοῦ ἀλλὰ μέρος τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ σῶμα

ὅλου τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους καὶ τῶν μερῶν του, ἐμφανίζει καὶ τὴν ταυτόχρονη γένεση τούτων, ὅπως ἀποδεικνύει καὶ τὴ διαφορὰ κατὰ τὴν οὐσία τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο, χωρὶς σὲ τίποτα καὶ κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο νὰ προξενῇ βλάβη κατὰ τὴν οὐσία στοὺς λόγους ποὺ ἔχουν φυτευθῇ σ' αὐτά. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀπολύτως καμμιά δυνατότητα νὰ βρεθοῦν καὶ νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἄσχετα ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Γιατὶ μαζὶ μὲ καθένα ἀπ' αὐτὰ συναναφέρεται ἡ ἐννοια σὲ ποιὸ ἀνήκει τὸ καθένα ὥστε ἂν τὸ ἓνα προϋπάρχει ἀπὸ τὸ ἄλλο πρέπει νὰ συνεκφωνηθῇ καὶ τὸ σὲ ποιὸ ἀνήκει. Γιατὶ ἡ σχέση παραμένει ἀμετακίνητη⁷³. Αὐτὰ γιὰ τοῦτα. Κι ἂν ὁ λόγος δὲν ἔχη ἀποτύχει νὰ βρῇ τὴν ἀλήθεια, ἃς εὐχαριστήσω τὸ Θεό, ποῦ μὲ τὴν εὐχή σας ὁδήγησε στὸν ὀρθὸ συλλογισμό. Ἄν σὲ κάποιον ὥστόσο σημειῶ ὁ λόγος ὑστερῇ ὡς πρὸς τὴν ἀλήθεια, μπορεῖτε σεῖς ν' ἀντιληφθῇτε τὴν ἀκρίβεια τοῦ λόγου, ἐπειδὴ σᾶς ἐμπνέει ὁ Θεὸς τὴ γνώση τῶν πραγμάτων τούτων.

καὶ ψυχὴ ἢ σῶμα ἐμψυχο. Ἄν τὸ σῶμα ἦταν εἶδος καθεαυτοῦ, τὸ ἔμβρυο θὰ ἦταν κι αὐτὸ ἐπίσης, ὅπως τὸ μὴ ἀνεπτυγμένο σῶμα, εἶδος καθεαυτοῦ. Στὴν περίπτωση αὐτή, περνώντας μέσα στὸ εἶδος «ἀνθρώπος» μὲ τὴν παραλαβὴ τῆς ψυχῆς, τὸ ἔμβρυο θὰ μεταμορφωνόταν σὲ ἄλλο εἶδος. Ἐξάλλου δὲν μπορεῖ κανένας νὰ πῇ ὅτι τὸ ἔμβρυο ἔχει μέσα του μόνο τὴν τάση νὰ ἐνωθῇ μὲ τὴν ψυχὴ. Ἀπὸ ποῦ θὰ εἶχε ἡ ὕλη, ἡ ὁργανωμένη κατὰ κάποιο τρόπο, τὴν τάση αὐτή; Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ποῦ θὰ ἐμφανισθῇ στὴν ὑπαρξῆς τὸ ἔμβρυο, ἔχομε ἓνα ὁλόκληρο ἀνθρώπο σύμφωνα μὲ ὁλόκληρο τὸ εἶδος.

D 'Εκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἰς τό· «Ἔως ἂν καὶ παρ' ἑαυτῆς ἡ ὕλη φέρῃ τὸ ἄτακτον ὥσπερ ἐν ρεύματι»^α.

Οἶμαι καὶ τὸν παρόντα τοῦ λόγου σκοπὸν τῆς τοῦ προτέρου διανοίας ἔχεσθαι κεφαλαίου. Διεξελθὼν γὰρ ὅτι πλεῖστα πρὸς τοὺς φιλόλους τε καὶ φιλοσωμάτους ταῦτα ἐπάγει, 1104 Α ὥς ἐντεῦθεν δύνασθαι τὸν εὐσεβῶς τὸν σκοπὸν τοῦ ἁγίου διερευνώμενον ἐπιβάλλειν οὕτως.

Ἐπειδὴ τῷ τῆς ἀφθαρσίας τε καὶ ἀθανασίας κάλλει παρὰ Θεοῦ κατηγλαϊσμένος ὁ ἄνθρωπος γέγονε, τὸ δὲ τῆς περὶ αὐτὸν ὕλικῆς φύσεως αἷσχος τοῦ νοεροῦ κάλλους προτιμήσας λήθην τοῦ κατὰ ψυχὴν ἐκπρεποῦς ἀξιώματος, μᾶλλον δὲ Θεοῦ τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν θεοειδῶς καλλωπίσαντος πάμπαν ἐπεποίητο, τῆς γνώμης ἄξιον κατὰ θείαν ψῆφον τὴν σοφῶς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν οἰκονομοῦσαν ἐδρέφατο καρπὸν, οὐ μόνον τοῦ σώματος τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν πρὸς πᾶν πάθος εὐέμπωτον κίνησιν τε καὶ ἐπιτηδειότητα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτὸς καὶ περὶ αὐτὸν ὕλικῆς οὐσίας τὸ ἄστατον καὶ ἀνώμαλον, καὶ πρὸς τὸ ἀλλοιοῦσθαι εὐφορὸν τε καὶ εὐχερές· εἴτε τότε αὐτὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράβασιν τῷ ἡμετέρῳ σώματι συμμετακεράσαντος, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀλλοιοῦσθαι καὶ αὐτῇ, ὥσπερ τῷ σώματι, τὴν πρὸς τὸ πάσχειν τε καὶ φθειρεσθαι καὶ ὅλως λύεσθαι, ὡς δηλοῖ ἡ τῶν νεκρῶν σωμάτων περιβολή, ἐνθεμένον δύναμιν κατὰ τὸ γεγραμμένον, *ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ὑπετάγη τῇ φθορᾷ οὐχ ἐκ οὐσᾶ, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ'*

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΙΔ' (Περὶ φιλοπτωχίας), Α', PG 35, 897B.

β. Ρωμ. 8,20.

«Ἔως οὗ ἡ ὕλη ἔχει ἀπὸ τὸν ἑαυτὴ τῆς τῆς ἀταξίας, ὅπως μέσα σὲ ρεῦμα» (Ἀπὸ τὸν ἴδιο λόγο)^α.

Νομίζω ὅτι τὸ περιεχόμενο τοῦ σχολίου τούτου σημαδεύει τὸ νόημα τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου. Ὑστερα ἀπὸ μιᾶς μεγάλης ἀνάπτυξης πρὸς τοὺς φίλους τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος καταλήγει σὲ τοῦτα, ὥστε νὰ μπορῇ ἀπ' αὐτὰ ὁποιος ἐρευνᾷ μ' εὐσέβεια τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἁγίου νὰ συμπεράνη ὡς ἐξῆς.

Ἀφοῦ ὁ καταστολισμένος μὲ τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀθανασίας τὴν ὁμορφιὰ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ Θεό, ἀλλὰ προτιμώντας ἀπὸ τὸ νοερὸ κάλλος τὸ αἷσχος ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ γύρω του ὕλικὴ φύση, λησμόνησε τὸ λαμπρὸ ἀξίωμα τῆς ψυχῆς ἢ μᾶλλον λησμόνησε ὁλότελα τὸ Θεό, ποὺ καλλώπισε θεόμορφα καὶ τὴν ψυχὴ, ἔδρεψε, κατὰ τὴ θεία ἀπόφαση ποὺ σοφὰ οἰκονομεῖ τὴ σωτηρίαν μας, τὸν ἀντάξιο τῆς γνώμης του καρπὸ, δηλαδή ὅχι τὴ φθορὰ μόνον τοῦ σώματος καὶ τὸ θάνατο καθὼς καὶ τὴν εὐόλισθιν σὲ κάθε πάθος κίνηση καὶ ιδιότητα, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τῆς ἔξω καὶ γύρω του ὕλικῆς οὐσίας τὴν ἀστάθεια καὶ τὴν ἀκαταστασία, τὴν πρόθυμην φθορὰ καὶ εὐκολία στὴν ἀλλοίωση· καὶ αὐτό, εἴτε ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὴν ἐσύσμιξε μὲ τὸ σῶμα μας τότε γιὰ τὴν παράβαση καὶ ἔθεσε καὶ σ' αὐτὴν, ὅπως μέσα στὸ σῶμα, τὴ δυνατότητα νὰ πάσχει, νὰ φθείρεται καὶ νὰ διαλύεται ἐντελῶς ὅπως δείχνει τὸ ἔνδυμα τῶν νεκρῶν σωμάτων (τοῦτο εἶναι σύμφωνο μὲ τὸν γραμμένο λόγο ὅτι *καὶ ἡ ἴδια ἡ κτίσις ἔχει ὑποταχθῇ στὴ φθορὰ ἀθελάτης*, μ' ἐλπίδα ὅμως γιὰ χάριν ἐκείνου ποὺ τὴν ἔχει ὑποτάξει)· εἴτε

ἐλπίδι· εἴτε ἐξ ἀρχῆς κατὰ πρόγνωσιν οὕτως αὐτὴν δημιουργήσαντος διὰ τὴν προοραθεῖσαν παράβασιν· ὥστε τῷ πάσχειν καὶ κακοῦσθαι δι' αὐτῆς, εἰς συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ οἰκείου ἀξιώματος ἐλθεῖν, καὶ ἀσπασίως καταδέξασθαι τὴν πρὸς τὸ σῶμα καὶ αὐτὴν ἀποδιάθεσιν. Συγχωρεῖ γὰρ ὁ πάνσοφος τῆς ἡμετέρας ζωῆς προνοητῆς φυσικῶς χρῆσθαι πολλάκις τὰ πράγματα ταῖς οἰκείαις ὁρμαῖς πρὸς σωφρονισμὸν ἡμῶν, ἔσθ' ὅπη τῶν ἐμμανῶς αὐτὰ μεταχειριζομένων διὰ τῆς περὶ αὐτὰ καὶ ἐξ αὐτῶν συγχύσεώς τε καὶ ταραχῆς, πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ἐραστὸν ἐπανάγων τὸν τέως ἀλόγιστον ἡμῶν πρὸς τὰ παρόντα ἔρωτα⁷³.

Τριῶν γὰρ ὄντων καθολικῶν τρόπων, καθ' οὓς φασι παιδευτικῶς τὰ ἡμέτερα ἐξιᾶσθαι πάθη, δι' ἐκάστου τρόπου σοφῶς τὸ τῆς ὕλης ἄτακτον εὐτάκτως κατὰ τὸν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ κρείττονα λόγον πρὸς τὸ ἐγνωσμένον τῷ Θεῷ ἀγαθοπρεπὲς ἀποτέλεσμα κυβερνωμένης τῆς κακῆς τῶν παθῶν ἀχθῆδόνος ἵαμα τίθεται⁷⁴. Ἡ γὰρ τῶν προγεγονότων ἀμαρτημάτων ποινὴν ἀπαιτούμενοι, ὧν ἴσως οὐδ' ἔχνος τῇ μνήμῃ παρακατέχομεν διὰ τὴν ἄγνοιαν, τυχὸν δὲ καὶ μνημονεύοντες τὴν δέουσαν τοῖς πλημμεληθεῖσιν ἀντισηκῶσαι διόρθωσιν οὐκ ἀνεχόμεθα, ἢ μὴ θέλοντες ἢ μὴ ἰσχύοντες διὰ τὴν

73. Στηριγμένος στὴ σκέψη τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὁ ἅγιος Μάξιμος δείχνει ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ σώματος καὶ τῆς ὕλης δὲν ἔχει μονάχα ἓνα ἀρνητικὸ σκοπὸ, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ προκύψει ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ στὸ κεφάλαιο τοῦτο. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν ἀξία τῆς ψυχῆς του, ποὺ εἶναι ἀφθαρτὴ καὶ ἀθάνατη. Κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ στρέψῃ τὸν ἔρωτά του ἀπὸ τὰ ὁρατὰ πρὸς τὶς ἀόρατες πραγματικότητες. Γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦτο ὁ Θεὸς ἔχει συνδέσει ἐσωτερικὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ὕλη τοῦ κόσμου μὲ τὴν ψυχὴ. Γιατὶ ἂν ἡ ψυχὴ εἶχε δεχθῇ μιὰν ὑπαρξὴ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὴν ὕλη τοῦ κόσμου, δὲ θὰ ὑπέφερε ἐξαιτίας τους καὶ δὲ θὰ ξυπνοῦσε μέσα της ὁ πόνθος γιὰ τὶς ἀναλλοίωτες πραγματικότητες.

γιατὶ τὴν ἔχει δημιουργήσει ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ προγνωστικὰ ἐξαιτίας τῆς παράβασης ποὺ τὴν εἶχε προβλέψει. Ὡστε μὲ τὰ παθήματα καὶ τὴν κάκωση ποὺ τοῦ προξενεῖ μέσω αὐτῆς, νὰ ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος σὲ συναίσθησιν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς ἀξίας του καὶ νὰ δεχθῇ μὲ χαρὰ τὴν ἀποστροφή πρὸς τὸ σῶμα καὶ πρὸς αὐτὴ. Γιατὶ ἐπιτρέπει ὁ πάνσοφος τῆς ζωῆς μας προνοητῆς στὶς ὁρμές μας νὰ χρησιμοποιοῦν φυσικὰ τὰ πράγματα πολλές φορές πρὸς σωφρονισμό μας, κάποτε μὲ τὴν ταραχὴ καὶ τὴ σύγχυση ποὺ τ' ἀκολουθεῖ καὶ ποὺ προκαλοῦν σὲ ὅσους προσκολλῶνται σ' αὐτὰ μὲ μανία, ἐπαναφέροντας στὸ φυσικὸ ἀγάπημα τὸν ἀλόγιστο ἴσαμε τότε ἔρωτά μας πρὸς τὰ παρόντα⁷³.

Τρεῖς τρόποι ὑπάρχουν γενικά, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους πετυχαίνεται, λένε, ἡ παιδαγωγικὴ θεραπεία τῶν παθῶν μας. Μὲ καθένα ἀπ' αὐτοὺς καὶ μ' εὐταξία σύμφωνη πρὸς τὸν πέρ' ἀπὸ μᾶς καὶ ἰσχυρότερό μας Λόγο ὁδηγώντας τὸ βαρὺ βασανισμὸ τῶν παθῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸπρεπο ἀποτέλεσμα ποὺ ἔχει ἀποφασίσει ὁ Θεός, χρησιμοποιεῖ σοφὰ ὡς φάρμακο τὴν ἀταξία τῆς ὕλης⁷⁴. Μᾶς ζητεῖται, πρῶτον, τιμωρία γιὰ προηγούμενα ἀμαρτήματα, ἀπ' τὰ ὁποῖα ἴσως μήτε ἔχνος δὲν κρατοῦμε στὴ μνήμη, ἐπειδὴ ἐγιναν χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουμε ἢ καὶ μὴ μὲ τὸ θυμόμαστε ἴσως δὲν ὑποφέρομε τὴν ποινὴ ποὺ ἀρμόζει στὰ ἀμαρτήματά μας εἴτε

74. Ὑπάρχουν τρεῖς τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἀστάθεια τοῦ σώματος καὶ τῶν ὕλικῶν πραγμάτων μᾶς ὁδηγεῖ στὸ ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς ἰσχυροποίησής μας. Καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς τρόπους αὐτοὺς δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ὀριγενικὴ θεωρίαν ὅτι τὸ σῶμα καὶ ἡ ὕλικὴ τάξη εἶναι ποινὴ γιὰ τ' ἀμαρτήματα τῆς ψυχῆς σὲ μιὰ παλαιότερη ἀσώματη ὑπαρξή. Ἐνὰς ἀπὸ τοὺς τρόπους αὐτοὺς συνίσταται στὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὴ μεταβολὴ μὲ κακὸ νόημα τοῦ σώματος τιμωρούμαστε γιὰ παλαιὰ ἀμαρτήματα, ποὺ δὲ θυμούμαστε πιά. Ὁ δεύτερος τρόπος· μὲ τὴ μεταβολὴ θεραπευόμαστε ἀπὸ ἀδυναμίες παρούσες καὶ ἀποφεύγομε πάθη μελλοντικά. Καὶ ὁ τρίτος εἶναι ὅτι ὑποφέροντας τὴν ἀλλαγὴ ὁποιοσδήποτε ἄνθρωπος δίνει στὸν ἄλλο ἓνα παράδειγμα ὑπομονῆς.

ἐγγενομένην ἔξιν τῆς κακίας ἢ τὴν ἀσθένειαν καθαιρόμεθα· ἢ παροῦσάν τε καὶ νεμομένην κακίαν ἀποβαλλόμεθα, καὶ πρὸς ἀναστολὴν τῆς μελλούσης ἰδεῖν προδιδασκόμεθα· ἢ καρτερίας ἀρίστης καὶ εὐσεβοῦς ἀνδρείας ὑπόδειγμα θαν-
 1105 A ἄνπερ ὑψηλὸς ἢ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπίδοξος, καὶ ἱκανὸς δι' ἑαυτοῦ τῇ ἀκλονήτῳ πρὸς τὰ δεινὰ συμπλοκῇ φανερώσαι τὴν τέως κεκρυμμένην ἀλήθειαν.

Παραίνει οὖν τοῖς μηδὲν ὑπὲρ τὴν παροῦσαν ζωὴν διανοεῖσθαι δυναμένοις, μὴ θαρρόσιν τῇ τοῦ σώματος ὑγείᾳ, καὶ τῷ κατὰ ῥοὴν φερομένῳ τῶν πραγμάτων δρόμῳ κατὰ τῶν τούτων ἐστερημένων ἐπαίρεσθαι, ἕως ἢ παροῦσα ἐνέστηκε ζωὴ, καὶ τὴν φθορὰν περικείμενται ταύτην, περὶ ἣν ἡ τροπὴ καὶ ἡ ἀλλοίωσις, ἀδήλου ὄντος τοῦ τί ἐκ τῆς τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς πραγμάτων ἀνωμαλίας τε καὶ ταραχῆς καὶ αὐτοῖς συμβήσεται. Τοῦτο γὰρ οἶμαι λέγειν αὐτὸν διὰ τοῦ· «Ἐως ἂν καὶ παρ' ἑαυτῆς ἡ ὕλη φέρεται τὸ ἄτακτον», ἀντὶ τοῦ· Ἐως ἂν ὑπὸ φθορὰν καὶ ἀλλοιώσιν ἐστὶ τοῦτο τὸ πᾶν, καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώ-
 B σεως περικείμεθα, καὶ ἴσως τοῖς ἐξ αὐτοῦ διὰ τὴν ἔμφυτον ἀσθένειαν πολυτρόποις κακοῖς ὑποκείμεθα.

Μὴ κατ' ἀλλήλων ἐπαιρώμεθα⁷⁵ διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀνισότητα, ἀλλὰ μᾶλλον σώφρονι λογισμῷ τὴν τῆς ὁμοτίμου φύσεως ἀνωμαλίαν ἐξομαλίσωμεν, τὰς τῶν ἄλλων ἐλλεί-

75. Ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἐρμηνεύοντας τὸν ἅγιο Γρηγόριο, ἀπὸ τὴν ἀστάθεια τῆς ἀνώτερης εὐτυχίας ποὺ ἔχουν μερικοὶ ἐξαιτίας σωματικῆς ὑγείας καὶ πολλῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν συνάγει ἓνα συμπερασμα ἐνάντια στὴν ὑπερηφάνεια τούτων ἐδῶ πρὸς ἐκείνους ποὺ δὲν βρίσκονται σὲ μιὰ κατάστασι εὐτυχίας, καὶ ἀπευθύνει μιὰ προτροπὴ στοὺς πρῶτους γιὰ νὰ ἐξαλείψουν τὴν ἀνισότητα συμπληρώνοντας τίς ἐλλείψεις τῶν ἄλλων μὲ τὸ πλεόνασμά τους.

ἐπειδὴ δὲ θέλομε εἴτε ἐπειδὴ δὲν ἔχομε τὴ δύναμιν ἀπὸ τὴν ἔξιν τῆς κακίας ποὺ ἔχει στερεωθῇ μέσα μας ἢ ἀπὸ τὴν ἀσθενιά μας κι ἔτσι πετυχαίνεται ἡ κάθαρσή μας. Ἀποβάλλομε, δεύτερο, μιὰ κακία ποὺ ἔχομε καὶ μᾶς βόσκει καὶ παίρνομε ἔτσι προκαταβολικὴ διδασχὴ γιὰ τὴν ἀναστολὴ ἐκείνης ποὺ μᾶς μέλλεται νὰ ἰδοῦμε. Προτείνεται, τρίτο, στοὺς ἀνθρώπους ὡς παράδειγμα ἀρίστης καρτερίας καὶ ἀνδρείας εὐλαβικῆς ἀξιοθαύμαστο ἓνας ἄλλος ἀνθρώπος, ἂν ἔχη νοῦ ὑψηλοστόχαστο καὶ εἶναι φημισμένος γιὰ ἀρετὴ καὶ ἱκανὸς νὰ φανερώσῃ μέσα στὸν ἑαυτό του κατὰ τὴν ἀνυποχώρητη σύρραξη μὲ τὰ δεινὰ τὴν ὡς τότε κρυμμένη ἀλήθεια.

Συμβουλεύει λοιπὸν ὅσους δὲν μποροῦν νὰ σκεφθοῦν τίποτα πέρα ἀπὸ τὴν παροῦσα ζωὴ, νὰ μὴ ξεθαρρευθοῦν γιὰ τὴ σωματικὴ τους ὑγεία γιὰ τὸ φτερωτὸ κύλημα καὶ τρέξιμο τῶν πραγμάτων καὶ νὰ μὴν ἐπαίρωνται εἰς βάρος ἐκείνων ποὺ τὰ στεροῦνται κατὰ τὴν διάρκεια τῆς παρούσας ζωῆς καὶ ἔχουν ἔνδυμά τους τὴ φθορὰ αὐτῇ, ποὺ γύρω της ὀργιάζει ἡ μετατροπὴ καὶ ἡ ἀλλοίωσις, κι εἶναι ἄγνωστο τί θὰ συμβῇ καὶ σ' αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἀνωμαλία καὶ ταραχὴ τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων. Τοῦτο, νομίζω, μᾶς λέει μὲ τὴ φράση· «Ὡσὸ τοῦ ἡ ὕλη ἔχει ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ τῆς τὴν ἀταξία», ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴ φράση· Ὡσὸ τοῦ κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀλλοίωσης εἶναι τὸ σύμπαν τοῦτο κι εἴμαστε ντυμένοι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως καὶ μᾶς ἔχουν ἐξ ἴσου στὴ διάθεσή τους οἱ λογῆς συμφορὲς ποὺ τοῦτο προκαλεῖ ἐξαιτίας τῆς φυσικῆς μας ἀσθενείας.

Ἄς μὴν ἐπαιρώμαστε ὁ ἓνας εἰς βάρος τοῦ ἄλλου⁷⁵ γιὰ τὴν ἀνισότητα ποὺ μᾶς περιβάλλει, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ φρόνιμο στοχασμὸ ὡς ἐξομαλύνωμε τὴν ἀνωμαλία τῆς ὁμοτιμῆς φύσεως ἀναπληρώνοντας τίς ἐλλείψεις τῶν ἄλλων

ψεις ταῖς ἡμῶν αὐτῶν ἀναπληροῦντες ὑπερβολαῖς. Διὸ τυχόν καὶ ἡ παροῦσα συνεχωρήθη πολιτεύεσθαι ἀνωμαλία, ἵνα δειχθῇ ἡ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου δύναμις προτιμῶσα πάντων τὴν ἀρετήν⁷⁶. Πάντων γὰρ ἀνθρώπων ἡ αὐτὴ ἐστὶ τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς τροπὴ καὶ ἀλλοιώσεις, φέρουσά τε καὶ φερομένη, καὶ μόνον τοῦτο κεκτημένη σταθερόν τε καὶ βέβαιον, τὸ ἄσφατον καὶ φερόμενον.

ἀπὸ τὸ δικό μας πλεόνασμα. Γι' αὐτὸ ἴσως ἐγινε ἡ παραχώρηση νὰ ὑπάρχη ἡ παροῦσα ἀνωμαλία, γιὰ νὰ φανῇ ὅτι ἡ δύναμη τοῦ λόγου μέσα μας προτιμᾷ ἀπ' ὅλα τὴν ἀρετή⁷⁶. Σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἴδια ἡ τροπὴ καὶ ἡ ἀλλοίωση τοῦ σώματός τους καὶ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων· τοὺς παίρνει καὶ πηγαίνει μαζί τους καὶ ἓνα μονάχα ἔχει σταθερὸ καὶ ἐδραῖο, τὴν ἀστάθεια καὶ τὴν κίνηση.

76. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐνώνει στενά, ὅπως συνηθίζει, τὸ λόγο καὶ τὴν ἀρετὴ. Ἐδῶ ἐνώνει αὐτὰ τὰ δύο καὶ μὲ τὴ σταθερότητα, ἀντιθέτοντας σ' αὐτὰ τὴν ἀστάθεια μιᾶς ζωῆς ἀλογίας καὶ ὑποδουλωμένης στὶς ἡδονές. Μὲ τίς ἀρετές σὰν ἔξεις σὲ διάφορες μορφές τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπιτυγχάνουμε μιὰ σταθερότητα σὰν ἔκφραση τῆς πνευματικῆς ἰσχυροποίησης καὶ τῆς αὐτοκυριαρχίας, ἐνῶ τὰ πάθη δηλώνουν ἀπότομες μεταβάσεις ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς γαλήνης σ' ἐκδηλώσεις βίαιες, ποὺ ἀκολουθοῦνται ἀπὸ καταστάσεις λύπης. Παράλληλα πρὸς αὐτό, ἐνῶ τὸ σῶμα ἐξασθενεῖ καὶ γενικά ὑπόκειται σὲ ἀλλαγές μαζί μὲ τίς ἐξωτερικὲς συνθήκες, τὸ πνεῦμα μας ἐνισχύεται καὶ στερεώνεται συνεχῶς μὲ τίς ἀρετές ἐπιτυχαίνοντας χαρακτήρα ὅλο καὶ πιὸ ἰσχυρό.

Ἀλλὰ ἡ σταθερότητα στὴν ἐκπλήρωση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐπομένως στὴν ἔξη τῶν ἀρετῶν ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸ λόγο. Ὁ λόγος σὰν κριτικὴ λειτουργία ὑπολογίζει τὸ λόγο, μὲ τὸν ὅποιο προσδιορίζεται καὶ ἐνεργοποιεῖται ἡ ἀδιάφορη ἀνθρώπινη φύση καὶ τὸ πρόσωπο σὰν ἰδιαίτερος τρόπος πραγματοποίησεως τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ὁ λόγος

σὰν λειτουργία κριτικὴ θέλει νὰ διατηρήσῃ καὶ νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὴ φύση ποὺ προσδιορίζει ὁ λόγος σὰν δομὴ τῆς. Ὁ λόγος σὰν κριτικὴ λειτουργία εἶναι τὸ συνειδητὸ ὄργανο τοῦ λόγου ποὺ προσδιορίζει σὰν δομὴ τὴ φύση καὶ τὸ πρόσωπο. Εἶναι τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὅποιο ὁ λόγος τῆς φύσης καὶ τοῦ προσώπου παίρνει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ θέλει νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ πραγματωθῇ ξεπερνώντας τὴ διάσπαση μέσα στὶς ἡδονές τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀρετὴ εἶναι ἔτσι ὁ τρόπος νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ πραγματωθῇ ἐνεργητικὰ ὁ λόγος τῆς φύσης χρησιμοποιώντας τὸ λόγο σὰν λειτουργία κριτικὴ. Μὲ τὴν ἀρετὴ ὁ λόγος τῆς φύσης ἀντιτίθεται, μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ λόγου σὰν κρίσης, στὴ φθορὰ μὲ τὴν ὅποια τὴν ἀπειλεῖ ἡ ἀστάθεια τῶν παθῶν. Ἐπομένως οἱ ψυχές δὲν μένουν μέσα στὸ σῶμα, ὑποφέροντας μὲ τρόπο παθητικὸ τὴ φυλακὴ τους ἀλλὰ κερδίζουν μιὰ σταθερότητα μὲ τὴν ἐνεργὸ προσπάθειά τους καὶ ὁδηγοῦν ἀκόμα καὶ τὰ σώματα πρὸς τὴν ἀφθαρσία. Γι' αὐτὸ λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος ὅτι καὶ αὐτὸ ἐπίσης τὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἔχει χαρακτήρα ἀντιωριγενικό.

ΙΑ'

C Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον λόγου, εἰς τό·
«Οὐ γὰρ ἔχει τι ὑψηλότερον ἢ ὅλως ἕξει»^α.

Δοκεῖ μοι διὰ τούτων ἀπολῦσαι πάσης συγκριτικῆς τε καὶ διακριτικῆς καὶ ἄλλως πως λεγομένης σχέσεως τὸν διδασκόμενον ὁ θεόφρων οὗτος διδάσκαλος⁷⁷. Ἀσχετον γὰρ τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου φασὶν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, καὶ ταῦτὸν δύνασθαι τῷ ἀσυγκρίτως ὑπὲρ πάντα εἶναι λέγειν, ὡς δύναμιν ἔχον ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως.

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΚΑ' (Εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας) Α', PG 35, 1084B.

77. Μερικοὶ βγάζουν ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τὴν ὠριγενικὴν θέσιν ὅτι ὁ νοῦς, ἀφοῦ ἔχει φθάσει εἰς τὴν θέαν τοῦ Θεοῦ καὶ μὴν ἔχοντας πιά κανένα πρᾶγμα εἰς τὸ ὅποιο νὰ μποροῦσε ν' ἀνέβῃ, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη τῆς καθόδου, ἐπειδὴ πλήττεται ἀπὸ τῆς θέας αὐτῆς. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βρῖσκει ἀπεναντίας εἰς τὸ κείμενο αὐτὸ ἕνα ἀντιωριγενικὸ νόημα· βεβαιώνοντας ὅτι μέσα εἰς τὴν μελλοντικὴν ζωὴν δὲ θὰ ὑπάρξῃ πιά κάτι ψηλότερον ἀπὸ τὸ Θεό, τοποθετεῖ τὸ Θεὸ πάνω ἀπὸ κάθε σύγκρισιν καὶ γι' αὐτὸ πάνω ἀπὸ κάθε πεπερασμένη πραγματικότητα. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ γνωσθῇ, γιὰ τὴν ξεπερνᾷ κάθε τι ποὺ γνωρίζεται. Εἶναι ἀποφατικὸς μὲ τὸ νόημα ὅτι ξεπερνᾷ

ΙΑ'

«Γιατὶ ψηλότερον τίποτα δὲν ἔχει οὔτε ποὺ θὰ λάβῃ καθόλου» (Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος εἰς ἅγιον Ἀθανάσιον)^α.

Μὲ τοῦτα μοῦ φαίνεται πῶς ὁ θεόφρων τοῦτος δάσκαλος ἔχει ἀπελευθερώσει τὸν μαθητὴ ἀπὸ κάθε σχέσιν συγκριτικῆς ἢ διακριτικῆς ἢ ὅπως ἄλλιῶς νὰ τὴν ποῦμε⁷⁷. Γιατὶ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ λόγου ἀγνοεῖ τὴν σχέσιν, λένε οἱ δεινοί σ' αὐτά, καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἔκφρασιν «εἶναι ἀσύγκριτα πάνω ἀπὸ κάθε τι», ἐπειδὴ ἔχει δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀπόφασης.

κάθε τι ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ γνωστό. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν ἔχει περιθώρια, εἶναι ἀπειρος καὶ ἀπροσδιόριστος μέσα εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ. Δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ κατανοηθῇ τέλεια ἀπὸ τὸ πνεῦμα μας καὶ ἐπομένως νὰ γεννηθῇ μέσα σ' αὐτὸ πλήξη. Ὁχι πῶς ὁ Θεὸς δὲν ἔχει τίποτα πάνω ἀπ' αὐτὸν μέσα σὲ μιὰ πραγματικότητα περιορισμένη, ἀλλὰ δὲν ἔχει τίποτα ἀνώτερό του μέσα σὲ μιὰ πραγματικότητα ἀπερίοριστη.

Μιὰ αἰώνια κίνησις ἐξυπακούει μιὰν αἰώνια ἀνικανοποίησιν τοῦ πνεύματος. Δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ βυθισθῇ μέσα εἰς τὴν παρούσα χαρὰ, ἐπειδὴ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν τάσιν πρὸς ἕνα σκοπὸν πρὸς ὃν ὑψιλό. Οὔτε ὅμως ἡ πλέρια χαρὰ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ στερημένη ἀπὸ κάθε κίνησιν. Ἡ ἀπεραντοσύνη τοῦ ἀγαθοῦ ποὺ δοκιμάσθηκε ἐπιτρέπει μιὰ κίνησιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν του. Αὕτη ἡ σύνθεσις σταθερότητας καὶ κίνησης εἶναι ἡ λύσις, εἰς τὴν ὅποια ἔχουν φθάσει οἱ ἅγιοι Πατέρες.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἰς τό· «Ἔτινι μὲν οὖν ἐξεγένετο διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴτε νέφος χρῆ λέγειν, εἴτε προκάλυμμα, Θεῶ συγγενέ-
D σθαι, καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθ' ὅσον ἐφι-
κτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει, μακάριος οὗτος τῆς ἐντεῦθεν ἀναβά-
σεως καὶ τῆς ἐκείσε θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι
χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὕλικὴν δυνάδα γενέσθαι διὰ τὴν ἐν
Τριάδι νοουμένην ἐνότητα»⁷⁸.

α. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *ὅπου παραπάνω*, Β', PG 35, 1084BC.

78. Ὁ ἅγιος Μάξιμος δίνει τὴν ἐξήγηση τοῦ κειμένου τούτου σὲ 51 ἐνότητες, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ 31η διαιρεῖται σὲ ἑπτὰ ὑποενότητες (PG 91, 1105 D—1205).

Ἡ ἀοριστία τῶν παλαιότερων μελετῶν, τῶν σχετικῶν μὲ τὸ τμήμα τοῦτο, προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἀναχωροῦν, γὰρ νὰ πετύχουν τὴ διόρθωση τοῦ περιεχομένου τῶν ἐνοτήτων, ἀπὸ τὸ γε-
νικὸ θέμα. Ὁ P. Sherwood διατυπώνει τὴν ἀποψη ὅτι τὸ θέμα τοῦ
κειμένου εἶναι ἡ ἀνάβαση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεὸ διὰ μέσου τῆς
ὕλης καὶ τοῦ σώματος. Καὶ δίνει τὴν ἐξῆς γενικὴ διάρθρωση: Α'
Μέρος: Λόγος καὶ θεωρία. Ἐνότητες 1—3: Ἡ θεολογικὴ
καὶ ἀνθρωπολογικὴ βάση τῆς ἀνάβασης. Ἐνότητες 4-16: Τύποι
τῆς ἀνάβασης μέσα στὴν Π. Διαθήκη. Ἐνότης 17: Ἐνὺς τύπος
τῆς Κ. Διαθήκης. Ἡ μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Ἐνότητες
18-27: Ὁ φυσικὸς καὶ ὁ γραπτὸς νόμος, ὅπως συμβολίζονται ἀπὸ τὰ
λαμπρὰ φορέματα τοῦ Κυρίου σὲ τέλεια ἁρμονία. (ὑποενότητες 18-19:
Ἡ θεολογικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ βάση αὐτῆς τῆς ἁρμονίας. ὑπο-
ενότητες 20-22: Τύποι τῆς ἁρμονίας αὐτῆς στὴν Π. Διαθήκη: Μελχι-
σδεκ, Ἀβραάμ, Μωϋσῆς. ὑποενότητες 23-27: Ἀφηρημένες θεω-
ρήσεις). Ἐνότητες 28, 29: Φαίνεται ὅτι ἔχουν εἰσαχθῆ ἀργότερα
ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μάξιμο. Ἐνότητες 30, 31: Συμπληρωματικὲς
ἐξηγήσεις τῆς Μεταμόρφωσης. Ἐνότητες 32-42: Ἀναπτύξεις
καταφατικῆς θεολογίας ποὺ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸ Μωϋσῆ καὶ τὸν
Ἠλία στὴ σκηνὴ τῆς Μεταμόρφωσης. Μέρος Β': Ὁ ὕλικὸς δι-
σμός καὶ ἡ ἐνότητα τῆς Τριάδας (τὸ δεύτερο μέρος μέσα στὸ κείμενο
τοῦ ἁγίου Γρηγορίου). Ἐνότης 43: Προεισαγωγικὴ ἐξήγηση.
Ἐνότης 44: Ἡ ἀνθρωπολογικὴ βάση τῆς ἐξήγησης. Ἐνότη-

«Ὅποιος λοιπὸν ἔλαβε τὴν ἐξουσία μὲ λόγον καὶ θεωρία
διαπερνώντας τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸ τοῦτο, εἴτε νέφος πρέ-
πει νὰ τὸ ποῦμε εἴτε προκάλυμμα, νὰ φθάσῃ στὸ Θεὸ καὶ νὰ
ἐνωθῇ μὲ τὸ ὁλοκάθαρο φῶς, ὅσο εἶναι ἐφικτὸ στὴν ἀνθρώπινῃ
φύσει, θὰ εἶναι μακάριος γιὰ τὴν ἀνύψωσή του ἀπὸ δῶ καὶ τὴ
θέωσή του ἐκεῖ ἐπάνω. Τούτῃ τῇ χαρίζει ἡ γνήσια φιλοσόφηση
καὶ τὸ ξεπέραςμα τῆς φυσικῆς δυνάδας ἐξαιτίας τῆς ἐνότητας
ποὺ νοοῦμε μέσα στὴν Τριάδα» (Ἀπὸ τὸν ἴδιο λόγο)⁷⁸.

τητες 45-51α: Βιβλικὸι τύποι καὶ ἡ ἐξήγησή τους. Ἐνότης 51β: Τὸ γενικὸ συμπέρασμα. Ἐπειτα ἀπὸ τοῦτο ὁ Sherwood δίνει
λεπτομερέστερα τὸ περιεχόμενο κάθε ἐνότητας (βλ. P. Sherwood,
The Earlier Ambigua, σ. 31 κ.ε.).

Θὰ ὑπογραμμίσωμε στὰ σχόλιά μας τὸν ἀντιωριγενισμό τοῦ
τμήματος τούτου τοῦ ἁγίου Μαξίμου καὶ θὰ δεῖξουμε ὅτι ἡ ἐννοια τῆς
ἀνάβασης διὰ μέσου τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος δὲν ἔχει καθόλου νόημα
ὠριγενικό. Κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο ὁ πιστός, κι ἀκριβέστερα ὁ ἅγιος,
ἀνυψώνεται ὁ λὸ κ λ ρ ο ς στὸ Θεό, ὅχι μόνον μὲ τὴν ψυχὴ. Κάνει
καὶ τὸν κόσμον ἐπίσης ν' ἀνυψωθῇ ὡς τὸ Θεό. Ἡ ὕλη καὶ τὸ σῶμα ξανα-
κερδίζουν τὸ θετικὸ νόημά τους. Δὲν ἐγκαταλείπονται μ' ἀδιαφορία,
ὅπως μέσα στὸν ὠριγενισμό. Ἄν πρόκειται ἀκόμα γιὰ «ἀνάβαση»
εἶναι μιὰ ἀνάβαση ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴ πρόσδεση στὸ σῶμα καὶ στὴν
ὕλη, στὴ θέα καὶ τὴν ἀποκατάστασή τους στὸ ἔργο τῶν ἐνδιαμέσων,
μὲ τὰ ὁποῖα γίνεται εὐκρινὲς τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἦδη μέσα στὴν
πρώτῃ ἐνότητα ὁ ἅγιος Μάξιμος δείχνει ὅτι τὸ ἔργο περιέχεται μέσα
στὸ λόγο κι ὅτι ὁ λόγος ἐπομένως δὲν μπορεῖ ν' ἀποσπασθῇ ὀντολογικὰ
ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ τὸ σῶμα· ἔχει τὴν ὑποχρέωση νὰ κυριαρχήσῃ καὶ νὰ
γίνῃ εὐκρινὴς μέσα στὸ σῶμα μὲ τίς ἀρετὲς καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ μὲ τὰ
πράγματα τοὺς θεῖους λόγους. Στὴν τρίτῃ ἐνότητα ὁ ἅγιος Μάξιμος
δηλώνει ὅτι ἂν ὁ λόγος ἔχῃ μία κίνηση ἀναλυτικὴ, ἀναζητώντας τὴν
αἰτία τῶν πραγμάτων καὶ τὴ συνθετότητά τους, οἱ ἐννοίες μποροῦν νὰ
ἔχουν συνθετικὴ κίνηση συλλαμβάνοντας τὰ πράγματα ὅχι μόνον στὴν
ὕλική τους ὕψη ἀλλὰ ἐπίσης καὶ στὴ μορφή τους ἢ στὶς δομὲς τους τίς
γεμᾶτες νόημα ἢ λόγο. Ἡ ἀνάβαση γιὰ τὴν ὁποία μιλεῖ ὁ ἅγιος Γρη-
γόριος ὁ Ναζιανζηνὸς νοεῖται ἀπὸ τὸν ἅγιο Μάξιμο πρὸς πολὺ σὰν προσ-
πάθεια νὰ κἀνῃ τὸ σῶμα καὶ τὸν κόσμον διαφανῆ γιὰ τὸ Θεό.

1108 A Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι ἐλλιπῶς ἔχειν τὸν ἀποδοθέντα περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ἀγίων τοῦ διδασκάλου λόγον, ἅν τινες, ὡς γεγράφατε, τοῦτο νομίζουσι, διὰ τοῦ λόγου καὶ θεωρίας μόνον πρακτικῆς δίχα τὴν κατὰ Θεὸν τῶν μετελθόντων αὐτὴν φιλοσοφίαν εἰπεῖν, τοῦναντίον δὲ διηρμένην τῇ πράξει τὴν ἀληθῆ περὶ τὰ ὄντα κρίσιν αὐτῶν καὶ ἐνέργειαν, ἣν δὴ φιλοσοφίαν ὄντως πληρεστάτην ἔγωγε τολμήσας μόνην ὀρίζομαι⁷⁹,

79. Φαίνεται ὅτι μερικοὶ ἐξηγοῦσαν καὶ τὸ κείμενο τοῦτο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου μὲ νόημα ὠριγενικό. Μὲ τὸ σκοπὸ τοῦτο ἐφιστοῦσαν τὴν προσοχὴν πάνω στὴ δῆλωση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὅτι στὴ θέωση φθάνει κανένας μόνον μὲ τὸ λόγο καὶ τὴ θεωρία, ἐπομένως μὲ τρόπο παθητικό, χωρὶς καμμιά ἐπενέργεια πάνω στὰ πράγματα καὶ στὸν κόσμος.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος στὴν ἐξήγηση αὐτὴ τῶν λόγων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἀντιθέτει μιὰν ἄλλη, μὲ τὴν ὁποία προβάλλει τὴ σπουδαιότητα τῆς πράξης. Δηλώνει, ὅτι ἀκόμα καὶ μέσα στὸ λόγο περιέχεται ἡ ἐνεργητικότης καὶ μέσα στὴ θεωρία ἐνυπάρχει ἡ κρίση ἡ σχετικὴ μὲ τὰ ἔργα ποὺ ἔχουν ἐπιτελεσθῇ. Τὸ ἀποδεικνύει μὲ τὸν ὅρισμό ποὺ δίνει στὸ λόγο καὶ τὴ θεωρία. Ὁ λόγος εἶναι ἡ λειτουργία ποὺ ἐπιβάλλει κάποια τάξη στὴν κίνηση συγκρατώντας τὴν ἀπὸ τὴν κλίση πρὸς ἀντικειμενικὰ ἄτοπα καὶ μὲ ἀποτελέσματα καταστρεπτικὰ γιὰ τὴ φύση. Ὁ λόγος εἶναι ἕνα εἶδος ἡθικοῦ ὁδηγοῦ τῆς κίνησης, ποὺ τὴν ὁδηγεῖ στὸ ξεπέραςμα τῶν ἁμεσῶν ἡδονῶν τῶν αἰσθήσεων. Κατευθύνει ὅχι μόνον τὴν κίνηση τῆς φύσης μας ἀλλὰ καὶ τὴν κίνηση τῆς ὕλικῆς φύσης. Γιατὶ κατευθύνουμε τὴν κίνηση τῆς φύσης μας, γιὰ νὰ κατευθύνουμε κατὰ κάποιο τρόπο τὴν κίνηση τῶν ἀντικειμένων καθὼς καὶ τὴ δύναμη τῆς ὕλικῆς φύσης μὲ σκοπὸ τὴν ἡθικὴ ἢ ὑγιὴ ἀνάπτυξή μας στὴν κατεύθυνση τῆς πνευματοποίησης. Ἀλλὰ μόνον ὁ λόγος ποὺ μένει μέσα στὴ φυσικὴ συμφωνία του μὲ τὸ ἀγαθὸ κατευθύνει πρὸς τὸ ἀγαθὸ ἢ πρὸς τὸ πνευματικὸ τὴν κίνηση τῆς φύσης μας καὶ τίς ἐξωτερικὲς δυνάμεις. Γι' αὐτὸ ὁδηγεῖ τὴ φύση μας καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ τὸν κόσμον ὁλόκληρον πρὸς τὸ Θεό. Ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸ, πρὸς τὸ ὁποῖο ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀποστολὴ νὰ κατευθύνῃ κάθε στιγμὴ τὴν κίνησή μας καὶ τὴν κίνηση τῶν πραγμάτων, συλλαμβάνεται ἐνορατικὰ ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ λειτουργία τῆς ψυχῆς. Καὶ ἡ θεωρητικὴ αὐτὴ ἐνόραση τοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἔχει μόνον διανοητικὸ χαρακτήρα· εἶναι καὶ λειτουργία τῆς καρδιάς. Τὸ ἀγαθὸ συλ-

Ἐγὼ δὲν νομίζω πὼς ἔχει καμμὶ ἀλλειψὴ ὁ λόγος τοῦ διδασκάλου γιὰ τὴν ἀρετὴ τῶν Ἀγίων ποὺ ἀναφέραμε κι ἂς ἔχουν μερικοί, ὅπως ἔχετε γράψει, τὴ γνώμη αὐτῇ, λόγῳ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ λόγο καὶ τὴ θεωρία μόνον, χωρὶς τὴν πρακτικὴ ὅσων τὴν ἄσκησαν κατὰ Θεό. Ἀντίθετα νομίζω ὅτι μὲ πολλὴ σαφήνεια εἰσηγεῖται τὴ συναρμογὴ τῆς πράξης μὲ τὴν ἀληθινὴ ἀναφορικὰ μὲ τὰ ὄντα κρίση καὶ ἐνέργειά τους, ποὺ ἐγὼ δὲ τολμῶ νὰ ὀρίσω ὡς τὴ μόνη ἀληθινὰ ἀρτιωμένη φιλοσοφία⁷⁹. Καὶ τὴν εἰσηγεῖται μὲ

λαμβάνεται ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ πνευματικοῦ μας εἶναι. Ὁ λόγος ὁργανώνει τὴν κίνηση πρὸς τὸ ἀγαθὸ ποὺ φωτίζει σὰν ἀστραπὴ τὴν ἐνόρασή μας, μὲ τὴν ὁποία ὁ λόγος ἔχει βαθὺ σύνδεσμος. Ἐτσι ὁ ἅγιος Μάξιμος δίνει καὶ στὴ θεωρητικὴ λειτουργία πρακτικὴν ἀποστολήν. Ἡ θεωρία εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ κατανόηση τῆς πνευματικῆς σημασίας ποὺ ἔχουν οἱ ποικίλες ἀπόψεις τῆς δημιουργίας, τὰ βιβλικὰ κείμενα καὶ πρόσωπα. Μὲ τὴ θεωρία ζητεῖ νὰ δῇ τὸ πνευματικὸ νόημα τῶν πραγμάτων, τῶν προσώπων καὶ τῶν βιβλικῶν ἢ καὶ τῶν ἄλλων κειμένων καὶ νὰ διαπιστώσῃ μὲ ποῖο τρόπο μποροῦν αὐτὰ νὰ μᾶς κατευθύνουν στὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Γι' αὐτὸ ὀνομάζει τὴν πνευματικὴ ἐξήγηση τῶν νόμων τῆς δημιουργίας, τῶν κειμένων καὶ τῶν βιβλικῶν προσώπων «θεωρία» καὶ πιστεύει ὅτι οἱ νόμοι τῆς φύσης καὶ ἡ βιβλικὴ ἀποκάλυψη ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία σὰν ὁδηγοὶ τῆς πνευματοποίησης γιὰ κεῖνον ποὺ τίς νοεῖ ἢ τίς θεωρεῖ μὲ τὸ πνευματικὸ τους νόημα.

Ἡ ἀρετὴ εἶναι κατὰ συνέπεια καρπὸς τοῦ λόγου καὶ τῆς θεωρίας μέσω τοῦ σώματος. Μέσα στὴν ἀρετὴ ἐκδηλώνονται καὶ τὰ δύο. Γι' αὐτὸ ἡ ἀρετὴ παρουσιάζεται ἡ ἴδια σὰν ἔκφραση τοῦ ἔρωτα πρὸς τὴ σοφία (φιλοσοφία) ἡ σὰν σοφία πραγματοποιημένη. Ἀλλὰ ἡ ἀρετὴ δὲν δειχνεῖται ὁλόκληρη μὲ τὸ σῶμα. Αὐτὸ ποὺ φαίνεται ἀπ' αὐτὴ μέσω τοῦ σώματος ἐκπροσωπεῖ μερικὲς μόνον σκιὰς τῆς θείας δυνάμεως. Γιατὶ μέσα στὴν ἀρετὴ ἐνεργοῦν ὅχι μόνον ὁ λόγος καὶ ἡ ἀνθρώπινη θεωρία ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου καὶ μὲ τὴ μεσολάβησή της ἡ δύναμη τοῦ θείου Λόγου, ποὺ ἔχει φυτέψῃ καὶ διατηρεῖ μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ὅχι μόνον τὴ συνείδηση τοῦ ἀγαθοῦ (σὲ τελευταία ἀνάλυση τοῦ Θεοῦ) ἀλλὰ καὶ τὴν κίνηση πρὸς Αὐτόν. Γιατὶ βέβαια ὁ ὑποστάτικος θεὸς Λόγος περιέχει ταυτόχρονα τὸ Ἀγαθὸ καὶ τὴ Δύναμη.

μάλα σαφῶς εἰσηγεῖσθαι αὐτὸν ὑπολαμβάνω, λόγῳ καὶ θεωρίᾳ κατορθοῦσθαι αὐτὴν ἀποφηνάμενον, ὡς τῷ λόγῳ συνημμένης πάντως τῆς πράξεως, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ κρίσεως τῇ θεωρίᾳ περιεχομένης, εἵπερ λόγου μὲν τὸ τάσσειν τὴν τοῦ σώματος κίνησιν, οἷον χαλινῶ τινι τῷ ὀρθῷ λογισμῷ τῆς πρὸς ἀτοπίαν φορᾶς ἐπιστημόνως ἀναχαιτίζοντος, θεωρίας δὲ τὸ τὰ καλῶς νοηθέντα τε καὶ κριθέντα ἐμφρόνως αἰρεῖσθαι ψηφίζεσθαι, οἷον εἰ φῶς παμφαέστατον δι' ἀληθοῦς γνώσεως τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν δεικνυούσης· οἷς ἀμφοτέροις μάλιστα καὶ δημιουργεῖται πᾶσα φιλόσοφος ἀρετὴ καὶ φυλάττεται, ὅφ' ὧν καὶ ἐκφαίνεται διὰ σώματος, οὐχ ὄλη, οὐ γὰρ χωρεῖται σώματι χαρακτηρὴ ὑπάρχουσα θείας δυνάμεως, ἀλλὰ τινα τῶν αὐτῆς σκιάσματα. Καὶ τοῦτο οὐ δι' ἑαυτήν, διὰ δὲ τὸ τοὺς γυμνοὺς τῆς κατ' αὐτὴν χάριτος εἰς μίμησιν ἔλθεῖν τῆς θεοειδοῦς τῶν φιλοθέων ἀνδρῶν ἀναστροφῆς, ἐφ' ᾧ τῇ μετοχῇ τοῦ καλοῦ καὶ αὐτοὺς τὸ τῆς κακίας αἰσχος ἀποθεμένους τῆς τῶν ἀξίων Θεοῦ γενέσθαι μοίρας, ἢ τοὺς δεομένους ἐπικουρίας τινὸς ὑπὸ τῶν δυναμένων τυχεῖν, ἐφ' ᾧ τὴν κρυπτομένην τῷ βάθει τῆς ψυχῆς τῶν ἐναρέτων διάθεσιν διὰ τοῦ σώματος κατὰ τὴν προᾶξιν φανεῖσαν ἀποδεξαμένους, τὴν πᾶσι πάντα γινομένην καὶ διὰ πάντων πᾶσι παροῦσαν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, καὶ αὐτοὺς ἀνυμνῆσαι. Ὡς εἶγε μηδεὶς ἦν ὁ εὖ παθεῖν δεόμενος, ἢ ὁ πρὸς ἀρετὴν παραδείγματι τυπωθῆναι ὀφείλων, αὐτὸν ἕκαστον ἀρκεῖν ἑαυτῷ πάντως, ταῖς κατὰ ψυχὴν τῶν ἀρετῶν χάρισιν ἀβρυνόμενον. Καὶ δίχα τῆς τούτων διὰ τοῦ σώματος πρὸς τὸ ἐμφανὲς ἀποδείξεως λέγειν οὐκ ἄτοπον⁸⁰.

80. Μέσα στὶς γραμμὲς αὐτὲς ὁ ἅγιος Μάξιμος ὑποδεικνύει μιὰ νέα ἀποστολὴ τοῦ σώματος. "Ἄν ἡ ψυχὴ ἦταν στερημένη ἀπὸ σώμα, θὰ εἶχε μόνον ἐνάρετη διάθεση ἢ θὰ χαιρόταν μὲ τίς χάρες τῶν ἀρετῶν ποὺ

τὴν ἀπόφασή του ὅτι κατορθώνεται μὲ λόγο καὶ θεωρία, γιατί πάντα ἡ πράξις εἶναι ὅπως ὅποτε συνδεδεμένη μὲ τὸ λόγο καὶ ἡ κρίσις γι' αὐτὴν περιέχεται στὴ θεωρία, ἂν ὁ λόγος ἔχη τὴν ιδιότητα νὰ ὑποτάσσει τὴν κίνησιν τοῦ σώματος ἀναχαιτίζοντας σοφὰ μὲ τὸν ὀρθὸ λογισμό, σὰν μὲ χαλινάρι, τὴν τάσιν πρὸς ἀταξία, ἐνῶ ἡ θεωρία ν' ἀποφασίζει τὴν ἐμφρονη ἐκλογὴ τῶν ὅσα σκεφθήκαμε ὀρθὰ καὶ ἀποφασίσαμε καὶ νὰ δείχνει σὰν ὀλόλαμπρο φῶς τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια μὲ ἀληθινὴ γνώση. Καὶ μὲ τὰ δύο αὐτά, λόγο καὶ θεωρία, δημιουργεῖται κατ' ἐξοχὴν καὶ φρουρεῖται κάθε φιλοσοφημένη ἀρετὴ καὶ μ' αὐτὰ ἐκδηλώνεται διὰ μέσου τοῦ σώματος, ὅχι βέβαια ὀλόκληρη, γιατί δὲ χωράει μέσα στὸ σῶμα, ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι ὁμοιότυπο τῆς θείας δυνάμεως· μόνο μερικὰ ἀποσκιιάσματά της. Τοῦτο δὲν γίνεται γι' αὐτὴν τὴν ἴδια ἀλλὰ ἢ γιὰ νὰ ἔλθουν οἱ γυμνοὶ ἀπὸ τῆς χάρις της σὲ μίμηση τῆς θεόμορφης ἀναστροφῆς τῶν φιλόθεων καὶ ἔτσι μὲ τὴν μετοχὴ τοὺς στὸ καλὸ καὶ ἀποθέτοντας τὴν ντροπὴ τῆς κακίας νὰ συγκαταλεχθοῦν καὶ ἐκεῖνοι στὴν κατηγορίᾳ τῶν ἀξίων τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅσοι ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ κάποια βοήθεια νὰ τὴ λάβουν ἀπὸ κείνους ποὺ μποροῦν. Κι ἔτσι ἀφοῦ ἀποδεχθοῦν διὰ μέσου τοῦ σώματος μὲ τὴν πράξιν τὴν ἐκδήλωσιν τῆς κρυμμένης στὸ βάθος τῆς ψυχῆς διάθεσης τῶν ἐναρέτων, νὰ ὑμνήσουν καὶ αὐτοὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ, ποὺ τὰ πάντα στοὺς πάντες γίνεται καὶ διὰ μέσου τῶν πάντων στὰ πάντα εἶναι παροῦσα. Γιατὶ ἂν βέβαια δὲν ὑπῆρχε κανένας ποὺ νὰ χρειάζοταν νὰ εὐεργετηθῇ ἢ ποὺ νὰ ὀφείλε νὰ δεχθῇ τὴ σφραγίδα τῆς ἀρετῆς ἀπὸ κάποιο παράδειγμα, περιορισμένος καθένας στὸν ἑαυτό του μονάχα, θὰ χαιρόταν μέσα του μὲ τὰ χαρίσματα τῶν ἀρετῶν. Καὶ ἄτοπο δὲν εἶναι νὰ γίνεται λόγος δίχως τὴν ἐκδήλωσή τους διὰ μέσου τοῦ σώματος⁸⁰.

εἶναι μέσα της, ἀλλὰ δὲ θὰ ἔδειχνε πρὸς τὰ ἔξω τὴ διάθεση αὐτή, γιὰ

Ὁ τοίνυν εὐσεβῶς διὰ θεωρίας κατανοήσας ὡς ἔχει τὰ ὄντα, καὶ διὰ βουλῆς λογικῆς ἐστοχασμένως τε καὶ ὀρθῶς τὸν περὶ αὐτῶν ὁρισάμενος λόγον, καὶ φυλάττων ἑαυτῷ τὴν κρίσιν, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν τῇ κρίσει ἀπαρέγκλιτον, πᾶσαν δόμῳ συλλαβὼν ἔχει τὴν ἀρετὴν, πρὸς οὐδὲν ἄλλο μετὰ τὴν ἐγνωσμένην ἀλήθειαν ἔτι κινούμενος⁸¹, καὶ πάντα παρήλθε διὰ σπουδῆς, οὐδενὸς τὸ παράπαν λόγον ποιούμενος τῶν ὅσα σαρκὸς καὶ κόσμου ἐστὶ καὶ λέγεται, ἐνδιαθέτως ἔχων ἤδη τῷ λόγῳ περιεχομένην ἀμάχως τὴν προᾶξιν, οἷα τοῦ ἐφ' ἡμῖν πάντας ἑαυτῷ τοῦ διανοητικοῦ τοὺς κρατίστους ἀπαθεῖς ἐπικομιζομένου λόγους, καθ' οὓς πᾶσα ἀρετὴ καὶ γνῶσις ἐστὶ καὶ ὑφέστηκεν, ὡς δυνάμεις ὄντας ψυχῆς λογικῆς, πρὸς μὲν τὸ εἶναι σώματος οὐδ' ὅλως χρῆζοντας, πρὸς δὲ τὸ

1109 Α φανῆναι διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας κατὰ καιρὸν αὐτῷ χρῆ-

νὰ ἔχουν οἱ ἄλλοι παράδειγμα ἐνάρετης ζωῆς. Χάρη στὸ σῶμα, οἱ ἀρετὲς παύουν νὰ εἶναι καθαρὰ ἀτομικές· κερδίζουν χαρακτῆρα καὶ ἀποτελεσματικότητα κοινωνική. Ἔτσι ὁ Θεὸς ἐργάζεται μὲ ὅλους γιὰ ὅλους. Ἡ ἐνάρετη ζωὴ εἶναι ζωὴ θεόμορφη, μίμηση τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἐνὸς ὁ Θεὸς ἐργάζεται πάνω στὸν ἄλλο.

81. Ὁ γνωστικὸς λόγος ὀρίζει τοὺς συστατικούς (ὄντολογικούς) λόγους τῶν πραγμάτων, ἡ θεωρία τοὺς κατανοεῖ, δηλαδὴ τοὺς βλέπει στὸ σύνδεσμό τους μὲ τὸ Θεὸ καὶ μέσα στὸ σκοπὸ τους. Ὁ λόγος σὰν γνωστικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου βρίσκεται σὲ σύνδεσμο μὲ τὴν ἀλληλουχία τῶν συστατικῶν λόγων τῶν πραγμάτων, ἔχοντας τὴν ἀποστολὴ νὰ τοὺς ὀρίξῃ καὶ νὰ τοὺς συγκεντρώνῃ μέσα του μὲ τρόπο συνειδητό, ἀλλὰ καὶ νὰ κατευθύνῃ τὴν κίνηση τῶν πραγμάτων, καὶ τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου πάνω στὰ πράγματα σύμφωνα μὲ τὴ φύση τους. Ἔτσι τὸ εἶναι μας γίνεται ἐνάρετο. Ὁ γνωστικὸς λόγος εἶναι σὰν ὑποκείμενο «δυνάμει» τῆς λογικῆς ἀλληλουχίας τῶν πραγμάτων ἔχοντας τὸ σκοπὸ νὰ γίνῃ ἀπὸ «δυνάμει» πραγματικὸ μὲ τὴν ὁμοιότητα στὸ θεῖο Λόγο. Γιατὶ Αὐτὸς δημιουργώντας

Ὁποῖος λοιπὸν ἔχει μὲ τὴ θεωρία κατανοήσει ὀρθὰ τὴν κατάστασι τῶν ὄντων καὶ μὲ τὴ λογικὴ σκέψῃ μελετημένα καὶ ὀρθὰ στάθμισε τὸ λόγο τους καὶ φυλάγοντας γιὰ τὸν ἑαυτοῦ τὴν κρίσι μᾶλλον τὸν ἑαυτοῦ γιὰ τὴν κρίσι ἀδείλιαστο, αὐτὸς συγκεντρώνει τὸ σύνολο τῆς ἀρετῆς καὶ δὲ βαδίζει σὲ κανένα ἄλλο στόχο πὺ ἐπειτα ἀπὸ τὴ γνωρισμένη ἀλήθεια⁸¹. Τὰ προσπερνᾷ ὅλα βιαστικά χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ καθόλου ὅσα τῆς σάρκα καὶ τοῦ κόσμου εἶναι καὶ ὀνομάζονται, ἐπειδὴ ἔχει ἐνδιάθετα περιλάβει τὴν πράξι στὸ λόγο ἀσύγκρουστα, ἀφοῦ ἡ διανοητικὴ δύναμή μας συγκεντρώνει στὸν ἑαυτοῦ τῆς τοὺς ἰσχυρότερους ἀπαθεῖς λόγους, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτοὺς ὑπάρχει καὶ συγκροτεῖται κάθε ἀρετὴ καὶ κάθε γνώσι, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἀποτελοῦν δυνάμεις τῆς λογικῆς ψυχῆς καθόλου ἀπαραίτητες γιὰ τὸ σωματικὸ εἶναι, ὅχι ὅμως ἀκατάλληλες νὰ τὴς χρησιμοποιήσῃ στὴν ὥρα γιὰ τὴ φανέρωσή τους γιὰ τὴς αἰτίες ποὺ ἀναφέραμε

τὸν κόσμο σὰν ἀλληλουχία λόγων ὑποστατικῇ ἀλλὰ καὶ σὰν εἰκόνα τῶν λόγων αὐτῶν, ἔχει δημιουργήσει καὶ τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἢ τὴ γνωστικὴ καὶ κατευθυντήρια ὑπόστασή τους σὰν εἰκόνα Ἐκείνου ὡς ὑποκείμενο. Ἡ κτιστὴ αὐτὴ γνωστικὴ ὑπόστασι ἐμφανίζεται στὴν ἀρχὴ σὰν ἓνας βιολογικὸς ὀργανισμὸς δεμένος μὲ τὰ πράγματα ἔτσι, ὅπως ἐμφανίζεται ἡ συνείδησι στὸ νεογέννητο. Ἐπειτα κατευθύνοντας τὸ γνωστικὸ λόγὸ του πρὸς τὸ συστατικὸ λόγὸ τῆς φύσης του, καὶ ἐννοεῖται καὶ πρὸς τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων, θὰ ἐνεργοποιήσῃ τὸ σύνδεσμό του μὲ τὰ πράγματα σὲ ὁμοιότητα πρὸς τὸ δεσμὸ τοῦ Λόγου μὲ τὰ πράγματα. Μὲ τοῦτο θὰ δώσῃ ταυτόχρονα στὸν ἴδιο τὸ Λόγο τὴν εὐκαιρία νὰ ἰδιοποιηθῇ μέσω τοῦ ἀνθρώπου τὰ πράγματα, ὅταν τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο θὰ ἐνεργοποιήσῃ τὸ δεσμὸ του μὲ τὰ πράγματα σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τους, δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τοὺς θεῖους λόγους.

σθαι οὐκ ἀναινομένους⁸². Φασὶ γὰρ τοῦ διανοητικοῦ εἶναι, ἰδικῶς μὲν τὰς νοήσεις τῶν νοητῶν, τὰς ἀρετάς, τὰς ἐπιστήμας τοὺς τῶν τεχνῶν λόγους, τὸ προαιρετικόν, τὸ βουλευτικόν, γενικῶς δὲ τὰς κρίσεις, τὰς συγκαταθέσεις, τὰς ἀποφύγας, τὰς ὁρμάς, καὶ τὰς μὲν εἶναι μόνης τῆς κατὰ νοῦν θεωρίας, τὰς δὲ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἐπιστημονικῆς δυνάμεως⁸³. Εἰ δὲ τούτοις φρουρουμένην οἱ ἅγιοι τὴν οἰκείαν ζωὴν συντηρήσαν, ἄρα περιληπτικῶς διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς θεωρίας ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ πάντας τοὺς κατ' ἀρετὴν καὶ γνῶσιν εἰσηγήσατο λόγους τοῖς ἁγίοις συνειλημμένους, δι' ὧν τῇ κατανοήσει τοῦ Θεοῦ κατὰ θεωρίαν γνωστικῶς προσανέ-
 Β χοντες ἐμφρόνως κατὰ λόγον διὰ τῶν ἀρετῶν τὴν θείαν ἐαντοῖς μορφὴν ἐνετυπώσαντο, πάντως οὐκ εἶναι ἀναγκαῖον οἰηθεῖς τὴν διὰ τοῦ σώματος ὀνομάσαι προᾶξιν, γινώσκων μὴ ἀρετῆς αὐτὴν εἶναι ποιητικὴν, ἀλλ' ἐκφαντικὴν, καὶ μόνων τῶν θείων νοημάτων τε καὶ λογισμῶν ὑπουργόν⁸⁴.

82. Ὁ ἅγιος Μάξιμος παρουσιάζει ἐδῶ τὸν παραδοξικὸν χαρακτήρα τῶν ἀρετῶν. Ἀπὸ τῆς μιᾶς, ἐμφανίζουν τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ εἶναι μας ἀπὸ τῆς δουλείας στὸ σῶμα καὶ στὸν κόσμον, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης, μιᾶς χρησιμοποίηση τοῦ σώματος καὶ τοῦ κόσμου γιὰ τὴν ἄσκηση τῶν ἀρετῶν. Γιατὶ τὸ σῶμα καὶ ὁ κόσμος ἀποκαλύπτονται νὰ ἔχουν ἓνα κατώτερο καὶ ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο. Φθάνομε στὸ ἀνώτερο ἐπίπεδό τους, ὅταν ἔχωμε οἰκειοποιηθῇ τοὺς ἀπαθείς λόγους τῶν πραγμάτων ἢ, ὅπως λέει ἄλλοις ὁ ἅγιος Μάξιμος, τίς καθαρὲς ἐννοίες τῶν πραγμάτων ἢ τίς ἐννοίες τίς ἀμεικτες ἀπὸ πάθου τὴν καθαρὴν ἐννοία τῆς γυναικάς, ἀμεικτη ἀπὸ τὸ σαρκικὸ πόθο μας, τὴν καθαρὴν ἐννοία τοῦ χρυσοῦ ἀμεικτη ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κατοχῆς του. Ἡ ἐμπαθὴς ἐννοία εἶναι ἡ σκέψη ἡ σύνθετη ἀπὸ πάθος καὶ ἐννοία. «Χωρίζωμεν τὸ πάθος ἀπὸ τοῦ νοήματος καὶ ἀπομένει ὁ λογισμὸς ψιλός... Αἱ ἀρεταὶ τῶν παθῶν τὸν νοῦν χωρίζουσι» (Κεφάλαια περὶ ἀγάπης III, 43-44, PG 90, 1029 B). Οἱ καθαρὲς ἐννοίες γίνονται μέσα μας ἰσχυροὶ λόγοι, γιατί δὲν ἀφήνονται νὰ σκοτεινιάσουν ἀπὸ τὰ πάθη μας καὶ δὲν ἀφήνουν οὔτε ἐμᾶς τοὺς ἴδιους νὰ κυριαρχοῦμαστε ἀπὸ τὰ πάθη. Γίνονται δυνάμεις τῆς λογικῆς ψυχῆς. Διαπιστώνομε ξανά ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος

προηγούμενα⁸². Λένε πὼς εἶναι ἐκδηλώσεις τοῦ διανοητικοῦ, εἰδικὰ οἱ νοητικὲς συλλήψεις τῶν νοητῶν, οἱ ἀρετές, οἱ ἐπιστήμες, οἱ λόγοι τῶν τεχνῶν, τὸ βουλευτικόν, ἡ νόηση καὶ γενικὰ ἡ κρίση, οἱ ἀποδοχές, οἱ ἀρνήσεις, οἱ ὁρμές καὶ ὅτι τὰ πρῶτα πραγματοποιιοῦνται σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τοῦ νοῦ, ἐνῶ τὰ δεύτερα σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ ἐπιστημονικὴ δύναμη⁸³. Κι ἂν μὲ τοῦτα ἐκράτησαν οἱ ἅγιοι φυλαγμένη τὴ ζωὴ τους, ἐπομένως μὲ τὸ λόγο μαζί καὶ μὲ τὴ θεωρία ὁ μακαρισμένος τοῦτος δάσκαλος ὅλους ἀπὸ κοινοῦ τοὺς λόγους τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσης ἐπρότεινε στοὺς ἁγίους καὶ μέσω τῶν λόγων τούτων προσηλωμένοι μὲ φρόνηση στὴν κατανόηση τοῦ Θεοῦ μὲ γνωστικὴ θεωρία ἐτύπωσαν μέσα τους συνειδητὰ καὶ ἔλλογα μὲ τίς ἀρετὲς τὴ θείαν μορφή. Ἐνόμισε ὅτι δὲν εἶναι πάντως ἀνάγκη νὰ ὀνομάσῃ τὴ σωματικὴ ἐκδήλωση, ἐπειδὴ ἐγνώριζε ὅτι αὐτὴ δὲ δημιουργεῖ ἀρετὴ, ἀλλὰ συντελεῖ στὴν ἐμφάνισή της καὶ ὑπηρετεῖ μόνον τὰ θεῖα νοήματα καὶ τοὺς λογισμοὺς⁸⁴.

βλέπει μέσα στὸ γνωστικὸ ἢ συστατικὸ λόγο νὰ ἐμπλέκεται σφιχτὰ ἡ δύναμη. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἐνώνει στενὰ τοὺς συστατικούς λόγους τῶν πραγμάτων μὲ τὸ γνωστικὸ ἀνθρώπινο λόγο θεωρώντας τοὺς σὰν εἰκόνες ἐκείνου, ἐκφράσεις καὶ μέσα τῆς δυνάμεώς του.

83. Μὲ τὴ λέξη «διάνοια» ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐννοεῖ ὅλο τὸ ἀνώτερο τμῆμα τῆς ψυχῆς· τὴ θεωρητικὴ ἱκανότητα, τὸν λόγο, τὴ θέληση. Ὅλες οἱ ἐνέργειες τῆς θεωρητικῆς καὶ πνευματικῆς γνώσης, τῆς πρακτικῆς γνώσης καὶ ὀργάνωσης, οἱ ἀποφάσεις, προέρχονται ἀπ' αὐτήν.

84. Ἔτσι οἱ λόγοι τῶν πραγμάτων γίνονται δυνάμεις καὶ ἀκτίνες τοῦ λόγου μας ποὺ πραγματοποιεῖται σὲ ἀρετές. Οἱ ἀρετές μὲ τὴ σειρά τους γίνονται δυνάμεις καὶ ἀκτίνες τῆς καθαρᾶς θεωρίας. Ἔτσι καθαρμένη ἡ θεωρία πλησιάζει στὴν κατανόηση τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ λόγος δέχεται ἀπὸ τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων, ποὺ ἀφομοιώνονται καὶ πραγματοποιιοῦνται μὲ τίς ἀρετές, τὸ ἀποτύπωμα τοῦ Θεοῦ. Ἄν εἶναι ἔτσι, δίκαια ὁ ἅγιος Γρηγόριος δὲν ἐθεώρησε ἀναγκαῖο νὰ σχολιάσῃ μὲ σαφήνεια τὴν ἄσκηση τῶν ἀρετῶν μὲ τὸ σῶμα. Γιατὶ ἡ ἄσκηση αὐτὴ δὲν εἶναι αἰτία τῶν ἀρετῶν, παρὰ μονάχα ἐκδηλώνει καὶ ὑπηρετεῖ τὴν κατανόηση τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ.

Ὡς ἂν δὲ καὶ δι' ἑτέρου τρόπου φανερόν γένηται τὸ λεγόμενον, φασὶν οἱ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων δι' ἀκριβείας μετελθόντες τοὺς λόγους τοῦ λογικοῦ τὸ μὲν εἶναι θεωρητικόν, τὸ δὲ πρακτικόν· καὶ θεωρητικὸν μὲν τὸ κατὰ νοῦν, ὡς ἔχει τὰ ὄντα, πρακτικὸν δὲ τὸ βουλευτικόν, τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτικοῖς τὸν ὀρθὸν λόγον. Καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικὸν νοῦν, τὸ δὲ πρακτικὸν λόγον, καὶ τὸ μὲν σοφίαν, τὸ δὲ φρόνησιν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ἐκ τῆς αἰτίας ἄρα τὴν πράξιν κατὰ τὸ εἶδος, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ὕλης ὠνόμασεν ὁ διδάσκαλος λόγον, τὴν μηδὲν ἔχουσαν ἀντικείμενον ἔξιν προσαγορεύσας. Λογικῶς γὰρ καὶ γνωστικῶς, ἀλλ' οὐ πολεμικῶς καὶ ἀγωνιστικῶς ἐμμένει τοῖς ἀληθείαις ὁ θεωρητικός, καὶ πλὴν αὐτῶν ἄλλο τι ὄραν διὰ τὴν πρὸς αὐτὰ ἡδονὴν οὐκ ἀνέχεται⁸⁵.

Εἰ δὲ χρὴ καὶ ἄλλως σαφέστερον τοῦτο ποιήσασθαι, πάλιν οἱ τῆς κατ' ἀρετὴν τελειότητος τοὺς λόγους γυμνάζοντες φασὶ τοὺς μήπω τῆς πρὸς τὴν ὕλην κατὰ τὴν σχέσιν κοινωνίας καθαρὸς γεγονότας περὶ τὰ πρακτικὰ καταγίνεσθαι, μικτῆς οὗσης αὐτοῖς ἔτι τῆς περὶ τὰ ὄντα κρίσεως, καὶ εἰσὶ τρεπτοί, μήπω τὴν περὶ τὰ τρεπτά σχέσιν ἀποθέμενοι· τοὺς δὲ δι' ἀκρότητα τῷ Θεῷ κατὰ σχέσιν πλησιάζοντας, καὶ τῇ τούτου κατανοήσει τὸ μακάριον καρπυμένους, πρὸς ἑαυτοὺς μόνον καὶ τὸν Θεὸν ἐστραμμένους τῷ ὀφθαλμῷ γνησίως τῆς ὕλικῆς σχέσεως τὰ δεσμὰ τῶν μὲν πρακτικῶν καὶ τῆς ὕλης παντελῶς ἡλλοτριῶσθαι, τῇ δὲ θεωρίᾳ

85. Ὁ ἅγιος Μάξιμος σημειώνει ὅτι μερικοὶ ὀνομάζουν τὸ ἀνώτερο μέρος τῆς ψυχῆς λογικόν, καὶ ἀπονέμουν συχνὰ σ' αὐτὸ δύο λειτουργίας, μία θεωρητικὴ καὶ ἄλλη πρακτικὴ ἢ ἐνεργητικὴ. Ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ πρώτη λειτουργία γνωρίζει πῶς εἶναι τὰ πράγματα, ἡ δεύτερη ἀποφασίζει μὲ σύνεση τὸ δίκαιο λόγο ἐκείνου ποῦ ὀφείλει νὰ πράξῃ μ' αὐτά. Τὸν πρῶτον τὸν ὀνομάζουν νοῦν, τὸν δεύτερον λόγον μὲ στενότερη ἔννοια. Ἡ τὸν πρῶτον τὸν λένε σοφία, τὸν δὲ δεύτερον φρόνηση. Καὶ ἡ ὀρολογία αὐτὴ μᾶς δείχνει ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἶχε δίκαιον νὰ θεωρῇ τὸν λόγον καὶ τὴν θεωρίαν μέσα ἀνύψωσης πρὸς τὸ Θεόν, γιατί μὲ τὸν λόγον καὶ τὴν θεωρίαν, ἔχει δείξει τὴν αἰτίαν τῆς καλῆς

Γιὰ νὰ γίνῃ καὶ μὲ ἄλλο τρόπο φανερόν ὅτι λέγω, ἀκουσε. Διδάσκουν ὅσοι ἐρευνοῦν μὲ ἀκριβείαν τοὺς λόγους τῶν ἀνθρώπων καταστάσεων ὅτι ἡ μία διάσταση τοῦ λογικοῦ εἶναι θεωρητικὴ ἐνῶ ἡ ἄλλη πρακτικὴ. Θεωρητικὴ εἶναι ἡ δύναμις τοῦ νοῦ ποῦ διερευνᾷ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, ἐνῶ πρακτικὴ εἶναι ἡ σκέψις ποῦ καθορίζει στοὺς πρακτικοὺς τὸν ὀρθὸν λόγο. Τῇ θεωρητικῇ δύναμει τὴν ὀνομάζουν νοῦν, ἐνῶ τὴν πρακτικὴν λόγο· τὸ πρῶτον σοφία, τὸ δεύτερον φρόνηση. Ἄν τοῦτο ἀληθεύῃ, τότε ὁ δάσκαλος εὐλόγα ὀνόμασε τὴν πράξιν λόγο ἀπὸ τὴν αἰτίαν καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ περιεχόμενον, προσαγορεύοντας ἔτσι τὴν χωρὶς ἀντικείμενον κατάστασιν. Γιατὶ ὁ θεωρητικὸς γιὰ χάριν τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐπιμένει στ' ἀληθινὰ ὄχι μὲ πνεῦμα ἀντιρρητικὸ καὶ ἐριστικὸ καὶ τίποτα ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἀληθινὰ δὲ θέλει νὰ βλέπῃ ἐξ αἰτίας τῆς εὐχαρίστησης ποῦ τοῦ προξενοῦν⁸⁵.

Ἄν χρειάζεται νὰ διασαφηνισθῇ περισσότερο τὸ σημεῖο τοῦτο, καὶ μὲ ἄλλο τρόπο πάλι ὅσοι ἄσκησαν τοὺς πρακτικούς λόγους μὲ τὴν τελειότητα τῆς ἀρετῆς ὀρίζουν πῶς ὅσοι δὲν ἔχουν ἀκόμα καθαρῇ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἐπικοινωνίαν τοὺς μὲ τὴν ὕλην νὰ καταγίνωνται μὲ τὴν πράξιν, ὅσο εἶναι ἀκόμα μεικτὴ ἢ κρίση τοὺς γιὰ τὰ ὄντα καὶ μπορεῖ νὰ μεταστραφοῦν, ἀφοῦ δὲν ἔχουν ἀκόμα ἀποβάλλει τὴν συγγένειαν μὲ τὰ τρεπτά. Ἐνῶ ὅσοι χάριν στὴν ἄκρα τελειότητά τοὺς πλησιάζουν σὰν οἰκεῖοι τὸ Θεὸν καὶ μὲ τὴν κατανόησιν τοῦ Θεοῦ καρπώνονται τὴν μακαριότητα στραμμένοι στὸν ἑαυτὸν τοὺς μόνον καὶ στὸ Θεὸν μὲ γνήσιο σπάσιμον τῶν ὕλικῶν δεσμῶν ἔχουν ἐντελῶς ἀποξενωθῇ ἀπὸ τὰ πρακτικὰ ζητή-

δραστηριότητος. Μὲ τοῦτα, πράγματι, ὁ θεωρητικὸς παραμένει μέσα στὴν ἀλήθειαν καὶ μέσα στὴν καλὴν δραστηριότητα, γιατί ἡ εὐχαρίστησις ποῦ τοῦ προξενοῦν αὐτὰ δὲν τοῦ δίνει τὴν εὐκαιρίαν νὰ προσελκυθῇ ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὴν δύναμιν γιὰ νὰ ἀγωνισθῇ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐλξιν τοὺς.

καὶ τῷ Θεῷ προσφκειῶσθαι. Διό, φασί, καὶ μένουσιν ἄτρεπτοι, μὴ ἔχοντες ἔτι τὴν πρὸς τὴν ὕλην σχέσιν, καθ' ἣν τῇ ὕλῃ φυσικῶς ἀλλοιουμένη παρὰ φύσιν συνεξαλλοιοῦσθαι ἐξ ἀνάγκης πέφυκεν ὁ τῇ ὕλῃ κατὰ τὴν σχέσιν κεκρατημένος⁸⁶.

1112 A Καὶ μεγίστης εἰδῶς δεῖσθαι δυνάμεως πρὸς ἀπόθεσιν τῆς ὕλικῆς προσπαθείας τὸν αὐτῆς ἐλευθερωθῆναι βουλούμενόν φησιν ὁ διδάσκαλος· «^τὲρ τινι μὲν οὖν ἐξεγένετο διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴτε νέφος χρῆ λέγειν εἴτε προκάλυμμα, Θεῷ συγγενέσθαι» καὶ τὰ ἐξῆς^α.

α. ὅπου παραπάνω.

86. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐφαρμόζει ἐδῶ τὴ γνωστὴ διαίρεση τῆς πνευματικῆς ἀνάβασης στὴν πρακτικὴ ἢ ἐνεργὸ φάση καὶ στὴ φάση τῆς θεωρίας. Ὅσοι βρίσκονται στὴν πρακτικὴ φάση ὑπόκεινται ἀκόμα σὲ μεταβολή, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐγκαταλείψει ὁλότελα τὴ στοργὴ

ματα καὶ τὴν ὕλη καὶ ἔχουν γίνεи οἰκεῖοι τῆς θεωρίας καὶ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ μένουν, λένε, ἀμετάτρεπτοι, ἀφοῦ δὲν ἔχουν πιά τὴ σχέση μὲ τὴν ὕλη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία μαζὶ μὲ τὴν ὕλη ποὺ ὑφίσταται ὕλικές ἀλλοιώσεις εἶναι φυσικὸ παρὰ φύσιν νὰ συναλλοιώνεται κατ' ἀνάγκην ὁποῖος εἶναι δεμένος μὲ τὴν ὕλη⁸⁶. Γνωρίζοντας λοιπὸν ὅτι χρειάζεται μεγάλη δύναμη γιὰ ν' ἀποθέσῃ τὴν ἐπιρροὴ τῆς ὕλης ὁποῖος θέλει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπ' αὐτὴ λέει ὁ δάσκαλος· «ὁποῖος ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν μὲ λόγον καὶ θεωρία διαπερνώντας τὴν ὕλη καὶ τὸ σαρκικὸ τοῦτο, εἴτε νέφος πρέπει νὰ τὸ ποῦμε εἴτε προκάλυμμα, νὰ φθάσῃ στὸ Θεό»^α κ.λ.π.

πρὸς τὰ μεταβλητὰ πράγματα. Ἀπεναντίας, ὅσοι βρίσκονται στὴ θεωρητικὴ φάση, ἐπειδὴ εἶναι ὁλότελα βυθισμένοι μέσα στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ πνεῦμα τους, ἔγιναν ἀκλόνητοι μέσα στὴν κατάστασι αὐτὴ καὶ δὲν ἔχουν πιά καμμιά στοργὴ πρὸς τίς μεταβλητές συνθήκες τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Πῶς ἐστὶ νέφος καὶ προκάλυμμα ἡ σὰρξ.

Διὰ τί δὲ νέφος εἶναι καὶ προκάλυμμα τὴν σάρκα φησὶν ὁ διδάσκαλος; ὥς εἰδῶς ὅτι πᾶς ἀνθρώπινος νοῦς πλανώμενος, καὶ τῆς κατὰ φύσιν ἀπονεύων κινήσεως, περὶ πάθος καὶ αἴσθησιν καὶ αἰσθητὰ ποιεῖται τὴν κίνησιν, οὐκ ἔχων
B ἄλλοθι ποι κινήθῃναι, τῆς πρὸς Θεὸν φυσικῶς φερούσης κινήσεως διαμαρτήσας⁸⁷, καὶ διεΐλε τὴν σάρκα εἰς πάθος καὶ αἴσθησιν, σαρκὸς γὰρ ἐμψύχου ἀμφοτέρω δια τῶ νέφους καὶ τοῦ προκαλύμματος ταῦτα δηλώσας. Νέφος γάρ ἐστι τῶ ἡγεμονικῶ τῆς ψυχῆς⁸⁸ ἐπισκοτοῦν τὸ σαρκικὸν πάθος, καὶ προκάλυμμά ἐστὶν ἡ κατ' αἴσθησιν ἀπάτη, ταῖς ἐπιφανείαις τῶν αἰσθητῶν αὐτὴν ἐπερείδουσα καὶ τῆς πρὸς τὰ νοητὰ διάβασεως ἀποτεριχίζουσα, δι' ὧν λήθην τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν⁸⁹ λαμβάνουσα περὶ τὰ αἰσθητὰ τὴν ὅλην αὐτῆς ἐνέργειαν καταστρέφει⁹⁰, θυμοὺς καὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς διὰ τῶν εἰρημένων ἀπρεπεῖς ἐφευρίσκουσα.

87. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει πάντοτε ὅτι ἡ κίνησις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ Θεὸν εἶναι ἡ φυσικὴ τῆς κινήσεως.

88. Πρόκειται γιὰ τὸ νοῦ.

89. Τὰ θεῖα ἀγαθὰ εἶναι τὰ φυσικὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς. Ἡ ζωὴ μαζί με τὸ Θεὸν δὲν εἶναι μιὰ ζωὴ ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση ἀλλὰ ἡ ζωὴ ποὺ ἀναζητεῖ ἡ ἴδια ἡ φύσις.

Πῶς εἶναι ἡ σάρκα νέφος καὶ προκάλυμμα.

Γιατί τώρα ὁ δάσκαλος μᾶς λέει ὅτι ἡ σάρκα εἶναι νέφος καὶ προκάλυμμα; Ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι κάθε ἀνθρώπινη διάνοια ποὺ πέφτει σὲ πλάνη καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴ φυσικὴ τῆς κινήσεως στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ πάθος καὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὰ αἰσθητὰ, ἐπειδὴ δὲν ἔχει πρὸς τὰ ποῦ ἄλλοῦ νὰ κινήθῃ, ἀφοῦ ἀστόχησε στὴν κίνησις ποὺ ὀδηγεῖ φυσικὰ στὸ Θεό⁸⁷. μοίρασε τὴ σάρκα στὰ δύο, στὸ πάθος καὶ τὴν αἴσθησιν, καὶ μὲ τὸ νέφος καὶ τὸ προκάλυμμα δήλωσε ὅτι καὶ τὰ δύο ἀνήκουν στὴν ἐμψυχη σάρκα. Τὸ σαρκικὸ πάθος εἶναι βέβαια νέφος ποὺ σκοτίζει τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς⁸⁸ καὶ προκάλυμμα εἶναι ἡ ἀπάτη ποὺ γεννοῦν οἱ αἰσθήσεις μὲ τὸ νὰ βασίζῃ τὴν ψυχὴ στὶς ἐπιφάνειες τῶν αἰσθητῶν καὶ νὰ ἐμποδίζῃ τὴν προσπέλασή τους πρὸς τὰ νοητὰ. Τὰ δύο αὐτὰ προξενοῦν στὴν ψυχὴ λήθην τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν⁸⁹ ποὺ ἀνατρέπει καὶ περιορίζει⁹⁰ τελικὰ ὅλη τὴν ἐνεργητικότητά της γύρω στὰ αἰσθητὰ καὶ ἐφευρίσκει θυμοὺς παράλογους καὶ ἐπιθυμίες καὶ ἡδονές, προϊόντα τῶν αἰσθήσεων.

90. Τὸ ρῆμα σημαίνει μιὰ τροπὴ ἀντίθετη πρὸς τὴ φύση, μιὰ ἀνατροπὴ, ὅπως ἀνατρέπεται ἓνα ἀμάξι καὶ πᾶνε οἱ τροχοὶ ψηλά, καὶ γι' αὐτὸ μιὰ ἀλλοίωση, μιὰ καταστροφή. Ἡ ψυχὴ στρέφοντας ὅλη τὴν ἐνεργητικότητά της ἀντίθετα πρὸς τὴ φύση, δηλαδή πρὸς τὰ αἰσθητὰ πράγματα, τὴν ἀνατρέπει ἐφευρίσκοντας μνησικακίες, πόθους, ἡδονές ἀντίθετα πρὸς τὴ φύση. Εἶναι μορφές κινήσεως ἀλλοιωμένες καὶ βίαιες.

Πώς ἡδονὴ γίνεται.

Πᾶσα γὰρ ἡδονὴ τῶν ἀπηγορευμένων ἐκ πάθους διὰ μέσης αἰσθήσεως πρὸς τι πάντως γίνεσθαι πέφυκεν αἰσθητόν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ἐστὶ ἡδονὴ ἢ εἶδος αἰσθήσεως ἐν τῷ αἰσθητικῷ διὰ τινος αἰσθητοῦ μορφουμένης, ἢ τρόπος αἰσθητικῆς ἐνεργείας κατ' ἐπιθυμίαν ἄλογον συνιστάμενος. Ἐπιθυμία γὰρ αἰσθήσει προστεθεῖσα εἰς ἡδονὴν μεταπίπτει, εἶδος αὐτῇ ἐπάγουσα, καὶ αἰσθησις κατ' ἐπιθυμίαν κινηθεῖσα ἡδονὴν ἀπεργάζεται τὸ αἰσθητόν προσλαβοῦσα⁹¹. Γινόντες οὖν οἱ ἄγιοι, ὅτι διὰ μέσης σαρκὸς πρὸς τὴν ὕλην ἢ ψυχὴν παρὰ φύσιν κινουμένη τὴν χοϊκὴν μορφήν ὑποδύεται, διὰ μέσης μᾶλλον ψυχῆς κατὰ φύσιν αὐτοὶ πρὸς τὸν Θεὸν κινουμένης καὶ τὴν σάρκα τῷ Θεῷ πρεπόντως οἰκειῶσαι διανοήθησαν, δι' ἀσκήσεως ἀρετῶν ἐνδεχομένως αὐτὴν ταῖς θείαις ἐμφράσεσι καλλωπίσαντες⁹².

91. Ἀπὸ τὴν αἰσθησις, σὰν καθαρὴ ἀντιληπτικὴ διδασκαλία ὡς τὴν ἡδονὴν δὲν ὑπάρχει παρὰ ἓνα βῆμα. Γιατὶ σύμφωνα μὲ τὸν πρῶτο ὀρισμό, ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι παρὰ μορφή αἰσθησις, στήν ὅποια ἓνα πρᾶγμα ποὺ αἰσθανθήκαμε δίνει τὴν ἀντίστοιχη μορφή. Ἡ ἡδονὴ ἀπὸ τὸ νὰ γεύεται κανεῖς δὲν εἶναι παρὰ μιὰ γεύση, στήν ὅποια ἓνα πρᾶγμα ποὺ γεύεται δίνει κάποια μορφή ἢ ποιότητα. Ἡ εἶναι μιὰ γεύση ποὺ ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ πρᾶγμα. Ὁ δεῦτερος ὀρισμὸς τῆς ἡδονῆς δὲ διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν πρῶτο. Σύμφωνα μ' αὐτὸν ἡ ἡδονὴ εἶναι τρόπος αἰσθησις, τρόπος σχεδὸν ταυτότητος μὲ τὴ μορφή αἰσθησις. Τὸ νέο στοιχεῖο ποὺ παρεμβάλλεται σ' αὐτὸ τὸν ὀρισμὸ εἶναι ἡ ὁρεξή. Ἡ ἡδονὴ εἶναι ὁ τρόπος τῆς αἰσθησις (τῆς διαδικασίας τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων) προσδιορισμένος ἀπὸ τὴν ὁρεξή. Σύμφωνα μὲ τὸν πρῶτο ὀρισμό, τὸ συγκεκριμένο πρᾶγμα παράγει μὲ τρόπο ἄμεσο τὴν ἡδονή· σύμφωνα μὲ τὸ δεύτερο, τὸ συγκεκριμένο πρᾶγμα παράγει τὴν ἡδονὴ μὲ τὴν ὁρεξή. Συνοψίζω. Νά, πῶς δημιουργεῖται ἡ ἡδονή· ἓνα πρᾶγμα ποὺ γίνεται ἀντιληπτό ἀπὸ τὴν αἰσθησις δημιουργεῖ τὴν ὁρεξή, ἡ ὁρεξή κινεῖ τὴν αἰσθησις πρὸς τὸ ἀντίστοιχο πρᾶγμα. Ὅταν τὸ ἀντίστοιχο πρᾶγμα κατακτηθῇ, ἐμφανίζεται ἡ ἡδονή.

92. Ἐτσι, ὅπως ἡ ψυχὴ κινούμενη μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ σώ-

Πώς πραγματοποιεῖται ἡ ἡδονή.

Κάθε ἡδονή, ἀπὸ ὅσες εἶναι ἀπαγορευμένες ἐξαιτίας πάθους, ἀπὸ τὴ φύση τῆς ἀναφέρεται διὰ μέσου τῆς αἰσθησις σ' ἓνα αἰσθητό. Γιατὶ ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ἓνα εἶδος αἰσθησις ποὺ μορφοποιεῖται στήν περιοχὴ τῶν αἰσθήσεων μὲ τὴ μεσολάβηση ἑνὸς αἰσθητοῦ ἢ ἑνὸς τρόπος ποὺ ἐνεργοῦν οἱ αἰσθήσεις καὶ ποὺ συνίσταται σὲ ἄλογη ἐπιθυμία. Γιατὶ ἡ ἐπιθυμία ποὺ δένεται μὲ τὴν αἰσθησις μεταπίπτει σὲ ἡδονὴ μὲ τὸ νὰ τῆς δίνη μορφή. Καὶ πάλι αἰσθησις ποὺ παρακολουθεῖ τὴν ἐπιθυμία δημιουργεῖ τὴν ἡδονὴ προσλαμβάνοντας τὸ αἰσθητό⁹¹. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἄγιοι ἐνόησαν ὅτι διὰ μέσου τῆς σάρκας βαδίζοντας παρὰ φύση ἡ ψυχὴ ντύνεται τὴ χοϊκὴ μορφή, ἐσκέφθησαν καὶ αὐτοὶ διὰ μέσου τῆς ψυχῆς μᾶλλον ποὺ κατὰ φύση κατευθύνεται στὸ Θεὸ νὰ προσοικειώσουν ὅπως πρέπει τὴ σάρκα σ' Αὐτὸν κοσμώντας τὴν κατὰ τὴ δεκτικότητά της μὲ τὰ θεϊκὰ σημάδια τῆς ἀσκήσεως τῶν ἀρετῶν⁹².

ματος ἀντίθετα στὴ φύση πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, παίρνει γήινη εἰκόνα, ὅμοια καὶ τὸ σῶμα, κινούμενο μ' ἐνδιάμεσο τὴν ψυχὴ σύμφωνα μὲ τὴ φύση, πρὸς τὸ Θεό, γίνεται δεκτικὸ τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν ἡδονή, ποὺ πραγματοποιεῖται μέσω τοῦ σώματος, ἐκτυπώνεται στήν ψυχὴ τὸ γήινο· μὲ τὴν ἀρετὴ, ποὺ ἐκδηλώνεται στὸ σῶμα μέσω τῆς ψυχῆς ἐκτυπώνεται στὸ σῶμα ἡ ὁραιότητα τῶν θείων πνευματικῶν χαρακτηριστικῶν. Ἡ ἀρετὴ, ἀνοίγοντας τὴν ψυχὴ στὸ Θεό, κάνει τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν ὁραιότητα τοῦ Θεοῦ ν' ἀπλωθῇ ἐπάνω στὸ σῶμα. Ἡ ἀρετὴ ἐπιτελεῖ τὸ ἀνοιγμα αὐτό, ἐπειδὴ μ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ τείνει πρὸς τὸ ἐπέκεινα, πρὸς τὸν ὑπερβατικὸ Θεό, κάνοντας τὰ σύνορα τοῦ κόσμου διάφανα. Ταυτόχρονα, οἱ ἀρετὲς ἐλευθερώνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἐγωιστικὴ φυλακὴ τοῦ θέτοντάς τον σὲ κοινωνία μὲ τοὺς ἄλλους. Οἱ ἀρετὲς, ἀπαιτώντας προσπάθειες ἔντονες, πραγματοποιοῦν περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἡδονὲς τὴν κινητικὴν ἱκανότητα τοῦ εἶναι μας. Κι ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινο εἶναι ἔχει στὴ φύση του τὴν τάση νὰ ὑπερβαίνει τὰ ἐπίπεδα ποὺ ἐπιτυγχάνει καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, ἡ κίνησις τῶν

Πῶς καὶ πόσαι κινήσεις εἰσι ψυχῆς.

Τρεῖς γὰρ καθολικὰς κινήσεις ἔχουσιν τὴν ψυχὴν εἰς μίαν συναγομένης, ὑπὸ τῆς χάριτος φωτισθέντες, — τὴν κατὰ νοῦν, τὴν κατὰ λόγον, τὴν κατὰ αἴσθησιν, καὶ τὴν μὲν ἀπλὴν καὶ ἀνερμήνευτον, καθ' ἣν ἀγνώστως περὶ Θεὸν κινουμένη
1113 Α κατ' οὐδένα τρόπον ἐξ οὐδενὸς τῶν ὄντων αὐτὸν διὰ τὴν ὑπεροχὴν ἐπιγινώσκει, τὴν δὲ κατ' αἰτίαν ὁριστικὴν τοῦ ἀγνώστου, καθ' ἣν φυσικῶς κινουμένη τοὺς ἐπ' αὐτῇ φυσικοὺς πάντας λόγους τοῦ κατ' αἰτίαν μόνον ἐγνωσμένου μορφωτικοὺς ὄντας ἑαυτῇ δι' ἐνεργείας κατ' ἐπιστήμην ἐπιτίθεται, τὴν δὲ σύνθετον, καθ' ἣν τῶν ἐκτὸς ἐφαπτομένη ὡς ἐκ τινων συμβόλων τῶν ὁρατῶν τοὺς λόγους πρὸς ἑαυτὴν ἀναμάσσεται⁹³ —, μεγαλοφυῶς διὰ τούτων κατὰ τὸν ἀληθῆ καὶ ἄπταιστον τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως τρόπον τὸν παρόντα τῶν σκαμμάτων αἰῶνα διέβησαν· τὴν μὲν αἴσθησιν, ἀπλῶς διὰ μέσου τοῦ λόγου πρὸς τὸν νοῦν τοὺς τῶν αἰσθητῶν πνευ-

ἀρετῶν εἶναι ἢ κίνηση ἢ σύμφωνη μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἐνῶ ἡ ἡδονὴ ἀντιπροσωπεύει μιὰ κίνηση ποὺ διατηρεῖται σὲ κατώτερο ἐπίπεδο, πρὸ παθητικό, κι ἐπομένως ἀντίθετο στὴν ἀνθρώπινη φύση.

93. "Ὅσοι προχώρησαν πνευματικὰ διακρίνουν μέσα τους τρεῖς κινήσεις τῆς ψυχῆς· ἡ μία διεκπεραιώνεται ἀπὸ τὸ νοῦ, ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸν λόγο, ἡ τρίτη ἀπὸ τὴν αἴσθηση. Ἀλλὰ σ' αὐτοὺς οἱ τρεῖς αὐτὲς κινήσεις συναίρουται σὲ μία μόνο. Γιατὶ ἡ κίνηση μὲ τὴν αἴσθηση (αἰσθητικότητα) ἔχει ἐνταχθῆ μέσα στὴν κίνηση μὲ τὸν λόγο κι αὐτὴ μέσα στὴν κίνηση μὲ τὸν νοῦ. Βασισμένος πάνω στίς δύο κατώτερες κινήσεις ὁ νοῦς ὑψώνεται στὴν ἀνώτερη γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἡ κίνηση τοῦ νοῦ εἶναι μιὰ γνώση ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ· εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν γνώση καὶ μπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἀγνωσία, ἢ γνώση ἀποφατική. Γιατὶ ὁ νοῦς ποὺ κινεῖται γύρω ἀπὸ τὸ Θεὸ ἀρνεῖται νὰ τὸν ὀρίσῃ μὲ κατηγορούμενα δανεισμένα ἀπὸ τὰ κτιστά, ἔχοντας ἑντονη κι ἀπλὴ ἐμπειρία Ἐκείνου ποὺ εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα τὰ πλάσματα. Ὡστόσο ὁ ἅγιος Μάξιμος καλεῖ κι αὐτὴν τὴν ἐμπειρία, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ

Πῶς γίνονται καὶ πόσες εἶναι οἱ κινήσεις τῆς ψυχῆς.

Τρεῖς γενικὲς κινήσεις διαθέτει ἡ ψυχὴ ποὺ συναίρουται σὲ μία· Τὴ νοερή, τὴ λογικὴ καὶ τὴν αἰσθητικὴ. Ἀπ' αὐτὲς ἡ μία εἶναι ἀπλὴ καὶ ἀνερμήνευτη καὶ κατ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ κινεῖται ἀνεπίγνωστα γύρω ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ ἀπὸ κανένα ὄν καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν μπορεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ Θεὸ λόγω τῆς ὑπεροχῆς του. Ἡ ἄλλη, σκοπεύοντας τὴν αἰτία ποὺ ὀρίζει τὸ ἀγνωστο καὶ σύμφωνα μ' αὐτὴν κινούμενη φυσικὰ, ὅλους τοὺς φυσικοὺς λόγους ποὺ τὴν κίνηση αὐτὴ παρακολουθοῦν καὶ ποὺ διαμορφώνουν ὅ,τι κατὰ τὸν αἰτιατὸν τρόπο μόνο γνωρίζεται, τοὺς ἀποτυπώνει στὸν ἑαυτὸ τῆς μ' ἐργασία ἐπιστημονικὴ. Ἡ τρίτη εἶναι σύμφυτη καὶ κατ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον καὶ ἀπομάσσει στὸν ἑαυτὸ τῆς σὰν ἀπὸ κάποια σύμβολα τοὺς λόγους τῶν ὁρατῶν⁹³. Φωτισμένοι ἀπὸ τὴν χάρι οἱ Ἅγιοι διὰ μέσου αὐτῶν μεγαλοφάνταστα, κατὰ τὸν ἀληθινὸ καὶ ἀλάθητο τρόπο τῆς κατὰ φύσιν κίνησης, πέρασαν τὸν αἰῶνα τοῦτο τῶν ἀγώνων. Τὴν αἴσθηση ποὺ περιέχει μόνους τοὺς πνευματι-

προσδιορισθῇ, κίνηση. Ἡ κίνηση μὲ τὸν λόγο ὀρίζει τὸ Θεὸ ὡς ἀπροσδιόριστο στὴν ιδιότητά του ὡς αἰτία. Στὴν κίνηση αὐτὴ ἡ ψυχὴ κάνει σαφεῖς στὸν ἑαυτὸ τῆς μὲ μιὰ γνώση — ἐπιστήμη· τοὺς λόγους Ἐκείνου ποὺ εἶναι γνωστὸς μόνο μὲ τὴν ιδιότητα τῆς αἰτίας. Οἱ λόγοι αὐτοὶ εἶναι μέσα στὴν ψυχὴ καὶ μέσα στὸν κόσμον. Μέσα στὴν ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ὅσο ἡ ψυχὴ βρίσκεται σὲ σχέση μὲ τὸν κόσμον. Ὑπάρχουν μέσα στὴν ψυχὴ, ὅπως τὸ φῶς στὰ μάτια καὶ ὁ ἀέρας στοὺς πνεύμονες. Ἡ ψυχὴ καὶ ὁ κόσμος ἔχουν τοὺς λόγους αὐτοὺς μὲ τρόπο πάγιο. Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἐπενεργοῦν μ' ἐνδιάμεσο τὸν κόσμον πάνω στὴν ψυχὴ ρυθμίζοντάς την. Ἀλλὰ κι ἂν ρυθμίζουν τὴν ψυχὴ ἢ κι ἂν ἡ ψυχὴ κινεῖται ἐπάνω στὴ βάση τους μὲ τρόπο φυσικὸ πρὸς τὴν γνώση τοῦ Θεοῦ, ὥστόσο ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ τὴ θέληση γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τοὺς λόγους αὐτοὺς στὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ γιὰ νὰ ἐνεργοποιήσῃ τέλεια καὶ ὀρθά, μὲ τίς ἀρετές, τὴ μορφοπλαστικὴ τους δύναμη.

ματικούς λόγους ἔχουσιν μόνους ἀναβιβάσαντες, τὸν δὲ λόγον ἐνοειδῶς κατὰ μίαν ἀπλὴν τε καὶ ἀδιαίρετον φρόνησιν **Β** πρὸς τὸν νοῦν τοὺς τῶν ὄντων ἔχοντα λόγους ἐνώσαντες, τὸν δὲ νοῦν τῆς περὶ τὰ ὄντα πάντα κινήσεως καθαρῶς ἀπολυθέντα καὶ αὐτῆς τῆς καθ' αὐτὸν φυσικῆς ἐνεργείας ἡρεμοῦντα τῷ Θεῷ προσκομίσαντες, καθ' ὃν ὀλικῶς πρὸς Θεὸν συναχθέντες⁹⁴, ὅλοι ὅλῳ Θεῷ ἐγκραθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος ἡξιώθησαν, ὅλην τοῦ ἐπουρανίου κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώποις τὴν εἰκόνα φορέσαντες⁹⁵, καὶ τοσοῦτο ἔλξαντες τῆς θείας ἐμφάσεως, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ὅσον ἐλχθέντες αὐτοὶ τῷ Θεῷ συνετέθησαν. Φασὶ γὰρ ἀλλήλων εἶναι παραδείγματα τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον⁹⁵, καὶ τοσοῦτον τῷ ἀνθρώπῳ τὸν

α. Βλ. Α' Κορ. 15,49.

94. Ὁ "Ἄγιος εἶναι «σύνθεση» τοῦ ἀνθρώπινου καὶ τοῦ θείου, ὅπως ὁ ἄνθρωπος εἶναι σύνθεση ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα χωρὶς σύγχυση. Ὁ ἱερὸς Μάξιμος περιγράφει ἐδῶ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὅποιον οἱ "Ἄγιοι ἔχουν ὑψώσει τὴν ἐνεργητικότητα τῶν αἰσθήσεων μὲ τὸ λόγο σὲ ἐνόραση τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ νοῦ. Ὁ λόγος ἀποκαλύπτει μέσα στὶς ἀντιλήψεις τῶν πραγμάτων μέσω τῶν αἰσθήσεων τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων καὶ τοὺς ἐνοποιεῖ σὲ ἐνιαῖο σύνολο. Ἐφαρμόζοντας ἔπειτα τοὺς λόγους στὶς ἀρετές, ὁ γνωστικὸς λόγος γίνεται ὁ ἴδιος ἐνιαῖα φρόνηση, ἐντυπωμένη σ' ὅλο τὸ εἶναι τοῦ Ἀγίου. Τὸ εἶναι τοῦ Ἀγίου σφραγισμένο μ' αὐτὴ τὴ φρόνηση ἔχει κερδίσει τὴν ἱκανότητα μιᾶς ἐνόρασης καὶ μιᾶς ἐμπειρίας τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ νοῦ. Ἀλλὰ ἔπρεπε προηγούμενα νὰ καθαρθῇ ἀπὸ κάθε ἀπασχόληση μὲ τὴ γνώση τῶν πραγμάτων ἢ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἀπασχόληση μὲ τὴν αὐτογνωσία. Ἡ ἐνόραση αὐτὴ καὶ ἡ ἐμπειρία εἶναι ταυτόχρονα ἔνωση μὲ τὸ Θεό. Ἐξαιτίας τούτου διὰ μέσου τῶν Ἀγίων διαφαίνεται ὁ Θεός, γιατί ἔχουν πραγματοποιήσει σύνθεση μαζί Του.

95. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πρότυπο, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἅγιος. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔγινε ἅγιος εἶναι τὸ πρότυπο, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρότυπα ὁ ἕνας στὸν ἄλλο ἔχει κάνει τὸ Σέργιο Μπουλγκάκωφ καὶ τὸ Νικόλαο Μπερντιάγεφ νὰ ποῦνε πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι θεὸς κτιστὸς καὶ ἡ θεότητα εἶναι ἀνθρωπότητα αἰώνια. Ἡ ἔκφραση ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἀρχέτυπο, τὸ πρότυπο, τὸ παράδειγμα τοῦ ἀνθρώ-

κοὺς λόγους τῶν αἰσθητῶν τὴν ἀνέβασαν ἀπλὰ διὰ μέσου τοῦ λόγου πρὸς τὸ νοῦ. Τὸ λόγο ποὺ περιέχει τοὺς λόγους τῶν ὄντων τὸν ἔνωσαν μὲ τὸ νοῦ ἀξεχώριστα μὲ μιὰ ἀπλὴ καὶ ἀμέριστη σύνεση. Τὸ νοῦ τέλος ἐλευθερωμένο ἀπόλυτα ἀπὸ τὴν κίνηση γύρω σὲ ὁποιοδήποτε ὄν, σὲ ἡρεμία ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ δική του φυσικὴ ἐνέργεια, τὸν προσκόμισαν στὸ Θεό. Καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸν ὀλικά συναγμένοι στὸ Θεό⁹⁴ ἄξιώθηκαν ὀλοκληρωτικὰ νὰ τύχουν μιὰ ὀλοκληρωτικὴ ἀνάκραση μὲ τὸ Θεὸ διὰ μέσου τοῦ πνεύματος φορώντας ὀλόκληρη τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ὅσο εἶναι δυνατό στὸς ἀνθρώπους, καὶ τόσο ἔλκυσαν ἀπὸ τὴν θεία φωταύγεια — ἂν εἶναι θεμιτὸ νὰ μιλήσω ἔτσι — ὅσο καὶ αὐτοὶ ἐλκυσμένοι ἀπὸ τὸ Θεὸ ἐνώθηκαν μαζί του. Λένε πῶς ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπεικονίσεις ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου⁹⁵ καὶ τόσο ὁ

που εἶναι συνηθισμένη. Ἀλλὰ ἡ ἔκφραση ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι παράδειγμα γιὰ τὸ Θεὸ ἔχει μιὰ ἀπῆχηση ἰδιαίτερα τολμηρή. Αὐτὴ ἡ ἔκφραση δὲν εἶναι ἀπλὴ ἐπανάληψη τῆς πρώτης, γιατί στὴν περίπτωσή αὐτὴ δὲ θὰ εἶχε ἐπαναληφθῇ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρότυπο τοῦ Θεοῦ ὄχι μόνο ἐπειδὴ εἶναι εἰκόνα Ἐκείνου καὶ δείχνει ἐπομένως ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει κάτι ὅμοιο μὲ τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ, σύμφωνα μὲ τὴν ἐξήγηση ποὺ δίνει ὁ ἅγιος Μάξιμος στὴ συνέχεια, ἡ ἔκφραση αὐτὴ ἔχει συμμετρικὸ νόημα μὲ τὴν πρώτη. Εἶναι ἀλήθεια τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει δημιουργήσει μιὰ εἰκόνα ὑποδεέστερη τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ αὐτὴ ἡ εἰκόνα ἢ ἀπέραντα ὑποδεέστερη εἶναι ἐπιφυλαγμένη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι ὅμως μιὰ ἄλλη ἀλήθεια τὸ ὅτι ὁ Θεὸς δέχεται νὰ κάνῃ δική του αὐτὴ τὴν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του τὴν ἀπέραντα ὑποδεέστερη καὶ ἐπιφυλαγμένη γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Ὁ Θεὸς γίνεται ὅμοιος μὲ τὸν ἄνθρωπο, γίνεται ἄνθρωπος, μὲ τὴ μίμηση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν ταπεινώσή του, παίρνοντας τὸν ἄνθρωπο σὰν πρότυπο. Ἡ ἐνσάρκωση δίνει τὸ πλήρες νόημα στὴν ἔκφραση τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Τοῦτο δείχνει ὅτι ὑπάρχει μέσα στὸ Θεὸ μιὰ δυνατότητα νὰ γίνῃ ἄνθρωπος ἀπὸ ἔρωτα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ὑπάρχει μέσα στὸν ἄνθρωπο δυνατότητα νὰ γίνῃ θεὸς κατὰ χάρη ἀπὸ ἔρωτα πρὸς τὸ Θεό. Ὑπάρχει ἱκανότητα τοῦ Θεοῦ νὰ ἐνανθρωπισθῇ καὶ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ θεωθῇ. Χωρὶς ἀμφιβολία τοῦτο

Θεὸν διὰ φιλανθρωπίαν ἀνθρωπίζεσθαι, ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν τῷ Θεῷ δι' ἀγάπης δυννηθεὶς ἀπεθέωσε, καὶ τοσοῦτον ὑπὸ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον κατὰ νοῦν ἀρπάζεσθαι πρὸς τὸ γνωστόν, ὅσον ὁ ἄνθρωπος τὸν ἀόρατον φύσει Θεὸν διὰ τῶν ἀρετῶν ἐφανέρωσεν⁹⁶.

γίνεται, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ γίνη ἄνθρωπος καὶ ὄχι γιατί καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ γίνη Θεός· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς κατεβαίνει στὸν ἄνθρωπο καὶ ὄχι ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ ν' ἀνέβῃ στὸ Θεό. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἀγαπημένου προσλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἐραστή.

96. Βλέπε τὴν ἴδια ἀλήθεια στὸ κεφ. Θ' αὐτοῦ τοῦ ἔργου (PG 91, 1084). Ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος γιὰ τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὸ νόημα ὅτι μόνο ἔτσι γίνεται χωρητὸς στὸν ἄνθρωπο, φθάνει στὴ μεγαλύτερη προσέγγιση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς δὲν δημιουργεῖ τὴ γλυκύτητα καὶ τὴ μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ μεγαλεῖο του, ἀλλὰ ἐπειδὴ πλησιάζει τὸν ἄνθρωπο σὰν ἄνθρωπος.

Μ' αὐτὴ μόνο τὴν ἀνθρωποποίηση τοῦ Θεοῦ μπορεῖ ν' αὐξηθῇ ὁ ἄνθρωπος ὥσπου νὰ γίνη θεὸς μὲ τὴν ὕψωσή του στὴ μέγιστη γειτονικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ δίνοντας στὸ Θεὸ τὴν ἱκανοποίηση νὰ γίνη κατανοητὸς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ὡς Θεός. "Ὅ,τι εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸ ἀνθρώπινο ἢ ἀνθρωποποιημένο πλησίασμα τοῦ Θεοῦ σ' ἐκεῖνον γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ τὴ μέγιστη χαρὰ, εἶναι καὶ γιὰ τὸ Θεὸ τὸ θεῖο ἢ θεωμένο πλησίασμα τοῦ ἀνθρώπου σ' Ἐκεῖνον γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ τὴ χαρὰ νὰ κατανοηθῇ σὲ ὅ,τι εἶναι ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴ φύση του. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος φθάνει στὴ θέωσή του μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ δείχνει ὅτι ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ θέωση καὶ τὴν ἐνανθρώπηση κάποιος σύνδεσμος, ὅτι ἀνάμεσα στὴν κρυμμένη ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ ὡς ἀνθρώπου ἐνάρετος καὶ τὴν ἀποκαλυμμένη ἐμφάνισή Του ὡς Θεοῦ κατὰ τὴ θεωρία ὑπάρχει ἕνας σύνδεσμος ἢ ὅτι ἡ θέωση ἔχει ὁροθετηθῇ ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπηση. Ὁ ἄνθρωπος ἀνεβαίνει πρὸς τὸ Θεὸ μὲ τὶς ἀρετὲς καὶ ὁ Θεὸς κατεβαίνει μὲ τὶς ἀρετὲς πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Μέσα στὶς ἀρετὲς συναντιοῦνται ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς ἐνέργειές τους, μὲ καθόδο τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας. Οἱ ἀρετὲς ἐκπροσωποῦν τὸ ἀνοιγμα τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄλλον ἄνθρωπο. Ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος δίνει στὸ Θεὸ τὴν ὁρατὴ εἰκόνα του· οἱ ἀρετὲς εἶναι τὰ ὁρατὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Θεοῦ, πού προσεγγίζεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Μὲ τὴ

Θεὸς ἀπὸ φιλανθρωπία γιὰ χάρη τοῦ ἀνθρώπου ἐνανθρωπίζεται, ὅσο ὁ ἄνθρωπος μπόρεσε γιὰ χάρη τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἀγάπη νὰ θεώσῃ τὸν ἑαυτό του καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀρπάζεται νοερὰ ἀπὸ τὸ Θεὸ σὲ τόσο βαθμὸ γιὰ νὰ τὸν γνωρίσῃ, ὅσο φανέρωσε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς ἀρετὲς του τὸν ἀπὸ τὴ φύση του ἀόρατο Θεό⁹⁶.

θεωρία ὁ ἄνθρωπος βρίσκει τὸ Θεὸ μέσα στὸ Θεό, γεμίζει ἀπὸ τὸ θεῖο φῶς, θεώνεται καὶ προξενεῖ στὸ Θεὸ τὴ χαρὰ νὰ τὸν περιλάβῃ μέσα στὸν ἴδιο Του τὸν ἑαυτό. Μὲ τὶς ἀρετὲς ὁ Θεὸς ἔχει κατέβῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὴ θεωρία ὁ Θεὸς ἔλκει τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸν ἑαυτό Του. Ἀλλὰ γιὰ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος στὴ θεωρία πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν ἀρετὴ.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Θεοῦ μὲ τὶς ἀρετὲς παρουσιάζεται σὰν ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, γιατί μ' αὐτὲς ἐκδηλώνεται ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου, προσπάθεια πού ἀναλαμβάνει καὶ ὁ Θεὸς ὅταν κατεβαίνει στὸν ἄνθρωπο ἐπάνω στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀρετῶν γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν προσπάθεια αὐτὴ μὲ τὴ χάρη. Ἡ θεωρητικὴ γνώση τοῦ Θεοῦ παρουσιάζεται ἀντίθετα σὰν καρπὸς τῆς ἀρπαγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ, ἐπομένως σὰν πράξη τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχει ὁμοίως μιὰ ἀναλογία ἀνάμεσα στὴν ἐκδήλωση τοῦ Θεοῦ μέσω τῶν ἀρετῶν καὶ στὴν γνώση τοῦ Θεοῦ, πού παράγει ἀρετὲς. Στὸ μέτρο πού ὁ Θεὸς προσεγγίζει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν ἐνανθρώπησή Του ὁ ἄνθρωπος θεώνεται καθὼς προσεγγίζεται ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τὸν ἀναγνωρίζει ὡς Θεό. Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου συναντιοῦνται στὸ βάθος, χωρὶς νὰ συγχέωνται κατὰ φύση. Ἀκόμα περισσότερο, στὸ βαθμὸ πού ἐνανθρωπίζεται ὁ Θεός, ἐξανθρωπίζεται ὅλο καὶ περισσότερο καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἔτσι θεώνεται ἢ συναντᾷ τὸ Θεὸ μέσα στὴν ἐνανθρώπησή Του.

Χωρὶς τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πού ἀναφέραμε γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὶς ἀρετὲς ἢ νὰ δώσῃ στὸ Θεὸ τὴ δυνατότητα νὰ ἐνανθρωπισθῇ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ θέση ἢ ἀρπαγὴ του στὴ γνώση καὶ τὴ βίωση τοῦ Θεοῦ. Δίχως αὐτὴ τὴν προηγούμενη προσπάθεια ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπερβολικὰ βαρὺς γιὰ τὴν ἀρπαγὴ, πολὺ πυκνὸς γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ γίνη περατὸς ἀπὸ τὸ Θεό. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει ἐδῶ ξανά τὴν ἀξία τῆς ἀνθρώπινης κίνησης, ἀκόμα καὶ τῆς κίνησης μὲ τὶς αἰσθήσεις, γιὰ νὰ μὴν ἀναφερθοῦμε πιά σ' ἐκείνην πού ἐκδηλώνεται μὲ τὰ καλὰ ἔργα πού ἐκτελοῦνται ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ὑπὸ ταύτης τοίνυν τῆς κατὰ λόγον καὶ θεωρίαν συνισταμένης φιλοσοφίας, καθ' ἣν καὶ ἡ τοῦ σώματος ἐξ ἀνάγκης εὐγενίζεται φύσις, ἀπλανῶς πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ πόθον τρωθέντες οἱ ἅγιοι διὰ τῶν ἐνουσῶν αὐτοῖς πρὸς τὰ θεῖα φυσικῶν ἐμφάσεων ἀξιοπρεπῶς πρὸς τὸν Θεὸν παρεγένοντο, σῶμα καὶ κόσμον ἀθλητικῶς διασχόντες, ἀλλήλοις ταῦτα περιεχόμενα θεώμενοι, τὸν μὲν φύσει, τὸ δὲ αἰσθήσει, καὶ θάτερω θάτερον ὑποπίπτον, τῇ κατ' ἐπαλλαγὴν θάτερον πρὸς τὸ ἕτερον ποιᾷ ιδιότητι, καὶ μηδὲν τούτων τῷ καθ' ἑαυτὸν λόγῳ περιγραφῆς ὑπάρχον ἐλεύθερον, καὶ αἰσχρὸν ἡγησάμενοι τοῖς θνητοῖς καὶ περιγραπτοῖς ἐμφθεῖρεσθαι τε καὶ περιγράφεσθαι τῆς ψυχῆς ἔαν τὸ ἀθάνατον καὶ ἀεικίνητον, μόνῳ Θεῷ τῷ ἀθανάτῳ καὶ πάσης ἀπειρίας ἀνωτέρῳ ἀλύτως ἑαυτοὺς ἀνέδθησαν, οὐδαμῶς ταῖς κόσμου καὶ σαρκὸς ἀνθολκαῖς ἐνδίδοντες, ὅπερ ἐστὶ πάσης ἀρετῆς τε καὶ γνώσεως πλήρωσις, οἶμαι δὲ ὅτι καὶ τέλος⁹⁷.

97. Ὁδηγημένοι ἀπὸ τὰ φυσικὰ σημεῖα τῶν θείων πραγματικότητων, δηλαδή ἀπὸ τὸ νοῦ, ἀπὸ τὸ λόγο, ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς φύσης τοὺς καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ φυσικὰ πληγωμένοι ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ Θεὸ οἱ Ἅγιοι ἀνυψώνονται στὸ Θεὸ περνώντας ἥρωικὰ ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὸν κόσμον. Αὐτὰ τὰ δύο συγκρατοῦνται τὸ ἓνα μέσα στὸ ἄλλο. Ὁ κόσμος περιέχεται μέσα στὸ σῶμα καὶ περιέχει τὸ σῶμα, τὸ σῶμα περιέχει τὸν κόσμον καὶ αἰσθάνεται ὅτι περιέχεται μέσα στὸν κόσμον μὲ τὴν ἐνεργητικότητα τῶν αἰσθήσεων. Ὁ κόσμος καὶ τὸ σῶμα εἶναι περιπλεγμένα. Γι' αὐτὸ οἱ Ἅγιοι βλέποντας ὅτι μὲ μόνῃ τὴν ἀπασχόλησίν τους μὲ τὸ σῶμα μένουν προσκολλημένοι στὸν κόσμον, βλέποντας ἔπειτα ὅτι τόσο ὁ κόσμος ὅσο καὶ τὸ σῶμα περιορίζονται ἀπὸ τὴ φύση, θεωροῦν ὅτι εἶναι ἐπονείδιστο νὰ περιορίζουν τὴν ἀδιάκοπη κίνησιν τῆς ψυχῆς μέσα στὸ πλαίσιο τῶν πεπερασμένων πραγμάτων καὶ νὰ ἀπονέμουν τὴν ἀθανασία σὲ πράγματα φθαρτά. Γιατὲ αὐτὸ φθείρει τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ἴδια τὴν κίνησιν ποὺ ἐπιθυμοῦν πάντα νὰ διαπεραιωθοῦν στὶς ἄλλες πραγματικότητες καὶ διψοῦνε ἓνα ἀντικείμενο ἀναλλοίωτο καὶ ἀπειρο. Πραγματικά, ἡ ψυχὴ καταπονεῖται ἀπὸ μιὰ κίνησιν ποὺ δὲν ἔχει πραγματικὴ ἀνταπόκριση στὴν ἀνάγκη της, ἀπὸ τὴν ἀσυμμετρίαν ἀνάμεσα στὴν ἀπέραντη διψὰ τῆς κίνησιν καὶ

Ἀπὸ αὐτὴ λοιπὸν τὴ φιλοσοφία ποὺ συνίσταται σὲ λόγο καὶ θεωρία, κατὰ τὴν ὁποία κατ' ἀνάγκη ἐξευγενίζεται καὶ ἡ φύση τοῦ σώματος, πληγωμένοι ἀλάθευτα οἱ Ἅγιοι ὥστε νὰ αἰσθανθοῦνε τὸν πόθον τοῦ Θεοῦ, μέσω τῶν φυσικῶν πρὸς τὰ θεῖα ἀναλάμψεων ποὺ ὑπάρχουν μέσα τους, ἐφθασαν ἄξια στὸ Θεό, ὑπερπηδώντας σὰν ἀθλητὲς τὸ σῶμα καὶ τὸν κόσμον. Ἐβλεπαν ὅτι τὸ ἓνα περιέχει τὸ ἄλλο, αὐτὸς ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἐκεῖνο λόγω τῆς αἰσθησης, καὶ ὅτι ὑποτάσσεται τὸ ἓνα στὸ ἄλλο μὲ κάποια σχέση ἀμοιβαιότητος ἀνάμεσά τους καὶ ὅτι κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὸν περιορισμὸ ποὺ τοῦ ἐπιβάλλει ὁ λόγος του. Ἐνόμισαν ἐπὶ πλέον ὅτι εἶναι αἰσχρὸ ν' ἀκολουθοῦν τὴ φθορὰ τῶν θνητῶν καὶ πεπερασμένων καὶ ν' ἀφήνουν νὰ περιορίζεται ἡ ἀθανασία καὶ ἡ ἀεικινήσια τῆς ψυχῆς. Γιὰ τοῦτα δὲ με δεσμὸν ἄλυτον ἔδωσαν τὸν ἑαυτό τους μὲ τὸ μόνον ἀθάνατον Θεὸ καὶ ἀνώτερο ἀπὸ κάθε ἀπεραντοσύνη χωρὶς καμμιὰ ὑποχώρηση στὶς ἀντιέλξεις τοῦ κόσμου καὶ τῆς σάρκας. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσης, νομίζω καὶ τὸ τέλος⁹⁷.

τοὺς περιορισμένους σκοποὺς. Ἡ ἱκανότητα τῆς ψυχῆς γιὰ ἀθανασία ἀπαιτεῖ μὲ τὴ σειρά της ἓνα σκοπὸ σύμμετρο στὴν ἀπειρὴ κίνησιν της καὶ ἀνταποκρινόμενο στὴν ἀθανασία της. Γιατὶ ἀθανασία δὲ σημαίνει μιὰ στατικὴ ποιότητα ἀλλὰ μιὰ βάση γιὰ μιὰν ἀπειρὴ κίνησιν ποὺ ἱκανοποιεῖται μ' ἓνα ἀπειρο σκοπὸ. Γι' αὐτὸ οἱ Ἅγιοι ἔχουν προσανατολίσαι τὴν κίνησιν τους πρὸς τὸν Θεό, τὸν μόνον ποὺ μὲ τὴν ἀθανασία καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη του ἱκανοποιεῖ τὴ διψὰ τῆς ψυχῆς μ' ἀθανασία καὶ τὴν ἀνάγκη τους γι' ἀπέραντη κίνησιν. Σ' αὐτὸ τὸν ἰσχυρὸ προσανατολισμὸ πρὸς τὸν αἰώνιον Θεό, συνδυασμένο μὲ τὴν ἀντίστασιν στοὺς πειρασμοὺς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ σώματος, συνίσταται ἡ πληρότητα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀληθινῆς γνώσης τῆς ψυχῆς ποὺ δὲ βρίσκει τὸ ἀντικείμενο ποὺ ἀνταποκρίνεται στὴν ἀπέραντη διψὰ της παρὰ μόνον στὸ Θεό.)

Τοῦτο ὅμως δὲ σημαίνει ἀπόσπασιν ἀπὸ τὸ σῶμα παρὰ ἀνύψωσιν τοῦ σώματος στὴν ἀληθινὴν του εὐγένεια γιὰτι, ὅπως εἴπαμε παραπάνω, ἡ ἀρετὴ πραγματοποιεῖται μὲ τὸ σῶμα.

Ἄλλὰ καὶ ἂν εἴποτε περὶ τὰ τῶν ὄντων θεάματα κεκίνηται οἱ ἅγιοι, οὐκ ἐπὶ τῷ αὐτὰ ἐκεῖνα προηγουμένως θεάσασθαι τε καὶ γινῶναι καθ' ἡμᾶς ὕλικῶς κεκίνηται, ἀλλ' ἵνα 1116 Α τὸν διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ὄντα τε καὶ φαινόμενον Θεὸν πολυτρόπως ὑμνήσωσι καὶ πολλὴν ἑαυτοῖς συναγείρωσι θαύματος δύναμιν καὶ δοξολογίας ὑπόθεσιν⁹⁸. Ψυχὴν γὰρ εἰληφότες παρὰ Θεοῦ νοῦν καὶ λόγον καὶ αἴσθησιν ἔχουσιν πρὸς τῇ νοητῇ καὶ ταύτην τὴν αἰσθητήν, ὥσπερ καὶ λόγον πρὸς τῷ ἐνδιαθέτῳ τὸν κατὰ προφορὰν καὶ νοῦν πρὸς τῷ νοητῷ τὸν παθητικὸν⁹⁹ (ὃν καὶ φαντασίαν καλοῦσι τοῦ ζώου, καθ' ὃν

98. Τὸ σῶμα πληροῦται, δὲν ἐγκαταλείπεται· χρησιμοποιεῖται θετικὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀνάβαση καὶ μετέχει σ' αὐτήν, ὅχι μόνο ἐπειδὴ ἡ ἀρετὴ πραγματοποιεῖται διὰ μέσου του ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ διὰ μέσου του οἱ καθαροὶ ἀνεβαίνουν στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ἀρχίζουν νὰ γνωρίζουν τὸ Θεὸ μέσω τῶν πραγμάτων. Φθάνουν ὅμως στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὅσον δὲν σταματοῦν μὲ τὴν ὁρασίαν τους στὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων ἀλλὰ εἰσδύουν στὸ Θεὸ πού φανερώνεται μὲ αὐτὰ μέσα στὸν ἄφθοον πλοῦτο τῆς σκέψης καὶ τῆς δυνάμεώς του.

99. Ἡ ψυχὴ ἔχει νοῦ, λόγο καὶ αἴσθηση. Καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει διπλὴ γνωστικὴ λειτουργία. Ἡ αἴσθησις νοεῖ καὶ αἰσθάνεται. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης καὶ ὁ Διάδοχος Φωτικῆς ἔχουν μιλήσει γιὰ μιὰν «αἴσθησιν νοός». (Διάδοχος, Κεφάλαια γνωστικά 30, 36 κ.ά.). Εἶναι αἴσθηση τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν πνευματικῶν πραγματικότητων. Ὁ ἅγιος Μάξιμος μιλάει ἐδῶ γιὰ μιὰ αἴσθηση νοερὴ πού συλλαμβάνει τὸ σύνολο τῶν ἐντυπώσεων τῶν αἰσθήσεων. Ὁ λόγος, ἀπὸ τῇ μιᾷ ὀρίζει ἓνα πρᾶγμα, ἀπὸ τὴν ἄλλή τὸ ἐκφράζει. Ὁ ὀρισμὸς ὁ ἐκφρασμένος μὲ τὸν λόγο εἶναι ὁ ἐξωτερικὸς λόγος. Γι' αὐτὸ οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ ἴδιο ὄνομα γιὰ τὸν λόγο (λόγο πού ὀρίζει, λόγο πού ὀρίζεται ἀπὸ τὸν λόγο) καὶ γιὰ τὴν ὁμιλίαν (λόγος). Ὁ νοῦς ἔχει μιὰ λειτουργία κατανόησης μὲ τὴν ὁποία συλλαμβάνει μιὰ πραγματικότητα ἐνεργητικά, καὶ μιὰν ἄλλή λειτουργία κατὰ τὴν ὁποία ἐπιβάλλεται σ' αὐτὸν μιὰ πραγματικότητα χωρὶς τὴν ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ του. Ὁ ἅγιος Μάξιμος σκέπτεται ὅτι αὐτὴ ἡ παθητικὴ λειτουργία, στὴν ὁποία ἐπιβάλλονται οἱ συγκεντρωμένες πραγματικότητες, χωρὶς ὁ νοῦς νὰ

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἔχουν οἱ ἅγιοι κινήσῃ κάποτε γύρω ἀπὸ τὰ θεάματα τῶν ὄντων, δὲν ἔχουν ὥστόσο κινήσῃ γιὰ νὰ θεασθῶν πρῶτοι καὶ νὰ γνωρίσουν ὕλικα ὅπως ἐμεῖς αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ ὄντα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ὑμνήσουν πολύτροπα τὸ Θεό, πού εἶναι καὶ φανερώνεται διὰ μέσου καὶ μέσα σὲ ὅλα καὶ νὰ συναθροίσουν γιὰ τὸν ἑαυτοῦ τους πολλὴ δύναμη θαυμασμοῦ καὶ ἀφορμὴ δοξολογίας⁹⁸. Ἐλάβαν οἱ ἅγιοι ἀπὸ τὸ Θεὸ ψυχὴ πού διαθέτει νοῦ καὶ λόγο καὶ αἴσθηση, μὲ δύναμη αἰσθητικὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν λογικὴ, ὅπως καὶ λόγο προφορικὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἐνδιάθετο καὶ νοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν νοερὸ καὶ τὸν παθητικόν⁹⁹. (Σημειῶνω ὅτι τοῦτοι τὸν ὀνομάζουν φαντασία τοῦ

τις ἐνοῇ ἐνεργητικά, προσιδιάζει καὶ στὰ ζῶα. Ἀλλὰ τὰ ζῶα συλλαμβάνουν μὲ τὴν λειτουργία αὐτὴ μόνο τις εἰκόνες τῶν πραγματικότητων ὅχι ὅμως καὶ τὸ νόημά τους. Αὐτὴ ἡ παθητικὴ λειτουργία τοῦ νοῦ βρίσκεται σὲ σύνδεσμο μὲ τὴν λειτουργία τῶν αἰσθήσεων, μὲ τὴν ὁποία ἡ παθητικὴ λειτουργία τοῦ νοῦ συλλαμβάνει τις εἰκόνες.

Οἱ ἅγιοι ἔχουν ἀφιέρωσει ὅλες αὐτὲς τις λειτουργίες στὸ Θεό. Γι' αὐτὸ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς βεβαιώνει ὅτι ἐπάνω στὸ Θαβώρ οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι εἶδαν μ' ἀνοιχτὰ μάτια τὸ θεῖο φῶς, πού εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ φύση, μὲ τὴν νοερὴ αἴσθηση τῇ γεμάτῃ χάρι. Ἀπὸ μέρος τῆς ἡ παθητικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ δέχεται τὴν πεῖρα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ πέρ' ἀπὸ κάθε προσπάθεια νὰ τὸν κατανοήσῃ. Ἔτσι οἱ δύο λειτουργίες μποροῦνε γενικὰ νὰ συνεργασθῶν ὅχι μόνο στὶς σχέσεις τους μὲ τὰ πράγματα ἀλλὰ ἐπίσης καὶ μὲ τὸ Θεό. Ὁ νοῦς συλλαμβάνει τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ πέρ' ἀπὸ κάθε προσπάθεια, ἀκόμα καὶ ὅταν ἡ παρουσία αὐτὴ ἐκδηλώνεται μὲ κάποια ἐμφάνιση ὁρατὴ, ὅπως ἦταν τὸ φῶς πού ἀκτινοβολοῦσε ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐπάνω στὸ Θαβώρ. Χωρὶς ἀμφιβολία, αὐτὴ ἡ ἀνύψωση τῶν λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς δημιουργεῖται μὲ τὴν ἐνέργεια τῆς χάρις.

Αὐτὴ ἡ νέα ὑπογράμμιση τῆς ἀξίας τοῦ σώματος, ἀξίας πού ἔχει τὸ ἔσχατο θεμέλιό της στὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὁλοκληρωτικὰ ἀντίθετη στὴν ὠριγενικὴ θεωρία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ σῶμα δὲν ἔχει παρὰ μιὰ μόνο λειτουργία, προσωρινή, νὰ τιμωρηθῇ δηλαδὴ μ' αὐτὸ ἡ ψυχὴ γιὰ τὸ παλαιὸ ἁμάρτημα στὴν κατάστασι τῆς προὑπαρξῆς της.

καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα καὶ ἄλλα καὶ ἡμᾶς καὶ τοὺς τόπους οὕς διώδευσαν ἐπιγινώσκουσι, περὶ ἣν συνίστασθαι τὴν αἴσθησιν φασιν οἱ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, ὄργανον αὐτῆς οὖσαν ἀντιληπτικὸν τῶν αὐτῇ φαντασθέντων), δεῖν ᾤθησαν τούτων τὰς ἐνεργείας, εἰκότως οὐχ ἑαυτοῖς, ἀλλὰ τῷ δεδοκότι Θεῷ, δι' ὃν καὶ ἐξ οὗ πάντα, προσενέγκαι.

Β Τρεῖς γὰρ ὄντας καθολικοὺς τρόπους, ὡς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐφικτόν, ἐκ τῆς περὶ τὰ ὄντα ἀκριβοῦς κατανοήσεως παιδευθέντες, ἐφ' οἷς ὁ Θεὸς τὰ πάντα πεποίηκεν (ἐφ' ᾧ τε γὰρ εἶναι, καὶ εἶναι, καὶ αἰεὶ εἶναι, οὐσιώσας ἡμᾶς ὑπεστήσατο)¹⁰⁰, καὶ τοὺς μὲν δύο ἄκρους ὄντας, καὶ μόνου Θεοῦ ἐχομένους, ὡς αἰτίου, τὸν δὲ ἕτερον μέσον, καὶ τῆς ἡμετέρας ἡρητημένον γνώμης τε καὶ κινήσεως, καὶ δι' ἑαυτοῦ τοῖς ἄκροις τὸ κυρίως λέγεσθαι παρέχοντα, καὶ οὐ μὴ παρόντος ἄχρηστος αὐτοῖς ἢ προσηγορία καθίσταται, τὸ εἶναι συνημμένον οὐκ ἔχουσιν, οὐκ ἄλλως δύνασθαι καὶ προσγενέσθαι αὐτοῖς καὶ φυλαχθῆναι τὴν ἐν τοῖς ἄκροις ἀλήθειαν, ἣν ποιεῖν πέφυκε τὸ εἶναι κατὰ τὸ μέσον τοῖς ἄκροις ἐπικιρνώμενον, ἣ τῇ πρὸς Θεὸν ἀεικινήσι διανοήθησαν· καὶ λοιπὸν τῷ κατὰ φύσιν ἐντεῦθεν τὸ ὀπτικὸν τῆς ψυχῆς συνεπιτείναντες

α. Τὸ χωρίο δὲν βρέθηκε.

100. Ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ αἰώνια ὑπαρξὴ εἶναι ἀποκλειστικὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγαθὴ ὑπαρξὴ ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν μας καὶ ἀπὸ τὴν κατεύθυνση ποὺ αὐτὴ δίνει στὴν κίνησή μας. Ἀλλὰ ἡ ἀγαθὴ ὑπαρξὴ μὲ τὴν ἀγαθὴ κίνησή της δύσκολα μπορεῖ νὰ ἐγγυηθῇ στὴν ὑπαρξή μας τὴν ἀθανασία. Καὶ ἡ ἀγαθὴ ὑπαρξὴ μὲ τὴν ἐλευθερίαν της περιέχεται στὸ ἀρχικὸ δῶρο τῆς ὑπαρξῆς. Ἐπομένως μὲ κάποιον τρόπο τὸ ἀγαθὸ περιέχεται μέσα στὴν ὑπαρξὴ ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός. Ἔτσι ἡ σταθεροποίηση τῆς ὑπαρξῆς γιὰ τὴν αἰωνιότητα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πραγμάτωση τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ ἔμφυτου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέσα της, μὲ τὴν ἐλευθερίαν μας. Στὴ μέση δείχνεται καὶ παγιώνεται αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει στὴν ἀρχὴ καὶ φαίνεται πλεονάζον στὸ τέλος. Ἄν τὸ ἀγαθὸ δὲν πραγματώνεται μὲ τὴν ἐλευθερίαν

ζώου· σύμφωνα μ' αὐτὸν ἀναγνωρίζουν καὶ τ' ἄλλα ζῶα καὶ τὸ ἓνα τὸ ἄλλο καὶ μᾶς καὶ τοὺς τόπους ἀπ' ὅπου πέρασαν. Ὁ νοῦς αὐτὸς ἀποτελεῖ συνισταμένη τῆς αἴσθησης, ὅπως λένε οἱ σοφοὶ εἰδικοί καὶ γίνεται ὄργανό της γιὰ τὴν ἀντιληψὴ ὅσων αὐτὴ προσλαμβάνει). Τὶς ἐνεργείες τῶν δυνάμεων αὐτῶν ἐνόησαν εὐλόγα ὅτι ἔπρεπε νὰ τίς προσφέρουν ὅχι στὸν ἑαυτό τους ἀλλὰ στὸ Θεὸ ποὺ τοὺς τίς χάρισε καὶ εἶναι αἰτία καὶ χορηγὸς τῶν πάντων.

Ἀπὸ τὴν προσπάθειά τους γι' ἀκριβὴ κατανόηση τῶν ὄντων ἔμαθαν ὅτι τρεῖς εἶναι οἱ γενικοὶ τρόποι ποὺ ἀνταποκρίνονται στὶς δυνάμεις τῶν ἀνθρώπων, μὲ βάση τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς δημιούργησε τὰ πάντα. Μᾶς ἔδωσε οὐσία καὶ ὑπόσταση μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἔχουμε τὴν ὑπαρξή, τὴν ἀγαθὴ ὑπαρξή καὶ τὴν αἰώνια ὑπαρξή¹⁰⁰. Οἱ δύο εἶναι ἀκραῖοι καὶ συνάπτονται μὲ τὸ Θεὸ μόνον ὡς αἷτιο, ἐνῶ ὁ ἄλλος μεσαῖος καὶ συναρτᾶται μὲ τὴ δική μας βούληση καὶ κίνηση καὶ δίνει στοὺς ἀκραίους τὸ δικαίωμα νὰ κυριολεκτοῦνται ὡς ἀκραῖοι. Γιὰ τοῦτο ἂν αὐτὸς ἀπουσιάσῃ ἢ προσαγόρευσέ τους ἀχρηστεύεται καθὼς τοὺς λείπει ὁ σύνδεσμος τοῦ εἶναι (ἀγαθοῦ). Σκέφθηκα ὅτι δὲν μποροῦν ἀπὸ ἀλλοῦ νὰ πάρουν καὶ νὰ φυλάξουν τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀκρότητάς τους, ἀλήθεια ποὺ ἀπὸ τὴ φύση τους συγκροτεῖ τὸ 'εἶναι', ποὺ ἀπὸ τὴ μεσαία θέση ἀναμιγνύεται μὲ τὰ ἀκραῖα, παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν ἀεικινήσιαν τους πρὸς τὸ Θεό. Καὶ τότε μὲ τὸν κατὰ φύσιν λόγον ἐνισχύ-

μας, στὴ μέση, ἡ ὑπαρξὴ σὰν ἀρχικὸ δῶρο δὲν ἐμφανίζεται πιά σὰν ἀγαθὴ καὶ ἡ αἰώνια ἀγαθὴ ὑπαρξὴ δὲν ἐπιτυγχάνεται πιά. Ἡ μέση ἢ ἡ ἐλεύθερη κίνησή μας ἔχει ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ δώρου τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους. Ἡ ἐπίγεια ζωὴ ἔχει λοιπὸν τὴν πῶς μεγάλη θετικὴ σημασία μὲ τὴν ἐλεύθερη κίνησή της πρὸς τὸ Θεό. Γιατὶ ἀπὸ τὴν κίνηση αὐτὴ ἐξαρτᾶται τὸ αἰώνιο ἀγαθόν. Μ' αὐτὴν τὴν κίνηση τὸ ἀγαθὸ ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ γίνεται πραγματικὰ ἀνθρώπινο καὶ αἰώνιο. Δὲ θὰ μπορούσε ν' ἀντικρούσῃ κανεὶς καλὺτερα τὸν ὀριγενισμό ποὺ ὑποτιμοῦσε τὴ σωματικὴ ζωή.

λόγω¹⁰¹, καὶ τρόπον τινὰ μὴ δεῖν ἀντιστρόφως χρῆσθαι ταῖς φυσικαῖς ἐνεργείαις, διὰ τὴν ἐξ ἀνάγκης ἐπισημαίνουσαν ταῖς φυσικαῖς δυνάμεσιν ἐκ τοῦ κατὰ παράκλησιν τρόπου φθοράν, αὐτοῦ βοῶντος τοῦ λόγου διαδρόμην ἀκούσαντες, ὁμαλῶς κατὰ τὸν πρέποντα λόγον τῆς φύσεως πρὸς τὸν αὐτῆς αἴτιον φέρεσθαι ἐδιδάχθησαν, ἵν' ὅθεν ἀπλῶς αὐτοῖς ἐστὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ ὄντως εἶναι ποτε προστεθὲν ὑποδέξωνται¹⁰². Τί γὰρ ἂν καὶ ἔσται τῷ μὴ ἑαυτοῦ κατὰ τὸ εἶναι αἰτίῳ πρὸς ἑαυτοὺς ἴσως λογισάμενοι εἶπον, πρὸς ἑαυτὸν

101. Ἡ αἰώνια ὑπαρξὴ ὀνομάζεται ἐδῶ ἀληθινὴ ὑπαρξὴ, ὑπαρξὴ ὑπάρχουσα, ὄνομα ποῦ δίνεται κανονικὰ στὸ Θεό. Εἶναι ἐπομένως ἀπὸ ἓνα μέρος μετοχὴ στὸ Θεό, ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὁ τελικὸς σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον ὠθεῖ ἡ ἴδια ἡ φύσις. Καθόσον δεχόμεστε ἀπὸ τὸ Θεὸ τὴν ἀληθινὴν αὐτὴν ὑπαρξὴ, ἀπὸ ὅπου ἔχουμε δεχθῆ καὶ τὴν ἀτελὴ ὑπαρξὴ, πρόκειται γιὰ συμπλήρωμα· καθόσον ὁμοῦς ἡ ἴδια ἡ φύσις ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο πρὸς αὐτή, ἂν χρησιμοποιοῖ τις δυνατότητές της μὲ τρόπον σύμφωνον πρὸς αὐτή, ἡ ἀληθινὴ ὑπαρξὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐξωτερικὸ συμπλήρωμα, μιὰ προσθήκη, ἀλλὰ καὶ ἓνα κοινὸ ἀποτέλεσμα τῆς θείας δωρεᾶς καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας.

Βλέπομε ξανὰ τὸ σύνδεσμο ἀνάμεσα στὸ ἀγαθὸ καὶ τὴν ὑπαρξὴ. "Οποιοὺς ἐργάζεται ἀγαθὰ κατὰ τὴν ἐπίγειαν ζωὴν του στερεώνεται μέσα στὴν ὑπαρξὴ του, δηλαδὴ κερδίζει πληρότητα γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Καὶ τοῦτο γιὰ τὸ ἀγαθὸ συνηθίζει νὰ κινῆται αἰώνια πρὸς τὸ Θεὸ καὶ γύρω ἀπὸ τὸ Θεό· γιὰ τοῦτο μετέχει αἰώνια στὴν ἀνεξάντλητη ὑπαρξὴ Του. Ἀλλὰ ἡ κίνησις πρὸς τὴν ἐστία τῆς ὑπαρξὸς εἶναι κίνησις μὲ τὴ φύσιν ἢ τὸ λόγο της, ποῦ ἔχει δεχθῆ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ Θεό — ὅπως ἀπὸ πηγὴ τῆς ὑπαρξὸς του ταυτόχρονα μὲ τὸν ἐρχομὸ του στὴν ὑπαρξὴ — μὲ τὴν ὁρμὴ πρὸς Αὐτὸν ὡς κέντρο τῆς αἰώνιας ὑπαρξὸς. Αὐτὸς μόνον ἔχει δώσει στὸ πλάσμα τὴν ὑπαρξὴ καὶ μπορεῖ νὰ τοῦ δώσῃ καὶ τὴν αἰώνια ὑπαρξὴ.

Στὸ χωρίο τοῦτο ὁ ὅρος «λόγος» ἔχει δύο σημασίες· ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος εἶναι τὸ θεμέλιο καὶ ἡ δομὴ τῆς φύσεως, ἀπὸ τὸ ἄλλο εἶναι ὄργανο γνώσης. "Οποιοὺς ἐργάζεται ἀγαθὰ ἢ κινεῖται πρὸς τὸ Θεό, ἐργάζεται σύμφωνα μὲ τὸν λόγο μὲ τις δύο αὐτὲς σημασίες. Ὁ λόγος σὰν θεμέλιο τῆς φύσεως κραυγάζει, ἀπαιτεῖ ἐργασίαν σύμφωνα μ' αὐτόν. Ὁ λόγος σὰν ὄργανο γνώσης εἶναι δυνατότητα ποῦ βλέπει σὲ ποῖα κατεύθυνση ἢ φύσις τείνει νὰ κινῆται καὶ ἀκούει τὴ φωνὴν της, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ νὰ ὁδηγητῇ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς συμφωνίας μ' αὐτή.

ὄντας ἀπὸ δῶ τὴν ὁπτικὴ δύναμιν τῆς ψυχῆς¹⁰¹ καὶ ἀκούοντας ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν λόγο κατηγορηματικὰ ὅτι δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ κάποιο τρόπο ἀντίστροφα τις φυσικὰς ἐνεργεῖες γιὰ τὸ ἀναπόφευκτο σημάδεμα τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἀπὸ τὴ φθορά, ποῦ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀθέμιτη φύσιν της, διδάχθησαν νὰ βαδίζουν ὁμαλὰ κατὰ τὸν πρέποντα λόγο τῆς φύσεως τοῦ πρὸς τὸν αἰτίό της, μὲ σκοπὸ ἀπ' ὅπου αὐτοὶ ἔχουν λάβει τὸ ἀπλὸ εἶναι νὰ ἀποδεχθοῦν κάποτε καὶ τὴν προσθήκην τοῦ ἀληθινοῦ εἶναι¹⁰². Ἴσως διαλογίσθησαν μόνοι τοὺς καὶ εἶπαν· Τί κέρδος θὰ εἴχε αὐτὸς ποῦ δὲν εἶναι αἴτιος τοῦ εἶναι του, ὅταν κινῆται πρὸς τὸν ἑαυτό του ἢ πρὸς κάτι

102. Ἄν τὸ δημιουργημὰ δὲν μπορῇ νὰ δεχθῇ τὴν αἰωνιότητα τῆς ὑπαρξὸς παρὰ ἀπὸ Ἐκεῖνον ποῦ τοῦ ἔχει δώσει καὶ τὴν ἀπλήν ὑπαρξὴ, πρέπει νὰ κινῆται μὲ τὸ γνωστικὸν λόγο του καὶ μὲ τὴν ἐλευθερίαν του πρὸς Αὐτόν, σὰν αἰτία τῆς ὑπαρξὸς του καὶ τῆς αἰωνιότητος τῆς ὑπαρξὸς του. Ἀλλὰ ἡ κίνησις του πρὸς τὴν αἰτία δὲν μπορεῖ πιά νὰ ὀπισθοχωρήσῃ· αὐτὸ θὰ σήμαινε νὰ σταματήσῃ τὴν κίνησιν. Ὁφείλει νὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν αἰτία του ὡς πρὸς τὴν τελικὴν αἰτία, ἐπομένως ὡς πρὸς Ἐκεῖνον ποῦ θὰ τοῦ δώσῃ τὴν αἰώνια ὑπαρξὴ.

Κατ' ἀντιστοιχίαν μ' αὐτό, ἡ κίνησις τοῦ ἐνσυνείδητου δημιουργήματος εἶναι ἡ ἴδια ἡ κίνησις ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀναπτύσσεται, δηλαδὴ προχωρεῖ σὲ μιὰ ὑπαρξὴ πρὸς βαθιὰ καὶ πρὸς πλούσια. Ἀλλὰ τὸ δημιουργημὰ ποῦ θὰ ἤθελε νὰ κινῆται πρὸς τὸν ἑαυτό του ἢ πρὸς κάποιο πεπερασμένο πρᾶγμα, δὲ θὰ μπορούσε νὰ εἰσέλθῃ στὴν αἰώνια ὑπαρξὴ, γιὰ τὴν ἀπεριόριστη αὐξήσιν μέσα στὴν ὑπαρξὴ καὶ ἐπομένως ἡ αἰώνια ὑπαρξὴ δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ ἔλθῃ παρὰ ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστη πηγὴ τῆς ὑπαρξὸς. Ἀλλὰ οἱ σημασίες καὶ τὰ εἰδοποιὰ θεμέλια ὅλων τῶν πραγμάτων δὲν μποροῦν νὰ βρίσκωνται παρὰ μέσα σ' ἓνα νόημα ἔσχατο καὶ περιεκτικὸ ὅλων τῶν νοημάτων, σ' ἓνα ἔσχατο θεμέλιο ὅλων τῶν θεμελίων. Καὶ τὸ ἔσχατο τοῦτο νόημα καὶ θεμέλιο ὅλων τῶν νοημάτων καὶ θεμελίων (τῶν λόγων) εἶναι ὁ Θεός, ὁ κατεξοχὴν Λόγος.

Τὰ δημιουργήματα προχωρώντας μέσα στὴν ὑπαρξὴ δὲν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸν λόγο τῆς ὑπαρξὸς τοῦ ποῦ βρίσκεται μέσα στὸ Θεό, τὸ νόημα τὸ περιεκτικὸ ὅλων τῶν ὑπάρξεων. Ἔτσι προχωρώντας στὸ Θεό, αἰωνίζονται μέσα στὴν ὑπαρξὴ Του ἢ προχωρώντας μέσα στὴν ὑπαρξὴ Του προχωροῦν μέσα στὸ Θεὸ καὶ αἰωνίζονται μέσα σ'

ἢ ἄλλο τι παρὰ τὸν Θεὸν κινουμένῳ τὸ κέρδος, ὅποτε εἰς τὸν τοῦ εἶναι λόγον οὐδὲν ἑαυτῷ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἢ ἄλλου τινὸς παρὰ τὸν Θεὸν περιποιῆσαι δυνήσεται; Διὰ τοῦτο τὸν μὲν νοῦν περὶ μόνου Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἀρετῶν διανοεῖσθαι, καὶ τῇ ἀρρήτῳ δόξῃ τῆς αὐτοῦ μακαριότητος ἀγνώστως ἐπιβάλλειν, τὸν δὲ λόγον ἐρμηνευτὴν τῶν νοηθέντων γίνεσθαι καὶ ὑμνωδόν, καὶ τοὺς πρὸς αὐτὰ ἐνοποιοὺς ὁρθῶς διαλέγεσθαι τρόπους, τὴν δὲ αἴσθησιν κατὰ λόγον εὐγενισθεῖσαν τὰς ἐν τῷ παντὶ διαφοροὺς δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας φαντασιουμένην τοὺς ἐν τοῖς οὖσιν ὡς ἐφικτὸν τῇ ψυχῇ διαγγέλλειν λόγους διδάξαντες¹⁰³, καὶ διὰ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου, ὥσπερ ναῦν, τὴν ψυχὴν σοφῶς οἰακίσαντες, τὴν ὑγρὰν ταύτην καὶ ἄστατον καὶ ἄλλοτε ἄλλως φερομένην καὶ τὴν αἴσθησιν ἐπικλύζουσιν τοῦ βίου κέλευθον ἀβρόχοις διώδενσαν ἵχνεσιν.

Αὐτόν. Γιατὶ μέσα στὸ Θεὸ ἔχουν τὸ λόγο τῆς αἰώνιας ὑπαρξὸς τους. Αὐτὸς ποὺ θὰ ἤθελε νὰ κινῆται πρὸς τὸν ἑαυτόν του ξεμακραίνοντας ἀπὸ τὸ Θεό, θὰ ἤθελε ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ λόγο του ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ Θεό, ἐπομένως θὰ ἤθελε νὰ ἀποδυναμώσῃ τὸν λόγο τῆς ἰδίας του τῆς ὑπαρξὸς. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀσχολεῖται μόνο μὲ τὸν ἑαυτό του φτωχαίνει, ἐξαντλεῖται σὲ βραχὺ χρόνον, ζώντας μόνο γιὰ νὰ ζῇ αὐτὴ τὴ βασιανιστικὴ ἐμπειρία τῆς ἐξάντλησής του. Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ προσθέσῃ στὴν ὑπαρξὴ του τίποτε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ τίποτε οὐσιώδες ἀπὸ ἄλλες πεπερασμένες πραγματικότητες. Ἐτσι κατὰ-στρέφει τὴ φύση του.

103. Ὁ νοῦς τῶν Ἁγίων στοχάζεται τὸ Θεὸ καὶ τὶς ἀρετὲς Του καὶ ἔχει ἐνόραση τῆς δόξας Του. Τὰ κατηγορήματα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀρετὲς, ἐπεὶ εἶναι ἐκφράσεις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς Του δυνάμεως. Οἱ Ἅγιοι τὶς σκέπτονται γιὰ νὰ τὶς μιμηθοῦν. Προσελκύονται ἀπὸ αὐτές. Ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀχώριστη ἀπ' αὐτές. Ἀτενίζοντας πρὸς τὴν δόξα Του μετέχουν σ' αὐτὴ μέσω τῶν ἀρετῶν τους, μὲ τὶς ὁποῖες μιμοῦνται τὸ Θεὸ καὶ τὰ κατηγορήματά Του.

Ὁ λόγος ἔχει ἐδῶ τὸ νόημα τοῦ ὄργανου ποὺ ἐκφράζει καὶ δοξάζει τὰ κατηγορήματα, ποὺ ἐννοοῦνται μὲ τὸ νοῦ. Ἐχει ὅμως καὶ τὴ λειτουργία ποὺ ἰδρύει τοὺς τρόπους τῆς συμπεριφορᾶς, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ ἄνθρωπος προσοικειώνεται τὶς ἀρετὲς τοῦ Θεοῦ καὶ φθάνει νὰ συμμετέχῃ στὴ δόξα Του. Οἱ λόγοι τῶν πραγμάτων ἐρχονται στὴν

ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Θεό, ὅποτε στὸ λόγο τοῦ εἶναι του τίποτα ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἢ ἀπὸ κάποιον ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Θεὸ δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ προσπορίσῃ; Γιὰ τοῦτο ἐδίδαξαν ὅτι ὁ νοῦς πρέπει τὸ Θεὸ μόνο καὶ τὶς θεϊκὲς ἀρετὲς νὰ στοχάζεται καὶ νὰ ὑψώνεται ἀνεπίγνωστα στὴν ἄφατη δόξα τῆς μακαριότητάς Του· ὁ λόγος νὰ γίνεται ἐρμηνευτὴς καὶ ὑμνωδὸς ὅσων νοήθηκαν καὶ τοὺς ἐνοποιητικoὺς πρὸς αὐτὰ τρόπους νὰ συζητῇ ὁρθά· ἐνῶ ἡ αἴσθησις ἐξευγενισμένη μὲ τὸν λόγο καὶ συλλαμβάνοντας μὲ τὴ φαντασία τὶς διάφορες δυνάμεις καὶ ἐνεργείες τοῦ παντός νὰ γίνεται ὅσο εἶναι δυνατό ὁ διαγγελέας τῆς ψυχῆς γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ὑπάρχουν στὰ ὄντα¹⁰³. Καὶ μὲ τὸ νοῦ καὶ τὸν λόγο τιμονεύοντας σοφὰ σὰν πλοῖο τὴν ψυχὴ, αὐτὴ τὴν ὑγρὴ καὶ ἄστατη θάλασσα τοῦ βίου, ποὺ πότε ἐδῶ δέρνεται καὶ πότε ἐκεῖ καὶ κατακλύζει τὴν αἴσθησις, μὲ στεγνὰ πόδια πέρασαν.]

ἐπιφάνεια μὲ αἰσθήσεις ἐξευγενισμένες ἢ καθαρμένες ἀπὸ τὸν λόγο. Οἱ λόγοι τῶν πραγμάτων, γνωστοὶ μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς αἴσθησις καθαρμένης ἀπὸ ἐπιθυμίες, ἐκδηλώνονται μὲ τὸ δυναμισμό τους μέσα στὶς δυνάμεις καὶ στὶς ἐνεργείες τῶν ὄντων. Τὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεων μὲ τὸν ἄμεσο βηματισμὸ τους συλλαμβάνουν τὶς δυνάμεις καὶ τὶς ἐνεργείες τῶν ὄντων.

Μόνο ὁ λόγος, ἐνεργώντας μὲ τὶς αἰσθήσεις διακρίνει τοὺς συγκεκριμενοποιημένους λόγους μέσα στὶς δυνάμεις καὶ τὶς ἐνεργείες τῶν ὄντων. Μὲ τὸν νοῦ παρόντα μέσα στὸν λόγο καὶ μὲ παρόντα τὸν λόγο καὶ τὸν νοῦ μέσα στὴν αἴσθησις, οἱ Ἅγιοι μπόρεσαν νὰ κάνουν τὴν ψυχὴ νὰ περάσῃ τὴ θάλασσα τοῦ κόσμου τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν εἰκόνων χωρὶς νὰ πνίγονται σ' αὐτὴ ἢ νὰ περάσουν μέσα ἀπὸ τὴν ἀ-νόητη ἐπιφάνειά της, χωρὶς νὰ παρασύρῳνται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Μὲ τὸν νοῦ μπόρεσαν νὰ προχωρήσουν πρὸς τὸ θεῖο πολικὸ ἀστέρι, ὅπως πρὸς τὸν αἰώνιο σκοπὸ τῆς ὑπαρξὸς τους. Ὁ ἅγιος Μάξιμος δείχνει μὲ τοῦτο ὅτι ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι χωρία ἀπὸ τὴν αἴσθησις ποὺ δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὸ σῶμα. Ἐτσι ἡ αἴσθησις ποὺ ἔχει σὰν ὄργανο τὸ σῶμα ἀποδεικνύει καὶ πάλι τὴ θετικὴ σημασία τοῦ σώματος, ἀντίθετα πρὸς τὸν ὀριγενισμό καὶ τὴν ὀριγενικὴ ἐξήγηση τοῦ κειμένου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ποὺ συζητεῖται στὸ κεφάλαιο αὐτό.

1117 Α Θεωρία τῆς διὰ τῆς θαλάσσης διαβάσεως διὰ Μωσέως^α.

Οὕτω τάχα καὶ Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ μέγας τῇ πληγῇ τοῦ παντοδυνάμου Λόγου, οὗ σύμβολον ἦν ἴσως ἡ ῥάβδος, θαλάσσης τρόπον τῶν αἰσθητῶν διελὼν τὴν ἀπάτην, ἣ περιελὼν εἶπεῖν οἰκειότερον, στεῖρόν καὶ ἀσάλευτον, τῷ πρὸς τὰς θείας ἐπαγγελίας ἐπειγομένῳ λαῷ τὴν ὑπίχνιον παρέσχετο γῆν, τὴν ὑπὸ αἰσθησίν φημι φύσιν, ὁρθῶ λόγῳ εἶναι θεατὴν καὶ εὐπερίγραπτον καὶ βίῳ ἀρεταῖς ἡγλαϊσμένῳ βατὴν δείξας καὶ εὐπαρόδευτον, καὶ μηδένα κίνδυνον ἐκ τῆς ἐκατέρωθεν παφλαζούσης τῶν διακριθέντων ὑδάτων, οἷς τέως κεκάλυπτο, ὁρμῆς τοῖς οὕτως αὐτὴν διαπερῶσιν ἐπάγουσαν¹⁰⁴. εἴπερ τῷ κατ' ἀναγωγὴν λόγῳ διάκρισις ὑδάτων

α. Βλ. Ἑξοδ. 14,15-31.

104. Ὁ ἅγιος Μάξιμος φέρνει τὸ Μωϋσῆ σὰν παράδειγμα τέτοιου Ἀγίου, ποὺ χωρίζει μὲ τὸ λόγο, ὅπως ἐκεῖνος μὲ τὴν ῥάβδον, τὰ νερά τῶν παθῶν, ποὺ σταματοῦν τὸν ἄνθρωπο μπροστὰ στὸ φράγμα τῆς ἐπιφάνειας τῶν ἀσταθῶν πραγμάτων. Μὲ τοῦτο ἀποκαλύπτει τὸ σταθερὸ ἔδαφος τῶν λόγων τους, μὲ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸ Θεό, ὅπως πρὸς τὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Τὰ πράγματα γίνονται τέτοιαις λογῆς νερά, ὅταν προσκολλώμαστε σ' αὐτὰ μὲ τὰ πάθη ἢ τὰ πάθη γεννιοῦνται, ὅπως τὰ ἀσταθῆ νερά, μὲ τὴν προσκόλλησίν μας σ' αὐτά. Ἔτσι μπορεῖ νὰ πῇ κανένας ὅτι τὰ νερά αὐτὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ πράγματα καὶ αἰσθήσεις, καὶ καλύπτουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων ἢ τὴν ἀληθινὴ καὶ καθαρὴ τους εἰκόνα, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, κατακλύζουν μὲ τὶς αἰσθήσεις τὸ δικό μας εἶναι. Ὅταν ὁ λόγος φανερώνηται σ' ἐμᾶς, ἀποκαλύπτεται ἀπέναντί του καὶ τὸ σταθερὸ ἔδαφος τῶν λόγων τῶν πραγμάτων ἢ ἡ καθαρὴ εἰκόνα τῶν πραγμάτων· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς αἰσθήσεις ποὺ ἔχουν καθαρῇ καὶ κα-

Θεωρία τοῦ περάσματος τοῦ Μωϋσῆ ἀπὸ τῆς μέσης τῆς θαλάσσης^α.

Ἔτσι εἶναι πιθανὸ καὶ ἐκεῖνος ὁ Μωϋσῆς, ὁ Μέγας, μὲ τὸ χτύπημα τοῦ παντοδυνάμου Λόγου, ποὺ ἴσως σύμβολό του νὰ ἦταν τὸ ραβδί, διασχίζοντας τὰ θάλασσα τὴν ἀπάτη τῶν αἰσθητῶν, ἢ καλύπτοντας τὴν, σὰν σκέπασμα, παρουσίασε στὸ λαὸ ποὺ βιαζόταν πρὸς τὶς θεῖες ὑποσχέσεις σταθερὴ καὶ ἀσάλευτη τὴν κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους γῆ, τὴν κάτω ἀπὸ τὴν αἰσθησὶν θέλω νὰ πῶ κτίσις, νὰ εἶναι ἀπὸ τὸν ὁρθὸν λόγο θεατὴ καὶ εὐκολοπερίγραπτη καὶ δείχνοντας ὅτι ὁ βίος ὁ στολισμένος μὲ ἀρετὲς μπορεῖ νὰ τὴν περπατήσῃ καὶ νὰ τὴν περάσῃ, ἐνῶ κανένας κίνδυνος δὲν προσενοῦν σὲ ὅσους περνοῦνε τὰ χωρισμένα κύματα, ποὺ ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη παφλάζουν μὲ ὁρμὴ καὶ μὲ τὰ ὁποῖα ἦταν σκεπασμένη ὥς τότε¹⁰⁴. Ἄν βέβαια μὲ τὸν ἀνα-

τευθύνονται ἀπὸ τὸ λόγο.

Τὰ πάθη ἀντιστέκονται σὲ ἀρετὲς μὲ τὰ ἐλαττώματα καὶ τοὺς ἐγωισμούς, τὴν ἄμπατη καὶ τὴν πλημμυρίδα τῶν κυμάτων, δηλαδὴ μὲ τὴν ἀπουσία δυνάμεως καὶ ἐλπίδας καὶ μὲ τὴν υπερβολικὴ πεποίθησι στὸν ἑαυτὸ μας ἢ ἀκόμα μὲ τὴν ἔλλειψη ταπεινώσεως καὶ αἵτησις γιὰ βοήθεια ἀπὸ τὸ Θεό. Τὰ πάθη σχηματίζουν μιὰ τέτοια ρευστὴ καὶ ἀβέβαιη θάλασσα, ὅταν συνυφαίνονται σ' ἓνα ὅλο ποὺ καλύπτει ὅλο τὸ εἶναι μας καὶ ὅλο τὸν ὁρατὸ κόσμον, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ πιά μέσα μας καμμιὰ ἐλεύθερη δύναμη ἀντίθετη σ' αὐτὰ καὶ μέσα στὸν ὁρατὸν κόσμον κανένας ψίχουλο σταθερότητος, κανένας σταθερὸς δρόμος, μέσω τοῦ ὁποίου θὰ μπορούσαμε νὰ σωθοῦμε. Γι' αὐτό, τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποὺ ὀφείλομε νὰ κάνουμε εἶναι νὰ λύσουμε τοὺς κόμπους, μὲ τοὺς ὁποίους τὰ πάθη δέονται μεταξύ τους, νὰ τ' ἀπομονώσωμε. Τὸ ἀπομονωμένο πάθος ἀποδυναμώνεται. Γιὰ παράδειγμα, ἡ ἐπιθυμία ποὺ δὲν συνοδεύεται ἀπὸ ἀκολασία ἢ ὑπερφάνεια ἀρχίζει νὰ μὴ βλέπῃ πιά τὸ νόημα καὶ τὸ σκοπὸ τῆς. ~~οἷον ἀπομαρτυρεῖται~~

Β νοητῆς θαλάττης ἐστὶν ἡ τῶν κατ' ἔλλειψιν καὶ πλεονασμὸν ἀντικειμένων ταῖς ἀρεταῖς κακῶν τῆς πρὸς ἀλλήλας συνέχειας διάστασις, ἣν πέφυκε λόγος ποιεῖν, καρδίῳς αὐτῶν καθαράμενος, καὶ τοῖς ἐπὶ Θεὸν προτροπάδην ἐπειγομένοις οὐδαμῶς ἀλλήλαις αὐτὰς συναφθῆναι συγχωρῶν.

γωγικὸ λόγῳ χωρίσμα τῶν κυμάτων τῆς νοητῆς θάλασσας εἶναι ἡ διάστασις τῆς συνέχειας ἀνάμεσα στίς κακίες πού σὰ μιὰ ἄμπωτη καὶ πλημμυρίδα ἀντιτίθενται στίς ἀρετές, διάστασις πού ὁ λόγος ἔχει τῇ φυσικῇ ιδιότητῃ νὰ προκαλῇ, τραυματίζοντάς τες καίρια καὶ γιὰ χάρη ἐκείνων πού σπεύδουν πρὸς τὸ Θεὸ μὴ ἐπιτρέποντας μὲ κανένα τρόπο νὰ συνενωθοῦν ἐτοῦτες μ' ἐκεῖνες.

Θεωρία της εις τὸ ὄρος ἀναβάσεως τοῦ Μωσέως^α.

Οὕτω πάλιν τῷ καλοῦντι ἐπόμενος Θεῷ, ὑπερσχὼν πάντα τὰ τῆδε, εἰς τὸν γνόφον εἰσῆλθεν, οὗ ἦν ὁ Θεός, τουτέστιν, εἰς τὴν ἀειδῆ καὶ ἀόρατον καὶ ἀσώματον διατριβήν, νῶ πάσης ἐλευθέρῳ τῆς πρὸς ὁτιοῦν πάρεξ Θεοῦ σχέσεως¹⁰⁵, ἐν ᾗ γενόμενος, ὡς ἐνῆν μάλιστα ἀνθρωπίνην ἀξιοθῆναι φύσιν, οἷον ἔπαθλον τῆς μακαρίας ἐκείνης ἀναβάσεως ἄξιον τὴν χρόνου καὶ φύσεως τὴν γένεσιν περιγράφουσαν κομίζεται **Γ** γνῶσιν, καὶ τύπον καὶ παράδειγμα τῶν ἀρετῶν αὐτὸν ποιησάμενος τὸν Θεόν, πρὸς δὴ καθάπερ γραφὴν εὐφυῶς τοῦ ἀρχετύπου τὴν μίμησιν σφύζουσιν αὐτὸν ἀποτυπώσας κάτεισι τοῦ ὄρους, ἧς μετείληφε δόξης κατὰ τὸ πρόσωπον ἐπισημαίνων τὴν χάριν καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, ὥσπερ θεοειδοῦς τύπου τύπον αὐτὸν γενόμενον ἀφθόνως διδοὺς καὶ προτιθέμενος¹⁰⁶, καὶ δῆλον τοῦτο ποιῶν περὶ ὧν εἶδε τε καὶ ἤκουσε τῷ λαῷ ἐξηγούμενος, καὶ γραφῇ τοῖς μετ' αὐτὸν οἷόν τινα κληρὸν θεόδοτον παραδιδόνς τοῦ Θεοῦ τὰ μυστήρια.

α. Βλ. "Ἐξοδ. κεφ. 19-24.

105. "Ἦδη ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε ὑποστηρίξει πῶς κάθε πρᾶγμα διαμορφώνει τὸ νοῦ. "Ἄν ὁ νοῦς ὑψώνεται στὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ἀπειροῦ, ἐγκαταλείποντας τὸ σύνδεσμο μὲ κάθε πρᾶγμα πεπερασμένο, δὲ ρυθμίζεται πιά σύμφωνα μὲ καμμιὰ πεπερασμένη εἰκόνα, παρὰ ζῇ μόνο τὸ αἶσθημα τῆς ἀπειρης παρουσίας τοῦ Θεοῦ. "Ἐτσι, κατὰ τὸν ἄγιο Μάξιμο, τὰ θεῖα σκότῃ ἔχουν χαρακτήρα θετικὸ καὶ ὄχι ἀρνητικὸ, ἀν καὶ ἡ ἐμπειρία ἀπὸ τὰ σκότῃ αὐτὰ εἶναι μιὰ ἐμπειρία μέσα στὸ ἀόρατο ποὺ δὲν κλονίζεται ἀπὸ αἰσθήματα τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων.

106. Ὁ ἄγιος Μάξιμος δείχνει τὸ θετικὸ χαρακτήρα τοῦ θείου σκότους, μέσα στὸ ὁποῖο εἰσέρχεται ὁ Μωυσῆς καὶ κάθε "Ἄγιος καὶ μὲ τὴ βεβαίωση ὅτι μέσα σ' αὐτὰ τὸ σκότος ἢ μέσα σ' αὐτὴ τὴ χωρὶς μορφὴ κατάσταση τοῦ νοῦ ὁ Μωυσῆς δέχεται τὴ γνώση ποὺ ξεπερνᾷ

Θεωρία τῆς ἀνάβασης τοῦ Μωϋσῆ στο ὄρος^α.

"Ἐτσι πάλι ἀκολουθώντας τὸ Θεὸ ποὺ τὸν ἐκαλοῦσε, ὑπερπηδώντας ὅλα τὰ ἐδῶ μπῆκε μέσα στὸ γνόφο ὅπου ἦταν ὁ Θεός, δηλαδὴ στὸ ἄμορφο καὶ ἀόρατο καὶ ἀσώματο ἐνδιαίτημα, μὲ νοῦ ἐλεύθερο ἀπὸ κάθε σχέση πρὸς ὅτιδήποτε ἐκτός ἀπὸ τὸ Θεό¹⁰⁵. Στὴ διαμονὴ αὐτῇ, τὸ περισσότερο ποὺ μπορούσε ν' ἀξιοθῇ ἡ ἀνθρώπινη φύση, παίρνει τὸ ὠραῖο καὶ ἄξιο γιὰ τὸ μακάριο ἐκεῖνο ἀνέβασμα ἔπαθλο, τὴ γνώση ποὺ καθορίζει τὴ γένεση τοῦ χρόνου καὶ τῆς φύσης. Καὶ κάνοντας ὑπόδειγμα καὶ τύπο τῶν ἀρετῶν τὸ Θεὸ τὸν ἴδιο, σύμφωνα πρὸς τὸν ὁποῖο, σὰ γραφὴ ποὺ διατηρεῖ τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἀρχετύπου, φιλοτεχνώντας τὸν ἑαυτό του, κατεβαίνει ἀπὸ τὸ ὄρος δείχνοντας στὸ πρόσωπό του γιὰ χάρη καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὴ χάρη ἀπὸ τὴ δόξα ποὺ μετέλαβε, παρέχοντας καὶ προβάλλοντας πλούσια τὸν ἑαυτό του, ποὺ ἔγινε ἀποτύπωμα τῆς θεόμορφης σφραγίδας¹⁰⁶. Φανερώνει τὸ γεγονὸς μιλώντας στὸ λαὸ γιὰ ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσε καὶ παραδίδει γραπτὰ στοὺς μεταγενέστερούς του τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, κληρονομία θεοχάριστη.

τὸ χρόνο καὶ τὸ γίνεσθαι, ποὺ ξεχνᾷ τὴν ἀρχὴ τῆς φύσης καὶ δὲν ἔχει πιά συνείδηση τοῦ τέλους τῆς.

"Ἐνα ἀκόμα θετικὸ σημεῖο στὴν κατάσταση αὐτὴ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι μέσα σ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ κάνει τὸν ἴδιο τὸ Θεὸ πρότυπο καὶ παράδειγμα τῶν ἀρετῶν. Τοῦτο μπορούμε νὰ τὸ ἐννοήσωμε, ὅταν ὑπολογίσωμε τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀρετὲς εἶναι ἕξεις ἀντίθετες στὸ ἐγωιστικὸ κλείσιμο στὸν ἑαυτό μας· ὅτι εἶναι γενναῖοι ἐναγκαλισμοὶ ὅλων. Καὶ ποίος εἶναι περισσότερο παρὼν σὲ ὅλα καὶ ποίος ὑποβαστάζει τὰ πάντα περισσότερο ἀπὸ τὸ Θεό; Στὸ μέτρο ποὺ παύομε πιά νὰ εἴμαστε κλεισμένοι στὸν ἑαυτό μας καὶ ἀπελευθερωνόμαστε μέσα στὸ Θεό, ἀγκαλιάζομε τὰ πάντα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ κατακτοῦμε τὶς ἀρετές.

ΙΗ'

Θεωρία τῆς Ἰησοῦ ἡγεμονίας, καὶ τῆς διαβάσεως τοῦ Ἰορδάνου, καὶ τῆς δευτέρας δι' αὐτοῦ περιτομῆς τοῖς ἐκ πέτρας ξίφεσιν α.

D Οὕτως Ἰησοῦς ὁ Μωσέως διάδοχος, ἵνα τὰ πολλὰ τῶν περὶ αὐτοῦ ἱστορουμένων παραδράμω διὰ τὸ πλῆθος, παραλαβὼν τὸν λαὸν πολλοῖς πρότερον πρὸς εὐσέβειαν παιδεύθῃ κατὰ τὴν ἔρημον τρόποις, μετὰ τὴν ἐν τῷ ὄρει Μωϋσέως τελευτὴν, καὶ ξένῳ περιτομῆς εἶδει καθαγνίσας αὐτὸν ταῖς ἐκ πέτρας μαχαίραις, καὶ τὸν Ἰορδάνην ξηρανθέντα τῇ
1120 A προπομπῇ τῆς θείας κιβωτοῦ τοὺς τοῦ λαοῦ πάντας ἀτεργεῖς διαβιβάσας, τὸν δι' αὐτοῦ τυπικῶς μηνυόμενον Σωτήρα Λόγον παρεδήλου, μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ γραμματος τῶν νομικῶν διατάξεων τὴν ἐν τῷ ὕψει τῶν νοημάτων γινομένην τοῦ ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ καὶ ὁρῶντος Θεὸν ἡγεμονίαν παραλαβόντα¹⁰⁷, καὶ παντὸς μὲν ψυχῆς καὶ σώματος μολυσμοῦ τῷ τομωτάτῳ λόγῳ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως περιτέμνοντα, παντὸς δὲ ὀνειδισμοῦ τῶν πρὸς ἁμαρτίαν ἐρεθιζόντων ἐλευθεροῦντα, καὶ τὴν ῥέουσιν τοῦ χρόνου φύσιν καὶ τῶν κινουμένων διαβιβάζοντα πρὸς τὴν τῶν ἀσωμάτων κατάστασιν, τοῖς ὅμοις ἀρετῶν ἐπαιωρουμένην ἔχοντα τὴν δεκτικὴν τῶν θείων μυστηρίων γινώσκον.

α. Δευτ. 34,5-10 (Πρβλ. Ἰησοῦς Ναυῆ, 1,1-9). — Ἰησοῦς Ναυῆ, 3,14-17. — Ἰησοῦς Ναυῆ, 5,2-8.

107. Αὐτοὶ ποὺ ὑψώνονται στὸ ὕψος τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐμπειρία βρίσκονται σὲ κατάσταση ὅμοια μὲ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων. Ὁχι βέβαια μὲ τὴν ἐννοία ὅτι ἔχουν ἀποθέσει τὸ σῶμα ἀλλὰ ὅτι ζοῦν σωματικὰ μέσα στὴν καθαρότητα τῶν ἀγγέλων, γιὰ τὴν σηκώνουν τὴν γνώση τῶν θείων μυστηρίων πάνω στοὺς ὅμους τῆς ἀρετῆς τους, δηλαδὴ πάνω στοὺς ὅμους τῶν ἑξέων, τῆς καθαρότητος καὶ τοῦ ἔρωτα πρὸς τὸ Θεὸ καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους τους. Καὶ οἱ ἀρετὲς αὐτὲς δὲν μπο-

ΙΗ'

Θεωρία τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ περάσματος τοῦ Ἰορδάνη καὶ τῆς δευτέρας περιτομῆς ἀπὸ ἐκεῖνον μὲ τὰ πέτρινα ξίφη α.

Ἔτσι ὁ Ἰησοῦς, ὁ διάδοχος τοῦ Μωυσῆ — τὸ πλῆθος τῶν ὅσα πάμπολλα ἄλλα λέγονται γι' αὐτὸν μὲ κάνει νὰ τὰ προσπεράσω — ὅταν παράλαβε τὸ λαὸ, ποὺ μὲ πολλοὺς τρόπους παλαιότερα εἶχε δεχθῇ στὴν ἔρημο, ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Μωυσῆ στὸ ὄρος, τὴν παιδεία τῆς εὐσέβειας καὶ ἀφοῦ μὲ παράδοξο τρόπο περιτομῆς, μὲ τὰ πέτρινα μαχαίρια, τὸν καθάγνισε, πέρασε μ' ἐπικεφαλῆς τῇ θείᾳ κιβωτῇ τὸ λαὸν ὅλο μὲ στεγνὰ πόδια ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη ποὺ εἶχε στερέψει, ὑποδήλωνε τὸ Σωτήρα Λόγο, ποὺ ὁ ἴδιος γινόταν ὁ τύπος του καὶ τὸν προμηνούσε. Αὐτὸς μετὰ τὸ τέλος τοῦ γραμματος τῶν νομικῶν διατάξεων ἔχει παραλάβει τοῦ ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ, ποὺ ἀτενίζει τὸ Θεό, τὴν ἡγεμονία ποὺ τελεῖται στὸ ὕψος τῶν νοημάτων¹⁰⁷. μὲ τὸν ἀκονισμένο λόγο τῆς πίστεως πρὸς αὐτὸν κάνει περιτομὴ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀπὸ κάθε μολυσμὸ καὶ ἀφοῦ τὸν ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸν ὀνειδισμό ποὺ προξενοῦν ὅσα ἐρεθίζουν πρὸς ἁμαρτία, μεταφέρει τὴν ροικὴ φύση τοῦ χρόνου καὶ τῶν κινητῶν στὴν κατάστασιν τῶν ἀσωμάτων ἔχοντας στοὺς ὅμους ὑψωμένη τὴν γνώση τῶν ἀρετῶν ποὺ κατανοεῖ τὰ θεῖα μυστήρια.

ροῦν νὰ κερδηθοῦν παρὰ μόνο μὲ τὸ σῶμα, ἐγγράφονται μέσα στὸ σῶμα καὶ ἀφήνουν ἔχῃ μέσα στὸ σῶμα. Ὑψώνονται πάνω ἀπὸ τὸ κύλημα τοῦ χρόνου, γιὰ τὸ ζοῦν πιά τὴν ἀστάθεια τῆς χρονικῆς βοῆς ἀλλὰ μένουν σταθερὰ μέσα στὸ Θεὸ μὲ τὴν ἀρετὴ σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ τοῦ χρόνου. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑψωθῇ στὴ σταθερότητα τὴν αἰώνια καὶ ἄχρονη τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνος ποὺ δὲν προσοικειώνεται ἐσωτερικὰ τὴ σταθερότητα μὲ τὴν ἀρετὴ. Ἡ ἄχρονη σταθερότητα εἶναι μιὰ παρουσία ἰσχυρὴ καὶ γενναία μέσα στὴ ροὴ τοῦ χρόνου, ὅχι μιὰ ἀπομάκρυνση ἀπ' αὐτή. (Μοναχισμός, μοναχὸς ἀπὸ τὴν ἀσκήσει)

Θεωρία τῆς Ἱερικῆς καὶ τῶν ἑπτὰ περιόδων, καὶ τῆς κιβωτοῦ καὶ τῶν σαλπίγγων καὶ τοῦ ἀναθέματος^α.

Β Οὕτω πάλιν περιόδοις ἑπτὰ καὶ σάλπιγξι τοσαύταις σὺν ἀλαλαγμῷ μυστικῷ τὴν δυσάλωτον ἢ καὶ ἀνάλωτον εἶναι δόξασαν πόλιν Ἱερικῶν κατασείσας τὸν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον μυστικῶς ἐνέφαινεν ὡς νικητὴν τοῦ κόσμου καὶ συντελεστὴν τοῦ αἰῶνος, νῶ καὶ λόγῳ, ἥτοι γνώσει καὶ ἀρετῇ. Ὡν ἡ κιβωτὸς καὶ αἱ σάλπιγγες τύπος ὑπῆρχον, τοῖς ἐπομένοις αὐτῷ τὸν αἰσθητὸν αἰῶνα εὐάλωτον δεικνύοντα καὶ εὐκαθαίρετον, καὶ μηδὲν τῶν ἐν αὐτῷ πρὸς ἀπόλαυσιν ἐπιτήδειον τοῖς τῶν θείων ἐρασταῖς ἀγαθῶν, ὡς θανάτῳ καὶ φθορᾷ συνημμένον καὶ θείας ἀγανακτήσεως αἷτιον¹⁰⁸. Καὶ δηλοῖ Ἄγαρ ὁ τοῦ Χαρμὶ, ὅπερ ἐστὶν ὁ ταραχώδης καὶ φιλόνυλος λογισμὸς ὑπὲρ τοῦ εἰσοικίσασθαι τι τῶν αἰσθητῶν, τὸν οἰκτιστὸν ἐκεῖνον κατὰ θείαν ψῆφον ἀπενεγκάμενος θάνατον, ὃν ἐργάζεται λόγος τῷ βάθει τῆς πονηρᾶς συνειδήσεως ἐναποπνίγων τὸν οὕτω τιμωρηθῆναι ἄξιον¹⁰⁹.

α. Βλ. Ἱησοῦς Ναυῆ 6,1-24.

β. Βλ. Ἱησοῦς Ναυῆ 7,1-26.

108. Ὁ Ἱησοῦς Χριστὸς καὶ καθένας ποῦ τὸν ἀκολουθεῖ θριαμβεύει πάνω στὸν κόσμον, τοῦ θέτει τέρμα, τὸν ὁδηγεῖ στὸ τέλος ἀλλὰ ταυτὸχρονα τὸν ἀποτελειώνει, τὸν ἀνυψώνει σὲ ἄλλο ἐπίπεδο ἐκπληρώνοντας τὶς γνήσιες τάσεις, ὁδηγώντας τον μὲ τὴ γνώση καὶ τὴν ἀρετὴ στὸ σκοπὸ ποῦ βρίσκεται ψηλότερά του καὶ γιὰ τὸν ὅποιον ἔχει δημιουργηθῇ, στὸ νόημά του ποῦ ἀποκαλύπτεται πλήρως μέσα στὸ Θεό. Τὸ ἔργο ποῦ ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀποδίδει στὴν ἀρετὴ δείχνει καὶ πάλι τὴ σημασία ποῦ ἀναγνωρίζει στὸ σῶμα. Ἐναλλάσσοντας ὅμως τὸ λόγο καὶ τὴν ἀρετὴ ὁ ἅγιος Μάξιμος δείχνει ταυτόχρονα ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος περιέχει μέσα του τὴ δύναμη ποῦ ρυθμίζει τὸ σῶμα.

Ἡ Ἱερικὴ εἶναι ἡ ἐπίγεια ζωὴ ποῦ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἔχει κατα-

Θεωρία τῆς Ἱερικῆς καὶ τῶν ἑπτὰ περιόδων τῆς κιβωτοῦ, τῶν σαλπίγγων καὶ τοῦ ἀναθέματος^α.

Ἔτσι πάλι σ' ἑπτὰ περιόδους καὶ μὲ τόσες σάλπιγγες μὲ ἀλαλαγμὸ μυστικὸ, ἀφοῦ συγκλόνισε τὴν πόλιν Ἱερικῶν ποῦ ἔδειξε δυσκολόπαρτη ἢ καὶ ἄπαρτη, τὸν ἴδιο τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ φανέρωσε μυστικὰ νικητὴ τοῦ κόσμου καὶ συντελειωτὴ τῆς ζωῆς μὲ τὸ νοῦ καὶ τὸ λόγο, τὴ γνώση δηλαδὴ καὶ τὴν ἀρετὴ. Τύπο τους ἀποτελοῦσαν ἡ κιβωτὸς καὶ οἱ σάλπιγγες παρουσιάζοντας στοὺς κατοπινούς του τὴ ζωὴ τῶν αἰσθήσεων εὐκολόπαρτη καὶ εὐκολογκρέμιστη καὶ ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ καλὰ τῆς δὲν εἶναι ἐπιτήδειο πρὸς ἀπόλαυση ἀπὸ τοὺς ἐραστές τῶν θεϊκῶν ἀγαθῶν, γιὰτὶ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὸ θάνατο καὶ τὴ φθορὰ καὶ προκαλεῖ τὴ θεία ἀγανάκτηση¹⁰⁸. Ποιὸς εἶναι ὁ ταραγμένος καὶ φιλόνυλος λογισμὸς γιὰ οἰκειοποίηση κάποιου ἀπὸ τὰ αἰσθητά, τὸ φανερώνει ὁ γιὸς τοῦ Χαρμὶ, ὁ Ἄγαρ, ποῦ ἔλαβε τὸ θλιβερώτατο ἐκεῖνο κατὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ θάνατο, ποῦ ὁ λόγος προκαλεῖ καὶ πνίγει μέσα στὸ βάθος συνειδήσεως πονηρῆς ὅποιον ἀξίζει νὰ λάβῃ τὴν τιμωρίαν αὐτῇ¹⁰⁹.

στραφῇ καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο κατακτηθῇ καὶ ἀναστηλωθῇ. Ἄν ὁ αἰσθητὸς αἰὼν θεωρῆται στὰ χαρακτηριστικά του τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, πρέπει νὰ νικηθῇ καὶ νὰ ἐγκαταλειφθῇ. Καθόσον ὅμως περιέχει τὶς προσπάθειες γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν γνώση τοῦ αἰδίου σχεδίου, θὰ συμπληρωθῇ μέσα σ' αὐτὲς τὶς οὐσιαστικὲς ἀναζητήσεις του, ἀφοῦ ξεπερασθῇ στὴν ἀποψὲς του τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Ἡ προσκόλλησις στὴν τελευταία αὐτῇ ἀποψῇ, ἐπειδὴ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν ἀπόλαυση, εἶναι ἐκεῖνη ποῦ πρέπει νὰ νικηθῇ.

109. Ὁ Ἄγαρ λιθοβολήθηκε σὲ μιὰ χαράδρα. Αὐτὴ ἡ χαράδρα σημαίνει, κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸ κατώτερο βάθος τῆς βασανιστικῆς συνειδήσεως, ποῦ εἶναι παρόμοια μὲ ἄβυσσον χωρὶς πυθμένα καὶ διέξοδο γιὰ ὅποιον ἔχει ἀμαρτήσει. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ βάραθρο χτυπιέται, ὅπως ἀπὸ πέτρες, μὲ κάθε εἶδος σκέψεις, ποῦ τοῦ ἐκτοξεύουν δίκαιοι λόγοι.

Κ'

Θεωρία Τύρου και τοῦ αὐτῆς βασιλέως, καὶ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς^α.

Οὕτω πάλιν καθὼς γέγραπται· Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καταλαβόμενος τὴν Ἀσὼρ, καὶ τὸν βασιλέα αὐτῆς ἀποκτείνας ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ πᾶν ἐμπνέον ἐξολοθρεύσας ἐν αὐτῇ, ἣτις ἦν πρότερον ἄρχουσα πασῶν τῶν χωρῶν^β, ἐδιδάσκετο, ὧν μυστηρίων τύπος προῦβέβλητο τοὺς λόγους, ὅτι ὁ ἀληθινὸς Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τῶν πονηρῶν καθαιρέτης δυνάμεων, καὶ κληροδότης τῶν ἀξίων τῆς χάριτος, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως διὰ σταυροῦ καταλαβόμενος τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν βασιλέα αὐτῆς τὸν διάβολον (ἦρχε γὰρ πάντων ποτὲ βασιλεύουσα ἡ ἁμαρτία) ἀπέκτεινε τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἐξολόθρευσεν αὐτῆς πᾶν ἐμπνέον, τουτέστι τὰ πάθη τὰ ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς αἰσχροὶ καὶ πονηροὶ ἐνθυμήματα, ἵνα μηδὲ τὸ ὁπωσοῦν ἐν τοῖς τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ Χριστὸν ζῶσιν ἐμπνέοντος δίκην καθ' ὅτι οὐκ ἔχῃ λοιπὸν τὸ κινεῖσθαι καὶ ζῆν ἡ ἁμαρτία.

α. Βλ. Ἰησοῦς Ναυῆ 11,1-14.

β. Βλ. Ἰησοῦς Ναυῆ 11,10.

Κ'

Θεωρία τῆς Τύρου, τοῦ βασιλέα τῆς καὶ τῆς ἀλώσεώς της^α.

Ἔτσι πάλι ἔχει γραφῇ· «τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἀφοῦ ὑπόταξε τὴν Ἀσὼρ καὶ ἐσκότωσε μὲ σπαθὶ τὸ βασιλιά της καὶ ἀφοῦ ἐξολόθρευσε κάθε ζωντανὸ τῆς χώρας ποὺ ἦταν παλαιότερα πρώτη μέσα σὲ ὅλες τὶς χῶρες»^β. Μ' αὐτὰ γινόνταν σαφές, ποιῶν μυστηρίων τὴν ἐξήγηση εἶχε προβάλλει ἡ προεικόνιση· ὅτι δηλαδὴ ὁ ἀληθινὸς Σωτὴρας μας Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ καταλυτὴς τῶν πονηρῶν δυνάμεων καὶ κληροδότης ὅσων εἶναι ἄξιοι γιὰ τὴ χάρη, κατὰ τὸ χρόνον τῆς ἐνανθρώπησός του, ἀφοῦ ὑπόταξε μὲ τὸ σταυρὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὸ βασιλέα της τὸν διάβολο (ἦταν ὅλων τότε κυρίαρχος ἡ ἁμαρτία), τὸν ἐσκότωσε μὲ τὸ λόγο τῆς δυνάμεώς του καὶ ἐξολόθρευσε κάθε ζωντανὸ τους, τὰ πάθη μας δηλαδὴ καὶ τοὺς αἰσχροὺς καὶ πονηροὺς λογισμοὺς ποὺ αὐτὰ προκαλοῦν, ὥστε μήτε στὸ ἐλάχιστο μέσα στοὺς φίλους τοῦ Χριστοῦ ποὺ ζοῦνε τὴ ζωὴ του καθόλου νὰ μὴν μπορῇ, σὰν κάποιο ζωντανὸ στὸ ἐξῆς νὰ κινῆται καὶ νὰ ζῇ ἡ ἁμαρτία.

1121 Α Θεωρία εἰς τό· «Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ» α.

Οὕτω Δαβὶδ ὁ μετ' ἐκείνους μὲν τῷ χρόνῳ, κατ' ἐκείνους δὲ τῷ πνεύματι, ἵνα τοὺς Κριτὰς παραδράμω πολλὰ ἔχοντας ἐν τῷ βίῳ μυστήρια, τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διηγούμενων τῶν οὐρανῶν ἀκούων, καὶ τὴν ποίησιν τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλοντος τοῦ στερεώματος (τὸ θαυμάσιον, οἷς ψυχὴν ὁ Δημιουργὸς οὐκ ἐνέθηκε), τοὺς περὶ θεολογίας νοδὸς ἀκοαῖς παρὰ τῶν ἀνύχων ὑπεδέχετο λόγους, καὶ τοὺς τῆς προνοίας καὶ κρίσεως ἐξ ἀποτελέσματος, κατὰ τὸ ἀνθρώποις ἐφικτόν, ἐδιδάσκετο τρόπους, τῶν, οἷς δηλονότι κατὰ μέρος ποικίλλεται ἢ τοῦ παντός διεξαγωγή, οὐκ ἐφικνούμενος λόγων¹¹⁰.

α. Ψαλμ. 18,2.

110. Στὸ τμήμα τοῦτο ὁ ἅγιος Μάξιμος μᾶς λέει τί ἐννοεῖ μὲ τὴν γνώσῃ τοῦ Θεοῦ, τὴν πρόνοιάν Του καὶ τὴ δικαιοσύνη Του. Κερδίζομε τὴν πρώτη λαμβάνοντας ὑπόψιν τὴν ὑπαρξὴ τῶν πραγμάτων, τὴ δεύτερη, παρατηρώντας τὴν κίνησίν τους, τὴν τρίτη, βλέποντας τὴ διάκρισίν τους.

Ἡ ὑπαρξὴ μᾶς κάνει γνωστὸ τὸ Θεὸ δημιουργό, ἡ ἐνιαία κίνησις καὶ διάκρισις τῶν πραγμάτων μᾶς κάνουν γνωστοὺς τοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς ὁδηγεῖ τὰ πράγματα καὶ τὰ διατηρεῖ διακεκριμένα. Ἀλλὰ κανένας δὲ φθάνει στὴ γνώσῃ ὅλων τῶν λόγων τῆς ἐνιαίας καὶ διακλαδισμένης κίνησεως τῶν πραγμάτων, ποὺ συγκρατοῦνται καὶ παράγονται ἐνωμένα καὶ ταυτόχρονα διακεκριμένα. Εἶναι μὴ πρόοδος συνεχῆς καὶ ταυτόχρονα πάντα ἀνανεωμένη. Ὁ Θεὸς

Θεωρία στὸ χωρίο «οἱ οὐρανοὶ ἀνιστοροῦν τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ» α.

Ἔτσι καὶ ὁ Δαβίδ, ὁ μεταγενέστερός τους κατὰ τὸ χρόνο, σύγχρονός τους ὅμως κατὰ τὸ πνεῦμα — γιὰ νὰ παρατρέξω τοὺς Κριτές, ποὺ ἔχουν στὴ ζωὴ τους πολλὰ μυστήρια — ἀκούοντας τοὺς οὐρανούς νὰ ἀνιστοροῦν τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ σύμπαν νὰ διαλαλῇ τὸ ἔργο τῶν χειρῶν του (γεγονὸς θαυμαστό, ἀφοῦ ὁ Δημιουργὸς δὲν ἔχει βάλει μέσα τοὺς ψυχὴ) δεχόταν ἀπὸ τὰ ἄψυχα μὲ νοερὴ ἀκοὴ τοὺς θεολογικοὺς λόγους καὶ μάθαινε, ὅσο μπορεῖ ἄνθρωπος, ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμά τους τοὺς τρόπους τῆς πρόνοιας καὶ τῆς κρίσεως, χωρὶς ὥστόσο νὰ συλλαμβάνη τοὺς λόγους, μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι φανερό ὅτι ρυθμίζεται ἐδῶ κι ἐκεῖ ἡ οἰκονομία τοῦ σύμπαντος¹¹⁰.

ἐπιδιώκει μ' αὐτὴν ἀπὸ τὴ μιὰ ἓνα κοινὸ γιὰ τὸ σύμπαν σκοπὸ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, σκοποὺς ἀναρίθμητους γιὰ ὅλα τὰ πράγματα ξεχωριστά. Ὅλα τὰ πράγματα διηγοῦνται τὴν ἴδια δόξα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἔτσι ποὺ ν' ἀντανakλᾶται στὴν πολλαπλότητά τους καὶ ν' αὐξάνη τὴν ἐμφάνισή της στὸ μέτρο τῆς ἀνάπτυξης τοῦ σύμπαντος. Τὸ σύμπαν παρουσιάζεται σὰν νὰ ἔχῃ τὸ θετικὸ σκοπὸ νὰ κάνῃ τὸ ἴδιο τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ ὅλο καὶ πὶο σαφῆ. Εἶναι ἡ «ἀνάβασις» τοῦ σύμπαντος στὸ Θεό.

B Θεωρία εἰς τό· «Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με»^α.

Οὕτω πάλιν· Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με, ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με, φάσκων τὴν τοῦ κατὰ φύσιν τῆς σαρκὸς περὶ γένεσιν καὶ φθορὰν νόμον, καθ' ὃν πάντες διὰ τὴν παράβασιν καὶ γεννώμεθα καὶ συνιστάμεθα, καὶ τῆς τιθηνούσης ἡμᾶς μητρὸς δίκην αἰσθήσεως ἀπόλειψιν τε καὶ ἀποφυγὴν ἀναγκαίαν εἶναι τοῖς τῶν ἀφθάρτων ἐπιθυμηταῖς ἐπικεκρυμένως, οἶμαι, διηγόρευε· δι' ὧν ὁ μὲν ὁρώμενος κόσμος ἀφίεται καὶ ἀφίησιν, ὁ δὲ Κύριος προσλαμβάνεται, καὶ τῷ πνευματικῷ υἱοθετῶν νόμῳ τοὺς ἀξίους, καὶ τοῖς ἀξίοις πατροθετούμενος, δι' ἀρετῆς καὶ γνώσεως, δλον ἑαυτὸν δλοῖς αὐτοῖς καθ' ὁμοίωσιν, ὡς ἀγαθός, ἐνδίδωσιν¹¹¹. Ἡ τάχα διὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς τὸν γραπτὸν νόμον καὶ τὴν κατ' αὐτὸν σωματικὴν λατρείαν αἰνίττεται, ὧν τῇ ὑποχωρήσει τὸ φῶς τοῦ πνευματικοῦ νόμου ταῖς καρδίαις τῶν ἀξίων ἀνατέλλειν πέφυκε, καὶ τῆς κατὰ σάρκα δουλείας ἐλευθερίαν χαρίζεσθαι.

α. Ψαλμ. 26,10.

111. Ὁ νόμος τῆς γέννησης καὶ τῆς φθορᾶς εἶναι σὰν ἓνα εἶδος πατέρα καὶ ἡ αἰσθησις μετὰ τὴν ὁποία πραγματοποιεῖται σὰν ἓνα εἶδος μητέρας. Αὐτὸς ὁ πατέρας καὶ αὐτὴ ἡ μήτηρ ὀφείλουν νὰ ἐγκαταλείψουν μετὰ τὸ νόημα μιᾶς ἐσωτερικῆς ἀπόσπασης, ὅχι μετὰ τὸ νόημα ἐνὸς ὀντολογικοῦ χωρισμοῦ ἀπ' αὐτά. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν κατάστασιν αὐτὴ τῆς φθορᾶς, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ τὴν ἀποδυναμώσῃ καὶ νὰ τῆς κλείσῃ τὸ δρόμον πρὸς τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὰ πάθη· μπορεῖ δηλαδὴ νὰ τῆς καταστρέψῃ τὴν ρίζαν. Ὁ κόσμος ἐγκαταλείπεται ἀπὸ ἐκείνους πού μέσα τους μεγαλώνουν οἱ πόθοι πρὸς τίς ἀφθαρτες πραγματικότητες καὶ ὁ κόσμος ὁ ἴδιος ἐγκαταλείπει αὐτούς

Θεωρία στὸ χωρίο «ὁ πατέρας μου καὶ ἡ μήτηρ μου μ' ἐγκατέλειψαν»^α.

Ἔτσι πάλι λέγοντας «ὁ πατέρας μου καὶ ἡ μήτηρ μου μ' ἐγκατέλειψαν, μ' ἔχει ὁμως ἀναλάβει ὁ Κύριός μου» ἤθελε νὰ δείξῃ, νομίζω, ὅτι εἶναι ἀναγκαία γιὰ ὅσους ποθοῦνε κρυφὰ τὰ ἀφθάρτα ἢ ἐγκατάλειψη καὶ ἡ διαφυγὴ τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆς σάρκας, τοῦ σχετικοῦ μετὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθορὰ, καὶ τῆς αἰσθησις πού μᾶς γαλουχεῖ σὰν μητέρα. Μ' αὐτὰ ὁ ἀόρατος κόσμος ἐγκαταλείπεται καὶ ἐγκαταλείπει, ἐνῶ ὁ Κύριος ἀναλαμβάνει καὶ υἱοθετώντας μετὰ τὸν πνευματικὸν νόμον τοὺς ἀξίους καὶ γινωμένος συνάμα τῶν ἀξίων πατέρας, μετὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν γνώσιν σὰν ἀγαθὸς παραχωρεῖ καθ' ὁμοίωσιν ὁλόκληρο τὸν ἑαυτό του σ' αὐτούς ὁλόκληρους¹¹¹. Ἡ θέλει νὰ ὑπαινιχθῇ μετὰ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα τὸ γραπτὸ νόμον καὶ τὴν σωματικὴν λατρεία πού αὐτὸς ὀρίζει καὶ πού μετὰ τὴν ὑποχώρησίν τους γίνεται ἡ φυσικὴ ἀνατολή τοῦ φέγγους τοῦ πνευματικοῦ νόμου στὶς καρδιὰς τῶν ἀξίων καὶ ἡ δωρεὰ τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν σαρκικὴν δουλείαν.

τοὺς ἰδίους. Τοὺς υἱοθετεῖ ὁ Κύριος πού τοὺς δίνει τὴν δύναμιν νὰ ζήσουν σύμφωνα μετὰ τὸν πνευματικὸν νόμον τοῦ ἔρωτα, πού ξεπερνάει τὴν γέννησιν, τὴν φθορὰ καὶ τὸ σωματικὸ θάνατον. Καὶ οἱ ἴδιοι ἀποδέχονται τὸ Θεὸ ὡς πατέρα. Γιατὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος δίνεται σ' αὐτούς. Δίνεται ὁμως μετὰ τὴν ἀρετὴν καὶ μετὰ τὴν γνώσιν, μετὰ τίς δύο αὐτὲς βαθμίδες τῆς πράξεως τῆς δικῆς του καὶ τῆς πράξεως ἐκείνου πού πιστεύει σ' Αὐτόν. Ὁ ἴδιος ἐντυπώνεται σ' αὐτούς σὰν πατέρας καὶ τοὺς ἀποδέχεται μέσα Του σὰν γιούς. Ἡ θέσις τῆς ἡδονῆς τῶν αἰσθήσεων πού δίνουν τὰ ὀρατὰ πράγματα καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ Θεὸ καὶ ὁ νόμος τῆς γέννησης καὶ τῆς φθορᾶς ἔχει ἀντικατασταθῇ ἀπὸ τὸν νόμον τῆς πνευματικῆς γέννησης καὶ τῆς ἀδιάκοπης ἀνανέωσης πού θριαμβεῖ πάνω στὸ χρόνο.]

αὐτὸν ἑαυτοῦ,
ἄπο
καὶ αὐτὸ
σπέρμα, φῶς

Θεωρία εἰς τὴν ὁπτασίαν Ἑλλίου τὴν ἐν τῷ σπηλαίῳ Χωρήβα.

Οὕτως Ἑλλίας ὁ περινώητος μετὰ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, μετὰ τὸν συσσεισμόν, μετὰ τὸ μέγα καὶ κραταῖον πνεῦμα τὸ διαλύον ὄρηβ, ἃ δὴ ζῆλον καὶ διάκρισιν εἶναι καὶ τὴν ἐν πληροφορίᾳ πρόθυμον πίστιν ὑπολαμβάνω¹¹² (ἡ μὲν γὰρ διάκρισις, ὥσπερ σεισμός τὰ συνεχῇ, τὴν μοχθηρίᾳ πυκνωθεῖσαν ἔξιν διὰ τῆς ἀρετῆς ἐπισείουσα τῆς κακίας ἐξίστησιν, ὁ δὲ ζῆλος Δ πυρὸς δίκην ἀνάπτων τοὺς ἔχοντας τῇ ζέσει τοῦ πνεύματος παιδεύειν πείθει τοὺς ἀσεβεῖς, ἡ δὲ πίστις, πνεύματος βιαίου τρόπον, δόξης ἐνεκεν Θεοῦ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων δι' ἐπιδείξεως θαυμάτων ὠθοῦσα τοὺς ἀπαθεῖς ὕδατος γνωστικοῦ καὶ πυρὸς θεοποιοῦ χορηγὸν τὸν ὄντως πιστὸν ἄνθρωπον καθίστησι, καὶ τῷ μὲν τὸν δι' ἀγνοίας λιμὸν θεραπεύ-

α. Βλ. Γ' Βασιλ. 19,8-18.

β. Βλ. Γ' Βασιλ. 18,38.

112. Καὶ τὰ τρία, ἡ πίστις, ὁ ζῆλος, ἡ διάκρισις, εἶναι ἡ ἀπόδειξις γιὰ τὴν κατάστασις ἀπάθειας, ὅπου κάποιος ἔχει φθάσει ἢ τὰ μέσα μετὰ τὰ ὅποια ὑπάρχει καὶ βοηθεῖ καὶ τοὺς ἄλλους νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν δουλεία τῶν παθῶν. Αὕτη εἶναι ἡ τάξις στὸ Βασ. Γ' 19, 11-12. Μέσα στὴν πίστιν ὑπάρχει δύναμις. Ἡ διάκρισις δὲν εἶναι μόνο δίκαιη κρίσις ἐπάνω στὶς πράξεις καὶ στὶς ἠθικὰς ἢ ἀνῆθικες καταστάσεις, ἀλλὰ καὶ δύναμις γιὰ πρακτικὴ ἐκλογὴ τοῦ ἀγαθοῦ ποὺ πρέπει νὰ γίνεται κάθε φορά, ἐπομένως δύναμις ἀνώτερη. Ὁ ζῆλος εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη δύναμις.

Ἄλλὰ ὁ Μάξιμος τὰ παρουσιάζει μὲ ἄλλη σειρά. Εἴτε γιατί συνυπάρχουν, εἴτε γιατί δὲν ὑπάρχει μόνο μία ἀρχικὴ πίστις ἀλλὰ καὶ μιὰ πίστις ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν διάκρισις καὶ τὴν ἀρετὴ, ποὺ εἶναι ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴν ἀρχική. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὸ ζῆλο. Ἐπειτα ὑπάρχει καὶ διάκρισις προγενέστερη καὶ μεταγενέστερη. Ὁ ἅγιος Μάξιμος δίνει βαθύτερη σημασία στὶς τρεῖς αὐτὲς ἀρετές, ὅταν τὶς παρουσιάζει

Θεωρία στὴν ὁπτασία τοῦ Ἑλλία μέσα στὸ σπηλαίῳ Χωρήβα.

Ἔτσι ὁ Ἑλλίας, ὁ βαθυστόχαστος, ἔπειτ' ἀπὸ τὴν γνωστὴ φωτιά κι ἔπειτ' ἀπὸ τὸ σεισμό, ἔπειτα ἀπὸ τὸ μεγάλο καὶ κραταῖον ἄνεμο ποὺ ἐλιάνιζε τὰ βουνάβ, ποὺ εἶναι ὑποθέτω ὁ ζῆλος, ἡ διάκρισις κι ἡ πλήρης καὶ πρόθυμη πίστις¹¹². Ἡ διάκρισις, ὅπως ὁ σεισμός, ὅσα ἔχουν συνδεθῇ μεταξὺ τοὺς τὰ ἀποσπᾶ ἀπὸ τὴν κακία, τινάζοντας μὲ τὴν ἀρετὴ τὴ συνήθεια ποὺ ἡ μοχθηρία ἔκανε νὰ πῆξη. Ὁ ζῆλος σὰν τὴ φωτιά πυρπολώνοντας ὅσους τὸν ἔχουν μὲ τὴ φλόγα τοῦ πνεύματος, τοὺς ἐπιβάλλει νὰ παιδεύουν τοὺς ἀσεβεῖς. Καὶ ἡ πίστις σὰν ὀρμητικὸς ἄνεμος γιὰ χάρις τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ σπρώχνοντας μὲ τὸ θαῦμα τοὺς ἀπαθεῖς πρὸς καθαίρεση ὀχυρωμάτων κάνει τὸν ἀληθινὰ πιστὸ ἄνθρωπο χορηγὸ βροχῆς γνωστικῆς καὶ φωτιᾶς θεουργικῆς. Μὲ τὴ βροχὴ θεραπεύει τὴν πείνα ποὺ προκαλεῖ ἡ ἄγνοια καὶ μὲ τὴ φωτιά δημιουργ-

μὲ τὴν ἀκόλουθη σειρά. Ἡ διάκρισις προσιδιάζει σ' αὐτοὺς ποὺ ὑψώνονται στὴν κατάσταση τῆς ἀρετῆς καὶ μὲ τὴν ἀρετὴ σπάζουν, ὅπως μὲ σεισμό, τὴν ἀλυσίδα τῶν παθῶν μέσα τους καὶ βοηθοῦν τοὺς ἄλλους νὰ κάνουν τὸ ἴδιο. Ὁ ζῆλος φλογίζει τούτους ἐδῶ ὅπως ἡ φωτιά, γιὰ νὰ παρακινήσουν καὶ τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιο. Ἡ δυνατὴ πίστις προσιδιάζει σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν φθάσει στὴν ἀπάθεια καὶ μὲ αὐτὴ ἀνατρέπουν, ὅπως μιὰ θύελλα, τὶς ὀχυρώσεις ποὺ ὑψώνονται ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Θέτει αὐτοὺς ποὺ τὴν κατέχουν ἀνάμεσα στὸ νερὸ τῆς γνώσης καὶ στὴ φωτιά ποὺ θεώνει ἐκείνους ποὺ διψοῦν αὐτὸ τὸ νερὸ καὶ αὐτοὺς ποὺ προσφέρουν τὶς θυσίες ἐλευθερώνοντάς τους ἀπὸ τὴν ψευδοσοφία καὶ τὰ πάθη. Ἡ περιγραφή αὕτη δείχνει ὅτι ὅσοι ἔχουν φθάσει στὴν ἀρετὴ ἢ στὴν ἀπάθεια δὲν εἶναι ἀδιάφοροι καὶ παθητικοὶ μὲ ὠριγενικὸ νόημα, ἀλλὰ γεμᾶτοι δύναμις καὶ ἐνεργητικότητά στὸν πιὸ ψηλὸ βαθμό.

1124 Α ουσά, τῷ δὲ τοῖς θύουσι δι' οἰκειότητος τὸν Θεὸν εὐμενίζουσα, καὶ τοὺς τῆς κακίας διδασκάλους λογισμοὺς τε καὶ δαίμονας λογοσοφίας κτινῦσα τῆς τῶν παθῶν δουλείας τοὺς κεκρατημένους ἐλευθεροῖ) μετὰ ταῦτα πάντα φωνῆς τῆς ἐν ἧ ὁ Θεὸς ὑπῆρχε λεπτῆς αὔρας αἰσθόμενος τὴν προφορᾷ λόγου καὶ τρόποις βίου καὶ ἤθεσι θείαν καὶ ἀτάραχον καὶ εἰρηνικὴν καὶ παντελῶς ἄνλον καὶ ἀπλὴν καὶ παντὸς εἶδους ἐλευθέραν καὶ σχήματος κατάστασιν, λεχθῆναι ἢ δειχθῆναι μὴ δυναμένην, μυστικῶς ἐδιδάσκετο¹¹³. Ἡ καταπλαγεῖς τε τὴν δόξαν καὶ τῷ κάλλει τρωθεῖς, τοῦ ζηλωτῆς εἶναι τὸ πρὸς αὐτὴν εἶναι μᾶλλον ποθήσας, τουτέστι τοῦ ὑπὲρ ἀληθείας μάχεσθαι τὸ μετὰ τῆς ἀληθείας δι' ὅλου γενέσθαι, καὶ μηδὲν ἂντικείμενον ὄραν ἢ γινώσκειν τῷ μόνον τὸν Θεὸν ὅλον δι' ὅλου ἐν πᾶσιν ὄντα ἐπίστασθαι πολλῷ τιμιώτερον κρίνας, ἔτι ὢν ἐν σαρκὶ πρὸς αὐτὴν ὑπάρχων φυλάττεται¹¹⁴, θείῳ

113. Εὐθὺς ἔπειτ' ἀπ' αὐτῆς τὴν κατάστασιν τῆς ἀπάθειας ἀκολουθεῖ ἡ θεόμορφη κατάστασις, ποὺ δὲν ταράσσεται ἀπὸ τῆς σωματικῆς αἰσθήσεως, ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε σχῆμα καὶ εἰκόνα, ἐπειδὴ δὲν ἀσχολεῖται πιά μὲ πεπερασμένα πράγματα. Εἶναι μιὰ κατάστασις ἀπερίγραπτη, μιὰ ἐμπειρία τῆς ἀπροσδιόριστης παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἐντυπώνεται σὰν Ἀπροσδιόριστος μέσα σ' ἐκεῖνον ποὺ τὸν ἔχει. Ἡ κατάστασις αὐτή, ποὺ εἶναι ἡ πιδὺ ὑψηλὴ ποὺ μπορεῖ νὰ ζήσει ὁ ἄνθρωπος στὴν πνευματικὴ του ἀνάβαση, συγκρίνεται ἐδῶ μὲ τὴν ἀπαλὴ πνοὴ τῆς αὔρας, στὴν ὁποία ὁ προφήτης Ἡλίας ἐνωσε τὸ Θεό. Κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο εἶναι ἡ ἡρεμὴ καὶ ἀπλὴ κατάστασις, ἡ στερημένη ἀπὸ κάθε καθορισμὸ ἐννοιολογικὸ ἢ συναισθηματικὸ (εἶδος) ἀπὸ κάθε εἰκόνα (σχῆμα), ἐπειδὴ εἶναι ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὑψωμένου πάνω ἀπὸ τὰ πάθη καὶ ἀκόμα πάνω καὶ ἀπὸ τὴν γνώση.

114. Ἡ κατάστασις αὐτὴ εἶναι ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας, ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι μιὰ ἐμπειρία Ἐκείνου, μέσα στὸν ὅποιον βρίσκεται, ὅπως μέσα στὴν ὑπέρτατη πληρότητα, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ θεμέλιο ὅλων. Ὅποιος ἔχει φθάσει στὴν κατάστασις αὐτὴ δὲ θέλει πιά νὰ χάσῃ τὴν ἐμπειρία τῆς

γεῖ οἰκειότητα καὶ ἐξευμενίζει τὸ Θεὸ πρὸς τοὺς ἱεουργούς. Φονεύοντας τοὺς δασκάλους τῆς κακίας λογισμοὺς καὶ τοὺς δαίμονες τῆς λογοσοφίας ἐλευθερώνει τοὺς σκλάβους τῆς δουλείας τῶν παθῶν. Ἐπειτα ἀπ' ὅλα αὐτά, ἀκούοντας τὸ θρόισμα τῆς ἐλαφριᾶς αὔρας, ὅπου βρισκόταν ὁ Θεός, διδάχτηκε μυστικὰ τὴ θεία καὶ ἀδιατάρακτη καὶ εἰρηνικὴ καὶ ὁλότελα ἄνλη καὶ ἀπλὴ καὶ ἀπὸ κάθε μορφὴ καὶ σχῆμα ἐλεύθερη κατάστασις ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ μὲ λεκτικὲς διατυπώσεις καὶ νὰ παρουσιασθῇ στὴ ζωὴ μὲ ἔργα καὶ πράξεις¹¹³. Κατάπληκτος ἀπὸ τὴ δόξα καὶ πληγωμένος ἀπὸ τὴν ὁμορφίαν τῆς, ποθώντας νὰ εἶναι μαζί τῆς μᾶλλον παρὰ νὰ εἶναι ὁ ζηλωτῆς κυνηγός τῆς ἀπὸ μακριά, νὰ εἶναι δηλαδὴ γιὰ πάντα μαζί μὲ τὴν ἀλήθεια παρὰ ν' ἀγωνίζεται γιὰ χάρις τῆς καὶ ἀφοῦ θεώρησε πολὺ πιδὺ πολύτιμο μῆτε νὰ βλέπῃ μῆτε νὰ ξέρῃ τίποτα ποὺ ἀντιστρατεύεται στὴ γνώση ὅτι ὁ Θεὸς μόνο βρίσκεται ὁλόκληρος σὲ ὁλόκληρα τὰ πάντα, φυλάγεται στὴν κατάστασις αὐτὴ ἐνῶ βρίσκεται ἀκόμα στὴ σάρκα¹¹⁴. Μὲ τὸ

πληρότητας κατεβαίνοντας στὴν ἀπασχόληση μ' ἓνα ἀπομονωμένο καὶ πεπερασμένο ἀντικείμενο. Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι μένει ἀδιάφορος πρὸς ὅλα, ἀλλὰ ὅτι ἀγαπᾷ ὅλα τὰ πράγματα καὶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μέσα στὸ Θεό. Δὲν θέλει πιά νὰ ἔχῃ καὶ νὰ ἀγαπᾷ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀντικείμενο στὴν κατάστασις χωρισμοῦ, ἀλλὰ στὴν ἐνότητα μέσα στὸ Θεό. Γνωρίζοντας τὸ Θεὸ τὸν γνωρίζει ὡς τὸ Ὅλο μέσα σ' ὅλα καὶ σὲ ὅλους. Ὡς τὸ Ὅλο γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει τίποτα σὲ κάποιο πρᾶγμα ποὺ νὰ μὴν ἀνήκῃ στὸ Θεό· σὲ ὅλα καὶ σὲ ὅλους, γιὰτὶ ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος δὲ ζῇ τὴν ἐμπειρία τοῦ Θεοῦ σὲ κάθε χωριστὸ ἀντικείμενο ἀλλὰ στὸ σύνδεσμό του μὲ ὅλα καὶ ὅλους. Κάθε πρᾶγμα τὸ βλέπει δεμένο μὲ ὅλα καὶ στὸ σύνδεσμό του μὲ ὅλα βλέπει μονάχα τὸ Θεό. Ἐχει τὴν πείρα αὐτὴ ἐνὸσω βρίσκεται ἀκόμα μέσα στὸ σῶμα. Γιὰτὶ οὔτε τὸ σῶμα του δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ σύνδεσμό του μὲ ὅλα. Ἡ ἀντιωρική σκέψη τοῦ ἁγίου Μαξίμου ἐκφράζεται ἐδῶ ἀπὸ ἄλλη ἀποψη.

ἀρετῶν ἄρματι τὴν ὕλην διαπεράσας, ὡς προκάλυμμα τῆς καθαρᾶς τοῦ νοῦ πρὸς τὰ νοητὰ διαβάσεως, καὶ τῆς σαρκὸς τὸ νέφος τὸ ἐπισκοτοῦν τῷ ἡγεμονικῷ τῆς ψυχῆς διὰ τῶν αὐτῆς παθημάτων, ἵνα καὶ αὐτὸς ὢν ἐπόθησεν ἀβρόγτων ἀγαθῶν μέτοχος γένηται, ὡς ἐφικτὸν τῷ ἔτι μετὰ σαρκὸς τῆς ὑπὸ φθορᾶν, καὶ ἡμῖν τάχα τῶν ἐπηγγελλόμενων βεβαία γένηται πίστῳσις. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ καὶ ὁ Θεὸς ὑπετίθετο διὰ τῶν οὕτω μυστικῶς δεδραματουργημένων ἀλαλήτως βοῶν, ὅτι παντὸς ἄλλου ἀγαθοῦ τὸ μετὰ Θεοῦ μόνου διὰ τῆς εἰρήνης εἶναι λυσιτελέστερον¹¹⁵.

115. Τὸ σῶμα δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιο στὸ δρόμο τῆς ἑνώσεως τοῦ πιστοῦ μετὰ τὸ Θεό. Ὁ ἅγιος Μάξιμος τὸ βεβαιώνει τοῦτο ἄμεσα, ὅταν δηλώνῃ ὅτι ὁ νοῦς πηγαίνει διὰ μέσου τῆς ὕλης πρὸς τὸ Θεὸ μετὰ τὸ ὄχημα τῶν ἀρετῶν. Γιατὶ οἱ ἀρετὲς πραγματοποιοῦνται μετὰ τὸ σῶμα καὶ βρίσκονται σὲ συνεχὴ πρόοδο. Προχωρώντας στὴν ἀρετὴ, προχωρεῖ κανένας πρὸς τὸ Θεό. Ἀλλὰ ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει ἄμεσα ὅτι μπορεῖ κανένας νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸ Θεὸ μετὰ τὸ σῶμα καὶ ὅταν δηλώνῃ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὅτι ὁ πιστὸς φθάνει στὴ μετοχὴ τοῦ Θεοῦ, ἐνόσω βρίσκεται ἀκόμα μέσα στὸ φθαρτὸ σῶμα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅτι δὲν εἶναι τὸ

θεῖο ἄρμα τῶν ἀρετῶν διαπέρασε τὴν ὕλην, σὰν ἓνα προκάλυμμα τοῦ καθαροῦ περάσματος τοῦ νοῦ πρὸς τὰ νοητὰ, καὶ τῆς σάρκα τὸ νέφος ποὺ μετὰ τὰ πάθη σκοτεινιάζει τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος μέτοχος τῶν ἀνέκφραστον ἀγαθῶν ποὺ ἐπόθησε, ὅσο τὸ μπορεῖ ὅποιος βρίσκεται ἀκόμα μέσα στὴ σάρκα ποὺ ὑποτάσσεται στὸ νόμο τῆς φθορᾶς καὶ νὰ γίνῃ καὶ σὲ μᾶς γρήγορα ἡ ἀδιαφιλονίκητη βεβαίωση τῶν ὑποσχεμένων ἀγαθῶν. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς τοῦ τὸ πρόβαλλε διαλαλώντας βουβὰ μ' αὐτὰ ποὺ τόσο μυστικὰ ἔχει δραματουργήσει, ὅτι ἀπὸ κάθε ἄλλο ἀγαθὸ πιὸ ὠφέλιμο εἶναι νὰ βρίσκεσαι πάντοτε σὲ εἰρήνῃ μετὰ τὸ Θεό¹¹⁵.

σῶμα σὰν σῶμα ποὺ σκοτεινιάζει τὴ θέα τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ Θεό, ἀλλὰ τὰ πάθη. Σύμφωνα μετὰ τοῦτο μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ ὅτι οὔτε ἡ ὕλη σὰν ὕλη δὲν εἶναι ἐμπόδιο γιὰ τὴ θέα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἡ παχύτητά της μετὰ τὴν ἐμπαθὴ προσκόλληση τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτήν. Ἔτσι ἡ ἀνάβαση τοῦ νοῦ ἀπὸ τὴν ὕλην στὸ Θεό, ὅπως ἀνάμεσα ἀπὸ ἓνα πέπλο, μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν διείσδυση τῆς θέας μέσω τῆς ὕλης ποὺ ἐγίνε περατὴ γιὰ τὸ νοῦ, ὅταν αὐτὴ ἔχῃ καθαρθῇ ἀπὸ τὰ πάθη. Τὸ νὰ βρίσκεται μετὰ τὸ Θεὸ σὲ εἰρήνῃ σημαίνει λοιπὸν νὰ βρίσκεται μετὰ τὸ Θεὸ χάρις σὲ μιὰ κατάστασι ποὺ δὲν τὴν ταράζουν τὰ πάθη.

C Θεωρία εἰς τὸν Ἑλισσαῖον, τὸν αὐτοῦ μαθητήν^α.

Οὕτως ὁ τούτου μαθητὴς καὶ κληρονόμος τοῦ πνεύματος Ἑλισσαῖος μηκέτι ταῖς ὕλικαῖς φαντασίαις ἐχομένην ἔχων δι' ἐνεργείας τὴν αἴσθησιν, ἅτε διαβαθεῖσαν ἤδη ταῖς κατὰ νοῦν τοῦ πνεύματος χάρισι, τὰς ταῖς πονηραῖς ἀντιθέτους θείας δυνάμεις περὶ αὐτὸν οὖσας δι' ἄλλης ὁμμάτων ἐνεργείας αὐτός τε ὁρῶν καὶ τῷ φοιτητῇ τὸ ὁρᾶν χαριζόμενος ἰσχυροτέραν τῆς ἀσθενείας τὴν δύναμιν¹¹⁶, λέγων δὴ τῆς σαρκός, περὶ ἣν τῆς πονηρίας τὰ πνεύματα τὸν διορατικὸν νοῦν ἐνεδρεῦνουν, πλέον ἔχειν τὴν ψυχὴν, περὶ ἣν τῶν

α. Βλ. Δ' Βασιλ. 2,1-25.

116. Δὲν ἐμποδίζουν τὴν ψυχὴν νὰ εἰσδύσῃ στὴ γνῶσιν τοῦ Θεοῦ οἱ πραγματικὲς εἰκόνες, ἀλλὰ οἱ εἰκόνες τῆς πλάνης ἢ ἡ προσθήκη στίς πραγματικὲς εἰκόνες προϊόντων μιᾶς φαντασίας ποὺ ἔχει ἐξαφθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν. Ἡ αἴσθησις ποὺ βρίσκεται στὴν κατάσταση αὐτή, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κατευθύνεται ἀπὸ τὴν φανταστικὴν εἰκόνα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὴν παράγει μὲ τρόπο ἐνεργητικό. Ὄταν ἡ αἴσθησις ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν φαντασίαν δὲν ἀπογυμνώνεται ἀπὸ κάθε περιεχόμενο. Γεμίζει ἀπὸ τὴν δωρεάν τοῦ Πνεύματος μ' ἐνδιάμεσο τοῦ νοῦ ποὺ γνωρίζει τὴν πραγματικότητες τὴν πᾶν ἀπὸ τὴν ἐννοιαν καὶ βρίσκεται σ' ἐπικοινωνίαν

Θεωρία στὸ μαθητὴ τοῦ τὸν Ἑλισσαῖον.

Ἔτσι στὸ μαθητὴ καὶ κληρονόμο τοῦ πνεύματος τοῦ Ἑλισσαῖου δὲν ὑπάρχει ἐνεργητικὴ ἐπαφὴ τῆς αἴσθησιν μὲ τὴν ὕλικὴν φαντασίαν, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶχε ἤδη διαπερασθῇ ἀπὸ τὴν νοερὴν χάριτα τοῦ Πνεύματος καὶ ὁ ἴδιος μὲ ἄλλαν ἐνέργειαν τῶν ματιῶν ἔβλεπε τὴν θεῖαν δυνάμειν ποὺ ἦσαν γύρω του, τὴν ἀντίθετον στίς πονηρὰς καὶ χάριζε καὶ σ' ὅποιον τὸν πλησίαζε τὴν ἱκανότητα νὰ βλέπῃ τὴν δύναμιν τὴν ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἀσθενείαν¹¹⁶. Ἐννοῶ βέβαια ὅτι ἀπὸ τῆς σαρκός, ποὺ γύρω της στήνουν ἐνέδρες τὰ πονηρὰ πνεύματα στὸ διορατικὸν νοῦ, πλεονεκτεῖ ἡ ψυχὴ, ποὺ τὴν προστατεύουν ὁλό-

νωνία μαζί τους. Τότε μπαίνει σὲ κίνηση μιὰ ἄλλη ἐνέργεια τῶν ματιῶν ἢτοι μιὰ ἄλλη ἱκανότητα τῆς ὁρατικῆς, μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος βλέπει τὴν θεῖαν δυνάμειν, ποὺ βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὴν ψυχὴν, ἀντίθετες στὴν πονηρὴν κίνηση.

Ἡ αἴσθησις μπορεῖ νὰ εἶναι λοιπὸν τὸ ὄργανο δύο εἰδῶν ἐνεργείας. Μιᾶς ποὺ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν δυνάμειν τοῦ νοητοῦ κόσμου, ποὺ συλλαμβάνονται μὲ τὸν νοῦν, καὶ ἄλλης ποὺ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν δυνάμειν πονηρὰν, ποὺ κεντρίζουν ἅμα τὴν ἐνέργειαν τῶν αἰσθήσεων, καὶ ποὺ τραβοῦν τὸν νοῦν σὲ λειτουργίαν κατώτερη, ὑποταγμένη στίς αἰσθήσεις. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς θὰ μιλήσῃ ἀργότερα γιὰ τὴν θέαν τοῦ Θεοῦ φωτὸς μὲ ἐνέργειαν τῶν ματιῶν πᾶν ἀπὸ τῆς φύσεως. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδιαν μεταμόρφωσιν τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος, ποὺ εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ἀπὸ ὅ,τι ἡ ὠριγενικὴ ἀπόθεσίν του.

ἀγγέλων αἱ φάλαγγες παρεμβάλλουσιν, ὅσον βασιλικὴν εἰκόνα περιυστάμενοι, καὶ ἐδιδάσκετο καὶ ἐδίδασκεν¹¹⁷.

117. Οἱ θεῖες δυνάμεις ποὺ βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ ποὺ ὁ νοῦς τις συλλαμβάνει, ἂν δὲν εἶναι ὑποταγμένος στὶς αἰσθήσεις τῆς ἀπόλαυσης, εἶναι κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὰ ἀγγελικὰ τάγματα, καὶ οἱ πονηρὲς δυνάμεις εἶναι τὰ πνεύματα τοῦ κακοῦ. Οἱ πρῶτες βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὴν ψυχὴ ὅπως γύρω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως Θεοῦ. Οἱ δεύτερες βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα ποὺ εἶναι πρὸς ἀδύνατον, πάντως στὸ ὁποῖο μποροῦν νὰ ἀσκήσουν εὐκολώτερα τὴν ἐπιρροή τους. Ἀλλὰ μὲ τὸ σῶμα μποροῦν ἐπίσης νὰ ἐπηρεάσουν καὶ τὸ νοῦ ἔλκοντάς τον στὴν ὑπηρεσίᾳ τῶν αἰσθήσεων τῶν σωματικῶν ἡδονῶν. Γιατὶ ὁ νοῦς σκορπισμένος μέσα στὶς σωματικὲς ἐννοιες καὶ κινητοποιημένος ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες μπορεῖ εὐκολὰ νὰ πιασθῇ στὴν παγίδα ἀπὸ τὰ πονηρὰ

γύρα οἱ φάλαγγες τῶν ἀγγέλων, σὰν νὰ φρουροῦνε βασιλικὴν εἰκόνα. Αὐτὰ διδασκόταν καὶ δίδασκε¹¹⁷.

πνεύματα ποὺ βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἐπηρεάζουν.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς θὰ μιλήσῃ ἀργότερα γιὰ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες περισσότερο παρὰ γιὰ τὶς ἀγγελικὲς δυνάμεις. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες νὰ προχέωνται ἐπίσης ἀπὸ τὰ ἀγγελικὰ τάγματα καὶ νὰ γίνωνται ἔτσι πρὸς εὐκόλες νὰ τὶς προσοικειωθῇ ἡ κτιστὴ ψυχὴ, ἐπεὶ δὲ ὁμοιάζει μὲ ἄγγελο καὶ μὲ τὸν ἄγγελο ἔχει μιὰ πρὸς εὐκολὴ κοινωνία. Εἶναι εὐκολώτερο γιὰ τὴ σκέψη νὰ κατανοήσῃ τὴν κατάστασιν μιᾶς ψυχῆς, ποὺ τὴν περιβάλλει κόσμος ἀπὸ ἀόρατα ὑποκείμενα καὶ εἶναι σ' ἐπικοινωνία μ' αὐτά, παρὰ τὴν κατάστασιν μιᾶς ψυχῆς ποὺ ζῇ μέσα σὲ ἀόρατη ἐρημία. Γιατὶ ἡ ἐννοία τῆς πολλῆς αὐτῆς κοινωνίας τῆς ψυχῆς στὸ ἀόρατο πεδίο γίνεται γιὰ μᾶς εὐκολὴ μὲ τὸ παράλληλο τῆς κοινωνίας μὲ τὰ ὁρατὰ ὑποκείμενα.

D Θεωρία εἰς τὴν Ἄνναν καὶ τὸν Σαμουήλ.

Οὕτω καὶ ἡ μακαρία Ἄννα ἡ τοῦ μεγάλου μήτηρ Σαμουήλ, στεῖρα οὖσα καὶ ἄτεκνος, παρὰ τοῦ Θεοῦ καρπὸν αἰτησαμένη κοιλίας, καὶ ἀντιδώσειν καὶ ἀντιχαρίζεσθαι τὸ δοθησόμενον τῷ διδόντι καὶ χαρίζομένῳ Θεῷ διὰ τῆς ἐν τῷ ναῷ προσεδρείας θερμῶς ὑποσχομένη, ἐδίδασκε μυστικῶς τὸ δεῖν πᾶσαν ψυχὴν ἡδονῶν σαρκικῶν στερεῦν, διὰ τὰς τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀρετῶν τὰ σπέρματα, ἵνα τὸν βλέπειν τὰ ἔμπροσθεν γνωστικῶς δυνάμενον κατὰ διάνοιαν συλλαβοῦσα
 1125 A ὑπήκοον τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ τεκοῦσα προσενέγκαι δυνήθῃ, διὰ τῆς κατὰ τὴν θεωρίαν εὐσεβοῦς προσεδρείας, ὡς μέγα χρέος καὶ τίμιον, μηδὲν ἴδιον ἔχειν κρίνονσα, ὥστε δεῖξαι τὸν Θεὸν μόνον διδόντα τε καὶ δεχόμενον¹¹⁸. καθά πού φησιν ὁ νόμος· Τὰ δῶρά μου, δόματά μου, καρπώματα μου, διατηρήσετε προσφέρειν μοι, ὡς ἐξ αὐτοῦ τε καὶ εἰς αὐτὸν παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἀρ-

α. Βλ. Α' Βασιλ. 1,1-2,11.

β. Ἀριθμ. 28,2.

118. Δὲν ἀρκεῖ ὅτι μιὰ ψυχὴ ἀδειάζει ἀπὸ τῆς σαρκικῆς ἀπολαύσεως, γιὰ νὰ γεμίσῃ μὲ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ Θεοῦ. Πρέπει ἡ σπορά τῆς ἀρετῆς νὰ δίνῃ σὰν καρπὸ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀρετὴ κάνει ν' αὐξηθῇ μέσα στὴν ψυχὴ ὁ ἀληθινὸς λόγος, ὅπως μὲ τὴ σειρά του ὁ λόγος ποὺ γεννιέται δίνει τὴν ἀρετὴ. Ἡ σπορά τῆς ἀρετῆς εἶναι ὁ λόγος. Ὁ καρπὸς τῆς ἀρετῆς ἓνας λόγος ἀνεπτυγμένος. Εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο νὰ χαράξωμε ἓνα σύνορο ἀνάμεσα στὸ λόγο καὶ στὴν ἀρετὴ. Ἡ ἀρετὴ εἶναι ὁ ἀρχικὸς λόγος ποὺ γίνεται πράξη, ὁ λόγος ὅταν φθάσῃ στὸ σκοπὸ του.

Θεωρία στὴν Ἄννα καὶ στὸ Σαμουήλ.

Ἔτσι καὶ ἡ μακαριστὴ Ἄννα, ἡ μητέρα τοῦ μεγάλου Σαμουήλ, στεῖρα καὶ ἄτεκνη, ζήτησε ἀπὸ τὸ Θεὸ καρπὸν κοιλίας καὶ ὑποσχόταν θερμὰ ὅτι θ' ἀντιπρόσφερε καὶ θ' ἀντιχαρίζε τὸ δῶρημα στὸ δωρητὴ καὶ χαριστὴ μὲ τὴ μόνη ὑπηρεσία του στὸ Ναό. Δίδασκε ἔτσι μυστικὰ ὅτι κάθε ψυχὴ στερεῦντας ἀπὸ σαρκικὰς ἡδονὰς ἐξαιτίας τῶν ἡδονῶν τοῦ Θεοῦ χρειάζεται τοὺς σπόρους τῶν ἀρετῶν, ὥστε τὸ λόγο τὸν ὑπήκοο τοῦ Θεοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ γνωρίσῃ τὰ μελλοντικά, ἀφοῦ τὸν συλλάβῃ μέσα στὴ διάνοια καὶ τὸν γεννήσῃ, νὰ μπορέσῃ νὰ τὸν προσφέρῃ μὲ τὴν εὐσεβὴ συνεχὴ ὑπηρεσία στὴ θεωρία, σὰν μέγα καὶ ἔντιμο χρέος, κρίνοντας ὅτι δὲν ἔχει τίποτα δικό της, κι ἔτσι νὰ παρουσιάσῃ τὸ Θεὸ σὰν τὸν μόνον ποὺ δίνει καὶ δέχεται¹¹⁸. Ἔτσι, ὅπως λέει κάποιος ὁ νόμος· «Τὰ δῶρά μου, τὶς προσφορὰς καὶ τὶς θυσίας μου νὰ τὰ κρατήσετε καὶ νὰ μοῦ τὰ προσφέρετε»^β. ἀφοῦ ἀπ' αὐτὸν καὶ

Ὁ τελικὸς λόγος εἶναι ἡ ἀρετὴ ἡ φθασμένη στὴν τελειότητά της. Ἡ διαφορὰ σημαδεύει δύο σημεῖα πάνω σὲ μιὰ γραμμὴ προόδου.

Αὐτὸς ὁ γνήσιος λόγος, ἐπειδὴ εἶναι ἓνα δῶρο τοῦ Θεοῦ, πρέπει ν' ἀφιερωθῇ στὸ Θεὸ μετὰ τὴν ἀνάπτυξή του μὲ τὴ συμβολὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ πρὶν ἀκόμα δώσῃ τὴν ἀρετὴ σὰν καρπὸ, δηλαδὴ ἀφοῦ ἀρχίσῃ νὰ ἐτοιμάζῃ τὸν καρπὸ τῆς ἀρετῆς, ἡ ψυχὴ γνωρίζοντας κατὰ πρόληψιν τὸν καρπὸ τῆς, πρέπει νὰ ὑποσχεθῇ τὸν καρπὸ αὐτὸν στὸ Θεό.
 * Ἡ ψυχὴ ὑπερβαίνει μὲ τοῦτο τὴν πρακτικὴ ἐνεργητικότητά της, ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἀρετὴ καὶ ὑψώνεται μὲ τὴ θεωρίαν στὸ Θεό. Ἀκόμα, τὸ γεγονός τοῦτο δίνει στὸν λόγο ποὺ γεννιέται τὴ δύναμιν νὰ δημιουργῇ τὸν καρπὸ τῆς ἀρετῆς ἢ νὰ σταματᾷ τὶς ἐπιθυμητικὰς κινήσεις τοῦ σώματος καὶ τὴ συγκατάθεσιν τῆς ψυχῆς σ' αὐτές. Αὐτὸ θὰ τὴν ὀδηγήσῃ στὴν ἀληθινὴ γνώσιν.

χομένον καὶ λήγοντος. Πέφυκε γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος οἷς
 ἂν ἐγγένηται τῆς τε σαρκὸς ἀθετεῖν τὰ κινήματα καὶ τῆς
 πρὸς αὐτὰ τὴν ψυχὴν ἀναστέλλειν ῥοπῆς, καὶ πάσης πληροῦν
 ἀληθοῦς διαγνώσεως.

σ' ἐκεῖνον κάθε ἀγαθὸ ξεκινᾷ καὶ καταλήγει. Ὁ λόγος
 τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴ φυσικὴ ιδιότητα σ' ὅποιους ἐγκατασταθῇ
 καὶ τὰ κινήματα τῆς σάρκατος νὰ ἀθετῇ καὶ τὴν ψυχὴ ν' ἀπο-
 τρέπη ἀπὸ τὴν κλίση τῆς πρὸς αὐτὰ καὶ νὰ τὴ γεμίζῃ μὲ
 κάθε ἀληθινὴ ἱκανότητα διάγνωσης.

ΚΕΤ'

Θεωρία εις τὸν ἀφορίζοντα τὴν ἀκάθαρτον οἰκίαν^α.

Β Καὶ γὰρ τὸν ἱερέα κατὰ τὴν νομικὴν διαταγὴν εἰσιόντα εἰς τὴν καθ' ὄντιναοῦν τρόπον ἀκάθαρτον οἰκίαν, καὶ ἀφορίζοντα αὐτήν, καὶ τὰ πρὸς κάθαρσιν διαστέλλοντα τοῖς κηκτῆμένοις ἀκούων, τὸν ἀρχιερέα λόγον δι' αὐτοῦ παραδηλοῦσθαι νοῶ, φωτὸς δίκην καθαρωτάτου εἰσιόντα εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ τὰ ἐναγῇ βουλεύματα καὶ διανοήματα μετὰ τῶν ὑπαιτίων πράξεων ἐκκαλύπτοντα, καὶ τοὺς τῆς ἐπιστροφῆς καὶ καθάρσεως τρόπους σοφῶς ὑποτιθέμενον¹¹⁹. Ὁπερ, οἶμαι, σαφέστερον ἢ τὸν μέγαν προφήτην Ἡλίαν ὑποδεξαμένη παραδηλοῦσα ἔλεγεν· Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, εἰς ἡλθες πρὸς ἐμὲ τοῦ ἀναμνησαί με τὰς ἀδικίας μου^β.

α. Βλ. Λευϊτ. 14,35-54.

β. Γ' Βασιλ. 17,18.

119. Ὁ ἑλληνικὸς ὅρος «λόγος» σημαίνει τόσο τὴν ἀληθινὴν σκέψιν ὅσο καὶ τὴν λέξιν ποὺ τὸν ἐκφράζει. Τόσο σὰν σκέψιν ὅσο καὶ σὰν λέξιν ἡ δύναμις αὐτὴ κρίνει τὴν ψυχὴν ποὺ ἔχει ἀφήσει νὰ ἐμφανισθοῦν μέσα τῆς ἀκάθαρτες τάσεις καὶ σκέψεις, πηγὲς ἐνοχῶν πράξεων. Ταυτόχρονα δείχνει στὴν ψυχὴ αὐτὴ τοὺς τρόπους τῆς μεταστροφῆς σὲ μιὰ ζωὴ κα-

ΚΕΤ'

Θεωρία σ' αὐτὸν ποὺ κάνει ἀφορισμὸ ἀκάθαρτου σπιτιοῦ^α.

Ἀκούοντας γιὰ τὸν ἱερέα ποὺ κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ νόμου εἰσέρχεται σ' ἓνα μ' ὁποιοδήποτε τρόπο ἀκάθαρτο σπίτι, τὸ ἀπομονώνει καὶ γιὰ χάριν τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ ξεχωρίζει ὅσα χρειάζονται καθαρισμὸ, νομίζω ὅτι μ' αὐτὸ ὑποδηλώνεται ὁ ἀρχιερεὺς λόγος, ποὺ ὅμοια μὲ καθαρῶτατο φῶς εἰσέρχεται στὴν ψυχὴ, ἀποκαλύπτει τίς ἀκάθαρτες ἐπιθυμίες καὶ σκέψεις μαζί μὲ τίς ἐνοχες πράξεις καὶ προτείνει μὲ σοφία τοὺς τρόπους τῆς καθάρσεως καὶ τῆς ἐπιστροφῆς¹¹⁹. Τοῦτο νομίζω ὑποδηλώνοντας μὲ σαφήνεια μεγαλύτερη αὐτὴ ποὺ ὑποδέχτηκε τὸ μεγάλο προφήτη Ἡλία ἔλεγε· «Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, μπῆκες στὸ σπίτι μου γιὰ νὰ μοῦ θυμίσης τίς ἀδικίες μου»^β.

θαρότητας. Τὸ ἀρσενικὸ γένος τῆς λέξης «λόγος» καὶ τὸ θηλυκὸ τῆς λέξης «ψυχὴ» ἐπιτρέπουν στὸν ἅγιο Μάξιμο ν' ἀπνεύμη στὸ λόγο ἔργον ἱερέα καὶ στὴν ψυχὴ ἰδιότητα σπιτιοῦ. Βλέπομε πάλι τὸ θετικὸ καὶ δυναμικὸ νόημα ποὺ δίνει ὁ ἅγιος Μάξιμος στὸ λόγο. Ὁ ἀληθινὸς λόγος εἶναι θεὸς καὶ σοφός, λέγει στίς γραμμὲς ποὺ ἀκολουθοῦν. Ἡ, γιὰ νὰ πῶ καλύτερα, φωτίζεται ἀπὸ τὸ θεῖο λόγο καὶ ἀποκαλύπτει τὸ γνήσιο νόημα τῆς ψυχικῆς ζωῆς.

Θεωρία εἰς τὸν ἅγιον Ἡλίαν, καὶ εἰς τὴν Σαραφθίαν χήραν^α.

С Πᾶσα γὰρ ψυχὴ χηρεύουσά τε καλῶν καὶ ἀρετῆς ἔρρημος καὶ γνώσεως Θεοῦ ἐπειδὴν τὸν θεῖον καὶ διαγνωστικὸν ὑποδέχεται λόγον, εἰς μνήμην ἐρχομένη τῶν αὐτῆς ἁμαρτημάτων διδάσκεται πῶς ἀρετῶν ἄρτοις τὸν διατρέφοντα τρέφειν λόγον, καὶ ποτίζειν ἀληθείας δόγμασι τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως τὴν εἰς αὐτὴν προκρίνειν θεραπείαν¹²⁰, δι' ἧς ἢ τε ὕδρεια σὰρξ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς πρακτικὴν συντομίαν χορηγήσει, καὶ ὁ καμψάκης νοῦς τὴν τὸ φῶς συντηροῦσαν τῆς γνώσεως θεωρίαν διηνεκῶς πηγάζει¹²¹, καὶ ὁ ἔμφυτος λογισμὸς, ὥσπερ ἐκεῖ τῆς χήρας ὁ υἱός, τὴν ἐμπαθῆ προτέραν ἀποθέμενος ζωὴν, τῆς παρὰ τοῦ λόγου διδομένης θείας καὶ ἀληθοῦς γενέσθαι μέτοχος ἀξιωθήσεται ζωῆς¹²².

α. Βλ. Γ' Βασιλ. 17,9-24.

120. Τὸ ἴδιο τὸ ἀρσενικὸ γένος τῆς λέξης «λόγος» καὶ τὸ θηλυκὸ τῆς λέξης «ψυχὴ» ἐπιτρέπουν στὸν ἅγιο Μάξιμο νὰ συγκρίνῃ τὸ λόγο μὲ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν ψυχὴ μὲ τὴ γυναῖκα. Ἡ ψυχὴ ἢ στερημένη ἀπὸ καλὰ ἔργα, τίς ἀρετὲς καὶ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ χήρα ποὺ γεννᾷ, ὅταν δεχθῇ τὸ θεῖο λόγο. Ἀλλὰ ἡ ψυχὴ δὲν μένει παθητικὴ στὴ σχέση τῆς μὲ τὸ θεῖο λόγο. Ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ ποὺ δημιουργεῖ σὰν καρπὸ μὲ τὴν ἄσκηση τοῦ λόγου τίς ἀρετὲς, τρέφει τὸν λόγο μ' αὐτὲς ὅπως μὲ ψωμί, τὸν ποτίζει μὲ τὰ δόγματα τῆς ἀλήθειας, θέτοντας πᾶνω ἀπὸ τὴ φύση ἢ τὰ ἐνστικτα τῆς ζωῆς τὴν πράξη τῆς ὑπηρεσίας τοῦ λόγου, ποὺ τῆς ἀνοίγει τὸ δρόμο πρὸς τὴν αἰώνια ζωή.

121. Ἀκριβέστερα, ἡ ψυχὴ, ἡ γυναῖκα, προσφέρει στὸν λόγο τὸ

Θεωρία στὸν ἅγιο Ἡλία καὶ στὴ χήρα ἀπὸ τὰ Σαραπτὰ^α.

Κάθε ψυχὴ ποὺ χηρεύει ἀπὸ τὰ καλὰ καὶ εἶναι ἔρημη ἀπὸ ἀρετῆ καὶ γνώση Θεοῦ, ὅταν δεχθῇ τὸ θεῖο καὶ διαγνωστικὸν λόγο, καθὼς φέρνει στὴ μνήμη τῆς τὰ ἁμαρτηματά τῆς, διδάσκεται μὲ τὸν ἄρτο τῆς ἀρετῆς νὰ τρέφῃ τὸν τροφέα λόγο καὶ νὰ ποτίζῃ μὲ τὰ δόγματα τῆς ἀλήθειας τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς· προκρίνει νὰ ὑπηρετῇ αὐτὴν παρὰ τὴν ἴδια τῆς τὴ φύση¹²⁰. Μὲ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴ ἢ ὕδρεια-σάρκα θὰ προσφέρῃ τὴν πρακτικὴ ἀποτελεσματικότητά ποὺ θέλουν οἱ ἀρετὲς καὶ ὁ καμψάκης-νοῦς θὰ πηγάζῃ ἀέναα τὴ θεωρίαν ποὺ τροφοδοτεῖ τὸ φῶς τῆς γνώσεως¹²¹, καὶ ὁ ἔμφυτος λογισμὸς, καθὼς ἐκεῖ ὁ γιὸς τῆς χήρας, ἀφοῦ ἀποθέσῃ τὴν προηγούμενη γεμάτη πάθη ζωὴ του, θ' ἀξιώθῃ νὰ γίνῃ μέτοχος τῆς θείας καὶ ἀληθινῆς ζωῆς ποὺ χαρίζει ὁ Λόγος¹²².

σῶμα τῆς, ὅπως δοχεῖο μὲ νερό, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἀρετῶν, καὶ τὸ νοῦ ὡς ἐλαιοδοχεῖο, ἀπ' ὅπου θ' ἀναβρύζῃ ἡ θεωρία σὰν λάδι ποὺ συντηρεῖ τὸ φῶς τῆς γνώσεως. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ λόγος σὰν σύζυγος προκαλεῖ τὴν ψυχὴ νὰ δημιουργήσῃ τίς ἀρετὲς καὶ τὴ θεωρίαν. Ἡ ψυχὴ εἶναι γόνιμη σὲ ὀρθὸ νόημα, ὅταν εἶναι χρήσιμη στὸν λόγο καὶ ὁ λόγος μένει σταθερὸς στὸ ἔργο τῆς κατευθύνσεως καὶ τῆς ἐμπνευσεως τῆς ψυχῆς.

122. Ὡστόσο ἡ σύγκριση τοῦ ἀληθινοῦ λόγου μὲ τὸν ἄνδρα καὶ τῆς ψυχῆς μὲ τὴ γυναῖκα δὲν ὀδηγεῖται ὡς τὸ τέλος. Γιατί ἡ ψυχὴ γεννᾷ καὶ χωρὶς τὸν ἀληθινὸν λόγο, γεννᾷ μ' ἓνα λόγο στρεβλὸ. Τότε γεννᾷ μιὰ φυσικὴ σκέψη ἢ μιὰ σκέψη ποὺ κατευθύνεται μόνο πρὸς τὸν παρόντα κόσμον. Εἶναι ὁ γιὸς τῆς χήρας τῆς Ναὶν. Ἀλλὰ εἶναι φανερό ὅτι ἡ γυναῖκα αὐτὴ δὲν ἔχει συλλάβει τὴν χήρα. Ἡ σκέψη αὐτῇ, ὁ γιὸς αὐτός, δὲν ἐξαφανίζεται ὀριστικά, ὅταν ἐμφανίζεται ὁ λόγος ὁ φωτισμένος ἀπὸ τὸ θεῖο λόγο. Ἀποθέτει τὴν ἐπιθυμίαν ἢ τὴν ζωὴ τῶν παθῶν ἢ τὴν ἀκαθαρσία τῆς καὶ μετέχει στὴ θείαν ζωὴν, δηλαδὴ σὲ μιὰ ζωὴ καθαρότητος.

Οὕτω καὶ τῶν Χριστοῦ μαθητῶν πρὸς τοῖς εἰρημένοις
τινές, οἷς συναναβῆναι τε καὶ συνεπαρθῆναι αὐτῷ πρὸς
τὸ ὄρος τῆς αὐτοῦ φανερώσεως δι' ἀρετῆς ἐπιμέλειαν ἐξ-
εγένετο¹²³ μεταμορφωθέντα θεασάμενοι, τῷ τε φωτὶ τοῦ
προσώπου ἀπρόσιτον, καὶ τῇ τῶν ἐσθημάτων λαμπρότητι
κατάπληκτοι, καὶ τῇ τῶν ἐκατέρωθεν συνόντων τιμῇ Μω-
σέως καὶ Ἑλίου γεγεννημένον αἰδεσιμώτερον ἐπεγνωκότες,
1128 A ἀπὸ τῆς σαρκὸς εἰς τὸ πνεῦμα μετέβησαν¹²⁴, πρὶν τὴν διὰ
σαρκὸς ἀποθέσθαι ζωὴν, τῇ ἐναλλαγῇ τῶν κατ' αἴσθησιν
ἐνεργειῶν ἦν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα ἐνήργησε, περιελὼν τῆς ἐν
αὐτοῖς νοερᾶς δυνάμεως τῶν παθῶν τὰ καλύμματα, δι' οὗ
καθαρθέντες τὰ τῆς ψυχῆς καὶ σώματος αἰσθητήρια τῶν

α. Βλ. Ματθ. 17,1-12.

123. Ἡ φροντίδα τῆς καλλιέργειας τῶν ἀρετῶν εἶναι ὁ πρῶτος
βαθμὸς τῆς ἀνάβασης πρὸς τὸ Θεό. Τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ ἀρετὴ ἀπελευθε-
ρῶναι τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἐγωιστικὴ φυλακὴ τῶν παθῶν, καὶ τὴν ἀνοί-
γει ἐνεργητικὰ μὲ τὴν καλωσύνη τῆς καὶ τῇ γενναιοτήτά τῆς πρὸς τὴν
ἀληθινὴ πραγματικότητά τῶν ὁμοίων τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν ἀρετὴ τὸ εἶναι
μας ἀνεβαίνει πρὸς τὸ ὄρος τῆς ἐμφάνισης τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὑπερβατικοῦ,
ποὺ γεμίζει τὰ πάντα μὲ τὸ φῶς τοῦ καὶ ἐξηγεῖ τὰ πάντα.

124. Τὸ θεῖο φῶς, ποὺ ἐμφανίσθηκε στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο τοῦ
Χριστοῦ, μεταμόρφωσε τὸ πρόσωπο ἀλλὰ δὲν τὸ ἐξαφάνισε. Τὸ φῶς
αὐτό, ὅπως καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἀνάβλυσε ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ, γέμισε μὲ τὴ
λάμπη τοῦ καὶ τὰ φορέματά τοῦ (ἢ τοὺς λόγους τῆς Γραφῆς καὶ τὴ δη-
μιουργία) ποὺ μ' αὐτὰ ντύθηκε ὁ Χριστός, ἀλλὰ δὲν τὰ ἐξαφάνισε.

Τὸ φῶς αὐτὸ ἀποδεικνύεται θεῖο ἀπὸ μόνο τοῦ, ἀπὸ τὴν κεντρι-

Ἐκτὸς ἀπὸ τούτους καὶ μερικοὶ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ,
ποὺ τοὺς δόθηκε ἡ ἄδεια νὰ συνανέβουν καὶ νὰ συνανυψω-
θοῦνε μαζί τοῦ στὸ βουνὸ τῆς φανέρωσής τοῦ χάρις στὴ
φροντίδα τοὺς γιὰ τὴν ἀρετὴ¹²³, ἀφοῦ τὸν εἶδαν κατὰ τὴν
μεταμόρφωσή τοῦ καὶ ἦταν ἀπροσέγγιστος ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ
προσώπου καὶ τὴ λάμπη τῶν φορεμάτων τοῦ, κατάπληκτοι
καὶ νοιώθοντάς τον πιὸ σεβαστὸ ἐξαιτίας τῆς τιμῆς ποὺ τοῦ
πρόσφεραν ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἑλίας δίπλα τοῦ ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ
τ' ἄλλο μέρος, μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴ σάρκα στὸ πνεῦμα¹²⁴,
πρὶν ἀποθέσουν τὴ σαρκικὴ ζωὴ, μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν λει-
τουργιῶν τῶν αἰσθήσεων, ποὺ προκάλεσε σ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦ-
μα, ἀφαιρώντας ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ νοερὴ δυνάμει τοὺς τὰ
καλύμματα τῶν παθῶν. Μὲ καθαρμένα ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὰ

κὴ τοῦ θέσης ἢ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ σὰν πηγῆς σὲ σχέση μὲ τὸ φῶς, μέσα
στὸ ὁποῖο ἐμφανίζονται ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἑλίας. Τοῦτο εἶναι γεγονὸς
ἐμπειρίας γι' αὐτοὺς τοὺς δύο μὲ τὸ λατρευτικὸ τοὺς προσανατολισμὸ
πρὸς τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ὡς κέντρο. Ἡ θέα τοῦ ὑπερβατικοῦ αὐτοῦ
φωτὸς δὲν πραγματοποιήθηκε μὲ τίς φυσικὲς ἐνεργεῖες τῶν αἰσθήσεων,
ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὲς ἦσαν γεμᾶτες ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ποὺ
ἐνεργοῦσε μέσα τοὺς. Ἡ μεταμόρφωση αὐτὴ τῶν αἰσθήσεων μὲ τὴν
ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος δὲν τοὺς ἀφήνει πιά τὴ δυνατότητα νὰ ικανο-
ποιηθοῦν ἀποκλειστικὰ μὲ τρόπο σαρκικὸ ἀπὸ τὴν ὕλικὴν ἐπιφάνειαν
τῶν πραγμάτων. Παρατηροῦμε ἐδῶ τὴ μεταφορὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν
αἰσθήσεων ἀπὸ τὸ πεδίο ποὺ κυβερνᾶται ἀπὸ τίς ροπὲς τοῦ σώματος
στὸ πεδίο ποὺ κυβερνᾶται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀντι-
κρούει μὲ τοῦτο καὶ πάλι τὸν ὠριγενισμό, ποὺ δὲν ἀναγνώριζε καμμιά
δυνατότητα νὰ μεταμορφωθῇ τὸ σῶμα ἀπὸ τὸ Πνεῦμα.

παραδειχθέντων αὐτοῖς μυστηρίων τοὺς πνευματικοὺς ἐκ-
παιδεύονται λόγους¹²⁵. Τὴν μὲν ἀκτινοφανῶς ἐκλάμπου-
σαν τοῦ προσώπου πανόλβιον αἴγλην, ὡς πᾶσαν ὀφθαλμῶν
νικῶσαν ἐνέργειαν, τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ αἴσθησιν καὶ οὐσίαν καὶ
γνώσιν θεότητος αὐτοῦ σύμβολον εἶναι μυστικῶς ἐδιδά-
σκοντο, ἀπὸ τοῦ μὴ ἔχειν αὐτὸν εἶδος μήτε κάλλος καὶ τοῦ
σάρκα τὸν Λόγον γεγεννημένον γινώσκειν ἐπὶ τὸν ὠραῖον κάλ-
λει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων^α καὶ τὴν ἐν ἀρχῇ αὐτὸν
Β εἶναι καὶ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι καὶ Θεὸν εἶναι^β, ἔννοιαν χειρα-
γωγούμενοι, καὶ πρὸς τὴν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς
πλήρη χάριτος καὶ ἀληθείας δόξαν^γ διὰ τῆς παντελῶς πᾶσιν

α. Βλ. Ψαλμ. 44,3.

β. Βλ. Ἰωάν. 1,1.

γ. Βλ. Ἰωάν. 1,14.

125. Οἱ τρεῖς Ἀπόστολοι γνωρίζουν μέσω τῶν αἰσθήσεων, ποὺ
ἔχουν καθαρθῇ μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος, τοὺς πνευματικοὺς
λόγους γιὰ κάθε τι ποὺ βλέπουν στὸ Θαβώρ. Γνωρίζουν ὅτι τὸ φῶς ποὺ
ἐμφανίσθηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ κι ἔγινε θεατὸ ἀπὸ μιὰ ἄλλη
ἐνέργεια τῶν ματιῶν, κι ὅχι ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὰ φυσικὴ, εἶναι ἓνα
σύμβολο τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶναι καθεαυτὸ πάνω ἀπὸ τὸ
νοῦ, τὴν αἴσθησιν, τὴν οὐσία καὶ γενικὰ τὴ γνώση. Ὑψώθηκαν πάνω
ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι ἀπὸ τὴν γνώση ὅτι ὁ
Λόγος ἔγινε σάρκα, στὴ γνώση Ἐκείνου ποὺ ἦταν στὴν ἀρχὴ καὶ ἦταν
κοντὰ στὸ Θεὸ Θεός.

Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ δῇ τὸ θεῖο φῶς ἀκόμα καὶ μὲ
τὰ ὕλινά μάτια, ὅχι ὅμως μὲ τὴ φυσικὴ ἱκανότητά τους ἀλλὰ μὲ τὴ δύ-
ναμη τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, θὰ ἐπαναληφθῇ καὶ θὰ ἀναπτυχθῇ ἀρ-
γότερα ἀπὸ τὸν ἅγιό Γρηγόριο Παλαμᾶ. Αὐτὸς θὰ πῇ: «Ἀλλὰ πῶς
αἴσθησις σωματικὴ φωτὸς ἀντιλήφεται μὴ κυρίως αἰσθητοῦ; Τῇ τοῦ
παντοδυνάμου Πνεύματος δυνάμει» (Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων,
1, 3, 36. Ἐκδ. Π. Χρήστου, σ. 447). Ἡ θέα ὥστόσο αὐτὴ δὲν εἶναι
μόνο ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἀλλὰ καὶ τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ.
Ἀλλὰ οἱ αἰσθήσεις κι ὁ νοῦς ἔγιναν ἱκανὰ γιὰ τὴ θέα αὐτὴ χάρις στὸ
γεγονὸς ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει ἀπομακρύνει ἀπ' αὐτὰ τὸ κάλυμμα τοῦ

αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος μαθαίνουν τοὺς πνευ-
ματικοὺς λόγους τῶν μυστηρίων ποὺ τοὺς ἀποκαλύφθηκαν¹²⁵.
Ἡ τρισευτυχισμένη λάμψη τοῦ προσώπου μὲ τὸ ἀχτιδοβό-
λημά της, ἐπειδὴ κατανικᾷ κάθε λειτουργία τῶν ματιῶν,
διδάσκονταν μυστικὰ πῶς εἶναι σύμβολο τῆς πάνω ἀπὸ τὴ
νόηση κι αἴσθησιν καὶ οὐσία καὶ γνώση θεότητάς του. Ἀπὸ
τὸ ὅτι δὲν εἶχε μορφή οὔτε ὠραιότητα καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἐγνώ-
ριζαν ὅτι ὁ Λόγος εἶχε γίνεи σάρκα χειραγωγοῦνταν πρὸς
ἐκεῖνον ποὺ ξεπερνοῦσε στὴν ὁμορφιὰ τοὺς γιουὺς τῶν ἀν-
θρώπων^α καὶ πρὸς τὴν ἰδέα ὅτι ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κι
ἦταν κοντὰ στὸ Θεὸ καὶ ἦταν Θεός^β καὶ μὲ τὴ θεολογικὴ
ἀποφατικότητα, ποὺ τὸν ἀνυμνοῦσε σὰν ἐντελῶς ἀκατανόη-
το ἀπ' ὅλους, ἀνυψώνονταν γνωστικὰ πρὸς τὴ δόξα τῆ γε-
μάτη χάρις κι ἀλήθειας^γ, ποὺ εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Πατέρα

σκότους ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ πάθη. Ἡ θέα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔτσι καὶ
μιὰ πράξη τῆς ἀνθρώπινης φύσης ποὺ ἔχει ἀποκατασταθῇ. Ἀλλωστε
ἡ ἀποκαταστημένη φύση εἶναι ἀκριβῶς ἡ φύση, μέσα στὴν ὁποία ἐνε-
γεῖ τὸ Πνεῦμα, ἡ φύση μεταφερμένη ἀπὸ τὸ σῶμα στὸ πνεῦμα.

Ἀργότερα ὁ δυτικὸς μοναχὸς Βαρλαάμ θὰ δηλώσῃ ὅτι ὁ ἅγιος
Μάξιμος ὀνομάζοντας τὸ θαβώρειο φῶς «σύμβολο» θέλησε νὰ πῇ ὅτι
αὐτὸ εἶναι κάτι τὸ ἀσταθὲς ποὺ τώρα εἶναι κι ἔπειτα δὲν εἶναι. Ὁ ἅγιος
Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς θὰ τοῦ ἀπαντήσῃ ὅτι ὁ ἅγιος Μάξιμος χρησι-
μοποιεῖ ἐδῶ τὴ λέξη «σύμβολο» ὅχι σὰν ἀπλή λέξη γιὰ μιὰ πραγματι-
κότητα ποὺ ὑπάρχει σὲ ἄλλο ἐπίπεδο, ἀλλὰ σὰν λέξη ποὺ δείχνει μιὰν
ἐκδηλώσιν φυσικὴ μιᾶς πραγματικότητος ποὺ δὲ φαίνεται ἀπὸ τὸν
ἑαυτὸ της. (Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων 3, 1, 13. Ἐκδ. Π. Χρή-
στου, σελ. 627). Τὸ θαβώρειο φῶς ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν ἅγιο Μάξιμο
«σύμβολο», γιατί εἶναι μαζί μὲ ὅλο τὸ μυστηριώδη χαρακτήρα του μόνο
μιὰ καθόδος ἀπὸ τὴ θεότητα, ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἔννοια, αἴσθησιν,
γνώσιν καὶ οὐσία, σ' ἓνα ἐπίπεδο προσιτὸ στὴ θέα μας, ἀν τὴ βοηθῇ ἡ
ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος. Ἡ θέα τοῦ θαβώρειου φωτὸς εἶναι, ἀπ' τ'
ἄλλο μέρος, ἔκφραση τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας, ποὺ γνωρίζει τὸ Θεὸ
μὲ τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ αὐτὴ τὴν ἐμπειρικὴ
γνώσιν μὲ ἔννοιες καὶ λέξεις ἀνθρώπινες.

ἀχώρητον αὐτὸν ἀνυμνούσης θεολογικῆς ἀποφάσεως γνωστικῶς ἀναγόμενοι· τὰ δὲ λευκανθέντα ἱμάτια τῶν ῥημάτων τῆς ἁγίας Γραφῆς φέρειν σύμβολον¹²⁶, ὡς τηνικαῦτα λαμπρῶν καὶ τρανῶν καὶ σαφῶν αὐτοῖς γενομένων, καὶ παντὸς γριφώδους αἰνίγματος καὶ συμβολικοῦ σκιάσματος χωρὶς νοουμένων, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς ὄντα τε καὶ καλυπτόμενον παραδηλούντων Λόγον, ὁπηνίκα τὴν τε λείαν καὶ ὀρθὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἔλαβον, καὶ τῆς πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν σάρκα προσπαθείας ἡλευθερώθησαν· ἢ τῆς κτίσεως αὐτῆς¹²⁷ κατὰ περιαιρέσιν τῆς δοκούσης τέως ἐμφαίνεσθαι αὐτῇ τῶν ἡπα-
C τημένων καὶ μόνη αἰσθήσει προσδεδεμένων ὑπαρᾶς ὑπολήψεως, διὰ τῆς τῶν αὐτὴν συμπληρούντων διαφορῶν εἰδῶν σοφῆς ποικιλίας, ἀναλόγως ἱματίου τρόπον τὴν ἀξίαν τοῦ φοροῦντος τὴν τοῦ γενεσιουργοῦ Λόγου δύναμιν μηνυούσης.
 Ἄμφω γὰρ ἐπὶ τοῦ Λόγου ἀρμόσει τὰ λεγόμενα, ἐπεὶ καὶ ἄμφοιν δι' ἀσαφείας κεκάλυπται δι' ἡμᾶς εἰκότως, πρὸς τὸ μὴ τολμᾶν τοῖς ἀχωρήτοις ἀναξίως προσβάλλειν, τῷ μὲν ῥητῷ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς λόγος, τῇ δὲ κτίσει, ὡς κτίστης

126. Ὑψωμένοι στὴν κατάστασιν αὐτὴ οἱ Ἀπόστολοι κατανοοῦν ἀκόμα ὅτι τὰ φορέματα τοῦ Χριστοῦ ποὺ ἔγιναν λευκὰ εἶναι τὸ σύμβολο τῶν λόγων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ποὺ ἔγιναν εὐκρινεῖς. Τὰ φορέματα ποὺ ἔγιναν λευκὰ καὶ λαμπρὰ εἶναι καὶ σημαίνουν τὰ λόγια, ποὺ τώρα ἔλαβαν ὑψηλὸ νόημα, ποὺ μ' αὐτὰ ἀποκαλύπτεται ἡ παρουσιάζεται καλυμμένος ὁ θεὸς Λόγος μέσα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Γιατὶ ὁ ὑποστατικὸς θεὸς Λόγος μετὰ τὴν ἀνώτερη ἀποκάλυψή του μέσα στὸ σῶμα κάνει τώρα ὁλότελα διαφανὴ τὰ λόγια αὐτὰ μὲ τὸ θεῖο φῶς ποὺ ἀναβρύζει διὰ μέσου τοῦ σώματός του. Τὰ λόγια αὐτὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, φωτίζουν τώρα τὴ θεότητά του. Ὁ Λόγος ποὺ περιέχεται σ' αὐτὰ ἢ καλύπτεται ἀπ' αὐτὰ καὶ ποὺ τώρα κάνει διαφανὴ αὐτὰ τὰ λόγια παρουσιάζεται μ' αὐτὰ λαμπρὰ σὰν Λόγος ἢ σὰν θεῖο Ρῆμα. Οἱ Ἀπόστολοι βλέπουν λαμπρὰ μὲ τοὺς λόγους ἢ τὰ ῥήματα αὐτὰ τὸ Λόγο ἢ τὸ ὑποστατικὸ Ρῆμα τοῦ Θεοῦ, γιατί δὲν σταματοῦνε πιά στὸ φυσικὸ ἢ σαρκικὸ νόημά τους, ἀφοῦ πιά δὲν εἶναι προσκολλημένοι στὸν κό-

σὰν Μοναχογέννητος. Τὰ φορέματα ποὺ ἔγιναν ὁλόλευκα ἀποτελοῦν σύμβολα τῶν λόγων τῆς Ἁγίας Γραφῆς¹²⁶, ἐπειδὴ τότε πῆραν γι' αὐτοὺς διαύγεια, ἐνάργεια καὶ σαφήνεια καὶ τοὺς κατανοοῦσαν χωρὶς νὰ συναντοῦν σ' αὐτοὺς γρίφους ἢ αἰνίγματα οὔτε καμμιὰ συμβολικὴ σκιά, ἀλλὰ φανέρωναν τὸ Λόγο ποὺ περιεχόταν καὶ κρυβόταν σ' αὐτοὺς, ὅποτε ἀκριβῶς ἔλαβαν τὴν ἀσκόνταφτη καὶ ὀρθὴ γνώση περὶ Θεοῦ καὶ ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ τὴ συμπάθεια τῆς σάρκας καὶ τοῦ κόσμου. Ἡ ἀποτελοῦν σύμβολο τῆς ἴδιας τῆς κτίσεως¹²⁷, ἀφοῦ ἔγινε ἡ ἀφαίρεση τῆς ρυπαρῆς ὑπόληψης, ποὺ νόμιζαν ὡς τότε ὅτι ἐκδηλωνόταν μέσα σ' αὐτὴ, ὅσων εἶχαν ἀπατηθῇ καὶ εἶχαν προσκολληθῇ στὴν αἴσθησιν μόνο· μὲ τὴ σοφὴ ποιικιλία τῶν λογῆς εἰδῶν ποὺ ὅλα μαζί τὴ γεμίζουν, μηνᾶ τὴ δύναμη τοῦ δημιουργικοῦ Λόγου, ὅπως ἀκριβῶς τὸ φόρεμα τὴν ἀξία ἐκείνου ποὺ τὸ φορεῖ. Καὶ οἱ δύο συμβολισμοὶ θὰ συναντηθοῦν στὸ Λόγο, ἀφοῦ μὲ τοὺς δύο ἔχει καλυφθῇ πιθανῶς μὲ ἀσάφεια ἐξαιτίας μας, γιὰ νὰ μὴ τολμοῦμε νὰ ὀρμώμε ἀνάξια πρὸς τὰ ἀκατανόητα, ὁ ἓνας ὡς λόγος, στὰ γραφόμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὁ ἄλλος στὴν πλάση, σὰν κτί-

σμο καὶ στὸ σῶμα.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος συνθέτει μέσα στὴν ἐξήγησή του τῆς θαβώρειας σκηνῆς τὴ χριστολογία καὶ τὴν πνευματολογία, τὴν ἐμπειρία τῶν Ἀποστόλων πάνω στὸ Θαβώρ καὶ τὴν ἀδιάκοπη πνευματικὴ ἐμπειρία τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἡ μία χωρὶς τὴν ἄλλη.

127. Ὅμοια θεωροῦν οἱ Ἀπόστολοι τὰ φορέματα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ ἔγιναν λευκὰ, σὰν σύμβολο τῶν μορφῶν τῆς δημιουργίας, ποὺ ἔχουν γίνῃ καὶ αὐτὲς διαφανεῖς καὶ κατάλληλες νὰ δείξουν σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὶς ἀκάθαρτες καὶ ἀπατηλὲς ἐννοίες — ποὺ τὶς προσπορίζονται ἀπ' αὐτὲς τὶς μορφές ὅσοι τὶς δέχονται μόνο μὲ τὶς αἰσθήσεις — νὰ δείξουν Ἐκεῖνον ποὺ εἶναι ὁ Λόγος τους καὶ ὁ Δημιουργός τους.

καὶ ποιητῆς καὶ τεχνίτης¹²⁸.

“Οθεν ἀναγκαίως ἀμφοτέρων ἐπιδεῖσθαι φημι τὸν πρὸς Θεὸν ἀμέμπτως εὐθυπορεῖν βουλούμενον, τῆς τε γραφικῆς ἐν πνεύματι γνώσεως, καὶ τῆς τῶν ὄντων κατὰ πνεῦμα φυσικῆς θεωρίας· ὥστε ἰσοτίμους καὶ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις παιδεύοντας τοὺς δύο νόμους, τὸν τε φυσικὸν καὶ τὸν γραπτὸν, καὶ μηδέτερον θάτερον ἔχοντα πλεόν ἢ ἔλαττον, δύνασθαι

128. Τόσο οἱ λόγοι τῆς Γραφῆς ὅσο καὶ οἱ μορφῆς τῆς δημιουργίας καλύπτουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἀποκαλύπτουν τὸ Λόγον τοὺς τὸν ὑπέρτατο, τὸ δημιουργικὸ καὶ συντηρητικὸ. Τὸν καλύπτουν γὰρ κείνους ποὺ ζητοῦν νὰ τὸν πλησιάσουν χωρὶς ν’ ἀξίζουν, καὶ τὸν ἀποκαλύπτουν σ’ ἐκείνους ποὺ ἔχουν καθαρθῇ ἀπὸ τὰ πάθη ποὺ φτωχαίνουν καὶ ἀσχημίζουν τίς ἀπόψεις τῶν πραγμάτων. Οἱ λόγοι τῆς Γραφῆς ἀποκαλύπτουν στοὺς τελευταίους τὸ Θεὸ ὡς τὸν ὑπέρτατο Λόγον τοὺς. Οἱ μορφῆς τῆς δημιουργίας τὸν ἀποκαλύπτουν ὡς τὸν ὑπέρτατο Δημιουργό τοὺς.

Αὐτὸ δείχνει πάλι τὴν ἀξία τῆς δημιουργίας σὰν θετικοῦ δρόμου πρὸς τὸ Θεὸ ἀντίθετα μὲ τὸν ὀριγενισμό. Οἱ λόγοι τῆς Γραφῆς καὶ οἱ λόγοι - ρήματα τῆς δημιουργίας ἔχουν υἱοθετηθῇ ἀπὸ τὸ θεῖο Λόγον - Ρῆμα. Κι αὐτὸ φαίνεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι μ’ αὐτοὺς ὁ Λόγος μπορεῖ ν’ ἀποκαλυφθῇ, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι μ’ αὐτοὺς μπορεῖ νὰ καλυφθῇ· ὅχι ὁλότελα, ἀλλὰ κατὰ παράδοξο τρόπο, ὅσο καλύπτεται ἀπὸ αὐτοὺς, ἀποκαλύπτεται, καὶ ὅσο ἀποκαλύπτεται, καλύπτεται. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ πῇ ὀριστικὰ ὅτι ὁ κόσμος δὲν ὀμιλεῖ περὶ Θεοῦ, ἀλλὰ κανένας δὲ φθάνει σὲ πλήρη βεβαιότητα σχετικὰ μὲ τὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ διὰ μέσου τοῦ κόσμου, χωρὶς δική του πνευματικὴ προσπάθεια γιὰ κάθαρση. Ὁ Θεὸς μᾶς ζητεῖ νὰ εἴμαστε συνεργοὶ τοῦ ἀκόμα καὶ στὴν ἀποκαλυπτικὴ του ἐνέργεια.

Τὰ ρήματα-λόγοι τῆς Γραφῆς καὶ οἱ λόγοι-ρήματα τῆς δημιουργίας εἶναι καθὼς τὰ φορέματα ποὺ, κατασκευασμένα γιὰ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸ καλύπτουν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ φανερώνουν, τὸ φανερώνουν καλύπτοντάς το. Σὲ τοῦτο συνίσταται ἡ ταυτόχρονη καταφατικότητα καὶ ἀποφατικότητα τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ.

Μέσα στὰ ρήματα τῆς Γραφῆς ὁ θεῖος Λόγος ἀποκαλύπτεται

στης καὶ δημιουργὸς καὶ τεχνίτης¹²⁸.

Κατ’ ἀνάγκη λοιπὸν τὰ χρειάζεται καὶ τὰ δύο, ὑποστηρίξω, ὅποιος ποθεῖ νὰ εὐθυπορήσῃ ἀλάθευτα πρὸς τὸ Θεὸ· καὶ τὴν πνευματικὴ γνώση τῆς Γραφῆς καὶ τὴν πνευματικὴ φυσικὴ θεωρία τῶν ὄντων. Ὡστε ὅποιος ἐπιθυμεῖ νὰ γίνῃ τέλειος ἐραστής τῆς τέλειας σοφίας μπορεῖ νὰ δείξῃ, ὅπως εἶναι φυσικὸ, ἰσοτίμους καὶ ταυτοδιδάσκαλους τοὺς δύο νό-

καλυμμένος ἢ καλύπτεται ἀποκαλυπτόμενος σὰν λόγος ποὺ ἐκφράζεται μὲ λόγια συγκεκριμένα. Τὰ ρήματα τῆς Γραφῆς δὲν περιέχουν μόνον λόγους, ποὺ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ν’ ἀποκαλύψῃ καὶ νὰ διατυπώσῃ, ὅπως περιέχουν τὰ πράγματα· περιέχουν λόγους διατυπωμένους καὶ ἐκφρασμένους μὲ λόγια ἀνθρώπινα. Ἀποκαλύπτουν λοιπὸν ἓνα λόγο προσωπικὸ—ὅμοιο μὲ τὸν ἀνθρώπινο ἀλλὰ πάνω ἀπ’ αὐτὸν — ποὺ στοχάζεται καὶ μιᾶ καὶ προστάζει τοὺς ἀνθρώπους. Ἀποκαλύπτουν τὸ Θεὸ ποὺ μιᾶ καί, μὲ τὸ νόημα τοῦτο, τὸν ὑποστατικὸ Λόγον, ἔσχατη πηγὴ τῶν λόγων ποὺ ρυθμίζουν τοὺς σκοποὺς, ποὺ ἑκεῖνος θέλει νὰ πραγματοποιηθοῦν στὸ πεδίο τῶν ἀνθρώπινων λόγων.

Ταυτόχρονα τὰ ρήματα τῆς Γραφῆς καλύπτουν τὸ Θεὸ, ἐπειδὴ πράγματι εἶναι λόγοι στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὡς περιεχόμενό τοὺς ἔχει κατέλθει στὸ πεδίο τῆς ἀνθρώπινης νόησης, παραμένοντας μέσα στὸν ἑαυτό του ἀπειρα περισσότερο ἀπ’ ὅ,τι ἐκφράζει μὲ τοὺς λόγους. Νοεῖται μέσα στοὺς λόγους του, ὡς τὸ Πρόσωπο τὸ ἀπειρο πάνω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι αὐτὸς ποὺ οἱ λόγοι ἀποκαλύπτουν, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐκφράζουν γι’ Αὐτόν, ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ κατανοήσουν. Ἔτσι τὸν καλύπτουν ἀποκαλύπτοντάς τον.

Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ἀκόμα μὲ τὰ πράγματα, γιὰ αὐτὰ ἐκφράζουν τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, στὸ μέτρο τῆς ἀνθρώπινης νόησης. Τὸν ἀποκαλύπτουν ταυτόχρονα ὡς τὸν σκεπτόμενο Δημιουργό, ἀπειρα πάνω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἀλλὰ καὶ τὸν καλύπτουν, ἐπειδὴ πράγματι ὁ Παντοδύναμος Στοχαστὴς ἀποκαλύπτει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του αὐτὸ ποὺ οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ κατανοήσουν. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὰ πράγματα μιλοῦν λιγώτερο σαφῶς γιὰ τὸ Θεὸ· ἀπὸ τὸ ἄλλο δείχνουν μὲ περισσότερη σαφήνεια τὴν παντοδυναμία του.

δειξαι, ὡς εἰκός, τὸν τελείας ἐραστὴν γενέσθαι τῆς σοφίας τέλειον ἐπιθυμοῦντα¹²⁹.

129. Πρέπει νὰ σημειώσωμε τὴν ισότιμη ἀποκαλυπτικὴ δύναμη ποὺ ἀναγνωρίζει ὁ ἅγιος Μάξιμος στοὺς λόγους τῆς Γραφῆς καὶ στὴ δημιουργία, γιὰ κείνους ποὺ κατανοοῦν πνευματικά, ὅπως καὶ τὴν ἴση δυνατότητά τους νὰ καλυφθοῦν μέσα στὸ σκότος, γιὰ κείνους ποὺ δὲν κατανοοῦν πνευματικά. Τοῦτο δὲ θέλει νὰ πῇ ὅτι δὲν ὑπάρχουν διαφορὲς ἀνάμεσά τους. Ἐπειτα δὲ μιλά γιὰ μιὰ φυσικὴν ἀποκάλυψη ὁλότελα χωρισμένη ἀπὸ κάθε ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ σ' αὐτή. Στὸν ἅγιο Μάξιμο πρόκειται γιὰ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ μέσω τῆς φύσης μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἶναι ἡ γνώση ποὺ προσιδιάζει στὸν ἄνθρωπο ποὺ ἀναγεννήθηκε «ἐν Χριστῷ», στὸν ἄνθρωπο ποὺ ζῇ μέσα στὸ φῶς τῆς ἀποκάλυψης. Εἶναι ἡ φυσικὴ θεωρία ἡ ἐν Πνεύματι.

Χωρὶς ἀμφιβολία, αὐτὴ ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀναγκαῖο συμπλήρωμα ἐκείνης, ποὺ πραγματοποιεῖται μετὰ τὴ μεσολάβηση τῶν ρητῶν λόγων τοῦ Θεοῦ. Ἡ τελευταία προτρέπει ἄλλωστε ἡ ἴδια τὸν ἄνθρωπο στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ μέσω τῆς φύσης. Στὴν πλειονότητά τους οἱ λόγοι τῆς Γραφῆς γιὰ τὸ Θεὸ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ κατανοηθοῦν δίχως τὴν ἀποκάλυψή τους μέσα στὴ δημιουργία. Μιλώντας ὁ Θεὸς παρουσιάζει τὸν ἑαυτὸ του ὡς Ἐκεῖνον ποὺ ἔχει δημιουργήσει καὶ ὀργανώσει τὰ πάντα καὶ ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸν κόσμον, γιὰ νὰ δῇ πόσο μεγάλη

μους, τὸ φυσικὸ καὶ τὸ γραπτὸ, κι ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς δύο οὔτε πλεονεκτεῖ οὔτε μειονεκτεῖ¹²⁹.

εἶναι ἡ δύναμή Του καὶ πόσο θαμπωτικὴ ἡ σοφία Του. Ἡ ἀποκάλυψη ἀπὸ τοὺς ρητοὺς λόγους προϋποθέτει τὸν κόσμον ὡς ἔργο τοῦ Θεοῦ. Δανεῖζεται τὰ νοήματα καὶ τοὺς λόγους του. Ἡ δημιουργικὴ καὶ προνοητικὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ δὲν ἐκδηλώνεται ὁλόκληρη μετὰ τοὺς ρητοὺς λόγους ἀλλὰ περισσότερο ἔξω ἀπὸ αὐτούς. Ὁ Θεὸς δὲ θὰ μπορούσε νὰ γνωστῇ μετὰ τρόπο ἐπαρκὴ μόνο μετὰ ἀποκάλυψη μέσω ρητῶν λόγων. Ἀκόμα περισσότερο, θὰ μπορούσε νὰ μείνῃ ὁλότελα ἄγνωστος χωρὶς τὴν προϋπόθεση τῆς σύνθετης δημιουργικῆς καὶ προνοητικῆς πράξης, μετὰ τὴν ὁποία ἔχει δημιουργήσει καὶ ὑποβαστάζει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμον καὶ μετὰ τὴν ὁποία ἔχει δώσει καὶ δίνει στὸν ἄνθρωπο τὴ δυνατότητα νὰ ἐννοῇ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ. Θὰ μπορούσε νὰ μείνῃ ὁλότελα ἄγνωστος δίχως τίς πράξεις ποὺ δὲν εἶναι λόγια ποὺ ἔχουν ρητὰ διατυπωθῇ, ἀλλὰ μιὰ σύνθεση ποὺ ὁλοένα διευρύνεται ἀπὸ λόγους δυνατοὺς καὶ πράξεις δύναμης. Ἀφήνεται στὸν ἄνθρωπο ἡ προσπάθεια νὰ ἀποκρυπτογραφῇ καὶ νὰ ἀπαντᾷ πρακτικὰ στοὺς λόγους καὶ τίς πράξεις τοῦ Θεοῦ, κατευθύνοντας ἔτσι τὴ ζωὴ του πρὸς τὸ σκοπὸ ποὺ θέλει ὁ Θεός. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀναγκαῖα σύμπτωση τῶν λόγων τῶν πραγμάτων μετὰ τοὺς λόγους ἐνὸς Θεοῦ προσωπικοῦ, ἡ χριστιανικὴ θεολογία ὑπερβαίνει τὸ στωικισμό.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
Α'. Τῷ ἡγιασμένῳ δούλῳ τοῦ Θεοῦ, Πατρὶ πνευματικῷ καὶ διδασκάλῳ κυρίῳ Θωμᾷ, Μάξιμος ταπεινὸς καὶ ἁμαρτωλός, ἀνάξιος δούλος καὶ μαθητὴς	54
Β'. Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ πρώτου λόγου εἰς τό: «Διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήθηῖσα μέχρι Τριάδος ἔστη». Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευτέρου Εἰρηνικοῦ εἰς τό: «Μονάδος μὲν κινήθεισας, διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσας· ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δὲ ὀρισθείσας, διὰ τὸ τέλειον». . . .	58
Γ'. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πρώτου λόγου εἰς τό: «Ἐνὶ δὲ κεφαλαίῳ, τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσαγε τῇ θεότητι καὶ τῇ κρείττονι φύσει παθὼν καὶ σώματος, τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνθέτῳ καὶ διὰ σὲ κενωθέντι καὶ σαρκωθέντι, οὐδὲν δὲ χεῖρον εἰπεῖν καὶ ἀνθρωπισθέντι».	62
Δ'. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου εἰς τό: «Οὗτος γὰρ ὁ νῦν σοὶ καταφρονούμενος ἦν ὅτε καὶ ὑπὲρ σὲ ἦν· ὁ νῦν ἄνθρωπος καὶ ἀσύνθετος ἦν· ὁ μὲν ἦν, διέμεινεν, ὁ δὲ οὐκ ἦν, προσέλαβεν· ἐν ἀρχῇ ἦν ἀναιτίως (τίς γὰρ αἰτία Θεοῦ;)· ἀλλὰ καὶ ὕστερον γέγονε δι' αἰτίαν· ἡ δὲ ἦν τὸ σὲ σωθῆναι τὸν ὕβριστήν, ὃς διὰ τοῦτο περιφρονεῖς θεότητα ὅτι τὴν σὴν παχύτητα κατεδέξατο, διὰ μέσου νοδὸς ὁμιλήσας σαρκὶ καὶ γεγόμενος ἄνθρωπος ὁ κάτω Θεός, ἐπειδὴ συνανεκράθη Θεῷ καὶ γέγονεν εἰς, τοῦ κρείττονος ἐκνικήσαντος, ἵνα γένωμαι τοσοῦτον θεὸς ὅσον ἐκεῖνος ἄνθρωπος».	66

- Β'. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευτέρου περὶ Υἱοῦ λόγου, εἰς τό· «Ὡς μὲν γὰρ ὁ Λόγος, οὔτε ὑπήκοος ἦν, οὔτε ἀνήκοος· τῶν γὰρ ὑπὸ χεῖρα ταῦτα καὶ τῶν δευτέρων· τὸ μὲν τῶν εὐγνωμονεστέρων, τὸ δὲ τῶν ἀξίων κολάσεως. Ὡς δὲ δούλου μορφῇ, συγκαταβαίνει τοῖς ὁμοδόουλοις καὶ δούλοις, καὶ μορφοῦται τὸ ἀλλότριον, ὅλον ἐν ἑαυτῷ ἐμὲ φέρων μετὰ τῶν ἐμῶν, ἵνα ἐν ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον, ὥς κηρὸν πῦρ, ἢ ὥς ἀτιμίδα γῆς ἥλιος, κἀγὼ μεταλάβω τῶν ἐκείνου διὰ τὴν σύγκρασιν. Διὰ τοῦτο ἔργω τιμῇ τὴν ὑπακοήν, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν. Οὐ γὰρ ἱκανὸν ἢ διάθεσις, ὥσπερ οὐδὲ ἡμῖν, εἰ μὴ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων χωρήσαιμεν. Ἔργον γὰρ ἀπόδειξις διαθέσεως. Οὐδὲ χεῖρον δὲ ἴσως κάκεινο ὑπολαβεῖν, ὅτι δοκιμάζει τὴν ἡμετέραν ὑπακοήν, καὶ πάντα μετρεῖ τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσι τὰ ἡμέτερα, τέχνη φιλανθρωπίας, ὥστε ἔχειν εἰδέναι τοῖς ἑαυτοῦ τὰ ἡμέτερα, καὶ πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα, λογιζομένης μετὰ τοῦ πάσχειν καὶ τῆς ἀσθενείας». 70
- ΣΤ'. Εἰς τὴν πρὸς τὸν Γάιον τὸν θεραπευτὴν ἐπιστολὴν τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐπισκόπου Ἀθηνῶν· «Πῶς, φῆς, Ἰησοῦς, ὁ πάντων ἐπέκεινα, πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν οὐσιασδὼς συντεταγμένος; Οὐδὲ γὰρ ὥς αἷτιος ἀνθρώπων ἐνθάδε λέγεται ἀνθρώπος, ἀλλ' ὥς αὐτὸς κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἀνθρώπος ὢν». 82
- Ζ'. Πρὸς Ἰωάννην ἀρχιεπίσκοπον Κυζίκου Μάξιμος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. 112
- Η'. Ἐκ τοῦ περὶ φιλοπτωχίας λόγου, εἰς τό· «Φεῖδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ἢ πῶς μὴ ἀπὸ Θεοῦ πέσω βαρνηθεὶς ταῖς πέδαις κατασπώσαις ἢ κατεχούσαις εἰς ἔδαφος». 118
- Θ'. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἰς τό· «Τίς ἢ περὶ ἐμὲ σοφία, καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; ἢ βούλεται μοῖραν ἡμᾶς ὄντας Θεοῦ, καὶ ἀναθεν ρέυσαντας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετεωριζόμενοι καταφρονῶμεν τοῦ Κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν, καὶ τὴν συνεζευγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος;». 126
- Ι'. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἰς τό· «Ἐως ἂν καὶ παρ' ἑαυτῆς ἡ ὕλη φέρῃ τὸ ἄτακτον ὥσπερ ἐν ρεύματι». 224

- ΙΑ'. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον λόγου, εἰς τό· «Οὐ γὰρ ἔχει τι ὑψηλότερον ἢ ὅλως ἔξει». 232
- ΙΒ'. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἰς τό· «Ῥτινι μὲν οὖν ἐξεγένετο διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴτε νέφος χρὴ λέγειν, εἴτε προκάλυμμα, Θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθ' ὅσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει, μακάριος οὗτος τῆς ἐντεῦθεν ἀναβάσεως καὶ τῆς ἐκείσε θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὕλικὴν δυνάδα γενέσθαι διὰ τὴν ἐν Τριάδι νοουμένην ἐνότητα». 234
- ΙΓ'. Πῶς ἐστι νέφος καὶ προκάλυμμα ἢ σάρξ. 248
- ΙΔ'. Πῶς ἡδονὴ γίνεται. 250
- ΙΕ'. Πῶς καὶ πόσαι κινήσεις εἰσὶ ψυχῆς. 252
- ΙΣΤ'. Θεωρία τῆς διὰ θαλάσσης διαβάσεως διὰ Μωσέως. 268
- ΙΖ'. Θεωρία τῆς εἰς τὸ ὄρος ἀναβάσεως τοῦ Μωσέως. 272
- ΙΗ'. Θεωρία τῆς Ἰησοῦ ἡγεμονίας, καὶ τῆς διαβάσεως τοῦ Ἰορδάνου, καὶ τῆς δευτέρας δι' αὐτοῦ περιτομῆς τοῖς ἐκ πέτρας ξίφεσιν. 274
- ΙΘ'. Θεωρία τῆς Ἰεριχοῦς καὶ τῶν ἑπτὰ περιόδων καὶ τῆς κιβωτοῦ καὶ τῶν σαλπύγγων καὶ τοῦ ἀναθέματος. 276
- Κ'. Θεωρία Τύρου καὶ τοῦ αὐτῆς βασιλέως, καὶ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς 278
- ΚΑ'. Θεωρία εἰς τό· «Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ». 280
- ΚΒ'. Θεωρία εἰς τό· «Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με». 282
- ΚΓ'. Θεωρία εἰς τὴν ὀπτασίαν Ἡλίου τὴν ἐν τῷ σπηλαίῳ Χωρήβ. 284
- ΚΔ'. Θεωρία εἰς τὸν Ἐλισσαῖον, τὸν αὐτοῦ μαθητὴν. 290
- ΚΕ'. Θεωρία εἰς τὴν Ἄνναν καὶ τὸν Σαμουὴλ 294
- ΚΣΤ'. Θεωρία εἰς τὸν ἀφορίζοντα τὴν ἀκάθαρτον οἰκίαν. 298
- ΚΖ'. Θεωρία εἰς τὸν ἅγιον Ἡλίαν, καὶ εἰς τὴν Σαραφθίαν χήραν. 300
- ΚΗ'. Θεωρία εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου. 302